C. SALLUSTI CRISPI
OPERA
QUAE SUPERSUNT.

AD FIDEM CODICUM MANU SCRIPTORUM RECENSUIT, CUM SELECTIS CORTII NOTIS SUISQUE COMMENTARIIS EDIDIT ET INDICEM ACCURATUM ADIECIT

FRIDERICUS KRITZIUS,

PHILOSOPHIAE DOCTOR, IN REGIO GYMNASIO ERFURTENSI SUPERIORUM ORDINUM PRAECEPTOR, BIBLIOTHECAE REGIAE PRAEFECTUS, SOCIETATIS LATINAE IENENSIS SODALIS.

VOL. II.

IUGURTHAM CONTINENS.

LIPSIAE,
SUMPTIBUS AUG. LEHNHOLDI

MDCCCXXXIV.

[illegible]

[illegible]

von. [illegible]

VIRO MAXIME VENERANDO

IO. FRID. MOELLERO,

REGI BORUSSIARUM A CONSILIIS CONSISTORII, MINISTERII SACERDOTUM EVANGELICORUM, QUOD ERFURTI EST, PRAESIDI,

SACRORUM AD AEDEM MINORITARUM ANTISTITI, ACADEMIAE SCIENTIARUM ERFURTENSIS SOCIO,

HANC IUGURTHAE SALLUSTIANI EDITIONEM PUBLICUM PIETATIS ET AMICITIAE MONUMENTUM EXSTARE VOLUIT

FRIDERICUS KRITZIUS.

PRAEFATIO.

Pauca sunt, quae in hoc altero operum Sallustianorum volumine evulgando dicenda habeo. In universum enim eandem rationem secutus sum, quam in Catilina et emendando et explicando inii. Quae quum viris doctissimis, qui illius libri censuram egerunt, Iacobo, Ellendtio, Max. Schmidtio, Obbario, aliis, quorum nomina cognoscere non potui, non prorsus improbaretur, id maxime mihi agendum putavi, ut quantum possem vitatis, quae recte vituperata vidissem, talem in Iugurtha illustrando operam ponerem, quae tum illis viris, doctrina et humanitate insignibus, tum omnibus, quorum auctoritas plurimum apud me valet, non omni ex parte displiceret.

Sed quamvis vereor, ne nihilominus id, quod a me ipso ad hanc editionem adornandam allatum est, valde tenue sit et scriptoris praestantiae parum conveniens, tamen eo certe aliquid commendationis hunc librum habiturum esse spero, quod prospera fortuna mihi contigit novis quibusdam criticis praesidiis uti, quibus in priore volumine recensendo destitutus eram. Primum enim adhibui varias scripturas codicis *Misnensis*, a Viro Excellentissimo, Ioanne Schulzio, enotatas, mihique, ut narravi in Praef. Tom. I., liberaliter traditas, quae, quoniam absoluto demum Catilina ad me pervenerunt, tunc in usum vocari non poterant. His accessit aliud eiusdem viri benevolentiae atque humanitati debitum auxilium. Quum enim comperissem, in bibliotheca regia Berolinensi nonnullos Sallustii codices asservari, Schulzius, Vir Illustrissimus, meo rogatu auctor fuit Wilkenio, illius bibliothecae praefecto summo, ut duos libros manu scriptos huc mihi mitteret, quibus inspiciendis et quantum fieri potuit diligentissime cum vulgata scriptura conferendis factum est, ut de multis locis certius ac verius iudicare posse mihi viderer. Horum librorum quem vocavi *Berolinensem primum*, olim Santenii fuit, ex cuius bibliotheca a Diezio emptus postea huius viri liberalitate in biblio-

thecam regiam transiit, numero 79. *in Diezianis* insignitus. Membranaceus, octonis nitidissime exaratus est, neque saeculo XIV. videtur antiquior esse. Nihilominus, licet praestantissimis non sit annumerandus, plerumque cum melioribus libris consentit, neque raro optimas aliorum codicum scripturas confirmat. Orthographiae antiquae pauca adhuc vestigia reperiuntur, velut *quom* pro *quum*, et gerundium tertiae coniugationis in *undum* terminatum; accusativus pluralis tertiae declinationis in *is* exiens semel exstat Iug. XXXV, 9., genitivus verborum secundae declinationis in *ius* exeuntium ter habetur, Catil. XVII, 2. XIX, 2. Iug. XXX, extr. In ceteris vulgaris scribendi ratio obtinet, nisi quod nonnulla vocabula perverso barbarae aetatis more forma pleniore eaque agresti et inepta exhibentur, velut *nunctius*, *nunctio*, *sagiptarius*, *calumpnia*, *aerumpna*, *volunctas*, *tempto*; ex quo patet, quam pravo iudicio utantur, qui haec omnia eiusdem generis esse non assecuti *temptare* formam pro genuina venditant, cetera, scilicet pari iure ipsis probanda, damnant. Alter codex, quem vocamus *Berolinensem secundum*, hanc notam habet, *cod. Ms. lat. Fol.* 29. Qui quamquam externa specie altero multo est deterior (nam chartaceus formae maximae

Pragae a. 1470. scriptus est, ut in fine Iugurthae notatum), tamen scripturae bonitate alterum longe superat, ac luculento est documento, non satis circumspecte agere eos, qui in aestimando codicum pretio solam antiquitatem spectant, ac si quos recentioris aetatis esse cognoverint, continuo nullum eos aut exiguum usum in re critica habere contendunt. In promptu est enim libros ex bono interpolationibusque libero exemplo et a diligente librario descriptos, etiamsi sint recentioris originis, tamen plus valere ad veram scripturam constituendam, quam satis antiquos, sed ex inquinato fonte derivatos. Quamquam ista integritatis internae laus non ad totum codicem Berol. 2. pertinet; nam inde a Iugurthae c. XCVIII. multo plures quam antea malas lectiones habet, ut iure coniicias, quae inde usque ad finem leguntur, non ex eodem, ut priora, sed ex alio valdeque depravato exemplo fluxisse, quae res tum multis glossis in ipsa verba auctoris illatis, tum turbato saepe verborum ordine confirmatur. Ad hoc per totum cod. scholia margini ascripta sunt, sed nullius pretii et ab alia manu profecta. Orthographiae ratio plerumque cum vulgari consentit. Praeterea haud exiguo mihi usui fuit accuratissima collatio codicis *Goerlitiensis*, quam ante

hos quinque annos iuvenis doctissimus, Mauritius Hauptius, Zittaviensis, philologiae studiis tum Lipsiae deditus, ad me misit, non precibus meis ad molestum codicis conferendi laborem suscipiendum permotus, nam ipsum tum nondum noveram, sed generoso ardore de mea Sallustii editione bene merendi incitatus, ut sua sponte illius libri, cuius copia ei per patrem suum, consulem Zittaviensem, facta erat, varias scripturas prorsus singulari diligentia enotaret meisque usibus concederet. Idem litteris humanissimis ad me datis accurate quae ad codicis illius notitiam pertinent exposuit. Asservatur autem in bibliotheca societatis litterarum Lusatiae superioris, quae Goerlitiae sedem habet, quinque et quadraginta constat foliis membranaceis, formam habet octonariam, ac nitide et paucissimis scribendi compendiis exaratus est. De eius aetate ab Hauptio rogatus Gustavus Haenelius, vir clarissimus, cuius iudicio in tali re plurimum est tribuendum, respondit sibi saeculo duodecimo ineunte scriptum videri. Orthographia quamquam nonnulla habet peculiaria, tamen in universum cum vulgari scribendi ratione congruit. Ceterum codicem ex emendato exemplo fluxisse scripturae integritas ostendit, saepe cum optimae notae libris conspirans.

cresceret. Tum aliquid dandum erat precibus bibliopolae honestissimi; qui quum valde mihi instaret, ut quam primum fieri posset inceptam editionem absolverem, malui interim certe aliqua ex parte eius desiderio satisfacere, quam Fragmentis Iugurthae adiiciendis moram facere maiorem. Sed longe gravissima causa haec fuit, quod in emendandis illustrandisque Historiarum reliquiis vix quemquam probabiliter versari posse persuasum habeo, nisi antea Corpus Grammaticorum Latinorum, Lindemanni nunquam satis celebranda industria edi coeptum, maximam partem absolutum et in lucem emissum fuerit. Quod quam egregia praesidia tum ad augendum Fragmentorum numerum, tum ad emendanda ea, quae iam collecta sunt, contineat, quum volumine primo luculenter cognitum sit, iniuriam facere mihi viderer egregio scriptori ac simul parum curare, quid eius lectoribus debeatur, si non exspectatis Charisio ac Nonio Marcello, qui ex antiquissimis codicibus reficti plane nova forma prodituri sunt, in vulgata scriptura repetenda acquiescerem. Sed ut haec mora, dum novas copias criticas exspecto, Fragmentis ipsis non potest nisi salutaris fieri, ita hoc incommodi inde mihi exstitit, quod indicem, quem habeo locupletissimum in commen-

taria de Catilina et Iugurtha confectum, nunc quidem nondum edere licuit, quamquam bene scio tali adiumento lectionis addito futurum fuisse, ut liber usum multo faciliorem haberet, ac fortasse nonnullorum gratiam isto nomine mereretur. Sed quum etiam tertium volumen multa habiturum sit, quae indici contineri debeant, satius duxi absoluto demum opere talem subiicere, qui universam annotationem complectatur, quam vel postrema sine indice emittere, vel eidem libro duos adiungere.

Quod relicuum est, non possum huic praefationi finem imponere, quin maximas Frotschero amicissimo agam gratias, qui, quamquam compluribus operibus ab ipso edendis valde occupatus fuit, tamen precibus meis permotus plagularum a typothetae erroribus purgandarum negotium perquam molestum suscepit, tantaque assiduitate in ea re versatus est, ut hoc volumen multo paucioribus quam primum vitiis affectum prodiret. Quae praeterea fuit viri doctissimi humanitas, ut me non nolente commentariis meis hic illic suas animadversiones interponeret, si quid vel neglexisse me, vel errasse videret, multo saepius id vellem factum;

nam quae a tam intelligente latinae linguae existimatore, qualem Frotscherum esse omnes sciunt, meis accessissent, ea persuasum habeo omnes lectores in lucro fuisse posituros.

Scribebam Erfurti d. V. a. Kal. Apr. MDCCCXXXIV.

C. SALLUSTI CRISPI

DE

IUGURTHINO BELLO

LIBER.

C. SALLUSTI CRISPI

I U G U R T H A.

Falso queritur de natura sua genus humanum, quod imbecilla atque aevi brevis forte potius quam virtute

I. §. 1. *Falso queritur de natura sua genus humanum*] Horum verborum nimis subtilis censor exstitit Quinctilianus Instit. or. IX, 4, 77. ea ἔνρυθμα, i. e. aliquo rhythmi genere comprehensa, dicens, quo effici, ut oratio non satis soluta, sed poetarum more vincta videatur. Sed quum Sallustii verba tantummodo insigni gratia procedant, certos vero et a poetis usurpatos numeros non habeant, Quinctilianus diversas res confudisse censendus est. Neque eum tamen Gerlachius recte refellit, ad Catil. XIX, 5. Commentt. p. 79. remittens, ubi veteribus scriptoribus interdum *versus* excidisse ostendit; nam ibi dicta huc plane non pertinent, nisi forte hoc Iugurthae exordium pro versu habet. Quanto prudentius Diomedes lib. II. p. 464. Putsch.: *Sallustium quoque*, inquit, *dicunt principio Iugurthae a rhythmo coepisse. Verum hoc totum genus reprehensionis eiusmodi est, ut, si calumniatores istos audiamus, sit conticescendum, quia nulla non pars orationis in aliquam rhythmi aut metri speciem potest figurari.* — *Sua*, quod in tribus codd. deest, in aliis locum mutat, in nonnullis etiam in *sui* depravatum est, Gerlachius perperam censet omitti posse, non sentiens et orationis venustatem eo perire, et obscuram fieri sententiam, *natura* voce nude posita; nam ex verbis *genus humanum* minime intelligitur, quod ille vult, *hominum* naturam vituperari.

imbecilla] Ita omnes tenent codd. pariter ut c. X, 6. et Cat. III, 4., ubi Cortius falso annotavit pro *imbecillis* dictum esse. Ernestium similiter statuentem Goerenzius ad Cic. de Finn. V, 24, 77. p. 621.

2 regatur. Nam contra reputando neque maius aliud neque praestabilius invenies, magisque naturae indu-
3 striam hominum quam vim aut tempus deesse. Sed

merito vituperavit, quum ista forma, serioribus concedenda, Ciceroni eiusque aequalibus plane inusitata fuerit. Idem eandem rem uberius persecutus est in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1826. Vol. I. fasc. 2. p. 301., reiecta Gernhardi sententia, qui ad Cic. Lael. c. VII, 23. et ad Cat. M. c. XI, 35. utramque formam probat, aurium iudicio et perspicuitatis sensu diiudicandam, ad Laelii vero c. XVII, 63. ita distinguit, ut *imbecillis* vi substantivi poni, *imbecillus* autem tantummodo adiectivum esse statuat; quae sententia et per se idonea ratione caret, et similium vocabulorum analogiam habet repugnantem. cf. etiam Car. Beier. ad Cic. de Off. II, 8, 29. p. 61. — *Aevum* i. e. tempus ad vivendum concessum, sive *aetas*, quo sensu etiam alii vocabulo utuntur, velut Vell. II, 89, 5. Seneca Ep. XCIX, extr. Hor. Sat. II, 6, 97. Recte tamen Faber observat, aurea aetate scriptores non usurpasse, nisi ut maius quoddam vitae spatium significarent. Quod igitur natura hominum *aevi* *brevis* esse dicitur, id hoc sibi vult, etiam longissimam vitam tamen brevem esse.

§. 2. *Nam contra reputando — invenies*] *Contra* Cortius male ad *invenies* trahens peius etiam, tanquam substantivum, interpretatur *contrarium invenies*, exemplis alienissimis usus. Non est autem opus demonstrare adverbium esse quod significet *e contrario*, sive *ex altera parte;* v. Handium de Particc. Latt. Vol. II. p. 111. II, 1. coll. p. 122. 3. — *Reputando*, quod plurimi viderunt coniungendum esse cum *invenies*, iidem mirifice commate ab eo distinxerunt. Ceterum non cum Gerlachio explicaverim *re accuratius examinata*, sed potius, *si accurate cogites;* illud enim quamquam sensu non malum est, tamen a gerundii potestate nimis est alienum. — *Invenies*, quod minimum triginta codd. tenent, recepimus pro vulgato *invenias*, licet hoc Cortio elegantius, Gerlachio ad *vim* sententiae accommodatius videatur. De elegantia taceo; sed sententiae gravitati, si quid video, futurum unice convenit. Sallustius enim, iudicii sui certus, non hoc dicit: *si quis reputet, fieri posse, ut inveniat*, sed graviter asseverat *profecto eum inventurum.* Legitimum autem esse futurum in consecutione et conclusione ubi certa proponitur sententia, et per se patet futuri potestate cum praesentis coniunctivo collata, et ostendit satis frequens scriptorum usus; cf. Goerenz. ad Cic. de Finn. III, 8, 28. p. 346. Car. Beier. ad Off. I, 30, 106. p. 236. *si considerare*

dux atque imperator vitae mortalium animus est. Qui ubi ad gloriam virtutis via grassatur, abunde pollens potensque et clarus est, neque fortuna eget;

volumus, quae sit in natura hominis excellentia et dignitas, intelligemus quam sit turpe diffluere luxuria. ib. III, 6, 26. *quam* (utilitatem) *si ad se quisque rapiet, dissolvetur omnis humana consortio;* ad quem locum Beierus contulit I, 7, 21. p. 49. *si qui sibi plus appetet, violabit ius humanae societatis.* cf. Nostrum Iug. IV, 4. *qui si reputaverint, et quibus ego temporibus magistratus adeptus sum, et quales viri idem assequi nequiverint, profecto existumabunt* etc. Vell. I, 17, 4. *hoc idem evenisse grammaticis, plastis, pictoribus, quisquis temporum institerit notis, reperiet.* Ovid. Met. II, 551 sq. *Quid fuerim, quid simque vide, meritumque require; Invenies nocuisse fidem.* — *Hominum*, quod ab uno Wassii Reg. abest, Cortius deletum cupiit, scilicet propter sequens *mortalium;* quod perversum iudicium iam Gerlachius notavit. — De duplici *invenies* verbi structura, unde primum solus accusativus, tum accus. c. inf. pendet, diximus ad Cat. V, 9. p. 31. Aliud, sed huic cognatum constructionis genus tetigimus infra ad c. XXV, 1. et ad XLIX, 2.

§. 3. *grassatur*] De huius verbi potestate v. ad c. LXIV, 5. — Voces *pollens potensque* haud raro coniunguntur, velut apud Liv. I, 24, 8. *quanto magis potes pollesque;* in titulo apud Gruter. p. L. n. 3. (Orelli Inscriptt. Latt. Vol. I. p. 303. N. 1555.) HERCVLI. VICTORI. POLLENTI. POTENTI. INVICTO. cf. Drakenb. ad Liv. II, 34, 9. Sensu ita differunt, ut *pollens* dicatur is, cui multa suppetunt quique magnis viribus praeditus est, *potens* vero sit is, qui virium, quas habet, *usu* multum efficere valet; cf. Doederlini Synon. Lat. Vol. IV. p. 163. §. 7. Gerlachius tamen ad h. l. et ad Catil. VI, 4. recte monuit, in coniunctis his vocibus non accurate spectari potestatem singulis propriam, sed ambabus in unam quasi notionem coeuntibus maiorem orationi conciliari vim et gravitatem; cf. notata ad Cat. V, 1. p. 27. *Catilina fuit ingenio malo pravoque.* — *Fortuna* ut cum Gerl. rescriberemus pro *fortunae*, quod Cortius intulit, codicum plurimorum factum est aucteritate; nam decem tantum libri genitivum habent, haud dubie ex male geminata *E* littera sequentis verbi ortum. — *Quae* post *quippe* a paucis quidem, sed non malis libris abest, velut Fabr. 1. 2. Bas. 1. Leid. L. Rem. 1. Sen. 1. Quelf. 3. 10. Ecc. Par. C. Ceterorum tamen auctoritatem non putavi propterea negligendam, quum, si abest relativum, vix fieri potest, quin sequentia ad *animum*,

quippe quae probitatem, industriam aliasque artis bonas neque dare neque eripere cuiquam potest;
4 sin captus pravis cupidinibus ad inertiam et volupta-

antegressae enunciationis subiectum, referantur, ut Catil. XIX, 2. *neque tamen* S e n a t u s *provinciam invitus dederat; q u i p p e foedum hominem a republica procul esse v o l e b a t;* quo loco Cortius mirifice usus est, ut pronomen abesse posse probaret. — De indicativo post *quippe qui* diximus ad Cat. XLVIII, 2. p. 219. — *Aliasq u e* Gerlachius recte restituit, codicibus ita iubentibus; nam quod Cortius copulam unius Struv. auctoritate abiecit, inconsulto factum. Inconsultius Weissius ex corruptis edd. scripsit *ceterasque artes.* — *Artis* Rivii codd. in quibus est *arteis* satis confirmant; quin cod. Ascensian. aperte habet *artis.* v. ad Cat. I, 1. — *Cuiquam*, quod in uno Guelf. 6. deest, et cuius loco ex describentium errore Erl. Teg. Tur. 1. et Misn. habent *cuique*, Guelf. 9. *umquam*, 11. *quicquam*, Cortius omisit, quia *eripere* saepissime sine dativo ponatur (v. c. Senec. ad Helv. c. VIII. de Const. c. V. Controv. VII. Noster Fragm. Historr. III, 22, 24. Hor. Epp. I, 18, 111. Sil. XV, 105. quibus adde quae Car. Beierus ad Cic. de Off. II, 3, 10. p. 23. uberius de hoc usu disputavit, coll. Drak. ad Liv. IV, 3, 15. Tac. Ann. I, 32, 1.) et quia „sententiae elegantia humile istud *cuiquam* respuat.“ Nos ista elegantia facile caremus, quum non solum reliquorum codd. omnium consensus, sed etiam paucae illae depravationes pronomen satis tueantur, quo accedit duplex Donati ad Ter. Eun. II, 2, 10. et ad Andr. IV, 3, 1. testimonium.

§. 4. *sin captus* etc.] In hoc loco interpp. offenderunt quidem, neque tamen singularem eius rationem videntur assecuti esse. Nam *usus* cum v. *accusatur* non recte coire viderunt omnes; quare plerique cum Cortio *usus* pro nominativo absol. habent, explicantes *ubi lubidine paulisper usus est*, qua quidem explicatione quid lucremur non exputo. Ad hoc multi verba *pern. lub. paul. usus* ad protasin referunt, quamquam non eodem modo. Cortius enim non pro secundaria enunciatione habet, sed eodem loco numerat, ut antegressa verba, ita tamen, ut auctori, si accuratus esse voluerit, dicendum fuerit *sin* — *p e s s u m d a t u s*, *perniciosa lubidine* — *u s u s e s t*, idque ipsum Bipontini insulse ac portentose repraesentarunt, commate post *pessum datus* posito, ita ut *e s t p. l. p. u s u s* coniungendum sit. Gerlachius vero „equidem, inquit, ad priora retulerim, et pro *gerundio* posita esse statuo. Pessumdatur animus, et quod cupidinibus captus est, et quod perniciosa lubidine utitur, i. e. cupidita-

tis corporis pessumdatus est, perniciosa lubidine paullisper usus, ubi per socordiam vires, tempus, ingenium defluxere, naturae infirmitas accusatur; suam

tibus se regi patitur." Quae ratio non solum durior est, quod ipse veretur, sed plane perversa et a Sallustii verbis et sententia alienissima; non vidit enim Gerlachius, auctorem dixisse *ad inertiam et voluptates corporis pessumdatus est*, et *paullisper usus*, quod multum differt a simplici *pessumdatus* et *usus*. Sed primaria erroris caussa fuit, quod protasin, quae post *pessumdatus est* desinit, usque ad *usus* pertinere rati sunt. Tum ut hoc ipsum vocabulum cum *accusatur* possit conciliari, tenendum est Sallustium non satis accurate hanc verborum complexionem instituisse, et cogitandi et scribendi legibus non severe observatis. Nam primum quis non videt, quum omnia ad *animum*, de quo dicere ingressus erat, referre debuisset, eum interiecta sententia *quippe quae — cuiquam potest* seductum relicua ita disputasse, quasi non *animus*, sed generalis notio *hominis*, indefinito *quisquam* pronomine comprehensa, subiectum esset? Ita certe et *voluptates corporis*, et *lubidinis usus*, et *virium, temporis ingeniique damnum* rectius intelligentur; cf. Cat. IV, 6. ubi pariter subiecta mutata sunt; neque plane dissimilis est locus Iug. XXXV, 9, ubi v. Tum, paullatim in generalem sententiam delapsus, propter interpositae sententiae verbum *defluxere*, ad *rem* non ad *personam* relatum, ultimo loco plane indefinitum subiectum cogitat, quasi in praegressis dixisset *post perniciosae lubidinis brevem usum*, id quod etiam Perizonius sensisse videtur, qui ad Sanct. Min. IV, 11. T. II. p. 384. ed. Bauer. nostrum locum ad anacolutha refert; neque dissentit ab eo Sellingius in Lectt. Sall. p. 17 sq., acutius quam ceteri iudicans. Ut autem loci ita expediti nexus melius pateat, interpretationem germanicam subiicimus: *wenn er aber von unedlen Begierden eingenommen zur Schlaffheit und zu sinnlichen Vergnügungen herabgesunken ist: so wird, wenn nach dem kurzen Genuss einer verderblichen Lust durch Nachlässigkeit Kräfte, Zeit, Fähigkeiten dahin sind, die Schwachheit der Natur angeklagt.* Locum eodem plane modo compositum, ut secundariae enunciationes, apodosi postponendae, ei praemittantur, habes apud Tacit. Annall. I, 2, in. „Postquam Bruto et Cassio caesis nulla iam publica arma, Pompeius apud Siciliam oppressus, exutoque Lepido, interfecto Antonio, ne Iulianis quidem partibus nisi Caesar dux relicuus: *posito*

quisque culpam auctores ad negotia transferunt.
5 Quodsi hominibus bonarum rerum tanta cura esset,

Triumviri nomine Consulem se f e r e n s, *et ad tuendam plebem tribunicio iure contentum*, u b i *militem donis*, *populum annona*, *cunctos dulcedine otii pellexit*, i n s u r g e r e paullatim, munia Senatus, magistratuum, legum in se trahere." cf. Noster Iug. XXXIII, 2. LIII, 1. Liv. I, 16, 2. — De *sin* particula dictum ad Catil. LI, 24. p. 251. — *Pravus* explicatum ib. V, 1. p. 27. — *Pessumdatus* in unum vocabulum contraximus, quamvis alia verba, ad *pessum* relata, velut *ire*, *abire*, *sidere*, *subsidere*, *premere*, *deprimere*, contra suadere videantur. Sed quoniam *dare*, propria potestate paene abiecta, usu ita cum *pessum* vocabulo coaluit, ut in unam quasi notionem conflata significent *in imum deprimendo corrumpere*, vel simpliciter *perdere*, ea ipsa res postulat ut coniunctim scribantur, analogia *venumdare* verbi idem suadente. *Pessum* unde ductum sit non inter omnes constat, aliis a *pes*, aliis a *pendere*, aliis a *petior* repetentibus. Doederlinus vero in Synon. Lat. T. I. p. 67 sqq. ex *perversus* contractum censet, quae origo mihi neque vocabuli forma neque significatione commendari videtur. Multo simplicior certe et maxime probabilis Reisigii est sententia, qui ab antiqua forma *ΠΕΤΩ*, *ΠΕΣΩ*, *πεσεῖν* descendere in scholis docuit; nam ita demum potest intelligi, quomodo *pessum* queat *in profundum* significare, unde pendet perniciei et interitus notio. — *Paullisper* quomodo differat a *parumper* acute explicavit Doederlinus in Synon. Lat. T. I. p. 145 sqq. illud interpretatus *eine kleine Weile lang*, hoc a u f *eine kleine Weile*. Similiter fere Gernhardus ad Cic. Lael. I, 5. *parumper*, inquit, reditum cogitare iubet ad id, unde deflexeris; *paullisper* nihil praeter temporis particulam significat.

defluxere] *Diffluxere*, quod est in nonnullis Rivii et Gruteri, quos dicunt optimae notae, libris, etiam Bas. 1. Fabr. 1. Sen. 1. Inc. 2. Guelf. 2. 3. Leid. L. et Teg. habent, recepitque Gerlachius, quia *de* et *di* syllabae sensu non differant, quam sententiam ad Cat. XXV, 3. in Commentt. p. 94. prolatam auctoritate Cortii *de usu Orthogr. Lat.* III, 3, 13. confirmari V. D. gaudet. Nobis isto gaudio frui non licet; nam *diffluere* interpretamur *in varios partes dispergi ac dilabi*; *defluere* vero *deorsum ferri et ad finem suum properare*, velut amnis ad ostium. Inde patet, quum res distractae et disiectae parum validae sint, non magis autem eae valeant, quae curriculo quasi emenso consumptae ac paene nullae sunt, utrumque verbum ad rerum vel pereuntium vel perditarum condicionem indi-

quanto studio aliena ac nihil profutura multumque etiam periculosa petunt, neque regerentur magis

candam adhiberi posse. Nostro autem loco *defluxere* veram esse scripturam intelligitur ex addito *per socordiam*, quippe quo significetur negligentiâ celeriter *transiisse* quae potius retineri et strenue exerceri debuerint, falsoque homines *ad finem vitae delatos* naturae infirmitatem accusare. Commentarii instar est Senecae de Brevit. vitae c. I. ubi haec leguntur: *Ubi vita per luxum ac negligentiam defluit, ubi nulli bonae rei impenditur, ultima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus.* — *Quisque* Cortius recte scripsit ex Fabr. 2. Inc. 1. Sen. 2. Heuss. Guelf. 3. 4. 11. 12. quibus accedunt unus Wassii, Leid. G. N. et Erl. Antea edebatur *quippe*, quod in uno Guelf. 6. exstat; nimirum librarius volebat indicare, hanc enunciationem quodammodo praegressam explicare, nescius eiusmodi sententias haud raro *ἀσυνδέτως* iuxta collocari, ut ostendimus ad Catil. c. XXXIX, 4. p. 184. Longe plurimi tamen codd. ex interpolatione habent *quique*, propter *auctores*; sed pluralis numeri vocabula *quisque* nonnisi singulari appositum habere, quo praedicatum ad singulos trahatur, bene monuit Faber, coll. Cat. XXXVII, 6. XXXVIII, 3. LII, 23. Iug. XVIII, 3. LVIII, 2. Fragm. Hist. I, 19, 6. III, 25. IV, 28. cf. Drakenborch. ad Liv. VII, 19, 2. qui plurima congessit. Ceterum Gerlachius in Commentt. p. 214. recte sensit *auctores* vim habere integrae enunciationis *quum ipsi sint auctores* sc. *culpae*, eoque simul perspicitur quam perverso vel potius nullo iudicio idem in novissima ed. scripserit *actores*, quam vocem saepissime cum *auctor* mutari diximus ad Cat. III, 2.

§. 5. *multumque*] Ita scriptum exstat in Vratisl. 3. Guelf. 4. 5. 9. Sen. 2. Heuss. Leid. A. B. C. D. F. H. Erl. Bas. 4. Berol. 2. Reliqui vel *multaque*, ex interpolatione, vel *multoque*, scribarum lapsu ex *multaque* ortum, tenent. *Multum* Cortius et Gerlachius recte interpretantur *saepe*, quamquam neuter huius potestatis caussam assecutus est; nam quae laudant exempla, velut Plin. Epp. I, 9, 7. *multum ineptos labores relinque*, Cic. Epp. ad Famm. IV, 13, 18. *Caesaris familiarissimi multum mecum sunt*, coll. Tursell. de particc. c. CCIII. p. 1171. ea omnia eiusmodi sunt, ut *multum* simpliciter respondeat interrogandi vocabulo *quantum*. Nostro autem loco *accusativus absol.* est, vi integrae enunciationis valens *respectu multarum rerum* (v. ad c. V, 4.) sive *ut in multis fit*, h. e. *saepe*; cf. Frotscher. ad Quinctil. Instit. orat. X, 1, 63. p. 58. Eodem

quam regerent casus, et eo magnitudinis procederent, uti pro mortalibus gloria aeterni fierent.

plane modo Graeci dicunt τὸ πολύ, τὸ λοιπόν, alia plurima; apud Latinos eiusdem generis est *plerumque*, *maximam partem*, de qua accusativi ratione cf. Ramshornii Gramm. Lat. §. 132, 5. p. 236. — Sequentia pessime accepit Kunhardtus, protasin post *casus* demum finiendam, copulamque delendam censens, quamquam ne caussâ quidem tam ineptae mutationis additâ, nisi forte *neque* — *et* particulae male eum habuerunt. Sed earum usum iam Cortius satis illustraverat, coll. Iug. XX, 5. XXIV, 5. XXXI, 16. LXIX, 1. LXXI, 5. LXXIV, 1. LXXXIV, 3. LXXXV, 6. Ter. Eun. V, 5, 21. Ovid. Metam. XIV, 841. cf. etiam Passov. ad Taciti Germ. c. II. p. 86. Car. Beier. ad Cic. de Off. I, 21, 72. p. 169. et ad III, 4, 20. p. 215. Kuehner ad Cic. Tusc. I, 4. 7. Neque tamen negligendum est, quod Frotscherus monuit ad Quinctil. X, 1, 2. p. 9. ubi post *neque* ponatur *et*, gradationem fieri, Graecorum quoque οὔτε — τε particulis indicatam. Idem uberius persecutus est Herzog. ad Catil. XXXII, 1. p. 164. — Haud pauci codd. vario loco *casibus* vel *a casibus* inserunt, scilicet ut ad legitimam structuram nihil desit; sed v. ad Cat. c. LI, 38.

uti pro mortalibus] Vulgo edebatur *ubi pro mort.*; sed *uti* vera scriptura est, firmata auctoritate codd. Inc. 2. Guelf. 2. 4. Commel. Pal. 6. 9. Bern. 3. et Berol. 2., quibus accedunt Guelf. 10. 12. et Pal. 10. *ut* ostendentes. Eam Gerlachius in textu maioris ed. recte expressam et in Commentt. p. 215. defensam, rursus in minore ed. pessime deseruit, vulgata restituta. *Ubi* enim ad eo relatum non potest nisi *loci* potestatem habere, hoc sensu: ad certum aliquem magnitudinis gradum et quasi terminum progrederentur, *quem ubi attigerunt*, non amplius mortales sunt, sed continuo gloria aeterni fiunt. Quae sententia quam parum huic loco conveniat quivis videt, quum Sallustius hoc potius dicere velit, homines naturae suae infirmitatem industria emendare posse, *tantosque fieri*, *ut* supra mortalem condicionem elati gloria aeterni fiant. In promptu est autem, librarios *eo*, quod cum genitivo in unam quasi notionem coit, pro primario sententiae vocabulo habuisse, eique alteram particulam accommodare voluisse. Tum per se patet, *pro mort.* h. l. non esse *quantum cadit in homines*, *quantum in hominibus fieri potest*, sed *hominum loco*, i. e. exuta mortalium imbecillitate. [Idem dici *ex mortalibus* poterat. cf. infra X, 2. Fr.]

II. Nam uti genus hominum compositum est ex corpore et anima, ita res cunctae studiaque

II. §. 1. *genus hominum*] Ita recte plurimi codd. Sed Bas. 1. m. p. Fabr. 1. Guelf. 9. Tur. 1. Bern. 1. Teg. Leid. K. Einsiedel. *genus humanum* habent, quod sensu paullum discrepat. Nam *genus hominum* significat id, quo hominum propria natura constat, *genus humanum* omnes homines in unum quasi comprehendit. Illud huic loco unice convenit; quare parum veritatis habet Gerlachii observatio, circumscriptionem poeticam esse. — *Compositum est ex corpore et anima.* Hunc verborum ordinem, qui ante Cortium vulgatus fuit, Gerlachius ob plurimorum codd. consensum merito reduxit. Sed non minus defenditur sequentium sententiarum ordine, qui per totum caput aequabiliter ita institutus est, ut, quum luce clarius sit, eum ab initio capitis pendere, dubitari nequeat quin iam primo loco *corpus* praecesserit *animam.* cf. similes sententiarum conformationes, Catil. I, 2. Vell. II, 49, 3. Sed Fabr. 1. Inc. 1. Acad. Heuss. Sen. 2. Franc. Guelf. 2. 4. 7. Tur. 1. Leid. A. Ven. 2. 3. inversum tenent ordinem, Cortio, scilicet ob elegantiam, probatum; quod viri iudicium, quidvis potius intelligentis, quam quid elegans esset et venustum, neminem debebat a recto abducere. Patet enim scribas religione motos verba transposuisse, ne animo in divisione secundus locus esset. Ceterum *est* Cortius delevit, Gerlachius post *anima* collocavit, ubi plurimi codd. habent. Sed istum locum exilis vocula, a participio suo supra modum remota, pessime obtinet; quare non dubitavi post *compositum* retrahere, uti legitur in Leid. C. D. M. et haud dubie etiam in Guelf. 7. Franc. et Ven. 2. Valde est enim probabile, propter vicinitatem *ex* vocis evanuisse *est*, ut revera deest in Vat. 6., ac postea a scribis in fine protasis fuisse additum. Parum prudenter igitur Gerlachius in Commentt. p. 215. plane id abesse vult; sed postea, ut est sibi parum constans, in ed. min. retinuit. — *Anima* Sallustius eodem sensu atque *animus* dixisse videri possit, itaque Cortius pronunciat, repetitque Langius. Sed *animus* latissimo sensu non solum sentiendi appetendique facultatem, ut Herzog. statuit ad Caes. B. G. I, 10., sed etiam cogitandi vim complectitur, *animâ* vero i. e. ψυχῇ significatur id, quod mentem et corpus continet, ut vivere ac vigere possit; neque aliud Nonius videtur voluisse, qui V, 20. *animo*, inquit, *sapimus*, *anima vivimus.* Haud raro autem *anima*, in qua animi vires insunt, ar-

omnia nostra corporis alia, alia animi naturam se-
2 quuntur. Igitur praeclara facies, magnae divitiae, ad hoc vis corporis et alia omnia huiuscemodi brevi dilabuntur; at ingeni egregia facinora sicuti anima
3 immortalia sunt. Postremo corporis et fortunae bonorum ut initium, sic finis est, omniaque orta occi-

ctiore sensu de potiore tantum sui parte, i. e. de *animo* intelligitur, (cf. Cat. II, 8.) eoque factum, ut Sallustius, quum primo in hominum natura explicanda magis generali voce *animae* usus esset, mox in eius locum definitiorem *animi* substitueret. — *Omnia* Cortius inepte cod. Franc. auctoritate abesse vult, quia ista notio ex *cunctae* voce intelligatur.

§. 2. *et alia omnia huiuscemodi*] *Et*, quod Cortius Acad. secutus eiecerat, Gerlachius recte vidit propter praegressum *ad hoc*, quod ipsum copulae vicem sustinere diximus ad Catil. XXXI, 8., omitti non posse; nam ubi in quadripartita divisione tertium membrum copulam habet, quartum non potest *ἀσύνδετον* esse. — *Alia omnia huiuscemodi* plerique tenent codd.; sed quattuor Cortii et omnes Leidd. excepto L., *huiuscemodi* interponunt, quem verborum ordinem, a Cortio receptum, Gerlachius propterea reiicit, quod *alia omnia* formula solennis sit apud Sallustium. Sed ea de caussa potius hae voces coniungendae sunt, quod Sallustius, ne plura enumeret, relicua comprehendit; quare quum primaria notio insit in verbis *alia omnia*, consentaneum est ea coniungi, iisque accuratius definiendis pronomen subiici; nam *huiuscemodi* plenius est *quae quidem huius generis sunt*. cf. c. IV, 8. ubi idem verborum ordo sine ulla discrepantia recurrit.

§. 3. *ut initium, sic finis est*] *Sic* omnes codd. tenent, praeter Guelf. 3. et Heus. quos Cortius perperam secutus est. Neque tamen *ut* — *sic* particulae significant *quia* — *ita etiam*, quod Cortio praeeunte repetiit Gerlachius; quin potius haec earum potestas est, ut duae res, quae subiecto tribuuntur, sive ambae aientes, sive aiens altera, altera negans, *pari* plane vi sibi aequentur; quod secus est, ubi *ut* solum locum habet, omissa in altera parte *sic* vel *ita* particula. Quippe tum ista vocula *similitudini* tantum comparandae inservit, primarium sententiae locum eo membro obtinente, quod sine particula est, v. c. Cic. de Off. I, 42, 9. *si* (mercatura) *satiata quaestu*,

dunt et aucta senescunt; animus incorruptus, aeternus, rector humani generis agit atque habet cuncta, neque ipse habetur. Quo magis pravitas eorum ad- 4
miranda est, qui dediti corporis gaudiis per luxum atque ignaviam aetatem agunt, ceterum ingenium, quo neque melius neque amplius aliud in natura

vel contenta potius, ut saepe ex alto in portum, ex ipso portu in agros se possessionesque contulerit, videtur iure optimo posse laudari. Quare quum ineptum sit, finis naturam *comparari* cum initio, consequitur sic necessarium esse, hoc sensu: *so wie die Güter des Körpers und des Glücks einen Anfang haben, eben so (gut) haben sie auch ein Ende.* cf. de Off. I, 27, 5. *iusta omnia decora sunt, iniusta contra ut turpia, sic indecora.* Eiusdem generis sunt quae Walchius laudavit ad Taciti Agric. c. XLIV. p. 416. Liv. XXI, 35, 11. *pleraque Alpium sicut breviora, ita arrectiora sunt.* Tac. Annall. IV, 33, med. *ceterum ut profutura, ita minimum delectationis afferunt.* Adde Goerenz. ad Cic. de Finn. I, 1, 3. p. 4. et Beier. ad Off. III, 33, 119. p. 413. Parum accurate de his partic. egit Fr. Heusinger. ad Off. I, 1, 1. qui locus aeque atque alter de Legg. II, 6, 14. a Goerenzio non satis intellectus, ad *ἀνακολούθων* genus pertinet, neque ad accuratas structurae leges exigendus est. — *Omniaque* unice verum: ad sententiarum nexum indicandum; nam quum haec verba non novam sententiam inferant, sed praegressa tantummodo explicent et confirment, nisi scabram malis et hiulcam orationem, particula, qua iste nexus indicetur, abesse nequit. Saepissime autem explicativas sententias *que* vel *et* particulis contineri ostendimus ad Cat. XIX, 2. p. 92. v. infra ad c. XXV, 5. LXX, 5. Male igitur Cortius *que* abiecit, quamvis addicentibus codd. Rem. 1. Fabr. 2. Guelf. 9. 10. 11. 12. Erl. Teg. Bern. 3. Leid. K. Vat. 1., eamque rationem Gerlachius, quum in textu voculam retinuisset, in Commentt. p. 216. probat, mirifica ratione usus, quia sequentia explicationis caussa addita sint. Nihilominus in ed. min. rursus *omniaque* scripsit. Muellerus ex ingenio suo dedit *omnia, quae orta, occidunt;* nam quod *multos* Cortii libros ita habere dicit, ne ullus quidem habet. — Quae sequuntur, *animus incorruptus* etc. proprie adversandi particula prioribus adiicienda erant. v. ad Cat. XXXV, 2. — *Incorruptus* i. e. corruptioni et interitui non obnoxius, *qui corrumpi nequit*, vi adiectivi

mortalium est, incultu atque socordia torpescere sinunt, quum praesertim tam multae variaeque sint artes animi, quibus summa claritudo paratur.

in — *bilis*, de qua re v. ad c. LXXVI, 1. Tacit. Hist. I, 35, extr. *Galba minantibus intrepidus, adversus blandientes incorruptus.*

§. 4. *pravitas*] *Pravum* quid sit, dictum ad Cat. V, 1. p. 27. — *Admirari* non solum de rebus laude dignis dicitur, sed etiam de iis, quae nobis displicent et insolentiâ suâ offendunt, quo sensu gravius dici quam *mirari* recte observavit Faber ad h. l. cf. Daehnius ad Nep. Praef. §. 3. *Non admirabuntur, nos Graiorum mores secutos.* Goerenz. ad Cic. de Finn. I, 2, 4. — *Corporis gaudia* contra usum dictum videtur, si Ciceronem audiamus, in definienda voluptate de Finn. II, 4, 13. ita statuentem: *voluptas dicitur etiam in animo; non dicitur laetitia nec gaudium in corpore.* Sed scite Faber rem expedivit, monens *gaudia* h. l. dici, quatenus animus *per corpus* voluptate frui cogitetur, quod plane congruit cum Epicureorum ratione; cf. Cic. Tusc. V, 33, 96. *Epicurus praecipit omnia iucunda, quamquam sensu corporis iudicentur, ad animum referri tamen; quocirca corpus gaudere tam diu, dum praesentem sentiret voluptatem.* Minus commode Doederlinus Synon. Lat. Vol. III. p. 242. 5. *gaudium* nostro loco *obiecti* vim habere censet. — Pro *atque ignaviam* Gerl. ex paucis codd. scripsit *et ign.*, quod etiam ad vim sententiae deterius est; v. Hand. de Particc. Lat. Vol. I. p. 464. 6. — *Per luxum atque ignaviam* quomodo dictum sit explicavimus ad Cat. XX, 2. p. 97. — *Aetatem agunt*, v. ad Cat. IV, 1. p. 23. et ad XXXVII, 6. p. 173. — *Ceterum* pro *sed* positum haud ita rarum, neque insolens; in promptu est enim, quod alicunde excluditur vel excipitur, *oppositum* esse ei rei, unde exceptum est, v. Hand. de Particc. Latt. Vol. II. p. 34. §. 1. et 4. cf. Catil. LI, 26. Iug. IV, 1. XIV, 1. 12. XV, 4. XVII, 7. XXII, 3. XLVI, 4. XLVIII, 1. LII, 1. LVIII, 3. LXX, 5. LXXVI, 1. LXXXII, 1. LXXXIII, 1. LXXXIV, 3. Tacit. Ann. IV, 33, med. Historr. III, 66, in. Liv. XXXII, 17, 6. Drakenb. ad IX, 46, 1. — Pro *amplius aliud* nonnulli codd., pariter ut c. I, 2., habent *amp. aliquid*, incertum incuria, an ex interpolatione. Neque tamen cum Gerlachio ad h. l. dixerim *aliud* simpliciter pro *quicquam* esse positum, quum tantummodo post comparativum cum negatione coniunctum ita reperiatur, siquidem indefinite enunciatum respectu eius, quocum comparatur, *aliud* est. cf. Iug. XCVI, 3. *Sulla neque consilio,*

III. Verum ex his magistratus et imperia, postremo omnis cura rerum publicarum minume mihi hac tempestate cupiunda videntur, quoniam neque

neque manu priorem alium pati. Liv. I, 24, 1. *nec ferme res antiqua alia est nobilior.* Tacit. Annall. VI, 7, in. *quo non aliud honorificentius Cottae evenit.* ibid. c. 24. in. *quo non aliud atrocius visum.* — *Incultu* dixit etiam Cat. LV, 4. Cortius praeterea comparavit Iug. XXXIX, 3. *suo atque populi iniussu.* Plaut. Mostell. I, 2, 65. *ego sum inusu factus nimio nequior.* Trinumm. I, 2, 130. *inconsultu meo.* v. etiam Conr. Leop. Schneideri Gramm. Lat. II, 1. p. 442. d. α. — *Quum praesertim* propter verborum ordinem tetigimus ad Catil. c. LI, 19. Exemplis ibi laudatis hic addimus quae Faber attulit, Cic. Phil. II, 29, 71. de Off. II, 16, 56. Liv. III, 52, 9. [Cf. Orell. ad Cic. Orat. p. 26. ed. min. Fr.] — *Claritudo* cur Sallustius dicere maluerit, quam *claritas*, intelligetur ex notatis ad Catil. c. XVII, 2.

III. §. 1. *magistratus et imperia*] Quamquam haec vocabula saepe promiscue ita usurpantur, ut in universum maiora reipublicae administrandae munera significent, multum tamen inter utrumque interest. Ac *magistratus* quidem satis notum est intelligi munera dictatorum, consulum, praetorum, censorum, qui etiam *maiores* vocantur, comitiis centuriatis, praeter dictatores, creati. *Imperiorum* duo genera sunt, *civile* alterum, alterum *militare.* Illud constabat iure edicendi, prehendendi, animadvertendi, coercendi, in provincia securi feriendi, omninoque earum rerum potestate, quae pro muneris ratione agendae essent, ac simul cum ipso magistratus honore dabatur. Hoc vero pertinebat ad potestatem belli gerendi, quae facto iam magistratui *lege curiata* addebatur, quam legem qui non haberet, ei non licebat rem militarem attingere; v. Cic. de lege agrar. II, 12, 30. Hoc igitur militare imperium quum esset accessio et additio ad magistratum, qui id tenebat dicebatur *cum imperio esse;* illud alterum qui habebat, quia cum ipso munere erat coniunctum, dicebatur *in imperio esse*, quamquam haec interdum non accurate observata sunt. Patet igitur, ubi simpliciter *imperii* mentio fiat, non posse ubique cognosci utrum genus intelligatur; ubi vero *imperia ac magistratus* simul memorentur, ut apud Cic. de Off. I, 21, 71. Lael. c. 17, 63., semper *imperii* vocabulo rerum civilium ac militarium coniunctam potestatem significari. cf. de tota re Ernestii Clav. Cic. v. *imper.*, Ferd. Schulzium de Comitiis Rom. p. 287., Heinecci Antiqq. Romm. IV, 6, 5. p. 660. ed. Haubold., Sigon. ad Liv. XXVIII, 38, 4. — *Po-*

virtuti honos datur, neque illi, quibus per fraudem

stremo quo sensu dictum sit, monuimus ad Catil. c. XVII, 6. p. 73. — *Cupiunda* i. e. digna quae expetantur, sive *optabilia*, de qua particip. fut. pass. potestate diximus ad Cat. c. X, 2. p. 52. Tamen leve zeugma h. l. habetur, quum *cupiunda* tantummodo ad duo priora nomina accurate pertineat, hoc fere sensu: neque mag. et imp. *expetenda*, neque omnino cura rerum publ. *suscipienda*. cf. ad Catil. c. LI, 8. et 9. — *Quoniam*, quod Muellerus imperite idem esse dicit quod *quum praesertim*, explicavimus ad Cat. c. XXXVII, 3. p. 171. cf. Herzog. ad c. I, 3. qui haud male monet, ista particula caussam significari, in rebus factis certumque eventum habentibus positam. v. infra c. XIV, 3. XXIV, 10. XXXI, 21. XXXII, 5. LXXIX, 1. LXXXII, 1. — Ceterum haec haud dubie de eo tempore dicta sunt, quo respublica post Caesaris caedem paene exstincta ab Antonio, Lepido et Octaviano lacerabatur; nam tum bonis omnibus gravissima quaeque erant timenda, et quo quis erat promptior ad facinora et in malis artibus exercitatior, eo maiora nequitiae praemia consequebatur, quamquam in tam turbidis rebus non licebat male partis commode et secure frui. Ut autem certum est haec ante pugnam Actiacam esse scripta, qua summa rerum potitus Augustus civitatem multis tempestatibus iactatam et conquassatam confirmare et ad meliorem statum reducere studuit, ita quo spectent sequentia, *nam vi quidem — portendant*, mihi non plane liquet. Caesarem quidem notari cum Tellero Langius, Müllerus et Iaumannus statuunt, verba *delicta corrigas* ad salubres eius leges, mite imperium summamque clementiam referentes, qua regni vi occupati culpam compensaverit. Sed quum auctor in antegressis aperte de seriore tempore dixerit, neque ullo modo se ad superius tempus et ad Caesarem redire significaverit, sub finem vero (c. IV, 7 — 9.) iterum de sua aetate loquatur, mihi persuadere non possum, ista verba de Caesare intelligenda esse. Neque consentaneum est, Sallustium ita de eo iudicasse, si reputaveris et quibus illi beneficiis obstrictus fuerit, et quantis laudibus eum in Catilina ornaverit. Quare haec verba neque ad Caesarem, neque ad certos quosdam alios spectare videntur, sed Sallustium puto, ut *generali sententia* ostenderet nullam ex tribus, quibus tum ad rempubl. accedere licuerit, viam commendabilem fuisse, ita argumentatum esse: involare in rempubl. et vi malis modum statuere, quamquam in his turbis et miseriis laudabile inceptum videri possit, tamen invidiam habet, neque sine novis turbis fieri potest; iis vero, qui rempubl. oppressam habent fru-

is fuit, utique tuti, aut eo magis honesti sunt. Nam 2

stra obniti, dementis est; denique paucis potentibus humiliter inservire, ut eorum gratia tantum possis, quantum illi velint, inhonestum et perniciosum est. A republica igitur gerenda plane abstinendum.

honos] Etiam singulari numero *honorem* de munere publico vel magistratu dici iam Cortius notavit, coll. Liv. XLII, 22, 7. *quo die novi magistratus inituri erant honorem.* Cic. in Verr. II, 5, 14. *Ita quaestor sum factus, ut mihi honorem illum non solum datum, sed etiam creditum putem.* De *honos* forma, non Sallustio tantum, sed etiam Ciceroni probata, v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 14, 9. d. p. 47. et in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1827. I, 2. p. 110. — *Is fuit* firmatur auctoritate duorum codd. Rivii, nonnullorum Gruteri, Fabric. 2. Einsiedel. Guelf. 1. et 5., nisi quod ex his postremis alter habet *is erat*, alter *is fit;* neque multum discedunt Tur. 1. et Paris. z., ex quibus ille m. sec., hic m. pr. habet *his fuit.* Relicui omnes aut *vis fuit* tenent, aut *ius fuit*, quod hucusque omnes editores receperunt. Sed nihili est quod Cortius ad istud vocabulum defendendum ex antegresso *honos* suppleri iubet *honoris*, coll. Liv. I, 49, 3. *ius regni*, et Tacit. Ann. XIV, 50, med. *honorum ius;* neque enim apud Sallustium ullo modo genit. suppleri potest, et in laudatis exemplis *ius* propriam vim non plane deposuit. Id sentiens Gerlachius *ius* idem esse dicit atque *potestatem* vel *imperium*, quod pariter ferri nequit. *Ius* enim pro *legitima* tantum potestate, nunquam pro *potentia* dici potest (v. quae de *potentiae* et *potestatis* discrimine diximus ad Cat. XXXVIII, 1. p. 177. coll. Ernestio ad Tacit. Histor. I, 1, in.), neque is usus sine addito adiectivo vel genitivo licet; quare Tacitus, receptam dicendi rationem deserens, dixit Annall. I, 1, in. *tribunorum militum consulare ius.* ib. I, 10, in. *ius praetoris.* XIII, 21, med. *proconsulare ius.* Ut igitur honor vi aut malis artibus partus nequit *potestas* vocari, ita etiam *ius* h. l. non potest *potestatem* significare. Nihil autem simplicius esse, quam *is* pronomine honorem virtuti debitum opponi honori per fraudem comparato, quivis, opinor, sentiet, neque amplius *ius* defendet ex *vis* natum, in quod facilis erat ex *is* lapsus. — *Utique tuti* constans paene omnium codd., etiam optimorum, est lectio, confirmata quoque iis, qui habent *uti tuti.* In nonnullis tamen deest vocula, quibus editores omnes perperam paruerunt, sensum non assecuti. Hoc enim dicit Sallustius: fraude honorem adepti non *prorsus et ab omni parte* tuti sunt (quod opinantur), aut, *si tuti sint, propterea* tamen non magis honesti sunt. Ad vim sententiae igitur multo

vi quidem regere patriam aut parentes quamquam et possis, et delicta corrigas, tamen importunum est,

gravius est *tuti* non nude esse dictum, sed *utique* particula augeri, de cuius confirmandi potestate v. Frotscherum ad Quinctil. X, 2, 10. *Tutus* quid significet explicavimus infra ad c. LXXXVIII, 2. Praeterea iam patet ex interpretatione nostra, verba *aut eo* ita esse capienda, ut *aut* spectet ad supplendam sententiam, qua concedatur id, quod antea erat negatum, *eo* autem quid inde consectarium sit indicet; v. ad c. XX, 6. Vix est autem quod moneam, *que* particulâ casu omissâ, quam proclive fuerit, ut ex vocibus *fuitutituti* vulgata prodiret. Nimis igitur a vero aberravit Sellingius, in Lectt. Sall. p. 19. Sallustium scripsisse coniiciens: quibus per fraudem *ius virtutis est*, eo magis honesti sunt. — *Honesti* i. e. *honorati*; v. ad Catil. c. XX, 9. p. 102. cf. Cic. Brut. c. LXXXI, 281. *Quum honos sit praemium virtutis, iudicio studioque civium delatum ad aliquem, qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est, is mihi et h o n e s t u s et h o n o r a t u s videtur.*

§. 2. *patriam aut parentes*] *Parentes* quales h. l. intelligendi sint diximus ad Catil. VI, 5. p. 34. et ad Iug. LXXXVII, 2. Quoniam enim de *imperio* iniuste exercendo agitur, in promptu est *parentes* esse qui pareant vel obediant; qui quum *patriae* opponantur, i. e. *reipublicae sedi*, reliquae gentes Romanis subiectae ista voce significantur. Pro *aut* Cortius se profitetur malle *atque*, quod Gerlachius non satis recte videtur refellisse, monens *aut* particula caveri, ne quis patrem vel matrem intelligat. Sed coniungendi potius quam excludendi vim habere voculam patebit ex notatis ad Catil. c. XXVI, 2. p. 124. cf. ibid. LII, 33. Iug. XXXI, 23. XLI, 8. Caes. B. C. II, 32, 11. Hand. de Particc. Lat. T. I. p. 535. II, 1. sqq.

quamquam et possis] *Quamquam* in oratione recta c. coni. coniungitur, ubi conceditur *fieri posse*, quod enunciatur, *esse* non item; ubi vero aliquid *revera esse* conceditur, non potest non indicativus modus poni. Quare Frid. Ellendtius non satis recte videtur ad Cic. Brut. c. 30, 115. p. 86. disseruisse, qui „pars exemplorum, inquit, coniunctivum exhibentium eiusmodi est, ut *quanquam* eleganter concedentis sit, id quod *sane quidem*, *verum quidem est*, vel modeste contradicentis, pro *tamen*. V. Wyttenbach. Bibl. Crit. P. III. p. 25. Qua potestate, prout affirmantes opinantesve loquimur, modi commode variant.“ Spaldingium ad Quintil. Prooem. §. 18. Ciceroni hunc coniunctivi usum perperam abiudicasse abunde ostendunt notae Heusingeri ad Cic. de Off. I, 2, 7. Goerenzii ad Legg. III, 8, 18.

quum praesertim omnes rerum mutationes caedem, fugam aliaque hostilia portendant; frustra autem niti, 3

p. 238. ad Finn. III, 15, 48. p. 375. et in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1826. I, 2. p. 322. Matthiae ad or. p. Mur. c. 9, 20. Bremii ad Nep. Attic. c. XIII, 6. Frotscheri ad Quintil. X, 2, 21. p. 129. Bene tamen monuit Ellendtius l. l. cum his rectae orationis exemplis non confundenda esse, in quibus coniunctivus a cogitatione alterius pendeat. cf. etiam Otto ad Cic. de Finn. III, 2, 5. et imprimis ad III, 21, 70. p. 242. ubi hunc usum perquam diligenter illustravit, et parum accuratas grammaticorum sententias examinavit et castigavit.

delicta corrigas] *Delicta* plerique interpretantur *peccata propria*, sive ab iis ipsis commissa, qui ea rursus corrigere dicuntur, Caesaremque maxime significari sibi persuadent. Sed ex iis, quae supra de totius loci sententia monui, patet *delicta* in universum esse *mala, in republica ex turbis, seditionibus et proscriptionibus orta*. Pariter Noster vocabulo absolute usus est Catil. III, 2. *quae delicta reprehenderis.* — *Importunum* Muellerus explicat *saevum, crudele*, quod falsum esse sequentia, ubi *caedes*, *fuga*, *aliaque hostilia* memorantur, ostendunt; nam quum particulis *praesertim quum* priori caussae nova quaedam addatur, (v. notata ad Catil. c. LI, 19. p. 248.) sequitur in antegressis de alia re, quam de crudelitate dictum esse debere. Aliquanto melius, neque tamen vere Cortius interpretatur *alienum et non conveniens cum vero regendi modo*; non enim ad *rempublicam*, sed ad *personam eius* qui vi regat patriam pertinere *importunum* docet appositio *q. possis* et *corrigas.* Significat autem *periculum et molestiam habet*, quum proprie sit id, quod vel nullum vel malum portum habeat, eoque incommodo aliquo laboret. Prope igitur accedit Langii explicatio, *nobis periculosum aliisque molestum*; sed *aliis* perperam intulit, quum ea demum, quae sequuntur, ad alios pertineant. — *Portendere* h. l. praegnanti sensu est non solum indicare, sed quasi secum ferre, aut certissimum eventum annunciare.

§. 3. *frustra autem niti*] Sensum horum verborum non assecutus videtur Muellerus, qui explicat: quum parum habeas auctoritatis et virium, *tamen petere imperium.* Recte vero Cortius *niti* absolute positum ad antegressa *regere et corrigere* referendum censet, interpretatus *ubi non valeas ad mores publicos per vim* (i. e. obnitendo iis qui rempublicam vexant) *emendandos.* cf. quae diximus ad §. 1. Idem fere sentit Seneca de otio Sap. c. XXX.

neque aliud se fatigando nisi odium quaerere extre-
4 mae dementiae est; nisi forte quem inhonesta et perniciosa lubido tenet potentiae paucorum decus atque libertatem suam gratificari.

IV. Ceterum ex aliis negotiis, quae ingenio

non nitetur sapiens in supervacuum, nec se nihil profuturus impendet, si parum habebit auctoritatis et virium. — *Se fatigando* omnes tenent codd. praeter Rem. 1. Ecc. et Struv., qui pronomen non habent, eosque confirmare videtur Hieronym. in Praef. ad Esdram et Neem. *frustra autem (ut ait quidam) niti, neque aliud fatigando nisi odium quaerere.* Sed recte monuit Gerlachius huic homini, pessima saepe oratione utenti, nullam in tali re esse fidem habendam, quum *fatigare* verbum nusquam reperiatur *reflexivo* sensu positum. Quamquam enim *lavare, mutare, vertere, vergere* et alia plurima, de quibus v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 37, 2. not. 3. p. 121. Ramshorn. §. 163. 1. b. p. 383 sq. et annotata nostra ad Catil. VI, 7. p. 37., reflexive usurpantur, tamen *fatigare* propter tam exiguam auctoritatem his nequit annumerari. Perperam etiam Muellerus explicat *multo labore.* — *Quaerere* i. e. quaerendo consequi, parare, contrahere. Iug. LXXXV, 30. *Hae sunt meae imagines, haec nobilitas, quae egomet plurimis laboribus et periculis quaesivi.* LXXXVII, 2. *Armis gloriam quaeri.* LXXXIX, 1. *Dedecore potius quam manu salutem quaesiverat.* Fragmm. Hist. III, 11, 1. Gerl. *Ductu meo vobis salus quaesita erat.* Liv. XXV, 6, 11. *Ad Alliam prope omnis exercitus fugit, ad furculas Caudinas arma tradidit hosti; tamen tantum abfuit ab eo, ut ulla ignominia iis exercitibus quaereretur.* ubi v. Gronov.

§. 4. *nisi forte*] Tertiam caussam hic afferri cur a republica plane abstinendum sit, dixi ad §. 1. De particularum *nisi forte* potestate v. ad Catil. XX, 17. p. 105. Addit Cortius h. l. Curt. V, 8, 12. *Licet honesta morte defungi, nisi forte satius est victoris exspectare arbitrium.* Tacit. Hist. IV, 74, med. Praeterea cf. Gernhardum ad Cic. Cat. M. 10, 33. et ad Lael. 13, 48. et imprimis Car. Beierum ad Off. I, 33, 120. — *Paucorum potentia* quomodo intelligenda sit dictum ad Catil. c. XX, 7. et ad c. XXXVIII, 1. p. 177. — *Gratificari* Kunhardtus obsoletà doctrinà pro *gratificandi* positum censet; alii ne credant cavimus nota ad Cat. c. XXX, 5. p. 139. Ceterum patet *decus gratificari* cum contemptu dictum va-

exercentur, imprimis magno usui est memoria rerum gestarum; cuius de virtute quia multi dixere, 2
praetereundum puto, simul, ne per insolentiam quis existumet memet studium meum laudando extollere.
Atque ego credo fore, qui, quia decrevi procul a 3

lere *decus ad potentium gratiam ineundam abiicere, illisque pro lubitu conculcandum concedere.* Alienum est igitur ab auctoris mente, quod Gerlachius interpretatur *dono dare*, alienius etiam, quod Tellero in Indice p. 371. visum, *consecrare.*

IV. §. 1. *memoria rerum gestarum*] Interpretatur Cortius *cognitio et recordatio rer. gest.*, quod parum valet ad consilium belli Iugurthini *scribendi* excusandum, neque recte referri potest ad artes animi, *quibus summa claritudo paratur*, ut Sall. ipse loquitur c. II, 4. Quare *memoria*, quae vox pro varia relatione modo subiectivam modo obiectivam potestatem habet, modo passivo modo activo sensu posità reperitur, h. l. praegnanti sensu idem esse videtur atque *memoria conservatio*, i. e. rerum gestarum *narratio* vel historiae *scribendae* studium, quae res quum ob studii iucunditatem, tum ob eximium, qui inde percipitur, fructum haud postremum in animi artibus locum obtinet. Quod Gerlachius autem ut Cortii explicationem refellat, ait cognitionem historiae non posse dici negotium quod ingenio exerceatur, id equidem non intelligo, nisi forte Gerlachius historiae operam dari vult, non adhibitis ingenii viribus.

§. 2. *praetereundum*] Gerlachio non possum assentiri, hoc verbum cum *de* et *ablat.* coniungenti; nam quod propter Catil. IV, 3. *de coniuratione absolvam*, et Tacit. Historr. IV, 48, in. *de caede expediam*, etiam dici posse putat *de aliqua re praetereo*, videat ne res diversissimas commiscuerit; v. ad c. LXXXIV, 3. Haud dubie verior est Cortii ratio, qui *de virtute* cum *dixere* coniungens ex antegressis simpliciter repetendum putat *dicere*, quamquam paullo brevior ita existit oratio, siquidem *praetereundum puto* ad antecedentia, quae in unam sententiam coeunt, ita refertur, quasi auctor dixisset, *de ea re nunc dicere supervacaneum videtur.* — *Simul* quam vim habeat in sententiis nectendis diximus ad Catil. c. XIX, 2. p. 91.

memet studium meum laudando extollere] Hunc locum Cortius pessime scripsit, interpunxit et interpretatus est. Vult enim sensum esse *me me ipsum extollere, studium meum laudando*, quae sententia quaesitior neque antegressis recte respondet, neque ex ver-

republica aetatem agere, tanto tamque utili labori meo nomen inertiae imponant, certe quibus maxuma industria videtur salutare plebem et conviviis gratiam

bis ipsis elici potest. Hoc enim dicit Sallustius, historiae laudes *aliis* se relinquere, *ipsum* celebrare nolle, ne parum vere et supra modum (i. e. per insolentiam) studium suum laudasse videatur. Per se igitur patet verba *laudando extollere*, quae Cortius disiunxit, coniungenda esse, idque loquendi usu egregie confirmatur, quum *extollere* et *efferre*, quamquam nude poni possunt, tamen gravitatis caussa saepe ablativum vel substantivi vel gerundii adiunctum habeant; cf. Cat. VIII, 4. *quantum verbis eam potuere extollere*. Iug. XV, 2. *Iugurthae virtutem extollere laudibus*. LXV, 3. *secunda oratione extollere*. LXXXV, 21. CIII, 7. Praeterea quod Cortius, ut sententiae ratio constet, ante *memet* suppleri iubet *me*, id nullo modo fieri potest, ut patet ex nota ad Catil. c. XXXI, 7. p. 147. Quomodo enim ex *quis* elicias *me?* Denique nulla caussa est, cur *meum* ante *laudando* cum Cortio eiiciatur, quamquam a Guelf. 6, 12. Ven. 3. et Vat. 4. abest. Quodammodo pronomen firmat etiam Taciti locus, haud dubie ad Sallustium expressus, Ann. XIV, 43, 1. *ne nimio amore antiqui moris studium meum extollere viderer*. — *Per insolentiam* auctor consulto verbis *ne* — *quis* interposuit, ut id, cui maxime occurrere vult, cum vi praemittatur.

§. 3. *atque*] Haec particula ut duo vocabula, quorum posterius priori gravius est, coniungit (v. ad Cat. c. LI, 10.), ita etiam inservit enunciationibus copulandis, quarum posterior gravior est antecedente; quam rationem accurate explicavit Handius de Particc. Latt. Vol. I. p. 484. Hoc igitur significat Sallustius, non solum si *laudet* historiae studium multos id aegre laturos, *sed*, etiamsi nihil de eius virtute dicat, adeo fore, qui ipsum studium vituperent. Non satis recte igitur Cortius „*atque*, inquit, servit occupationi et notat *et vero*, *et tamen*." Neque assentiri possumus Handio, qui l. I. p. 489. sententiarum nexum aliter quam nos capiens *atque* vernacule interpretandum censet *gleichwohl*. Cuius explicationis oblitus p. 498. aliam proponit, minus etiam, si quid video, commendabilem. — *Salutare* spectat ad ambitiosos illos, qui propter honores prensabant plebem, etiam nomenclatore adhibito. cf. Cic. de petit. cons. c. VII. Liv. XXIII, 4, 2. *Hinc senatores, omissa dignitatis libertatisque memoria, plebem adulari, salutare, benigne invitare, apparatis accipere epulis*. ib. III, 14, 5. — *Conviviis* i. e. epulis et viscerationibus

quaerere. Qui si reputaverint et quibus ego tempo- 4 ribus magistratus adeptus sum, et quales viri idem assequi nequiverint, et postea quae genera hominum

plebi praebitis; cf. Cic. de Off. II, 16, 55. Plin. Hist. Nat. X, 10. Cort.

§. 4. *adeptus sum*] Indicativum plurimi praebent Cortii libri, praeter Guelf. 1. 5. Ecc. Vrat. 1.; ad hoc is modus est in Erl. Teg. Bas. 2 3. Bern. 2. 4. Turicc. et in Vat. 1. 2. 3. 4. 5. 6. Med. 2. 5. 6. 7. 9. 11. Ven. 3. Barb. 5. Flor. 4. Berol. 1. et Goerl. Reliqui omnes Leidd. Grut. Wass. et Italici libri *sim* tuentur. Coniunctivum Gerlachius in utraque ed. in textum recepit, quamquam in Commentt. p. 219. indicativum, more Graecorum orationi obliquae interpositum, Sallustiano dicendi generi consentaneum esse profitetur. Pro graecismo istam structuram etiam Heusingerus habet ad Cic. Off. I, 7, 6. neque ab ea sententia alienus videtur Frotscher. ad Quinctil. X, 1, 1. [ubi sic legendum suspicor: *accesserit: quam scribendo* p o t i u s *an — consec.* Fr.] Sed istam rationem ne veram putem eo permoveor, quod indicativus in istis exemplis sensu plane diversus est ab coniunctivo; graecismus autem ea tantum constructio vocari potest, quae, quum Latini sermonis analogiam sequi debebat, ad Graecae linguae singularem usum conformata est, *sensu tamen non mutato.* Igitur, ut paucis dicam, indicativum praegressa interrogativa enunciatione tum ponunt Latini, ubi posteriorem enunciationem ita volunt efferre, ut non ab eius subiecti, quod primarium est, *cogitatione* apta sit, sed ut res absolute posita vere esse intelligatur eiusque veritas gravius asseratur. V. notata ad Catil. c. XX, 5. Caes. B. C. II, 32, 11. *Diligentiam quidem nostram, aut quem ad finem adhuc res* p r o c e s s i t, *cur praeteream?* Cic. Agrar. III, 4, 17. *Et quoniam qua de caussa et quorum caussa ille hoc* p r o m u l g a v i t *ostendi.* p. Rosc. Amer. c. 30, 83. *Quaeramus ubi maleficium et* e s t, *et inveniri* p o t e s t; ubi Matthias plura laudavit, quibus adde Goerenz. ad Finn. IV, 24, 67. Ellendt. ad Brut. c. 3, 13. Ramshorn. Gram. Lat. §. 174. 2. not. 2. p. 497 sq. ed. 1. Indicativus igitur quum eam vim habeat, ut rem qualis p e r s e est enunciet, in promptu est, Sallustium propterea hoc modo usum esse, quod memoriam praeterlapsi temporis repetens adeptos honores suos quasi praesentes intuetur, et paene invitus in medias res rapitur. Reliqua quoniam non ad ipsum pertinent, aliorum cogitationi relinquit, eoque coniunctivo extulit. Modos simili sensus discrimine in

in senatum pervenerint, profecto existimabunt me magis merito quam ignavia iudicium animi mei mutavisse, maiusque commodum ex otio meo quam ex

eadem enunciatione mutavit etiam Cic. Epp. ad Attic. I, 1. extr. *Vides enim, in quo cursu sumus, et quam omnes gratias non modo retinendas, verum etiam acquirendas putemus.* Poterat sane dicere *simus*, sed ut rerum condicionem, qualis tum erat, plane praesentem sisteret, *sumus* praetulit; gratiae vero studium quantum esset quia Atticus cogitando tantum assequi poterat, neque enim studii magnitudo per se potest spectari, non poterat nisi coniunctivo declarari. Coel. (in Cic. Epp. ad Famm. lib. VIII.) Ep. I, 4. *Si quid maius actum erit, et quemadmodum actum sit, et quae existimatio secuta, quaeque de eo spes est diligenter tibi perscribemus.* Ter. Andr. IV, 1, 26. *Nescis quantis in malis verser miser, quantosque hic suis consiliis mihi confecit sollicitudines;* quippe Pamphilus commotiore animo totus est in rebus miseris. Rutil. Lup. II, 8. p. 112. *Quaeres a me, quo iure obtinere possim, quo iure mihi Polyaenus reliquit, praetor dedit possessionem?* ubi orator fervore orationis abreptus solam caussae rationem et ius effert. Omnino non negligenda sunt quae Otto scite monuit ad Cic. de Finn. II, 19, 61. *Num P. Decius quum se devoveret et equo admisso in mediam aciem Latinorum irruebat, aliquid de voluptatibus suis cogitabat?* Ad quem locum, nostro non parem, at certe similem, ille V. D.: Posse diversos modos, inquit, per copulativas particulas coniungi, et *coniungendos esse, si utriusque modi sensus est diversus*, exemplis multis docuit Ramshorn. p. 694., qui adumbratam tantum huius orationis conformationis imaginem dedit, quae quam late pateat, alio loco docebo exemplis ab ipso Cicerone largiter positis. Recte hanc conformationem dixeris *orationem variatam*, quod novum caput rerum grammaticarum addendum erit in postremum a grammaticis nostris syntaxi, non tamen ornatae illi, sed communi, quia haec oratio est naturalis, *qua si non utimur, ubi adest usus, male Latine scribimus.* — Pro *magistratus* plurimi codd. Leidd. *magistratum;* parum commode. Nam Sallustius aperte non de uno munere loquitur, sed omnia complectitur, id quod maxime patet ex verbis *quibus temporibus.* Intelligit autem quaesturam, bis gestam, tribunatum, et praeturam, quos honores omnes obtinuit, quum iam respubl. Caesaris et Pompeii aemulatione et occultis odiis agitari et commoveri coepta erat. — *Postea quae genera homi-*

aliorum negotiis reipublicae venturum. Nam saepe 5
audivi Q. Maxumum, P. Scipionem, praeterea civitatis nostrae praeclaros viros solitos ita dicere, quum

num etc. Haec ad neminem nisi ad Caesarem spectare, senatorum numerum magnopere et sine accurato delectu augentem, iam dudum viderunt interpretes, laudatis Cic. Epp. ad Famm. VI, 20. (19.) Dion. XLIII. p. 227, C. Sucton. Caes. 76, extr. 80, a med. — *Merito*, q. e. iure, iusta de caussa, Gerlachius ridicule interpretatur *iudicio*, fortasse eleganter dictum putans *iudicio mutavi* *iudicium*. Quam sententiam ut probaret contulit Nep. Attic. XV, 3. *Ex quo iudicari poterat, non inertia, sed* *iudicio* *fugisse reipublicae procurationem;* ad quem locum Bremius recte vidit *iudicio* idem valere quod apud Sallustium *iudicium animi*, haud male vernacule interpretatus *Grundsätze. Animi* cur Sallustius addiderit diximus ad Catil. c. LVIII, 2. p. 304. *Mei*, quod in uno Eccard. deest, Cortius pro more suo eiecit. — *Que* particulam colligendi ex praegressis potestate esse positam monitum est ad Catil. III, 5. p. 22. et ad c. XLVIII, 6. — *Negotia* Gerlachius simpliciter intelligit *reipublicae administrationem;* sed v. ad Cat. c. VIII, 5. Praeterea aliquam vim habet, quod *negotium* h. l. *otio* opponitur.

§. 5. *Nam saepe ego audivi*] *Ego*, quod in Leidd. A. B. C. D. E. F. G. I. K. deest, nonnulli omiserunt; sed Sall. ut *animi sui sententiam* cum gravitate explicaret, pronomen apte posuit. v. Drakenborch. ad Liv. XXI, 3, 6. et Donat. ad Ter. Andr. III, 4, 3. Grysar Praeceptt. styli Lat. p. 27 sq. Noster Catil. c. XX, 5. LI, 35. LII, 5. ib. §. 36. LVIII, 1. Iug. XXXI, 21. et §. 27. LXXXV, 1. et 15. — *Q. Maximum* non alium esse quam *Q. Fabium Maximum Verrucosum Cunctatorem* nemo dubitaverit, in tanta viri claritudine; Gerlachius tamen negat, quia Fabio Cunctatori praenomen *Publio*, non *Quinto*, fuerit. Quod unde sciat V. D. ego nescio; sed si inspexerit Cic. de Off. I, 24, 11. et Liv. XXII, 9, 7. aliosque eius libri locos, tamen fortasse sentiet *Quinti* praenomen illum habuisse. *Publium* vero *Scipionem* esse *Africanum Maiorem*, omni virtutum genere non solum inter Scipiones, sed inter universum nomen Romanum praefulgentem, certissimum est, quum Sallustius celeberrimos populi Rom. viros tanquam testes suae sententiae afferat. Quod negligens Gerlachius, *P. Scipionem* intelligit eum, qui vir optimus in civitate iudicatus matrem Idaeam acceperit; eo fortasse motus, quod ipse Livius XXIX, 14, 9. quibus viri virtutibus

maiorum imagines intuerentur, vehementissume sibi
6 animum ad virtutem accendi. Scilicet non ceram illam neque figuram tantam vim in sese habere, sed

egregiisque factis illud iudicium niteretur, neque ex illius temporis scriptoribus se profitetur accepisse, neque coniectando indagare posse putavit.

praeterea] Vim huius vocis in nectendis enunciationum partibus indicavimus ad Catil. c. L, 3. p. 233. — *Solitos dicere* explicavimus ad Catil. c. XLVII, 1, p. 214. cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 84. D. 9. p. 492. Cic. in Verr. IV, 21, 47. *Quas putatis lamentationes fieri solitas esse in hisce rebus?* Tacit. Ann. XIII, 1, in. *I. Silanus, segnis et fastiditus, adeo ut C. Caesar pecudem auream eum appellare solitus sit.* I, 73, 3. *Cassium solitum interesse ludis.* — *Imagines* notum est nobilium tantum fuisse; quae quo plures et antiquiores erant, eo maiorem gloriam et splendorem cum auctoritate conciliabant. v. Nitschii Antiqq. Rom. Tom. I. p. 122. ed. III. coll. Cic. in Verr. V, 14, 36. Iuven. Sat. VIII, 6 sqq. De iure imaginum ponendarum v. Cic. in Verr. V, 14, 36. et Sigon. ad Liv. VII, 1, 1. Saepissime autem exagitatos fuisse, qui his maiorum meritis stolide superbirent, ipsi verae virtutis expertes, non est quod miremur; cf. Sall. Iug. c. LXXXV, 10. ubi v. Cort. ibid. §. 25. et 29. Cic. in Pison. c. 1, 1. p. Planc. c. 7, 18. Sall. Fragm. Historr. III, 22, 18. In atrio fuisse positas patet ex Senec. Ep. XLIV. *non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus.* Stat. Theb. II, 214. Ovid. Fastt. I, 591.

§. 6. *Scilicet non ceram* etc.] Horum verborum sensum, structura non intellecta, interpretes non asseculi sunt. Nam quae Fabiorum et Scipionum sunt, Sallustio tribuunt, quia illi nimis arrogantes sint, si semet ipsi *egregios viros* appellent; accusativos autem c. inf. pendere dicunt a *scilicet* i. e. *scire licet*, quam structuram sane reperiri ostendit Cortius ad Iug. CXIII, 3. Gronov. Obss. III, 9. p. 388 sq. ed. Lips. Ruddim. Institt. Gramm. Tom. II. p. 321, IV. Ruhnk. ad Ter. Heaut. II, 3, 117.; sed ea nostro loco admitti nequit. Quominus enim sententia Sallustii sit primum obstat nexus cum antecedentibus; nam si *scilicet* est *scire licet*, quis ferat asyndeton tam frigidum et ineptum, ieiuna scriptoris explicatione egregiis praeclarorum virorum verbis adiecta? Tum in promptu est, eam ob caussam Sallustium illorum iudicium laudare, ut *tanta auctoritate* intelligatur *rerum gestarum memoriam utilissimam esse;*

memoria rerum gestarum eam flammam egregiis viris in pectore crescere, neque prius sedari, quam virtus eorum famam atque gloriam adaequaverit.

unde consequitur haec verba illorum virorum esse debere. Denique *sese* pronomen planissime indicat praegressae enunciationis subiectum etiam in hac haberi; *sese* enim, quo Fabius et ceteri praeclari viri *se ipsos* significant, nemo ad *ceram neque figuram* referet, quum et plenior forma nunquam, quantum sciam, de *rebus* usurpetur, neque Latine dicatur *haec res vim in se habet*, sed simpliciter *habet*. Haec de priore sententiae parte valent; sed Sallustius non ita uti coeperat orationem continuat, sed in media sententia quos cogitantes ac loquentes induxerat viros *obiectum* orationis facit, *sibi ipsi* indicandi partes sumens. Quod si tenueris, *egregiis viris* nihil habet quod te offendat; non culpandam autem esse apud veteres eiusmodi cogitandi enunciandique mutatam rationem et docent infinita anacoluthorum genera (v. ad c. I, 4.), et cognosci potest quum ex iis locis, ubi orationi obliquae interpositus est indicativus (v. ad Catil. c. XIV, 7. et ad XXVII, 4.), tum maxime ex iis, ubi auctor non se ipsum, sed alium vel loquentem vel cogitantem inducit, et tamen pro reflexivo pronomine demonstrativum subiicit. cf. Cic. de Or. I, 54, 232. *Socrates respondit, sese meruisse, ut amplissimis honoribus et praemiis decoraretur, et ut ei victus quotidianus in Prytaneo publice praeberetur.* p. Sest. c. 24, 54. *Hac tanta perturbatione civitatis ne noctem quidem consules inter meum discrimen et eorum praedam interesse passi sunt.* Sall. Iug. XCVI, 2. *Sulla beneficia properantius, quam aes mutuum reddere; ipse ab nullo repetere; magis id laborare, ut illi quam plurimi deberent.* cf. Vell. I, 1, 3. II, 15, 3. Aug. Matthias ad Cic. p. Rosc. Am. c. 34, 95. Georg. Lud. Walch. Emendd. Liv. c. XI. p. 219. — *Eorum*, quod cum verbis *famam atque gloriam* coniungendum est, non habet in antegressis vocabulum, quo referatur; sed cogitatione *maiorum* assumendum esse Cortius recte vidit. — *Virtus adaequaverit* auctor maluit dicere quam *virtute adaequaverint;* ne enim insolenter loqui videantur praeclari viri, sententiam sub finem prorsus generalem extulit, virorum loco *virtutem*, tanquam personam, subiectum faciens. — *Adaequare aliq. rem*, ut sit *parem fieri al. rei*, dixit etiam Tacit. Ann. XV, 19, èxtr. Germ. c. 14. in. — Ceterum *scilicet* non simpliciter explicandi vi positum est, sed propriam *ironiae* adiunctam habet (v. ad XXXI, 19. XLI, 3.) quippe qua significetur, imagines

7 At contra quis est omnium his moribus, quin divitiis et sumptibus, non probitate neque industria cum maioribus suis contendat? Etiam homines novi, qui

ipsis maiorem quendam usum, *quam vulgo inerti*, praestare. Germanice h. l. commode reddas *freilich*.

§. 7. *At contra*] De his particulis sociatis, quarum posterior primitivam vim prioris distinctius declarat, v. Handium de Partt. Latt. Vol. I. p. 418. — *His moribus* i. e. hac tempestate, qua mores tam corrupti sunt; *hic* enim sensu praegranti ponitur ad statum et condicionem *praesentis* temporis significandam. cf. Gronov. ad Liv. XXV, 40, 2. *Inde primum initium mirandi Graecarum artium opera, licentiaeque* h u i c *sacra profanaque omnia vulgo spoliandi factum est.* id. VI, 4, 12. *Capitolium quoque saxo quadrato substructum est, opus vel in* h a c *magnificentia urbis conspiciendum.* cf. Ruhnken. ad Vell. I, 11, 5. Cort. ad Cic. Epp. ad Famm. II, 5, 1. Grysar Praeceptt. styli Lat. p. 64. Structuram quod attinet Herzogius ad Catil. c. XI, 7. *his mor.* pro ablativo praedicati habet, qui ad *quis* pertineat; sed Catilinae locus plane alius est, neque *omnium* h. l. permittit sequentia pronominis praedicatum esse, quae potius ablativi absoluti sunt, ut docent alia exempla, velut Cic. Epp. ad Attic. X, 11. *quid enim* dicam *hac inventute?* Cic. de Divin. II, 2, 4. *Quod munus reipublicae afferre maius possimus, quam si docemus atque erudimus iuventutem, his praesertim moribus.* Id. de Legg. III, 16, 37. *Non quid hoc populo obtineri possit, sed quid optimum sit tibi dicendum puto;* ubi Goerenzius perperam participium per ellipsin intelligendum censet, sc. *ita morato*. Quis enim non videt *hic* praedicatum esse? Ablativorum autem ratio ea est, quam illustravimus ad Cat. XI, 4. XXXIX, 3. Iug. XLIII, 5. cf. Beier ad Lael. 15, 54. Otto ad Cic. de Finn. I, 10, 33. — *Non probitate* qua ratione referatur ad praegressa ostendimus ad Catil. c. LII, 15. p. 270., ubi simul tetigimus verba §. 8. *ac non perinde* etc. — Pro *soliti erant* exspectes potius imperfectum, quoniam Sallustius id tempus significat, quod suum praecesserat, non quod praeterito quodam prius fuerat. Sed eiusdem generis videtur locus, ut Catil. L, 1. p. 232., ubi quomodo plusquamperf. *soleo* verbi possit imperfecti vim obtinere ostendimus. — *Latrocinium*, quo vocabulo Latini translato sensu utuntur ad invidiam faciendam, significat malas artes, insidias, *vim iniustam;* cf. Cic. p. Rosc. Am. c. 22, 61. *Confitere huc ea spe venisse, quod putares hic latrocinium, non iudicium, futurum.*

antea per virtutem soliti erant nobilitatem antevenire, furtim et per latrocinia potius quam bonis artibus ad imperia et honores nituntur, proinde quasi 8

v. Cort. ad Cic. Epp. ad Famm. I, 4, 4. Pariter *latro* haud leve convicium; cf. Cat. c. XXVIII, 4. LIX, 5. Fragm. Historr. I, 19, 7. — Verba *potius quam bonis artibus* in cod. Rem. 1. desunt; eo Cortius verba *q. p. art.* uncis inclusit, tanquam Sallustio indigna, quia *per virtutem* praecesserit. Sed non vidit *per virt.* pertinere ad *antevenire*, quae sequuntur autem, a praecedentibus diversa, gravitatis caussa nequitiae et virtutis oppositionem paene poscere.

§. 8. *proinde quasi*] *Proinde* legitur in codd. Rivii, Bas. 1. Sen. 2. Heuss. Vrat. 2. 3. Guelf. 1. 3. Leidd. A. B. C. D. E. F. I. K. L. M. Paris. x. z. m. sec. Berol. 1. 2. Goerl.; relicui *perinde* tenent, quam scripturae varietatem fere solennem ubi *quasi* additum est iam notavimus ad Catil. c. XII, 5. Ibi videndus etiam Herzogius, qui recte monuit in simplici comparatione non posse nisi *perinde* dici, ut statim post, *perinde habeantur*, Liv. IV, 3, 7. V, 42, 2. Ter. Heaut. I, 2, 21.; ubi vero comparatio eiusmodi sit, ut id, cui aliquam rem compares, ex antegressis collectum videri possit, *proinde* recte habere. Nostro loco igitur quum sensus sit: *quasi vero inde consequatur praeturam* etc. *per se ipsa clara esse*, commode positum est *proinde*; cf. etiam Walchium ad Tacit. Agric. c. 10. p. 191. et quae de eadem re diximus in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1829. Vol. II. Fasc. I. p. 78 sq. — *Et* ante *magnifica* eiecit Cortius, quia in Bas. 1. deest; sed ne eo quidem, quod Vat. 4. et Med. 5. habet *atque magn.*, Bas. 4. vero *manificaque*, satis probari potest duorum adiectivorum asyndeton, quamquam maiore bonorum librorum auctoritate non damnandum; v. ad c. XXVIII, 4. — De vi particularum *ac non* in nectendis orationis membris v. ad Cat. LI, 15. p. 270. cf. Cic. Epp. ad Famm. III, 2, 6. *Si res verba desideraret, ac non per se ipsa loqueretur.* Hand. de Particc. Lat. Vol. I. p. 473 sqq. — *Qui ea sustinent* in omnibus fere est libris; sed Incert. 2. *ea* non habet, quod negligentia factum esse patet ex Bas. 1. et Paris. x. in quibus alio errore scriptum *eas sust.*, *S* littera male geminata. Cortius pronomen abegit, assensum nactus Gerlachii in Commentt. p. 220. propter codd. Med. 3. 4. et Vat. 2., non item, quae est viri inconstantia, in ed. minore. — *Habeantur* non simpliciter significat *sint*, ut Gerlachio visum, sed potius *earum rerum possessio sit*; cf. ad Catil. c. I, 4. p. 7.

praetura et consulatus atque alia omnia huiuscemodi per se ipsa clara et magnifica sint, ac non perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustinent, virtus est.
9 Verum ego liberius altiusque processi, dum me civitatis morum piget taedetque; nunc ad inceptum redeo.

§. 9. *Altius* Gerlachius haud male explicat *quasi in mare altum*, coll. Liv. XXXI, 1, 5. *provideo animo, quicquid progredior, in vastiorem me altitudinem ac velut profundum invehi.* — *Redeo* non est *venio*, ut Cortius aliique volunt, qui vim *re* syllabae in compositis saepe nullam esse dicunt, sed proprie intelligendum de regressu ad consilium historiae scribendae. Nam eius rei studium quum excusare incepisset auctor, mox a proposito suo, dum acrius in malos civitatis mores invehitur, avocatus est.

V. §. 1. *variaque victoria*] Sensum interpretes recte monuerunt hunc esse: *vict. modo apud Iugurtham, modo apud Romanos fuit*; sed de constructione nihil dixerunt. Non dubium autem, quin ablativus habeatur, pariter atque praegressa adiectiva praedicati vices sustinens. Eodem modo locutus est Iustinus, a Cortio laudatus, IV, 2, 6. *diuque varia victoria cum tyrannis dimicatum.* — *Dein* plerique codd.; nonnulli *deinde*, pauci etiam *dehinc*; v. ad Catil. c. XXXII, 1. p. 149. — *Tunc* plerique, et in iis optimi codd. tenent; Cortius tamen *tum* edidit, quia hoc tantum Sallustii sit; quasi vero alii scriptores *tunc*, alii *tum* usurpent. Ad particularum discrimen cognoscendum nihil plane faciunt quae Goerenz. protulit ad Cic. de Finn. I, 8, 28., neque multum proficias Ramshornii parum perspicua explicatione in Gramm. Lat. §. 178. III. p. 510. proposita. Paullo certiora praecipit Gernhardus ad Cic Lael. I, 3. p. 7. quamquam ne haec quidem quid ubique verum sit quaerentibus plane satisfacient. Propius ad verum accedunt Weberus in Exercitatt. styli Lat. T. I. p. 93. Zumpt. Gramm. Lat. §. 63. p. 239. et imprimis Herzogius ad Caes. B. G. V, 33. p. 273. Is enim ut recte vidit *tum* et *tunc* particularum eandem esse rationem quae intercedat inter *iam* et *nunc*, ita vere praecepit *tunc* poni, ut significetur aliquid simul cum altera re *eodem temporis articulo* vel factum esse, vel futurum esse, quod tamquam fixum et immotum intueamur (v. nos ad Catil. c. LI, 40. p. 259.), *tum* vero usurpari, ubi procedat narratio, et quid aliquam rem secutum sit exponat. Patet autem Sallustium cogitatione ad superius tempus re-

V. Bellum scripturus sum, quod populus Romanus cum Iugurtha, rege Numidarum, gessit; primum quia magnum et atrox variaque victoria fuit; dein quia tunc primum superbiae nobilitatis obviam itum est, quae contentio divina et humana cuncta 2
permiscuit eoque vecordiae processit, uti studiis ci-.

dire idque praesenti vel certe posteriori opponere, cui sententiae *tunc* recte inservit, *tum* non est accommodatum. cf. Tursellin. de partt. c. CCXXXIII. p. 1311 sq. Paullo implicatior res est, praesertim in tanta scripturae incertitudine, ubi *quum* praecedit, vel sequitur; nam quum huic particulae, ubi temporalem vim habet, non nisi *tunc* respondere posse videatur, haud raro eius loco *tum* reperitur, cuius propria ratio nisi ad *quum* caussale referatur constare nequit; velut Cic. in Verr. IV, 21, 46. *Credo tum, quum Sicilia florebat opibus, magna artificia fuisse in ea insula;* sed in eadem sententiae ratione *tunc* reperitur, Cic. in Verr. V, 10, 27. *Quum rosam* (iste) *viderat, tunc incipere ver arbitrabatur.* Recte igitur Gernhardus ad Cat. M. c. XIX, 69. p. 134. *Quum enim id advenit, tunc illud, quod praeteriit, effluxit* — *tunc* significare statuit *illo ipso tempore*, nulla antegressarum rerum ratione habita; neque verum est, quod Goerenz. ad Cic. de Finn. II, 11, 33. praecipit, *quum* particulam non aliam vocem sequi posse nisi *tum*, quam sententiam etiam Herzogius ad Caes. B. G. V, 33. amplecti videtur. Respectu *praegressorum* autem, quibus altera res tanquam *consequens* subiicitur, *tum* legitime ponitur, quae ratio non mutatur, sive caussae sive sola temporis significatio in priore membro inest. [Cf. Orell. ad Cic. Brut. §. 33. et ad Top. §. 91. ed. min. De primis huius cap. vv. *Bellum — Romanus* vid. adn. ad Cat. 19, 5. Fr.]

§. 2. *divina et humana cuncta*] *Cuncta* abest a Mark. *Γ.* Eius loco scribarum errore in Pal. 3. et Leid. O. exstat *omnia*. Vocem, Grutero perperam suspectam, Muellerus in hac formula quasi solenni fere semper addi recte observat; Gerlachius eam magis numero quam sententiae inservire censet, quod multum a veritate abhorret. Nam vim sententiae adiectivo addito mirifice augeri quis non sentit? cf. Iug. XXXI, 9. *Divina et humana omnia hostibus tradita sunt.* ibid. §. 20. *Divina et humana omnia penes paucos erant.* Liv. I, 38, 2. VII, 31, 4. Suet. Caes c. LXV. Neque tamen verborum construendi ratio talis est, qualem illustravimus ad Catil. XXX, 4. Ibi enim

vilibus bellum atque vastitas Italiae finem faceret.
3 Sed priusquam huiuscemodi rei initium expedio, pauca supra repetam, quo ad cognoscendum omnia
4 illustria magis magisque in aperto sint. Bello Pu-

omnia substantive positum est, nostro loco epitheti potestatem retinet. Ceterum verba *uti studiis civilibus bellum atque vastitas Italiae finem faceret* hunc sensum habent: ut istae civium contentiones et factiones tandem in bellum erumperent, quod Italiae vastitatem attulit.

§. 3. *priusquam — expedio*] Muellerus scripsit *expediam*, quod sane in Bas. 1. Paris. z. Berol. 1. 2. Misn. Goerl. et praeterea in quinque et viginti aliis exstat; sed relicui, in quibus sunt Fabr. 1. Leid. L. Nazar. Commel. Teg. Guelf. 5., indicativum praebent, cuius quae ratio sit diximus ad Catil. c. IV, 5. p. 26. cf. Handium de Particc. Lat. Vol. I. p. 397. 9. — In dictione *supra repetere* (cf. Cat. V, 9. Tacit. Ann. XVI, 18, in.) Gerlachius *supra* prorsus mirifice dicit Graecorum more *nomen* esse; sed neque qui esset iste Graecorum mos docuit, neque Latina exempla ab eo allata perversam eius sententiam possunt stabilire. Praepositiones adverbiorum potestate positas saepe totius enunciationis vim sustinere monuimus ad Catil. c. XXX, 3. p. 137.; ut igitur dicitur *rem longe*, vel *longius repetere*, eàdem analogia dictum est *rem supra repetere*, quod sensu idem est atque rem *ex iis quae supra sunt*, sive ex paullo remotioribus repetere, verbo non idem. Ex Iug. XXIV, 5. autem, quem locum Gerlachius cum Tacit. Ann. VI, 39, extr. pro luculentissimo sententiae suae documento habet, hoc luculentissime patet, *supra* in priore loco adverbium, in posteriore praepositionem esse, cui casus suus ex antegressis cogitatione addi debeat. — *In aperto*, v. ad Cat. XLI, 1. Cortius praeterea contulit Tacit. Agric. c. 1. med. (ubi v. Walch. p. 107.); *in facili*, Liv. III, 8, 10. ubi v. Gronov. et Drakenb., qui plurima habent.

§. 4. *post magnitudinem nominis Romani*] Prorsus a vero aberrant qui cum Langio et Muellero horum verborum sensum hunc esse contendunt: *postquam Romanorum magnitudinem fregerat;* quasi vero ex *attriverat* verbo in antegressis *attritam* suppleri debeat (v. Teller. p. 256.), quae ratio non solum a Grammatica durissima est, sed alienissimam quoque sententiam praebet. Auctor enim *nomen Romanum* non opponit *Italiae opibus*, sed his ipsis nihil aliud significatur quam imperium Romanum totam Italiam iam complexum. Quare Cortius recte verba sic interpretatur: *postquam Romani magni facti sunt*, et

nico secundo, quo dux Carthaginiensium Hannibal post magnitudinem nominis Romani Italiae opes maxume attriverat, Masinissa rex Numidarum, in amicitiam receptus a P. Scipione, cui postea Africano

ad tantum potentiae fastigium pervenerunt; auctorem enim in promptu est ad priora reipublicae tempora respicientem hoc dicere: quamquam Romani ante totam Italiam occupatam saepius graviter vexati fuerint, velut a Gallis, a Samnitibus, a Pyrrho, tamen post auctum et firmatum eorum imperium non maius, quam ab Hannibale periculum ipsis allatum esse. Mirum autem Viros Doctos tam planae sententiae verba *post magnitudinem n. R.* obesse ratos, quum ista praepositio cum substantivo coniuncta saepius vim totius enunciationis sustineat; cf. Cat. V, 6. *Hunc post dominationem L. Sullae lubido maxima invaserat reip. capiundae.* Iug. XV, 4. *Neque post insidias Iugurthae effuso exercitu praedari.* Nep. Attic. IX, 5. *Quum illa fundum emisset, neque post calamitatem versuram facere potuisset.* Tacit. Ann. I, 68. *Inguiomerus post vulnus pugnam deseruit.* Iustin. VIII, 1, 6. *Quasi post arma et bellum locum legibus reliquissent.* qui loci plerique Cortio debentur. Gerlachius autem parum intelligentem orationis Sallustianae se praebuit, insolentiam dicendi crepans, quae nulla est; certe quod usitatius dictum iudicat si Sallustius scripsisset *ex quo Romani magni facti*, id vulgata multo est deterius.

in amicitiam receptus] Paris. b. c. z. Misn. Bas. 1. 4. Fabr. 1. Vrat. 3. Guelf. 6. 11. *in amicitia*, quod Cortius, Langius, Muellerus Faber et Gerlachius tum in ed. mai., tum in Commentt. p. 221. amplexi sunt. Nos istam barbariem, quam Cortio et Gerlachio placuisse non debet mirum videri, non amplius ferendam censemus. Absurdum est enim, et rectae rationi repugnat, quod isti volunt, ablativum prisco more pro accusativo poni, quaeque ad eam rem probandam afferuntur exempla aut male intellecta sunt aut depravata omnia. Ita quod ex Phaedro, non optimo latinitatis auctore, laudant Fab. V, 1. 25. *Quinam cinaedus ille in conspectu meo audet venire*, minime huc pertinet, quum verba *in conspectu meo* non apta sint a *venire*, sed ad nomen pertineant ita ut verbum absolute positum sit, hoc sensu: quinam cinaedus ille, qui in conspectu meo est, audet huc accedere? Nihil insolentiae est etiam in his Planci ap. Cic. Epp. ad Famm. X, 11, 6. *Animadverti nullum alium receptum Antonium reliquiasque, quae cum eo essent, habere, nisi in his partibus;* non cogitat enim *motum* se recipientis, sed *locum in quo receptus est*, quod intelliges

cognomen ex virtute fuit, multa et praeclara rei militaris facinora fecerat, ob quae victis Carthagi-

si ita ceperis sententiam: Antonio *nusquam*, *nisi in his partibus*, est quo se recipiat. Et ita solet *recipi* verbum construi si *propria loci notio*, *ubi* aliquid recipitur, sola valet; v. Auct. B. Hisp. c. IV, 2. *Loricati viri in equis recipiuntur.* Ovid. Heroid. VI, 20. *In mihi promissi parte recepta tori.* Id. Met. II, 229. *Sideraque in coelo — recepta.* Pariter si apud Petron. c. XIX. legitur: *vetui in hoc diversorio quemquam admitti*, id respectu eorum qui *sunt in diversorio* dictum est, non eorum qui *in id admitti* cupiunt; et si Varro de L. L. IV. dixit *qua in Coelio monte itur*, id non alium sensum habet nisi hunc: qua ii, qui in Coelio monte iam sunt, eunt et incedunt, neque de iis cogitari potest, qui, quum non in Coelio sint, eum montem petant. Ubi enim id quod verbo enunciatur non aliter potest quam ita cogitari, ut ad aliquod obiectum, tanquam ad finem, spectet et pertineat, istud obiectum a tali verbo per *in* praepositionem aptum nullo pacto ablativo efferri potest, nisi quis contemptis omnibus recte cogitandi legibus rusticos potius, quam optimos dicendi auctores sequi velit. Quare praefracte negamus dici posse, aut unquam a probo scriptore dictum esse, *in senatu venire*, in qua sententia est Ger. Io. Voss. de Constr. c. LV. p. 585., aut *in agris abire*, aut *in hostibus proficisci*, aut *rem in potestate alicuius committere*, aut in *conspectu alicuius venire*, et quae sunt his stribliginibus similia; neque nos movet quod Cortius ad Sall. Cat. XLII, 3. Wassius ad Cat. XIX, 2. Burmann. et Scheffer. ad Phaedr. Fabb. V, I, 25. Linacer VI. p. 631. Ruddiman. Institt. Gramm. T. II. p. 326 Vossius l. l., alii, talibus ineptiis patroni existunt. In grammaticis enim rebus subtiliter iudicandis nulla illis est auctoritas. Corruptis autem locis et a scriptura parum certis eos seductos fuisse neminem fugiet, qui exemplis, quibus nituntur, accuratius exploratis cognoverit, vix unum alterumque codicem ablativum exhibere, reliquos vel accusativum tenere, vel omnino de codicum scriptura parum constare. Quare unice probamus prudens et circumspectum Oudendorpii iudicium, ad Caesarem vel potius Hirt. de B. G. VIII, 8, 4. statuentis haec ad codicum auctoritatem *recte aestimatam* exigenda esse; a codicibus autem ubi nullum praesidium est, non dubitamus e coniectura quod recta ratio postulat reponere, velut in Sall. Fragmm. Hist. I, 9. Gerl. ubi *quorum in gratiam plerique concesserant* scribendum esse suo loco ostendemus. Quae quum ita sint, paucorum codd.

niensibus et capto Syphace, cuius in Africa magnum atque late imperium valuit, populus Romanus quas-

auctoritas non tantum valet, ut vulgatae praeferamus *in amicitia receptus*, quae depravatio ex deleta super *a* litteram lineola, accusativi signo, orta est. — Ceterum de *Masinissa* rege iam Cortius contulit [Sil. Ital. 16, 117. Fr.] Liv. XXIX, 29 sqq Iustin XXXVIII, 6.

Africano] Fabr. 2. et Guelf. 10. *Africanus*, quod Cortius non dicere debebat contra morem classicorum scriptorum esse, quum nominativum aeque ac dativum a scriptoribus usurpari ingens doceat exemplorum numerus. cf Gell. XV, 29. Drakenb. ad Liv. I, 1, 5. et 11. eund. ad Sil. XI, 58 Ruddiman. Institt. Gramm. T. II. p. 125. Krueger de Attract. Ling. Lat. § 20. p. 43. Bremi ad Nep. Aristid. I, 2. qui scite monet nominativo nominis posito absolutam videri eius vocabuli structuram. Plura de eadem re protulit Hoffmannus in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1828. T. II. Fasc. 1. p. 13 nominativum eo maxime consilio poni observans, ut nominis forma quam accuratissime cognoscatur, idque fieri tum ubi vis quaedam orationis requiratur, tum in peregrinis vocabulis, tertio casu interdum minus conspicuis, quamquam scriptorum arbitrio in his multum concedendum sit. Quod Langius autem etiam *genitivum* in formula *mihi est nomen* poni posse censet, falsum est; quo enim unico exemplo ad id probandum utuntur, Plaut. Amphitr. Prol. vs. 19. *nomen Mercurii est mihi*, corruptum est, scribendumque *Mercurio*, ut poscit loquendi usus, recta ratione nisus. Nam quum genitivus significet id, unde aliquid desumptum est, isto casu nequit nomen efferri, quod quis revera habet. Alia res est, si cui ex abstracto vocabulo nomen fit; quominus enim dicatur *huic ex virtute Iusti cognomen fuit*, nihil impedit. — De *ex* praepositione caussam significante v. notata ad Cat. XII, 2. p. 63. — De copula, qua *multum* cum adiectivo alio iungitur, v. ad Iug. CII, 10. — *Rei militaris facinora* pro *militaria fac.* eodem modo dictum est, ut apud Cic. p. Mur. c. 10, 22. *rei militaris virtus*. Cort. Recte; sed h. l. Sallustius circumscriptione propterea uti maluit, ne adiectiva nimis cumularentur. — De *Syphace* v. Liv. XXIV, 48 sqq. XXX, 11 sqq. et c. 44 sqq. Appian. Punic. p. 14. ed. H. Steph.

magnum atque late imperium valuit] Quam Cortius praeiverat sententiam, adiectivum cum adverbio h. l. coniunctum haberi, Muellerus et Gerlachius fideliter repetivere, verba interpretati *magnum fuit atque late patuit*. Sed ad tam perversam rationem stabilien-

cumque urbis et agros manu ceperat regi dono dedit. Igitur amicitia Masinissae bona atque honesta

dam nihil facit Ciceronis locus ab illis allatus, Epp. ad Famm. XIII, 69, 2. *ut intelligeres me non vulgare nec ambitiose scribere;* cum proposita autem a Gerlachio explicatione non convenit quod addit, dubium esse utrum adiectivum *pro* adverbio positum sit, an *magnum* appositionis vim habeat, quod quale sit non intelligitur. Tenendum potius est, quum accusativo id contineatur, cuius respectu illud fit, quod verbo enunciatur, adiectivorum quoque neutra isto casu posita eam vim habere, ut quo modo vel quo respectu cogitanda sit verbi notio significent. Usu autem factum est, ut talis accusativus, propria potestate plane oblitterata, in meram adverbii, verbum vulgari modo definientis, vim abiret, quae dicendi ratio, apud Graecos usitatissima (v. Aug. Matthiae Gramm. Graec. §. 424. 4, 5. p. 782 sqq. coll. §. 446. p. 833. ed. II.), a Latinis quoque usurpata fuit, quamquam angustioribus finibus coercita, quos poetae tantum et, qui Graecos pressius sequuntur, scriptores excedere ausi sunt. In pedestri oratione quid in usu fuerit satis diligenter complexus est Zumptius in Gramm. Lat. §. 62, 6. p. 228. ed. IV. coll. §. 71, 1. not. 1. p. 309. cf. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 152. e. p. 302. Ruhnken. ad Ter. Eun. II, 3, 51. *Illa sese interea commodum huc advorterat.* Phorm. IV, 3. 9. *Multum* simili modo positum illustravimus ad Catil. XXVII, 4. et ad Iug. I, 5. cf. Ruhnken. ad Ter. Hec. III, 5, 10. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 3, 147. Tacit. Ann. III, 26, in. *Dominationes multos apud populos aeternum mansere.* ibid. IV, 60, med. *Tiberius falsum renitens vultu.* VI, 37, in. *Nunciavere accolae Euphratem sponte et immensum attolli.* Plaut. Mil. Glor. III, 2, 9. *P. An dormit Sceledrus intus? — I. Non naso quidem; nam eo magnum clamat.* Gell. V, 9, extr. *Repente magnum inclamavit.* Virg. Georg. III, 28. *Magnumque fluentem Nilum.* cf. Iul. Rufin. XXXIX. p. 261. ed. Ruhnk. Vechner. Hellenol. p. 209 sqq. ed. Heusing. His igitur comparatis nemini potest obscurum esse quo modo *magnum* apud Sall. capiendum sit; quem si quis statuat in isto vocabulo ad Graecam magis quam ad Latinam dicendi consuetudinem se composuisse, non repugno, modo teneatur nihil insolentiae neque h. l. neque apud Ciceronem in adverbii vi varie declarata inesse, quae orationis variatio non maior est, quam si, ubi duo ablativi instrumenti requiruntur, alterius loco accus. cum *per* praepos. ponitur, velut Iug. VII, 1. *Neque per vim neque insidiis opprimi posse hominem.*

nobis permansit; imperi vitaeque eius finis idem fuit. Deinde Micipsa filius regnum solus obtinuit, Masta- 6

§. 5. *imperi vitaeque eius finis idem fuit*] In plerisque codd. est *sed imp.;* in Fabric. 2. tamen *sed et imp.* Particulam adversativam non habet Guelf. 3. et Tegerns. eamque Cortius omisit. Quod quamquam exigua librorum auctoritate nititur, tamen verum videri debet, quum adversandi particulae nullus in tali sententiarum nexu locus sit. Nam quum verba *imperi — idem fuit* eam vim habeant, ut antegressa explicent et confirment, ad istam rationem indicandam potius explicativa quam adversativa particula opus erat. Sed Sallustium inter eiusmodi enunciationes particulam saepe omittere, sententiae vim satis esse ratum ad nexum prodendum, demonstravimus ad Catil. XVII, 4. p. 84. et ad c. XXXIX, 4. p. 184. coll. Iug. XXVIII, 5. Perperam igitur Gerlachius *sed* retinuit, inanibus verbis id commendans, tanquam *ex more Sallustii* positum, qui quidem mos qualis sit ex Catil. LV, 4., quem locum affert, non cognoscitur, neque eum Gerlachius, quippe qui nullus sit, potuit cognitum habere. Improbandum etiam quod Muellerus scripsit *et imp.*, quamquam id linguae non repugnat; *et* enim explicativis sententiis nectendis adhiberi ostendimus ad Catil. XIX, 2. p. 92. et XX, 17. p. 104 sq. cf. ad Iug. XVIII, 6. Ceterum recte monuerunt Langius, Muellerus et Gerlachius sensum loci esse: imperium Masinissae datum ei non ereptum vel imminutum a Romanis fuit, sed in perpetua ille usque ad vitae finem gratia permansit. Quod Cortius enim vult, Sallustium hoc dicere: imperium *in donatas urbes atque agros* non translatum esse ad filios, sed cum vita Masinissae desiisse, Syphacis regno in provinciae formam redacto, id neque in verbis inest, et obstant sequentia pariter atque diserta scriptorum testimonia. cf. Epit. Livii lib. L. Appian. Punicc. p 64. B. ed. H. Steph. Iam quae antecedentium verborum sententia sit non est obscurum; nam quum coniunctis *boni et honesti* vocabulis significetur quicquid in suo genere rectum, incorruptum et laudabile est, sequitur sensum hunc esse: Masinissae amicitia, qua cum populo Romano iunctus fuit, *nunquam turbata est*, multisque utrinque officiis et egregia fide culta. Errat igitur Gerlachius, aliam h. l. horum vocabulorum vim esse censens, atque ceteris locis, velut Iug. VIII, 1. XXIX, 2. LXXXV, 49. neque ferenda eius sententia, *bonum* esse *utile*, *honestum* autem dici *quod honori sit;* quasi vero Sallustius hoc dixerit: laudi fuisse Romanis amicitiam, quam propter Masinissae virtutem cum eo inierint, nulla sui ipsorum commodi ratione habita. Non melius Muellerus *honesta* interpretatur *ipsi honorifica.*

7 nabale et Gulussa fratribus morbo absumptis. Is Adherbalem et Hiempsalem ex sese genuit, Iugurthamque, Mastanabalis fratris filium, quem Masinissa, quod ortus ex concubina erat, privatum dereliquerat, eodem cultu quo liberos suos domi habuit.

VI. Qui ubi primum adolevit, pollens viribus, decora facie, sed multo maxume ingenio validus, non se luxu neque inertiae corrumpendum dedit, sed, uti mos gentis illius est, equitare, iaculari, cur-

§. 6. *deinde*] Ita plurimi optimique libri; sed Rem. 1. Guelf. 11. Merseb. Riv. Berol. 2. *dehinc;* in Fabric. autem 1. et 2. Vrat. 1. Guelf. 1. Rem. 2. et in codd. Rivii est *dein*, quod Cortius et post eum omnes relicui receperunt. Nobis in eiusmodi rebus codd. auctoritatem plurimum valere declaravimus ad Cat. XXXII, 1.

§. 7. *Dereliquerat,* ut primi edidimus, non solum in codd. optimae notae Bas. 1. Fabr. 1. Sen. 1. Guelf. 5. et Leid. L., sed etiam in Fabr. 2. Rem. 1. 2. Acad. Inc. 2. Struv. Vratisl. 1. 3. Guelf. 3. 6. 7. 10. Leid. D. E. G. I. et Misn. legitur, quodammodo accedentibus Guelf. 2. 12. et Leid. K., qui habent *deliquerat;* in relicuis omnibus est *reliquerat.* Sed compositum praeter graviorem codd. auctoritatem etiam propter sensum multo commodiorem praeferendum. Nam quum verba cum *de* praepositione coniuncta vim simplicibus maiorem accipiant, ut ostendimus ad Catil. XXV, 3. p. 121., in promptu est contemptus et negligentiae notionem, ita verbo additam, mirifice loci sententiae convenire. cf. Cic. Brut. 4, 16. *Seremus aliquid tanquam in inculto et derelicto solo;* ad quem locum Ellendtius apposite comparavit de N. D. I, 5, 11. *Res desertae ac derelictae.* Liv. XXXIX, 50, 5. *Vacua praeter spem ingressi castra, quae derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt.* Quae exempla, opinor, ostendunt nostram explicationem quam Doederlini esse veriorem, qui in Synonymm. Latt. Vol. III. p. 290. *derelinquere* cum aliqua *vituperationis* significatione dici censet, cuius vim in vernacula vox *leider!* orationi interiecta exprimere valeat. *Cultus* quid complectatur dictum ad Catil. XLVIII, 2. p. 220. — De *habere* verbo v. ad Catil.

su cum aequalibus certare, et quum omnis gloria anteiret, omnibus tamen carus esse; ad hoc pleraque tempora in venando agere, leonem atque alias feras primus aut in primis ferire, plurumum facere et minumum ipse de se loqui. Quibus rebus Mici- 2
psa tametsi initio laetus fuerat, existumans virtutem Iugurthae regno suo gloriae fore, tamen, postquam hominem adulescentem exacta sua aetate et parvis liberis magis magisque crescere intellegit, vehementer eo negotio permotus multa cum animo suo vol-

XI, 5. p. 59. — *Domi* brevius dictum significat *in domum suam ascitum.*

VI. §. 1. *luxu*] Hanc dativi formam praebent Naz. Commel. Fabric. 1. 2. Guelf. 5. Teg. praeterea codd. Riv. Vratisl. 2. Guelf. 9. Leid. C. M. Eam unice probasse Iul. Caesarem in libris de Analogia auctor est Gell. IV, 16, extr. Cortius comparavit Planc. apud Cicer. in Epp. ad Famm. X, 24, 6. ib. XIII, 71, extr. Caes. B. G. VI, 42. Adde Oudendorp. ad I, 16, 5. Drakenb. ad Liv. IV, 1, 10. XXIV, 19, 6. Goerenz. ad Cic. de Finn. III, 17, 58. Conr. Leop. Schneider. Gramm. Lat. II, 1. p. 332 sq. Apud Nostrum eadem forma etiam habetur Iug. XXXII, 2. XXXIX, 2. — *Quum* h. l. significare *quamquam* dictum ad Catil. XXXVI, 4. p. 167. — *In primis* h. l. recte divisim scribi docuimus ad Catil. LX, 6. p. 322. — *Et* ante *minumum* omnes codd. tenent, praeter Struv. quem secutus Cortius copulam eiecit; retinuit in textu maioris ed. Gerlachius; tum quia Vatic. 3. quoque et Neapol. 1. ignorant, in Commentt. p. 223. deletam vult; denique in ed. minore rursus defendit, quod sane verum putamus, in tanto paene omnium codd. consensu.

§. 2. *et parvis liberis*] Eandem ob caussam hic quoque *et* revocavimus, quod Cortius, quia ab Struv. et duobus Wassii abest, delevit. Neque Gerlachium moramur, qui in mai. ed. quidem reliquit, sed quum postea cognovisset non esse in cod. Eichhof. et Med. 2. cui secunda manus *ac* superscripsit, pro solita inconstantia sua in Commentt. p. 223. abiiciendum iudicat, ac nihilominus in minore ed. ad vulgatam redit. — *Intellegit* Cortius recte scripsit pro vulga-

3 vebat. Terrebat eum natura mortalium avida imperi et praeceps ad explendam animi cupidinem, praeterea opportunitas suae liberorumque aetatis, quae etiam mediocris viros spe praedae transvorsos agit, ad hoc studia Numidarum in Iugurtham accensa, ex quibus,

to *intelligit*; illud praebent probatissimi libri Bas. 1. Fabr. 1. Senat. 1. Paris. b. c. x. z. Berol. 2. Misn. Eccard. Guelf. 6. v. ad Catil. XXVIII, 1. p. 130. Iug. XXI, 1. — Statim post *eo* ante *negotio* restituimus, quod non solum orationis perspicuitas et gravitas postulat, sed etiam summus codd. consensus. Temere enim Cortius unum Guelf. 4. secutus pronomen expunxit. — *Volvere* de difficili et diuturna deliberatione dicitur; cf. c. CVIII, 3. Similis est usus verbi *trahere*; v. ad LXXXIV, 4. De *cum* praepositione cf. notata ad c. XI, 8.

§. 3. *terrebat eum*] *Eum*, pro quo in solo Guelf. 2. a pr. m. legitur *enim*, Cortius omnibus libris invitis eiecit. — De potestate et structura *praeceps* vocabuli v. ad Catil. XXXVII, 4. p. 172. — *Suae liberorumque* omnes fere libri habent; Rivius tamen ex aliquot suis edidit *suae que et liberorum*, quae scriptura, quam incertum est num Teg. et Leidd. A. B. C. F. G. N. confirment, in omnes edd. transiit. Sed quum optimi plurimique libri in recepta lectione consentiant, tam exigua discrepantium auctoritas eam non potest infringere. Neque alicuius momenti est, quod tres Cortii codd. exhibent *liberorum suaeque aetatis*, aut quod in Bas. 1. ac Med. 8. 11. sine ulla copula exstat *suae*, *liberorum aetatis*. Quam posteriorem rationem quomodo Gerlachius propterea ferri posse putaverit, *quod plura in hoc capite insint*, *a vulgari dicendi usu aliena*, nemo facile intelliget. — *Mediocris* h. l. est: non supra *vulgarem* modum nitens, modica rerum condicione contentus; quod quamquam non multum differt a notione *modesti*, tamen non plane est idem, ut volunt interpretes; cf. c. VIII, 1. *Iugurthae non mediocrem animum accendebant.* — *Transvorsos agit* i. e. a recta avertit et in pravum abstrahit. cf. c. XIV, 20. *vereor*, *ne quos privata amicitia Iugurthae parum cognita transvorsos agat.* Cato apud Gell. VII, 3. *Secundae res laetitia transvorsos trudere solent a recte consulendo atque intelligendo.* Seneca Ep. CVIII. *in praecipitia cursus iste deducit — deinde ne resistere quidem licet, quum coepit transversos agere felicitas.* Cort.

si talem virum dolis interfecisset, ne qua seditio aut bellum oriretur anxius erat.

VII. His difficultatibus circumventus ubi videt neque per vim neque insidiis opprimi posse hominem tam acceptum popularibus, quod erat Iugurtha manu

in Iugurtham accensa] Vin. 2. Acad. Inc. 2. Vratisl. 3. Guelf. 6. et 11. *in Iugurtha accensa*, quod verum videri possit, quum eo modo dictum sit, quem multis illustravimus ad Catil. IX, 2. p. 46 sqq., praesertim quum in simili re eadem constructione usus sit Terentius Eun. III, 5, 19. *In hac commotus sum.* Sed si reputaveris ablativum codicibus haud magnae fidei deberi, non erit cur in vulgata offendas, quam confirmat Tacitus, iisdem verbis usus, ut ad Sallustium respexisse videri queat, Annall. III, 4. med. *Nihil Tiberium magis penetravit, quam studia hominum accensa in Agrippinam.* Orta autem scripturae discrepantia ex lineola super *a* litteram deleta. — *Dolis interfecisset* optime habet, quamquam *dolis* a Cortio eiectum est, non solum quia ab Guelf. 4. et Vratisl. 2. abest, sed etiam quia dolis callide factis non necesse fuerit seditionem oriri, et quia talis sane dolus fuerit Iugurthae in Hispaniam missio. Sed Langius recte monuit, hunc dolum talem fuisse, qui sine consciis patrandus omni periculo careret; omninoque errant, qui putant *dolis interficere* i. esse q. clam et ignaris omnibus interficere, quum potius sit insidiis structis caedisque ministris subornatis aut percussoribus immissis aliquem tollere, quod quam facile notescere possit etiamsi ab initio occultatum fuerit, quivis intelliget.

VII. §. 1. *circumventus*] *Circumvenire*, quod ad Catil. XXXI, 9. p. 149. docuimus de iis dici, qui aliquem insidiis opprimunt, h. l. cognata, sed aliquanto leviore vi positum significat *implicare* vel *impedire*. — De variata eiusdem sententiae structura (*neque per vim neque insidiis*), quam breviter tetigimus ad c. V, 4., Cortius multa tum ad h. l. tum ad Catil. c. XVII, 6. et ad XXV, 2. contulit. cf. Walch. Emendd. Livv. p. 78. eundemque ad Tac. Agricol. c. V. p. 147. et ad IX. p. 174. ubi v. etiam Hertel. Plura quam hi omnes habet Drakenborch. ad Liv. XXXVIII, 39, 10. Noster Iug. LXXXIV, 1. *Dictitare alia, magnifica pro se, et illis dolentia.* Ceterum verbis *opprimi non posse* non significatur *frustra* vi aut insidiis petitum esse Iugurtham, sed his artibus Mi-

promptus et appetens gloriae militaris, statuit eum
2 obiectare periculis et eo modo fortunam tentare. Igitur bello Numantino Micipsa quum populo Romano equitum atque peditum auxilia mitteret, sperans vel ostentando virtutem vel hostium saevitia facile eum occasurum, praefecit Numidis, quos in Hispaniam mitte-

cipsae plane *abstinendum fuisse*, propter magnam Iugurthae apud populares caritatem. — De ratione verborum *quod erat — gl. militaris* recte monuit Cortius, quod iam Servius ad Virg. Aen. X, 104. observaverat, Latinos saepe eas enunciationes, quibus cur aliquid fiat vel factum sit explicetur, iis praemittere, quibus factum ipsum continetur. cf. Cat. XI, 2. XV, 2. XVII, 7. LIX, 4. et 6. Iug. XX, 5. XXV, 5. XXXIX, 5. LXI, 4. Caes. B. C. I, 42, 1. Liv. I, 46, 1. Tac. Ann. XIII, 16, in. — Pro *periculis* codd. Fabr. 1. Franc. Guelf. 3. et 6. *periclis*, quod si plures ex melioribus praeberent, non spernendum ducerem, quum non improbabile sit *u* brevis syncopen, frequentem in vulgari vitae communis lingua (cf. Conr. Leop. Schneider. Gramm. Lat. I, 1. p. 172 sq.) interdum etiam a pedestris orationis scriptoribus retentam fuisse; v. Cort. ad h. l. Fr. Heusing. ad Cic. de Off. I, 35, 11. Goerenz. ad Acadd. II, 34, 108. p. 197.

§. 2. *bello Numantino*] De eo cf. Liv. Epit. LVII. et LIX. Flor. II, 17. et 18. Vell. II, 4 sq. Appian. Hisp. p. 285 sqq. et 302 sqq. ed. H. Steph. Plura notavit Car. Beier. ad Cic. de Off. I, 11, 35. p. 81. — *Ostentando virtutem* quomodo sensu differat ab *ostentanda virtute* diximus ad Catil. IV, 1. p. 23 sq. cf. Iug. LXVI, 6. *Civitatis formidine aut ostentando praemia affectari.* LXXXV, 21. *Maiorum fortia facta memorando clariores sese putant.* Fragm. Hist. II, 40. Gerl. *Adversa in pravitatem, secunda in casum, fortunam in temeritatem declinando.* Non possumus igitur assentiri G. Ludov. Walchio ad Tac. Agricol. c. IX. p. 174. statuenti istam structuram eo tantum ab altera differre, quod antiquior sit. — *Saevitia* non est *crudelitate*, sed eodem fere modo ut *ferocia*, quod illustravimus ad Catil. XI, 5. et LXI, 4., de virtute militari eorum dicitur, qui ad extrema audenda et experiunda parati sunt. Cortius comparavit Virg. Aen. XI, 910. *Et saevum Aeneam agnovit Turnus in armis.* — *Eum occasurum* non sollicitan-

bat. Sed ea res longe aliter, ac ratus erat, evenit. 3
Nam Iugurtha, ut erat impigro atque acri ingenio, 4
ubi naturam P. Scipionis, qui tunc Romanis imperator erat, et morem hostium cognovit, multo labore multaque cura, praeterea modestissume parendo et saepe obviam eundo periculis in tantam claritudinem

dum; Cortius enim pronomen fide codd. Guelff. 4. 7. 6. 10. eiecerat. Quod quum Gerlachius quoque, qui in textu reliquerat, a Neap. 2. Med 1. 2. 11. Ven. 1. 2. Barb. 5. et Vat. 1. abesse vidisset, in Commentt. p. 224. tot librorum consensui cedendum putavit, quamquam eius consensus in ed. minore prorsus immemor. Nos vero cedimus auctoritati *optimorum* codd. Commel. Nazar. Bas. 1. Fabric. 1. Senat. 1. Teg. Leid. L. et relicuis plurimis, quos cur multo deterioribus Italis posthabeamus nulla caussa est. Neque suspicionem inserti a librariis pronominis movere potest quod in Guelf. 5. Fabric. 2. Med. 5. Min. 2. Vat. 6. *eum post occasurum* legitur, quae vel negligentia est, vel levis interpolatio librariorum, pronomen commodius ad sequens verbum referri posse putantium.

§. 4. *ut erat impigro ingenio*] De vi et usu *ut* particulae v. notata ad Catil. XXXI, 7. p. 146. — *Tunc* cur scripserimus pro *tum*, patet ex iis quae diximus ad c. V, 1. Codd. num assentiant incertum est, quum editores nihil notaverint; sed Par. 6. et Misn. *tunc* habent. — *Romanis imperator erat* non solum optimorum ac plurimorum codd. sed etiam Arus. Messi v. *imperator* (Gramm. Lat. Vol. I. p. 237. ed. Lindemann.) nititur testimonio. In structura offendentes alii scripserunt *Romanus*, alii *imperitabat*, quae interpolationem olent. Parum accurate autem Gerlachius Vol. II. P. I. p. 224. „dativus, inquit, apud historicos frequens, *maxime* quum *verbum* dativum regit.“ Dativus enim nunquam non a verbo aptus est, non ponendus, nisi ubi id quod verbo enunciatur ita cogitari potest, ut ad aliquam rem ea ratione pertineat, quam grammatici commodi vel incommodi vocabulo significant. v. Goerenz. ad Cic. de Finn. II, 9. 27. p. 161 sq. F. A. Wolf. ad Cic. de N. D. I. §. 9. coll. iis quae monuimus ad Catil. XXXII, 1. et XL, 3. p. 188. v. infra c. XIV, 24. XXXV, 4. LV, 8. LIX, 1. — *Erat* non est in Guelf. 9. 10. Vrat. 3. Leid. D. H. Bern. 1.; pro eo Sen. 2. habet *fuit*; Leid. K. et L. *praeerat*. Sed quum praeter ceteros etiam Aru-

brevi pervenerat, ut nostris vehementer carus, Nu-
5 mantinis maxumo terrori esset. Ac sane, quod difficillumum in primis est, et proelio strenuus erat et bonus consilio, quorum alterum ex providentia timorem, alterum ex audacia temeritatem afferre plerum-
6 que solet. Igitur imperator omnis fere res asperas

sianus l. l. habeat, Gerlachius, in eo expellendo Cortium olim secutus, in novissima ed. merito vulgatam restituit.

§. 5. *difficillumum in primis*] *Imprimis* Gerlachius notavit contra morem cum superlativo iunctum esse; geminum tamen exemplum attulit ex Cic. in Verr. III, 27, 68. *Itaque homini in primis improbissimo respondent.* Sed valde errat V. D. *in primis* pro *adverbio* habens, quo superlativi vis augeatur; nam quae voces superlativo augendo addi solent, ita differunt, ut *multo* ac *longe* significent *quantum* id, quod summum est, a relicuis rebus e quibus eminere dicitur *distet*, *quam* vero et *vel* eminentiae notionem non per se augeant, sed ad cuiusque iudicium et opinionem referant. Superlativi autem absolute et sine relatione positi nulla gradatio esse potest; nam ineptum foret, id quod per se *optimum* vel *gravissimum* dicitur, *valde* vel *admodum optimum* dicere. Quod nonnulli autem volunt *maxime* superlativo addi, velut Ger. I. Voss. de Construct. c. XVII. p. 385. Ruddiman. Institt. Gramm. T. II. p. 306. Drakenb. ad Liv. XLI, 23, 6. Ernesti in Clav. Cic. v. *tam*, Ramshorn. Gramm. Lat. §. 156, 3. a. p. 320., id dudum explosum est a summo Ruhnkenio ad Vell. II, 27, 1. Nam quae eius structurae afferunt exempla, Cic. in Verr. II, 66, 160. *Taurominitani, qui maxime ab iniuriis nostrorum magistratuum remotissimi consuerant esse*, Liv. l. l. *Ego maxime gravissimam (rem) agi arbitror*, Colum. IX, 3. *Apis, si saevior, maxime pessima*, — haec, et si quae alia sunt, vel male scripta vel parum accurate edita habentur; corruptis autem probatorum scriptorum exemplis non meliora sunt petita ex iis, qui barbara oratione utuntur. Quare quum superlativi vis, praeter voces supra dictas, quarum peculiaris ratio est, nullo adverbio augeri possit, sequitur etiam *imprimis* talis adverbii vices sustinere non posse. Neque sustinet, modo teneas non *imprimis* adverbium, sed *in primis* substantivi potestate hic haberi, de quo dictionis discrimine v. ad Cat. LX, 6.

per Iugurtham agere, in amicis habere, magis magisque eum in dies amplecti; quippe cuius neque consilium neque inceptum ullum frustra erat. Huc 7 accedebat munificentia animi et ingeni sollertia, quis rebus sibi multos ex Romanis familiari amicitia coniunxerat.

Sensus est igitur: *quod inter ea, quae prima* (i. e. *gravia*) *sunt difficillimum est*, quae ratio superlativi augendi non diversa est ab genitivo *difficillimum omnium*, in quo nemo adverbii vim quaeret. — *Et* geminatum valet *non solum — sed etiam*; v. ad Catil. XXII, 3. p. 111. et Handium de Particc. Latt. Vol. II. p. 524 sqq. — *Strenuus* dictum de impigra agendi alacritate, v. Bremi ad Nep. Datam. I, 3. et Doederlin. Synonym. Latt. T. II. n. 49, 8. 9. p. 123 sq. — *Bonus*, ubi ablativum adiunctum habet quo definitur, praegnanti sensu est i. q. *eximius, praestans*; cf. Cort. ad c. XIII, 1. ubi affert Tacit. Ann. I, 3, in. *Agrippam bonum militia geminatis consulatibus extulit.* v. Drakenb. ad Liv. IV, 2, 2. *Sic pace bonos, sic bello fieri.* ibid. c. 3, 16. *Vir fortis ac strenuus, pace belloque bonus.* — *Ex* i. q. *propter*, v. ad Catil. XII, 2. et Hand. de Particc. II. p. 635. §. 40. Ceterum haec verba, *quorum alterum — solet*, addita sunt ad caussam explicandam, cur *difficillimum* sit et proelio strenuum esse et bonum consilio. Praeterea notandum priorem explicationis partem referri ad posterius explicandae sententiae vocabulum, quod autem in antegressis prius dictum erat, ei respondere in sequentibus posterius enunciatum; de qua sententiarum disponendarum ratione, quem chiasmum grammatici vocant, v. quae diximus ad Catil. LXI, 9. p. 326.

§. 6. *magisque eum in dies*] Pronomen revocavimus, eiectum a Cortio et Gerlachio, quum in Fabric. 1. 2. Struv. Franc. et Vratisl. 2. desit; sed relicuis id tenentibus omnibus, tam paucorum dissensus non sufficit ad id, quod per se ferri potest, in suspicionem vocandum. — De *quippe qui* c. indic. v. notata ad Catil. XLVIII, 2. p. 219. — *Frustra esse* eo modo dictum quem illustravimus ad Cat. LVIII. 9. p. 306 sq. et ad Iug. XIV, 11. cf. c. LXI, 1. LXIII, 2. LXXI, 5. LXXIII, 7. LXXXV, 6. XCIII, 1. et 26. CXII, 2. Tac. Ann. I, 72, 2. *Dicta impune erant.* Praeterea v. Hand. de Particc. Latt. Vol. II. p. 747. — De vocabulo *animi* cum *munificentia*

VIII. Ea tempestate in exercitu nostro fuere complures novi atque nobiles, quibus divitiae bono honestoque potiores erant, factiosi domi, potentes apud socios, clari magis quam honesti, qui Iugurthae non mediocrem animum pollicitando accendebant, si Micipsa rex occidisset, fore, uti solus imperi Numi-

coniuncto v. ad Cat. LVIII, 2. p. 304. — *Quis rebus* est in codd. Vrat. 1. Sen. 1. Guelf. 1. 2. Palat. 1. 2. Berol. 2. Leid. N. relicui tenent *quibus*, quod librariis in proclivi fuit ponere pro *quis*, sed non contra. cf. Iug. XIII, 6. XXV, 4, XXXI, 3. LXXX, 5.

VIII. §. 1. *complures*] Struv. Guelf. 10. Vrat. 2. *quam plures*, quam formam damnavimus ad Cat. XIX, 2. p. 92. cf. Ephemerr. rei schol. a. 1829. II. No. 130. p. 1070. — In sequentibus interpunctionem a Muellero propositam secuti sumus; vulgo editur *factiosi, domi potentes, apud socios clari m. q. h.*, quod non solum verbis, sed etiam sententiis valde inconcinnum est. Nam praeterquam quod oppositorum ratio plane turbatur, paene ineptum est istos homines *apud socios* tantum *claros magis quam honestos* dici, quum luce clarius sit, Sallustium in universum de eorum ingenio et moribus iudicium tulisse. Tales iisdem fere verbis notavit Liv. VIII, 27, 6. *Quidam pretio asciti, clari magis inter populares quam honesti*, et Tacit. Hist. II, 10, in. *Vibius Crispus, inter claros magis quam inter bonos.* Cort. — *Non mediocrem animum* quomodo intelligendum sit patebit ex dictis ad c. VI, 3. coll. cum notatis Catil. III, 1. — Pro *pollicitando* pauci tenent *pollicendo*, quod cur minus sententiae conveniat declaravimus ad Catil. XXXVIII, 1. p. 177. cf. Iug. XVI, 3. — De orationis obliquae ratione, sensu ex verbo *accendebant* pendentis, cf. quae disputavimus ad Catil. XXI, 3. p. 106. cf. Iug c. XIV, 20. XVII, 3. XXXVIII, 2. LXXVII, 1. LXXXII, 3. LXXXVIII, 5. — *Imperii* habet Sen. 2. Fabr. 2. Hens. Inc. 2. Palat. 2. Bas. 1. Tur. 1.; in relicuis librarii ad notiorem ablativi structuram prolapsi sunt. Genitivum exemplis defendimus ad Cat. XLVII, 2. p. 215. Orationem ἀσύνδετον, particula caussali et ante verba *in ipso* etc. et §. 2. ante *periculose a paucis* etc. omissa, tetigimus ad Catil. XXXIX, 4. p. 184. — De vi locutionis, qua aliquid *in aliquo esse* vel *alicui inesse* dicitur, v. ad Catil. XVII, 2. p. 82.

diae potiretur; in ipso maxumam virtutem, Romae omnia venalia esse. Sed postquam Numantia deleta 2
P. Scipio dimittere auxilia et ipse revorti domum decrevit, donatum atque laudatum magnifice pro concione Iugurtham in praetorium abduxit ibique secreto monuit, uti potius publice quam privatim amicitiam

§. 2. *et ipse revorti*] *Et* Cortius imprudenter unius Guelf. 11. ope expulit, Bipontt. et Muellero temere obsequentibus. — *Abduxit* est in Fabric. 1. Acad. Paris. C. Berol. 2.; relicui omnes habent *adduxit*, quod huic loco minus convenit, quum *secreta* admonitio publicam *pro concione* laudationem *continuo secuta* multo significantius isto vocabulo declaretur. In concione enim non satis commode omnia, quae res poscebat, dici poterant; propterea *inde abductus* est Iugurtha, eaque abducendi caussa multo gravior est, quam locus quo *adducebatur*. Quam saepe autem in libris manu scriptis confundi soleant verba cum *ad* et *ab* praepositionibus coniuncta, ostendit Cortius ad Catil. L, 4. cf. notata ad Cat. LVII, 1. p. 298. Drakenb. ad Liv. XXVII, 29, 1. et ad I, 57, 8. Nostro loco fere ad amussim respondet Livianus XXX, 14, 3. *Scipioni Laelius et Masinissa supervenerunt; quos quum egregiis laudibus frequenti praetorio celebrasset, abductum in secretum Masinissam sic alloquitur*, ad q. l. v. iterum Drakenborch. — *Publice* i. e. publicis erga universum populum Romanum officiis; *privatim*, muneribus singulorum gratiam captans, ut Muellerus recte explicavit. Posteriorem Scipionis sententiam sequentia apertius declarant; *largiri* enim invidioso sensu est *pecunia corrumpere*, quomodo etiam *largitionis* vocabulum usurpatur, cf. infra c. XV, 1. et §. 5. CIII, 6. — Pro *neu quibus* Bipontini vitiose scripserunt *nec quibus*, quod est in Guelf. 5. Fabr. 2. Rem. 2. Bern. 1.; continuata enim *consilii* significatione, ita ut in negativam sententiam transeat oratio, tantummodo *neu* vel *neve* poni posse satis ostendimus ad Catil. XXXIV, 2. p. 158. Adde F. A. Wolf. ad Tac. Ann. I, 35, med. — Verba *quod multorum esset* quum tecte spectent ad maiestatem et auctoritatem senatus populique Romani, hunc sensum habent: id, cuius *deferendi ac tribuendi potestas* penes universum populum esset. — *Illi venturum. Venire* alicui eae res dicuntur, quae non exspectatae neque quaesitae alicui obveniunt et contingunt. Cortius supra ad c.

populi Romani coleret neu quibus largiri insuesceret; periculose a paucis emi, quod multorum esset. Si permanere vellet in suis artibus, ultro illi et gloriam et regnum venturum; sin properantius pergeret, suamet ipsum pecunia praecipitem casurum.

IX. Sic locutus cum litteris eum, quas Mi-

IV, 4. comparavit Plaut. Captt. III, 4, 18. *Et illic isti qui sputatur morbus interdum venit.* Cic. in Verr. II, 14, 35. *Huic hereditas venit testamento propinqui sui.* cf. Drakenborch. ad Liv. IX, 12, 1. et ad XLIV, 17, 7. Scheller. in Lex. ampl. p. 12125, sq. — Pro *venturum*, quod omnes codd. tenent, Perizon. ad Sanct. Min. IV, 10. T. II. p. 371. ed. Bau. coniecit scribendum esse *ventura*, huius scripturae vestigium reperisse sibi visus in cod. Daventriensi, in quo *venturam* exaratum est. Sed vulgata non sollicitanda; v. ad Catil. X, 2. p. 52. — *Illi*, quo pronomine significatur is, ad quem dirigitur eius, quem loquentem inducit auctor, oratio, insolentius dictum est pro *ei*, ut infra c. CXI, 1. *quem si Romanis tradidisset* (ita Sulla dicit Boccho) *fore uti illi* (Boccho) *plurimum deberetur.* c. LXIV, 2. Eius rei caussa in eo sita, quod auctor suam ipsius personam in eius, quem loquentem facit, locum substituit; a qua negligentia ut h. l. pronominis mutatio proficiscitur, ita eadem aliis locis modi subiunctivi in indicativum mutati caussa est. cf. ad c. LXIII, 1. et ad Catil. XIV, 7. p. 73 sq. Neque alienum fuerit contulisse, quae de cognato *ille* pronominis usu annotavimus ad c. LVI, 4. — *Sin properantius pergeret* non est, ut Gerlachius interpretatur, si consilia *nimis maturaret*, sed potius: si *inconsultius* ad id, quod vellet, contenderet. — *Suamet ipsum pecunia*, quae structura multis librariis offensionem praebuit, optimis sustentatur codd. Guelf. 5. Sen. 1. Leid. L. Nazar. Fabr. 1. Bas. 1. multisque aliis; eam vindicavimus ad Cat. XXIII, 2. p. 112 sq. cf. Gronov. ad Liv. II, 29, 5. ubi scribendum *suismet ipsi corporibus.* ibid. II, 9, 5. Tacit. Ann. III, 66, extr. Historr. III, 16, extr. Plura contulit Gahbler in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1829. Vol. II. Fasc. IV. p. 389.

IX. 1. 2. *cum litteris cum*] *Eum*, quod in Guelf. 5. et Fabr. 2. deest, et in Vin. 2. Franc. Guelf. 11. Vrat. 2. locum mutat, Cortius eo delevit. Gerlachius in textu ed. maioris retinuit, in Commentt. vero p. 225., cognito etiam ab Ven. 3. id abesse, huius cod. auctori-

cipsae redderet, dimisit. Earum sententia haec erat:
„Iugurthae tui bello Numantino longe maxuma vir- 2
tus fuit, quam rem tibi certo scio gaudio esse. No-
bis ob merita sua carus est; uti idem senatui et
populo Romano sit, summa ope nitemur. Tibi qui-
dem pro nostra amicitia gratulor. En habes virum

tate deletum vult; nihilo secius tamen in ed. minore non delevit. — *Certo scio* pari fere codd. auctoritate firmatur atque *certe scio*, quod Gerlachius in maiore ed. expressit, sed in novissima cum *certo* mutavit. Et sane usitatius dici videtur *certo scio*, quamquam non iam verum putamus discrimen, quod inter *certe* et *certo* intercedere diximus ad Catil. LI, 16. p. 246. Meliora docuit Handius de Particc. Latt. Vol. II. p. 15 sqq., *certo* particula declarari obiectivam veritatem, in re ipsa positam, *certe* vero usurpari ad subiectivam de veritate persuasionem, quae opinione aliqua aut iudicio constat, indicandam. Ut in aliis igitur dictionibus plerumque in aprico est, utra particula poni debeat, ita a scriptoris mente saepe pendet, utrum *certo scio* an *certe scio* dicere velit. — *Ob merita sua* codd. omnibus, praeter Vrat. 2. confirmatur; Cortius *sua* eiecit. — Pro *idem* Bothius coniecit scribendum esse *item*, quod sane commodum iudicarem, si codd. praeberent; cf. ad Catil. XXVII, 2. p. 127. Sed *idem* non solum vitio caret, sed etiam gravius dictum videri possit, eodem praedicato cum vi quadam repetito. — Sequentium verborum vulgatum ordinem reduximus, quem plurimi praestant libri; Cortius ex Guelf. 5. et Fabric. 2. scripserat *Senatui sit et pop. Rom.* Gerlachius vero in ed. minore edidit *Senatui populoque Rom.*, ut est in Paris. z. Einsiedel. Berol. 2. et Goerl. quae dictio ut est multo usitatior, ita non intelligitur, cur scribae in alteram abirent. — *Gratulor* Cortius parum commode interpretatur *gratum habeo tibi talem virum contigisse*, quod sententiarum nexui plane repugnat. Non minus aliena ab h. l. est Muelleri explicatio *laetor tecum*, quocum pariter neque verba *pro nostra ann.* neque sequentia conveniunt. Sed optimum sensum habent verba vulgari eoque simplicissimo modo intellecta: quo sumus amico in te animo laetamur de tua felicitate, qui talem virum habeas, laetitiamque nostram tibi testificamur. — De *ex* particula, quae rem monstrat vel praesentem et ante oculos positam, vel in animi cogitatione sitam, v. Hand. de Particc. Lat. Vol. II. p. 367.

3 dignum te atque avo suo Masinissa." Igitur rex ubi ea quae fama acceperat ex litteris imperatoris ita esse cognovit, quum virtute tum gratia viri permotus flexit animum suum et Iugurtham beneficiis vincere aggressus est; statimque eum adoptavit et testamento
4 pariter cum filiis heredem instituit. Sed ipse paucos post annos morbo atque aetate confectus quum sibi

§. 3. *ubi ea*] Ita omnes libri, nisi quod *ea* ab Vratisl. 2. abest, quem Cortius temere secutus est. — *Quum virtute tum gratia viri* pariter omnium codd. auctoritate firmatur; Cortius tamen ex uno Fabric. 2. scripsit *cum virtute viri tum gratia*. Ceterum *gratia* intelligenda est qua florebat apud Romanos. — *Statimque eum adoptavit* edidimus, iterum relicta Cortii scriptura, qui *eum*, quod Guelf. 4. et Vratisl. 3. non habent, omisit. *Que* particula autem non simpliciter annectit sequentia, sed indicat ea consectaria esse ex antegressis ac valet *eoque*; v. ad Catil. III, 5. p. 21. coll. XLVIII, 6. Tacit. Ann. XV, 3, in. *Corbulo bellum habere quam gerere malebat, scripseratque Caesari proprio duce opus esse.* — *Intellegeret*, usitatam Sallustio formam, servarunt codd. Berol. 2. Sen. 1. Guelf. 6. et Eccard. — *Itemque* omnes habent libri praeter Med. 1. Vatic. 6. Bas. 2. 3. quibus fretus Gerlachius copulam, qua isti carent, in Commentt. p. 226. expellendam iudicat, id quod iam antea fecerat Cortius, ne commemorata quidem codd. suorum scriptura. Nullius autem auctoritatis esse tam paucos libros iam significavimus ad Catil. XLVII, 3. p. 217. neque sibi constitit Gerlachius in ed. minore. — *Verba habere* etiam Cicero dixit de Or. II, 47, 196. *Quibus omnibus verbis, quae a me tum sunt habita, si dolor abfuisset.* id. Somn. Scip. 1. *Multis verbis ultro citroque habitis.* cf. Ter. Hec. III, 3, 21. Liv. X, 24, 4. Tac. Ann. II, 50, 3.

X. §. 1. *Parvum ego te, Iugurtha*] Cortius et Gerlach. mutato verborum ordine vulgato scripserunt *parv. ego, Iug., te*; ut sane est in multis codd. Sed quum paullo durior sit vocativi inter duo pronomina collocatio, non discedendum videbatur a vulgata, quam praeter multorum codd. numerum tuetur imprimis antiquissimi Vat. A. auctoritas et Donati ad Terent. Andr. I, 1, 8. testimonium. Vocum transpositio eo orta videtur, quod *te* iam mature in aliquo cod. errore omissum, ut sane deest in Einsiedel., ac deinde versui superscriptum,

finem vitae adesse intellegeret, coram amicis et cognatis, itemque Adherbale et Hiempsale filiis, dicitur huiuscemodi verba cum Iugurtha habuisse.

X. Parvum ego te, Iugurtha, amisso patre, sine spe, sine opibus in meum regnum accepi, existumans non minus me tibi quam si genuissem ob beneficia carum fore; neque ea res falsum me habuit.

postea alieno loco in textum illatum est. — *Spes* et *opes* eodem sensu dictum, ut alias *opes* et *res* coniunguntur, de qua dictione v. ad Cat. XX, 13. — *In meum regnum accepi. Accipere* non eo sensu intelligendum, quo vulgo valet *res oblatas non reiicere*, sed propria vocis vi est *ad se capere*, i. e. recipere vel suscipere. cf. Gronov. et Drakenborch. ad Liv. VII, 30, 4. *Ne nos in amicitiam accipiamur.* Cic. Epp. ad Attic. II, 22. *Numestium libenter accepi in amicitiam.* Drakenb. ad IV, 3, 14. *Claudiam gentem in civitatem accepimus.* v. etiam Forcellini Lex. Lat. ed. Germ. p. 27. Ceterum verba *in regnum accepi* non spectant ad c. V, 7. *Iugurtham eodem cultu, quo liberos suos domi habuit*, sed intelligenda sunt de *consortione imperii*, qua Micipsa Iugurtham simul cum filiis, ipso mortuo, uti voluit. cf. c. XI, 6. *Ipsum illum tribus proxumis annis adoptatione in regnum pervenisse.* XXII, 2. *Ob easdem artis in regnum adoptatum esse.* Tacit. Ann. II, 4, 1. Liv. XXXVII, 25, 11.

non minus me tibi quam si genuissem ob beneficia carum fore] In omnibus codd. post *quam* additum legitur *liberis*, quod sententia loci postulante eiicere non dubitavimus, idem iam Ursino et Ciacconio suadentibus. Nam quod Gerlachius dicit Micipsam tunc, quum Iugurtham in domum reciperet, liberos nondum habuisse, id neque ex c. V, 7. probari potest, quae verba potius eo ducunt Micipsae liberos iam fuisse (*Adherbalem et Hiempsalem ex sese genuit, Iugurthamque eodem cultu, quo liberos suos habuit*) neque omnino ad rem pertinet. Hoc enim vult Micipsa, *beneficia* sua apud Iugurtham non minorem vim habere debere, quam *naturae vincula*, quod ita dixit *quam si* (te) *genuissem*; multoque gravius est hanc naturae coniunctionem ad ipsum Iugurtham dirigi, quam ad liberos. Interpolationis caussa haud recondita; nam quum librarii oppositas sententias *si genuissem* et *ob beneficia* non caperent, sed *tibi* vocabulo alterum op-

2 Nam, ut alia magna et egregia tua omittam, novis-

poni debere censerent, verbis *si genuissem* facile eo adduci potuerunt, ut *liberis* intruderent. Praeterea non negligendum, si vulgatam retineas, *ob beneficia* etiam ad *liberos* referri debere, quod plane absonum est, quum Micipsa *Iugurthae* tantum respectu beneficia sua memoret. Inde etiam consequitur errare Gruterum et Muellerum, qui locum non sanum quidem putent, sed perinde esse statuant utrum *liberis* an *si genuissem* abiiciatur. — *Falsum me habuit* plerique omnes habent libri; *me* tamen deest in Guelf. 3. 4. 6., ante *falsum* legitur in Med. 4. Vat. 4., post *habuit* in Med. 8. Vat. 1., qua discrepantia confirmari ait Gerlachius Cortii rationem, qui voculam expulit. Nobis istae variationes tales videntur, quae potius scripto a Sallustio pronomine, quam eo omisso oriri potuerint, maxime proclivi ad eiusmodi errores describentium mente. Ad hoc *me* firmatur testimonio Quinctiliani Institt. or. IX, 3, 12. hunc Sall. locum afferentis. — *Falsum habuit* aliquanto gravius dictum esse quam *fefellit* patet ex notatis ad Catil. XXIII, 4. p. 114. cf. Iug. LXXXV, 7. Cortius h. l. comparavit Liv. XXXIX, 29, 9. *Qui vias latrociniis pascuaque publica infesta habuerant.*

§. 2. *alia magna et egregia tua*] Multi codd. post *tua* additum habent *facinora*, quod Langius quoque repetiit; in aliis *facta* legitur, sed neutrum conspicitur in Vat. A. Bas. 1. Sen. 1. Leid. L. Arond. Mark. *Γ. Δ.* Paris. c. x. z. nonnullisque aliis, quos Cortius recte secutus est. Ex glossa enim utrumque substantivum accessisse non solum ipsius loci ratio et codicum dissensus ostendit, sed etiam varia vocabuli sedes, siquidem *facta* in aliis ante *tua*, in aliis post pronomen habetur. cf. Liv. XXX, 30, 4. *Tibi inter multa egregia non in ultimis laudum hoc fuerit.* Nep. de Regg. I, 3. *Xerxi maxime est illustre, quod — bellum intulit Graeciae.* id. Thrasyb. III, 3. *Praeclarum hoc quoque Thrasybuli.*

rediens Numantia] *Rĕdiens* Gerlachius vi plusquamperfecti significare putat *quum rediisses*, quod non plane accuratum iudicamus, quamvis plurimi sint, qui praesentis participio praeteritam planeque absolutam actionem significari censeant; cf. Ger. I. Voss. de Analog. IV, 14. p. 233. Drakenb. ad Liv. II, 19, 8. Ruhnken. ad Ter. Eun. II, 2, 3. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 5, 95. Kuehner. ad Cic. Tusc. II, 25, 61. Ramshorn. Grammat. Lat. §. 171. I. not. 2. a. p. 465. F. A. Wolf. ad Suet. Caes. 20. et 37. Walch. in Emendatt. Livv. p. 82. et ad Tacit. Agricol. c. XXVIII. p. 322. Qui duo posteriores quamquam recte monuerunt inde ortum esse hunc participii praesentis usum

sume rediens Numantia meque regnumque meum glo-

quod Latina lingua perfecti participiis careat, tamen non negligendum erat non plane ita defectum istum compensari, sed ubique propriam rei nondum absolutae notionem retineri, ut non tam perfecti aut plusquamperfecti, quam imperfecti vim eiusmodi participia sustineant. Ad unum enim omnia exempla docent verbi actionem participio contentam non absolutam cogitari, sed talem, quae usque ad alteram, verbo finito declaratam, pertineat ac duret, id quod recte perspexit Perizon. ad Sanct. Min. I, 15. p. 155. ed. Bau. Sanctius enim quum et multa alia et hoc Plauti attulisset: *Amphitruo cum uxore modo ex hostibus a d v e n i e n s voluptatem capit*, explicatione addita i. e. *postquam advenit*, Perizonius „*Advenientes*, inquit, dicuntur non illi tantum, qui in itinere sunt, sed et qui iam pervenerunt in locum ad quem tendebant, et *speciem advenientium adhuc retinent.* Eo usque enim se extendit adveniendi significatio.“ Quare apud Horatium l. l. *Rubos fessi pervenimus*, *utpote longum* c a r p e n t e s *iter* non est i. q. Heindorfius vult *emensi*, nam *carpendi itineris* notio non tanquam praegressa cogitatur, sed continuatur usque ad ipsum adventum. Ad nostram explicationem huius dicendi usus stabiliendam insigne est exemplum a Ramshornio l. I. allatum, Valer. Max. V, 2, 8. *C. Marius duas Camertium cohortes mira virtute vim Cimbrorum* s u s t i n e n t e s, *i n i p s a a c i e c i v i t a t e d o n a v i t*, ubi addita verba *i n i p s a a c i e* clarissime ostendunt sensum non esse *q u u m s u s t i n u i s s e n t*, sed *q u u m e t i a m t u m s u s t i n e r e n t.* Igitur apud Sall. *rediens* non est *post reditum*, sed *simul cum ipso reditu*, *quum redires*. cf. Vell. II, 72, 4. *Statius Murcus Sext. Pompeium, qui ex Hispania* r e v e r t e n s *Siciliam armis occupaverat*, *petit*, quo significatur cum ipso reditu coniunctam fuisse Siciliae occupationem. Cic. Tusc. II, 25, 61. *Solebat narrare Pompeius, se, quum Rhodum venisset* d e c e d e n s *ex Syria, audire voluisse Posidonium;* decessus autem non constat ipso abeundi momento, sed toto itinere ex Syria Romam facto. Liv. XXI, 32, 2. *P. Cornelius ad mare ac naves rediit, tutius faciliusque* d e s c e n d e n t i *ab Alpibus Hannibali occursurus*, i. e. in ipso in Italiae plana descensu. Tacit. Agric. c. IX. R e v e r t e n t e m *ab legatione legionis D. Vespasianus inter Patricios ascivit.* — *Meq u e regnumq u e.* cf. Cat. IX, 3. XXXVI, 4. Iug. XXI, 4. LXXIX. 9. LXXXV, 36. Tacit. Ann. II, 3., quae notare non opus duxissem, nisi viderem Zumptium Gram. Lat. §. 67. 1. not. p. 275. ed. IV. hunc *que* particulae geminatae usum poetis tantum tribuere, quod etiam Walchius ad Tac. Agric.

ria honoravisti tuaque virtute nobis Romanos ex amicis amicissumos fecisti; in Hispania nomen familiae renovatum est; postremo, quod difficillumum inter
3 mortalis est, gloria invidiam vicisti. Nunc, quoniam mihi natura finem vitae facit, per hanc dextram,

c. XLIV. p. 419. praecipit. — *Gloria honoravisti*; cf. Cat. XII, 4. *Domos suas gloria decorabant.* XXXV, 3. *Non dignos homines honore honestatos videbam.* Cort. — Pro *tuaque* Cortius ex Franc. et Guelf. 6., quibus accedit Leid. A., copulam abiecit, quod temere factum. — *Nomen familiae renovatum est* satis multi in iisque optimi libri tuentur; in quattuor et viginti tamen post *familiae* additum legitur *nostrae*, in duobus *meae*, quae merae sunt scribarum glossae. *Est* omittit Fabric. 1. quem Cortius perperam sequitur. — *Nomen* i. e. gloria, praeclara fama; v. Gronov. ad Liv. Praef. §. 3. Herzog. ad Caes. B. G. III, 9. p. 167. v. infra ad c. LVIII, 3. — *Est* post *mortalis* revocavimus auctoritate optimorum librorum Vatic. A. Bas. 1. Commel. Naz. Sen. 1. Leid. L. ac plurimorum aliorum; Cortium, qui propter paucissimos libros omiserat, secutus est Gerlachius in ed. maiore, non item in minore. Recte. Nam in his per se admodum incertis aut id quod optimi plurimique codd. tenent amplectendum est, aut *ubique* ii libri sequendi, qui talia non habent; quae posterior ratio quam lubrica et temeraria sit non est quod moneam. [*ex amicis.* cf. ad Rutil Lup. p. 189. Fr.]

§. 3. *finem vitae*] Hunc verborum ordinem omnes fere libri servant; Cortius tamen, nescio unde, edidit *vitae finem*, quod multas edd. invasit. Quamquam autem postea repertum est a Gerlachio hunc ordinem Vat. A. 3. Ven. 1. ac Med. 5. confirmari, tamen vulgato deterior videtur, quum vis sententiae in vocabulo *finem* insit. — *Te* post *obtestorque* in Vatic. A. Bas. 1. Fabric. 1. Guelf. 5. multisque aliis, etiam Berol. 1. 2. et Misn., additum legitur; alii tamen non habent, quos Cortius et Gerlachius secuti sunt. Nos retinendum putavimus, quum quod haud contemnenda codd. fide nititur, tum maxime quod orationis gravitas et oppositorum ratio flagitare videtur eum, ad quem haec cohortatio spectat, diserte nominari. Nihil enim valet Gerlachii argumentum, *te* a Sallustio omissum esse propter sequens *tibi.* — *Per regni fidem* i. e. per eam fidem, qua esse decet eum, qui regnum obtinet. — Verbis *alienos adiungere* Acad. et Incert. 1. inserunt *tibi*, scribis ignorantibus verba dativum

per regni fidem moneo obtestorque te, uti hos, qui tibi genere propinqui, beneficio meo fratres sunt, caros habeas, neu malis alienos adiungere quam sanguine coniunctos retinere. Non exercitus neque 4
thesauri praesidia regni sunt, verum amici, quos ne-

personae regentia saepissime sine casu poni. Cortius contulit Ter. Adelph. I, 1, 47. *Ille, quem beneficio adiungas, ex animo faciet.* v. notata ad c. I, 3. *Alieni* autem opponuntur *propinquis* ut §. 5. cf. Ruhnken. ad Ter. Heaut. V, 4, 6. Cic. Lael. c. V, 19. Liv. XXIX, 29, 8.

§. 4—6. *non exercitus neque thes.*] De *non* — *neque* particulis v. ad Catil. LII, 6., qui locus etiam respectu sequentium verborum *off. et f. par.*, nulla particula cum antecedentibus sociatorum, conferendus est. Adde notata ad Cat. LVIII, 14. p. 309. — Pro *pariuntur* aliquot libri ex interpretatione *parantur*, quod Cortius recte respuit coll. Liv. VII, 40, 5. *Satis fuit eritque, unde belli decus pariatur*, et Cic. de Off. II, 9, 3. *Haec quibus rebus pariuntur a singulis, iisdem fere a multitudine*, ubi v. Fr. Heusing. Plura contulit Drakenborch. ad Liv. XLII, 11, 9. Ruhnk. ad Ter. Eun. I, 2, 69. — *Tuis hostis* Muellerus satis ieiune ait pro vulgari *tuorum hostis* dictum esse; ad damni enim notionem dativum esse multo significantiorem quis non videt? Cortius ascripsit Plaut. Poen. V, 4, 43. *Sed quis homo est? — Amicus tibi.* Liv. XXVI, 50, 7. 8. Praeterea cf. ad Cat. XL, 3. p. 188. *Hostis* autem cave putes h. l. pro *inimico* dictum esse. Inter quae vocabula quamquam recte ita distinguitur, ut hoc privatas ac verborum, illud publicas et armorum contentiones significet, tamen in gravi oratione *hostis* etiam is vocari potest, cuius odium in aliquem tanta vi erumpit, ut factis non abstineat, in bello tantum committi solitis; cf. Fragm. Hist. I, 19, 15. Cic. de Finn. V, 10, 29. in Verr. II, 24, 58. Doederlini Synon. Lat. Vol. IV. p. 394 sq. — *Equidem* ego ne amplius eo modo explicem, quem ad Cat. LI, 20. p. 248. proposui, permoveor Handii acumine, qui de Particc. Latt. Vol. II. p. 423 sqq, quamquam paullo in me, qui facio eum plurimi, laesi nunquam, iracundior, luculenter docuit *equidem* particulae, quippe ex *quidem* et e vocula intendendi ortae, non esse duplicem usum, sed unam vim eamque talem, ut non uni notioni, sed toti sententiae gravem confirmationem addat, ab eius, qui loquatur, iudicio profectam. Valet

que armis cogere neque auro parare queas; officio
5 et fide pariuntur. Quis autem amicior, quam fra-
ter fratri? aut quem alienum fidum invenies, si tuis
6 hostis fueris? Equidem ego vobis regnum trado fir-
mum, si boni eritis; sin mali, imbecillum. Nam
concordia parvae res crescunt, discordia maxumae
7 dilabuntur. Ceterum ante hos te, Iugurtha, qui

igitur *profecto*, *sane*, quae ratio non mutatur, si *ego* adiicitur. — *Sin*, quod ubi poni debeat diximus ad Cat. LI, 24., h. l. praestant Vat. A. Bas. 1. Fabr. 1. Leid. L. Paris. b. c. z. Berol. 2. Mark. *V. A.* et nonnulli alii; relicui *si* habent.

§. 7. *ante hos*] *Ante* h. l. non temporis, sed priorum partium vel praestantiae notionem habere vix est quod moneatur. cf. tamen ad Cat. LIII, 3. et Hand. de Particc. Lat. Vol. I. p. 386. 3. — Pro *qui aet. et sap. pr. es* plurimi praebent libri *quia* etc.; relativum tamen exstat in Vatic. A. Paris. b. c. x. z. Einsiedel. Berol. 1. 2. Goerl. Vin. 2. Inc. 1. Heuss. Guelf. 1. 3. 4. Vrat. 1. 3. omnibusque Leidd., neque difficile est ad videndum vel prima sequentis vocis littera male geminata, vel ut caussali particula sensum iuvarent librarii, auctoris manum depravatam fuisse. Notandum tamen, *qui* cum *indicativo* coniunctum in caussalibus sententiis multum differre a subiunctivo. Hic enim modus ut arctum caussarum et effectuum nexum ipsa orationis forma declarat, ita indicativo posito talis nexus, quamvis *in rebus* insit, *grammatice* non significatur. Simpliciter enim id, quod caussam alterius rei continet, tanquam factum aliquod iuxta illam rem, quam ad caussam suam referri vult auctor, collocatur, ita, ut, qui inter utramque rem intercedat caussalis nexus, legentis vel audientis iudicio eruendum relinquatur. cf. Iug. LXXXV, 9. *Mihi, qui omnem aetatem in optumis artibus egi, bene facere iam in naturam vertit.* Cic. Brut. c. 96, 329. *Fortunatus Hortensii exitus, qui ea non vidit quum fierent, quae providit futura?* id. p. Sext. c. 30, 64. *De Cyprio rege quererentur qui me — non modo non defenderunt, sed ne iacentem quidem protexerunt?* de quo loco v. Ed. Wunderum in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1827. T. III. F. 2. p. 147. Epp. ad Famm. V, 12, 23. Ter. Heaut. III, 3, 28. *Dii te eradicent, Syre, qui me istinc extrudis.* Omnino digna sunt quae de ea re ascribantur verba

aetate et sapientia prior es, ne aliter quid eveniat
providere decet; nam in omni certamine qui opulentior est, etiamsi accipit iniuriam, tamen quia
plus potest, facere videtur. Vos autem, Adherbal 8
et Hiempsal, colite, observate talem hunc virum,
imitamini virtutem, et enitimini, ne ego meliores liberos sumpsisse videar, quam genuisse.

Aug. Matthiae, qui ad Cic. or. in Catil. III, 9. 22. p. 160. „ubi Latini, inquit, caussam plane et diserte exprimi volunt, semper coniunctivo post *qui* utuntur; sed non semper necesse est caussam diserte exprimi, ut Philipp. III, 6, 14. *si ille consul, fustuarium meruerunt legiones, qui consulem reliquerunt; sceleratus Caesar, Brutus nefarius, qui contra consulem privato consilio exercitus comparaverunt;* membra quae a *qui* incipiunt caussam continere apparet, cur illi scelerati ac nefarii appellentur, sed non necesse putavit Cicero h. l. caussam significare." cf. etiam Ramshorn. Gramm. Lat. §. 194. 1. not. 2. p. 612. — *Es* post *prior* deest in Vat. 3. idque Gerlachio in Commentt. p. 227. non contemnendum videtur. Sed merito in ed. minore iudicium mutavit, quum oratio sine verbo hiulca atque aspera fiat. — *Quid* post *aliter* in Fabr. 2. et Guelf. 5. deest, quos perperam secutus est Muellerus. Nam ut taceam relicuorum codd. omnium auctoritatem potiorem esse duobus, sensus ipse pronomen tuetur, quo apertum est significari singularem aliquem et pestiferum *casum*, quem maxime timebat Micipsa, dissidium fratrum, indeque ortam filiorum oppressionem. — *Etiamsi*, quod in edd. scribitur *etiam si*, cur in unum contraxerimus, patet ex dictis ad Cat. II, 1. p. 10. — *Tamen*, qua particula addita haud paullo augetur h. l. gravitas orationis, Cortius fide Guelf. 2. Senat. 1. et Franc. expulit; sed praeter sensum tuentur relicui codd. omnes, ac simul Quinctil. Institt. or. VIII, 5, 4. cf. Iug. LXXXIII, 1.

§. 8. *colite, observate*] Fabric. 1. Rem. 1. 2. Inc. 1. 2. Vin. 2. Struv. Heuss. Vrat. 2. 3. Acad. Misn. Goerl. Eichh. cum nonnullis aliis et inserunt, quo sententiae vis imminuitur, gradatione sublata. *Observare* autem *aliquem*, ut bene docuit Ludov. Doederlin. in Synonymm. Latt. Vol. II. p. 187 sq., dicitur is, qui nihil eorum omittit ac negligit, quae alteri *placere* posse videantur; *colit* aliquem is, qui gratam ei praestat *operam*, et re ipsa, quantum potest, eum iu-

XI. Ad ea Iugurtha, tametsi regem ficta locutum intellegebat et ipse longe aliter animo agita-
2 bat, tamen pro tempore benigne respondit. Micipsa paucis post diebus moritur. Postquam illi more re-

vare studet. Utrum gravius sit non certe dici potest, sed a rerum condicione et cuiusque iudicio pendet; quare modo hoc, modo illud priore loco ponitur. Ceterum Cortius frequenter haec verba apud Ciceronem coniungi observavit, coll. Epp. ad Famm. VI, 10, 7. XIII, 22, 1. ib. 78, 2. ad Attic. II, 19. p. Mur. c. 34, 70. — *Talem virum*, i. e. tam eximium. *Talis* enim saepissime adhibetur ad eum significandum, qui aliqua re vel bona, vel mala prae ceteris eminet; cf. Cort. ad Iug. LXIII, 6. *Is ad id locorum talis vir.* CXII, 3. *Quum talem virum in potestatem habuisset.* CII, 5. Cic. Epp. ad Famm. III, 13, 3. XIII, 73, 2. v. Ruhnken. ad Ter. Eun. I, 2, 81. Bremi ad Nep. Attic. V, 4. Gernhard. ad Cic. Lael. c. 3, 12. Vide infra ad c. XXXI, 9. XXXII, 5, extr.

XI. §. 1. *intellegebat*] Ita codd. Sen. 1. Ecc. Tur. 1. Plerique *intelligebat*, sed Guelf. 5. et Fabr. 1. *intellexisset.* — De *agitare* verbi potestate v. notata ad Cat. XXIII, 3. — *Pro tempore* i. e. prout rerum praesentium ratio poscebat. v. ad Cat. LI, 8. Iug. LXXIV, 3, *Numidae ab Iugurtha pro tempore parati.* coll. Aug. Matthia ad Cic. or. p. Rosc. Am. c. 47, 136. Herzog. ad Caes. B. G. V, 8. Duker. ad Liv. XXXIII, 9, 8. — *Paucis post diebus* omnes fere libri tenent, nisi quod in Guelf. 5. 9. et Ven. 3. legitur *p. d. post*, in Med. 1. autem et Guelf. 6. *post* deest, quo fisus Cortius praepositionem delevit. Quin utrumque dici possit non est dubium; tamen cavendum est, ne quis solius ablativi eandem vim esse credat atque alterius structurae, praepositione auctae. Nam quum *post* praepositione certus terminus designetur, quo expleto aliquid factum esse dicitur, id secus est ablativo nude posito. Quo quum proprie temporis punctum sive momentum significetur, in quod facta aliqua res incidit, tum longior quoque temporis ambitus, *intra quem* aliquid fit, isto casu comprehendi potest, ita ut quantum pateat iste ambitus dictum quidem sit, sed non necesse sit rem eo plane expleto factam cogitari. cf. Herzog. ad Caes. B. G. IV, 18, 1. *Diebus decem omni opere perfecto exercitus transducitur.* id. B. C. II, 21. *Tarraconem paucis diebus pervenit.* Noster Iug. XIII, 6. *Paucis diebus Romam legatos mittit, quis praecepit.* XXXV, 9. *Ipse paucis diebus profectus est.* XXXVIII, 9. *Uti diebus decem*

gio iusta magnifice fecerant, reguli in unum convenere, uti inter se de cunctis negotiis disceptarent. Sed Hiempsal, qui minumus ex illis erat, natura 3 ferox et iam ante ignobilitatem Iugurthae, quia ma-

Numidia decederet. XXXIX, 4. *Paucis diebus in Africam proficiscitur.* XLVI, 5. LXIV, 5. LXXXVI, 4. v. Moebium ad Caes. B. G. I, 31, 11. Gronov. et Drakenb. ad Liv. XXX, 21, 9. — *Postquam — fecerant* rarior est structura, hac particula plerumque cum perfecto coniuncta; sed recte monuit Herzogius ad Catil. c. LV, 1. p. 338. ubi plusquamperfectum habeatur auctorem non tam simpliciter narrantis, quam iudicantis et res inter se comparantis partes sustinere; cf. Iug. XLIV, 4. *Albinus postquam decreverat non egredi provincia, milites stativis castris habebat.* CVIII, 1. Liv. XXII, 48, 4. Tac. Ann. XIV, 49, 1. — In Bipont. et Langiana editione comma post *fecerant* sublatum post *reguli* vocabulum habetur, contra Sallustii morem, qui duabus sententiis ita comparatis, ut utrique idem subiectum sit, id semper primariae, nunquam secundariae attribuit; neque ad rem pertinet, quod secundaria antecedit alteram. Ceterum *illi* dativum esse per se patet. — De dictione *in unum* v. ad Cat. XVII, 2. p. 82. — *Convenere* omnes tenent Cortii, Gruteri, Wassii, Leidd. Teg. Erl. Goerl. et Priscian. III, 5, 26. p. 122. ed. Kr. *Convenerunt* est in Bas. 1. 4. Bern. 1. 3. Berol. 1. 2. Misn. idque Gerlachius in textu expressit, quamquam in Commentt. p. 227. improbat.

§. 3. *qui minumus ex illis erat*] *Erat* Cortius temere unius Vratisl. 3. fide expunxit. — *Minumus* paullo insolentius pro *minumus natu* dictum videtur, quamquam Livius quoque ita dixit I, 53, 5. *Sextus filius eius, qui minimus ex tribus erat.* — *Et iam* Gerlachius Rivio praeeunte recte scripsit pro *etiam*, quod omnes codd. et edd. obsidet; quam lenem emendationem (v. ad c. XLVII, 2. XXIV, 4.) non solum commendat durum bimembris sententiae asyndeton sublatum, sed flagitat *ante* particulae, cum vi positae, ratio. Ceterum Cortius de suis codd. nihil monens scripsit *antea*; sed *ante* habent omnes Gruteri, Wassii, Leidd. Bas. 1. 4. Berol. 1. 2. Misn. — Verba *quia materno genere impar erat* Cortius temere pro suppositis habuit, vix sibi temperans quin expelleret, quia iam supra c. V, 7. dictum sit Iugurtham ex concubina ortum esse, et c. CVIII, 1. iterum his ipsis verbis eius ignobilitas memoretur. Sed qui reputaverit Sallustium h. l. caussas exponere, cur ille Hiempsali tantopere despectui esset, perquam commode auctorem eius rei primariam caus-

terno genere impar erat, despiciens, dextera Adherbalem assedit, ne medius ex tribus, quod apud
4 Numidas honori ducitur, Iugurtha foret; dein tamen uti aetati concederet fatigatus a fratre, vix in partem
5 alteram transductus est. Ibi quum multa de admi-

sam disertis verbis tetigisse sentiet. Omnino haec et similia eiusmodi sunt, ut qui incorrupto et sano iudicio praeditus sit, nisi aliae res suspicionem moveant, in ipsis verbis nullo modo offendere possit. v. ad Cat. XLVI, 2. p. 208.

§. 4. *Dein*] Ita fere omnes codd.; septem tamen *dehinc* exhibent. — *Concederet* maiore vi dictum est quam simplex *cederet*; cf. Fragm. Historr. I, 17. Gerl. *Curionem quaesivit, uti adolescentior aetati concederet Mamerci.* Iug. CII, 4. *Sullae facundiae, non aetati a Manlio concessum.* XIV, 24. *Si iniuriae concessissem.* Tacit. Ann. II, 74. *Marsus seniori et acrius tendenti Sentio concessit.* Liv. II, 45, 12. *Fabius deinde, ad crescentem metum seditionis collega concedente, quum silentium classico fecisset.* — *Fatigatus* i. e. continuis et instantibus ac molestis precibus ita exercitus, ut non amplius resisteret, quo sensu nudum *fatigare* verbum aliquoties usurpatur; cf. c. XIV, 20. *Quos ego audio fatigare vos singulos, ne quid de absente statuatis.* LXXIII, 2. *Metellus Marium fatigantem de profectione domum dimittit.* CXI, 3. Tacit. Hist. I, 29, in. *Galba fatigabat alieni iam imperii deos.* Plerumque tamen *precibus*, vel similis vocabuli ablativus additur, ut multis ostendit Drakenborch. ad Liv. XXVII, 45, 10.; sed cave putes substantivum supplendum esse, ubi non adest.

§. 5. *inter alias res iacit*] Plerique libri *ait*; sed *iacit* exstat in Ms. Rivii, Bas. 1. Naz. m. pr. Leid. L. Rem. 1. Guelf. 1. 2. Paris. x. z. Einsiedel. idque huic loco multo accommodatius esse intppr. recte viderunt. *Iacere* enim proprie de iis dicitur, quae magis in transcursu proferuntur, vel obiter memorantur, quam de quibus data opera disputatur. Tacit. Annall. IV, 68, med. *Igitur Latiaris iacere fortuitos primum sermones.* ib. III, 8, med. *Drusus Pisoni, si vera forent quae iacerentur, respondit* etc. III, 66, in. *Mamercus antiqua exempla iaciens.* I, 10, extr. Cic. p. Rosc. com. c. 9, 25. Liv. II, 12, 12. Drakenb. ad XXV, 4, 7. et Gronov. ad XXXVIII, 25, 5. Bremi ad Suet. Ner. c. XXXVII. — *Consulta et decreta omnia* hoc ordine in plerisque omnibus codd. legitur; Cortius

nistrando imperio dissererent, Iugurtha inter alias res iacit oportere quinquenni consulta et decreta omnia rescindi; nam per ea tempora confectum annis Micipsam parum animo valuisse. Tum idem Hiempsal 6 placere sibi respondit; nam ipsum illum tribus proxu-

ex Vrat. 2. et Guelf. 11. edidit *cons. omnia et decr.*, pariter indicio lapsus atque c. IX, 3. — *Rescindi* i. e. aboleri, dissolvi, irrita reddi; Noster Fragm. Histor. I, 19, 14. (Gerl.) *Belli iura rescindi.* Liv. XXVI, 31, 10. *Ne acta mea rescindendo alios segniores faciatis.* Suet. Tiber. c. XXXVIII. Valer. Max. VII, 7, in. Cort.

§. 6. *tribus proxumis annis*] Aliquot Guelff. Inc. 1. 2. Vin. 2. Acad. Rem. 1. *tribus his prox. an.*, quod Cortius in textu expressit; *his trib. prox. an.* exstat in Leid. C. I. K. Arond. Pembr. Bas. 1. Bern. 1. 3. quos Gerlachius secutus est. Relicui pronomen non habent; quod quum tanta varietate iam suspectum fiat, sensu autem plane otiosum sit, neque probis codd. velut Naz. Commel. Leid. L. Sen. 1. Teg. Tur. 1. sustentetur, non dubium est quin a librariis profectum sit, qui *proximum* eo vocabulo, quod hoc sensu usitatius est, explicare vellent. cf. infra c. XXXI, 2. *Piget dicere, his annis XX quam ludibrio fueritis superbiae paucorum.* Cic. Epp. ad Famm. VII, 9, 1. *Neque ego ad te his duobus mensibus scripseram.* id. de petit. cons. c. V; quibus exemplis a Cortio allatis adde quae plurima congessit Drakenborch. ad Liv. V, 51, 5. Unde simul intelligitur, *hic* tantummodo de eo tempore dici, quod *recta oratione utenti* proximum est, neque ad aliud nisi ad id, quod dicenti *vere praesens* est, referri posse. Quare *hic* de praeterito tempore non minus soloecum est, quam de remoto loco, ut ex eo quoque patet, quod Latini ubi praeteritam rem tanquam praesentem intuentur, non *nunc*, sed *tunc* dicunt, quod scite observavit Zumpt. Gramm. Lat. §. 63. p. 239. ed. IV. Walch. Emendd. Livv. p. 138. cf. ad c. XLVI, 1. Denique monendum, quo usi sunt Cortius et Gerlachius exemplo ad *his* tuendum, Cic. Lael. c. II, 7. *Ex me quaerunt, quonam pacto mortem Africani feras, eoque magis, quod proxumis (his) Nonis tu non affuisti*, eo nihil effici, quum ibi quoque pronomen a librariis additum sit, recte a Gernhardo et Beiero multorum codd. fide eiectum. — *Adoptatione*, quod praebent Bas. 1. Arond. Reg. Mark. Γ. Δ. Pemb. Sen. 2. Inc. 1. Leid. L. m. p. M. N. et Misn., minus quidem usitatum altera forma *ado-*

7 mis annis adoptatione in regnum pervenisse; quod verbum in pectus Iugurthae altius, quam quisquam
8 ratus erat, descendit. Itaque ex eo tempore ira et metu anxius moliri, parare atque ea modo cum animo habere, quibus Hiempsal per dolum caperetur.

ptione, in relicuis codd. conspicua, sed neque ab analogia neque ab usu suspectum est. cf. Cic. Tusc. I, 14, 31. ubi Wolfius et Kuehnerus praeeunte Davisio scripserunt *adoptationes filiorum.* Gell. NN. AA. V, 19.

§. 7. *ratus erat*] *Erat*, quod Cortius nullo ex suis codd. nisus eiecit, sane non comparet in Palat. 8. tribus Wassii et Vat. 6. Ad hoc Vat. 4. ostendit *esse ratus*, quod Gerlachio satis fuit ad verbum in Commentt. p. 229. improbandum, quamquam in utraque ed. retinuit. Sed si quid valet relicuorum librorum auctoritas, equidem cur orationem omisso verbo impeditam reddamus non video. — *In pectus descendit*; cf. Liv. III, 52, 2. *Non prius curam in animos patrum descensuram.* Senec. Controvv. I. Praef. *Quaecunque in animum eius semel descenderant, in promptu erant.*

§. 8. *cum animo habere*] *Cum* plurimi, in iisque optimi libri habent; pauci eius loco *in* ostendunt, Palat. vero 5. 10. Fabr. 2. Guelf. 1. 5. 6. 11. neutram praepositionem agnoscunt, eosque Cortius secutus est. Ac quod ille dicit multo usitatius esse *aliquid animo habere*, verum quidem est multisque exemplis a Gronovio et Drakenborch. ad Liv. XLIV, 25, 1. comprobatum, sed tamen non est quod *cum* falsum putemus. Nam ad *deliberandi* et *consilia volvendi* notionem significandam valde aptam esse *cum* praepositionem in promptu est, similique modo dixit Plaut. Trinum. II, 1, 24. (34. ed. Herm.) *Haec ego quom agito cum meo animo et recolo.* Ad eandem analogiam dictum esse apud Nostrum Iug. XCIII, 1. *Trahere cum animo omitteretne inceptum*, recte vidit Gerlachius; neque dissimilia sunt haec, Iug. c. XIII, 5. *Facinus suum cum animo reputans*, ubi vid. Cort., LXX, 5, extr. *Proinde reputaret cum animo suo.* LXXXV, 10. *Reputate cum animis vestris.* CVIII, 3. *Multum cum animo suo volvere solitum.* VI, 2. *Multa cum animo suo volvebat.* — Non est autem probabile a librariis additam esse praepositionem, qua tantum abest ut oratio ad vulgarem dicendi modum revocetur, ut

Quae ubi tardius procedunt neque lenitur animus fe- 9
rox, statuit quovis modo inceptum perficere.

XII. Primo conventu, quem ab regulis factum
supra memoravi, propter dissensionem placuerat di-
vidi thesauros finisque imperi singulis constitui. Ita- 2

paullo insolentior evadat, quam si solus ablat. positus fuisset. De vi et usu vocis *animus* v. ad c. XXXIX, 5.

XII. §. 1. *ab regulis*] *Reguli* h. l. ut c. XI, 2. non dicuntur ob iuventutem, ut Gerlachius putat, sed isto vocabulo potius significantur *filii regis*, vel iustum imperium nondum adepti, vel omnino parvo imperio praediti, aetatis tamen nulla ratione habita. cf. Tacit. Ann. II, 50, in. *Auxilia Cilicum, quae reguli miserant.* Liv. XXI, 2, 5. *hospitiis regulorum rem Karthaginiensem auxit.* id. XXVII, 4, 9. *legati et alios Africae regulos adire iussi.* — Verba *quem ab r. f. s. memoravi* Kunhardtus, utpote a docta Sallustii brevitate aliena, librarii manu assuta censet. Sed qui talia iacit parum novit Crispum, idemque parum diligens codd. existimator est. — *Loca propinqua* mirifice idem Kunhardtus intelligit *diversas urbis capitalis partes*, *Thirmida* autem non oppidi, sed lictoris nomen esse, eoque scribendum *Thirmidae forte civis*, quibus opinionibus vix quicquam inconsultius cogitari potest. Recte vidit Langius regulos *alium alio concessisse* quum ob ortam simultatem, tum suspicionis vitandae caussa, ne quis, thesauris nondum divisis, clam relicuis aliquid ad se rapere videretur; concessere autem in *loca propinqua thesauris*, ut alter alterum observare et eius consilia speculari posset, quippe parum sibi fidentes et timentes ne parte pecuniae fraudarentur. Vana igitur Muelleri sententia, qui *thesauris* ab inepto interprete ascriptum censet; non vidit enim V. D. totius loci sensum isto vocabulo niti, quum *thesauros* regulis vehementer curae fuisse ostendant verba *sed maturius ad pec. distr.* Etiam *interea* ita dictum est, ut appareat regulos nunquam non de pecunia cogitasse, nihil antiquius habentes, nisi ut quam primum sua quisque parte potiretur. Quae quum ita sint, non opus est ut magnopere de *oppido Thirmida* quaeramus, alias non cognita; nam quum hoc oppidum ex iis locis esset, quae *thesauris propinqua* erant, non mirum est ignobile fuisse, erraveritque, qui illa loca magnas clarasque urbes esse voluerit. Quare quod Muellerus coniecit Sallu-

que tempus ad utramque rem decernitur, sed maturius ad pecuniam distribuendam. Reguli interea in
3 loca propinqua thesauris alius alio concessere. Sed Hiempsal in oppido Thirmida forte eius domo utebatur, qui proxumus lictor Iugurthae carus acceptusque ei semper fuerat; quem ille casu ministrum oblatum promissis onerat impellitque, uti tamquam suam

stium scripsisse: *in oppido Cirta Numidae forte eius* etc. nullius pretii est, neque ullam probabilitatis speciem habet. Quodsi quid in re narrata obscuritatis inest, quod non negaverim, id non Sallustio tribuendum puto, sed parum perspicuae Numidarum, a quibus haec habuit, narrationi.

§. 3. *proxumus lictor*] Apud Romanos *proximus lictor* vocabatur is, qui in serie incedentium ultimus erat, magistratum ipsum praecedens. v. Cort. ad h. l. Drakenb. ad Liv. XXIV, 44, 10. Lips. Elect. I, 23. Sed quum Romanis valde usitatum esset sua magistratuum vocabula ad alios populos transferre, quo similem modo rem significarent, Sallustius *lictoris* nomine latius patente aliquem e numero satellitum, qui Iugurtham comitari solebant, intelligi voluit, ut recte viderunt intprr. *Proximus* igitur sensu pariter variato est is, qui prae ceteris Iugurthae res curabat et negotia exsequebatur. — *Ei*, quod in Vin 2. post *semper* legitur, a Guelf. 3. vero abest, Cortius delevit. Quod quamquam temere factum est, tamen cum Gerlachio non dixerim omisso pronomine „structuram durissimam" fieri, quae certe non durior est quam in sequente versu, ubi *oblatum* sine dativo habetur, aut in iis exemplis quae tetigimus ad c. I, 3. et ad Cat. LI, 28. Sed voluit V. D. haud dubie dicere sententiae perspicuitatem aliquantum pronomine adiuvari. Gravius peccarunt Bipontt., qui *ei* ad Hiempsalem referunt, ut ita caussa addatur, cur lictoris domo usus sit. Sed praeterquam quod sententiarum nexus cogit haec de Iugurtha intelligere, aperte repugnat *forte* vocabulum, quo Sallustius caussam significare voluit. — *Ille* ad proxime antegressum nomen relatum illustravimus ad Cat. XLV, 2. p. 205. — *Promissis onerare* est maximis promissis, quae summum quasi *pondus* habeant ad persuadendum, tentare. Cortius contulit Liv. XXIV, 13, 4. *Hannibal oneratos ingentibus promissis domum redire iubet*, ubi plura congessit Gebhardus. Tacit.

visens domum eat, portarum clavis adulterinas paret
(nam verae ad Hiempsalem referebantur); ceterum
ubi res postularet se ipsum cum magna manu ventu-
rum. Numida mandata brevi confecit, atque, ut 4
doctus erat, noctu Iugurthae milites introducit. Qui
postquam in aedis irrupere, divorsi regem quaerere, 5
dormientis alios, alios occursantis interficere, scrutari

Historr. I, 25, in. *Proculum et Veturium pretio et promissis onerat.* — *Impellitque* Cortius, quia ex *onerat* intelligi possit, contra omnium codd. fidem eiecit. — *Referebantur* offendere possit, quum *relatae erant* simplicius videatur; sed auctor haud dubie significare voluit toties claves ad Hiempsalem relatas esse, quoties clausis aedibus opus esset. — *Cum magna manu venturum* hoc ordine exstat in Bas. 1. Fabr. 1. Teg. Erl. Goerl. Misn. Arond. Mart. Pembr. B. Publ. Mark. *Γ. Δ.* Tur. 1. Bern. 1. 3. Bas. 4. Fabr. 2. Guelf. 3. 5. nonnullisque aliis Cortii, quibus fortasse etiam Ital. Gerlachii accedunt. Relicui tenent *cum mag. vent. manu*, qui ordo ante Cortium vulgatus erat, sed, si quid video, numeri ratione altero paullo deterior est.

§. 4. *confecit*] Perfectum, ab Cortio et Gerlachio illatum, exstat in Guelf. 2. 5. 7. Sen. 1. Eccard. Tur. 1. Bas. 4. Bern. 1. Teg. Erl. Goerl. Par. c., neque alio ducunt ii, in quibus *perfecit* legitur. Ceteri plerumque *conficit*, pauci *perficit*, quod tempus propter *introducit* praeferendum videri possit. Sed videndum ne librarii propter hoc ipsum mutarint perfectum in praesens, quae suspicio eo confirmatur, quod alii, ut Eccard. Guelf. 4. 10. Leid. F. Bas. 4., temporum aequandorum caussa dederunt *introduxit*. De perfecto historico cum praesenti coniuncto v. quae diximus ad Cat. c. XX, 1. p. 95. Iug. XX, 1. XXVI, 3. XXXV, 4. XLIX, 1. LXIV, 3. Plurima eius generis ex Livio collegit Drakenb. ad III, 46, 9. *Appius domum se recepit, collegisque in castra scribit.* cf. eundem et Fr. Gronov. ad XXIX, 27, 5.

§. 5. *divorsi*] i. e. diversa via abeuntes, diversos locos petentes, loci significatione ad personas translata, ut infra c. LXXVII, 4. cf. Herzog. ad Caes. vel Hirt. B. G. VIII, 19. Plurima dabit Drakenb. ad Liv. X, 33, 10. *diversi consules ad vastandos agros urbesque oppugnandas discedunt.* De propria *diversus* vocabuli vi

loca abdita, clausa effringere, strepitu et tumultu omnia miscere, quum interim Hiempsal reperitur, occultans se in tugurio mulieris ancillae, quo initio 6 pavidus et ignarus loci perfugerat. Numidae caput eius, uti iussi erant, ad Iugurtham referunt.

XIII. Ceterum fama tanti facinoris per omnem

cf. ad Cat. V, 8. Doederlin. Synonym. Lat. T. III. p. 269. 3. — *Quum interim Hiempsal* omnes tenent codd. praeter Bas. 1. in quo inverso ordine est *quum Hiemps. interim*, ut Cortius et Gerlach. in ed. maiore inconsulto scripserunt, contempta tot codd. et Donati ad Ter. Phorm. II, 1, 62. auctoritate. Praeterea etiam usus dicendi particulas iuxta positas commendat; v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 78, 12. p 424. ed. IV. qui hunc praesentis vel etiam perfecti usum in apodosi a *quum* particula pendentis luculenter persecutus est. cf. Iug. XLIX, 4. LX, 6. CVI, 5. Tac. Agricol. c. XXVI, in. et Walchii Emendd. Livv. p. 184. Interdum etiam praesentis loco infinitivus a particulis *quum interim* aptus reperitur, ut docuit Fr. Gronovius ad Liv. IV, 51, 4. — Pro *occultans se in tugurio* vulgo, etiam apud Cort. et Gerlachium, legitur *occultans sese tugurio.* Sed *sese* tantummodo exstat in Mers. Riv. Fabr. 1. et Tur. 1.; reliqui omnes *se* habent, quod quum etiam Donati testimonio ad Ter. Phorm. II, 1, 62. confirmetur, merito praeferatur. Eandem ob caussam *in* addendum censuimus, quod non solum Donatus l. l., Servius ad Virg. Aen. I, 413. et undecim codd. tuentur, sed etiam sensus flagitare videtur. *Occultare* enim paullo durius cum solo ablativo coniungitur, ubi diserte *locus* significatur, *in quem quis se abdit, ut ibi lateat*, quod secus est, ubi id nominatur, cuius ope aliquis aspectui aliorum subtrahitur, ut Iug. XLIX, 5. *neque plane occultati humilitate arborum.* cf. quae de consimili usu verbi *abdere* disputavit Daehnius ad Nep Alcib. IX, 1. — Dicendi abundantiam in verbis *mulieris ancillae*, cuius multa similia reperiuntur, angustioris notionis voci latius patente vocabulo, quo alterum continetur, praemisso, iam veteres notarunt, ut Quintil. IX, 4. Serv. ad Virg. Aen. I, 413. Donat. ad Ter. Phorm. II, 1, 62. quibus Cortius ad h. l. plurima addidit. v. Bentl. et Ruhnken. ad Ter. Andr. IV, 4, 16. Ex Sallustio huc pertinent Cat. XXXVIII, 1. LII, 26. Iug. VI, 2. — *Tugurium* quid h. l. sit non plane certum est; nonnulli

Africam brevi divolgatur; Adherbalem omnisque, qui sub imperio Micipsae fuerant, metus invadit; in duas partis discedunt Numidae; plures Adherbalem sequuntur, sed illum alterum bello meliores. Igitur 2
Iugurtha quam maxumas potest copias armat, urbis partim vi, alias voluntate imperio suo adiungit, omni

enim putant eius domus, qua Hiempsal utebatur, *conclave* aliquod vile et angustum significari, neque id abhorret a re narrata. Vocabulum ipsum tamen potius vilem casam ab ista domo aliquantum distantem designare videtur, quod etiam *perfugerat* verbum quodammodo confirmat. De voce *tugurium* v. infra c. XVIII, 5. et Scheller. in Lex. ampl. h. v. p. 11735. qui Pomponii verba in Pandectt. l. XVI. 180. attulit: *t u g u r i i appellatione omne a e d i f i c i u m, quod r u s t i c a e m a g i s c u s t o d i a e convenit, quam urbanis aedificiis, significatur.* — *Uti* permulti codd.; alii *ut*, quomodo Cort. et Gerlach. ediderunt, contra Sallustii morem.

XIII. §. 1. *Numidae*] Hoc vocabulum cum Gerlachio revocavimus. Cortius tanquam glossam expulerat, quum vidisset in Guelf. 10. deesse, in Fabric. 2. autem et Guelf. 5. puncto post *discedunt* posito, ad sequentia trahi, quae caussa sane levissima est, neque ullam veri speciem habet. — *Bello meliores* eodem modo dictum est, ut supra c. VII, 5. *bonus consilio*, ubi v. not. Cortius praeterea contulit Liv. III, 2, 13. *Aequos populationibus incursionibusque meliores esse.* XXV, 18, 6. *summotis aliis uter bello melior sit decernamus.* XXXVIII, 15, 9. *Pisidae longe optimi bello.* v. Drakenborch. ad VII, 9, 8. Ernest. ad Tacit. Ann. I, 3, in. Germ. c. XXXII, extr. Bentl. ad Hor. Epp. I, 10, 34.

§. 2. *quam maxumas potest*] *Potest* non legitur in cod. Franc., haud dubie negligentia librarii; *posse* enim cum *quam* particula saepissime ponitur ad superlativi vim augendam, v. infra c. XCI, 3. Moebius ad Caes. B. G. I, 7. Drakenborch. ad Liv. VII, 9, 8. — Pro *armat* quindecim libri, sed non optimi, *parat* exhibent, quam vocem, a Popma in textum receptam, ex interpretatione alterius verbi ortam esse inde patet, quod Guelf. 3. et cod. B. Publ. *parat armat* praebent. *Armare* autem, quod vix moneri opus est, quum *parandi* notionem comprehendat, gravius dictum videtur. Interpretes compararunt Tacit. Ann. I, 22, in. *per gladiatores suos, quos in*

3 Numidiae imperare parat. Adherbal tametsi Romam legatos miserat, qui Senatum docerent de caede fratris et fortunis suis, tamen fretus multitudine mi-
4 litum parabat armis contendere. Sed ubi res ad certamen venit, victus ex proelio profugit in pro-

exitium militum habet atque a r m a t. Historr. I, 40, med. *Othoni tamen a r m a r i p l e b e m nunciabatur.* II, 8, p. med. III, 79, in. Flor. III, 22. — *Voluntate* i. e. ipsis volentibus, sponte sua. Diversa autem ablativorum relatio in ista oppositione satis frequens. Liv. XXI, 58, 2. *eam quoque gentem aut v i aut v o l u n t a t e adiuncturus.* XXXIV, 29, 1. *L. Quintius maritimae orae oppida partim v o l u n t a t e, partim v i aut metu cepit.* Epit. lib. XLIX. *Andriscus totam Macedoniam aut v o l u n t a t e incolentium, aut a r m i s occupavit.* v. Fr. Gronov. ad XXX, 9, 2. Drakenborch. ad V, 17, 9. — De *parat* verbo, i. e. *agitat*, sive *i d a g i t , u t imperet*, v. ad Cat. XLVI, 3. p. 209.

§. 3. *tametsi*] Ita omnes codd. praeter Eccard. et unum Wassii, quos *tamen etsi* praebentes Cortius et Gerlachius in ed. maiore secuti sunt; v. XXXI, 21. — In verbis *de caede fratris et fortunis suis* exspectes fortasse *de* ante *fortunis* repeti, secundum ea, quae de hac re diximus ad Catil. c. XLIX, 1. p. 226. Sed Adherbalis fortunae arcte cum fratris caede coniunctae erant, eaque quasi continebantur, siquidem occiso Hiempsale quid alteri timendum esset maxime proditum erat. Quare utrumque una tanquam cogitatione comprehendendum duplicata praepositione non eget. *Fortunae* autem, qua voce opes et facultates designari docent grammatici, velut Zumptius Gramm. Lat. §. 22, 3. p. 80. ed. IV., apud Sallustium non differunt a *fortuna*, cf. XIV, 24. XXIII, 2. LXII, 1.

§. 4. *profugit*] Apud Non. IV, 68. est *fugit*, negligentia potius Grammatici, quam quod Sallustius re vera ita scripserit; neque vulgatae officiunt quae de *profugere* verbo diximus ad Cat. LIV, 3. p. 287. Quod quum pro vi sua respondeat vernaculo *davon fliehen*, patet proxime coniunctum cogitari debere cum verbis *ex proelio*, ita ut *in provinciam* non continuo a *profugit* pendeat, sed potius explicationis caussa additum sit, hoc fere sensu: *e t q u i d e m in prov. se recepit.* — *In provinciam* i. e. in eam Africae partem, quae olim Carthaginiensium fuerat, (v. c. XIX, 7.) sed a Romanis in formam

vinciam ac deinde Romam contendit. Tum Iugurtha 5
patratis consiliis postquam omnis Numidiae potiebatur, in otio facinus suum cum animo reputans timere populum Romanum neque advorsus iram eius usquam nisi in avaritia nobilitatis et pecunia sua spem

provinciae redacta nudo *provinciae* nomine appellabatur. cf. XXV, 5. *quam ocissume ad p r o v i n c i a m accedat.* XXXIX, 4. *nam omnis exercitus Numidia deductus in p r o v i n c i a hiemabat.* LXII, 1. De re v. etiam Vell. Paterc. II, 38, 3. Cort. — Pro *contendit* Nonius IV, 68. habet *contendere*, quod per sé quidem ferri possit, sed infinitivo eodem vix praegresso molestum fit; cf. ad Cat. IX, 4. p. 49. Omnino autem Nonius hoc Iugurthae caput negligentius inspexisse videtur, quum ibidem verba secundae §. sic laudet: *omni Numidiae imperare s p e r a t*, pro *parat.*

§. 5. *postquam omnis Numidiae potiebatur*] Haec verba, omnibus codd. egregie firmata, Cortius tanquam turpissimam glossam eiecit, quia sensu plane non differant a praegressis *patratis consiliis.* Gerlachius retinuit quidem, sed sententia non perspecta perquam leviter in h. l. explicando versatus est. His enim verbis, quae parenthesis signo inclusit, Sallustium antecedentia explicare voluisse statuit, ne quis *patr. cons.* de caede Hiempsalis et de clade ac fuga Adherbalis intelligeret. Quae periodi struendae ratio ut a Latinorum usu plane abhorret, ita eo perversior est, quod Gerlachius veram loci explicationem, a V. D. in Miscell. Obss. Amstel. Vol. VI. T. 2, 2. p. 318 sq. proditam, tanquam *non satis concinnam* respuit, sua nihil inconcinnius esse non animadvertens. *Consilia* enim intelligi de irae odiique in fratres explendi studio quis non videt, collatis superioribus, c. XI, 8. 9. et XIII, 1.? Tantum igitur abest, ut verbis *postq. om. Num. pot.* idem sensus sit, ut ablativis ea quae *proxime ante* agitaverat, quaeque paullo post in flagrantiorem imperii cupidinem eruperant, significarentur. Id sensit etiam Langius, perperam tamen *potiebatur* interpretatus *potitus erat*, quod aeque dicendi legibus atque huius loci sensui repugnat. Imperfecto enim a *postquam* apto quum incepta modo res et ab initiis suis ulterius progrediens designetur, apertum est sensum esse: *quum Iug. fratribus oppressis omnis Numidiae occupandae initium fecisset in eoque conatu pergeret.* Qui imperfecti usus quum non satis respici soleat,

6 habere. Itaque paucis diebus cum auro et argento multo legatos Romam mittit, quis praecepit, primum uti veteres amicos muneribus expleant, deinde novos acquirant, postremo quaecumque possint lar-
7 giundo parare ne cunctentur. Sed ubi Romam legati venere et ex praecepto regis hospitibus aliis-

exempla nonnulla afferemus: Sall. Cat. VI, 3. *postquam res eorum satis prospera videbatur*, i. e. quum *concepta* de eorum opulentia *opinio* aliorum animos *teneret*. LVI, 4. *postquam Antonius cum exercitu adventabat*, quo inceptus adventus isque adhuc *imminens* significatur. Iug. XXVIII, 2. *qui postquam Romam adventabant*, quod ita dictum est, ut non absolutus cogitetur adventus, ut clarissime declarant addita verba *Senatus a Bestia consultus est, placeretne legatos Iugurthae recipi moenibus.* XXXVI, 4. *postquam comitiorum dies adventabat.* LIII, 7. LVIII, 7. Fragm. Historr. III, 30. Gerl. Liv. I, 23, 6. V, 39, 2. XXXII, 23, 5. XXXVIII, 48, 12. XLII, 36, 5. Tac. Annall. I, 4, in. I, 39, extr. II, 23, extr. VI, 15, in. Plura vide in Boetticheri Lex. Tacit. p. 365. Si quis autem ex Fabri sententia *potiri* interpretari velit *possidere*, non repugno; hoc enim sensu interdum legitur, ut apud Cic. p. Rosc. Am. c. 25, 70. Acadd. II, 41, 126. Liv. VI, 33, 10. Tacit. Ann. II, 42, 1. Ut ad nostrum autem revertamur locum, protasis et apodosis ratio, quam non assecutus est Gerlachius, est talis, ut illa contineatur verbis *postq. potiebatur*, haec habeatur in verbis *timere pop. Rom.*, utrique membro praemissâ secundariâ sententiâ. Ceterum *omnis Numidiae* exstat in Bas. 1. Fabr. 1. m. pr. Paris. c. x. Berol. 1. Guelf. 6. et Leid. K.; reliqui codd. ablativum habent, a scribis genitivo, minus ipsis usitato, substitutum. v. ad Cat. XLVII, 2. p. 215. Drakenborch. ad Liv. XXV, 14, 5. Bremi ad Nep. Milt. II, 1. — *Cum animo reputans*, v. ad c. XI, 8. — *Usquam* Gerlachius parum accurate explicat *ullam*, *seu in ulla re*, quae posterior ratio sola valet; cf. ad Cat. V, 2. p. 27 sq. Iug. XIV, 8. et §. 22. Otto ad Cic. de Finn. I, 6, 19. Acad. II, 14, 44.

§. 6. *paucis diebus*] Vrat. 3. Guelf. 4. 11. Leid. H. *post pauc. dieb.*; Rem. 1. Inc. 1. Guelf. 1. 9. 10. *pauc. dieb. post;* Leid. K. Tur. *pauc. post dieb.* Relicui sine praepositione, de qua structura

que, quorum ea tempestate in Senatu auctoritas pollebat, magna munera misere, tanta commutatio incessit, uti ex maxuma invidia in gratiam et favorem nobilitatis Iugurtha veniret, quorum pars spe, 8
alii praemio inducti singulos ex Senatu ambiundo nitebantur, ne gravius in eum consuleretur. Igitur 9

diximus ad c. XI, 2. — *Legatos*, quae vox in Vat. 6. et in Struv. m. pr. deest, Cortius temere delevit. — *Quis* fere omnes codd. habent. *Praecepit*, quod Gerlachius in ed. maiore expressit, in novissima damnavit, exstat in Fabr. 1. 2. Vin. 2. Inc. 1. Vratisl. 1. Struv. Rivii codd. Bas. 1. 4. Tur. 1. Bern. 1. Franc. Heuss. Guelf. 4. 6. 7. 12. Teg. Erl. Leid. B. C. D. G. H. I. K. Goerl. Paris. b. z. Beról. 1. 2.; relicui *praecipit*, propter antegressum praesens *mittit*. Sed v. ad Catil. XLI, 5. p. 193 sq. — *Primum uti* primus Gerlachius scripsit; ita enim satis boni libri Bas. 1. Sen. 1. Leid. L. Paris. b. c. x. z. duo Pall. Guelf. 1. 2. 5. 9. Fabr. 2. Bern. 3. Misn. et nonnulli ex Itall. libris; reliqui *uti primum*, quod probabilius est a scribis pro altero ordine invectum esse, quam contra. — *Quaecunque* Cortius optime scripsit pro *quemcunque*, quod olim vulgabatur; neutrum enim, quod Bas. 1. Fabr. 1. 2. Sen. 1. Tur. 1. Teg. Erl. Paris. b. c. x. z. Einsiedel. ac tredecim alii tuentur, scribis non videbatur de personis dici posse, unde proclivis erat mutatio in *quemcunque*. Apte Cortius comparavit Liv. I, 53, 11. *in se ipsum postremo saeviturum, si alia desint*, ubi recte Drakenborchius observavit neutrum eam vim habere, ut oratio latius pateat, iis quae maxime ad rem faciunt i. e. personis generali notione comprehensis. cf. etiam notata ad Cat. XLVII, 1. p. 213. et v. ad Iug. XIV, 16. et ad LXXXVIII, 1.

§. 7. *in Senatu*] Haec verba Cortius non aliam ob caussam, quam quod in Fabr. 2. Vrat. 1. et tribus aliis legitur *auctoritas in senatu*, delevit. Idem eadem temeritate *munera*, quod in Guelf. 4. omissum est, expunxit. — *Incessit* Kunhardtus perperam interpretatur *erfolgen*; in latino enim vocabulo praecedentis caussae notio non continetur. v. ad Cat. X, 6. p. 54. — De positu *Iugurtha* vocabuli ab initio paullulum remotioris v. quae notavimus ad Cat. LX, 7. p. 322. Iug. XXXV, 7. *Fit reus magis ex aequo bonoque, quam ex iure gentium Bomilcar.*

ubi legati satis confidunt, die constituto Senatus utrisque datur. Tum Adherbalem hoc modo locutum accepimus.

XIV. „Patres conscripti. Micipsa pater meus moriens mihi praecepit, uti regni Numidiae tantummodo procurationem existumarem meam, ceterum

XIV. §. 1. *mihi praecepit*] Pronomen *mihi*, a Cortio eiectum, quia in quinque codd. post *praecepit* legitur, cum Gerlachio revocavimus. Aegre enim eo careas, quum Adherbal in tota oratione ea maxime afferat, quae ad *suam personam* spectent, qua non significata vagam verba sententiam habere videntur. Sed multo perversius Cortius statim post edidit: *uti* *r e g n u m* *Numidiae tantummodo* *p r o c u r a t i o n e* *existimarem* *m e u m*, quae scriptura a librorum fide nulla est, a dicendi usu vitiosa, a sensu inepta. Vulgatam enim omnes codd. tuentur, nisi quod in Guelf. 10. et in Tur. 1. m. pr. legitur *r e g n o* *Num.* et in Eccard. Guelf. 6. 9. Leid. C. Vat. 2. Min. 2. *r e g n u m* *Num.* quo nisus Cortius quum in Guelf. 6. invenisset *procuratioc-nem* inconsultam tentavit mutationem. Tum videndum ne parum latinum sit, si aliqua res ablativo verbalis nominis posito *alicuius esse* vel *fieri* dicatur. Denique, quod gravissimum, non sibi opponuntur *r e g n u m* *Numidiae* et *e i u s* *i m p e r i u m*, sed *Numidiae* *p r o c u r a t i o* et *eius* *i m p e r i u m* *e t* *i u s*, unde simul consequitur perperam a Cortio *eius* omissum esse, licet in codd. Rivii, aliquot Cortianis, Leid. E. Vat. 5. et Barb. 6. desit. Istud factum Gerlachius in textu improbavit, sed in Commentt. p. 232. Cortio assentitur, tum propter duos codd. Itall., tum quia *ceterum* membra orationis tam arcte copulet, ut *regni* etiam ad *ius* et *imperium* referri possit. Quod quamquam non nego, tamen *eius* sententiae perspicuitatem valde adiuvat, quae sine genitivo pronominis facile pro generali capi possit. Ad hoc praestantissimorum codd. omnium auctoritas aliquid valet, cui Gerlach. in ed. minore etiam paruit. *Ceterum* quomodo vim *sed* particulae accipiat dictum est ad c. II, 4.

vos affinium loco ducerem] Ita optimus et antiquissimus Vat. A. tum nonnulli ex Gruteri libris, quos ille tamen, verae lectionis ignarus, recentioris aetatis dicit, ex Wassianis Ball. Bodl. et Martin.; idem habent Struv. Leid. K. cod. Rittershus. Bas. 4. Bern. 4. Med. 8.

ius et imperium eius penes vos esse; simul eniterer domi militiaeque quam maxumo usui esse populo Romano, vos mihi cognatorum, vos affinium loco ducerem; si ea fecissem, in vostra amicitia exercitum, divitias, munimenta regni me habiturum. Quae 2
quum praecepta parentis mei agitarem, Iugurtha,

et Vat. 5. Proxime accedit scriptura Fabr. 1. Guelf. 9. 10. 12. Leid. E. *in loco*. Relicui *in locum*, ita ut *affinium* vel interiectum sit, ut apud Cort. et Gerlach., vel sequatur, ut apud Havercampium. Praeterea octo Cortii codd. *in* etiam priore loco inserunt, *vos mihi in cog. v. in aff. locum ducerem*. In qua tanta discrepantia patet *loco* veram scripturam esse; qui nudus ablat. quum librarios offenderet, alii *in* addiderunt, alii hoc ipsum non satis ex usu dictum esse animadvertentes accusativum posuerunt, quem casum ex interpolatione illatum esse arguit etiam varia verborum *in locum* collocatio. Neque reputarunt depravatae scripturae patroni prorsus soloecam fieri structuram, *in* praepositione, ex qua et *cognatorum* et *affinium* pendere debet, secundo nomini praemissa, quo fit ut primo quam praegressus genitivus rationem habeat nescias, mox inconcinnitate structurae valde offendaris. Cui incommodo qui mederi voluerunt, *in* etiam ante *cognatorum* inserentes, constructionem quidem fecerunt meliorem, ut fecit Sellingius in Lectt. Sall. p. 21., sed eo ipso declararunt vulgatam malae fidei esse. Quare levissimum est Gerlachii iudicium, qui, his omnibus neglectis, *loco* meram interpretationem esse dicit rarioris formulae *in locum*, duobus exemplis, Iustini XII, 12, 9. et Cic. in Verr. V, 28, 73., Sallustii verba satis confirmata ratus. De ablativo v. Davis. ad Caes. B. C. I, 67, 2. — *Me habiturum* cum Gerlachio reposuimus; Cortius enim non solum *me* deleverat, auctoritate Fabr. 1. et Guelf. 12. nisus, sed etiam pro futuro *habere* ex Fabr. 2. et Guelf. 5. ediderat. Sed hi codd. quorum alter in Catilina sane egregius est, alter non contemnendus, in Iugurtha mirifice in perversis scripturis ita consentiunt, ut uterque hic ex eodem exemplo non satis bono descriptus videatur. Quare ubi soli diversam scripturam exhibent, nulla iis fides est. Ceterum Gerlachius recte monuit *munimenta regni* non pro appositione praecedentium, sed pro sententiae parte tertia priores exaggerante esse habenda.

homo omnium, quos terra sustinet, sceleratissumus, contempto imperio vostro Masinissae me nepotem et iam ab stirpe socium et amicum populi Romani
3 regno fortunisque omnibus expulit. Atque ego, Pa-

§. 2. *praecepta parentis mei*] Haec Cortius sine idonea caussa tanquam spuria uncinis inclusit, iam Grutero idem suadente. Sed praeterquam quod *mei* ab nonnullis abest, et pro *parentis* in aliis *patris* ex interpretatione legitur, nihil est, quod tam levem suspicionem confirmet. *Praecepta agitare* cum vi dictum significat *totum esse in praeceptis observandis.* Ceterum non satis assequor quid Gerlachius voluerit haec annotans: „haec verba (*praec. par. m.*) mihi eodem fere modo, ut supra, addita videntur; ut scilicet explicarent, quod obscurius dictum esse videbatur;“ nisi forte V. D. putavit *praec. par. m.* appositionem esse relativi nude positi, non sentiens *quae praecepta* coniungi debere. — *Sustinet* non ex sermone vulgari petitum est, ut Gerlachius vult; sed quum *sustinere* sit aliquid cum difficultate vel molestia ferre, v. ad Cat. LIII, 2., Sallustius eleganter hoc vocabulo Adherbalem de Iugurthae nequitia vix ferenda querentem facit. — *Ab stirpe* non est i. q. *stirpe* vel *per stirpem*, neque valet *inde a nascendi initio*, sed *respectu generis*, sive *maiorum habita ratione;* nam *ab* usurpatur ad significandum nos rem ex aliqua parte considerare. v. Hand. de Partt. Latt. Vol. I. p. 56. II, 1. sqq. coll. Fr. Heusinger. ad Cic. de Off. I, 2, 11. Goerenz. ad eund. de Finn. I, 5, 14. p. 19. Drakenborch. ad Liv. XXIV, 30, 1. XXVI, 1, 3. Paullo aliter, quamquam sensu non multum diverso, Hand. l. l. p. 24. §. 3. explicat *inde ab avo.* Unde tamen V. D. pro *et iam* scripserit *utique*, non assequor. — *Atque* ante *amicum* plerique codd. habent; Cortius *et* scripsit, caussa non addita. Pariter in omnibus fere libris est *am. populi Romani*, pro quo ille *a. populo Romano* edidit. Sed genitivus non solum auctoritate codd. verum etiam sensu praestat, quum propter praegressum nomen *nepotem* gravius et concinnius sit *socium* et *amicum* substantivi potestate intelligi. Minus ad rem pertinet, quod Gerlachius sequentes ablativos *regno fortunisque* dativo obstare dicit.

§. 3. *Atque ego*] *Atque* Handius de Particc. Latt. Vol. I. p. 495. *praesumptioni* inservire dicit, qua aliquid, quod opponi aut addi possit, antecapiatur, quae sententia mihi in hoc nexu parum probabilis videtur. Simplicior ratio est, si statuas per *atque* particu-

tres conscripti, quoniam eo miseriarum venturus eram, vellem potius ob mea quam ob maiorum meorum beneficia posse a vobis auxilium petere, ac maxume deberi mihi beneficia a populo Romano,

iam transitum fieri ex praegressis ad sequentia, de quo usu v. Frotscherum ad Quinctil. X, 2, 20. p. 128. — *Meorum* Cortius temere delevit, uno cod. Franc. nisus. Idem verba *a vobis*, quae in Guelf. 10. 11. et Leid. F. desunt, expulit, quod cum sententiae detrimento factum esse recte iudicavit Gerlachius. Non optat enim in universum Adherbal, ut sibi auxilium petere liceat, sed ut iure quodam suo *a Romanis* petere possit. Sed *me* pronomen, quod vulgo ante verba *a vobis* legitur, Cortius recte omisit, Gerlachio non obsequente in ed. maiore, quamquam in Commentt. p. 233. non improbat, in ed. novissima tamen vulgatam rursus sequens. Deest enim in antiquissimo Vat. A., tum in Vat. 4. Guelf. 4. 12. Sen. 2. Heuss. Bern. 1. 4. Bas. 4. Leid. D. G; in Erl. vero ante *petere* legitur, unde patet a librariis insertum esse, qui subiecti ellipsin in tali structura non ferendam putarent. Sed v. ad Catil. XXXI, 7. p. 147. Praeterea cf. Krueger. de Attract. §. 133. p. 337—345. et Walchium ad Tac. Agric. c. XXVII. p. 319 sqq. egregie de hoc usu disputantes. Nostro igitur loco quum praecedat *vellem* — *mea* — *meorum*, non est quod subiectum diserte positum desideres. cf. infra c. LXIV, 5. LXXVI, 1. — Quae sequuntur non uno nomine vexata sunt. Primum Cortius *beneficia* post *mihi* expunxit, nullo codicum praesidio, et aperte obstantibus sequentibus; nam *ea* — *desideranda* — *debitis* non dici potuisse, nisi ad praegressum nomen respiceretur, recte vidit Gerlachius. Tum pro *secundum ea si* permulti libri habent *sed ea si* vel *sed si ea;* vulgatam vero praeter Prisc. XIV, 1, 5. T. I. p. 584. ed. Kr. tuentur Vat. A. Bas. 1. Naz. Rem. 1. 2. Guelf. 2. 8. Vin. 1. 2. Heuss. Sen. 2. Vrat. 2. ex Wassianis Bodl. *Γ*. et Reg. Leidd. A. B. C. D. I. N. Tamen de sensu ac de grammatica ratione huius scripturae dissentiunt interpretes. Cortius enim, quem Gerlachius aliique sequuntur, Prisciano auctore *secundum* pro praepositione habet cum *ea* coniungenda, Bipontini autem, commate post *secundum* posito, adverbium esse volunt, id quod Langius quoque commendat, nobis assentientibus. In promptu est enim Adherbalem, quum in universum optasset *suamet ipsius merita exstare*, propter quae auxilio dignus videretur, huic optato subiungere duo alia, qui-

quibus non egerem; secundum, ea si desideranda
4 erant, uti debitis uterer. Sed quoniam parum tuta
per se ipsa probitas est, neque mihi in manu fuit,
Iugurtha qualis foret, ad vos confugi, Patres con-
scripti, quibus, quod mihi miserrumum est, cogor
5 prius oneri quam usui esse. Ceteri reges aut bello

bus illud prius quasi corrigeretur. Optat igitur, si vel maxime de Romanis meruerit, *primum* talem esse condicionem suam, ut Romanorum auxilio non egeat; *tum*, si egeat, ut certe non immerito, sed tanquam debito sibi beneficio uti possit. Cui sententiarum nexui quum *secundum* praepositio non accommodata sit, quae vel temporis notione *post* significat, vel indicat aliquid alicui rei *convenienter* fieri (ut apud Caes. B. G. I, 33. quem locum Faber male intellexit), consequitur vocem adverbium esse, enumerandi vi positum, ut apud Varronem de vita pop. Rom. III. *Animadvertendum primum quibus de caussis et quemadmodum constiterint paces; secundum, qua fide et iustitia eas coluerint*, quae verba laudavit Non. II, 621. Patet igitur *secundum* idem esse atque *tum* vel *secundo loco*, ut est apud Cic. Philipp. VIII, 16, 31. *Huius industriam maxime equidem vellem ut imitarentur ii, quos oportebat; secundo autem loco, ne alterius labori inviderent.* Praeterea non negligendum, si coniungatur *secundum ea*, pluralem pronominis numerum prorsus repugnare Latinorum usui, quum in praecedd. de una tantum, non de pluribus rebus in unum comprehendendis dicatur, quemadmodum Cicero recte dixit in Vatin. c. 6, 15. *Secundum ea quaero;* de multis enim iam quaesiverat. Contra multo gravior fit oratio, si per pronomen ea res significatur, de qua maxime h. l. agitur. Neque obstat Priscianus, qui pariter ut interpretes iudicio lapsus est.

§. 4. *per se ipsa*] Libri satis boni Fabric. 1. 2. Bas. 1. Leid. L. Guelf. 5. praeterea Vin. 2. Acad. et Guelf. 10. antiquo lapsu habent *per se ipsam*, contra loci sensum. *Ipse* enim, quo subiecti quaedam eminentia significatur, quam h. l. spectavit auctor, accuratius et clarius indicat quod iam antegressis voculis *per se* continetur. v. notata ad Catil. XX, 6. p. 99 sq. coll. Beiero ad Cic. Lael. c. 20, 80. p. 124. Plura eiusdem structurae exempla Cortius congessit ad c. IV, 8. *proinde quasi alia omnia huiuscemodi per se ipsa clara et magnifica sint.* XCVI, 2. *multis rogantibus, aliis*

victi in amicitiam a vobis recepti sunt, aut in suis dubiis rebus societatem vostram appetiverunt; familia nostra cum populo Romano bello Carthaginiensi amicitiam instituit, quo tempore magis fides eius quam fortuna petenda erat. Quorum progeniem 6
vos, Patres conscripti, nolite pati me, nepotem Ma-

per se ipse dare beneficia. Cic. Epp. ad Famm. III, 2, 6. *si res verba desideraret, ac non per se ipsa loqueretur.* VI, 10, 8. *agam per me ipse et moliar.* de Legg. II, 17, 43. p. Mur. c. 14, 30. Liv. III, 6, 5. *ut per se ipsi Hernici cum Latinis res suas tutarentur.* Senec. Ep. XCII. *ideo virtus ad illam per se ipsa satis est.* — *Est* Cortius omisit, non monito lectore; sed omnes codd. retinere videntur, nisi quod unus ex Gerlachii Itall. non habet. Probat tamen omitti, et propter orationis numerum, et quia sequatur *fuit;* quae caussae levissimae sunt, neque ab ipso in ed. min. curatae. — *Mihi non in manu fuit*, i. e. per me non stetit; non *potui* illum ad observationem aequi et iusti adigere. cf. infra §. 13. *nos uti per otium tuti simus, in manu vostra est.* XXXI, 4. Ter. Hec. IV, 4, 44. *uxor quid faciat in manu non est mea.* ib. III, 5, 43. *tibi in manu est ne fiat.* Plaut. Poen. IV, 2, 90. *pol istud tibi et hero tuo est in manu.* id. Trinum. I, 2, 67. *est atque non est mihi in manu Megaronides.* Rud. IV, 3, 44. Bacch. I, 2, 36. Liv. XXI, 35, 9. Cic. Epp. ad Famm. XIV, 2, 7. Sueton. Ner. c. 23. Cort. — *Mihi* ante *miserrumum* et *est* post istam vocem Cortius sine iusta caussa delevit; quin pronomen in hac oratione Adherbalis omnia ad *se suamque condicionem* referentis paene necessarium est. — In sequentibus agnosce zeugma, concinnitatis studio ortum; nam *cogor* non potest ad nomen *usui* referri, quo potius *posse* verbum cogitatione referendum est. v. ad Catil. LI, 8. p. 240. Iug. LXXXV, 28. *Mihi summum honorem et maximum negotium imposuistis.* Tacit. Ann. I, 74, 1. *potentiam apud unum, odium apud omnes adeptus dedit exemplum, quod secuti ex pauperibus divites, ex contemptis metuendi perniciem aliis ac postremum sibi invenere.* cf. infra ad §. 9.

§. 5. et 6. *recepti sunt*] *Sunt*, quod in paucis locum mutat, plane abest a Vin. 2., quo duce omisit Cortius; sed numeri ratio in enunciatione bimembri verbum flagitat. — *In* quomodo capiendum

7 sinissae, frustra a vobis auxilium petere. Si ad impetrandum nihil caussae haberem praeter miserandam fortunam, quod paullo ante rex genere, fama atque copiis potens, nunc deformatus aerumnis, inops, alienas opes exspecto, tamen erat maiestatis populi Romani prohibere iniuriam, neque pati cuius-

sit diximus ad Cat. II, 9. p. 15. sensus est enim: *quum res suae dubiae essent.* cf. infra §. 11. — Sequentia per se patet opposita esse praegressis, omissa adversandi particula. cf. ad c. II, 3. et ad Cat. LVIII, 14. p. 309. — *Petenda* Gerlachius ieiune explicat *appetenda.* Monendum potius erat participium fut. pass. h. l. non necessitatis vim habere, sed id quod fieri *possit* eo significari; sensus est: quo tempore talis erat populi Rom. condicio, ut fides quidem eius, sed non fortuna peti posset. De hoc participii usu v. notata ad Cat. X, 2. — *Quorum* per synesin refertur ad praegressum *familia nostra*, quasi dixisset *maiores nostri*, v. ad Cat. XXXIX, 3. coll. supra c. XIII, 7. Fragm. Historr. III, 22, 28. Gerl. — Verba *me nepotem Masinissae* Cortius praeeuntibus Bongarsio, Putschio et Grutero eiecit, tanquam ex §. 2. h. c. huc illata. Sed in summo omnium codd. consensu nihil est mutandum, quum appareat Adherbalem, maiorum meritis et gratia maxime confisum, quum alia petendi auxilii caussa non suppeteret, in hac re commemoranda nimium esse; quocirca non sufficere ratus in universum se progeniem dixisse talis familiae, Masinissam a Romanis magni olim factum diserte adhuc nominat. In universum Gerlachius pariter de h. l. statuit; male tamen in textu ed. mai. verba *me Mas. nep.* parenthesis signo inclusit; *me* enim ad primariam sententiam spectat, eandem ob caussam, ob quam paullo ante *mihi* ante *miserrumum* scribendum esse ostendimus. Tum verba *Mas. nep.*, quae appositionis rationem habent, non potuissent poni, nisi affuisset vocabulum, cui adhaerescerent.

§. 7. *Si ad impetrandum*] Sententiarum nexum non assecuti librarii *sed* ante *si* intulerunt, idque triginta duos codd. invasit. Gerlachius, qui, ut caussam interpolationis explicaret, librarios vim *asyndeti* non intellexisse dicit, ipse quae asyndeti natura et indoles sit non satis perspexisse videtur. Quod quum in omissa vel copulandi vel adversandi vel explicandi particula cernatur, qua *singulae*

quam regnum per scelus crescere. Verum ego his 8 finibus eiectus sum, quos maioribus meis populus Romanus dedit, unde pater et avus meus una vobiscum expulere Syphacem et Carthaginiensis. Vostra beneficia mihi erepta sunt, Patres conscripti, vos in mea iniuria despecti estis. Eheu me miserum! 9

eiusdem sententiae partes grammatice comprehendendae erant, per se patet nullam hic particulae locum esse, ubi orator novam orditur argumentandi rationem, cum praecedd. nullo modo cohaerentem. Iam enim Romanos ipsos ostendit laesos esse, ita ut, etiamsi sua ipsius iniuria per se spectata sufficiat ad auxilium obtinendum, illi, quoniam ipsi despecti sint, Iugurthae scelus ulcisci debeant. Quum igitur quae a vv. *verum ego* incipiunt sensu pendeant ex proxime praecedd., haec ipsa, huc spectantia, nequeunt respectu superiorum dicta esse. — Post *rex* Cortius et Gerlachius perperam interpunxerunt; nam quae sequuntur non nova praedicata sunt, sed *rex* vocabulum definiunt eiusque priorem condicionem declarant, quam in deterius mutatam queritur Adherbal. Quod nisi tenueris, Adherbal se dicit paullo ante regem fuisse, nunc non esse, quod dicere noluit. — *Deformatus aerumnis* graviter dictum; *deformata* enim et *deformia* dicuntur quae magna labe correpta tristem aspectum praebent; cf. Liv. XXXVIII, 53, 10. *Asiatica legatio* (Scipionis) *filii casu deformata.* id. IX, 6, 13. *tantam miserationem fecit* (consulibus illata ignominia), *ut suae quisque condicionis oblitus ab illa deformatione tantae maiestatis velut ab nefando spectaculo averteret oculos.* ibid. §. 3. *deforme agmen.* Iustin. VII, 3, 1. Cic. p. Sulla c. 26, 73. — Pro *populi Rom.* Cortius et Gerlachius inverso ordine scripserunt *Rom. pop.* contra usum dicendi et invitis plurimis codd. — Sanissimam scripturam *neque pati cuiusquam regnum per scelus crescere*, quam omnes omnino confirmant codd., nisi quod Guelf. 6. *pati* incuria omissum in margine habet, Cortius temere corrupit, omisso *pati* verbo, ac *crescere* in *cresceret* mutato. Scilicet ut Sallustium elegantius loquentem faceret, structuram soloecam intulit, *neque* particula in prohibitiva sententia posita, ubi *neve* tantum recte dici potest. cf. ad Cat. XXXIV, 2. p. 158 sq.

§. 8. et 9. *his finibus*] Multi codd. *iis fin.*, quemadmodum etiam Cortius scripsit, quamquam in omnibus suis *his* esse testatur.

huccine, Micipsa pater, beneficia tua evasere, uti, quem tu parem cum liberis tuis regnique participem fecisti, is potissumum stirpis tuae exstinctor sit? Numquam ergo familia nostra quieta erit? semperne in sanguine, ferro, fuga versabimur? Dum Cartha-

Quod cur praetulerimus patet ex notatis ad Cat. II, 4. p. 11. coll. Herzog. ad Cat. X, 2. et ad XIII, 1. — Pronomina *meus* post *avus* ac *mihi* ante *erepta* Cortius temere eiecit, non solum codd. sed etiam orationis colore obstantibus. — *Huccine evasere* i. e. talemne exitum habuere. cf. Ruhnken. ad Ter. Andr. I, 1, 100. ibid. I, 2, 5. *heri semper lenitas verebar quorsum evaderet.* Bremi ad Nep. Dion. VIII, 1. *quum quorsum (haec) evaderent timeret.* — *Tuis* non est in Sen. 2. Heus. Tegern. et Vatic. A. quorum auctoritate Cortius omisit, Gerlachius certe non dubitat quin omittendum sit. Sed quum Arus. Mess. in Corp. Gramm. Lat. Vol. I. p. 253. ed. Lindem. v. *par* vocem agnoscat, huius fides ac tot codd. consensus paucissimorum auctoritate potior est. Eadem caussa nos permovit ut etiam paullo ante pronomen *tua* post *beneficia* restitueremus, quod in Guelf. 6. Franc. Leid. H. et Bern. 3. desideratur et a Cortio omissum est. — *Parem cum liberis* insolentius quidem dictum est, sed codicum et Arus. Messi auctoritate l. l. satis firmum; neque ista structura exemplis iustaque caussa caret. Nam quum *aequalitas* non sine aliqua *coniunctionis* notione cogitari possit, siquidem quae paria sunt non in diversum abeunt, sed quodam vinculo continentur, sane fieri potest ut id quod vulgo *alteri par* dicitur etiam *par cum eo* vocari queat, h. e. ita coniunctum cum eo, ut nihil inter utrumque intersit. Qua coniunctionis potestate niti istam structuram ostendit locus Ciceronis Brut. c. 59, 215. ubi non personae secum pares, sed quae in personis erant alteri cum altero paria fuisse dicuntur: *erant ei quaedam ex his paria cum Crasso.* Sed plane geminum exemplum est apud eundem Philipp. I, 14, 34. *illa erat vita (Antonius), libertate esse parem cum ceteris, principem dignitate.* cf. Ruddim. Institt. Gramm. T. II. p. 93. Neque abs re fuerit recordari, etiam *idem* simili poni modo, de quo v. Drakenb. ad Liv. XXX, 12, 15. *Numidae atque in eadem mecum Africa geniti fidem experiri malunt.* Tac. Ann. XV, 2. *hunc ego eodem mecum patre genitum, in possessionem Armeniae deduxi.* Videndum igitur ne Grysar in Praeceptt. styli Lat. p. 59. hanc structuram per-

ginienses incolumes fuere, iure omnia saeva patiebamur; hostes ab latere, vos amici procul, spes omnis in armis erat. Postquam illa pestis ex Africa eiecta est, laeti pacem agitabamus; quippe quis hostis nullus erat, nisi forte quem vos iussissetis. Ecce 11

peram damnet. Ceterum nugatur Gerlachius, qui omissa *cum* et *que* vocula etiam scribi posse coniicit *quem tu parem liberis regni participem fecisti*, vanam coniecturam male interpretatus *aeque ac liberos part. fec.* — *Numquam ergo* scripsimus fide Vat. A. Leid. L. H. Vrat. 3. Guelf. 11. et Ecc.; relicui *numquam ne ergo* tenent, quo Gerlachius sententiae vim augeri putat. Sed videndum ne loquendi usui repugnet *ne* particula cum *ergo* iuncta; ubicunque enim dolorem vel indignationem ita significare volunt Latini, ut ostendant id quod queruntur aut mirantur male convenire cum eo, quod fieri deceat, sola *ergo* particula utuntur. cf. Tacit. Annall. III, 17, a m. *id ergo fas aviae, interfectricem nepotis aspicere, alloqui, eripere senatui?* Plura ex poetis congessit Heindorf. ad Hor. Sat. II, 5, 101. *ergo nunc Dama sodalis nusquam est?* cf. Hand. de Particc. Latt. Vol. II. p. 454. §. 3. Eadem particulae ratio est etiam in bimembribus interrogationibus, ubi a maiori ad minus fit conclusio. cf. Car. Beier. ad Cic. de Off. I, 31, 114. p. 245. et Goerenz. ad Finn. II, 33, 110. p. 286. quae enunciationes licet aliter compositae sint, tamen cum illis respectu interrogationis sine *ne* elatae conveniunt. — *Versabimur* sat multi libri tenent; magna tamen pars *versabitur* habet ex antiqua interpolatione, quam Gerlachius, quum in Commentt. p. 235. primam personam elegantiorem iudicasset, in ed. minore recepit. Male. In aprico est enim scribas verbi personam nomini praegresso accommodandam censuisse, non sentientes oratorem graviter commotum iam *suas* res cum familiae fortuna coniungere. Nam quum *sanguine* ac *ferro* aeque ad Hiempsalem atque ad Adherbalem spectet, *fuga* certe de hoc solo intelligenda est. Praeterea etiam zeugma quoddam agnosci debet, quum *versari in ferro* per se non satis commode dici videatur; cf. Iug. XXXVIII, 9. *tametsi ipsum fame ferroque clausum tenet.* XLII, 4. *multos ferro aut fuga extinxit.* v. supra ad §. 4.

§. 10. *iure*] Hoc non est *meriti*, sive ob culpam aliquam nostram, sed *quia rerum condicio ita ferebat, ut necesse erat; aliter fieri non poterat, quam ut — pateremur.* cf. ad Histor. Fragm. Inc.

autem ex improviso Iugurtha intoleranda audacia, scelere atque superbia sese ecferens, fratre meo atque eodem propinquo suo interfecto, primum regnum eius sceleris sui praedam fecit; post, ubi me isdem

17, 5. Gerl. Cic. Tuscc. III, 14, 31. *Iure erat Socratis idem voltus, quum mentis nulla fieret mutatio.* Quae sequuntur ἀσυνδέτως eius rei caussam afferunt, de qua structura v. ad Catil. XXXIX, 4. — *Erat* Cortius deletum cupit, quia Guelf. 2. eius loco *sita est* exhibet. Probat Gerlachius, quum in Vatic. 5. *inerat in armis* scriptum offendisset, simul numerum multo concinniorem fieri censens. Sed utraque caussa levior est, quam quae relicuorum librorum fidem tollat. Neque sibi constitit V. D. in minore ed. — *Ex Africa* Cortius temere delevit, unius Guelf. 11. auctoritate, quam non sustentat Guelf. 5. qui inverso ordine habet *eiecta est ex Africa.* Neque id rem confirmat, quod Cort. *eiicere* absolute positum i. esse dicit q. *extinguere, tollere, delere.* Quae potestas sane obtinet, etiam si *ex Afr.* retinetur. cf. Bremi ad Nep. Lysand. I, 5. p. 93. ed. IV. — Deinceps Cort. *est* post *eiecta*, et *erat* post *nullus* expunxit, in priore loco nullo libro, in posteriore duobus tantum consentientibus; neque manum importunam abstinuit *vos* pronomine, quod in Rem. 1. Guelf. 6. et Med. 11. deest, sed in officiosa in Romanos oratione omitti nequit. — Ne quis cum Fabro putet *iussissetis* contra usum dicendi cum *nisi forte* coniunctum esse, quae voces indicativum asciscunt, obiter monemus hoc verbum non ex istis particulis, sed ex relativo aptum esse.

§. 11. *ex improviso*] V. notata ad Catil. VIII, 1. p. 43. coll. Drakenb. ad Liv. VI, 33, 7. Walch. ad Tacit. Agric. c. 15. p. 219. Sall. Iug. XX, 3. LIII, 1. LVIII, 1. Nonnulli codd. *de improv.*, quod pariter dicitur. — *Ecferens* praeter Vat. A. nonnulli praestant Gruteri codd., item aliquot Wassii, et, si fides textui Havercampii, omnes Leidd. Hac forma praepositionis antiquiores in verbis compositis interdum usos esse certis exemplis docuit Wassius ad h. l. probante Cortio; neque dissentit Bentlei. ad Terent. Heaut. IV, 4, 23. ac Conr. Leop. Schneider. Gramm. Lat. I, 2. p. 561. Tamen Sallustium non ubique ita scripsisse putaverim; sed h. l. propter exacerbatam sententiam et graviter commotum Adherbalis animum asperiorem formam consulto ab auctore positam esse probabile videtur. cf. Cic. Tuscull. IV, 29, 63. ubi in interpretandis Euripidis

dolis nequit capere, nihil minus quam vim aut bellum exspectantem in imperio vostro, sicuti videtis, extorrem patria, domo, inopem et coopertum miseriis effecit, ut ubivis tutius quam in meo regno es-

versibus gravi oratione utens eandem verbi formam, quamquam alio sensu, posuit. — *Atque eodem* non simpliciter annectit, sed ea est pronominis *idem* copulae additi potestas, ut alteram obiecti vel praedicati partem cum vi quadam efferat et maxime respiciendam proponat. cf. c. XXXI, 12. *nocentissumi iidemque superbissumi.* Bremi. ad Nep. Conon. c. II, 1. *contulit se ad Pharnabazum, satrapen Ioniae eundemque generum regis.* Heusinger. ad Cic. de Off. I, 6, 4. *quidam nimis magnum studium in res obscuras atque difficiles conferunt, easdemque non necessarias.* Goerenz. ad Acadd. II, 36, 114. p. 205. Zumpt. Gramm. Lat. §. 84. c. 5. p. 483. — *Isdem* tenent Vat. A. Senat. 1. 2. Bas. 1. Guelf. 5. 1. 2. 9. Vrat. 3. Rem. 1. 2. Bern. 4. Heuss. Fabric. 2. Inc. 1. 2. Reliqui *iisdem.* v. ad Catil. XXXIX, 6. XLII, 1. Iug. XVII, 2. XXV, 2. LIV, 1. 9. LXXXV, 1. — *In imperio vostro* i. e. quum vos imperetis, sive *vobis imperantibus.* Structurae rationem explicavimus ad Cat. II, 10. p. 15. Eam Cortius quoque ad h. l. assecutus est, cui assentimur apud Caes. B. G. II, 1, 4. scribendum esse: *qui minus facile eam rem in imperio nostro consequi poterant*, ut est apud eund. I, 33, 2. Cic. Epp. ad Famm. I, 4, 6. v. etiam infra ad c. XXXI, 24. — Sequentium verborum structuram Cortius, quem Langius sequitur, non recte intellexit; vult enim quod posterioris enunciationis subiectum esse debuerit, per attractionem prioris verbi obiectum factum esse, quemadmodum in his Plauti, Poen. II, 5 sq. „Sex immolavi agnos, nec potui tamen *Propitiam Venerem facere*, uti *esset* mihi," ut Sallustio proprie ita dicendum fuerit: Iugurtha *effecit*, ut *ego* nihil m. *exspectans*, *extorris*, *inops* et *coopertus* miseriis ubivis tutius quam in regno meo *essem*, quam Cortii explicationem amplectitur etiam Kruegerus in eximio libro de Attract. Ling. Lat. §. 61. p 153 sq. Sed ut taceam valde contortam esse hanc structuram, atque eo multum dissimilem allatis a Cortio exemplis, quod *utrumque* verbum suum praedicatum habet, sententiae ipsius ratio postulat, ne id, quod gravissimum est in querela Adherbalis, quippe *extorrem se*, *inopem* et *coopertum miseriis* esse, delitescat, sed ut primarium locum obtineat. Quocirca locus ita intelligendus est, ut

12 sem. Ego sic existumabam, Patres conscripti, ut praedicantem audiveram patrem meum, qui vostram amicitiam diligenter colerent, eos multum laborem suscipere, ceterum ex omnibus maxume tutos esse.
13 Quod in familia nostra fuit, praestitit, uti in omnibus bellis adesset vobis; nos uti per otium tuti simus in
14 manu vostra est, Patres conscripti. Pater nos duos fratres reliquit; tertium, Iugurtham, beneficiis suis ratus est coniunctum nobis fore. Alter eorum neca-

extorrem, *inopem*, *coopertum effecit* praedicatum sit obiecti *nihil minus* e x s p e c t a n t e m, quae verba non appositionis vi ad protasin pertinent, sed *apodosin* incipiunt. Quae sequuntur *ut ubivis* — *essem*, facile coeunt cum praegressis, modo teneas per epexegesin adiecta esse, cuius vim senties, si post *effecit* cogitatione suppleveris *ita quidem*. Ceterum Gerlachius *efficere* perperam poetice usurpatum iudicat, cuius propria potius potestas h. l. constat. Vere enim Herzogius ad Catil. XIV, 4. p. 72. docuit *effici* de eo dici, quod adhibito studio, labore, contentione et exercitatione plane tale existat, quale id esse velimus, aut res ipsa ostendat; cf. Fragm. Hist. I, 19, 3. *se e contempto metuendum* e f f e c i t. id. IV, 12, 8. *Attalum miserrumum servorum* e f f e c e r e. Caes. B. G. IV, 1. *quae res et sibi genere et quotidiana* e x e r c i t a t i o n e — *vires alit et immani corporum magnitudine homines* e f f i c i t. id. B. C. III, 84, 3. *quae res* i n d i e s *confirmatiorem eius exercitum* e f f i c i e b a t. Noster Catil. XLII, 2. *festinando*, a g i t a n d o o m n i a *plus timoris quam periculi* e f f e c e r a n t. — De *extorris* vocabuli forma v. Conr. Leop. Schneideri Gramm. Lat. T. I. P. I. p. 12 sq., de usu et structura Duker. ad Liv. VII, 4, 4. Sall. Fragm. Hist. II, 6. Pro *tutius* Guelf. 11. et Inc. 1. habent *tutior*, scribis ignorantibus ubi *esse* verbum praegnanti sensu universam alicuius status condicionem complectatur, istam condicionem legitime adverbio significari; de quo usu diximus ad Catil. LVIII, 9. p. 306 sq. et ad Iug. VII, 6. Quare haec ita capienda: dass ich überall *in einer sicherern Lage bin.*

§. 12. *praedicantem*] De potestate huius verbi v. ad Catil. XLVIII, 9. p. 225. — *Sic* ante *existumabam* quo dicendi usu posi-

tus est, alterius ipse ego manus impias vix effugi. Quid agam? aut quo potissumum infelix accedam? Generis praesidia omnia exstincta sunt; pater, uti necesse erat, naturae concessit, fratri, quem minume decuit, propinquus per scelus vitam eripuit, affines, amicos, propinquos ceteros alium alia clades oppressit; capti ab Iugurtha pars in crucem acti, pars bestiis obiecti sunt; pauci, quibus relicta est anima, clausi in tenebris cum moerore et luctu morte

tum sit declaravimus ad Catil. LI, 7. p. 239. — *Diligenter* abest a Fabric. 2. Vrat. 2. Vin. 2. Guelf. 3. Leid. L. Teg. Med. 7. 8. et uno Wassii; praeterea Vrat. 1. *col. dil.*, Guelf. 4. *dilienter*, 7. *libenter col.*, quo permotus Cortius vocabulum delevit, ratus glossam esse, ad *colere* verbum illustrandum ascriptam. Sed recte Gerlachius monuit id tale esse, ut nulli librario explicatione egere videri potuerit; quare in antiquo aliquo cod. casu aliquid turbatum puto, unde alii labem traxerunt, ut coniicere licet ex scriptura cod. Commel., ubi prima manus exaravit *diligerent colerent.* Ut igitur plurimorum librorum consensus vocem tuetur, ita etiam sententia eam quodammodo postulat, siquidem *multus labor* maxime amicitia *diligenter* colenda suscipitur. — *Ceterum* explic. ad c. II, 4.

§. 13 — 15. *adesset vobis*] Cortius inverso ordine numeroque verbi mutato edidit *vobis adessent;* sed pluralis uno tantum cod. Fabric. Rivii nititur, neque in tali nexu, ubi proxime praecedit *praestitit*, ferendus est; v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 69, 2. not. 1. p. 295 sq. ed. IV. Ordo autem verborum invito Cortio mutatus videtur, quum omnes codd. in vulgato conspirent. Dictionem *adesse alicui*, quod significat *praesenti auxilio aliquem iuvare*, bene illustravit Herzogius ad Caes. B. G. VII, 62. cf. Drakenborch. ad Liv. VI, 38, 6. XXI, 6, 1. — *Per otium* i. e. *pace;* v. ad Cat. XXXVI, 4. p. 167. Iug. XLI, 4. LXVI, 2. Verba *ratus est coniunctum nobis fore* in plurimis Gruteri, Cortii et Gerlachii codd. hoc ordine leguntur; in Leidd. vero et nonnullis aliis est *rat. est nob. coni. fore*, quod minus placet. *Est* non comparet in Inc. 1. Guelf. 6. et 12., quorum fide Cortius et Gerlachius in ed. maiore deleverunt. Sed quum Adherbal singulas familiae suae res commemoret, aptius est,

16 graviorem vitam exigunt. Si omnia, quae aut amisi, aut ex necessariis advorsa facta sunt, incolumia manerent, tamen, si quid ex improviso accidisset, vos implorarem, Patres conscripti, quibus pro magnitudine imperi ius et iniurias omnis curae esse decet.
17 Nunc vero exsul patria, domo, solus atque omnium

brevibus eum incisis uti, quam id enunciationi praegressae subiungere, quod per se non commode secundarium locum obtinere potest. Eadem de caussa alterum *est* post *necatus*, quod solus Merseb. Rivii non habet, retinendum; Cortius pro more suo deleverat. — Idem *aut* post *agam*, uno nisus Guelf. 6. eiecit, scilicet ut oratio ardentior fieret. Gerlachius in ed. mai. tacite eum secutus in novissima particulam restituit. — In verbis *quem minume decuit* relativum spectat ad omissum *is*, cui enunciationi cum vi tanquam appositio subiicitur, *propinquus*. — Post *ceteros* plerique omnes codd. addunt *meos;* sed quum valde langueat et a Vatic. A. absit, delere non dubitavimus. Similiter paullo ante pro *generis* in Leidd. D. F. K. et Guelf. 2. scriptum est *gen. mei.* — *Sunt* post *obiecti*, quod in Fabr. 1. ante participium legitur, et a Leid. C. abest, Cortius expunxit. Idem nihil monito lectore *est* post *relicta*, quod omnes codd. tenent, omisit. — *Cum* praepositionis usus in tali structura, qualis est *cum moerore et luctu vitam exigere*, satis tritus est, quamquam per se non elegans, ut Cortius praecipit. Contulit ille Plaut. Rud. Prol. v. 29. Coel. in Cic. Epp. ad Famm. VIII, 14, 9. v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 74, 11. p. 362. ed. IV. et quae infra notavimus ad c. LIII, 7. Hand. de Particc. Latt. Vol. II. p. 153 sqq. *Vitam exigere* Cortius ad h. l. et Ruhnken. ad Ter. Heaut. II, 3, 39. dictum censent pro simplici *agere* vel *degere;* sed omnibus fere locis *exigere* adiunctam habet notionem *longinqui temporis*, interdum non sine molestia, *explendi;* cf. c. LXXXV, 50.

§. 16. *quae ex necessariis advorsa facta sunt*] Haec Langius et Muellerus ita intelligunt: *quae mihi ex cognatorum et amicorum clade acciderunt*, cui rei verborum ratio et dicendi usus obstat. Acutius vidit Cortius, quem omnes errasse arguunt, *necessariis* neutro genere positum esse, ut praedicatum clare ostendit. Licet autem verba generali sensu omnes Adherbalis rationes, quae illi cum aliis erant, complecti videantur, tamen dubium non est, quin maxime

honestarum rerum egens, quo accidam, aut quos appellem? nationesne an reges, qui omnes familiae nostrae ob vostram amicitiam infesti sunt? an quoquam mihi adire licet, ubi non maiorum meorum hostilia monumenta plurima sint? aut quisquam nostri misereri potest, qui aliquando vobis hostis fuit?

eam necessitudinem, qua cum *Iugurtha* iunctus erat, intelligat. Igitur hoc dicit: *si omnia mihi incolumia essent, neque quidquam rerum mearum amisissem, neque Iugurtha aliique, qui mihi proximi et cognati sunt, mutato animo hostes et adversarii facti essent.* Neutro genere etiam personas significari supra ad c. XIII, 6. ostendimus; quae ratio cur hic valeat quivis videbit, qui animum adverterit, ad concinnitatem orationis servandam auctorem explicativas sententias, quarum altera ad res, altera ad personas spectat, unâ ad praegressum *omnia* per relativum et *aut* particulas retulisse. Ceterum Faber recte vidit *quae* primum nominativum, tum accusativum esse, plane ut infra c. XXXI, 18. Nimirum hic quoque concinnitatis studium plus valuit, quam severa constructionis lex. — *Manerent* et *implorarem* Langius pro plusquamperfecto dictum censet, quae multorum est sententia de eiusmodi imperfectis, velut Heusingeri ad Cic. de Off. III, 19, 2. et intprr. ibi laudatorum, Heindorf. ad Hor. Sat. I, 3, 5. et II, 3, 93., aliorum; sed in promptu est Adherbalem haec non tanquam praeterito tempore absoluta enunciare, sed fingere etiamtum, quum dicebat, fieri; unde consequitur imperfectum propriam vim non deposuisse; v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 78, 2. not. 2. p. 393. Ramshorn. §. 190, I, 3. not. 1. p. 586 sq. et quae infra ad c. LIX, 3. uberius disputavimus. — *Mali* omnes codd. tenent post *improviso*; Gerlachius in ed. maiore post *quid* collocavit, Cortius plane omisit, codicis Eccard. fide. Quin abesse possit non est dubium; sed eo addito certiorem fieri orationem ac graviorem neminem fugit.

§. 17. *Nunc* eam vim habet, ut transitum paret ad praesentem aliquem rerum statum, cum eo, de quo antea dictum est, non congruentem et propterea illi *oppositum*, quae opponendi potestas h. l. non infertur, sed augetur *vero* particula; cf. infra §. 24. Fragm. Histor. III, 22, 2. Kuehner. ad Cic. Tusc. III, 1, 2. Aug. Matthias ad Cic. p. Arch. poet. 11, 29. Heindorf. ad N. D. II, 36. Meiner de

18 Postremo Masinissa nos ita instituit, Patres conscripti, ne quem coleremus nisi populum Romanum, ne societates, ne foedera nova acciperemus; abunde magna praesidia nobis in vostra amicitia fore; si huic imperio fortuna mutaretur, una nobis occidendum esse.
19 Virtute ac dis volentibus magni estis et opulenti, omnia secunda et obedientia sunt; quo facilius so-
20 ciorum iniurias curare licet. Tantum illud vereor,

Particc. Latt. p. 329. — Pro *atque*, ante *omnium*, quod omnes paene codd. tenent, Cortius tacite scripsit *et*. — *Quo accidam, aut quos appellem?* Hunc locum Ruhnkenius ad Rut. Lup. II, 6. p. 96 sq. novandi studio indulgens non uno nomine tentavit; sed in plerisque audacius quam verius est eius iudicium. Nam quum Donat. ad Ter. Hecyr. III, 3, 18. referat Sallustium alicubi dixisse: *qua accĭdam, aut quo?* Ruhnkenius statuens nostrum locum a Donato respici primum scribendum censet *quo accidam*. Tum collato Ennii versu apud Cic. Tuscull. III, 19, 44. *arce et urbe orba sum; quo accidam? quo applicem?* quae verba quum, nescio quo iure, Sallustium imitatione expressisse dicat, *quos appellem* mutat in *quo appellam*, scilicet ut hoc respondeat Enniano vocabulo, e re nautica ducto. Denique ut sequentium verborum structura congruat, *ad nationesne* scribi iubet. Quae postrema ut omni verisimilitudinis specie destituta sunt, ita in verbo *accidam* recte vidisse Ruhnkenium putaverim. Nam quum de eo ita dicat Donatus, ut corruptelae suspicio esse nequeat, sensus autem talis sit, ut verbum nonnisi in supplici et miserabili cuiusdam oratione legi potuerit, talis autem oratio in Historiis fuisse non videatur, nihil obstat, quominus Donatum hoc dicendi exemplum ex Adherbalis oratione desumpsisse putemus. Neque obest ei sententiae quod priore loco *qua* pro *quo*, altero *quo* pro *quos* legitur, quum nihil frequentius sit relativi siglo perperam intellecto, praesertim ubi sententiarum nexus sublatus est. cf. Cat. XVIII, 1. XXXIX, 2. Drakenb. ad Liv. X, 14, 4. Quod Cortius autem *accedam* eo defendi credit, quod §. 15. legitur: *quo potissumum infelix accedam*, et statim post: *an quoquam adire licet*, isti loci Donati potius scripturam confirmant, aut certe non infringunt. De potestate et structura *accidere* verbi de *suppli-*

ne quos privata amicitia Iugurthae parum cognita
transvorsos agat, quos ego audio maxuma ope niti,
ambire, fatigare vos singulos, ne quid de absente
incognita caussa statuatis; fingere me verba et fu-
gam simulare, cui licuerit in regno manere. Quod- 21
utinam illum, cuius impio facinore in has miserias
proiectus sum, eadem haec simulantem videam, et
aliquando aut apud vos, aut apud deos immortalis

cibus usurpati v. Ruhnken. ad Terentii et Rutilii ll. ll.; quam saepe autem cum *accedere* confusum sit cognoscas ex Cortio ad Iug. LXXXVIII, 6. Goerenz. ad Cic. de Finn. I, 12, 41. Drakenb. ad Liv. XXI, 10, 12. Denique *accidam* in eo aliquid praesidii habere videtur, quod apud Wassium in cod. B. Pub. mendose scriptum est *quo acciderat.* — Relicua ab Ruhnkenio tentata sanissima sunt; nam *appellare aliquem* frequentissimum est de iis qui aliq. precibus adeunt, eiusque auxilium implorant; cf. Cort. ad h. l. qui laudat Cic. p. Flacco 2, 4. p. Quinct. 30, 94. v. Ernest. in Clav. Cic. h. v. Bremi. ad Nep. Attic. c. VIII, 3. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 4. et ad Sall. Cat. XVII, 1. — *Mihi* Cortius fide unius Guelf. 11. delevit. — Idem fecit verbo substantivo *sint*, quod in Guelf. 5. et Iuc. 1. deest, et in quattuor aliis in *sunt* mutatum est, quae caussa non sufficit ad id omittendum. — Pro *aut quisquam* nonnulli libri, sed deteriores, exhibent *an quisq.*, scribis non intelligentibus non alteram interrogationis obliquae partem hic haberi, quum potius praegressae rectae nova adiungatur recta, qua illa retractetur. V. de isto loco Handium de Particc. Latt. T. I. p. 354. §. 15. coll. Ib. p. 551. Bene Faber ex Sallustio comparavit Fragm. Histor. I, 15, 21. *Quis eadem volt? aut quis non omnia mutata, praeter victoriam?* Incert. 17, 3. *Quis mihi vivo cruciatus satis est? aut quae poena mortuo?* — *Nostri* pronominis grammaticam rationem explicavimus ad Catil. c. XXXIII, 2. p. 154.

§. 19 — 21. *secunda et obedientia*] In Leid. H. ante *secunda* additum *vobis;* idem in tribus Cortii legitur post *obedientia*, scribis aegre ferentibus dativum abesse. cf. ad Cat. LI, 28. Iug. I, 3. X, 3. XII, 4. L, 4. LXXXII, 1. LXXXV, 5. — *Sociorum iniurias* i. e. sociis illatas iniur. v. ad Cat. c. LII, 6. p. 265. — De pronomine

rerum humanarum cura oriatur! ne ille, qui nunc sceleribus suis ferox atque praeclarus est, omnibus malis excruciatus impietatis in parentem nostrum, fratris mei necis mearumque miseriarum gravis poe-
22 nas reddet. Iamiam frater, animo meo carissume, quamquam tibi immaturo et unde minume decuit

illud monitum ad Cat. c. LI, 7. p. 239. — *Transvorsos agat* explicatum est ad c. VI, 3. — *Et* post *verba* Cortius male eiecit, codd. omnibus, praeter Fabr. 2. et Vratisl. 1., repugnantibus. — *Me*, quod in cod. Eccard. non legitur, Cortius eleganter abesse putat; sed v. ad Catil. c. XXXI, 7. p. 147. Structurae expediendae caussa in nonnullis codd. ante *fingere* additum est *dicunt*, de quo interpolationis genere diximus ad Catil. c. XXI, 3. p. 106. cf. Iug. c. VIII, 1. — *Quodutinam* illustravimus ad Catil. II, 2. p. 10. quibus confer quae Otto ad Cic. de Finn. I, 20, 67. diligentissime contulit, cui tamen concedere nequeo, *quod* in his significare ex ante dictis aliquid *colligi*. Nonnulla huius structurae exempla etiam Gronovius congessit ad Liv. XXVII, 7, 6. qui locus tamen ipse alienus est, quippe ubi *quod* pro *quia* positum sit. Ibidem Gronovius hunc Sallustii locum laudans invitis omnibus codd. *eadem sic* pro *eadem haec* scribi vult, recte a Cortio refutatus, qui multa exempla *idem* pronominis cum *demonstrativo* coniuncti attulit, velut Cat. XXXI, 4. LI, 7. LVIII, 10. Fragm. Historr. III, 22, 27. Liv. III, 14, 5. Cic. Epp. ad Famm. VII, 17, 10. de Finn. V, 27, 80. de Off. II, 1, 3. Alia v. apud Herzogium ad Caes. B. G. VII, 15, 1. — *Aliquando* cum vi dictum est *tandem aliq.*; v. ad c. LXII, 1. — *Ne ille — reddet* verissime a Cortio repositum pro vulgato *ut ille — reddat*, quae verborum depravatio in proclivi fuit, quum librarii his contineri censerent illud, quod Adherbal cura deorum effectum precaretur. Sed quum Vat. A. Nazar. Einsiedel. Paris. a. z. Bern. 4. et Paris. b. m. sec. pro *ut* exhibeant *ne*, quod etiam Heuss. et Sen. 2, in quibus est *ut ne*, aliquantum confirmant, patet talem esse Adherbalis orationem, ut optato finito *confidenter* addat, *profecto* poenas scelerum *daturum* Iugurtham, si modo dii preces suas audiant. Cui sententiae adeo repugnat coniunctivus, ut necessario etiam sine libris *reddet* scribendum sit; praesertim quum ita assurgat oratio, ut fratrem mortuum tanquam praesentem alloquatur. Nihil est au-

vita erepta est, tamen laetandum magis quam dolendum puto casum tuum; non enim regnum, sed 23
fugam, exsilium, egestatem et omnis has, quae me premunt, aerumnas cum anima simul amisisti. At ego infelix, in tanta mala praecipitatus ex patrio regno, rerum humanarum spectaculum praebeo, in-

tem mirum eos quoque scribas, qui *ne* servarunt, in eius sensu et structura errasse, nedum illi, qui *ut* intulerunt, indicativum ferrent. Quare perperam Faber cum Gerlachio *nae ille — reddat* exhibuit, quod quomodo hic defendi possit non dixit. Similes turbas *ne* particula male intellecta dedit Catil. c. LII, 27. ubi v. Prorsus autem coecutit Langius, qui vulgatam retinens Cortium arguit hunc locum impeditiorem reddidisse, ac ne illud quidem reputavit, haudquaquam librarios *ut* in *ne* mutasse, si primitus in suis exemplis habuissent, sed plane pro suo captu egisse *ut* in alterius particulae locum substituendo. — *Praeclarus* perperam negat Gerlachius a *sceleribus* aptum esse; aliud est enim *praeclarum*, aliud *sceleribus praecl. esse*; in illo laus, in hoc acerba nequitiae sese efferentis exagitatio inest, quam spectat Adherbal. Neque verum est, quod idem Gerl. dicit, *poetas* tantum huic adiectivo ablativum addere; comparet V. D. Iug. XXXIX, 2. *Aulo omnes infesti, qui bello saepe praeclari fuerant.*

§. 22. *tibi immaturo*] Pronomen in cod. Struv. post *immaturo* legitur, in Vrat. 2. deest, quod Cortio satis fuit ad id delendum. Mirifice defendunt Bipp. eo, quod in sequentibus *unde* adverbio respondeat; neque minus perversa est Gerlachii sententia, qui retinendum censet, quia sequenti *tuum* respondeat. Non enim oppositionis ratione, sed quaesita orationis perspicuitate defendi voculam, omnium fere codd. consensu firmatam, vix est quod moneamus. — *Unde* i. e. *a quo*. v. ad c. XIII, 5. Cortius praeterea contulit Plaut. Menaechm. V, 2, 32. Gronov. ad Trucul. I, 1, 42. Serv. ad Virg. Aen. VIII, 71. Ita etiam Tacit. Ann. I, 3, 2. *Nero solus e privignis erat; illuc cuncta vergere.*

§. 23. *non enim regnum — amisisti*] Quae regno opponuntur *fuga*, *exsilium*, *egestas*, *aerumnae*, quivis videt non per se cum *amittere* verbo coniungi posse, sed per zeugma tantum hoc verbum ad ista nomina referri. Proprie enim ita dicere debebat: nam ani-

certus quid agam, tuasne iniurias persequar, ipse auxili egens, an regno consulam, cuius vitae necis-
24 que potestas ex opibus alienis pendet. Utinam emori fortunis meis honestus exitus esset, neu vivere con-

ma amissa non tam *regnum amisisti*, quam fuga, exsilio, egestate, aerumnis *liberatus es*. V. supra §. 4. 9. et ad c. III, 1. — Pro *et omnis* Vatic. A. habet *sed omnis*, quod non cum Gerlachio ornatius, sed gravius et vehementius dictum putaverim; sed quominus probem anaphoram obstat relicuorum librorum omnium auctoritas. — *Persequar* quomodo dicatur monitum ad Cat. IX, 5. p. 50. cf. Drakenborch. ad Liv. XL, 11, 10. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 38. — *Cuius* paullo insolentius non ad substantivum proximum refertur, sed ad primae personae pronomen, in verbo latens, quae structura eo aliquantum excusari videtur, quod *ipse* praecessit. cf. Tacit. Ann. XV, 36, 3. *vidisse civium moestos vultus, quod tantum aditurus esset iter, cuius ne modicos quidem egressus tolerarent.* Ceterum Cortius imperite *vitae necisque potestatem* pro circumscriptione nudarum vocum *vita nexque* habet, quemadmodum *ius regni* (v. ad c. III, 1.) dicatur pro ipso regno. Quae explicandi ratio ut per se inepta est, ita h. l. verbis *opibus alienis* improbatur. *Alienas* autem *opes* Muellerus pessime de Romanorum arbitrio capit, non sentiens supra modum servilem fieri Adherbalis animum, qui se, regem et Masinissae nepotem, tanquam vilissimum mancipium a Romanis pro lubitu vel necari, vel vita donari posse dicat. Sed verba etiam obstant, siquidem Adherbal, si Romanos intellexisset, non invidioso vocabulo *alienis*, sed potius, ut in tota oratione, *vestris* usus esset. Quare *opes alienae* Iugurthae sunt, a quo exutus imperio Adherbal sane mortem timere debebat, neque amplius libere vivendi arbitrium habebat.

§. 24. *emori*] Gernhardi sententiam ad Cic. Cat. Mai. c. XIX, 71. p. 135. *emori* ab *mori* pleniore tantum sono, sed non notione differre recte improbat Ludov. Doederlinus in Synon. Lat. T. III. p. 183 sq. secutus Forcellinum, qui *emori* esse dicit *omnino* vel *prorsus mori;* quam explicationem veram esse non modo praefixae voculae vis, quam illustravimus ad Cat. XLVIII, 4. XLIX, 4. et LI, 20., sed etiam exempla ipsa satis comprobant. cf. Cat. XX, 9. *nonne emori per virtutem praestat, quam vitam miseram — per dedecus amittere*, in quo, Doederlino indice, hoc inest: quam

temptus viderer, si defessus malis iniuriae concessissem. Nunc neque vivere lubet, neque mori licet sine dedecore. Patres conscripti, per vos, per liberos atque parentis vostros, per maiestatem po-

vitam miseram trahere, et paullo serius tamen amittere. Ita h. l. *emori* dicitur respectu sequentium verborum *contemptus vivere*, quo Adherb. significat talem vitam non multum ab ipsa morte differre. Pessime autem Muellerus *fortunis* contendit ex nomine *exitus* aptum esse, quod cur fieri nequeat ostendimus ad Cat. c. XXXII, 1. p. 150. et ad XXXIX, 3. p. 180. cf. Tac. Ann. XIII, 51, med. *quae alia exactionibus illicitis nomina publicani invenerant.* — *Neu* tantummodo exstat in Vat. A. Paris. z. Einsiedel. Commel. Guelf. 4. et nonnullis Popmae libris; relicui omnes habent *ne*, quod Langius cum Havercampio in textu expresserunt, prorsus ineptâ sententiâ. *Duo* enim optare Adherbalem, aut honestam mortem, aut non contemptam vitam, patet ex sequentibus, ubi *neutrum* sibi datum esse conqueritur; quare *ne* particulae nullus locus est. In tanta perspicuitate Sellingius in Lectt. Sall. p. 21 sq. verba mirifice depravavit scribendum coniiciens *neu iure contemptus viderer*, praeterea novo errore *neu* interpretatus *quum!!* Non verius est, quod idem *fortunis meis* pro sexto casu habet, provocans ad Cat. XL, 2., et quod ad *concessissem* suppleri vult *morte voluntaria!* v. ad c. XI, 4. — In postremis verbis libri paullulum turbant, maxime propter repetitum *per*, quod pauci medio loco non habent; praeterea Inc. 2. Guelf. 11. et Rem. 1. *obtestor*, Franc. et Vrat. 3. *oro* inserunt, quae additamenta Cortius bene reiecit comparato Cic. p. Planc. c. 42, 103. *Nolite, iudices, per vos, per fortunas vestras, per liberos, inimicis meis dare laetitiam.* cf. Sall. Iug. XXIV, 10. *me manibus impiis eripite, per maiestatem imperi, per amicitiae fidem.* Historr. Fragm. Inc. 17, 13. Gerl. *Per vos, Quirites, et gloriam maiorum, tolerate advorsa.* Liv. XXIX, 18, 9. *quibus, per vos fidemque vestram, neque in Italia neque in Africa quicquam rei gesseritis*, ubi v. Drakenborch. Sed pessime Cortius cod. Eccard. et duos alios secutus scripsit *per, vos, liberos atque parentes*, peius etiam *vos* primo casu positum esse iudicans, ita ut pronomen cum *subvenite* coniungatur, *per* autem poetarum more a suo accusativo seiunctum sit. Quam licentiam, Kruegero quoque in libro de Attract. Ling. Lat.

puli Romani, subvenite misero mihi, ite obviam iniuriae, nolite pati regnum Numidiae, quod vostrum est, per scelus et sanguinem familiae nostrae tabescere."

XV. Postquam rex finem loquendi fecit, legati Iugurthae, largitione magis quam caussa freti,

§. 86. p. 212. probatam, perperam Sallustio obtrudes, quum probatissimi codd. omnes aliique plurimi in recepta a nobis scriptura consentiant. Unus tantum Vat. A. verba *per vos p. l. a. p. v. p. m. p. Romani* omisit, quod casu factum, non, ut Gerlachius censet, ad medelam vexatissimo loco (qui planissimus est) adhibendam. v. ad c. XCII, 2. — *Per scelus atque sanguinem* insolentius coniunctum videtur; quamvis enim utrumque nomen ex *per* praepositione pendeat, tamen varia utriusque ratio est. Nam *per scelus* ex linguae usu non potest aliam nisi adverbii vim habere, ut ostendimus ad Cat. c. XX, 20. p. 96 sq. coll. Herzog. ad c. XII, 5. p. 61.; quare *scelus* nequit aptum esse ex genitivo *familiae*, ad quem tantummodo *sanguinem* pertinet; inde consequitur *et* duo ista nomina non pari potestate copulare, sed cum vi addere quod ad augendum sensum verborum *per scelus* pertineat, qua potestate copula valet *et quidem*; cf. ad c. XXXII, 2. et v. Car. Beier. ad Cic. de Off. II, 16, 57. p. 111. Cort. ad Epp. ad Famm. XI, 29, 6. Herzog. ad Quintil. X, 1, 7. p. 95. Kiessling. ad Tac. Ann. I, 55, 1. IV, 51, 3. Daehne ad Nep. Milt. III, 4. Hand. de Particc. Latt. Vol. II. p. 477. §. 6. Sensus est igitur: nolite pati regnum Numidiae *nefarie*, et *quidem per propinquum meum* tabescere. Si quis vero *per sanguinem familiae nostrae* intelligere malit *per caedem meam*, non multum repugno; certe membrorum ratio eadem manet. *Tabescere* autem Cortius bene explicat, dignitate sua privari et paullatim interire, coll. Cic. Epp. ad Attic. III, 25. *litterae mihi Roma allatae sunt, ex quibus perspicio nobis in hac calamitate t a b e s c e n d u m esse.*

XV. §. 1. *finem loquendi*] Weissius ex corruptis edd. suis scripsit *loquendi finem*, lepide vituperans ceteros, qui codd. secuti sunt. — *Suam* post *saevitiam* quum Cortius h. l. intactum reliquerit, Gerlachius satis ieiune observat tum ex hoc, tum ex multis aliis exemplis colligi, multo saepius a Sallustio pronomen additum

paucis respondent: Hiempsalem ob saevitiam suam ab Numidis interfectum; Adherbalem ultro bellum inferentem, postquam superatus sit, queri, quod iniuriam facere nequivisset. Iugurtham ab Senatu petere, ne se alium putarent ac Numantiae cognitus esset, neu verba inimici ante facta sua ponerent.

fuisse, quam *vulgus interpretum* autumet. Utilius certe erat monere, sententiam addito pronomine prorsus aliam evadere, quam sine eo. Ea est enim pronominis vis, ut significet *saevitiam* Hiempsali fuisse *propriam*, saevamque eius *naturam* Numidas ad caedem impulisse. Quae caussa ut valere poterat ad factum excusandum, ita multo levius foret, si *ob saevitiam* occisus diceretur; nam sic magis singulare aliquod factum, quam universum morem significari patet. De usu pronominis v. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 158, 4. p. 340. — *Ultro bellum inferentem* i. e. *eo iniuriarum progressum ut bel. inferret.* cf. de huius particulae potestate et usu acute disputantem Ludov. Doederlinum in Synonym. Lat. T. III. p. 102. Herzog. ad Caes. B. G. I, 9. p. 29. Exempla multa praebebit Drakenborch. ad Liv. XL, 12, 4. — *Nequivisset* Cortius ex melioribus libris recte scripsit pro vulgato *nequisset*, quod Weissius non aliam ob caussam, quam quia in interpolatis edd. legitur, repetiit. — *Se* ante *alium* unus Wassii et tres ex Italis Gerlachii codd. non habent. Cortium, qui abiecit, sequerer, si meliores libri in omisso pronomine consentirent; nam abesse posse ostendimus ad Cat. XXXI, 7. et ad Iug. XIV, 3.; sed h. l. proxima *ne* vocula facile intercipi potuit. — *Putarent* per synesin ad *Senatum* relatum; de qua numeri ex sensu potius quam ex grammatica forma pendentis ratione diximus ad Catil. XXXIX, 3. p. 183. Quam familiare autem fuerit Romanis *senatus* et *senatorum* notionem cogitatione permiscere, ingenti exemplorum copia docuit Drakenborch. ad Liv. IV, 58, 4. — De dictione *verba ante facta ponere* v. notata ad Cat. LIII, 3. Cic. de Off. I, 24. 84. *Non hic ponebat rumores ante salutem.* cf. Hand. de Particc. Lat. T. I. p. 386., qui verissime monuit, inde a vergente demum aurea aetate hunc dicendi modum invaluisse. Iaumanno Gerlachius persuasit *tmesin* esse, ex usu antiquiorum scriptorum petitam, quasi legitima ratio esset *neu verba anteponerent facta.*

2 Deinde utrique curia egrediuntur. Senatus statim consulitur. Fautores legatorum, praeterea magna pars gratia depravata, Adherbalis dicta contemnere, Iugurthae virtutem extollere laudibus; gratia, voce, denique omnibus modis pro alieno scelere et flagi-
3 tio, sua quasi pro gloria, nitebantur. At contra

§. 2. *magna pars gratia depravata*] Ante Gruterum vulgabatur *s e n a t u s magna pars* etc. Eum in expellendo *senatus* vocabulo recte Cortius aliique secuti sunt, quum absit a Nazar. Rem. 1. Leid. A. B. C. K. N. Balliol. B. Publ. Arondel. Reg. Laud. 1. 2. 3. Berol. 2. Paris. b. e. duobus Cortii codd. Praeterea varius eius locus, quippe in Fabr. 1. Struv. Leid. D. H. M. post *pars* legitur, ostendit explicationis caussa versui superscriptum, quam rem testatur Paris. z., in ipsa auctoris verba irrepsisse. Quae quamquam certissima sunt, ita tamen fluctuat Gerlachii de hoc vocabulo iudicium, ut, probet necne, prorsus nesciat. — Pro *depravata* Cortius ex uno cod. Fabr. 2. scripsit *depravati*, provocans ad c. XIV, 15. *p a r s in crucem a c t i, pars bestiis o b i e c t i s u n t*, et ad LXVI, 4. *p a r s e d o c t i ab nobilitate*, LVIII, 2. *magna p a r s v o l n e r a t i aut o c c i s i*, quibus locis addi possunt quae plurima eiusdem generis congessit Drakenborch. ad Liv. XXVII, 1, 12. Quare facile concedimus Sallustium ita scribere potuisse; sed quum vulgata proba sit, unum librum sequi temerarium foret. Minus valet Gerlachii ratio, *fautores* non dici *depravatos;* per se enim nihil obstat, quominus etiam *depravati* ad senatores referatur, quum ex verbis *senatus statim consulitur,* et fautores et gratia depravatos *in senatu* fuisse pateat. — *Contemnere* h. l. non de *sensu* contemptus intelligendum est, sed significat *v e r b i s d e c l a r a r e quam vilia Adherbalis dicta haberent*, id quod patet ex opposito *extollere laudibus.* Apte Faber contulit Cic. p. Mur. 7, 15. *C o n t e m p s i s t i L. Murenae genus, e x t u l i s t i tuum.* id. de Orat. III, 16, 59. *Inventi sunt, qui hanc dicendi exercitationem exagitarent atque c o n t e m n e r e n t.* — Pro *nitebantur* in Guelf. 11. ex interpolatione scriptum est *niti*, scilicet ut structura eadem maneret; sed v. ad Cat. XVI, 2. p. 79. Iug. XXX, 3. XXXII, 3. XLIII, 4.

§. 3 — 5. *at contra*] Has particulas coniunctas iam legimus Cat. c. XII, 5. *Contra* autem accuratius designare vim *at* particu-

pauci, quibus bonum et aequum divitiis carius erat,
subveniundum Adherbali et Hiempsalis mortem se-
vere vindicandam censebant; sed ex omnibus maxu- 4
me Aemilius Scaurus, homo nobilis, impiger, factio-
sus, avidus potentiae, honoris, divitiarum, ceterum
vitia sua callide occultans. Is postquam videt regis 5

lae propriam, quae cernitur in oppositione rerum diversarum vel contrariarum, monuit Handius de Particc. Lat. T. I. p. 418. — *Bonum* i. e. *honestum* observante Cortio eodem modo cum *aequo* coniunctum est apud Ter. Heaut. IV, 1, 29. *quid cum illis agas, qui neque ius neque* *b o n u m* *e t* *a e q u o m* *sciunt?* id. Adelph. V, 9, 30. Flor. III, 14, 3. — *Erat* post *carius* Cortius tacite omisit; ex omnibus codd. unus Vatic. 3. non habet, quem Gerlachius in Commentt. p. 239. perperam sequendum censet, quamquam in textu vulgatam retinuit. — Post *censebant* Cortius et Gerlach. incommode punctum posuerunt, non sentientes sequentia quasi epexegesin priorum esse. De *M. Aemilio Scauro*, Senatus principe (v. infra c. XXV, 4.), multa habentur Ciceronis honorificentissima testimonia, ab interpretibus iam laudata, velut p. Fontei. 7, 14. p. Mur. 7, 16. p. Sext. 47, 101. Brut. 29, 111. de Off. I, 22, 76. ubi v. Heusing. et Car. Beier. Adde Rupertum ad Taciti Ann. III, 66, med. et Freinshem. in Supplemm. Liv. lib. LXII, sqq. Divitiarum cupidine interdum abreptum fuisse praeter Sallustium c. XXIX, 2. haud obscure significat ipse Cicero de Orat. II, 70, 283. — Pro *solet*, quod absolute dictum explicavimus ad Cat. XXIX, 2, nonnulli codd. habent *f i e r i* *solet.* — Animum a temeraria coniectandi libidine non continuit I. Fr. Gronovius, scribendum censens *n e* *p o l l u t i* *licentia invidiam* *a c c e n d e r e n t*, quod neque propter structuram necessarium est, et sententiam multo deteriorem reddit. Non enim ad omnes pecunia regis corruptos haec spectant, sed ad unum Scaurum, qui verebatur ne in gravissimam invidiam incurreret (*invidiam accenderet* sc. *sibi*) si *p o l l u t a* *licentia* ageret i. e. supra modum aequi honestique negligens esset. *Pollutus* enim, quo proprie significatur res *maculis contaminata*, translate de omni, quod foedum et detestabile factum est, usurpatur; sed tamen audacius Sallustius *id ipsum pollutum* dicit, quo proprie *h o m i n e s* vel *h o m i n u m* *a n i m i* *polluti* dicuntur; polluuntur enim quae suapte natura pura, integra

largitionem famosam impudentemque, veritus, quod in tali re solet, ne polluta licentia invidiam accenderet, animum a consueta lubidine continuit.

XVI. Vicit tamen in Senatu pars illa, quae
2 vero pretium aut gratiam anteferebat. Decretum fit, uti decem legati regnum, quod Micipsa obtinuerat, inter Iugurtham et Adherbalem dividerent. Cuius legationis princeps fuit L. Opimius, homo clarus

et incorrupta esse debent, cf. Ludov. Doederlin. Synonym. Lat. T. II. p. 54 sqq.; *licentia* autem quum per se iam bonos dedeceat, polluit potius, quam polluitur. Sed auctor latiore sensu, ut diximus, licentiam modum omnem egressam significat; *polluta* igitur h. l. idem est atque *foeda ac detestabilis.*

XVI. §. 1. *quae — anteferebat*] Casu vel errore librarii in Bas. 1. exstat *anteferebant*, unde Cortius contempto reliquorum codd. consensu ex libidine fecit *qui — anteferebant*, ad insolentem in pedestri oratione structuram probandam parum idoneis exemplis usus. Nam qui loquendi usus est Latinis, ut *collectivo* nomini pluralem *praedicati* iungant, et finibus ita circumscribitur, ut nonnisi pluribus verbis interiectis pluralis inferatur (cf. Iug. XXII, 4. Zumpt. Gramm. Lat. §. 69, 2. not. 1.), neque ea licentia, commoda ratione non destituta, eo progredi potest, ut *relativum plurale iuxta nomen singularis formae* collocari queat, quum aures nimis ingrato sensu affici quivis sentiat. Quare hoc Cortii commentum, simillimum eius, quod ad Cat. XVIII, 1. explodimus, coecis eius admiratoribus, si qui etiamnum sunt, relinquimus. — *Verum* i. q. rectum, incorruptum, bonum. cf. infra c. XXX, 2. *Eos potentia Scauri a vero bonoque impediebat.* Fragm. Histor. I, 73. Gerl. *Ea paucis, quibus peritia et verum ingenium est, abnuentibus.*

§. 2. *L. Opimius*] De hoc celeberrimo C. Gracchi interfectore v. Cic. in Cat. I, 2, 4. ubi Aug. Matthias contulit Vell. II, 6. 7. Plut. v. C. Gracchi c. 13 sqq. Appian. de B. C. I, 21. p. 365. ed. H. Steph. Adde Flor. III, 15. Cic. Philipp. VIII, 4, 14. Freinshem. Supplem. Liv. LXI, 20—32. et Ernest. in Clav. Cic. — De C. Graccho et Fulvio Flacco praeter l. l. cf. infra c. XXXI, 7. et XLII, 1. — De propria *clarus* vocis potestate v. Herzog. ad Catil. VIII, 1.

et tunc in Senatu potens, quia consul C. Graccho et M. Fulvio Flacco interfectis acerrume victoriam nobilitatis in plebem exercuerat. Eum Iugurtha 3
tametsi Romae in inimicis habuerat, tamen accuratissume recepit; dando et pollicitando multa perfecit, uti fama, fide, postremo omnibus suis rebus commodum regis anteferret. Relicuos legatos ea- 4
dem via aggressus, plerosque capit; paucis carior

p. 39. — Pro *tum*, quod omnes codd. habere videntur, scripsimus *tunc*, ut sententia postulat, quum ad certum praeteriti temporis punctum respiciatur. V. ad c. V, 1. et VII, 4. XXXII, 1. — *Quia* recte inde a Popma et Grutero editur pro *qui*, quod plurimi codd. tenent; confirmant tamen nostram scripturam Nazar. Bas. 1. Fabr. 1. Sen. 1. Rem. 2. Guelf. 3. Leid. II. I. K. L. M. N. Tur. m. pr. Bern. 1. 3. Erl. Teg. Berol. 2. et Goerl. Caussam, cur *quia* praeferendum sit, recte perspexit Gronov. in Observatt. IV, 5. p. 567. ed. Lips. In promptu est enim his verbis non describi Opimii ingenium, ut antecedentibus, sed rationem reddi, *cur in Senatu potens fuerit.* — Pro *consul* in plerisque libris scribarum ignorantia dedit *consulibus;* nominativum tamen servant Nazar. Bas. 1. Fabric. 1. 2. Acad. Erl. Teg. et Goerl. — *Victoriam exercere* eodem modo dictum Cat. XXXVIII, 4. ubi v. coll. Drakenborch. ad Liv. VI, 22,4.

§. 3. *in inimicis*] Ita scripsi, praeeuntibus Bipp. Langio, Muellero et Fabro, pro vulgato *in amicis*, quod Gerlachius in ed. mai. reliquit, in Commentt. p. 239. ut falsum damnavit, in ed. novissima autem pro incredibili inconstantia sua rursus repetiit, Weissium habens acuminis socium. Sed qui sequentia accurate consideraverit, intelliget Opimium Romae non fuisse Iugurthae *amicum;* cur enim opus fuisset *dando et pollicitando multa* eum sibi adiungere, qui iam a partibus suis staret? Ipsumque *perfecit* verbum, (de cuius propria vi cf. Herzog. ad Catil. XIV, 3. p. 72.) ostendit, non sine multo labore id consecutum esse Iugurtham, ut Opimium sibi conciliaret. Denique etiam *tametsi* particula eandem scripturam suadet, siquidem maxime in iis enunciationibus concessivis locum habet, ubi id quod consectarium est, insolens esse dicitur, et ei, quod condicione continetur, quasi repugnat; v. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 191, 1.

fides quam pecunia fuit. In divisione quae pars

p. 595. Iug. XX, 5.; tale est autem *inimicum accuratissime recipere*, quod a natura ingenii humani abhorret. Postremo si Sallustius Opimium Iugurthae amicum fuisse voluisset dicere, non debebat ita loqui, ut in vulgata est, sed sic: *eum Iug. quum iam Romae in amicis habuisset, accurat. recepit.* Quae quum ita sint, non dubium est quin unice verum sit *in inimicis*, quam scripturam integram servavit cod. Commelin. Proxime accedit Vin. 2. *inimicis*, sine *in*, quod absorberi potuit. Paullo depravatior est scriptura Palat. 7. *inimicos*, unde Gronovius ad sensum satis bene fecit *inimicum*. — *Pollicitando* tantummodo tenent Fabr. 1. Paris. z. Berol. 1. Mark. Γ. Vin. 2. Inc. 1. Struv. Guelf. 7. 12. Erl. Teg. Tur. 1. m. sec.; in reliquis est *pollicendo*, quod minus probandum esse diximus ad Cat. XXXVIII, 1. p. 177. Iug. VIII, 1. — *Multa* Cortius unius Franc. fide delevit.

fama, *fide*] Ita scripsit Cortius ex Nazar. Commel. Bas. 1. Fabr. 1. 2. quibus accedunt Wassii B. Publ. Pembroch. Teg. Turic. Bern. 3. Paris. b. c. x. z. Einsiedel. Ex ceteris aliquot habent *famae*, *fide*, plerique autem *famae*, *fidei*, quod Havercamp. Bipp. Langius et Muellerus in textu expresserunt. Sed ablativus ut verissimus est, ita eum alius alio peius explicavit. Cortius enim quum primo de antiquo dativo *fama* somniasset, scilicet ex *famai* decurtato, ut *usu* factum ex *usui*, postea, his nugis abiectis, ablativum vi dativi positum censet, alienissimis exemplis usus, velut Cat. II, 9. *aliquo negotio intentus*, ubi v. quae diximus; Cic. Epp. ad Attic. X, 18, in. *tranquillitates maiore impedimento fuerunt, quam custodiae*, qua variata structura nihil est tritius; Tacit. Ann. III, 19, 2. *is finis fuit ulciscenda Germanici morte*, qui locus, nostri eo tantum similis, quod dativo posito structurae insolentia tollitur, etiam Kunhardto ablativum stabilire videtur. Aliter Gerlachius constructionem explicare conatus est, qui „quum multis locis, inquit, ad liquidum perduci non possit, tertius an sextus casus huic verbo iungatur, tum haec structura eo defendi potest, quod ex Graeco πρὸ πάντων ποιεῖσθαί τι, πρὸ πάντων ἑλέσθαι τι expressa esse videtur," quo vix quicquam ineptius cogitari aut scribi potuit. Neque sibi constitit V. D., in ed. novissima *famae*, *fide* scribens. Verum perspexit Georg. Ludov. Walch. in Emendd. Liv. c. III. p. 52., qui quum in *anteferre* verbo comparativi notionem inesse vidisset, ablativum non alia ratione positum esse monuit, quam quae comparativo adiectivi praegresso obtinet, et primaria

Numidiae Mauretaniam attingit, agro virisque opu-

ablativi potestate nititur. Nam quum sexto casu omnino significetur id, per quod aliquid fit aut tale evadit, quale habetur (cf. notata ad XXX, 3.), ablativi post comparativum ea vis est, ut contineat id, per quod, sive cuius respectu aliud eminet. Quamquam igitur, ut hoc utar, *aurum praestantius est a r g e n t o* sensu idem est atque *aur. pr. est q u a m a r g e n t u m*, tamen multo aliter cogitatur; nam ablativo proprie hoc dicitur, *p e r a r g e n t i n a t u r a m f i e- r i, ut aurum, ad illud relatum, praestantius sit.* Idem valet de *anteferre* verbo; nam secundum eandem analogiam ea res, *cui* altera antefertur, ita potest cogitari, ut *per eam fiat*, ut altera *anteferatur.* Scite enim monuit Walchius *anteferre*, quod sensu non differat a *potius ducere*, eandem atque hoc structuram admittere, ut Iug. LXII, 9. vel *potius reri* Iug. XXII, 2. Neque alienum fuerit meminisse, Romanos simili modo dicere *contemnere alqd. a l i q u a r e*, v. c. Cic. Or. 13, 41. *Isocrates videtur t e s t i m o n i o Platonis aliorum iudicia debere contemnere;* in Catil. II, 3, 5. ubi v. Aug. Matthias, qui quum ablativum et *prae* praepositione et *propter* explicari posse censet, posteriore tantum interpretatione verum tetigit; nam *contemnere* c. ablat. proprie est *aliquid p e r a l q. r e m cont.*, i. e. *m i n o r i s f a c e r e alio.* Sed ut ad nostrum locum redeamus, geminum exemplum attulit Cortius ex Cic. p. Balbo 8, 21. *quum magna pars libertatem c i v i t a t e a n t e f e r r e t;* quod licet non omnibus satis certum videatur, tamen idoneis argumentis, ex ipsa rei natura petitis, structuram firmasse nos confidimus. — *Postremo* i. e. *omnino*, sive *ut paucis dicam*; v. ad Cat. XIV, 6. p. 73. Iug. XXXV, 5. XLIII, 4. XLVI, 5.

§. 5. *Mauretaniam*] Ita Cortius scripsit pro vulgato *Mauritaniam*, auctoritate veterum monumentorum et antiquissimi cod. Bas. 1. cui accedit Paris. z. et Einsiedel. Obloquitur Vossius ad Caes. B. C. III, 79, 3; sed eo maxime nititur eius ratio, quia Graeci dicant *Μαυρετανία*, inde *non necessario sequi* eandem formam etiam apud Latinos in usu fuisse. cf. Cort. ad Catil. XXI, 3. Duker. ad Flor. IV, 2, 65. — *Agro virisque* paene omnes libri habent; Cortius tamen inconsulto copulam omisit, quae in Struv. Guelf. 2. 4. 12. deest; hic locus enim non eius est generis, quod explicavimus ad Cat. XI, 2. — *Agro* in nonnullis codd. scribae mutarunt in *agris*, ut nomina pari numero essent; non salvâ sententiâ. *Agri* enim singulas terrae alicuius partes ab incolis cultas significant; *ager* de universa terra in unam dicionem comprehensa dicitur. cf. Rhenan. ad Liv.

lentior, Iugurthae traditur; illam alteram, specie quam usu potiorem, quae portuosior et aedificiis magis exornata erat, Adherbal possedit.

XVII. Res postulare videtur Africae situm paucis exponere, et eas gentis, quibuscum nobis bellum
2 aut amicitia fuit, attingere. Sed quae loca et na-

XXX, 14, 9. Herzog. ad Caes. B. G. I, 2. — *Illam* ab Sallustio additum esse, quia rem legentibus notam esse statuat, satis probabiliter censet Gerlachius; sed tum recta ratione caret, quod idem paullo ante praecipit *ille* pronomen aliquoties redundare. Cum nostro loco convenit laudatus a Gerlachio Cic. in Catil. IV, 5, 9. *si eritis secuti sententiam C. Caesaris, fortasse minus erunt mihi populares impetus pertimescendi; sim illam alteram, nescio an amplius mihi negotii contrahatur.* v. etiam ad c. XXV, 2. — *Speciem et usum* contraponit etiam Plaut. Most. I, 2, 42. *ut et in usum boni et in speciem populo sint.* Flor. III, 13. *ut non in usum, ita ad imperii speciem magna nomina acquisisse pulchrum atque decorum.* Cort. — *Possedit,* quod hic desendit a *possido,* v. F. A. Wolf. ad Tac. Ann. II, 5, 3. Hertel. ad Agric. c. XVIII, med. p. 36., non est *accepit*, ut Langius explicat, sed *occupavit;* cf. XVIII, 11. *Persae a parentibus digressi possedere ea loca, quae proxuma Carthaginem Numidia appellatur;* ibid. §. 12. XLVIII, 3. et Tacit. Ann. XIV, 21, 1.

XVII. §. 1. et 2. *Res postulare videtur — exponere*] Infinitivum ex *postulare* aptum Gerlach. pro poetica structura habet, immemor praecepti sui, ad Catil. V, 4. Commentt. p. 44. propositi, Sallustium poeticis structuris prorsus abstinere. Qua ratione post verba voluntatis aut consilii infinitivus nobis quidem positus videatur, diximus ad Cat. LII, 24. p. 273. cf. Iug. XIX, 2. *alio properare tempus monet.* Tacit. Ann. VI, 45, 4. *Macro impulerat Enniam amore iuvenem illicere.* XI, 29, extr. *Narcissus duas pellices perpulit delationem subire.* cf. Ruperti ad eund. XI, 1. Drakenborch. ad Liv. XXXVII, 49, 7. id. XL, 38, 3. *Cornelius et Baebius edixerunt, Ligures ab Anido montibus descendere.* Ruddimann. Institt. Gramm. T. II. p. 235. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 168. B. 2. not. 4. p. 429. — Pro *frequentata* in Sen. 2. Heuss. et Vratis. 2.

tiones ob calorem aut asperitatem item solitudines minus frequentata sunt, de is haud facile compertum narraverim; cetera quam paucissumis absolvam.

In divisione orbis terrae plerique in partem ter- 3
tiam Africam posuere; pauci tantummodo Asiam et

legitur *frequentatae*, ut genus proximo nomini responderet, quo de usu v. notata ad Cat. X, 2. Sed si subiectum pluribus nominibus varii generis constat, praedicati genus et numerus legitime ad id refertur, cuius notio in sententia praeminet et primaria est. Ut igitur in exemplis l. l. allatis haec caussa valuit ad praedicatum postremo nomini aptandum, ita h. l., ubi auctor de *situ* regionum disserit, praedicati genus cum voce *loca* congruit. cf. c. XLIX, 5. *ipsi atque signa militaria obscurati.* quippe *militum* notio praevalet. cf. Herzog. ad Caes. B. G. II. 7. Ceterum *frequentata* non significat *culta et habitata ab hominibus*, ut Cort. interpretatur; nam quaedam loca *ob solitudines* inculta esse ineptum est. Quare *quae frequentata sunt* significat *quae adeuntur* vel *adiri solent.* — *De is* tantummodo exstat in Guelf. 4. et 6. et Paris. c. Recte ita scripsit Cort. et Gerlach. pro vulgato *iis*, quod ipsum non est in codd., sed *his*; v. ad Iug. XIV, 11. — *Compertum* Cortius recte observavit de eo dici, quod aliis *auctoribus* cognoscimus, ut vere habet; quare h. l. est *certum*, *veritati consentaneum.* cf. Herzog. ad Catil. XXXVI, 2. Caes. B. G. VII, 42. *Impellit alios temeritas, quae illi generi est innata, ut levem auditionem habeat pro re comperta.* Sall. Cat. XXII, 4. Iug. XXXIX, 1. LXVII, 2. LXXV, 1. Tacit. Ann. II, 12, 2. *tribunos laeta saepius quam comperta nunciare.* Quare *compertus alicuius rei* dicitur is, qui certissimis argumentis convictus est aliquid fecisse; v. Drakenborch. ad Liv. VII, 4, 4.

§. 3. *in partem tertiam*] Hanc scripturam tuentur antiquissimus cod. Commelin. et Augustin. de Civ. D. XVI, 17., praeterea Inc. 2. Franc. Guelf. 4. 6. 12. Leid. II. Bern. 1. Med. 2. 4. Vat. 3. 4. et duo Paris. Burnufii. Praepositionem omisit Ven. 4. Reliqui habent *in parte tertia*, exceptis Ven. 1. et Flor. 1. in quibus ablativus solus sine *in* legitur. Quid h. l. intersit inter quartum et sextum casum ex *ponere* verbo et *in* praepositione pendentem nemo interpretum assecutus est; quin Gerlachius, qui in ed. mai. accusativum

4 Europam esse, sed Africam in Europa. Ea finis habet ab occidente fretum nostri maris et Oceani;

habet, in novissima ablativum, in Commentt. p. 240. nihil interesse contendit, quum antiquioribus scriptoribus accusativum pro ablativo ponere usitatissimum fuerit, quam futilem sententiam, saepius ab eo prolatam, velut Commentt. p. 58. ad Cat. XI, 5., p. 77. ad Cat. XIX, 3., et p. 221. ad Iug. V, 4. perstrinximus in Iahnii Annall. philol. et paedog. a. 1829. T. II. Fasc. I. (sive Tom. IX. Fasc. I.) p. 51. et 62. Eiusdem farinae est quod cod. Ven. 4. scripturam, *pl. partem tertiam Afr. pos.*, longe *elegantissimam* putat, quo iudicio de elegantia quid tribuendum sit in eorundem Annall. philol. l. l. p. 55. sq. declaravimus; in talibus enim non elegantiae sensus audiendus, sed quid grammaticae leges et dicendi usus, analogia nisus, suadeat, dispiciendum. Ut igitur ad Catil. LI, 21. ostendimus recte dici, sed diverso sensu, *addere in sententia* et *in sententiam*, *referre in numero* et *in numerum*, et ad Iug. XLI, 6. *plebis vis dispersa in multitudine* et *multitudinem*, ita aliud est *in parte tertia ponere Africam*, et *in partem tertiam*. Accusativo enim significatur eorum ratio, qui non accepta ab aliis tripartita divisione, ipsi primi tres partes orbis terrae faciunt, ac tertiae Africam assignant; ablativo posito ii intelligendi sunt, qui factam iam ab aliis in tres partes divisionem sequuntur et amplectuntur; illi quaerunt, quot partes faciendae sint, hi iam pro explorato habent tres partes esse. Quae quum ita sint, possis adhuc dubitare, utram scripturam probes; sed prior ratio ipsâ rei naturâ magis commendatur. Tum accusativus Augustini auctoritate aliquanto maiorem quam codd. fidem habet; denique scribis ablativus cum *ponere* verbo iunctus notior erat quarto casu, quem eam ob caussam facilius mutarunt in alterum, quam contra. Ceterum notanda sequentium verborum structura, ad sensum potius quam ad grammaticae leges instituta; nam accus. c. inf. non accurate pendet ex *posuere* verbo, sed repetendus est a *iudicii* notione, quae in eo inest, quum auctor talem fere sententiam mente conceperit: in divis. orb. ter. pl. eam rationem sequuntur, *ut tres partes esse statuant, pauci duas tantum.* Quod ignorantes scribae in Guelf. 10. *dicunt*, in Struv. *voluerunt* intulere. cf. ad Cat. XXI, 3. XL, 3. Iug. VIII, 1. XXVI, 1. LXXXII, 3. Tripartitae divisionis auctores Cortius refert Strabonem et Plinium, coll. Duker. ad Flor. II, 8, 1. Duas orbis terrarum partes faciunt Agathemerus de Geogr. II,

ab ortu solis declivem latitudinem, quem locum Catabathmon incolae appellant. Mare saevum, impor-

2. Varro de L. L. IV, 5. cf. Broukhus. ad Tibull. IV, 1, 176. Morus et Spohn. ad Isocrat. Panegyr. c. XLVIII.

§. 4. *Ea*] Pronomen non refertur ad proximum substantivum, sed ad *Africam;* v. ad c. XVIII, 9. — Pro *latitudinem*, quod omnes libri tuentur, perperam nonnulli, inter quos Voss. ad Melam I, 8. maluerunt *altitudinem*, quo alienissima sententia infertur, et rei et verbis repugnans. *Declivis* enim non dici potest locus, nisi unde lenis est descensus; *latitudo* autem, quo vocabulo significatur regio late patens, optime locorum illorum naturam exprimit, qui paullum editi *per longum tractum aequaliter porriguntur*, et Aegyptum versus desidunt, unde etiam Graecum nomen *Κατάβαθμος*, haud dubie a Cyrenensibus regioni inditum, originem habuit. Ubi is fuerit tradit etiam Strabo XVII, 3. p. 499. Tauchn. p. 1195. C. Almelov. *Μετὰ δὲ τὸν μέγαν λιμένα ἄλλος λιμὴν Πλῦνος· καὶ ὑπὲρ αὐτὸν Τετραπύργια. Τὸ δὲ λοιπὸν μέχρι Παραιτονίου, κἀκεῖθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν· καλεῖται δὲ ὁ τόπος Κατάβαθμος.* cf. infra c. XIX, 3. Paullo altiorem situm eius regionis, ex qua transitus fit in Catabothmon, testatur etiam Herodotus IV, 199. *ἡ Κυρηναίη χώρη, ἐοῦσα ὑψηλοτάτη ταύτης τῆς Λιβύης;* Cyrenaicam enim continuo excipit Catabathmos. Mela I, 1. *deinde a Catabathmo magno continuus est in Aegyptum descensus;* et I, 8. *Catabathmos, vallis devexa in Aegyptum, finit Africam.* v. Mannerti Geogr. Graec. et Romm. Vol. X. P. II. p. 33 sqq.

§. 5. *bonus pecori*] Similiter Liv. XXI, 31, 9. *mons pecori bonus alendo erat.* — *Arbore infecundus* scripsimus auctoritate Arus. Messi, qui (in Corp. Gramm. Lat. Vol. I. p. 230.) v. *ferax illo* hunc Sallustii locum affert. Plerique codd. habent *arbori;* in aliis est *arboribus*, vel *arboris* vel *arborum*, quae omnia tum ex interpolatione orta, tum soloeca sunt. Plurali iure spreto, quippe quem librarii finxerint, singulari offensi, de quo v. ad LVII, 4., Gerlachius dativum, nullo modo ferendum, ineptissimis exemplis in Commentt. p. 242. defendere conatus est, ut Tac. Ann. XI, 10, 3. *subiectis intolerantior.* Cic. p. Planc. 8. *multitudo vobis supplex.* Ovid. Epp. ex Pont. IV, 6, 32. *sontibus esse trucem.* Senec. Herc. Oet. 1027. *patriae scelestus.* Quibus locis ut trita obtinet dativi potestas, ita is casus alienissimus est ad eam rem significandam, *in qua infecunditas cernitur*, sive *per quam* aliquid infecundum

tuosum; ager frugum fertilis, bonus pecori, arbore
6 infecundus; coelo terraque penuria aquarum; genus hominum salubri corpore, velox, patiens laborum; plerosque senectus dissolvit, nisi qui ferro aut be-

fit. Quae sententia quam commode ablativo contineatur, quivis sentiet, qui *fecundus* et *infecundus* cum adiectivis *plenus*, *dignus*, *contentus*, aliis, contulerit, quorum ratio eadem est, ut ostendimus in Iahnii Annall. philol. et paedag. a. 1829. T. II. Fasc. I. p. 43 sq. ubi simul monitum est, quid intersit inter ablat. et genitivum, cui casui *fecundus* usitatius iungitur, ut apud Catull. LXV, 281. Tacit. Ann. IV, 65, 1. Germ. c. 5, 2. Ablativi exemplum idem praebet Ann. XIII, 57, 1. *flumen gignendo sale fecundum.* Virg. Georg. II, 222. *illa ferax oleo.* Weissius ex corruptis edd. edidit *arboribus infecundus;* Gerl. in ed. novissima verum habet. — *Que*, *terra* voci additum, Cortius sine codd. delevit; Gerlachius in textu retinuit, in Commentt. p. 242., quia ab Vatic. 5. abest, deletum vult, sed in ed. min. pro inconstantia sua non delevit. Copulam abesse posse, si codd. iuvarent, probant notata ad Cat. XI, 2. et Liv. XLIV, 22, 8. *sunt qui sciant qua terra, mari subvehantur commeatus;* sed quum praeter omnes codd. etiam Serv. ad Virg. Aen. I, 26. voculam tueatur, ista negligere temerarii est. cf. Curt. IV, 7, 6. *terra coeloque aquarum penuria est.* Tacit. Hist. I, 3. Nobiscum facit etiam Zumptius in Annall. critt. Beroll. a. 1828. N. 47. p. 373; Cortium sequuntur Weissius et Faber.

§. 6. *salubri corpore*] *Salubre*, ut vernaculum *gesund*, transitivo sensu significat id, quod sanitatem affert, intransitivo id, quod sanitatem habet sive *sanum* est, quamquam ab hoc vocabulo rursus ita differt, ut *sanum* magis sit *morbo non affectum*, *salubre* vero *suapte natura robustum;* unde patet *salubre* maius quoddam et praestantius esse, quam *sanum.* v. Doederlini Synonym. Lat. Vol. I. p. 32. §. 9. et 10. qui laudavit Tac. Histor. V, 6. *Corpora hominum salubria et ferentia laborum.* id. Dialog. c. 41, med. *Gentes*, *quae firmissima valetudine ac saluberrimis corporibus utuntur.* Liv. I, 31, 5.—De *velox* vocis propria potestate v. doctam Doederlini commentat. in Synonymm. Latt. T. II. n. 49, 3. 4. 16 et 17. p. 125 sqq. Is quamquam concedit usu parum distinxisse Latinos inter *velox* et *celere*, inter *velocitatem* et *celeritatem*, acute tamen ostendit *velox*, a *velum* vocabulo derivatum, maxime dici de

stils interiere, nam morbus haud saepe quemquam
superat; ad hoc malefici generis plurima animalia.
Sed qui mortales initio Africam habuerint, quique 7
postea accesserint, aut quómodo inter se permixti

re, quae suopte quasi impetu moveatur et brevissimo temporis momento aliquod spatium percurrat; *celere* autem, quod a *cellere* verbo i. e. *impellere* descendit, proprie de eo motu usurpari, qui ab aliqua re cum vi aliquid propellente proficiscatur, unde etiam vehementiae et non moderati consilii notionem adiunctam habeat. Quod Herzogius ad Caes. B. C. VIII, 36. praecipit *celeritatem* obiectivam potestatem habere, *velocitatem* subiective intelligi, id Doederliuus l. l. p. 126. non verum esse ostendit, quum utrumque vocabulum movendi actionem significet, quatenus eius effectus *sensibus* percipitur; *animi* vero nisum, unde motus tanquam ex caussa et fonte proficiscitur, *pernicitas* et *strenuitas* designat. — De aoristi potestate, quam praeteritum *interiere* habet, iam diximus ad Catil. c. X, 4. Sensus est enim: exceptis iis, qui ferro aut bestiis *intereunt* vel *interire solent.* cf. Cat. II, 8. *multi mortales vitam sicuti peregrinantes transiere; quibus profecto contra naturam corpus voluptati, anima oneri fuit.* Iug. XLII, 4. *quae res plerumque magnas civitatis pessumdedit.* LXXIV, 3. *Numidas pedes magis quam arma tuta sunt.* Tacit. Ann. III, 66, 3. *Quod multos etiam bonos pessumdedit, qui praemature vel cum exitio properant.* Plura v. apud G. Ludov. Walch. ad Tacit. Agric. c. I. p. 104 sq. et apud Frotscherum ad Quintil. X, 1, 2. et X, 7, 14. — Verba *ad hoc — animalia*, quoniam structurae ratio multis interpositis turbata est, Gruterus vel loco mota esse suspicatur, multo aptius post *aquarum* collocanda, vel ex glossa accessisse. Prior sententia quamquam non plane displicet, tamen nihil mutandum est, quum Sallustius nimio brevitatis studio a describendi simplicitate paullum abiisse videatur. Similia turbatae perpetuitatis verborum exempla contulit Perizon. ad Sanct. Min. IV, 11. T. II. p. 381. ed. B.

§. 7. *quae plerosque obtinet*] In ista scriptura omnes libri consentiunt, neque dubitant interpretes explicare *quae apud plerosque valet.* Nihilominus offendit, quod *fama* dicitur *homines obtinere*, sententiâ cum dicendi usu non satis congruâ. Nam ut significetur aliquid vel per quoddam tempus durare, vel usu quasi stabilitum in consuetudinem abiisse auctoritatemque nactum esse, *id*

sint, quamquam ab ea fama, quae plerosque obtinet, divorsum est, tamen uti ex libris Punicis, qui regis Hiempsalis dicebantur, interpretatum nobis est, utique rem sese habere cultores eius terrae putant,

obtinere vel *tenere* absolute dicitur; cf. Liv. XXI, 46, 10. *malim equidem de filio verum esse, quod et plures tradidere et fama obtinet.* id. I, 4, 6. *tenet fama lupam ad puerilem vagitum cursum flexisse.* Auctor Ep. I. ad Caes. de Rep. ordin. c. I, 1. *pro vero antea obtinebat.* cf. Spalding. ad Quintil. II, 1, 1. Duker. ad Liv. IV, 7. 7. Heusinger. ad Vechneri Hellenolex. p. 129. Vere igitur Ursinum pro *plerosque* coniecisse puto *plerumque*, quod si vel pauci codd. haberent, non dubitassem in textum recipere, quum vulgatum durissimum sit, quod etiam Heusinger. l. l. improbat; tamen tolerari fortasse potest, etsi liberius dictum videbitur. — *Interpretatum* passive; de quo usu v. ad Cat. VII, 3. XLVIII, 7. Quod Sall. autem plurali *interpr. nobis est* subiicit *dicam*, fecit ex more Latinorum scriptorum, qui de se ipsis loquentes non solum plurali numero utuntur, sed etiam ex singulari in pluralem, et contra, transire solent. cf. infra c. XCV, 2. *Neque enim alio loco de Sullae rebus dicturi sumus et L. Sisenna parum mihi libero ore locutus videtur.* Catil. VII, 7. *Memorare possem quibus in locis maxumas copias P. R. fuderit, ni ea res longius nos ab incepto traheret.* Cic. Epp. ad Famm. II, 11, 2. *Totum negotium non est dignum viribus nostris, qui maiora in republ. onera sustinere et possim et soleam.* ad Attic. IV, 1. a med. *Pridie nonas Sext. Dyrrhachio sum profectus, ipso illo die, quo lex est lata de nobis.* Ceterum hic pluralis, quem grammatici *maiestatis* vocant, tantum abest ut fastus et arrogantiae speciem habeat, ut modeste loquentis sit, qui quod ad ipsum solum pertinet, ad alios quoque referre videatur; cf. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 203. I. 7. b. p. 659. ed. I. Aug. Grotefend. Gramm. Lat. schol. P. II. Sect. I. c. 4. §. 187. p. 153. Daehnius ad Nep. Praef. §. 8. Roth. ad Taciti Agric. Excurs III. p. 110. Frotscher. Obs. in Cic. or. pro Arch. p. 16.

XVIII. §. 1. *Gaetuli*] Plerique codd. habent *Getuli*; sed quum nomen Graece *Γαιτοῦλοι* scribatur, et antepenultima longa sit, ut docet Virgilii versus Aen. IV, 40. *Hinc Gaetulae urbes, genus insuperabile bello*, rectior est per diphthongum scriptura, quam etiam tituli antiqui confirmant. cf. Orellii Inscriptt. Lat. Vol. I. p. 150.

quam paucissumis dicam; ceterum fides eius rei penes auctores erit.

XVIII. Africam initio habuere Gaetuli et Libyes, asperi incultique, quis cibus erat caro ferina

n. 559. et 560. — *Inculti que* in omnibus paene libris est; sed cod. Goerlit. et Schol. Iuvenal. V, 53. habent *et inculti*, Guelf. 12. vero Paris. x. et Vatic. 5. nullam copulam agnoscunt, quam ob caussam Cortius eam delevit, Gerlachius in Commentt. p. 243. deletam vult, quamquam, quae est viri inconstantia, in ed. novissima non delevit. Sed qui dederunt *et*, negligentia quadam sensum modo spectarunt, unde saepe ortae variae scripturae; omissae autem voculae caussa fuit sequens vocabulum, iisdem litteris incipiens. Ad hoc *que*, quod loquendi usus poscit, (v. ad c. XXVIII, 4. coll. nota ad XXX, 3.) non magnum quidem, sed praesidium tamen habet Melae testimonio, qui III, 3. ad Sallustii verba respiciens *asperi incultique* refert. — *Quis* omnes codd. tenent.

§. 2. *aut imperio*] Cortius ex suis, ut videtur, codd. scripsit *neque* imperio; sed *aut* exhibent omnes Leidd. excepto A., Bas. 1. 4. Bern. 1. 3. Misn. Goerlit. Berol. 1. 2. Paris. b. c. x. z. Ven. 1. quam scripturam Gerlachius, quamquam ratione non reddita, recte recepit. Nam saepe ubi triplex *neque* exspectes tertio loco *aut* ponitur, quo fit, ut disiunctio non tribus partibus constet, sed *bimembris* tantum sit, posterioris membri notione cum alia commutata; cf. infra LXXII, 2. *neque loco, neque mortali cuiquam aut tempori satis credere.* LXXIV, 1. *neque illi res, neque consilium aut quisquam hominum satis placebat.* LXXXV, 29. *non possum imagines, neque triumphos aut consulatus maiorum meorum ostentare.* Fragm. Hist. I, 24. *formidine attonitus neque animo, neque auribus aut lingua competere.* cf. Bentl. ad Hor. Serm. I, 6, 68. Moebius ad Caes. B. G. III, 14. p. 170. Goerenz. ad Cic. Acadd. II, 7, 21. Hand. de Particc. Latt. T. I. v. *aut*, II, 9. p. 543 sq. — De verbis *vagi* et *palantes* v. infra ad c. XLIV, 5.

qua nox coegerat] *Qua* exstat in uno Rivii, omnibus, ut videtur, Putschii, pluribus Gruteri et Wassii, Fabric. 1. Struv. Inc. 1. 2. Rem. 2. Vin. 2. Franc. Vratisl. 3. Eccard. Acad. Guelf. 2. 3. 7. 9. 10. 11. 12. Erl. Teg. Misn. Goerlit. Berol. 1. 2. Paris. b. c. Vatic. 1. 2. 3. 4. 6. Med. 2. 4. 5. Ven. 1. Eichhof. Ex reliquis haud pauci habent *quas n. coeg.*; praeterea in edd. antiqq. uno

2 atque humi pabulum, uti pecoribus. Hi neque moribus neque lege aut imperio cuiusquam regebantur; vagi, palantes qua nox coegerat sedes habebant.

Wassii, Med. 9. Vat. 5. et Neap. 4. legitur *quo*, in Wassii autem Mart. et B. Pub. *quam*. Quibus discrepantiis inter se collatis iam patet ex primitiva scriptura *qua* ceteras diversitates esse natas, quum scribae *qua* non intelligentes diversa via *quo* et *quas* tentarent, aut calami lapsu in *quam* aberrarent. Exigua est igitur ad *quas* defendendum Sulpicii Severi auctoritas, ex cuius Diall. I, 15. laudant haec ex Sallustio desumpta: *ne ab hominibus frequententur, quas nox coegerit sedes habent*; nam ibi quoque duo codd. *qua* exhibent. Idem fortasse valet de Hieronymo, qui in Ep. IV, 3. haec habet: *qui habitabant in tentoriis, et quas nox compulerat sedes habebant*, nisi his testimoniis probatur, iam mature in Sallustii codd. quibus illi usi sunt, veram scripturam depravatam fuisse. Saepe autem *qua* adverbii potestate positum male habuisse librarios, notissimum est; v. Oudendorp. ad Caes. B. G. I, 6, 1. ad II, 8, 5. Drakenborch. ad. Liv. V, 43, 2. et ad X, 14, 4. Heusinger. ad Cic. de Off. III, 25, 2. coll. iis, quae notavimus ad Cat. LVII, 3. Sed etiam totius loci sensus, accurate consideratus, docet *quas*, quam scripturam Gerlachius, elegans criticus, elegantissimam censet, prorsus alienam esse. Sallustius enim, ut vagam et non certis sedibus fixam Libyum vitam describeret, neque voluit nec potuit *naturam et condicionem* harum sedium significare, sed hoc dixit, *locum* earum quavis nocte *alium* esse, cui sententiae *qua* unice convenit.

§. 3. *sibi quisque*] Deest *quisque* in quattuor Wassii codd., tum in Struv. Franc. Guelf. 4. 9. 11. 12. Leidd. G. H. et Medic. 7., librariis structuram non intelligentibus. Eadem caussa fuit, cur Cortius ad concinnitatem constructionis efficiendam ex coniectura *quique*, i. e. *quoque*, scriberet, scilicet id demum Latinum ratus, quod plane inauditum et nullo exemplo stabilitum est. Idem valet de Langii, Muelleri et Gerlachii sententia, qui *quisque* pro *quibusque* dictum censent, inconsulto quam ablativi formam *qui* relativum habet ad *quisque* transferentes, neque reputantes nunquam pluralis numeri substantivo pluralem *quisque* pronominis per appositionem addi. Rectius de h. l. iudicavit Lechnerus, qui in scriptione scholastica Hofae a. 1828 edita, p. 14 sqq. nominativi singularis patrocinium suscepit, unde quae ad rem faciunt petivimus. Quum vul-

Sed postquam in Hispania Hercules, sicuti Afri pu- 3
tant, interiit, exercitus eius, compositus ex variis gentibus, amisso duce ac passim multis sibi quisque

gari consuetudine *quisque* ita usurpetur, ut ei praedicatum pluralis numeri aptetur (v. ad Catil. VII, 1.), progressa paullulum licentia factum est, ut hoc pronomen subiecto pluralis numeri quasi appositionis vi adderetur, sed ita, ut reliquorum verborum structura non comprehensum tanquam absolutae enunciationis instar esset, qua dicendi ratione Latini utuntur ad indicandum idem a pluribus seorsum fieri, v. Herzog. ad Catil. XLIII, 1. p. 219. collatis iis, quae supra annotavimus ad c. I, 4. Infra LVII, 4. *Romani pro ingenio quisque pars eminus pugnare.* LVIII, 2. *at nostri sibi quisque pro moribus consulunt.* Drakenborch. ad Liv. VII, 19, 2. Id. II, 12, 16. *ceteri, ut cuique acciderit primo, suo quisque tempore aderunt.* II, 7, 1. *ambo exercitus, Veiens Tarquiniensisque, suas quisque abirent domos.* XLV, 38, 14. *si quis vos interroget, quid moremini hic, et non diversi domos quisque abeatis vestras.* Consimili, sed liberiore modo Lechnerus vidit illud *quisque* etiam ablativis absolutis interiectum esse, ita ut, spreta appositionis lege, potius rectae, quam dicunt, orationis naturam sequatur. Nam si auctor dixisset: *quum amisso duce multi sibi quisque imperium peterent*, quis eo offenderet? Geminus est Iustini locus, XXIX, 1, 8. *his regibus pueris, etsi nulli senioris aetatis rectores erant, tamen in suorum quisque maiorum vestigia nitentibus, magna indoles virtutis enituit.* Caussam audacioris structurae hic vides in eo positam fuisse, quod scriptor cavere volebat, ne *quoque* pro particula haberetur; nam quominus *quibusque* scriberetur ad pronominis casum alteri nomini aequandum constans obstat *singularis numeri* in hoc pronomine usus. Ulterius etiam processit Livius, qui adeo passivae ablativorum absoll. structurae *quisque* intulit, ubi pronomen non alio modo, nisi sententia in activum mutata, excusari potest. Verba sunt haec: XXI, 45, 9. *tum vero omnes, velut Diis auctoribus, in spem suam quisque acceptis, id morae, quod nondum pugnarent, ad potienda sperata rati, proelium uno animo et voce una poscunt.* Livii menti autem obversabatur: *quos quisque in spem suam acceperat.* — *Passim* Langius inepte explicat *divisim* seu *inter se discordes;* recte Cortius: *variis locis*, neque ordine, coll. Mela I, 8. *passim, ac sine lege dispersi.* Brut. in Cic. Epp. ad Famm. XI, 13, 4. *ille*

4 imperium petentibus brevi dilabitur. Ex eo numero Medi, Persae et Armenii, navibus in Africam transvecti, proxumos nostro mari locos occupavere, sed

iit passim, ego ordinatim. Tacit. Ann. XV, 43, in. *ceterum urbis quae domuum supererant, non, ut post Gallica incendia, nulla distinctione nec passim erecta, sed dimensis vicorum ordinibus.* cf. Drakenb. ad Liv. XL, 32, 6. — Pro *dilabitur* Eccard. et Bas. 1. a. m. sec. habent *dilabuntur*, quod Cortius putavit ab *exercitus*, propter collectivam eius potestatem, aptum esse posse; sed in hoc vocabulo neque in usu est cum plurali constructio, neque, si esset, huic loco conveniret, quum addito participio *compositus* singularis numeri notio urgeatur et quasi fixa teneatur, de qua re v. notata ad Cat. XLVIII, 1. p. 219.

§. 4. et 5. *Ex eo numero*] De pronomine per attractionem ad *numero* vocem relato, quum proprie dicendum erat *ex eorum numero*, v. ad c. XXXV, 6. — Pro *Armenii* Cortius et Gerlachius scripsere *Armeni*, quomodo sane in aliqua codd. parte legitur. Sed quam caussam Cortius attulit, huius formae eandem rationem esse, quae obtineat in *Dis*, *is*, *isdem*, falsissima est; quare vulgarem formam retinemus. — *Nostro mari* i. e. mediterraneo; cf. c. XVII, 4. Fragm. Historr. I, 7. Davis. ad Caes. B. G. V, 1, 2. Liv. XXVI, 42, 4. — *Intra Oceanum* contrario modo explicant; Cortius enim, Muellerus et Gerlachius intelligunt loca, quae ab oceano ambiuntur, eique proxima sunt, quippe ad occidentem solem spectantia; Langius vero interpretatur „remotius ab oceano occidentali seu Atlantico, orientem versus; altera enim explicatione admissa totum hoc caput difficultatibus laborat.“ Sed non reputavit Langius, qui *alveos navium inversos* pro tuguriis habuerint non potuisse procul ab oceani littore sedes ponere, sed navibus in terram tractis *locis mari proximis* agitare debuisse. Neque aliud verbis *intra oceanum* significatur. Nam *intra aliquam rem esse* paullo rariore usu dicitur non id, quod illa re continetur, et eius quasi finibus circumscribitur, sed quod ad eam vergit tantum et accedit, ita ut iustum rei modum non habeat. cf. Cic. Epp. ad Famm. IV, 4, 14. *modice hoc faciam, aut etiam intra modum*, i. e. etiam minus, quam permittit modus. ib. IX, 26, 9. *epulamur non modo non contra legem, sed etiam intra legem*, i. e. ut Cortius recte explicat, parcius etiam, quam leges permittunt. Quintil. XI, 3. 8. *Hortensii scripta tantum intra famam sunt.* cf. Servium ad Virg. Aen.

Persae intra Oceanum magis; hique alveos navium invorsos pro tuguriis habuere, quia neque materia in agris, neque ab Hispanis emundi aut mutandi

V, 409. et ad VI, 304. qui Varronem refert *iuveniorem* explicasse *non satis iuvenem*, sive *intra iuvenem.* Inde ad eas res translatum, quae sensibus percipiuntur, et maxime de *loco* dictum *intra* significat *propinquitatem* eius rei, quae *intra aliam* esse dicitur, ut *locus intra oceanum* non sit in ipso oceano, sed qui prope ab oceano absit. Ita Livius XXV, 11, 7. *fossa ingens ducta, et vallum intra eam erigitur*, i. e. ad fossam versus, sive ea parte, quae ad fossam spectat neque multum ab ea abest. Cic. p. Sext. c. 27, 58. *Antiochum illum Magnum maiores nostri intra montem Taurum regnare iusserunt*, i. e. Antiochi regnum usque ad Tauri vicinitatem pertinere voluerunt. id. in Verr. III, 89, 207. *locus intra oceanum iam nullus est, neque tam longinquus, neque tam reconditus, quo non nostrorum hominum libido iniquitasque pervaserit*, i. e. locus oceano conterminus. cf. Gell. XII, 13. G. Ludov. Walch. Emendd. Livv. c. VII. p. 134. Gronov. Observatt. I, 10. p. 72 sq. ed. Lips. Ceterum eum Persae cursum tenuere, ut fretum Herculis transgressi, navibus ea Africae parte, quae est inter Mauretaniam Tingitanam et Fortunatas Insulas, appellerent; inde in interiorem Africae partem versi, ubi Gaetulorum sedes, postea terras septentrionem versus sitas invaserunt. — Pro *materia* Putschius ex Bongarsiano libro scribi vult *materies*, quomodo etiam in Guelf. 10. et in Eccard. m. sec. legitur, prorsus contra receptam opinionem *materia* tantum de rebus corporeis et maxime de ligno dici, unde aliquid fiat, *materiem* translate de iis quae ingenii sint, usurpari; cf. Fronto de differentt. verbb. p. 481. ed. Mai. Davisius et Oudendorp. ad Caes. B. G. III, 29, 1. Drakenb. ad Liv. V, 55, 3. Otto ad Cic. de Fin. III, 18, 61. et Lindemannus in Seebodii Miscell. Crit. II. p. 93. Sed non accurate servatum esse discrimen alii, ac mea sententia verius, observarunt, velut Iani Lex. philol. crit. p. 1063. Kraft. ad Mureti oratt. p. 270. Bergman. ad Ruhnkenii vit. p. 419. Idem testantur veterum exempla, ut Cic. in Verr. V, 18, 47. *relicua est materies; hanc Rheginis, ut ipsi dicunt, publice, quod Mamertini materiem non habent, imperavisti.* Contra Liv. XXXV, 12, 10. *erat etiam maior orationi materia.* Id. XXVI, 35, 4. Non est igitur quod apud Sallustium paucissimos codd. relicuorum auctoritati praeferamus.

6 copia erat; mare magnum et ignara lingua commer-
7 cia prohibebant. Hi paullatim per connubia Gaetulos secum miscuere, et quia saepe tentantes agros

§. 6. *mare magnum*] Putschius *magnum* perperam explicat *saevum*, *importuosum*, seductus Iug. LXXVIII, 3. *ubi mare magnum esse et saevire ventis coepit;* non vidit enim aliam esse epitheti, aliam praedicati vim. Aeque absona Langii est sententia, qui *magnum maris* inter Numidiam Hispaniamque *spatium* designari putat. Quin potius *Oceanum* sive mare Atlanticum intelligendum esse, et loquendi usus ostendit, quod iam a Cortio observatum, et res ipsa documento est. Cic. Somn. Scip. c. VI. *terra parva quaedam insula est; circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod magnum, quod oceanum appellatis in terris.* Seneca Natt. Quaestt. VI, 6. *Thales Milesius totam terram subiecto iudicat humore portari et innatare, sive illud oceanum vocas, sive magnum mare.* De eo autem loqui Sallustium patet ex iis, quae §. 5. de cursu Persarum monuimus. — Ante *mare* in Guelf. 1. additur *et*, Cortio iudice haud male, cui non repugno, quum hac particula saepe enunciationes explicativae antecedentibus addantur; v. ad Cat. XIX, 2. Sed non minus usitata est talium enunciationum ἀσύνδετος ratio, de qua diximus ad Cat. XXXIX, 4. p. 184. — *Ignara* passive pro *incognita;* cf. Iug. LII, 4. *regio hostibus ignara.* XCIII, 3. *cupido ignara visundi.* CIII, 6. *etiamtum largitio multis ignara.* Nonnulla Taciti exempla iam laudavimus ad Cat. X, 5. p. 54. Ex eodem genere est, quod idem *gnarus* passive usurpat, de quo v. Lipsium ad Annall. I, 5, 2. Mureti VV. LL. XI, 2.

§. 7. *Gaetulos secum miscuere*] *Secum* abest a Guelf. 4. Arond. et Reg.; in Eccard. a. m. sec. est *Gaetulis miscuere se;* in Med. 11. *se Gaetulis misc.;* in Struv. et Bern. 3. *Gaetulos sibi miscuere;* relicui in vulgata conspirant, quam nihil plane est cur deseramus. Cortius tamen pronomine omisso scripsit *Gaetulos miscuere*, quod obscuritate impeditum vix eum sensum qui in vulgata inest, ut ille vult, habere potest. Melius ad sensum Bipp. *sibi* receperunt, sed sine idonea codd. auctoritate. — *Tentantes agros*, sc. num habitando et frugibus ferendis idonei essent. Inepte igitur Palmerius coniecit *tendentes*, sc. tentoria vel mapalia. — *Alia*, *deinde alia loca* satis multi, in iisque optimi codd. tenent, ut Bas. 1. Fabr. 1. 2. Teg. Erl. Goerlit. Leid. L. B. C. D. E. F. G. K. Struv. Acad. Eccard. sex Guelff. Misn. Paris. b. c. x. z. In aliis alterum *alia*

alia, deinde alia loca petiverant, semet ipsi Nomadas appellavere. Ceterum adhuc aedificia Numida- 8 rum agrestium, quae mapalia illi vocant, oblonga,

deest; Sen. 1. a m. sec. habet *alia deinde atque alia*, quemadmodum et in antiquioribus edd. et in Gruteriana, Wassiana et Havercamp. editum est. Sed Cortius recte monuit *atque* glossam esse *deinde* vocabuli, ex margine in textum illatam, quum usitatius sit *alia atque alia* dicere. Geminum nostro exemplum est infra c. XXXVI, 2. *Iugurtha alias, deinde alias morae caussas facere.* — *Semet ipsi* exstat in Bas. 1. Fabr. 1. 2. Teg. Leid. L. B. C. D. Eccard. Guelf. 1. et Bern. 3. Berol. 2. Paris. b. c. x. z. et Einsiedel. Relicui consueta diversitate *semet ipsos*. V. ad Catil. XX, 6. p. 100. — *Nomadas* Gerlachius recte scripsit ex Paris. z. pro *Numidas*, quod in ceteris omnibus est codd. Nam immature vulgatam formam hic esse illatam, tum ex eo patet, quod Sallustius ex Graecis ἐτυμολογεῖ (quam recte, nihil ad rem), tum quod infra §. 11. aperte declarat *Numidarum* nomen *mutatione* esse ortum, dicens *Persae postea nomine Numidae digressi* etc. Non ipso autem Numidas sibi hoc nomen indidisse, sed a *Graecis*, quibus cum ipsis et in Sicilia et in Africa, Agathocle invadente, res erat, propter vitae genus *Νομάδας* esse appellatos, idque nomen a Graecis auditum *Romanos* sua lingua in *Numidas* mutasse acute monuit Mannertus Geogr. Graec. et Rom. Tom. X. P. II. p. 195. et 199.

§. 8. *mapalia*] De altera huius vocabuli forma *magalia* v. Serv. ad Virg. Aen. IV, 259. unde cognoscimus, id quod etiam poetarum loci ostendunt, in *mapalia* primam corripi, in *magalia* produci, sed nullo sensus discrimine. In vulgari usu *mapalia* fuisse videtur, poetis alteram formam tantummodo metri caussa usurpantibus. De eorum forma v. Festum h. v. (Gramm. Lat. T. II. p. 169. Lindem.) qui ex Catonis Origg. IV. haec affert: *mapalia quasi cohortes rotundae sunt.* Exstruendi modum obiter descripsit Livius XXX, 3, 8., quocum cf. Tacit. Ann. III, 74. ubi v. Ernesti. Adde ibid. IV, 25, 1. Historr. IV, 50, extr. Liv. XXIX, 31, 8. Plin. H. N. V. 3. Lucan. IV, 684. Ex quibus locis omnibus patet mapalia proprie eiusmodi habitacula fuisse, quae facile ex uno loco in alterum transferri possent; quare non mirum hoc nomine etiam vilissimi generis domus, quales in suburbiis esse solent, fuisse nuncupatas, quibus nos consimili modo nomen *Baraken* tribuere solemus. Nihil egit igitur Wassius ad h. l., totas casas *magalia* appellatas fuisse

incurvis lateribus tecta, quasi navium carinae sunt.
9 Medi autem et Armenii accessere Libyes; nam hi propius mare Africum agitabant, Gaetuli sub sole magis, haud procul ab ardoribus; hique mature oppida habuere; nam freto divisi ab Hispania mutare

contendens, recte refutatus a Cortio, quem etiam Schellerus in Lex. ampl. p. 6046. sequitur.

§. 9. *Medi autem et Armenii accessere Libyes*] Ita scriptum exstat in nonnullis codd. Glareani, uno Ciaccon., Wassii Reg. Laud. 1. 2. Arondel. B. Publ. Balliol. Bodlei., Commel. Fabr. 2. Struv. m. pr. Rem. 1. Inc. 1. 2. Franc. Vrat. 1. 3. Eccard. Guelf. 4. 7. 10. 11. 12. Bas. 4. Bern. 1., multis Leidd., Misn. et Berol. 1. m. sec. Reliqui habent *Medis a. et Armeniis acc. Libyes*, quod, quum iam Glareanus verum vidisset, temere ab omnibus editoribus uno Fabro excepto, in textu expressum fuit. Nam quod *accessere* interpretantur *coaluerunt*, *consanguinitatis foedere cum iis se iunxerunt* (v. Gerlach. Commentt. p. 245.), id nullo modo hoc verbo potest significari, et, ut posset, prorsus alienum est, quum auctor de *mutatis advenarum sedibus* loquatur. Igitur §. 4. in universum nominatis gentibus, quae in Africam transierant, deinde de singulis dicit, ac primum *Persas* narrat ex regionibus Oceanum attingentibus *ad Gaetulos progressos* esse et cum iis se miscuisse; tum de *Medis* et *Armeniis* agens, hos quoque docet non in primis sedibus permansisse, sed iis relictis *ad Libyes accessisse.* Qui sensus ut consilio auctoris et totius loci ingenio optime congruit, ita etiam structura verbi legitima commendatur. Sallustius enim *accedere*, ubi valet *se conferre ad aliq.* semper cum accusat. coniungit; cf. infra XX, 3. LXII, 1. LXXI, 5. XCVII, 3. Vulgatâ igitur scripturâ vides rerum rationem prorsus perverti, quasi *Medi* et *Armenii stabiles* sedes habuerint, Libyes *vagantes* ab his recepti fuerint, quod plane contra fuit. — *Agitabant* explicavimus ad Cat. XXIII, 3. Cort. h. l. adhuc comparat c. XIX, 5. LXXXIX, 7. Tacit. Annall. I, 50, 1. Adde ibid. I, 68, 1. III, 19, 2. IV, 46, 1. — Falso Kunhardtus et *hi* et *hique* ad *Medos* referendum putat. Priore enim *Libyes* significari eo patet, quod auctor *Gaetulos* iis opponit; sed posterius ad *Medos et Armenios* spectare ostendunt sequentia *divisi — nomen eorum Libyes corrupere.* Omnino enim tenendum est tum relativum, tum demonstrativa pronomina non unice ad proxime praegressum sub-

res inter se instituerant. Nomen eorum paullatim 10
Libyes corrupere, barbara lingua Mauros pro Medis
appellantes. Sed res Persarum brevi adolevit; ac 11
postea nomine Numidae, propter multitudinem a parentibus digressi, possedere ea loca, quae proxuma

stantivum referri, sed ad id, quod in sententia primarium est, (quod de *hic* pronomine luculenter persecutus est Car. Henr. Frotscher in Obss. in Sall. P. I. p. 32.) neque Latinos, quippe recti sensus vi nitentes, ambiguitatis periculum vereri solitos. Nonnulla huc facientia notavimus ad Catil. XLVIII, 1. quibuscum cf. dicta ad Iug. XIV, 23. et ad XXIV, 8. Eodem modo intellexit nostrum locum Perizon. ad Sanct. Min. II, 9, extr. T. I. p. 277. ed. Bauer. cf. supra c. XVII, 4. *sed Africam in Europa. Ea finis habet* etc. — Pro *freto* Wassii cod. Martin. habet *fretu*, quod ille recepit. Istam formam usurpatam fuisse et ostendunt poetarum, velut Lucretii, exempla, et confirmatur grammaticorum testimoniis, v. c. Priscian. VI, 16, 79. T. I. p. 274. ed. Kr. Quin Gellio auctore NN. AA. XIII, 20. ipse Cicero in Verr. V, 66, 169. dixit *perangusto fretu.* Nihil igitur obstat, quominus Sallustium quoque ita dicere potuisse credamus. Sed quum unus tantum cod., neque is insignis, rariorem formam praebeat, eam potius a docto librario, quod genus antiquarios vocant, quam a Sallustio profectam iudico. *Fretum* autem intelligitur *Gaditanum.* Quod quum opponatur *mari magno*, quo auctor §. 5. dixerat Persas a commerciis prohibitos fuisse, ita intelligendum est, ut notio *angusti maris* emineat, quippe quae caussa fuerit rerum inter se mutandarum. Quare ad nexum sententiarum Weissius non male explicat: *quia non nisi freto divisi erant.* — Verba *inter se* per synesin spectant ad nomen *Hispanorum*, quod latet in *Hispania* (v. ad Cat. XXXIX, 3. p. 183.); quo fit, ut *instituerant* non solum Medos et Armenios, sed etiam Hispanos subiectum habeat.

§. 11. *nomine Numidae*] Pessime Gruterus ex coniectura dedit *Nomo-Numidae*, quod et in Havercampii editione repetitum est. Longe plurimi libri in recepta scriptura consentiunt; alii levi discrepantia *nomine Numidiae* praebent. Ac verum esse *nomine* iam Cortius eo demonstravit, quod in Guelf. 10. itemque in Leid. F. est *nomine mutato Numidae;* in Leid. A. et M. *sub nomine Numidae*; in Sen. 1. *de nomine Num.;* in Acad. Vin. 2. et Vratisl. 2. *sub*

12 Carthaginem Numidia appellatur. Deinde utrique, alteris freti, finitumos armis aut metu sub imperium suum coegere, nomen gloriamque sibi addidere, magis hi, qui ad nostrum mare processerant, quia

nomine Numidiae; quippe in promptu est, nullam harum interpolationum procudi potuisse, nisi librarii in primitiva scriptura *nomine* offendissent. — *Possedere* explicatum ad c. XVI, 5. Male Gerlachius in ed. mai. Cortium secutus scripsit *possidere*, quod in Fabric. 1. 2. Acad. Struv. Franc. Vrat. 2. Ecc. Guelf. 2. 3. 9. 11. 12. Bas. 1. 4. Bern. 1. 3. Paris. B. D. Teg. Misn. et Goerlit. reperitur. Reliqui vulgatam praebent, quae sola huic loco convenit; nam inf. historicus quum per se a nuda rei factae relatione alienus est, tum a tota huius loci ratione abhorret, ubi auctor omnia per praeteritum extulit. Nam quis credat Sallustium tam parum sibi in narrando constare, ut, quum inde a §. 4. dixisset *occupavere, habuere, miscuere, appellavere, accessere, habuere, corrupere, adolevit, coegere, addidere, possessa est, concessere*, ut his praes. infinitivum inferret, rebus non mutatis? Sed maxime perfectum eo confirmatur, quod narratio particulis *ac postea* continuatur. Neque sibi constitit Gerl. in ed. novissima. — Quod *proxuma* scripsimus, audacius videri potest; et sane profiteor ita fluctuare de huius loci constituenda scriptura iudicium, ut veram auctoris manum me dedisse non pro certo affirmaverim. Codices enim fere omnes tenent *proxume Carthaginem*, quod per se ne minimam quidem corruptelae suspicionem praebet. Sed Arus. Messus v. *proxumus illo* (Gramm. Lat. Vol. I. p. 252. Lind.) hunc locum ita refert: *proxuma Carthagine*, quod mirifice a vulgata discrepat. Quum autem nullo scriptorum exemplo constet Latinos *proximus* cum ablativo coniunxisse (quamquam fortasse iste casus defendi possit, si statuas propinquitatis notionem concipi non quatenus *acceditur* ad locum, sed quatenus *disceditur ab loco*, ut in vernacula dici potest *nahe von etwas ab*), Arusianum non satis emendato exemplo deceptum puto; nam *M* littera facile absorberi potuit. Idem valet de altero loco, ex Iug. c. XIX, 5. ab eodem sic allato: *proxumi Hispania Mauri sunt*, pro quo codd. *proxume Hispaniam* habent. In his ut nihil tribuendum puto testimonio de ablativo casu, ita non est cur *adiectivum* pro *adverbio* exhibitum pro falso habeam, praesertim quum codd. hoc quidem loco non plane repugnare videantur. Nam quum Wassius tacite edidisset *proxuma Carthaginem*, quemadmodum apud

Libyes quam Gaetuli minus bellicosi. Denique Africae pars inferior pleraque ab Numidis possessa est; victi omnes in gentem nomenque imperantium concessere.

Frontonem l. e. Arus. Messum exstare dixit A. Manutius, Cortius haec annotavit: „Sic Wassius, nec quid, nec quare. Gruteriana enim omnesque vett. edd. recentiores etiam ante Hackianam, quae cum Crispino Wassio praeiverunt, habent: *quae proxime Carthaginem;* et sic etiam omnes nostri Mss. *exceptis tribus quatuorve* imi subsellii, *qui ita latine sciverunt, ut isti editores.*" Quae quamquam haud uno nomine perplexe dicta sunt, tamen hoc voluisse videtur Cortius, tres quattuorve ex suis codd. *proxima*, ut habet Wassius, praebere. Quare adiectivum satis defensum puto. Sed videant acutiores, quemadmodum has tenebras ita discutiant, ut omni ambiguitate remota quid auctor scripserit *certa via* intelligatur. De accusativo ex *proximus* pendente v. ad Catil. c. XI, 1. coll. Fr. Gronov. ad Liv. VIII, 32, 12. et Perizon. ad Sanct. Min. I, 16. T. I. p. 180. ed. Bau. Muret. VV. LL. XIX, 17. — *Appellatur* multi librarii non concoxerunt, unde in parte codd. *appellantur* illatum reperitur. Sed singularis numerus attractionis lege nititur, qua verbum non ad subiectum, sed ad praedicati nomen refertur. cf. ad Catil. XXV, 3. p. 121. Apposite Cortius laudavit Fragm. Historr. I, 15, 17. Gerl. *nisi approbaritis bonā civium miserorum quasi Cimbricam praedam venum aut dono datam.* ibid. I, 19, 12. *videmini intenta mala quasi fulmen optare se quisque ne attingat.* Terent. Andr. III, 3, 23. *amantium irae amoris integratio est.* cf. Krueger de Attractione Lat. Ling. §. 25. p. 57.

§. 12. *deinde*] Ita omnes habent libri, exceptis uno Rivii, uno Gruteri et Guelf. 4. in quibus *dein* legitur, quod Cortius et Gerlachius non idoneam ob caussam vulgatae praetulerunt. cf. ad Cat. XXXII, 1. XL, 6. — *Utrique* non sunt, ut Muellerus perperam censet, *ab una parte Persae cum Gaetulis, ab altera Libyes cum Medis et Armeniis*, sed *Numidae parentes eorumque filii* i. e. Persae cum Gaetulis mixti indeque orti Numidae. His enim quoniam Libyes cum Mauris iuncti statim post *opponuntur*, non possunt iidem vocabulo *utrique* comprehendi. — Statim post Cortius scripsit *sub imperium cogere*, in omittendo pronomine secutus Guelf. 9. et Vrat. 2. Infinitivus quem praebent Eccard. a m. pr. Sen. 2. Heuss. Guelf. 7. 9. 11. Vrat. 2., cur ferri nequeat, iam dixi ad §. 11. Insolentia

XIX. Postea Phoenices, alii multitudinis domi minuendae gratia, pars imperi cupidine sollicitata plebe et aliis, novarum rerum avidis, Hipponem,

eo augetur, quod in *eodem orationis membro* sequitur perfectum, neque afferendi Cortio erant tales loci, ubi infinit. a verbo finito interpunctione maiore disiungitur, ut Cat. XXI, 4. et Iug. XV, 2. Denique in promptu est scribas facilius ex *coegere* aberrare potuisse in *cogere*, quam contra. — Pro *possessa est* Sen. 2. et Heuss. *obsessa est*, scribis verbi rationem non capientibus, quam explicavi ad c. XVI, 5. — *Concedere in gentem* proprie dicuntur, qui aliis subiecti cum iis quasi coalescunt; cf. Drakenb. ad Liv. XXXVIII, 16, 9. XXIX, 29, 10. XXXIX, 2, 4. Iustin. IV, 2.

XIX. §. 1. *Phoenices, alii — pars*] In partitiva sententia Sallustium saepe *alii — pars* pro geminato *alii* dicere monitum est ad Cat. II, 1. Sed quod partium significationi non genitivum, quo eae comprehendantur, sed nominativum praemisit, eius rei caussa haec est, quod respiciens ad superiora *totos populos* sibi opponit, ita ut Persis, Medis et Armeniis respondeant *Phoenices.* Quare primaria sententia non pendet ex vocibus *alii — pars*, quae ratio valeret genitivo antecedente, sed potius ex *universae gentis nomine*, cui sequentia per appositionem addita sunt, ut statim post et §. 5. iterum factum; cf. c. L, 4. *Numidae, alii postremos caedere, pars a sinistra ac dextera tentare;* XIV, 15. XLVI, 4. LVII, 4. CIV, 3. LXXIV, 1. Cat. II, 1. Eodem modo Tacit. Ann. XIV, 23, 2. *Barbari, pro ingenio quisque, alii preces offerre, quidam deserere vicos.* — *Et aliis novarum rerum avidis* exstat in Naz. Commel. Bas. 1. Fabric. 1. a m. pr. Leid. L. Teg. Goerlit. Sen. 1. 2. ac praeterea in multis Cortii, Havercampii, Gerlachii, aliorum codd. Aliquantus tamen numerus et *alii nov. rer. avidi* habet, quae scriptura olim vulgata inde a Grutero et Cortio recte improbata est. Vere vidit Cortius *alios* non respectu antecedentium *alii — pars* dici, ut tertia caussa coloniarum condendarum commemoretur, sed bimembrem esse sententiam ex *sollicitata* pendentem, ita ut ex singulari ad *aliis* suplendum sit *sollicitatis*, quod apte confirmat exemplis Ciceronis ex Epp. ad Famm. I, 9, 63. *eius omni et gratia et opibus sic fruor, ut meis.* ibid. XVI, 1, 5. *et comites, et tempestates, et navem idoneam ut habeas diligenter videbis.* — *Hipponem* non intelligi *Regium*, sed *Diarrhytum* sive *Zarytum*, in regione Zeugitana haud procul ab Utica situm locorum ordo ostendit,

Hadrumetum, Leptim aliasque urbis in ora maritima condidere, haeque brevi multum auctae, pars originibus suis praesidio, aliae decori fuere. Nam 2

ut Cortius iam monuit. cf. Plin. H. N. V, 3. Strab. XVII, 3. p. 488. et Tauchn. p. 1188. D. ed. Almelov; et Mannerti Geogr. Graec. et Rom. Tom. X. P. II. p. 297 — 300. — De Hadrumeto, (Graece Ἀδρύμη, Ἀδρύμητος, Ἀδρούμετος,) v. Mannert ibid. p. 243 sq. et Cellarii Not. orb. ant. IV, 4. p. 868. ed. Schw. — *Leptis* h. l. intelligitur *minor*, quae sita inter Hadrumetum et Thapsum (cf. Sickleri Geogr. antiq. p. 822. Mannert. l. l. p. 241 sq.). *Leptim maiorem*, quae est inter Syrtes, mox memorat §. 3. ac de eius origine plura infra c. LXXVIII. v. Mannert. l. l. p. 124 sqq. Cellar. Not. orb. ant. IV, 4. p. 857 sq. Liv. XXXIV, 62, 3. — *Suis* Cortius omisit, unius Guelf. 10. fide. — *Origines* sunt *metropoles*, unde coloniae emissae, nam *origo* non solum dicitur nascendi sive oriendi ratio, sed etiam *id*, *unde aliquid ortum suum habet*; cf. Walch. Emendd. Liv. c. XI. p. 226. Liv. XXXVIII, 39, 10. *Iliensibus Rhoetum et Gergithum addiderunt o r i g i n u m memoriā.* id. XXVI, 13, 16. *Albam a fundamentis proruerunt, ne memoria o r i g i n u m suarum exstaret.*

§. 2. *Nam de Carthagine tacere melius puto*] *Nam* ita positum est, ut non referatur ad id, quod in antecedentibus est dictum, sed ad omissam sententiam, tali fere modo supplendam: *haec de illis urbibus s u f f i c i a n t; sed Carthaginem c o n s u l t o n o n n o m i n a v i; n a m de ea* etc. cf. Catil. LII, 34. Iug. c. XXVIII, 5. XXXI, 2. LXIII, 6. LXXXII, 2. LXXXVIII, 5. Tac. Ann. XIV, 12, 5: *Nero feminas illustres Iuniam et Calpurniam, praefectura functos Valerium Capitonem et Licinium Gabolum sedibus patriis reddidit. Etiam Lollia Paullinae cineres sepulcrumque exstrui permisit, quosque ipse nuper relegaverat, Iturium et Calvisium poena exsolvit. N a m Silana fato functa erat;* supple: *sed in iis, qui hanc gratiam experirentur, Silana non fuit; n a m ea etc.* ibid. XIV, 44, 4. *At quidam insontes peribunt. N a m et ex fuso exercitu decimus quisque fusti feritur;* ubi Gronovius recte vidit *nam* spectare ad omissam sententiam: *pereant sane, n e q u e t a m e n i d s i n e e x e m p l o est.* id Agric. c. XLVI, extr. ibique Walch. Adde Gernhard. et Beier. ad Cic. de Off. III, 21, 84. in Verr. I, 57, 150. II, 29. 72, extr. Kuehner. ad Tusc. I, 6, 11. ibid. I, 31, 76. Ramshorn. Gr. Lat. §. 187. p. 564. Creuzer ad Cic. de Rep. II, 15. p. 250.

de Carthagine tacere melius puto, quam parum
3 dicere, quoniam alio properare tempus monet. Igitur ad Catabathmon, qui locus Aegyptum ab Afri-

Otto ad Cic. de Finn. I, 7, 25. Frotscher ad Quintil. X, 1, 12. Spalding. ad II, 11, 7. — Quod scripsimus *tacere melius puto*, fortasse erunt qui improbent; omnes enim codd. tenent *silere melius puto*, excepto uno Eccard. qui receptam a nobis scripturam servavit. Quam ut probaremus multum fecit Quintiliani auctoritas, qui Instit. orat. II, 13, 14. nostrum locum sic refert: *tacere satius puto*; sed plurimum valuit dicendi usus. Nam si Sallustius auctore Gellio NN. AA. X, 20. proprietatum in verbis retinentissimus fuit, vix tibi persuadeas *silere* eum dixisse. Verissime enim Ludov. Doederlinus in Synonymm. Latt. T. I. p. 85 sqq. docuit *silere* ita differre ab *tacere*, ut illud latius pateat et omnino significet *nihil soni edere*, hoc *nullum verbum proferre*. Igitur *silere*, cui in vernacula respondent dictiones *still sein*, *sich still und ruhig verhalten*, dicitur is, qui nullum sonitum vel strepitum reddit, qui ne mussitat quidem et hiscere non audet; *tacet* vero is, qui *non loquitur* et *quae dicenda habet*, *premit*. Quippe *dicendo* non oppositum est *silere*, sed *tacere*, ut Doederlinus demonstravit his exemplis: Cato ap. Gell. I, 15. *frusto panis conduci potest vel ut taceat, vel ut loquatur*. Plaut. Rud. IV, 4, 72. *quia enim neque loquens es, neque tacens unquam bonus*. Ter. Eun. IV, 4, 54. *utrum taceamne, an praedicem?* Adde Sall. Iug. XXXIII, 1. *ubi Iugurtha respondere iussus est, C. Baebius regem tacere iubet*. Virg. Aen. I, 148 sqq. *Ac veluti magno in populo quum saepe coorta est Seditio, saevitque animis ignobile vulgus, Iamque faces et saxa volant, furor arma ministrat; Tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem Conspexere, silent arrectisque auribus astant.* Cum Doederlini praeceptis fere congruunt, quae Herzogius ad Cat. I, 1. de verborum *silere* et *tacere* discrimine disseruit, nisi quod illud graece *σιγᾶν*, hoc *σιωπᾶν* esse dicit; nam plane contra esse quivis accurate inspectis exemplis, a Doederlino allatis, sentiet. Quae quum ita sint, vides quam perverse *silere* verbum de *omissa* rerum Carthaginiensium *commemoratione* positum sit. Sed scrupulum fortasse iniicit, quod Quintilianus etiam pro *melius* habet *satius*, ut, quum memoriter locum laudare videatur, eius testimonio nihil tribuendum sit. Memoriter laudasse concedo, sed loquendi usu duce intelligentissimus linguae existimator in *tacere* verbo

ca dividit, secundo mari prima Cyrene est, colonia Theraeon, ac deinceps duae Syrtes, interque eas Leptis, deinde Philaenon arae, quem locum Aegy-

errare non potuit, quamquam potuit, non mutata sententia, memoriae lapsu *satius* pro *melius* dicere. Quibus haec non satis faciunt frustra auxilium petent a Sallustii imitatoribus; nam vulgatam expressit Appulei. de Mundo p. 68. *de rectore quippe omnium non, ut ait ille, s i l e r e melius est, sed vel parum dicere;* contra Quintilianum sequitur Hieronym. Ep. ad Paullin. CIII. *super quo t a c e r e melius puto, quam pauca scribere;* unde si non aliud, hoc certe intelligitur, iam primis nostrae aerae seculis hic illic quaedam in codd. turbata fuisse, nisi et Appuleium et Hieronymum Sallustii verba memoriter tantum, neque accurate imitatos esse apparet.

§. 3. *ad Catabathmon — secundo mari prima Cyrene est*] Haec ut recte intelligantur tenendum est Sallustium in Africae parte ea, quae mare mediterraneum attingit, describenda ita versari, ut ab oriente profectus et vultu quasi in occidentem solem conversus, breviter quae inter Aegyptum et fretum Herculis interiacent percurrat, locorum ordinem ad oram maris sitorum servans. Quare *ad Catabathmon* non esse potest *prope Catabathmon;* erravit enim Handius de Particc. Lat. Vol. I. p. 90. hunc locum iis annumerans, in quibus *ad* vicinitatem loci indicat ab *accedendi* notione; Catabathmon enim *initium* ponens Sallustius ab eo *discedit* potius in descriptione terrae, quam accedit. Quod sentiens Ciacconius coniecit scribendum esse *a Catabathmo*, ut sane exstat in Wassii cod. L. 3. Sed vulgata non est sollicitanda. *Ad* enim de *ordine* dicitur, quo res se *excipiunt*, quo sensu Germani praepositiones *auf* et *nach* usurpant. cf. Cic. de Finn. III, 16, 52. *quorum ordo proxime accedit, ut s e c u n d u s sit a d regium principatum*, quem locum perperam a Goerenzio intellectum recte explicavit Handius de Particc. Vol. I. p. 91. Sallustium verbotenus sequitur Mela I, 8. *inde a d Catabathmon Cyrenaica provincia est.* cf. Plin. H. N. XXVIII, 9, post init. *Dulcissimum a d hominis camelinum lac.* — *Secundo mari* Cortius, Kunhardtus et Muellerus pessime ita capiunt, quasi auctor dixerit: post Catabathmum Cyrenen primam esse; *secundo*, i. e. *altero loco*, sive proxime post Cyrenen esse *mare*. Non meliorem rationem iniit Fr. Gronovius, ex cuius scholiis in Sallustium Cortius hanc protulit explicationem, Gerlachio probatam, *secundo mari* dictum esse ut *secundo flumine*, scilicet *quia mare ab Asiae angulo*

ptum vorsus finem imperi habuere Carthaginienses, 4 post aliae Punicae urbes. Cetera loca usque ad

repressum in partem illam, quae est Carthaginem versus, feratur et fluat! Sed unice vera Wassii sententia est, qui ostendit ista verba significare *secundum mare*, vel *si quis secundum mare pergat*, sive *maris oram sequatur*. Nam ut *secundo flumine* non solum de iis dicitur, qui ipso flumine deorsum feruntur, quae Gronovii est sententia, sed etiam de iis, qui fluminis tractum sive decursum *in ripa sequuntur*, cf. Caes. B. G. VII, 58. *refecto ponte, quem superioribus diebus hostes resciderunt, exercitum transducit et secundo flumine (vernacula längs dem Flusse) ad Lutetiam iter facere coepit*, ita nihil obstat quominus Sallustii verba eundem sensum habeant. Qui enim ita iter facit, ut non, maris ora relicta, interiora terrae petat, sed pari semper intervallo a mari absit, is *secundo mari* iter facit.

Theraeon] In codd. et edd. omnibus scribitur *Thereon*, ac statim post *Philenon*; sed diphthongum poscit graeca scribendi ratio *Θηραῖοι*, *Φίλαινοι*, quare etiam sine codd. verum reposuimus. Graecam *genitivi* formam Conr. Leop. Schneiderus Gramm. Lat. T. II. P. I. p. 83. recte observat in rarioribus tantum nominibus geographicis fuisse admissam. De *Cyrene* Theraeorum colonia, Batto duce Ol. XXXVI. sive a. 631. a. Chr. n. condita, v. Herod. IV, 145 sqq. Strab. XVII, 3. p. 497. Tauchn. p. 1194. B. ed. Almelov. cf. Boeckh. ad Pind. Pyth. IV. Explic. p. 263. 265. Car. Ritteri Geograph. P. I. quae *Africam* complectitur, p. 945 — 949. Mannerti Geogr. Graec. et Rom. Tom X. P. II. p. 57 sqq. — *Syrtes* ac *Philaenon aras* infra accuratius describit auctor c. LXXVIII et LXXIX; sed quem Philaenon aris locum hic assignat, multum diversus videtur ab eo, quem relicui scriptores summo consensu tradunt. Nam qui has aras commemorant, velut Ptolem. IV, 4. Strabo XVII, 3. p. 495. Tauchn. p. 1193. B. ed. Almelov. Mela I, 7. Plin. H. N. V, 4. clarissime docent eas in extremo sinu Syrtis magnae, qua inter septentrionem et orientem ad Barcam et Cyrenaicam vergit, sitas esse, neque alio loco ponunt recentiores, ut Cellarius Not. Orb. ant. IV, 3. p. 855. ed. Schw. D'Anvillius, Heerenius, Car. Ritterus *Africa* p. 934. Sicklerus Geogr. ant. p. 820. alii. Ex Sallustii autem verbis coniicias eum post minorem demum Syrtim, aut certe post Leptim magnam has aras collocare; nam isto ordine procedere eius narrationem ostendunt verba *prima — ac deinceps — deinde — post*, eoque Glareanus Nostrum erroris

Mauretaniam Numidae tenent; proxumi Hispaniam Mauri sunt. Super Numidiam Gaetulos accepimus

arguit; Langius vero scribarum turbas suspicatus verbis *dein Philaenon arae — Carthaginienses* post *Theraeon* collocandis difficultatem tolli censet. Sed quum talis confusionis ne minimum quidem vestigium in codd. deprehendatur, nobis cautioribus esse convenit. In universum enim assentimur Cortio Sallustium eodem aras Philaenorum loco collocare, quo ceteros scriptores; sed quod dicit verba *ac deinceps duae Syrtes interque eas Leptis* quasi per parenthesin interiecta esse, propter commemorationem maris, ita ut *deinde Phil. a.* proxime spectent ad verba *prima Cyrene est*, id, quamquam etiam Faber suadet, fieri nequit. Sed paullo inconsultius a Cyrene statim ad Syrtes progressus auctor, prius Lepti, quae duas Syrtes interiacet, nominata, redit cogitatione ad initium maioris Syrtis, quod quum sane ultra aras porrigeretur, hoc quoque iis locis annumeravit, *quae inter duas Syrtes sunt*, sed ita, ut proxime Cyrenen esse cogitaretur, quam ob rem etiam addit *quem locum Aeg. v. f. i. h. Carth.* Patet igitur inscientiae culpa vacare Sallustium, sed negligentiae crimine non liberari posse, qui, quum significare vellet ad Cyrenen usque pertinere Syrtim, in regione *Syrtica* autem *aras Philaenon* proxime a Cyrenaica abesse, his immiscuerit Syrtium descriptionem, quo inceptus ordo impeditus est. Idem fere sentit Mannertus Geogr. Graec. et Rom. Tom. X. P. II. p. 117. — *Leptis*, cuius mentio iterum fit c. LXXVII, 1. et LXXVIII, 1., intelligitur *magna*, cui etiam nomen *Neapolis*. v. supra §. 1. Strab. XVII, 3. p. 493. Tauchn. p. 1192. A. ed. Almelov. Sickleri Geogr. ant. p. 820. Car. Ritteri *Africa* p. 923. — Pro *deinde* Cortius ex uno cod. Guelf. 4. scripsit *dein*, quod Gerlachius sine caussa secutus est; v. ad c. XVIII, 12. — *Locum* Cortius omisit auctoritate Sen. 2. et Heuss.; nobis hi duo libri, saepissime in vitiosis scripturis conspirantes, non tanti momenti videntur, ut reliquis, in quibus optimi et veterrimi omnes, praeferendi sint, quamquam concedimus omisso *locum* vocabulo structuram et sensum satis bonum esse; v. ad Cat. LV, 3.

§. 4 — 6. *proxumi Hispaniam*] Codd. fere omnes et edd. tenent *proxime Hispaniam*; Ursini liber et Sen. 1. *proxime Hispanias*; Goerlit. *proxime Hispanos*; Guelf. 3. *proximam Hispaniam*; Guelf. 7. *et prope Hispaniam.* Nostra scriptura nititur testimonio Arus. Messi v. *proximus.* V. ad c. XVIII, 11. — De *Gaetulorum* sedibus cf. LXXX, 1. Strab. XVII, 3. p. 479. Tauchn. ibid. p. 485. et

partim in tuguriis, alios incultius vagos agitare,
6 post eos Aethiopas esse, dein loca exusta solis ar-
7 doribus. Igitur bello Iugurthino pleraque ex Punicis oppida et finis Carthaginiensium, quos novissume habuerant, populus Romanus per magistratus administrabat, Gaetulorum magna pars et Numidae

494. Mannert. l. l. p. 200. — *Aethiopas* vetustissimi codd., ut Bas. 1. Fabr. 1. et plurimi alii. cf. Conr. Leop. Schneider. Gramm. Lat. T. II, 1. p. 313. et Cort. ad h. l.

§. 7. *Igitur*] Haec particula h. l. eam vim habet, qua significatur auctorem post aliquam degressionem ad rem ipsam accedere. cf. c. XCVI, 1. *Igitur Sulla, ut supra dictum est, postquam in Africam venit.* Goerenz. ad Cic. de Finn. I, 20, 65. *Sed iam ad rem redeamus. Tribus igitur modis video esse a nostris de amicitia disputatum.* v. etiam Ellendt. ad Brut. c. 48, 177. et Bremi. ad Nep. Epamin. II, 1. p. 212. — *Finis Carthaginiensium, quos novissume habuerant* Gerlach. contra linguam et historiam explicat *ante secundum bellum Pun.* Nam *secundum bellum* non fuit *novissumum;* tum patet Sallustium respicere ad illud tempus, quo Carthaginiensium fines in Africa iam imminuti erant, quod non *ante* secundum bellum, sed *eo finito* factum, Masinissa non nolentibus Romanis illorum dicionem infestante. — *Numidae* exstat in longe plurimis Rivii, Gruteri, Wassii, aliorumque codd. Sed in Fabr. 1. Inc. 1. 2. Sen. 1. 2. Heuss. Acad. Struv. Rem. 1. multis Guelf. Leidd. A. B. E. H. I. K. M. Erl. Misn. Berol. 2. et Goerlit. habetur *Numidiae*, in uno Vin. 2. *Numidia*, quod Cortius perperam recepit, Bipp. Kunhardto, Langio, Muellero obsequentibus. Quamquam enim in ista dicendi ratione nihil perversi inest, tamen codd. discrepantiae recte consideratae aliud verum esse ostendunt. Ex *Numidae* enim, quod Sallustii fuit, *Numidiae* factum interpolatione scribarum, qui hoc *nomen* vel ob grammaticas, vel ob geographicas rationes a *pars* vocabulo pendere debere autumarent; *Numidiae* autem scriba cod. Vin. 2. secunda interpolatione mutavit in *Numidia*, haud dubie quia pro pluralis nominativo habuit, quem et a loquendi usu et ab huius loci sensu alienum esse sentiret. — *Mulucha* flumen, cuius iterum mentio fit c. XCII, 5., apud Strabonem XVII, 3. p. 484. ed. Tauchn. p. 1185. Almelov. *Μολοχάθ* vocatur. v. Cellar. Not. Orb.

usque ad flumen Mulucham sub Iugurtha erant, Mauris omnibus rex Bocchus imperitabat, praeter nomen cetera ignarus populi Romani, itemque nobis neque bello neque pace antea cognitus. De Africa 8
et eius incolis ad necessitudinem rei satis dictum.

XX. Postquam, diviso regno, legati Africa

ant. IV, 5. p. 915. et Mannert Geogr. Graec. et Rom. Tom. X. P. II. p. 429. — De insolito verborum *rex Bocchus* ordine, appellativo praeposito, v. quae notavimus ad Catil. c. LI, 5. Quippe sententia est, Mauros *regio imperio* gubernari, idque tunc tenuisse *Bocchum.* cf. Iug. LXXIV, 1. *ceteri ad regem Bocchum profugerunt.* LXXIII, 7. *populus a tribuno plebis Manlio Mancino rogatus.* Fragm. Historr. II, 3. Gerl. *nam Sullam consulem de reditu eius legem ferentem tribunus plebis C. Herennius prohibuerat.* Tacit. Ann. XIV, 22, 3. *ita Rubellius istuc cum coniuge Antistia et paucis familiarium concessit.* cf. Ottonem ad Cic. de Finn. III, 2, 7. *Quum vellem e bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris uti.* Goerenz. ad Acad. II, 6, 18. Tuscc. V, 32, 89. Lael. 1, 1. Drakenborch. ad Liv. XXII, 14, 13. — *Imperitabat* frequentativo offensi scribae in nonnullis libris dederunt *imperabat,* contra auctoris consuetudinem; v. ad Cat. XXXVIII, 1. p. 177. — Vim *cetera* accusativi, quae patebit ex dictis ad Iug. V, 4., non assecuti librarii in aliquot codd. scripserunt *per cetera.* cf. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 132, 5. p. 236. ed. I. Vechner. Hellenol. II, 2. c. 20. p. 301. Intprr. ad. Liv. I, 32, 2 et Drakenb. ad eund. XXXVII, 7, 15. Passov. ad Tac. Germ. c. XXV. — *Ad necessitudinem* sensu idem est atque *pro necess.* sive *quod attinet ad necess.* V. Heusinger. ad Cic. de Off. III, 21, 10. Bremi. ad Nep. Epam. c. II, 3. Hand. de Particc. Latt. Vol. I. p. 106. II, 1. — De forma *necessitudo*, cuius loco pauci libri *necessitatem* habent, cf. ad Cat. c. XVII, 2.

XX. §. 1. *diviso regno*] Ita omnes codd., excepto solo Bas. 1., in quo librarius negligentia lapsus scripsit *regno diviso*, quem ordinem Cortius perperam in textu secutus est. *Diviso* enim necessario praeponendum, quia in hoc vocabulo sententiae vis inest; nam *ut dividerent* regnum legati in Africam missi erant. cf. c. X, 3. XXII, 3. XXV, 11. — *Decessere* legitur in codd. Gruteri, Wassii,

decessere, et Iugurtha contra timorem animi praemia sceleris adeptum sese videt, certum ratus, quod ex amicis apud Numantiam acceperat, omnia Romae venalia esse, simul et illorum pollicitationibus ac-

Havercampi, multis Guelf. Fabric. 1. Rem. 2. Struv. Bas. 4. Turic. 1. 3. et compluribus Itall. Relicui habent *discessere*, quod Cortius recepit. Gerlachius in textu quidem *decessere* edidit, sed ita titubat, ut in Commentt. p. 246. qua in re haec verba differant se docere non posse profiteatur, quod nemo mirabitur, qui quid ille de vi *de* et *dis* vocularum statuat recordatur; v. supra ad 1, 4. et Iahnii Annall. philol. et paedag. n. 1829. Vol. II. Fasc. 1. p. 64. Si quid valet ratio, eaque nitens loquendi usus, non aliud scripsit auctor quam *decessere*. Nam pro peculiari *de* et *dis* vocum potestate *discedere* est in *varias partes abire*, vel omnino *alium locum petere*, ita ut *mutati loci* notio praemineat. cf. c. XIII, 1. *in duas partis discedunt Numidae.* XXVIII, 3. *Numidae infectis rebus domum discedunt.* LIV, 4. *Numidae quo cuiusque animus fert, eo discedunt.* ibid. §. 10. *Numidae in proxumos collis discedunt.* LVI, 6. *milites Iugurthini paucis amissis profugi discedunt.* Inde patet cur dicatur *discedere ab armis*, Cat. XXXIV, 1. XXXVI, 2. Iug. XXI, 4., *discedere victum*, de quo v. ad Cat. XLIX, 2., *discedere in sententiam*, quod tetigimus ad Cat. L, 4. Contra *decedere* significat *relicto quem quis tenuit loco abire*; quare proprie de magistratibus dicitur, qui provinciam relinquunt, cf. Drakenborch. ad Liv. XXVIII, 28, 7. et ad XXIX, 20, 5. Herzog. ad Caes. B. G. VIII, 49, in. Bremi. ad Nep. Attic. c. IV, 1. Daehnius ad eiusd. Cat. I, 4. Kuehner. ad Cic. Tuscc. II, 25, 61. Ellendt. ad Brut. c. I, 1. Consimili significatione de eo dicitur, qui locum, *ubi diutius versari volebat*, relinquere iubetur. Sall. Iug. XXVIII, 2. *decrevere, uti legati in diebus proxumis decem Italia decederent.* XXXV, 8. *ipse paucis diebus profectus est, iussus ab senatu Italia decedere.* XXXVIII, 9. Ex propria potestate fluxit translatus usus, quo de *omittendis* iis rebus usurpatur, quae *tuenda* et *retinenda* sunt, quemadmodum Cicero dixit in Verr. II, 17, 43. *de suis bonis omnibus decedere*, aut Liv. III, 33, 10. *decessitque iure suo*, ubi Drakenborchius plura huius generis exempla attulit. Huic usui cognatus est is, quo Latini hoc verbum ponunt, ut significent aliquem *non*

census, quos paullo ante muneribus expleverat, in regnum Adherbalis animum intendit. Ipse acer, 2
bellicosus; at is, quem petebat, quietus, imbellis, placido ingenio, opportunus iniuriae, metuens magis

iam sequi id, quod antea amplexus erat, v. c. Tacit. Ann. XIV, 49, 3. *non ideo aut consules mutavere relationem, aut Thrasea decessit sententia, ceterive quae probaverant deseruere.* Liv. XXXVII, 54, 9. *ne decederetis instituto vestro.* cf. etiam ad c. XLI, 3. Haec sufficiant ad propriam utriusque verbi *significationem* declarandam. De structura *decedere* verbi, non tantum cum solo ablativo, sed etiam cum *de* et *e* praepositionibus coniuncti, v. Ellendt. ad Cic. Brut. c. I, 1. — *Timor animi* quomodo dictum sit, monuimus ad Cat. LVIII, 2. — Pro *videt* in Guelf. 7. Leid. F. I. legitur *vidit*, propter praegressum *decessere.* De hac praesentis et perfecti coniunctione satis dictum ad c. XII, 4. — *Certum ratus* confirmant omnes Rivii, Gruteri, et, ut videtur, etiam Wassii codd., tres Cortii, quinque Leidd. Paris. c. x. z. Einsiedel. Tur. 1. Relicui, in quibus, quod mireris, satis boni, habent *certum esse ratus*, quod cur damnandum sit patet ex notatis ad Cat. I, 3. p. 6. — *Simul et* longe plurimis codd. firmatur; in nonnullis tamen Cortii *et* deest, quod haud multum abest quin probet, quum *simul* per se vim copulae habeat, ut demonstratum est ad Cat. XIX, 2. Sed in promptu est, *et*, quod *etiam* valet (v. Beier. ad Cic. de Off. I, 40, 142. et nostra ad Cat. XXXV, 4.) augere copulandi vim, quae in *simul* inest, eodemque modo auctor infra locutus est c. XXV, 5. *Legati, quod in invidia res erat, simul et ab Numidis obsecrati, triduo navim ascendere.* LXXXIV, 5. *Marius hortandi caussa, simul et nobilitatem exagitandi concionem advocavit.* XCII, 2. *milites modesto imperio habiti, simul et locupletes ad coelum ferre.* XCVII, 1.

§. 2. *acer, bellicosus*] Ita Livius quoque de talis ingenii hominibus loquitur, XXVI, 26, 11. XXVII, 34, 2. XXIX, 32, 1. Noster infra c. XLIII, 1. Cort. — *Is* in Guelf. 10. deest, quod Cortio elegans visum; sed v. ad Cat. LI, 33. p. 256. — *At* est *ex altera parte*; hac enim particula distingui res diversas docuit Handius de Partt. Latt. Vol. I. p. 420. I, 1. cf. h. c. §. 5. XXXIII, 3. LXXIII, 4. LXXVI, 2. LXXXV, 33. — Dictionem *opportunus iniuriae* Cortius his exemplis illustravit: Liv. XXVIII, 19, 8. *ne*

3 quam metuendus. Igitur ex improviso finis eius cum magna manu invadit, multos mortalis cum pecore atque alia praeda capit, aedificia incendit, ple-
4 raque loca hostiliter cum equitatu accedit, deinde cum omni multitudine in regnum suum convortit, existumans dolore permotum Adherbalem iniurias suas manu vindicaturum, eamque rem belli caussam

quis unquam civem militemve opportunum iniuriae duceret. Flor. IV, 4, 2. *tenerum, obnoxium et opportunum iniuriae iuvenem.* cf. Drakenb. ad Liv. XXV, 30, 3.

§. 3—5. *invadit*] Cortius nihil monito lectore edidit *invasit;* sed quum omnes aliorum codices praesens habeant, vix dubium est, quin praeteritum codicum auctoritate prorsus destituatur, et eo invito in textum irrepserit. — *Deinde* Cortius pro more suo mutavit in *dein*, quamquam unus tantum Sen. 1. ita habet, cui scripturae nihil praesidii eo est, quod Guelf. 7. *dehinc* ostendit. Nihilomius Gerlachius in mai. ed. Cortium secutus est. — Pro *convortit* perpauci codd. habent *se convertit*, alii *convertitur*, utrumque ex interpolatione. V. ad Cat. VI, 7. — *Dolore permotum Adherbalem* omnes confirmant Cortii codd., quinque exceptis; eundem verborum ordinem habent codd. Rivii, et si ex silentio editorum est argumentandum, etiam Gruteri, Wassii et Erl. cum Tegerns.; praeterea Med. 4. 6. 9. Einsiedel. Tur. 1. Relicui habent *Adherb. dolore permotum*, quem ordinem Cortius, praeeunte Rivio, recte deseruit. Nam multo gravius est et rei convenientius, caussam, qua Iugurtha Adherbalem ad agendum impulsum iri crederet, praemitti, quam appositionis instar secundario loco commemorari. cf. notata ad c. VII, 1. — *Iniurias suas* i. e. sibi illatas; v. ad Cat. LI, 11. p. 243. Iug. XIV, 8. LXXXII, 3. — *Erat* post *fretus*, quamvis omnibus omnino codd. firmatum, Cortio valde displicuit; quid quod Gerlachio tam certo persuasit a librario appictum esse, qui etiam alterum membrum a *quod* pendere crederet, ut is in Commentt. p. 247. fidenter delendum esse pronunciaverit, quum insolentissimum sit, et participium eandem vim atque verbum finitum a caussali particula aptum habeat. Quo iudicio isti viri se ostendunt intelligendo nihil intelligere. Quippe intellexerunt, quod etiam pueri

fore. At ille, quod neque se parem armis existu- 5
mabat, et amicitia populi Romani magis quam Nu-
midis fretus erat, legatos ad Iugurtham de iniuriis
questum misit; qui tametsi contumeliosa dicta retule-
rant, prius tamen omnia pati decrevit, quam bellum
sumere, quia tentatum antea secus cesserat. Neque 6
eo magis cupido Iugurthae minuebatur; quippe qui

sciunt, participium vim enunciationis caussalis habere; at non intellexerunt *et* istud referri ad praegressum *neque* (de quo v. ad Iug. I, 5.), quae particulae *parem* ubique constructionem poscunt; non perspexerunt propter id ipsum ex *quod* particula *existumabat* et *fretus erat* aptum esse debere; denique quid in Latina lingua „insolentissimum" sit, quid „ex more Sallustii," prorsus eos latet. Quare melius fuisset, si etiam illud, quod intellexerunt, non intellexissent. — *Bellum sumere* dictio apud rerum gestarum scriptores haud infrequens. Infra c. LXII, 9. *de integro bellum sumit.* LXXXIII, 1. *omne bellum sumi facile.* Liv. I, 42, 2. XXXVIII, 19, 3. Tacit. Ann. II, 45, 1. XIII, 34, 2. XV, 5, 2. ibid. c. 7, 1. Agric. c. 16, in. ubi v. Walch. qui Graecum πόλεμον ἄρασθαι expressum censet. Gerlachius vero ad h. l. locutionem profectam putat a cognata *sumere arma.* Neutrum probabile videtur; Latini enim usu proprio, non Graeco, multoque latius patente, *sumere* ita usurpabant, ut valeret *aliquid aggredi, incipere*, vel omnino *id, a quo quis antea alienus erat, amplecti ac sequi*, quae est etiam Schelleri in Lex. ampl. p. 10878. de hoc verbo sententia. cf. etiam Kreyssig. Commentat. II. de Sall. Historr. Lib. III. Fragmm. p. 28. et Boetticheri Lex. Tacit. in h. v. p. 447. qui plurima contulit. — Usum *secus* vocabuli, de cuius propria vi cf. notata ad c. XCII, 4. Gerlachius haud male ad euphemismi quoddam genus refert, consimile ei, quod tetigit Aug. Matthias ad Cic. p. leg Man. c. 20, 59. cf. infra c. XXV, 10. LXII, 1. et v. Gronov. et Drakenborch. ad Liv. VII, 6, 8. Praecipue autem consule utilem notam Kuehneri ad Cic. Tuscc. I, 43, 104.

§. 6 — 8. *Neque eo magis*] Cortius, dubium ex ingenio, an casu, edidit *neque tamen eo magis*, quod per se satis commodum est (v. ad Catil. c. LVII, 4.), sed ne in uno quidem cod. legitur.

7 totum eius regnum animo iam invaserat. Itaque non, ut antea, cum praedatoria manu, sed magno exercitu comparato bellum gerere coepit et aperte
8 totius Numidiae imperium petere. Ceterum qua

Eo facilius autem ista coniectura carere possumus, quum *neque* per se eam vim habeat, ut praegressae enunciationi, non formâ sed sensu *concessivae*, consectariam sententiam negativam adiiciat, quae ratio addita *tamen* particula non mutatur, sed tantummodo clarior redditur. cf. Bremium ad Nep. Agesil. c. I, 4. Kuehner ad Cic. Tusc. I, 2. 4. v. infra c. LVII, 3. Ceterum nihili est, quod Gerlachius *magis* non cum *minuebatur*, sed cum eo coniungi vult; quasi non utraque vox ad verbum pertineat? Eadem est ratio locorum ab ipso laudatorum, Nep. Eum. IV, 2. Pelop. I, 3. Paus. III, 5. quae simul ad usum *neque* particulae confirmandum valent. — Ad sensum verborum *regnum animo iam invaserat* Wassius bene comparavit Cic. in Verr. I, 51, 135. *Iste, qui iam spe et opinione praedam illam devorasset.* Id. Epp. ad Attic. I, 16, p. med. *ille autem regis hereditatem spe devoraverat.* Cetera exempla a Cortio et Gerlachio allata plane aliena sunt. — Pro *totius Numidiae imperium* in Struv. et Guelf. 4. est *tot. imp. Num.*, quod non reiicerem, si plures ac meliores libri confirmarent; v. ad Cat. LI, 33. — Post *urbis* scribae in Leidd. D. E. inserunt *atque*, scilicet asyndeton non ferentes, de quo diximus ad Cat. XX, 2. et ad XLIII, 2. Exemplis ibi laudatis iam addimus Cat. X, 2. *his otium, divitiae oneri miseriaeque fuere.* Iug. XIV, 11. *me extorrem patria, domo effecit.* LXXXV, 7. *ita fui, ut omnes labores, pericula consueta habeam.* Tac. Ann. XI, 24, 2. *ut terrae, gentes in nomen vostrum coalescerent.* XIV, 31, 4. *veterani (incolas) pellebant domibus, exturbabant agris, captivos, servos appellando.* *Praedas* pluralis a nostro usu abhorret, non item a Latino. cf. Iug. XXXII, 4. XLI, 7. XLIV, 5. LXXXVIII, 8. Liv. XXIV, 20, 4. Nep. Chabr. c. II, 3. Caussa pluralis numeri patebit ex dictis ad Cat. XV, 4. p. 77. — *Hostibus terrorem*, quem ordinem omnes libri praestant, Cortius, fidem unius Acad. secutus, invertit, scilicet ut membrorum chiasmus existeret, de quo verborum ordine v. notata ad Cat. LXI, 9. Sine multorum et bonorum codd. praesidio a vulgata non recedendum.

XXI. §. 1. et 2. *intellegit*] Plerique codd. habent *intelligit;* sed Sallustianam formam servarunt Bas. 1. Fabr. 1. Sen. 1. Guelf.

pergebat urbis, agros vastare, praedas agere; suis animum, hostibus terrorem augere.

XXI. Adherbal ubi intellegit eo processum, uti regnum aut relinquendum esset, aut armis reti-

4. Berol. 2. fortasse etiam Paris. b. c. x. z. Erl. et Teg.; v. supra ad VI, 2. — *Obvius procedit* non est quod cum Gerlachio *poetice* dictum putes; nam ut saepe in pedestri oratione adiectivum pro adverbio ponitur (v. ad Cat. XXVI, 5.), ita *obvius* haud raro pro *obviam* dicitur, Liv. III, 6, 7. *quum obvius nemo fieret.* I, 26, 2. *cui soror obvia fuit.* XXVI, 25, 15. *castra obvia hosti posuerunt.* v. infra ad c. XLVI, 5. — De *Cirta* urbe v. Auct. belli Afric. c. 25. Liv. XXX, 12. Pomp. Mela I, 6. *Cirta procul a mari, nunc Sittianorum colonia.* et Strabo XVII, 3. p. 488. ed. Tauchn. p. 1188. D. Almelov. cuius verba haec sunt: *Κίρτα τέ ἐστιν ἐν μεσογαίᾳ, τὸ Μασσανίσσου καὶ τῶν ἑξῆς διαδόχων βασίλειον, πόλις εὐερκεστάτη, κατασκευασμένη καλῶς τοῖς πᾶσι, καὶ μάλιστα ὑπὸ Μικίψα, ὅστις καὶ Ἕλληνας συνῴκισεν ἐν αὐτῇ καὶ τοσαύτην ἐποίησεν, ὥστ' ἐκπέμπειν μυρίους ἱππέας, διπλασίους δὲ πεζούς.* cf. Cellar. Not. orb. ant. IV, 5. p. 902. Mannerti Geogr. Graec. et Rom. Tom. X. P. II. p. 310 sqq. Quod Noster in situ urbis constituendo a Mela et Strabone dissentire videtur, id bene expedivit Cortius, monens temporis et loci voces, ut *procul*, *longe*, *nuper*, *diu* non certam et absolutam mensuram habere, sed pro varia rerum, mente comparatarum, ratione varie intelligi, ut quod alteri *longum* videatur, id alter *haud longum* putet, et sic porro. Ad hoc Cirta non amplius quattuor itinerum spatio a mari distat.

die extremum] Plerique omnes codd. praebent *diei;* forma a Cortio et a nobis recepta comparet tantummodo in Vrat. 1. a. m. pr. et in Med. 8., sed neque scribis deberi videtur, et ab usu Sallustii omninoque eius aetatis non abhorret. cf. Priscian. VII, 19, 93. p. 354. ed. Kr. Gell. IX, 14, extr. Valer. Prob. p. 1460. Ger. I. Voss. Aristarch. II, 19. p. 769. Conr. Leop. Schneider. Gramm. Lat. II, 1. p. 356. Oudendorp. ad Caes. B. G. II, 23, 1. Drakenb. ad Liv. IX, 37, 4. Aug. Matthias ad Cic. p. Rosc. Am. c. 45, 131. Sall. Iug. LII, 3. *et iam die vesper erat.* XCVII, 3. *vix decima parte die relicua.* Fragm. Historr. I, 44. Gerl. *at inde nulla munitionis aut requie mora processit ad oppidum.* ibid. I, 67. *dubitavit acie pars.* — *Sed* ante *ubi* scribae errore in Eccard. ex-

nendum, necessario copias parat, et Iugurthae ob-
2 vius procedit. Interim haud longe a mari, prope Cirtam oppidum, utriusque consedit exercitus, et quia die extremum erat, proelium non inceptum. Sed ubi plerumque noctis processit, obscuro etiamtum lumine, milites Iugurthini signo dato castra

cidit, quem defectum Cortius pro vera scriptura arripuit, male provocans ad id omissae *sed* particulae genus, quod illustravimus ad Cat. XXXV, 2. et ad LVIII, 14. ubi contrariae sententiae, iuxta collocatae, facile particulâ, nexum monstrante, carere possunt, qui usus magis *rhetoricus* quam grammaticus est. Nostro autem loco *sed* per oppositionem *transitum* parat ad sequentia; cf. XXXIII, 4. — *Plerumque noctis processit* iisdem verbis recurrit c. CIX, 4. cf. LI, 2. *itaque multum diei processerat.* — De *etiamtum* particula v. ad Cat. II, 1. Fragm. Historr. IV, 23. Gerl. *lumine etiamtum incerto duae mulieres montem ascendunt.* Hoc loco simul utitur Gerlachius, ut demonstret Sallustium *lumen* poetarum more pro *luce* usurpare, quasi eo haec vocabula differant, ut *lumen* tantummodo a poetis, *lux* tantummodo a prosae orationis scriptoribus dicatur, ceterum utriusque sensus idem sit. Discrimen luculenter exposuit Ludov. Doederlin. in Synonymm. Lat. T. II. p. 66 sqq. *lumine* docens *lucem diffundi. Lumen* est enim *id*, *unde claritas exit*, sive *corpus lucidum; lux* vero significat *claritatem lumine effectam*, sive *splendorem ipsum*, *quo res illustrantur.* Quare *lumen* nunquam *diem* significat, sed ubi hunc sensum habere videtur, ad *solem* potius referendum est, *unde dies suam lucem accipit.* Igitur nostro loco sensus est: *quum sol adhuc tegeretur*, neque luce sua regionem illustraret; pariter in Hist. IV, 23. *incerto lumine* intelligendum est de sole nondum plane conspicuo, necdum clare lucente. Ubi vero *dies* simpliciter opponitur *nocti* i. e. tenebris, recte dicitur *lux;* cf. infra c. XCI, 3. *Tertia nocte*, *multo ante lucis adventum.* Liv. XXXI, 23, 4. *Primis tenebris movit*, *et paullo ante lucem turrim proximam cepit.* id IV, 39, 5. *Nec pugnae finis ante noctem fuit; consul*, *dum quicquam superfuit lucis*, *hostem tenuit.* Nullo autem iudicio Gerlachius cum nostro loco contulit Ennii versum apud Cic. p. Rabir. c. 11, 29. *Si te secundo lumine hic offendero*, *moriere*, et Virg. Aen.

hostium invadunt; semisomnos partim, alios arma sumentis fugant funduntque; Adherbal cum paucis equitibus Cirtam profugit, et ni multitudo togatorum fuisset, quae Numidas insequentis moenibus prohibuit, uno die inter duos reges coeptum atque patratum bellum foret. Igitur Iugurtha oppidum 3

VI, 356. *vix lumine quarto prospexi Italiam;* nam quis non videt poetas pro licentia sua *lumen* nuda *temporis* significatione posuisse? — *fugant funduntque.* Hunc verborum ordinem Dukerus ad Flor. III, 4, 4. observat contra morem omnium scriptorum esse, qui *fugare* postponant, et ita sane est Iug. LVIII, 3. cf. Drakenb. ad Liv. XXXVIII, 53, 2. Sed eundem atque Sallustius ordinem habet etiam Vellei. II, 46, 4. ubi v. Ruhnken. cf. etiam Drakenb. ad Liv. II, 6, 11. — *Togati* sunt *cives Romani*; cf. Matthias ad Cic. p. Rosc. Am. c. 46, 135. Ernesti in Clav. Cic. h. v. Herzog. ad Caes. B. G. VIII, 24. Hos homines Sall. infra c. XXVI, 1. *Italicos*, et ibid. §. 3. *negotiatores* vocat, quocum convenit quod eos c. XLVII, 1. in pluribus Africae oppidis *incolere et mercari* solitos dicit. v. etiam ad Cat. XL, 2. — Ante *moenibus* aliquot codd. *a* praepositionem inserunt, qua non opus est; cf. Cat. XXVIII, 3. Quae autem perfecti *prohibuit* ratio sit diximus ad Cat. XVII, 2 — *Uno die coeptum atque patratum bellum foret*, iisdem paene verbis legitur apud Tacit. XII, 16, 2. *ac ni proelium nox diremisset, coepta patrataque expugnatio eundem intra diem foret.* Frequens dictio est *patrare bellum;* v. infra c. LXXV, 2. LXXXVIII, 4. XCII, 1. Tac. Ann. II, 26, 2. Hist. III, 64, extr. Drakenb. ad Liv. XLII, 30, 11. Nihilominus Quintil. VIII, 3, 44. nonnullos fuisse narrat, quibus et haec verba, et *ductare exercitum* (quod exemplis illustravimus ad Cat. XI, 5.) in obscenum intellectum detorqueri posse viderentur. Nobis de turpi re non libet quaerere; vere enim Quintilianus censet hanc κακεμφάτον culpam legentium potius esse quam scribentium. Ceterum Doederlinus Synonym. Lat. Vol. IV, p. 367. §. 11. *patrare* recte censet nonnisi antiquitatis quodam colore a *perficere* differre, et plerumque in gravioribus rebus dici.

§. 3. *vineis turribusque et machinis*] De *vineis* cf. infra c. XXXVII, 4. LXXVI, 3. XCII, 8. Veget. IV, 15. Voss. ad Caes. B.

circumsedit, vineis turribusque et machinis omnium generum expugnare aggreditur, maxume festinans tempus legatorum antecapere, quos ante proelium factum ab Adherbale Romam missos audiverat.

C. II, 2. Drakenb. ad Liv. V, 7, 3. Lips. Poliorc. I. Dial. 7. Herzog. ad Caes. B. G. II, 12. Daehne ad Nep. Milt. c. VII, 2. De *turribus* egit Lips. l. l. II. Dial. 4. Stewech. ad Veget. IV, 17. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 17. p. 400. De *machinis* iisdem locis dicitur; ad eas pertinent arietes, ballistae, catapultae, musculi, scorpiones, aliae. — *Tempus legatorum antecapere* paullo insolentius dictum videtur; sensus est enim *eo tempore uti, quod reditum legatorum*, Romam missorum, *antecederet*, sive *quam plurima ante reditum legatorum agere et parare*. cf. Cat. LV, 1. Muellerus *legatorum* pro *legatis* dictum putat, quod obsoletam et hodie ab omnibus, qui Latine sciunt, explosam doctrinam grammaticam olet. — *Ab* ante *Adherbale* ab Eccard. Guelf. 4. Fabr. 1. et Reg. abest, quos Cortius perperam est secutus; prorsus enim ab usu bonorum scriptorum abhorret ablativus instrumenti, ad significandum aliquid *a persona factum esse*, ita quidem, ut notio *auctoris*, a cuius voluntate et consilio illud proficiscitur, emineat, neque committendum est, ut exemplis alienis aut corruptis soloecismus defendendus suscipiatur. Nam quod Cortius provocat ad Flor. I, 1, 1. *Marte genitus et Rhea Silvia*, ex participiis *editus*, *genitus*, etc. ablativus solus pendet legitime, v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 74, 1. p. 353. ed. IV. Hand. de Particc. Lat. Vol. I. p. 25. Apud Iustin. I, 2. 8. *non contenta acquisitos viro terminos tueri; viro*, quod Cortius ipse negare non ausus est, pro dativo habendum. In aliis locis lectio vel non satis emendata est ex codicibus, vel plane corrupta. Ita apud Suetonium legitur in Caes. c. 19, med. *opera optimatibus data est*, ubi boni codd. habent *ab optimatibus*, quod probat Wolfius. Sed ex coniectura bis emendandus est Vell. II, 39, 1. *Gallias primum Domitio, Fabio, nepote Pauli, intratas*, ubi Ruhnkenius vel cum Aldo *a Domit.*, vel cum Lipsio *nepoti* scribendum censet. id. II, 96, 2. *bellum Pannonicum, quod inchoatum Agrippa Marcoque Vinicio, per Neronem gestum est;* dudum ibi Lipsius, Casaubonus et Ruhnkenius *ab Agrippa* reponendum esse iudicarunt. Non maioris auctoritatis ad stabiliendum ablativum locus est Taciti Annal. III, 3, 3. *crediderim*

Sed postquam Senatus de bello eorum accepit, 4
tres adulescentes in Africam legantur, qui ambos reges adeant, Senatus populique Romani verbis nuncient velle et censere eos ab armis discedere,

Tiberio et Augusta cohibitam; nam quis non videt *Augustae* esse scribendum. Alia res est, ubi in personae commemoratione non tam eius voluntas et consilium, quam opera seu ministerium et actio respicitur, eáque effecta rei condicio, cuius generis sententiae sine praepositione enunciantur. Singularem in re militari usum ex eodem fonte repetendum illustravimus ad Cat. LVII, 4. p. 301. cf. Hand. de Particc. Latt. Vol. I. p. 25 sq. Tacit. Ann. XIV, 8, 4. *Agrippina respicit Anicatum trierarcho et centurione comitatum*, de quo loco uberius dixi in Diurnis scholl. a. 1831. Sect. II. N. 13. p. 99 sqq. cf. Nep. Dion. c. V, 5. *Dion iis ipsis, qui sub adversarii fuerant potestate, regios spiritus expressit*, cuius loci retionem cum nostra coniunctam bene perspexit Daehnius. Videndum igitur an non apud Pomp. Melam III, 6, in. *In Lusitania Erythia, quam Geryone habitatam accepimus*, defendi possit, siquidem magis effectus rei, quam voluntas eius efficiendae declaratur. Nostro autem loco corruptela inde orta, quod praepositio primis litteris *adherbal* nominis absorpta est. — Quem Cortius ex paucissimis codd. exhibuit verborum ordinem *Romam Adherbale missos* Gerlachius iure reliquit. Ridiculum est enim, quod ille ad transpositionem defendendam dicit Sallustium *eleganter* terminum ad quem primo loco ponere solere.

§. 4. *tres adulescentes*] Intoleranda audacia, vel potiùs incredibili iudicii perversitate Cortius haec verba pro spuriis habuit, quia in uno cod. Eccard. inter versus comparent. Inde coniicit librarios, quum c. XXV, 4. in altera legatione *maiores natu* fuisse legissent, ex illo loco auctorem emendare voluisse, praesertim quum nude *legantur qui nuncient* dici non posse autumarent. Credat, qui velit! — *Ambos* omnes libri tuentur, nisi quod Guelf. 4. a. m. pr. habet *ambo*, quam formam Cortius ut antiquiorem cupide arripuit. Pluribus bonisque libris firmatam ipse probarem, motus iis quae Cort. ad Cic. Epp. ad Famm. IX, 13, 3. Goerenz. ad Legg. III, 13, 30. Gernhard. ad Lael. c. 5, 20. et Drakenborch. ad Liv. XXXV, 21, 5. monuerunt; sed sine codd. nihil mutandum. — *Verbis alicuius* idem significat, quod recentiores dicunt *alicuius no-*

de controvorsiis suis iure potius quam bello disceptare; ita seque illisque dignum esse.

XXII. Legati in Africam maturantes veniunt,

mine; cf. infra c. XXV, 11. Liv. VI, 17, 8. ubi v. Drakenborch. Cic. Epp. ad Famm. IX, 6, 1. Plaut. Mil. Glor. III, 3, 38. ib. IV, 4, 43. quae exempla Cortio debentur. cf. Bremium ad Nep. Themist. c. IV, 3. — *Velle* proprie populus dicebatur, Ing. XL, 3.; *censere* senatus, v. ad Cat. XXIX, 3. p. 135. Sed h. l. utrumque verbum de senatusconsulto intelligendum est, ut recte censet Brisson. de Form. II, 74. p. 181. ed. Lips. — Verba *de controvorsiis suis iure potius quam bello disceptare* in longe plurimis codd. desunt, primum a Cypr. Popma ex Rivii cod. Parcensi in textum illata. Postea etiam reperta sunt in Vin. 2. Sen. 2. Heuss. Franc. Guelf. 3. in marg. Struv. Acad. Leid. G. N. Bern. 1. Berol. 1. Tur. 1. Paris. b. c. et ex Wassianis in Balliol. Bodl. et fortasse etiam in Laud. 2. 3. et Reg. Quae dubia auctoritas quamquam suspicionem interpolationis movere possit, praesertim quum plerique ex codd. ceteroquin non eximii sint, tamen certum videtur veram in iis Sallustii manum servatam esse. Elucet enim sine his verbis sententiam mancam esse, neque intelligi quo spectent postrema *ita seque illisque dignum esse*, quae nisi iis additis commodum sensum non habent. A librariis autem profecta esse minime est probabile, quum nihil scribarum ingenium prodat, verbis in tali re legitimis et usu stabilitis, cf. Caes. B. C. III, 107, 2. *ostendit sibi placere regem Ptolemaeum atque sororem eius Cleopatram exercitus, quos haberent, dimittere, et de controversiis iure apud se potius, quam inter se armis disceptare.* Liv. XXXVIII, 38, 17. *controversias inter se iure ac iudicio disceptanto, aut, si utrisque placebit, bello.* XXXIX, 24, 13. *Senatus ne quid absente rege statueret, legatos ad eas controversias disceptandas misit.* v. Gronov. et Drakenborch. ad XXXVIII, 35, 1. Caes. B. G. VIII, 55, 2. *omnia patienda esse statuit, quoad sibi spes aliqua relinqueretur iure potius disceptandi, quam belli gerundi.* cf. Cic. de Off. I, 11, 34. ibique Car. Beierum. Caussam defectus iam Cortius perspexit; quippe aberravit scribae mens vel oculi a *discedere* ad *disceptare*, idque factum iam antiquissimo tempore in eo codice, ex quo omnes fluxerunt, qui istis verbis carent. Erraverit tamen, qui hos propterea unius familiae esse putet, aut adeo deterioris notae quam ceteros, qui locum incorruptum habent; v.

eo magis, quod Romae, dum proficisci parant, de proelio facto et oppugnatione Cirtae audiebatur; sed is rumor clemens erat. Quorum Iugurtha ac- 2

ad c. XCII, 2. Supinae autem negligentiae accusandus est Gerlachius, qui quid Italici codd. praebeant ne verbo quidem monuerit. — Pro *ita* decem codd. *itaque*, quod ex interpolatione additum vulgata deterius est; nam asyndeton gravitati Senatus, brevibus verbis usi, magis respondere quivis, opinor, facile sentiet. Idem valet de *esse* post *dignum*, pro quo novem codd. *fore* exhibent, a Cortio receptum. *Certam* enim Senatus expremit sententiam; futurum eventum, qui dubius est, non curat. Aliter Adherbal in supplici oratione in senatu habita c. XIV, 18. *Masinissa nos ita instituit, ne quem coleremus nisi populum Romanum; abunde magna praesidia nobis in vostra amicitia fore. Seque illisque* Weissius bene explicat: *Romanis*, quia minime decebat, illos, qui in eorum tutela essent, bellum inter se gerere; *Adherbale et Iugurtha*, quia inter se cognati erant.

XXII. §. 1. *proficisci parant*] Fabric. 1. *parent*, soloece; v. Drakenb. ad Liv. I, 40, 7. Gronov. ad II, 47, 5. De *parare* verbo cf. ad Cat. XLVI, 3. — *Clemens* Priscian. XVIII, 26, 277. T. II. p. 250. ed. Kr. ad h. l. respiciens satis bene explicat *non nimius*; accuratius Gruterus illum rumorem clementem vocari dicit, quia infra verum fuerit, minusque atrocia, quam re vera essent, vulgaverit. Omnino enim, translata a moribus ad res significatione, *clemens* dicitur quicquid mediocre est, neque magnitudine aut asperitate sua offendit. cf. Tacit. Annall. XIII, 38, 3. *locum delegit, cuius pars altera colles erant clementer assurgentes.* Germ. c. 1. *Danubius molli et clementer edito montis Abnobae iugo effusus,* ubi v. Franc. Passov. Similiter *lenis* et *leniter* ab animo ad res transfertur, de quo usu v. Drakenborch. ad Liv. II, 50, 10.

§. 2. *quorum Iugurtha accepta oratione*] Verborum ordo paullo insolentior simillimus eius est, qui habetur Cat. XXXVII, 9. *Praeterea quorum victoria Sullae parentes proscripti;* v. ad Cat. XXIX, 3. p. 135. — *Senati esse* longe plurimi codd. habent; in nonnullis tamen infinitivus est post *carius*, in Commelin. post *quicquam*; Guelf. vero 11. et decem Leidd. plane non agnoscunt, quare Cortius et Gerlach. in ed. mai. omiserunt. Sed optimorum codd. consensus maximus *esse* iure tueri videtur. — In nonnullis codd.

cepta oratione respondit: sibi neque maius quicquam neque carius auctoritate Senati esse; ab adulescentia ita se enisum, uti ab optumo quoque probaretur; virtute, non malitia P. Scipioni, summo viro, placuisse; ob easdem artis a Micipsa, non
3 penuria liberorum, in regnum adoptatum esse. Ceterum quo plura bene atque strenue fecisset, eo animum suum iniuriam minus tolerare. Adherbalem

sua additum legitur, quod ex glossa accessisse recte Cortius iudicat. Sed perperam idem *se* eiecit, quod omnes omnino libri tenent; quippe ad id tuendum sola valet codd. auctoritas, non ea, quae Gerlachius in Commentt. p. 249. confuse et sine acumine protulit. — Pro *enisum* Inc. 1. Guelf. 7. et 11. habent *enixum*, quod Ger. I. Vossius de Analog. III, 31. p. 129. tanquam certam scripturam amplectitur. Sed recepta forma usitatior; altera feminino genere de iis usurpatur, quae partum ediderunt. — *Malitia* nihil aliud est, quam quas Sallustius alibi dicit *malas artes*, sive vitia. cf. Tac. Annall. XIII, 30, 3. *L. Volusio inoffensa tot imperatorum malitia fuit.* — *Esse* post *adoptatum* omnes libri retinent, nisi quod scriba in Fabric. 2. facili lapsu *fuisse* exaravit; nihilominus Cortius expulit, ad Sallustii usum provocans, quem nemo minus ipso perspectum habuit.

§. 3. *quo plura*] Haud pauci libri *quod plura* exhibent, quae scriptura Cortio adeo placuit, ut deliberari posse dicat utra praeferatur. Sed ineptum aliquid diceret Iugurtha, si propterea, *quod plura* bene atque strenue (sc. *quam male*) fecisset, iniuriam se pati non posse affirmaret. Sed comparat ex diverso virtutis magnitudinem cum iniuriae odio, ut est apud Cic. Epp. ad Famm. XII, 23, 1. *quo tua maior dignitas est, eo quae tibi acciderunt minus ferenda.* — *Eius* omnes tuentur codd.; sed Cortius expulit, quia in aliis libris ante *sceleri*, in aliis post hoc nomen legitur, quae caussa nimis debilis est. Ut Iugurtha se excuset, paene necessarium est, eius orationem diserte ad Adherbalis personam referri. Ceterum Gerlachius recte edidit *sceleri eius*, qui verborum ordo non solum est in melioribus codd., sed eo etiam commendatur, quod vis sententiae in *sceleri* vocabulo inest; v. ad c. XX, 1.

dolis vitae suae insidiatum; quod ubi comperisset,
sceleri eius obviam isse. Populum Romanum ne- 4
que recte neque pro bono facturum, si ab iure gen-
tium sese prohibuerit. Postremo de omnibus rebus
legatos Romam brevi missurum. Ita utrique digre- 5
diuntur. Adherbalis appellandi copia non fuit.

XXIII. Iugurtha ubi eos Africa decessisse ratus est, neque propter loci naturam Cirtam armis

— *Pro bono* sensu non diversum est ab adverbio, quem usum illustravimus ad Cat. VIII, 1. XV, 2. Cavendum tamen, ne his exemplis ea admisceantur, ubi *pro* suam potestatem retinet, qua significatur unam rem loco alterius esse, ut apud Caes. B. G. I, 22, 4. *Considium quod non vidisset* *pro viso* *sibi renunciasse.* Tac. Agric. c. 30, 4. *atqui omne ignotum* *pro* *magnifico est.* Noster Iug. XXXI, 23. LXI, 3. Perverse Weissius *bono* masculinum esse et ad *populum* spectare censens interpretatur: *ut bonum* (sc. *populum*) *decet.* — *Prohibuerit* in omnibus est codd. excepto Fabr. 1. qui *prohibuerint* habet, quod a Cortio receptum Gerlachius merito respuit. Nam si in omnibus, quae dici *possunt*, unius cod. auctoritas plus valebit, quam centum alii, qui in legitima structura conspirant, libido etiam certissima mutandi nullo modo coerceri poterit. — *Utrique* Langius pessime intelligit de *Adherbale* et legatis; recte Cortius ad *Iugurtham* et legatos refert. — Statim post Vratisl. 2. Struv. et Inc. 2. *Adherbali* exhibent, quasi hic de *legatis* appellandis agatur, quibus id negotium datum erat, ut *ipsum* adirent. Genitivum necessario postulat non usus Sallustii, ut Cortius putat, sed sententia, quae plenior haec est: Adherbalis appellandi copia *legatis a Iugurtha non data est.* Apparet enim Iugurthae maxime interfuisse, ne legati Adherbalem convenirent; quare callido consilio prohibuit, quominus illi regem, qui Cirtae inclusus tenebatur, adirent.

XXIII. §. 1. *decessisse*] Multi codd. *discessisse*, solenni paene discrepantia; sed v. ad c. XX, 1. — *Armis* est *impetu militum.* cf. Bremi ad Nep. Miltiad. I, 2. Perperam Gerlachius *armis* *expugnare* h. l. pro proverbiali locutione habet, quam nullo iudicio comparat cum loco Cic. de Off. II, 24, 84. *Armis et castris tenta-*

expugnare potest; vallo atque fossa moenia circumdat, turris exstruit, easque praesidiis firmat; praeterea dies noctisque aut per vim, aut dolis tentare, defensoribus moenium praemia modo, modo formidinem ostentare, suos hortando ad virtutem arrige-

ta res est ab omni genere hominum. — *Vallum atque fossa* in diuturna obsidione adhibita, ne ab erumpentibus damnum paterentur obsidentes. Veget. IV, 28. *Propter quod obsidentes ultra iactum teli fossam faciunt, eamque non solum vallo et sudibus, sed etiam turriculis instruunt, ut erumpentibus ex civitatibus possent obsistere.* Liv. XXV, 22, 8. Cic. Epp. XV, 4, 21. Cort. cf. infra c. LXXVI, 2. Drakenborch. ad Liv. VI, 8, 9 Nitschii Antiqq. Rom. T. II. p. 1495. — *Noctisque* omnes libri firmant, excepto Inc. 1. in quo copula deest. Eum secutus est Cortius, tam parum iudicio sibi constans, ut, quum in Guelf. 9. Sen. 2. et Heuss. invenisset *noctes diesque*, hoc quoque genuinum esse affirmaret. — *Ostentare* ad *formidinem* relatum non est zeugma, quemadmodum ad germanicam dicendi rationem videri possit; nam *ostentare aliquid* est *alicui aliquid* non solum *conspiciendum et considerandum*, sed etiam *exspectandum* vel *timendum praebere*, sive aliquid *expetendum* vel *fugiendum proponere.* Tacit. Ann. XII, 12, 3. *vocante Carrhene et res promptas ostentante — Armeniam petunt.* ib. XIII, 35, 4. *Corbulo laudem strenuis, solatium invalidis, exemplum omnibus ostendere.* Historr. V, 24, in. *Cerialis Batavis pacem, Civili veniam ostentans, Veledam admonebat.* Similiter Annall. I, 24, 2. *Seianus ceteris periculorum praemiorumque ostentator.* Angustioribus igitur finibus verbi significatum comprehendit Dukerus ad Liv. VI, 5. 2., interpretatus *promittere spem, facere. Ostentare* autem apud Sallustium, Livium et Tacitum nonnisi antiquitatis quodam colore differre ab *ostendere* recte monuit G. Ludov. Walch. ad Tacit. Agric. c. II. p. 112. et Boetticher. Lex. Tacit. p. 336. v. etiam ad Catil. XXXVIII, 1. p. 177. Ceterum fortasse simplicior etiam structurae atque sensus ratio erit, si *formidinem* paullo rariore dicendi usu ita usurpatum statuas, ut non significet metum ipsum, quo animus tenetur, sed id, quod metum vel formidinem facere et excitare possit, *rem formidolosam*, quemadmodum *odium* et *invidiam* dici pro re quae *odium* vel *invidiam excitet* docuit Walch. Emendd. Livv. c. XI. p. 226. cf. Iug. LXXXIX, 1. *Consul oppida*

re; prorsus intentus cuncta parare. Adherbal ubi 2 intellegit omnis suas fortunas in extremo sitas, hostem infestum, auxili spem nullam, penuria rerum necessariarum bellum trahi non posse, ex his, qui una Cirtam profugerant, duos maxume impigros

metu aut praemia ostentando avortere ab hostibus. LXVI, 1. *civitatis, quae ab se defecerunt, formidine aut ostentando praemia affectare.* ibid. §. 2. *dies festus lusum et lasciviam magis, quam formidinem ostentabat.* cf. etiam ad c. LXXXVII, 1. Quid *formido* proprie significet, et quomodo a *metu* ac *timore* differat diximus ad c. LXXII, 2. — *Arrigere* est in Leid. L. Bas. 1. Paris. z. Sen. 1. 2. Mark. *A.* Pemb. B. Publ. Bern. 3. ac praeterea in duodeviginti Cortii et longe plurimis Italicis. Relicui habent *erigere*, quod Cortius unice verum iudicavit. Quo differat utrumque verbum diximus ad Cat. XXXIX, 3. p. 183 sq.; quae si vera sunt, *arrigere* sine dubio huic loco accommodatius, siquidem Iugurthae milites non demisso et abiecto animo fuerunt, ut confirmari et attolli debuerint, sed eo consilio a duce inflammati sunt, ut *virtutis memores* alacriter opus aggrederentur. Ita apud Liv. VIII, 37, 2. quantumvis Cortius pro *erigere* verbo pugnet, scribendum est: *arrecti ad bellandum animi sunt*, i. e. *animum appulerunt ad bell.* — *Prorsus* explicavimus ad Cat. XV, 5. p. 77. cf. infra XXX, 3.

§. 2. *intellegit*] Confirmant hanc formam Fabr. 1. Bas. 1. Sen. 1. — *Omnis suas fortunas* in plurimis libris est; minor numerus inverso ordine habet *omnis fortunas suas.* — Pro *necessariarum* haud pauci codd. ostendunt *necessarium*, quam genitivi formam Cortius perquam inconsulto ferri posse censet; *adiectiva* enim genitivum plur. in *um* terminasse nullo plane exemplo comprobari potest, neque substantivorum usus pro argumento est, adiectiva eandem analogiam sequi. Insolens error, ut recte vidit Cortius, inde natus, quod scribae adiectivum compendio scriptum ad *bellum* traxerunt. — *Ex his* Cortius recte scripsit ex plurimis suis pro vulgato *ex iis;* v. supra ad c. XIV, 8. — *Duos* summo consensu omnes codd. tenent; nihilominus Cortius *duo* scripsit, ut supra c. XXI, 4. *ambo* pro *ambos.* — *Delegit* explicavimus ad Cat. VI, 6. cf. exempla a Drakenborch. ad Liv. VII, 25, 13. et ad IX, 17, 15. congesta, Aug. Matthias ad Cic. p. Mil. c. 8, 23. — Pro *pol-*

delegit; eos multa pollicendo ac miserando casum suum confirmat, uti per hostium munitiones noctu ad proxumum mare, dein Romam pergerent.

XXIV. Numidae paucis diebus iussa efficiunt; litterae Adherbalis in Senatu recitatae, quarum sententia haec fuit.

2 Non mea culpa saepe ad vos oratum mitto, Patres conscripti, sed vis Iugurthae subigit, quem

licendo Bodlei. Leid. D. H. et Rem. 1. *pollicitando*, quod si paullo plures libri praeberent, non repudiarem, quum Sallustius pleniorem formam amasse videatur, (cf. ad c. VIII, 1. XVI, 3.) neque probabile sit scribas *polliceri* consulto in *pollicitari* mutasse, eorum consuetudine ad contrarium potius ducente. Quare h. l. *pollicitari* paucis illis, quibus fortasse memoria haerebat, quasi invitis excidisse puto. — *Casum* in Guelf. 2. depravatum in *caussam;* v. ad Cat. XXXV, 4. p. 164. Tac. III, 17, 1. *ipsius quoquo modo meriti gravem casum miseratus.* Drakenborch. ad Liv. XXXVII, 17, 7. ubi pariter vocabula *casus* et *caussa* confusa. — *Confirmat* i. e. dubitantes et recusantes tandem permovet; v. Herzog. ad Cat. XLVI, 3. et ad Caes. B. G. I, 33, 1. — *Dein* h. l. plurimi exhibent; perpauci *dehinc*, duo *deinde*. — De imperf. coni. post praesens historicum diximus ad Cat. XXXIV, 1.

XXIV. §. 2 *oratum*] *Orare* Gerlachius dicit h. l. non esse i. q. *rogare;* sed quum *oratores* saepe pro *legatis* dicantur (de quo usu v. Drakenborch. ad Liv. XXXVII, 26, 9.) *oratum mitto* idem valere atque *legatos mitto.* Sed *orare* verbi hoc sensu usurpati non certa exstant exempla. Ad hoc vulgaris explicatio multo melius convenit Adherbalis consilio, qui quum sese excusare studeat, haud dubie non eo veniam patrum expetendam censuit, quod *legatos iterum misit*, sed quod timuit ne *precibus molestus fieret.* Quare *oratum mitto* est *precibus adeo.* — Post *subigit* pauci codd. *me* inserunt, quod merito ab editorr. repudiatum est. Eiusdem farinae est *subegit*, quod duodecim codd. pro praesenti exhibent. — Pro *exstinguendi me* Rivius non male, sed praeter necessitatem, coniecit *exstinguendi m e i*; v. ad Cat. XXXI, 5. — Verba *sanguinem meum*

tanta lubido exstinguendi me invasit, uti neque vos neque deos immortalis in animo habeat, sanguinem meum quam omnia malit. Itaque quintum iam men- 3
sem socius et amicus populi Romani armis obsessus teneor, neque mihi Micipsae patris mei beneficia, neque vostra decreta auxiliantur; ferro an fame acrius urgear incertus sum. Plura de Iugurtha scri- 4
bere dehortatur me fortuna mea, et iam antea ex-

etc. supplendâ *sed* particulâ ad priora referuntur; v. infra §. 10. et ad c. XXI, 2.

§. 3. *socius et amicus populi Romani*] Frequens mentio apud scriptores huius artificii Romanorum, reges nomine amicorum, sociorum deliniendi et honesta specie suo imperio subiectos reddendi. cf. Herzog. ad Caes. B. G. I, 3. ib. I, 43. *Caesar commemoravit, quod rex appellatus esset a senatu, quod amicus, quod munera amplissima missa.* Qualia ista munera fuerint cognoscas ex Liv. XXVII, 4, 8. Etiam *civitates* isto honoris titulo ornatae, ut multis patet Livii locis, v. c. XXXV, 38, 8. ubi v. Drakenb XLV, 20, 8. — *Neque* prius non respondere alteri *neque*, sed pro *et non* positum sententiam, cui praemissum est, annectere priori iam monuimus ad Cat. LVIII, 1. p. 303. — *Mei* post *patris* omnes omnino codd. servant, uno excepto, quem Cortius secutus est. Gerlachius retinuit, quia sequenti *vostra* respondeat. Nobis potius caritatis quendam affectum prodere videtur.

§. 4. *dehortatur me*] *Me* non reperitur in Eccard. Sen. 2. Guelf. 9. Leid. A. C. D. E. F. M. N. nonnullis Rivii, Bas. 4. et Bern. 3. Sed aliquantum nos movet *optimorum* librorum, velut Vat. A. Bas. 1. Leid. L. Fabr. 1. Sen. 1. Fabr. Rivii, Paris. c. x. z. auctoritas, quibuscum longe plurimi consentiunt; quare non expellendum duximus, quod Cortius fecit, praesertim quum pronomen per se haudquaquam suspectum sit. Nam quod Gerlachius, qui in ed. mai. omisit, in min. recepit, in Commentt. p. 251. id „quam maxime inconcinnum“ dicit, ignoscendum est V. D., qui quid concinnum aut inconcinnum sit, non cogitaverit. Ceterum Muellerus sensum male ita cepit: impedit *festinatio*, quam calamitas mea mihi imponit. Quin potius Adherbal se dicit tam *despectum et negle-*

5 pertus sum parum fidei miseris esse, nisi tamen intellego illum supra quam ego sum petere, neque

ctum esse in miseriis suis, ut plura scribere et nolit, neque id sibi profuturum speret, cuius rei caussam sequentibus addit. Quare sensu postulante *etiam*, quod est in omnibus codd. et edd., mutavimus in *et iam*. Explicativa *et* particulae vis abunde firmatur loco Cat. XIX, 2. iisque, quae ibi notavimus.

§. 5. *nisi tamen*] Hac particulae qua ratione spectent ad antecedentia quamquam prolixe ab intppr. disputatum est, tamen res non ita est expedita, ut nova quaestione supersedere possimus. Ald. enim Manutius *nisi* i. q. *sed* esse contendit; Gerlachius magna variorum exemplorum copia congesta omnibus locis vim particulae adversativam esse et exceptionem addere dicit, quae fere congruunt cum Cortii explicatione, nisi quod hic significavit exceptionem referri ad verba *parum fidei esse miseris*, Gerlachius quo ipse particulam referat non monuit. Sed ita parum proficimus ad verum sensum assequendum. Singulari enim ratione *nisi* ita ponitur, ut praegresso *negandi verbo* non cum *aiente*, quod huic respondeat, coniungatur, sed eo plane omisso per attractionem continuo ei societur, quod vel ex illo aptum esse debet, vel secundarium in altera sententia locum obtinet. cf. Iug. LXVII, 3. *Turpilius unus profugit. Id misericordiane hospitis an pactione aut casu ita evenerit, parum comperimus, nisi, quia illi in tanto malo turpis vita integra fama potior fuit, improbus intestabilisque videtur;* quod plene sic debebat enunciari: *nisi hoc constat*, eum improbum *videri*. Cic. Epp. ad Famm. XIII, 1, 10. *Equidem nec cur ille tantopere contendat video, nec cur tu repugnes, nisi tamen multo minus tibi concedi potest, quam illi, laborare sine caussa*, i. e. *nisi hoc video*, m. m. t. *concedi posse* etc. Ter. Adelph. IV, 5, 53. Ae. *Obsecro, num ludis tu nunc me? M. ego te? quamobrem?* Ae. *nescio; Nisi, tam misere hoc esse cupio verum, eo vereor magis*, i. e. *nisi hoc scio, me vereri* eo magis. Ante Bentleium legebatur *nisi quia tam* etc.; ad perspicuitatem sensus comma post *nisi* posuimus, ut clarius intelligeretur *nisi* ad *vereor* pertinere Id. Eun. III, 4, 9. *Nequeo satis mirari neque coniicere; Nisi, quicquid est, procul hinc lubet prius quid sit sciscitari*, i. e. prorsus *dubito* quid sentiam, *nisi hoc mihi certum est, mihi lubere*, quicquid est, sciscitari prius quid sit. Id. Phorm. III, 1, 10. *A. Ecquid spei porro'st.* G. *nescio.* A. *ah!* G. *Nisi Phaedria haud cessavit pro te eniti*, i. e. *nisi hoc scio* Phaedriam *haud cessavisse* etc. Sed interdum etiam sine istâ ellipsi et attra-

simul amicitiam vostram et regnum meum sperare. Utrum gravius existumet nemini occultum est. Nam

ctione pleno modo loquuntur scriptores, velut Ter. Phorm. V, 7, 60. *C. quo pacto aut unde haec hic rescivit? D. nescio; nisi me dixisse nemini, id certo scio*, quod poterat sensu non mutato etiam ita efferre: *nisi nemini dixi*. Cic. p. Rosc. Am. c. 35, 99. *Quid erat, quod Capitonem primum scire voluerit? Nescio; nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium*, pro quo brevius dicere licebat: *nisi* Capito *est socius;* plane ut Sall. Iug. LXXII, 3. dixit: — *parum compcrimus; nisi improbus videtur.* Cic. Epp. ad Famm. XIII, 73, 2. *Antipatro te vehementer succensuisse audivi, et moleste tuli. De re nihil possum iudicare, nisi illud mihi certe persuadeo, te nihil temere fecisse*, quod per attractionem et ellipsin elatum tale foret: *mihi tu* certe nihil *temere fecisti.* Sed ut iam ad nostrum revertamur locum, *nisi tamen* non spectat, ut iam monuimus, ad proxime praegressa *et iam antea — miseris esse*, quippe quae explicationis caussa addita secundarium in sententia locum habeant, sed ad verba *plura scribere dehortatur me*, unde cogitatione assumendum est *nisi tamen hoc scribere placet, me intelligere* etc. Sensus est igitur: de Iug. *plura* scribere *nolo* (nam miseris nulla fides); *hoc unum addere placet*, mihi persuasum esse, illum etc. *Tamen* additum rem non mutat; non aliam enim vim habet, quam ut id, quod *nisi* particula exceptum est ex ante dictis, gravius efferat. Quare omittitur, ubi oppositio levior est. Ceterum Manutium, *nisi* in tali nexu simpliciter pro *sed* positum esse statuentem, presse sequuntur Vechner. Hellenolex. II. c. 3. p. 425. ed. Heus. Ruhnken. ad Ter. Andr. IV, 1, 40. Drakenb. ad Liv. XXIV, 20, 10. Ellipticam huius dicendi generis esse rationem solus agnovit Faber ad h. l. et G. Ludov. Walch. ad Tacit. Agric. c. VI. p. 154. Plura dicemus ad Iug. c. C, 5.

supra quam ego sum petere] Haec quid significent non est obscurum; tecte enim ostendit Adherbal Iugurtham, ipso oppresso non contentum, adeo Romanis bellum parare eorumque imperium contemnere, id quod sequentibus accuratius declarat. Sed grammaticam *supra* vocis rationem intprr. non satis assecuti sunt. Ad unum omnes enim praeeunte Cortio in Excursu III. p. 925. *supra* explicant *aliquid quod supra me est*, alienissimis exemplis usi, ut demonstrent *supra* adiectivi loco positum esse. Sed *supra* adverbium est, ut ostendimus ad c. V, 3.; igitur cum *petere* coniunctum si-

6 initio occidit Hiempsalem fratrem meum, deinde patrio regno me expulit; quae sane fuerint nostrae
7 iniuriae, nihil ad vos. Verum nunc vostrum regnum armis tenet, me, quem vos imperatorem Numidis posuistis, clausum obsidet; legatorum verba quanti

gnificat *ulterius tendere.* — *Neque simul*, — *sperare*, i. e. amicitiam vestram non curare, si modo regno meo potiatur.

§. 6. et 7. *deinde*] Cortius de suis codd. nihil monens scripsit *dein*; sed omnes Gruteri, Wassii et Havercampi libri *deinde* tueri videntur. Id certe est in Bas. 1. 4. Bern. 3. Misn. Goerlit. Berol. 1. 2. Quare certiorem formam recipere non dubitavimus. — *Nihil ad vos.* Ita solet *ad* c. accus. elliptice poni. Cic. Epp. ad Famm. III, 13, 6. *Sed hoc nihil ad te; nostrum est onus.* in Pison. c. 28, 68. *Audistis Epicureos omnes res voluptate metiri; recte an secus, nihil ad nos; aut si ad nos, nihil ad hoc tempus.* v. Haud. de Particc. Lat. Vol. I. p. 117. Zumpt. Gramm. Lat. §. 86, 12. p. 515. ed. IV. — *Vos*, quod in Acad. Palat. 3. et Vat. 5. deest, Cortius inconsulto delevit. Eo opus est, ut Iugurthae contemptus Romanorum magis eluceat. cf. ad XIV, 10. — *Imperator* h. l. latiore sensu eum significat, qui civitati praeest; v. ad Cat. II, 3. p. 11. Iug. XXXI, 20. — *Ponere*, pro quo Gruterus maluit *imponere*, habet *auctoritatis* significationem. Apte Cortius contulit Cic. p. Flacco c. 19, 45. *Hermippus custos frumento publico est positus.* Nep. Hannib. c. II, 6. *Te ipsum frustraberis, si non Hannibalem in eo bello principem posueris.*

§. 8. *Quid relicuum*] Multi codd. habent *quid rel. est*; alii *quid est rel.*; Tur. 1. *quid enim rel.*; Bas. 1. *quid quidem rel.*, quae discrepantia satis ostendit verbum substantivum non esse a Sallustio. Id confirmat etiam loquendi usus, quem satis illustravimus ad Cat. LI, 23. Tacit. Ann. V, 4, 3. cf. Car. Beier. ad Cic. de Off. III, 14, 58. p. 280. — *Quo* exstat in Vat. A. Tur. 1. Fabr. 1. Guelf. 1. Vrat. 2. Teg. Proxime accedunt Leid. L. Paris. z. Einsiedel. Sen. 1. Bern. 3. Erl. in quibus est *a quo*; relicui servant *qua*, quod ab iis effictum, qui relativum ad *vis* referrent. Sed hoc pronomen ad *relicuum* spectare, quod primariam sententiam continet, loci ratio docet; neque in vitio esse, si inter relativum et id nomen, ad quod refertur, aliud nomen interpositum est, monui-

fecerit pericula mea declarant. Quid relicuum, nisi 8
vis vostra, quo moveri possit? Nam ego quidem 9
vellem et haec, quae scribo, et illa, quae antea in
Senatu questus sum, vana forent potius, quam mi-
seria mea fidem verbis faceret. Sed quoniam eo 10

mus ad c. XVIII, 9. et ad Catil. XLVIII, 1. cf. Liv. XXI, 26, 2. *C. Atilium cum sua legione auxilium ferre Manlio iubent, qui sine ullo certamine Tanetum pervenit.* id. IV, 58, 4. *tarditatis caussa in senatu magis fuit, quam in tribunis, qui, quia summa vi restare nunciabantur, parum cogitaverunt nulla virtute superari humanarum virium modum.* Flor. III, 5, 16. *fiduciam oppidanis resistendi nuncius fecit, docens adventare Lucullum, qui per medias hostium naves utre suspensus evaserat.* Ter. Phorm. II, 3, 24. *nunquam tam gravis Ob hanc inimicitias caperem in nostram familiam, Quam is aspernatur nunc tam illiberaliter,* ubi v. Donat. Nostro loco etiam minorem esse sententiae ambiguitatem propter varium proximi nominis genus, vix est quod moneam. Quod Gerlachius autem *quo* pronomine *vostra* excusari statuit, id, ne quid gravius dicam, ineptum est. Turpiter idem caecutit, si ullam similitudinem inter nostrum locum et c. XXXVIII, 6. CIII, 1. Cic. Epp. ad Famm. III, 5, 3. et XIII, 75, 4. intercedere putat.

§. 9. *et haec, quae scribo, et illa, quae antea*] Leviter libri discrepant; Acad. omisit *antea;* Guelf. 11. habet *et reliqua antea quae in Senatu;* in Vat. 5. Med. 11. Min. 1. deest *illa*, cuius loco in Ven. 3. *ea* habetur. Sed haec omnia eiusmodi sunt, ut scribarum negligentiae vel lapsui debeantur. Optimorum codd. auctoritatem in vulgata conspirantium firmat etiam Serv. ad Virg. Aen. I, 396. Quare Cortius *illa* imprudenter delevit. — *Forent* idem cum Grutero omittendum censet; cui stultae opinioni, a linguae ignorantia profectae, Gerlachius hoc tantum opponit, elegantem orationis *numerum* ita fieri impeditiorem. Sed *sensum* etiam fieri alium, eumque perquam incommodum, id non curat V. D.; cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 80, 9. not. 1. p. 440. ed. IV.

§. 10. *ut Iugurthae scelerum ostentui essem*] I. e. ut Iugurtha *omnibus quasi spectantibus* scelera in me exercere et ostentare posset. cf. Tacit. Annall. XII, 14, 5. *Parrhaces Meherdatem auribus*

natus sum, ut Iugurthae scelerum ostentui essem, non iam mortem neque aerumnas, tantummodo inimici imperium et cruciatus corporis deprecor. Regno Numidiae, quod vostrum est, uti lubet consulite; me manibus impiis eripite, per maïestatem imperi, per amicitiae fidem, si ulla apud vos memoria remanet avi mei Masinissae.

decisis vivere iubet, ostentui clementiae suae et in nos dehonestamento. id. I, 29, 3. XV, 29, 4. Quippe *ostentui esse* significat *aspectum praebere.* Aliis tamen locis *ostentui* idem valet atque *specie*, ut Iug. XLVI, 6. *deditionis signa ostentui credere.* De hoc et similibus vocabulis v. Kiessling. ad Tac. Ann. I, 10, 1. — *Non-neque* illustratum ad Cat. LII, 6. — De adversativa sententia *tantummodo inimici* etc. sine particula antecedentibus subiecta v. ad c. XXI, 2. — Pro *deprecor* Weissius ex interpolatis libris scripsit *ut evadam deprecor*, quod sententiam valde levem habet. — *Manibus impiis* legitur in codd. optimis, Vat. A. Bas. 1. Sen. 1. Leid. L. Paris. b. x. et z. m. sec. ac praeterea in Acad. Vin. 2. Struv. Inc. 2. Vrat. 3. Guelf. 11. Leid. H. N. Bern. 4. Misn. Wassii L. 3. Arond. B. Publ. Bodl. Mark. *A.* Pembr. et in plurimis Gerlachii Italicis. Relicui fere omnes habent *ex man. imp.*; Bern. 1. *a man. imp.*; Wassii L. 2. *de m. imp.*; Aldina *man. ab imp.*; unde luce clarius patet Sallustium nulla praepositione usum esse. Cortius *ex* retinuit propter Catil. XLVIII, 1. et §. 4. Sed in tali re exempla nihil probant. Gerlachius pro inconstantia sua, quum in ed. mai. omisisset, in Commentt. p. 252. omissum probasset, in ed. novissima rursus recepit. — *Per* c. accus. in obtestando sine verbo poni monuimus ad c. XIV, 24. Ex interpolatione in Struv. additum *oro*, in Vrat. *rogo.* — *Memoria remanet* omnes tuentur libri; verbum tantummodo abest a Struv. et Guelf. 4., quos Cortius pro ingenio suo est secutus. Sed nihil est quod verbum suspectum reddat.

XXV. §. 1. *fuere qui mittendum censerent* etc.] Duplicem saepe ex eodem verbo structuram pendere iam observavimus ad Catil. V, 9.; sed imprimis frequens est apud historicos, maxime apud Livium, ea constructionis ratio, ut verbis *iubere*, *imperare*,

XXV. His litteris recitatis fuere, qui exercitum in Africam mittendum censerent, et quam primum Adherbali subveniundum; de Iugurtha interim uti consuleretur, quoniam legatis non paruisset. Sed 2 ab isdem illis regis fautoribus summa ope enisum, ne tale decretum fieret. Ita bonum publicum, ut 3 in plerisque negotiis solet, privata gratia devictum.

decernere, *censere*, *placere* et similibus *infinitivus*, *vel accus. c. infin.* et *ut* c. *coni.* simul subiungatur. v. Drakenborch. ad Liv. XXXIX, 14, 9. *Consules aedilibus curulibus imperarunt, ut sacerdotes eius sacri omnes conquirerent, comprehensosque libero conclavi ad quaesitionem servarent; aediles plebis videre, ne qua sacra in operto fierent.* XXXVIII, 35, 9. *Comparare inter se aut sortiri iussi, et novos exercitus scribere, et ut sociis Latini nominis quina dena millia peditum imperarent.* Alia, sed similis generis, habet Duker. ad XXVII, 33, 9. et Cortius ad Sall. Fragm. Historr. I, 15, 23. Gerl. Ceterum *uti* ante *consuleretur* deest in Inc. 1. Fabr. 2. Ecc. Vrat. 3. Guelf. 7. 9. 11. Leid. H. Bas. 4. Berol. 1. quod non contra usum Latini sermonis esse exemplis ostendimus ad Cat. XXIX, 2. et ad XXXII, 2. p. 152. Liv. XXXIII, 31, 11. *decretum est Corinthus redderetur, Chalcidem ac Demetriadem retineri.* Sed h. l. codicum meliorum auctoritas particulam satis tueri videtur. — Cum Gerlachio vulgatum verborum ordinem *quoniam non paruisset legatis* mutavimus, auctoritate cod. Bas. 1. 4. Tur. 1. Bern. 1. Paris. b. c. x, z. Einsiedel. Berol. 1. 2. Misn. et Goerlit. in quibus est, *quon. leg. non paruisset.* Nam ita sane quod in ista re maximum erat, verbis gravius cadit; neque incuria editorr. certo constat de relicuorum librorum scriptura.

§. 2. et 3. *ab isdem illis*] *Isdem* praebent codd. Sen. 1. Eccard. Guelf. 1. 3. 4. 9. cf. c. XIV, 11. — *Illis* Cortius fide unius Fabr. 2. expunxit, quod cum detrimento perspicuitatis factum esse recte vidit Gerlachius. Hoc enim pronomine significatur iam supra eorum mentionem esse factam. cf. Cat. LVII, 2. *Metellus eadem illa existumans, quae supra diximus, Catilinam agitare.* XXXI, 4. *At Catilinae crudelis animus eadem illa movebat.* LVIII, 10. *Ea-*

4 Legantur tamen in Africam maiores natu, nobiles,
amplis honoribus usi, in quis fuit M. Scaurus, de
quo supra memoravimus, consularis et tunc in Se-
5 natu princeps. Hi, quod res in invidia erat, simul
et ab Numidis obsecrati, triduo navim ascendere;

dem illa advorsa fient. Iug. XXVII, 1. *idem illi regis ministri atrocitatem facti lenicbant.* Liv. III, 14, 5. *nihil iisdem illis placidius aut quietius crat.* cf. supra ad c. XVI, 5. — *Enisum* passive, ut *adeptus* Cat. VII, 3., *machinatus* XLVIII, 7., *interpretatus* Iug. XVII, 7. — *Tale* ante *decretum* Cortius eiiciendum duxit, quia eius loco Vrat. 2. habet *id*, Fabr. 2. vero plane omisit. Sed ne omnino decretum fieret de re tam acriter agitata, illi regis fautores haud dubie perficere non potuerunt; id tantummodo agebant, ne *tam grave* et Iugurthae damnosum senatus consultum fieret. — *Bonum publicum* i. e. reipublicae commodum, quae dictio haud infrequens est, ut docet diligens harum rerum observator Drakenborch. ad Liv. II, 1, 3. Tacit. Annall. XIV, 38, 2. Eodem sensu idem dixit Ann. III, 70, 3. *egregium publicum.* Gell. NN. AA. VII, 3. *optimum publicum.* Contrarium est *malum publicum*, Sall. Catil. XXXVII, 7. Drakenb. l. l. et Gronov. ad IV, 4, 4. docuerunt interdum etiam dictum esse *pessimum publicum.* cf. Heusinger. ad Vechner. Hellenol. p. 199. — *Ut solet* illustravimus ad Cat. XXIX, 2. In Struv. Eccard. Guelf. 7. et 11. ex interpolatione additum *fieri.* — *Devictum* non est, ut Gerlachius interpretatur, *perversum*, coll. Plaut. Pseudol. I, 3, 12. sed valet *plane victum* (v. ad Cat. XXV, 3. ad Iug. V, 6.) i. e. *prorsus cedere debuit* privatae gratiae. Septem codd. addunt *est*; sed editores recte relicuos secuti sunt.

§. 4. *amplis honoribus usi*] *Usi* non est in Commel. Fabr. 1. 2. Tur. 1. m. pr. Paris. B. E. Einsiedel. Quapropter Cortius delevit, quem secutus est Gerlachius in ed. mai., non item, ut est ad mutandas opiniones proclivis, in novissima. Sed nihil nos movet quod ille dicit eo sententiam corrumpi, quod absurdum est. Excidit vocabulum similitudine proximae syllabae, quae res innumeras corruptelas peperit, ut statim post §. 5. in Bas. 1. Fabr. 2. Ecc. et Guelf. 9. *invidia* habetur pro *in invidia*. Ceterorum librorum consensum firmat usus loquendi; cf. Cat. XLIX, 2. *Catulus maxumis honoribus usus*, ubi Cortius laudavit Cic. p. Flacco c. 19, 45. Flor.

deinde brevi Uticam appulsi litteras ad Iugurtham mittunt, quam ocissume ad provinciam accedat, seque ad eum ab Senatu missos. Ille ubi accepit 6
homines claros, quorum auctoritatem Romae pollere audiverat, contra inceptum suum venisse, primo

I, 13, 9. Weissius ex corrupta ed. aliqua inepte scripsit *viri pro usi*. — *In quis* tenent Fabr. 1. 2. Bas. 1. Sen. 1. Berol. 1. 2. Misn. aliique vetusti. — *Fuit*, quod ad unum omnes codd. tuentur, Cortius suopte Marte expulit, absurdissimum scribarum additamentum dicens. Quid in hac re absurdum sit, periti iudicent. — De *M. Scauro* v. supra ad c. XV, 4. Perpauci codd. *Aemilius* nomen addunt, quod debetur scribarum diligentiae. — *In senatu princeps* legitur in Bas. 1. Vin. 2. Heuss. Sen. 2. Acad. Inc. 1. 2. Struv. Eccard. Guelf. 10. 11. 12. Bern. 1. Berol. 1. 2. Misn. Goerlit. Paris. b. c. x. z. et permulti Itall. Relicui exhibent *Senatus princeps*, quod Cortius non debebat recipere. Quid enim librarios impellere potuerit, ut planissimae et in hac re notissimae structurae alteram substituerent, nullo modo intelligitur. Contra facilius erat paullo minus usitatam locutionem in tritiorem mutari; vel *in* vocula casu deleta, in promptu erat *Senatus* emendatio. Eodem modo locutus est Liv. XXVII, 11, 12. qui locus omnino ad rem illustrandam pertinet. cf. Ernesti Clav. Cic. v. *princeps;* Nitzsch. Antiqq. Rom. T. II. p. 952. ed. III. — *Tunc* sententia poscit, v. ad c. V, 1. Codd. et edd. *tum*.

§. 5. *quod res in invidia erat*] De usu explicativae sententiae ante eam collocandae, quae explicatur, v. ad c. VII, 1. — *In invidia esse* habetur etiam apud Cic. Epp. ad Attic. II, 9, a med. Liv. XXIX, 37, 17. Cort. — *Simul et* Cortius male interpunctione disiunxit, ut *simul* vi *et* particulae, cui alterum *et* respondeat, ad antecedentia referatur; v. ad c. XX, 1. — *Triduo* est intra trium dierum spatium sive non ultra tris dies morati. — *Ascendere* plerique omnes codd. praebent, nullus *escendere*, quod Cortius temeraria coniectura in contextum intulit. — *Deinde* idem contra optimorum codicum fidem in *dein* mutavit, quam formam in deliciis habere videtur. — *Seque* Cortius recte scripsit longe plurimorum codd. auctoritate; alii tantummodo *se* habent, ut olim vulgabatur. *Que* explicativa potestate positum valet *nam;* v. ad c. II, 3.

§. 7. *ni paruisset legatis*] Haec verba Cortius temere pro

commotus, metu atque lubidine divorsus agitabatur.
7 Timebat iram Senati, ni paruisset legatis; porro animus cupidine caecus ad inceptum scelus rapiebat.
8 Vicit tamen in avido ingenio pravum consilium.
9 Igitur exercitu circumdato summa vi Cirtam irrumpere nititur, maxume sperans diducta manu hostium

spuriis habuit uncinisque inclusit, quia similia h. c. §. 1. leguntur. Talia refellere non est opus. — *Porro* proprie non est *ex altera parte*, ut Langius et Muellerus explicant, sed continuat narrationem, ita ut etiam ad contraria transeat. cf. Catil. XLVI, 2. qui locus nostri simillimus est. Ter. Adelph. V, 4, 14. Iustin. II, 10, 3. IX, 4, 6. v. Cort. ad Cic. Epp. ad Famm. VI, 7, 10. id. p. Mil. c. 9, 25. de Divin. II, 2, 6. Auct. ad Herenn. III, 16, 28. — *Rapiebat*, quod Naz. Commel. Bongars. duo Rivii, aliquot Cortii, Leid. L. Tur. 1. Einsiedel. et complures ex Itall. Gerlachii tenent, unice verum; *rapiebatur*, ut in reliquis est, ortum ex interpolatione scribarum, qui accusativum pronominis demonstrativi supplendum esse non caperent; v. ad c. XLVI, 7. Gerlachius, ut solet fluctuari, in novissima ed. passivum exhibuit.

§. 9. *casum victoriae*] Haec Kunhardtus imperite nihil aliud esse censet, quam *victoriam ipsam*, valde miratus, cur Sallustius non hac simplici voce usus sit. Sed *casus*, quo vocabulo in universum significatur id, quod incertum eventum habet vel affert, h. l. praegnanti sensu dicitur pro *commoda occasione*; cf. c. LVI, 4. *fortunam illis praeclari facinoris casum dare*. Tac. Annal. I, 13, 1. *L. Arruntium, si casus daretur, ausurum*. ib. XI, 9, 1. *casus Mithradati datus est occupandi Armeniam*. XII, 50, 1. *Vologeses casum invadendae Armeniae obvenisse ratus*. XIII, 36, 2. *quamquam bene gerendae rei casum offerri scripserat*. Alieni autem generis sunt exempla a Gerlachio allata Tac. Ann. XII, 14, 3. *rem in casum dare statuit*, et Liv. IV, 27, 6. *rem in casum ancipitis eventus committunt*; nam ibi *casus* non de *commoda occasione*, sed de *incerto eventu* est intelligendum, quod Livius nimia prolixitate addidit.

§. 10. *uti prius — potiretur*] Haec omnia Gruterus vel pro glossa habenda censet, vel sic corrigenda, *neque prius — potiri*; quae iudicii perversitas inde repetenda est, quod non perspectum

aut vi aut dolis sese casum victoriae inventurum.
Quod ubi secus procedit, neque quod intenderat 10
efficere potest, uti prius, quam legatos conveniret,
Adherbalis potiretur, ne amplius morando Scaurum,
quem plurimum metuebat, incenderet, cum paucis
equitibus in provinciam venit. Ac tametsi Senati 11

habuit Latinorum usum indefinitae sententiae explicationis caussa definitiorem sine particulis *minirum*, *nempe* aut similibus subiiciendi, de quo diximus ad Cat. XXIX, 3. p. 134. et ad LI, 7. Apposite Cortius laudavit Caes. B. G. I, 13, 2. *Helvetii quum id, quod ipsi diebus viginti aegerrime confecerant, ut flumen transirent, uno illum die fecisse intelligerent*, ubi Davisius contulit ib. I, 5, 1. I, 31, 14. — *Adherbalis* non solum plurimi optimique libri tuentur, sed etiam Priscian. XVIII, 25, 251. p. 229. ed. Kr. et Serv. ad Virg. Aen. III, 278. Decem fere codd. habent *Adherbale*, Guelf. 9. et quinque, quos Vossius inspexit, *Adherbalem*, quod probavit Bongarsius ad Iustin. I, 2, 10. Sed quamquam accusativus exemplorum auctoritate non destituitur, (v. Car. Beier. ad Cic. de Off. II, 23, 81. *urbem est potitus*; Tuscc. I, 37, 90. de Fato c. 7. Ter. Adelph. V, 4, 17. *patria potitur commoda*, et statim post v. 22. *hic potitur gaudia*; intprr. ad Auct. B. Afric. c. XXXVI, 4. et ad LXXXVII, 4. Bremi ad Nep. Milt. II, 1.) tamen h. l. nihil mutandum. Genitivum enim satis firmant Grammaticorum testimonia; eum librarii nonnulli interpolatrice manu mutarunt in ablativum, quod etiam Cat. XLVII, 2. factum vidimus; ex ablativo autem vel casu, vel a scriba antiquario, profectus est accusativus. — De vi *metuebat* verbi v. notata ad c. LXX, 5.

§. 11. *Ac tametsi*] Cortius contra codicum fidem edidit *tamen etsi*. Ceterum multi libri pro *ac* habent *at*, quod ab huius loci ratione alienum est. — *Senati* ita exstat in Einsiedel. v. ad Cat. XXX, 3. — *Graves minae*, qui verborum ordo ante Cortium vulgatus erat, cum Gerlachio auctoritate fere omnium librorum rescripsimus. Cortius ex paucis Rivii dederat *minae graves*, non satis gravi sententia; nam vis inest in voce *graves*; v. ad c. XX, 1 — *Ab* ante *oppugnatione* non habet unus Rivii, Commelin. et Struv., eosque secutus est Cortius, orationem ratus suavius ita cadere. Sed certum videtur praepositionem casu excidisse, cuius rei clarissimum vestigium exstat in

verbis graves minae nunciabantur, quod ab oppugnatione non desisteret, multa tamen oratione consumpta legati frustra discessere.

XXVI. Ea postquam Cirtae audita sunt, Italici, quorum virtute moenia defensabantur, confisi deditione facta propter magnitudinem populi Romani inviolatos sese fore, Adherbali suadent, uti

cod. Goerlit. ubi legitur *abpugnatione;* quippe quum *a b obpugnatione* scriptum esset, prima substantivi syllaba voculam absorpsit. — *Consumere orationem, verba, tempus, diem* plerumque ita dicitur, ut significetur inutilem harum rerum usum fuisse; cf. c. LXII, 9. *multis diebus per dubitationem consumptis.* XCIII, 1. *Multis diebus et laboribus consumptis.* XCVIII, 2. *iamque dies consumptus erat.* cf. Drakenborch. ad Liv. XXIX, 33, 9. Neque tamen semper hoc verbo ita utuntur Latini; cf. Caes. B. G. V, 11, 6. *In his rebus dies circiter decem consumit*, i. e. has res d. d. perfecit. Est igitur huius verbi similis duplex usus, ut verborum *terere* et *conterere*, de quibus v. ad Cat. IV, 1. Ceterum *frustra*, quod cum *discessere* coniungitur, re spectat non ad discessum ipsum, qui non frustra fuit, sed ad id, quod ante discessum erat factum. Sensus est igitur: multa oratione consumpta discesserunt, et ita quidem, *ut nihil plane eorum, quorum caussa venerant, effectum esset.* cf. Hand. de Particc. Lat. Vol. II. p. 746. §. 2. et v. infra ad XXXI, 5.

XXVI. §. 1. et 2. *Italici*] Iidem sunt, quos supra c. XXI, 2. togatos vocaverat. — Pro *defensabantur* pauci codd. exhibent *defendebantur*; sed frequentativum magis est ex Sallustii usu. Iam Cortius contulit c. LX, 3. XCVII, 5. v. etiam ad c. XXIII, 1. — *Tamen* ante *quia* Cortius male omisit, unius Fabr. 2. auctoritate permotus, qua ceterorum librorum consensus elevari non potest, quem confirmat etiam Sallustii usus. Praeter exempla ad Cat. III, 2. allata cf. Iug. XXIX, 2. XXXI, 21. XXXIV, 2. — *Advorsaretur* ita exstat in Fabriciano Rivii, et Cortii Fabr. 1. — *Cogundi* praebet Med. 10. — *Italici*, quod omnes codd. retinent, Cortio certo certius a glossatoribus illatum videtur. Quae sententia ut per se absurda est, ita quivis videt Sallustium de industria quam accuratissime docere, Adherbalem consilium sibi perniciosissimum non sua sponte, sed aliis

seque et oppidum Iugurthae tradat; tantum ab eo
vitam paciscatur, de ceteris Senatui curae fore. At 2
ille tametsi omnia potiora fide Iugurthae rebatur,
tamen, quia penes eosdem, si advorsaretur, cogun-
di potestas erat, ita, uti censuerant Italici, deditio-
nem facit. Iugurtha in primis Adherbalem excru- 3
ciatum necat; deinde omnis puberes Numidas et

impulsoribus iniisse. — *Facit* optimi exhibent libri, ut Naz. Commelin. Bas. 1. Fabr. 1. Sen. 1. Leid. L. Paris. b. c. x. z. multique alii; *fecit*, quod in relicuis est, scribarum ingenio praesens historicum non ferentium debetur.

§. 3. *in primis*] Hae voces cur h. l. divisim scribendae sint diximus ad Cat. LX, 6. — *Necat*, cui statim post subiicitur *interfecit*, sensu aliquantum ab eo differt. *Interficere* enim latius patet, et quemvis occidendi alicuius modum et caussam significat; *necare* vero notionem habet immanis facti ac crudelitatis, qua vita alicui eripitur; cf. Ludov. Doederlin. Synonym. Lat. Vol. III. p. 186 sq. Cic. p. l. Man. c. 5, 11. *qui legatum populi Romani consularem vinculis ac verberibus atque omni supplicio excruciatum necavit.* Curt. IX, 7, 8. *Boxum protinus placuit interfici; Biconem etiam percruciatum necari.* Caes. B. G. VII, 7, 9. *magnitudine supplicii dubitantes cogit; nam maiore commisso delicto igni atque omnibus tormentis necat.* Lactant. I, 4. *itaque ii, quorum peccata et arguebantur et prohibebantur, excruciatos eos acerbissime necaverat.* quae exempla Cortio debentur. cf. infra c. LXXIV, 1. Perperam igitur Gruterus *interfecit* tollendum censet; nam promiscuae Numidarum et negotiatorum caedi *necat*, quod ille etiam huc trahi vult, non convenit. Ridicule autem et somniculose Gerlachius „*miror*, inquit, neminem in voce *interfecit* offendisse," qui ipse adeo offenderit, ut in textu ed. mai. tanquam spurium uncinis includeret. Sed ea est V. D. insolens inconsiderantia. — *Deinde* omnes habent Gruteri, Wassii et Havercampi codd., etiam complures Cortii, in iisque Bas. 1. Fabr. 1. Sen. 1.; nonnulli tamen *dein*, quod ille amplexus est. — Pro *armatis*, quod plerique editores receperunt, in Eccard. Bas. 1. Paris. x. et z. m. sec. Acad. Struv. Guelf. 4. 7. 9. 10. 11. et omnibus Gruteri,

negotiatores promiscue, uti quisque armatis obvius fuerat, interfecit.

XXVII. Quod postquam Romae cognitum est, et res in Senatu agitari coepta, idem illi ministri regis interpellando ac saepe gratia, interdum iurgiis

ut videtur, atque Leidd. excepto N. exstat *armatus*, quemadmodum Gruterus et Langius scripserunt. Et sane probum videri possit, quum et per se intelligatur Iugurthinos armatos fuisse, neque probabile sit a victoribus in alios nisi in armatos saevitum esse. Sed obstat, quod *omnes puberes* Numidae et negotiatores dicuntur *promiscue*, i. e. nullius rei ratione habita, interfecti esse. Neque omnino armis uti potuerunt, qui *deditione facta* in manus victoris venissent; ceteroquin iure caesos diceres. Quare *armatis* recte habet, et intelligendum de Iugurthinis hostili modo urbem intrantibus. cf. notata ad c. XXIII, 1. Gerlachius, in sola inconstantia sibi constans, in ed. mai. *armatis* dedit, in minore *armatus* amplectitur. — *Fuerat*, pro quo unus Fabr. 1. lapsu scribae *fuit* exhibet, Cortius delevit. Vim plusquamperfecti explicavimus ad Cat. XXXVII, 1. — *Interfecit* in Bas. 1. Sen. 1. Vrat. 1. Acad. Franc. mutatum in *interficit*, scilicet ut congrueret cum praegresso *necat*, quae caussa Gerlachium quoque movit, ut in ed. min. praesens reciperet. Sed perfectum et praesens historicum saepe in eadem periodo simul haberi iam supra monuimus ad c. XII, 4. Apte Cortius contulit Liv. IV, 7, 1. *magistratum* i n e u n t *A. Sempronius, L. Atilius, T. Caecilius, quorum in magistratu concordia domi pacem etiam foris* p r a e b u i t.

XXVII. §. 1. *cognitum est*] Cortius de codd. suis prorsus silens *est* omisit; sed quum omnes Gruteri, Wassii, Gerlachii cum relicuis teneant, non dubium est, quin in Cortianis quoque habeatur. Unus Vat. 5. non agnoscit, cuius auctoritate Gerlachius, licet in textum receperit, in Commentt. p. 254. delendum censet. Sed vir mutabilis iudicii sibi in ed. novissima non constitit. — *Coepta* plurimis optimisque libris firmatur; alii *coepit* habent ex interpolatione scribarum, qui passiva forma offenderent. Sed ea satis frequens est, ubi infinitivus *passivi* ab *coepisse* verbo pendet. v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 59. p. 201. ed. IV. Cic. Brut. c. 7, 26. de Or. I, 37, 168. Ger. Io. Voss. de Analog. III, 39. p. 158. ed. II. Vechner.

trahendo tempus atrocitatem facti leniebant. Ac ni 2
C. Memmius, tribunus plebis designatus, vir acer et infestus potentiae nobilitatis, populum Romanum edocuisset id agi, uti per paucos factiosos Iugurthae scelus condonaretur, profecto omnis invidia

Helleno l. p. 103. ed. Hens. Drakenb. ad Liv. II, 1, 7. Bremi. ad Nep. Epam. c. X, 3. Kreyssig. Commentt. II. de Sall. Fragm. p. 16. A vero igitur aberravit Gerlachius, in Commentt. p. 254. hanc structuram *antiquiorum* scriptorum esse dicens. — *Idem*, non *iidem*, omnes praebent codd. — *Iurgiis*, v. ad Cat. XXXI, 5. p. 145 sq. — *Leniebant* Faber recte vidit valere *lenire studebant* vel *incipiebant*. Nam quum imperfecto actio praeteriti temporis *nondum absoluta* designetur, hoc tam late patet, ut, *inceptae* actionis notione praevalente, conatus etiam ac *studium* rei agendae imperfecto contineatur. cf. c. XXIX, 3. *Iugurtha primum tantummodo belli moram redimebat*. XXXIV, 1. *Tametsi multitudo terrebat eum, vicit tamen impudentia*. cf. Herzog. ad Cat. XXXI, 7. p. 160. et ad Caes. B. G. III, 1, 1. Bremium ad Sueton. Caes. c. 15. Weberi Exercit. styli Lat. T. I. p. 201 sq.

§. 2. *C. Memmius*] De huius ingenio v. notata ad c. XXX, 4. — *Potentiae* vocabulum, quod in Eccard. deest, Cortium adeo male habuit, ut eo omisso *nobilitati* scribendum censeret, nihil curans et eadem verba infra recurrere c. XXX, 3. et, quod gravissimum est, nobilitatem non per se, sed *potentiae* nomine omnibus invisam fuisse, qui antiquam libertatem tuerentur. Quantam invidiam apud Sallustium *potentia* habeat patet ex dictis ad Cat. XX, 7. et ad XXXVIII, 1. — *Id agi, uti* h. e. *id esse consilium*, *eo spectare contentiones*, *ut*. Nep. Themist. c. V, 1. Liv. XXXVI, 11, 11. Cic. Epp. ad Famm. III, 7, 18. Haec Cortius recte; sed perperam cum his confert Catil. LII, 10. et 23. V. nostra ad ei. cap. §. 6 p. 265. Imperite igitur Muellerus: *id agi, ut* est formula, inquit, usitata pro: tantam tamque turpem rem tentari. — Verba *uti per paucos factiosos Iugurthae scelus condonaretur* Cortius non recte intellexisse videtur, coniecturae indulgens pro *per paucos factiosos* etiam *paucis factiosis* scribi posse; nam sic *Iugurthae* genitivus foret, quo sententia plane in alienum detorquetur; v. ad Cat. LII, 8. Locis ibi laudatis adde Liv. III, 12, 8. — Loco verbi *prolatan-*

prolatandis consultationibus dilapsa foret; tanta vis
3 gratiae atque pecuniae regis erat. Sed ubi Senatus
delicti conscientia populum timet, lege Sempronia
provinciae futuris consulibus Numidia atque Italia
4 decretae, consules declarati P. Scipio Nasica, L.

dis in cod. Ursini, Tur. 1. et Inc. 2. est *protelandis*, quod Mannutio magis antiquitatem olere videbatur. Sed florente Latinitate *protelare* tantummodo erat *vi propellere*, vel *abigere*, ut recte observavit Cortius ad Catil. XLIII, 3. Postremae vero aetatis scriptores usurparunt pro *trahere*, *differre*, *procrastinare*, quam potestatem apud probatos auctores *prolatare* habet. v. Drakenborch. ad Liv. VII, 21. 2. cf. Sall. Fragmm. Historr. I, 19, 16. Gerl. ib. IV, 12, 12. Cic. in Catil. IV, 3, 6 extr. Liv. II, 36, 5. Tacit. Ann. VI, 42, 4. XIII, 34, 2. — *Foret* constans fere omnium codd. scriptura est, nisi quod Guelf. 1. et Sen. 2. *erat* habent, quod Cortius recepit. Quin id ex Latinorum usu recte habeat, non potest dubitari; v. Cort. ad h. l. et Zumpt. Gramm. Lat. §. 77, 2. not. 1. p. 388 sq. ed. IV.; sed coniunctivum propterea nemo falsum dixerit. Praeterea mirum videatur, neminem librariorum *erat* in *esset* mutasse, si illud Sallustii fuisset, sed omnes singulari vel constantia vel casu in *foret* conspirare. Denique *erat* eo quoque suspectum est, quod cod. Heuss., qui cum Sen. 2. ita consentit, ut uterque ex eodem fonte fluxisse statuendus sit, illud non habet, sed vulgatam praebet; unde coniicias peculiari lapsui vel interpolationi *erat* in Guelf. 1. et Sen. 2. deberi. — Quod in fine periodi legitur *erat*, Cortius non habet, quia in Guelf. 1. ante *regis*, in tribus aliis post *gratiae* collocatum invenit, in Guelf. 2. autem *incesserat* eius locum obtinet. Quodsi in optimis codd. plane deesset, hae caussae aliquid valerent; nunc nihil mutandum censeo, neque video, quomodo sine verbo melior fiat oratio, ut Gerlachius in Comm. p. 254. statuit. cf. c. XL, 3.

§. 3 — 5. *lege Sempronia*] Hac lege a C. Sempronio Graccho anno u. c. 630. a. Chr. n. 124. lata, cautum erat, ut ante comitia consularia senatus decerneret, in quas provincias Consules designati inito consulatu mitterentur, eique senatus consulto ne intercedi posset. Provinciis autem constitutis, quae consulares vocabantur, Consules eas vel comparabant inter se, vel sortiebantur. cf. Ernesti

Bestia Calpurnius. Calpurnio Numidia, Scipioni Italia obvenit. Deinde exercitus, qui in Africam portaretur, scribitur; stipendium aliaque, quae bello usui forent, decernuntur.

XXVIII. At Iugurtha contra spem nuncio ac-

Argum. orat. de provv. conss. Heineccii Antiqq. Iur. Rom. Append. libri I. c. 4. §. 107. p. 321. ed. Haubold. Cic. Epp. ad Famm. I, 7, 26. or. p. Balbo c. 27, 61. — Post *decretae* in aliqua codd. parte *sunt* additur, cuius h. l. exigua auctoritas. — Pro *declarati* Cortius, nescio unde, scripsit *declarantur;* de suis enim libris nihil monuit, reliqui autem in vulgata consentiunt, nisi quod Leid. E. F. ita habent, ut Cort. edidit. — *P. Scip. Nasica* filius erat eius, qui Tib. Gracchum occiderat; v. Cic. de Off. I, 30, 109. De eius dicendi arte v. Brut. 34, 128. *P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multum ille quidem nec saepe dicebat, sed et Latine loquendo cuivis erat par, et omnes sale facetiisque superabat.* De ordine nominum alterius consulis v. Praef. Vol. I. p. XXII. quibus adde quae Ellendtius, doctus aeque atque humanus censor editionis nostrae Vol. I., in Annall. critt. Berol. a. 1830. N. 22. p. 174. monuit. — *Aliaque quae* nonnullorum codd. discrepantiis non satis firmatum videtur. Nam Commel. et Ecc. a. m. pr. habent *alia quaeque;* Guelf. 7. *aliaque omnia quae;* Bas. 1. et Guelf. 9. *atque alia quae;* Inc. 2. *et alia quae;* Ven. 2. *aliaque;* Vat. 1. *alia quae.* His motus Cortius *que* delevit, cui etiam Gerlachius in Commentt. p. 255. astipulatur, mutatum iudicium in ed. novissima, ut solet, rursus mutans. Sed turbas istas ex confinio *que quae* syllabarum maximam partem ortas esse, quis non videt? cf. ad Cat. III, 5. Drakenborch. ad Liv. XLI, 2, 11. Goerenz. ad Cic. de Finn. III, 21, 72. et ad Acadd. I, 2, 8. Non gravioris momenti est, quod duo codd. *atque*, unus *et* pro *que* habent; nam hoc quoque frequens, ut eiusdem potestatis particulae, maxime copulativae, incuria scribarum permutentur. Denique, quod gravissimum est, contra usum est Latini sermonis, *uno* tantum nomine praegresso *alius* vel simile adiectivum, quo singulae eiusdem generis res comprehendantur, sine copula ponere; cf. ad Cat. XV, 1.

XXVIII. §. 1. *venum ire*] Ita longe maxima pars codd. exhibet; alii *venire*, quod Gruterus recepit; unus *venum datum iri*, duo *venundari*, pauci *venalia*, quae omnia receptam dictionem librariis

cepto, quippe cui Romae omnia venum ire in animo haeserat, filium et cum eo duos familiaris ad Senatum legatos mittit, hisque ut illis, quos Hiempsale interfecto miserat, praecepit, omnis mortalis
2 pecunia aggrediantur. Qui postquam Romam adventabant, Senatus a Bestia consultus est, placeretne legatos Iugurthae recipi moenibus; iique decrevere, nisi regnum ipsumque deditum venissent, uti

insolentiorem interpretantur. cf. Liv. III, 55, 7. *Familia ad aedem Cereris, Liberi Liberaeque venum iret.* Gell. NN. AA. VII, 4. — De dictione *in animo haeserat* cf. Curt. VI, 2, 8. *Adhuc in animo regis tenues reliquiae pristini moris haerebant.* Plin. Epp. X, 31. *Sed et illud haereat nobis.* ib. X, 96. *Quam parce haec beneficia tribuam, utique haeret tibi.* Cort. — *Duos* omnes libri servant, praeter Guelf. 9. et 10., qui *duo* habent, quod Cortius cupide arripuit. — *Hisque* fere omnes libri; Bas. tamen 1. *isque.* — *Praecepit* tenent Cortii codd. septemdecim, Leidd. D. H. I. L. Erl. Teg. Tur. 1. Einsiedel. Paris. b. Berol. 1. 2. Misn. et Goerl. Relicui *praecipit* habent, scilicet ut tempus responderet sequenti *aggrediantur.* In duobus, qui perfectum retinent, aequalitas temporum ita tentata, ut *aggrediantur* mutarent in *aggrederentur;* v. ad Cat. XLI, 5. Gerlachius, qui in ed. mai. *praecepit* habet, in minore, scilicet *accuratius* tractata, praesens praetulit. — Solum coniunctivum sine *ut* frequenter poni post *praecipiendi* verba exposuimus ad Cat. XXIX, 2. et XXXII, 2. cf. Iug. XXXV, 2. et 4. Ex interpolatione igitur in Sen. 1. Fabr. 2. Vin. 2. Acad. Guelf. 4. 11. Leid. A. E. Bas. 4. Tur. 1. Bern. 1. 3. Vat. 1. 3. 4. Berol. 1. Misn. legitur *ut omnis;* in Fabr. 1. Guelf. 2. Erl. *omnis ut mortalis*; in Vat. 2 *ut aggrediantur;* in Vat. 5. *ut pecunia.* Relicui recte *ut* particula carent.

§. 2. *adventabant*] *Postquam* quo sensu cum imperfecto construatur diximus ad c. XIII, 5. — *Est* post *consultus* omnes codd. retinent, tribus Cortii exceptis, quos is secutus est. — *Iique decrevere* per synesin refertur ad senatum, de qua structurae ad sensum conformatae ratione v. notata ad Cat. XXXIX, 3. p. 183. Imprimis autem frequens esse pluralem verbi ad *senatus* vocabulum singulari numero positum referre, plurimis exemplis demonstravit Drakenb. ad Liv.

in diebus proxumis decem Italia decederent. Con- 3
sul Numidis ex senati decreto nunciari iubet; ita in-
fectis rebus illi domum discedunt. Interim Calpur- 4
nius parato exercitu legat sibi homines nobilis,
factiosos, quorum auctoritate quae deliquisset munita
fore sperabat; in quis fuit Scaurus, cuius de natura
et habitu supra memoravimus. Nam in consule no- 5
stro multae bonaeque artes animi et corporis erant,

IV, 58, 4. — *Proxumis* immerito impugnavit Cortius, levi caussa permotus, quod in Fabr. 1. alia manu superscriptum legitur. Recte vidit Gerlachius hoc vocabulum valere ad severitatem senatusconsulti significandam. Ceterum *in* ablativo temporis additum sensu non differt ab *intra c. acc.*, ut iam monuimus ad Cat. XLVIII, 5. cf. Iug. XCVI, 1. *sollertissumus in paucis tempestatibus factus est*, ubi v. plura. Ter. Andr. I, 1, 77. *Fere in diebus paucis, quibus haec acta sunt, Chrysis vicina haec moritur.* Sueton. Claud. c. 12, fin. *in brevi spatio tantum amoris collegit.* id. Ner. c. 30, in. Vespas. c. 4, in. Plin. H. N. IX, 51. *ceterae feminae in triduo excludunt.* Cic. Epp. ad Famm. XV, 16, 5. *in hoc anno.* Paullo accuratiorem et certiorem fieri *in* addito temporis mensuram, cui etiam solus ablativus inservit, nemo non videbit. — *Decederent,* pro quo in paucis codd. est *discederent*, explicavimus ad c. XX, 1.

§. 4. *legat*] Habebant duces sive imperatores adiunctos sibi viros militiae gnaros, quorum munus consulere, administrare, curare et, uno verbo, vicariam operam imperatori dare. Ii *legati* dicebantur. Quamquam autem ipsi duces eligerent, tamen consilium consensusque intervenit patrum. v. Lips. de Milit. II, 11. Rupert. cf. etiam Nitschii Antiqq. Romm. Vol. II. p. 1443. ed. III. Herzog. ad Caes. B. G. I, 52, 1. et imprimis Creuzeri Antiqq. Rom. §. 181. 2. p. 272 sq. *Legare* est igitur *legatos sibi asciscere.* cf. Cic. Epp. ad Famm. VI, 6, 20. *Caesar Cassium sibi legavit.* Epp. ad Attic. XV, 11. *Dolabella me sibi legavit.* p. I. Man. c. 19, 57. *quo mihi indignius videtur obtrectatum esse Gabinio, ne legaretur A. Gabinius Pompeio expetenti ac postulanti.* Vell. II, 32. *Pompeius multis et praeclaris viris in id bellum assumptis brevi terrarum orbem liberavit*, i. e. quos sibi legaverat. Nihili est igitur quod multi

quas omnis avaritia praepediebat; patiens laborum,
acri ingenio, satis providens, belli haud ignarus, fir-
6 missumus contra pericula et insidias. Sed legiones
per Italiam Rhegium atque inde Siciliam, porro ex
7 Sicilia in Africam transvectae. Igitur Calpurnius ini-

codd. *legit* vel *eligit* habent. — Verba *homines nobilis, factiosos*, infra c. LXXVII, 1. iterum posuit auctor de Hamilcare. Nota autem copulam inter adiectiva duo, nomini postposita, omissam, ut Catil. XI, 5. *Loca amoena, voluptaria.* Facile autem senties istam ellipsin gradatione quadam excusari, quod etiam de substantivis duobus ἀσυνδέτως positis valet, ut ostendimus ad Cat. c. XLIII, 2. — *Munita* temere in Vin. 2. mutatum in *impunita*, quod Rivius iam ex coniectura proposuerat. *Munita* est *defensa*, *tuta*, *praesidio quasi firmata.* cf. c. XXXIII, 2. *Iugurtha C. Baebium magna mercede parat, cuius impudentia contra ius et iniurias omnis munitus foret.* XXXI, 14. *Caedem in vos fecisse pro munimento habent.* Q. Cic. de petit. cons. c. 7, extr. *Ut homo iners, nullis amicis septus hominem plurimorum studio atque omnium bona existimatione munitum praecurrat, sine magna culpa negligentiae fieri non potest*, quem locum Gerlachius misere corruptum et detortum exhibuit. — *Habitus* quid sit accurate explicat Cicero de Invent. I, 24, 35. *Quae natura data animo et corpori considerabuntur, in natura consideranda sunt; nam quae industria comparantur, ad habitum pertinent.* ibid. statim post c. 25, 36. *Habitum appellamus animi aut corporis constantem et absolutam aliqua in re perfectionem, ut virtutis aut artis perceptionem alicuius, aut quamvis scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, sed studio industriaque partam.* ibid. II, 13. 42. Non satis recte igitur Cortius *habitum* esse dicit „condicionem et indolem, quomodo se quis habeat naturâ.“ Intelliguntur potius *mores* consuetudine, litteris, studiis civilibus, ambitione, aliisque rebus formati, itaque effectus ingenii continuus quidam status. Alias Sallustius *naturae* simpliciter opponit *mores*, velut Catil. LIII, 6. LVIII, 2.

§. 5—7. *Nam*] In promptu est hanc particulam non spectare ad antegressa verba, sed ad sententiam cogitatione supplendam, de quo usu diximus ad c. XIX, 2. Supplebis autem fere haec: quam pravitatem *consulis*, mature delictis praesidium quaerentis, iure mireris; *nam* in eo multae bonaeque artes erant; *sed* eas omnis etc. —

tio paratis commeatibus acriter Numidiam ingressus est, multosque mortalis et urbis aliquot pugnando cepit.

XXIX. Sed ubi Iugurtha per legatos pecunia tentare, bellique, quod administrabat, asperitatem

De copulae usu *multus* adiectivo additae, ubi ex nostrae linguae ratione nudum adiectivum ponitur, dicemus ad c. CII, 10. ubi v. — Quae sequuntur, *patiens laborum* etc. explicant ante dicta, omisso tamen verbi substantivi imperfecto et *nam* particula, de quo posteriore ellipsis genere v. notata ad Cat. XXXIX, 4. Iug. V, 5. XXX, 1. XXXI, 28. XXXVIII, 2. LXIII, 6. LXVII, 1. — *Firmissumus* i. e. intrepidus, obfirmato animo; *firmus* est enim qui non facile percelli et collabefactari potest. cf. Davisium et Oudendorp. ad Caes. B. G. I, 3, 8. *Potentissimos et firmissimos populos.* v. Gronov. ad Liv. XXIII, 25, 6. Cortius ad Cic. Epp. ad Famm. II, 17, 5. — *Siciliam* sine *in* praepositione plurimi optimique libri praestant; interdum enim etiam maiorum insularum nomina sine praepositione ponuntur. cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 71, 8. not. 1. p. 318. ed. IV. Ruddiman. Institutt. Gramm. Vol. II. p. 283 sq. ed. Stallb. Cic. p. I. Man. 12, 34. *Inde Sardiniam cum classe venit.* v. Bremi. ad Nep. Milt. I, 1. — *Transvectae* verbum, quod accurate non nisi ad voces *Italiam* et *in Africam* spectat, per zeugma etiam ad *Rhegium* trahi, recte vidit Faber. Assumendus igitur ad primum nomen generalis sensus *ducendi*; cf. ad c. XIV, 4. 9. XXXVIII, 9. — Copulam post *multos*, quae in Franc. et Fabric. 2. deest, Cortius omisit. Idem *capit*, quod in Inc. 1. ac duobus aliis pro vulgato *cepit* legitur, praetulit. Quam temporum mutationem ferri posse, facile largior; v. ad c. XXVI, 3. Sed tam paucorum, neque insignium codd. fide nihil mutandum.

XXIX. §. 1. *Sed ubi*] Haec spectant ad ultima praegressi capitis verba *initio acriter Numidiam ingressus est*, unde rectius novum caput inciperetur. — *Administrare bellum* Cortius non satis recte explicat *bellum ex alius voluntate gerere.* Quin potius est *belli gerendi curam habere*, bello praeesse omninoque ea, quae bello usui sunt, curare, quo fit ut et de imperatore eiusque legatis, et de militibus dicatur. cf. Herzog. ad Caes. B. G. II, 20, extr. Cic. p. l. Man. c. 2, 5. *Non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum.* ib. c. 16, 49. *Quum bellum ita magnum sit, ut ac-*

ostendere coepit, animus aeger avaritia facile con-
2 vorsus est. Ceterum socius et administer omnium consiliorum assumitur Scaurus; qui tametsi a principio, plerisque ex factione eius corruptis, acerrume regem impugnaverat, tamen magnitudine pecuniae a
3 bono honestoque in pravum abstractus est. Sed Iu-

curatissime sit administrandum. Caes. B. C. I, 25, 3. *Quo facilius ex utraque parte bellum administrare posset.* Liv. X, 24, 16. Cic. de Divin. II, 36, 76. Ceterum *administrabat* ad Calpurnium referendum est, non obstante ei sententiae indicativo; v. ad LXIII, 1. — *Asperitatem* i. e. difficultatem cum periculo coniunctam, vocabulum hoc sensu a Sallustio amatum. cf. c. XLVIII, 1. LXVII, 3. LXXV, 2. XCII, 4. Eodem modo frequenter legitur *res aspera*, *res asperae*, *negotium asperum*, ut Cat. X, 2. LII, 28. Iug. VII, 6. LXXXIX, 6. XCVIII, 1. — *Ostendere* explicatum c. XXIII, 1. — *Avaritiâ* Cortius perperam refert ad *conversus est;* nam animus consulis, multis virtutibus insignis, non potest in universum *aeger* dici. Quare coniungendum est *avaritiâ aeger*, ut aegritudo ad certam aliquam caussam revocetur.

§. 2. *et administer*] Struv. Guelf. 4. 9. 12. *ac minister;* Franc. Inc. 1. Guelf. 10. Leid. H. *et minister;* utrumque factum lapsu scribarum. *Administer* a Wassio explicatur *praecipuus minister* vel *adiutor;* nobis ita potius a *ministro* differre videtur, ut non tam gerendorum negotiorum socium significet (cf. Cic. p. Flacc. c. 2, 5. *socii consiliorum, ministri comitesque vexantur.*) quam eum, qui alicui obnoxius quaecunque illi collibuerunt exsequi et parare non recusat. cf. Cic. in Verr. II, 54, 136. *Timarchides erat administer istius cupiditatum*, qui locus inde a §. 134. quasi commentarii instar est huius vocabuli. id. p. Quint. c. 25, 80. *Administri et satellites Sex. Naevii.* v. infra c. LXXIV, 1. Quamquam tenue esse istud discrimen, neque ubique observatum facile concedo. — *Assumitur* sc. a Bestia. — *Factione eius* Langius pessime refert ad Iugurtham, quum iam Cortius monuisset Scaurum intelligendum esse; neque aliter loci sensus et linguae ratio intelligere sinit. Bene Muellerus sic interpretatur: „quum iam plurimi ex eius amicis Romae pecunia Iugurthae corrupti essent.“ *A principio* autem non est *initio*, ita ut priori tempori serius aliquod opponatur, sed ista dictione per-

gurtha primo tantummodo belli moram redimebat, existumans sese aliquid interim Romae pretio aut gratia effecturum; postea vero quam participem negoti Scaurum accepit, in maxumam spem adductus recuperandae pacis statuit cum eis de omnibus pactionibus praesens agere. Ceterum interea fidei 4

petuitas temporis significatur, quae ab aliquo progressa initio usque ad certum finem extenditur. Hoc enim dicit Sallustius, per totum temporis spatium inde a primo gratiae quaerendae conamine usque ad susceptum in Numidia bellum Scaurum regi adversatum esse. De eius avaritia non male Florus ait III, 1, 5. *Quum Iugurtha in Scauro ipsos Romani imperii mores expugnavisset.*

§. 3. et 4. *primo tantummodo*] *Primo* scripsimus ex Fabric. 1. 2. Struv. Inc. 1. Paris. z. Einsiedel. Tur. 1. Geerl. Erl. Ceteri omnes habent *primum*, ut vulgo editur, sed falso. Nam quum non variae causae aut rationes enumerentur, sed priori tempori posterius opponatur, dicendi usus *primo* postulat; cf. notata ad Cat. XXIV, 1. p. 118. Weberi Exercitat. Styli Lat. T. I. p. 30. Cat. XXIV, 3. *Mulieres primo ingentis sumptus toleraverant, post aes alienum grande conflaverant.* — De vi *redimebat* imperfecti v. ad c. XXVII, 1. — Pro *accepit* Cortius dedit *acceperat*, quod est in Commel., duobus Wassii, tribus Guelff. Fabr. 1. 2. Acad. Struv. Einsiedel. Tur. 1. et Med. 7. Reliqui constanter *perfectum* retinent, quod cum Gerlachio reponere non dubitavimus, quum praeter maiorem codd. auctoritatem etiam loquendi usu commendetur. Multo frequentius enim perfectum quam plusquamperfectum particulae *postquam* coniungitur; v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 78, 13. not. p. 426. ed. IV. coll. quae diximus ad c. XI, 2. Cat. XI, 7. XII, 1. XX, 1. XLI, 3. Quae ratio quum a nostrae linguae ingenio aliena sit, veri est similius perfectum a scribis in plusquamperfectum esse mutatum, quam contra. — *Vagam* plurimi libri tenent, eamque formam etiam alii, tum Graeci tum Latini scriptores sequuntur. v. Cellar. Not. Orb. ant. IV, 5, 16. p. 903. ed. II. In aliis codd. est *Vaca*, in aliis *Vacca*, quod Gerlachius in Commentt. p. 257. et Mannertus in Geogr. Graec. et Rom. Tom. X. P. II. p. 373. probant. Vereor ut recte. Quantum enim in nominibus propriis a scribis peccari soleat, satis notum est; quare plurimorum *scriptorum* consensus plus valet, quam paucorum

caussa mittitur a consule Sextius quaestor in oppidum Iugurthae Vagam, cuius rei species erat acceptio frumenti, quod Calpurnius palam legatis imperaverat, quoniam deditionis mora induciae agitabantur. Igitur rex, uti constituerat, in castra venit,

librorum, quamquam bonorum, auctoritas. — *Palam* i. e. praesenti consilio, quo haud obscure significatur, Calpurnium clam et inscientibus ceteris suis cum Iugurthae legatis de huius impunitate pactum esse, donis corruptum. — *Deditionis mora* Cortius recte intellexit, quamquam non satis perspicue interpretatus „per moram, quam faciebat deditio;“ sensus est enim: *induciae agitabantur*, *donec deditio*, *quae trahebatur*, *facta esset*. A vero igitur aberravit Muellerus, qui *mora* passivo sensu dictum censet, hac sententia: ad deditionem differendam, sive, ut deditionis mora Iugurthae fieret. Ablativo enim nullo pacto id, *quo* consilium aliquod *spectat*, enunciari potest; cf. quae de hac re uberius disputavimus in Diurnis scholl. a. 1831. Sect. II. N. 13. p. 101 sq. et v. infra ad c. XCI, 7. — *Agitabantur* i. e. habebantur, erant; cf. Cat. LXI, 9. Iug. XIV, 10. LXXXI, 4.

§. 5. *praesenti consilio*] De tali consilio ab imperatore habito v. ad c. LXII, 4. *Metellus cunctas senatorii ordinis arcessiri iubet; eorum atque aliorum, quos idoneos ducebat, consilium habet.* cf. CIV, 1. Liv. XXXIV, 13, 4. *Consul convocari tribunos praefectosque et equites omnes et centuriones iussit*, quamquam isto loco in vocibus et *equites* mendum inesse videtur. Perperam in uno alteroque Sall. cod. legitur *concilio*; v. ad Cat. XLII, 2. Davis. ad Caes. B. C. II, 30, 1. — *Uti in deditionem acciperetur* duriuscule pendet ex verbo *locutus*, quamquam satis frequenter ex eodem verbo in eadem enunciatione duplex structura apta est, de quo usu diximus ad Cat. V, 9. Iug. I, 2. XXV, 1. v. Cort. Excurs. II. n. 4. ad Iug. p. 924. — *Sui* post *facti* Cortius sine ulla codd. auctoritate eiecit. — Pro *secreta* Fabr. 2. Vrat. 2. Vin. 2. Acad. Guelf. 3. et 2. m. sec. habent *secreto*, quod haud scio an melius sit, quum Sallustius maxime hoc dicere videatur, *clam* iis, qui in consilium advocati erant, de reliquis rebus *actum esse*. cf. Duker. ad Liv. XXXII, 35, 8. *quum aliquamdiu secreto locuti essent*. Oudendorp. ad Caes. B. G. I, 31, 1. Hor. Sat. I, 9, 67. *Nescio quid secreto velle loqui te Aiebas mecum.* Adverbium etiam eo confirmari videtur, quod in Vrat. 3. est *secrete*,

ac pauca praesenti consilio locutus de invidia facti sui, atque in deditionem uti acciperetur, relicua cum Bestia et Scauro secreta transigit; dein postero die, quasi per saturam exquisitis sententiis, in deditionem accipitur. Sed, uti pro consilio imperatum erat, 6

in Guelf. 9. autem *furtim transegit secreta;* nam *furtim* glossa *secreto* adverbii male in textum irrepsit. Sed quum optimi plurimique codd. *secreta* teneant, possis hoc fortasse ita defendere, ut statuas quasi per prolepsin *secreta transacta* dici, quae Bestia clam transigendo studebat *ut secreta fierent.* — *Transigit* exstat in Nazar. B. Publ. Bas. 1. Leid. L. O. N. Bern. 1. 3. Guelf. 2. Relicui habent *transegit*, quod probabilius est a scribis pro praesenti positum esse, quam contra. cf. c. LVIII, 5. — *Dein* h. l. omnes libri, praeter Guelf. 11., servant; habet etiam Festus p. 249. ed. Lindemann.

quasi per saturam] Multi codd. sed in iis nulli optimae notae *quasi per saturam legem*, quam ineptam interpolationem editt. dudum respuerunt. Quae ad rem pertinent uberrime explicantur verbis Is. Casauboni in libro de Romanor. Satira II, 4. „„*Saturam* veteres Romani dixerunt, compendio sermonis usi, quum *saturam lancem* intelligerent. Erat mos antiquorum, quando Cereri, Baccho aut aliis diis agri annua vota solverent pro laeto frugum fructuumque proventu, ut primitias rerum collectarum in lancem congestas cuique Deo pro ratione eius cultus offerrent. In ritibus Graecorum huiusmodi sacra miscella vocantur πάγκαρπος θυσία et πολυσπερμία. Latini vero lances ita refertas *variarum rerum* copia *lances saturas*, vel simpliciter *saturas* appellarunt. *Satur* enim pro *pleno* et cui nihil deesset usurpabant. Sic *color satur* etc. A similitudine huius lancis etiam aliarum rerum mixturas appellarunt *saturas.* Festus (p. 194. et 425. ed. Gothofr. a. 1595. = p. 145. et 249. Lindem.): „*satura*, cibi genus ex variis rebus conditum.“ Postea etiam ad res ingenio factas eadem vox translata est. Unde *lex satura* h. e. miscella, uti est lex Iulia Papia Poppaea, quia et multa et diversa capita continebat. Festus l. l.: „*satura* est lex multis aliis legibus conferta.“ Capita legum Romani *leges* vocant, et ita hic Festus. Glossarium: *satura*, νόμος πολλὰ περιέχων. Hinc natum proverbium: *per saturam legem ferre*, quum raptim neque viritim dictis sententiis aliquid senatores decernebant, et, ut apud Festum loquitur Laelius, *quasi per saturam sententiis exquisitis.*““ Postrema Festi

elephanti triginta, pecus atque equi multi cum parvo argenti pondere quaestori traduntur. Calpurnius Romam ad magistratus rogandos proficiscitur. In Numidia et exercitu nostro pax agitabatur.

corrupta esse, et Laelii verba una cum Sallustii nomine excidisse verissime iudicat Cortius. *Per saturam* igitur adverbii potestate significabat *confuse ac perturbate*, *nullo ordine*, *variis rebus inter se permixtis*. cf. Diomed. III. p. 483. Charis. II. p. 175. Lactant. I, 22, 3. Festus l. l. *Itaque in sanctione legum ascribitur: neve per saturam abrogato aut derogato. — T. Annius Luscus in ea, quam dixit adversus Tib. Gracchum: imperium, quod plebes per saturam dederat, id abrogatum est. — Exquirere sententiam* etiam legitur c. CXII, 1. Caes. B. G. III, 3, 1. Cort.

§. 6. *pro consilio*] *Pro* Cortius et Gerlachius idem esse dicunt atque *in*, quae explicatio si vulgarem sensum spectas, ferri potest, quamquam non est ex praepositionis natura ducta. Quippe *pro aliqua re esse* id dicitur, quod ita collocatum est, ut eam rem a tergo habeat, sive ut utriusque frons eodem spectet. Quae ratio etiam tum valet, ubi aliquid in anteriore alicuius rei parte versatur, ita ut reliqua eaque longe maior rei pars pone illud sit, de quo usu v. ad c. LXVII, 1. Inde profectae sunt locutiones *dicere pro rostris*, *pro tribunali*, *pro concione;* nam qui *in rostris* verba facit, in anteriore parte stat, rostra maximam partem pone habet; item qui *in concione* loquitur non in postrema parte versatur, sed *prodit*, ut omnes ipsum intueri et audire possint. Iam liberiore usu *ea* quoque, *quae fiunt* ab aliquo, qui pro rostris, vel pro concione stat, dicuntur *pro concione fieri*, loci comparatione a rebus vel personis ad *actionem* translata. Igitur nostro loco *quod pro consilio imperatum erat* proprie dicitur respectu eius, qui imperatum pronuncians primum consilii locum obtinebat; sed frequenti formulae usu factum, ut *pro* in tali nexu generalem loci notionem, *ubi* aliquid fieret, acciperet, oblitterata diversorum locorum comparatione. cf. supra c. VIII, 2. Gell. XI, 3. *Pontifices pro collegio decrevisse.* Liv. XXXVIII, 36, 4. *Supplicatio in triduum pro collegio decemvirorum imperata fuit.* IV, 26, 9. *Tribuni secedunt proque collegio pronunciant.* Gronov. ad Liv. XLV, 2, 12. et in Obss. IV, 1. p. 526. ed. Lips. Faber negans *pro* loci potestatem habere *pro consilio* interpretatur *ex consilii decreto*, quae explicatio certe non probatur, ut ille putat, Livii exemplo IV, 44, 12. *Pro collegii sententia*

XXX. Postquam res in Africa gestas, quoque modo actae forent, fama divolgavit, Romae per omnis locos et conventus de facto consulis agitari. Apud plebem gravis invidia; Patres solliciti erant;

pontifex abstinere iocis iussit. Erat post *imperatum* Cortius omisit; cuius facti non alia caussa est, nisi quod in Rem. I., cui postea Bern. 1. accessit, *est* legitur. — *Cum parvo argenti pondere* vera est plurimorum codd. scriptura; aliquot inferioris ordinis libri *non* tum ante tum post *cum* addunt, scribis non intelligentibus hoc ipso constitisse pacis avaritiâ factae fraudem, ut parva pecuniae summa traderetur quaestori, in aerarium conferenda, longe maximam Bestia atque Scaurus privatim acciperent. Weissius, corruptelarum patronus, *non* defendit. — *Ad magistratus rogandos*, i. e. ut praeesset comitiis magistratuum creandorum. cf. Ernesti Clav. Cic. v. *rogare*. Fest. v. *rogatio*, p. 135. et v. *rogat*, p. 138. ed. Lindemann. et Gothofr. ad h. l. p. 633. Drakenborch. ad Liv. III, 30, 6. XXXVIII, 42, 1, 2. Gell. XIII, 15. Manut. de Comitt. c. VI. Ferdin. Schulzius de Comitt. Rom. p. 147.

XXX. §. 1. 2. *res in Africa gestas* etc.] De structurae ratione v. ad Cat. V, 9. — *Que* a nonnullis codd. minus bonis abest, incuria scribarum puto. Ceterum Cortius inutili opera ostendit quid intersit inter *rem gerere* et *agere*, ne Sallustius pleonasmum admisisse videatur; nam quum voces *res gestae* unius nominis vim obtineant, nihil obstat quominus *agere* vulgari potestate ad eas referatur. Quod Gerlachius igitur Cortii sententiam repetiit, *agere* verbum ad *condicionem* rei gestae declarandam pertinere, acu rem non tetigit; condicio enim continetur verbis *quo modo*. — *Per* Cortius esse dicit *in*, quam explicationem etiam Gerlachius ad Cat. LI, 43. in Commentt. p. 135. proposuit, nisi quod addit, *per* pro *in* positum notionem vocis *omnis* in se continere. Id falsum esse omnia exempla docent et monuimus in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1829. Vol. II. Fasc. I. p. 67. Ita autem differt *per* ab *in* praepositione, ut haec locum in universum significet, illa aliquid compluribus locis fieri ostendat. cf. Herzog. ad Catil. XXIV, 2. Plurima ex Tacito collegit Boetticherus in Lex. Tac. h. v. §. 3. p. 349. — *Solliciti erant* Cortius, iudicio turpiter lapsus, contra omnium codd. fidem, qui ne minimum quidem variant, expunxit; quippe eandem in his verbis sententiam atque in sequentibus inesse sibi persuasit, non animadvertens *plebis invidiae* opponi *patrum sollici-*

probarentne tantum flagitium, an decretum consulis
2 subvorterent, parum constabat. Ac maxume eos
potentia Scauri, quod is auctor et socius Bestiae fe-
3 rebatur, a vero bonoque impediebat. At C. Mem-

tudinem, quae sequuntur autem eo consilio addita esse, ut quomodo se exseruerit ista sollicitudo intelligeretur, omissa particula caussali, de quo v. ad V, 5. et XXVIII, 5., eamque sententiarum rationem recte perspexit Langius. *Constabat* autem non indefinite capiendum est, ut plerumque in hoc vocabulo fit, sed ad *patres* referendum (cf. Cat. LIII, 4. Caes. B. G. III, 14, 3.); simplicius est igitur supplere *iis*, quam *eorum animis*, ut editorr. Bipp., Muellero et Langio placuit. Cortii ineptias solus Kunhardtus repetiit. Alio modo erravit Iaumannus, interrogationem obliquam, ex *constabat* pendentem, censens ex verbis *solliciti erant* aptam esse. Quod ut intelligeretur, maiore interpunctione post *erant* in comma mutata, semicolon post *subverterent* posuit; profecto pingui Minerva! — *Que* copulam post *bono* Cortius eiecit, fide Acad., temeritati praesidium quaerens ex Inc. 2. qui habet *et bono*. Sed vulgatam tuentur codd. probatissimi omnes una cum Arus. Messo v. *impedio* in Gramm. Lat. Vol. I. p. 241. ed. Lindemann. Dictionem *impedire aliquem ab aliqua re* Faber illustravit coll. Cic. de Rep. V, 3. p. Mur. c. 18, 39. p. Balbo c. 20, 47.

§. 3. *ingeni*] Ita h. l. cod. Eccard., ut paullo post §. 4. *Memmi.* — Verba *cuius de — odio potentiae nobilitatis*, quamquam propter cumulatos genitivos impedita videri possint, tamen nihil habent obscuritatis, quum is genitivus, qui proxime cum diverso casu cohaeret, iuxta istum casum collocari soleat, altero genitivo vel praecedente, vel subsequente, vel vocibus nonnullis seiuncto. cf. Cic. Epp. ad Famm. II, 13, 5. *Genus institutorum et rationum mearum dissimilitudinem nonnullam habet cum illius administratione provinciae.* ib. V, 17, 4. *Invidia annonae inimici tui.* X, 24, 5. *quanta sit aviditas hominum talis victoriae scio.* de Finn. III, 15, 51, extr. *Non alienum est rationem huius verbi faciendi Zenonis exponere*, ubi v. Goerenz. cf. Oudendorp. ad Caes. B. G. I, 30, 2. Aug. Matthias ad Cic. in Catil. I, 5. 12. Car. Beier. ad Cic. de Off. II, 8, 28. p. 58. v. etiam infra ad c. LXV, 3. — *Concionibus* nude positum non tulere multi scribae; unde Guelf. 10. habet *in conc.*; Rem. I. Franc. Fabr. 2. *conc. habitis*; Guelf. 9. *conc.*

mius, cuius de libertate ingeni et odio potentiae nobilitatis supra diximus, inter dubitationem et moras senati concionibus populum ad vindicandum hortari, monere ne rempublicam, ne libertatem suam dese-

factis; Guelf. 7. *advocatis* conc. relicui ablativum solum praestant, propria vi ita positum, ut quomodo et temporis et loci significatio eo contineri possit, facillime perspiciatur. In promptu est enim caussalem sive instrumenti potestatem (cf. ad XVI, 3.) hic obtinere; sed quod *per conciones* fit, fit etiam *in concionibus*, et *loci et temporis* ratione habita, ut interdum difficile dictu sit, utra ex his notionibus praevaleat. cf. infra LXXIII, 5. *Metellum omnibus concionibus capitis arcessere.* Cic. Epp. ad Famm. VII, 1, 14. *Ludis scenicis dirupi paene me iudicio Galli Caninii.* plurima contulit Drakenborch. ad Liv. II, 36, 1. *Ludis mane servum quidam paterfamiliae medio egerat circo.* Eodem modo dictum *comitiis*, cf. Gronov. ad Liv. XXXI, 7, 1. Ita etiam *adventu* i. e. quum quis advenisset, de quo usu v. Car. Beier. ad Cic. de Off. II, 23, 81. et Aug. Matthiam ad or. p. l. Man. c. 8, 20. *Dico eius adventu maximas Mithridatis copias instructas fuisse.* Tac. Ann. I, 53, 4. *Quorum adventu breve tempus petivit.* Neque alius generis est quod Iug. LXIV, 4. legitur: *Metelli filius contubernio patris militabat.* Verba *monere ne rempublicam* etc. varie turbantur in libris. In Vrat. enim 1. 2. 3. Sen. 1. Vin. 2. Rem. 1. Bas. 1. Inc. 2. Leid. I. K. L. Bodl. Mark. *Γ*. Misn. pro omissis verbis *ne rempubl.* legitur *populum Romanum*; utrumque (*pop. Rom. ne remp.*) habetur in Fabr. 1. Franc. Struv. Sen. 2. Heuss. Acad. Rem. 2. Guelf. 2. 9. 10. Leid. A. B. C. D. E. H. Erl. Goerl. Ad hoc *monere* deest in Eccard.; duo Cortii et Bas. 4. prius *ne* omittunt; tres Cort. et Erl. habent *neque libert.*, unus *neu libert.* Relicui in recepta scriptura consentiunt, quam tantae varietates non infringunt. Nam, quod maxime offendit, *populum Romanum*, inde ortum est, quod *rempublicam* compendio *R. P.* scriptum fuit; ex quo in proclivi fuit librariis *P. R.* facere, quod vel solum, vel simul cum vera scriptura amplexi sunt. Eodem plane modo Iug. XXXI, 25. in tribus Cortii codd. pro *respublica venalis fuit* legitur *populus Rom. ven. fuit.* Similes turbas etiam vidimus Cat. XXXI, 7; longe plurima exempla collegit Drakenborch. ad Liv. II, 48, 9. IX, 29, 8. X, 29, 5. XXVI, 37, 12. ceterae h. l. discrepantiae in censum non veniunt. Quare operae pretium non est Cortii somnia redarguere,

rerent, multa superba et crudelia facinora nobilitatis ostendere; prorsus intentus omni modo plebis ani-
4 mum accendebat. Sed quoniam ea tempestate Romae Memmi facundia clara pollensque fuit, decere existumavi unam ex tam multis orationem eius perscribere, ac potissumum ea dicam, quae in con-

qui Sallustium ita scripsisse coniecit: *concionibus populum ad vindicandum hortari, rempublicam, libertatem ne desererent.* Recte sensit Gerlachius quae ille deleri velit, *monere* verbum, particulae prohibitivae anaphoram, *suam* pronomen, ea singula pro Sallustii consilis magnam vim habere ad acrem Memmii animum, qui plebem ad odium nobilitatis stimularet, declarandum.

et crudelia] *Et* Cortius omisit fide trium codd. Guelff., Eccard. Fabr. 1. 2. et Rem. 1.; sed praeter relicuorum consensum maxime obstat loquendi usus. Qua lege duo adiectiva substantivo postposita copula carere possint, diximus ad c. XXVIII, 4. Alia ratio est si adiectiva nomen praecedunt. Ubi enim ita comparata sunt, ut neutrum arctiore quodam nexu cum substantivo cohaereat, copula abesse nequit; recte vero omittitur si alterum cum nomine in unam quasi notionem coalescit, ut prius tantummodo veri praedicati potestatem habeat, quo substantivum cum altero adiectivo simul definiatur. cf. Bauerum ad Sanct. Minerv. II, 8. p. 240 sqq. Wilh. Ern. Weberi Exercitatt. styli Lat. Vol. I. p. 27. not. 63. Bremi. ad Nep. Datam. c. III, 2. *Ipse agresti duplici amiculo circumdatus.* Noster Iug. XXXVIII, 6. *Cohors una Ligurum cum paucis gregariis militibus transiere ad regem.* Plurima ex Livio contulit Drakenborchius ad I, 14, 7. ex quibus nonnulla huc transcribere liceat, ut I, 31, 8. *Quum ibi quaedam occulta sollennia sacrificia Iovi Elicio facta invenisset.* I, 57, 11. *Et tum quidem ab nocturno iuvenili ludo in castra redeunt.* XLII, 50, 6. *Cervicibus eorum praepotentem finitimum regem imposuisse.* XXXVIII, 52, 1. *Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni illuxit.* Adde Catull. I, 1. *Quoi dono lepidum novum libellum?* Cic. de Legg. I, 9, 26. *Natura rerum plurimarum obscuras necessarias intelligentias enodavit,* quod Goerenzius perperam explicat *obsc. intell. quae necessariae sunt,* quum potius contra sit *necess. intell. quae obscurae sunt.* Neque omnino usus rationem intellexit V. D., qui

cione post reditum Bestiae huiuscemodi verbis disseruit.

XXXI. Multa me dehortantur a vobis, Quirites, ni studium reipublicae omnia superet, opes factionis, vostra patientia, ius nullum, ac maxume, quod innocentiae plus periculi quam honoris est.

ista adiectiva a se invicem velut ex appositione pendere dicat, et aliena, quae ad id genus pertinent, de quo egimus ad Catil. XI, 2., admiscuerit. Nostro autem loco alterum adiectivum non tale est, ut cum substantivi notione in unum coeat, et singulare aliquod facinorum genus definiat, sed utroque adiectivo *diversa* facinorum genera designantur. Quare copula necessaria est. — *Prorsus* eodem modo legimus c. XXIII, 1. LXVI, 1. LXXVI, 4. — *Accendebat* imperfectum qua ratione subiectum sit infinitivis historicis ostendimus ad Cat. c. LX, 4. p. 321.

§. 4. *Romae*] Hanc vocem, quae non exstat in Rem. 1. Leid. B. Ven. 4. et in Pembroch. a m. pr., Cortius omisit, brevibus defunctus „inculcant passim eam vocem." De *C. Memmii* facundia v. Cic. Brut. c. 36, 136. *C. et L. Memmii fuerunt oratores mediocres, accusatores acres atque acerbi. Itaque in iudicium capitis multos vocarunt, pro reis non saepe dixerunt.* id. de Orat. II, 59, 240. et II, 70, 283. Plura vide in Fr. Ellendtii succincta eloquentiae Romanae historia, *Bruti* editioni praemissa, p. LX sqq. — *Unam ex tam multis* o r a t i o n e m dictum est ut supra c. XIX, 7. *Pleraque ex Punicis oppida.* Ceterum *eius* non habetur in Cortii editione; quippe deest in Guelf. 9. et 10. — *Ea dicam quae* probatissimi tenent codd.; in multis tamen legitur *eam dicam*, *quam*, quia scribae haec ad orationem referebant, non curantes absurde dici *orationem disserere.* Ulterius processit Cortius, qui *ea dicam* prorsus delevit, ineptis i. e. nullis rationibus usus, ut merito Gerlachio assentiaris, qui quomodo ille refellendus sit se vix reperire fatetur.

XXXI. §. 1. *me dehortantur a vobis*] *Me* Cortius omisit, non aliam ob caussam, nisi quod in Bas. 1. Struv. et Rem. 1. post *dehortantur* est, et in Guelf. 4. inter versus comparet. Sed praeter codd. fidem sententia ipsa pronomen sustentat; eo enim omisso non perit quidem loci *elegantia*, ut Gerlachius veretur, sed sententia generalis fit, a Memmii mente aliena, qui de se loquitur, non in

2 Nam illa quidem piget dicere, his annis XX quam ludibrio fueritis superbiae paucorum, quam foede
3 quamque inulti perierint vostri defensores, ut vobis

universum de aliis. Ad hoc vix dubium est, quin Sallustius hoc orationis exordium ex Catone desumpserit, cuius ex oratione de Lusitanis hoc exstat fragmentum apud Gell. XIII, 24. (Vett. Histor. Fragm. X, 305. p. 409. ed. Frotscher.) *Multa me dehortata sunt huc prodire, anni, aetas, vox, vires, senectus.* — *A vobis* Cortius mirifice refert ad *multa*, interpretatus *multa vestra*, i. e. *multa a vel ex parte vestra*, quam rationem nuperrime etiam probavit Handius de Particc. Latt. Vol. I, p. 36. Sed obstat verborum collocatio, quae sponte ad coniungenda verba *dehort. a vob.* ducit; repugnat etiam, quod, quae Memmius affert, una *patientia* excepta, non sunt *ex* vel *a parte populi*, sed potius adversariorum, ut factiones, iuris dissolutio, innocentium pericula. Quare ad veram Sallustii mentem redeamus, quae haec est: multa me hortantur, ne rerum vestrarum curam suscipiam.

§. 2. *Nam illa*] Quae adiiciuntur per *nam* particulam non spectant ad ea quae in antecedentibus vere dicta sunt, sed ad omissam sententiam huius fere modi: haec iam satis gravia sunt, et sufficiant ad id quod dixi confirmandum. *Nam superiora repetere piget.* cf. ad c. XIX, 2. — *His* i. e. qui proxime elapsi sunt; v. ad c. XI, 6. Liv. XXV, 31, 4. Ruhnken. ad Ter. Eun. I, 2, 71. Grysar Praeceptt. styli Lat. p. 65. — Numerus annorum XV, quem codd. praebent, valde suspectus est. Memmium enim Gracchorum maxime caedem spectare quum per se probabile est, tum aperte significatur verbis proximis et §. 7. Quum autem a Tib. Graccho occiso vigesimus secundus annus esset, a Caio decimus, non intelligitur, cur Memmius inde a quindecim demum annis populum a paucis potentibus vexatum esse dicat. Rotundiorem enim esse istum numerum, quod Cortius vult, nemo facile credet. Quare quum etiam in Guelf. 1. 7. et Acad. legatur *his annis XII*, in Fabr. 1. autem *his a. X*, numerus omnino corruptus videtur, quem XX fuisse satis probabiliter coniecit Cortius. Harum rationum vim assecutus Gerlachius in Commentt. p. 260. nihilominus in ed. novissima *quindecim* scripsit. — *Paucorum* explic. ad Cat. XX, 7. — *Foede* adverbio respondet adiectivum *inulti*, re ipsa istam diversitatem flagitante; nam quum ultio ad *personas* spectet, rei naturae plane convenit subiectum potius quam praedicatum definiri, idque loquendi usus satis comprobat. cf.

animus ab ignavia atque socordia corruptus sit, qui ne nunc quidem, obnoxiis inimicis, exsurgitis, atque etiam nunc timetis eos, quibus vos decet terrori esse.

ad h. c. §. 10. et Cat. LVIII, 21. ubi Cortius comparavit Hor. Sat. II, 8, 34. Iustin. XX, 3, 5. Curt. IV, 4, 13. Flor. III, 3, 18. De adiectivi et adverbii in tali nexu discrimine conferri etiam possunt, quae observavit Goerenz. ad Cic. de Finn. I, 13, 44. Facile autem patet, ut satis commode dictum est *inulti*, ita non dici potuisse *foedi*. Nam *foeditatis* notio non in *subiecto* conspicua est cum verbo coniuncto, sed nonnisi in *actionis modo* cernitur. Nam qui *perierunt inulti*, iidem et *inulti sunt*; sed qui *foede perierunt*, propterea non *sunt foedi*. — *Vostri defensores* intelligendi Tib. et C. Gracchi. Quare perspicitur *multi*, quod in aliquot codd. pro *inulti* exstat, non esse *memorabilem* lectionem, ut Faber censet, sed calami lapsum, saepissime in codd. obvium; cf. ad c. LXVII, 2.

§. 3. *ab ignavia*] Praepositionem Handius in libro de Particc. Latt. Vol. I, p. 26. recte vidit eo consilio positam esse, ut corrupti animi *caussa* et *origo* magis significetur; cf. Heusing. ad Cic. Off. I, 2, 12. Bremi. ad Nep. de Regg. c. III, 3. *Periit a morbo*. Forbiger. ad Lucret. III, 833. Hor. Sat. I, 4, 26. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 150. p. 285. d. — Pro *obnoxiis* longe plurimi codd. habent *obnoxii*, quod Ald. Manutius perperam defendit; nam quomodo is qui obnoxius est, hoc singularem *exsurgendi* caussam habere potest? Contra altero obnoxio facile est alteri se extollere. Quare unice verum est *obnoxiis*, quod in aliquot Rivii, Manutii et Cortii codd. ac praeterea in Naz. Pembr. Reg. Arond. Mark. *A*. Teg. Misn. Bas. 1. Paris. b. c. x. z. et nonnullis Oxonn. exstat. Neque tamen cum Cortio, Langio et Gerlachio explicuerim: quum inimici vestri *delicti conscientia* vobis subiecti sint. Sensus potius est: quum maleficii tam manifesti teneantur, *ut iam se submittere debeant*. De vocabulo *obnoxius* v. ad Cat. XLVIII, 5. Liv. XXIII, 12, 9. *Si reticeam, aut superbus aut obnoxius videar*. v. Drakenborch. ad VII, 30, 2. — Pro *exsurgitis* Vin. 2. Vratisl. 2. Reg. et Bodl. habent *insurgitis*, quod Wassius tanquam ἐμφατικώτερον multis defendit; sed Cortius vulgatam bene tuetur coll. Cic. Epp. ad Famm. XII, 10, 9. *auctoritate vestra respublica exsurget et in aliquo statu tolerabili consistet*. Tacit. Historr. II, 76, a med. *ne contra Caii quidem, aut Claudii vel Neronis domum exsurgimus*. — *Etiam nunc*, i. e. *nunc adeo*, illustratum ad Catil. II, 1. cf. Cic. p.

4 Sed quamquam haec talia sunt, tamen obviam ire
5 factionis potentiae animus subigit. Certe ego libertatem, quae mihi a parente meo tradita est, experiar; verum id frustra an ob rem faciam, in vostra

Sext. c. 38, 81. *An etiam tunc quiesceretis, quum rempublicam oppressam atque occupatam videretis?* — *Eos post timetis* Cortius tanquam Sallustio indignum ne uno quidem libro assentiente expulit, orationis gravitatem haud paullo pronomine augeri non sentiens. — *Quis* pro vulgato *quibus* unus Senat. 1. a m. pr. tenet, quod sufficit ad istam formam tuendam; v. ad c. VII, 6. — Ante *decet* in multis libris *vos* insertum est; sed probati omnes non agnoscunt, neque talis vis huic loco convenit.

§. 5. *Certe ego* etc.] Haec quomodo cum antecedentibus cohaereant, Cortius et Muellerus non satis videtur assecuti esse. Ille enim *ego* tanquam supervacaneum delendum censet, ratus oppositionem verbis *obviam ire* et *libertatem experiri* contineri; hic explicat „quod si *mihi* secus processerit, tamen libertatem meam, ut decet virum bonum, tentavero.“ Sed *certe* restringit totam superiorem sententiam (cf. Hand. de Particc. Lat. Vol. II. p. 23. §. 11.), leniore consilio cum asseveratione substituto; nam *libertatem experiri* minus grave et invidiosum quam *factioni obviam ire*. Hoc ipsum autem ita effert Memmius, ut suam agendi rationem populi studio opponat. Quare *ego* refertur ad verba *in vostra manu*. Ceterum *experiri* est *libere uti*, aut accuratius *liberi usus periculum facere;* sic Livius XXXIX, 26, 8. *Itaque Thessalos servorum modo praeter spem repente manumissorum licentiam vocis et linguae experiri.* Plin. Paneg. c. LXVII. *Scietque nos, quoties libertatem, quam dedit, experiemur, sibi parere*, quae exempla Cortius attulit. Idem *meo* nullius cod. praesidio omisit, mirifice putans sine eo *significantiorem* fieri orationem, quod plane contra est. — Quod Memmius autem dicit *a parente meo*, neque *a maioribus*, ut Grutero iudice alius scripsisset, pietatis maiorem quendam affectum prodere videtur. Quare verbis quidem similis, re ipsa dissimilimus est locus Ciceronis, ab intprr. collatus, p. Quinct. c. 3, 11. *Quum Naevio natura nihil melius quam vocem dedisset, pater nihil praeter libertatem reliquisset, vocem in quaestum contulit, libertate usus est, quo impunius dicax esset.* Ciceronis enim verba summum contemptum habere quis non videt? — *Frustra* i. e. ita ut me studii poeniteat, ut spes et exspectatio mea me fallat ac frustretur; c. LXXXIV, 3. *Sed ea res frustra sperata.*

manu situm est, Quirites. Neque ego vos hortor, 6
quod saepe maiores vostri fecere, uti contra iniurias armati eatis. Nihil vi, nihil secessione opus est; necesse est suomet ipsi more praecipites eant.

XCIII, 1. *Inceptum frustra erat.* *Nequicquam* contra est *irrito aut nullo eventu;* hoc respectu *rei*, illud *personae* de studii eventu *iudicantis* dicitur. cf. Ludov. Doederlin. Synonymm. Latt. Vol. III. p. 100. Hand. de Particc. Lat. Vol. II. p. 745 sqq. Herzog. ad Sall. Cat. XX, 2. p. 95. ubi versu 19 et 20. vocabula *obiectiv* et *subiectiv* lapsu auctoris commutata videntur; aliter enim Herzogii sententia non constat. — *Ob rem* tetigimus ad Cat. c. XX, 1. cf. Ter. Phorm. III, 2, 40. — De dictione *in manu esse* v. ad c. XIV, 4. Cat. XX, 10. — *Est* Cortius fide unius Fabr. 2. delevit.

§. 6. et 7. *vos hortor*] Inconsulto Cortius pronomen eiecit, non pluribus quam duobis codd. permotus. Pro *vostri* multi codd. habent *nostri*, quod Cortio perperam placet; nam omnis Memmii oratio, quo certiorem assensum ferat, ad solas plebis rationes spectat. Et ita semper solent, qui audientes sibi conciliare student. cf. §. 7. et 17. c. LXXXV, 36. Fragm. Histor. III, 22, 15. Cat. XXXIII, 2. — *Nihil* explic. ad Cat. XVI, 5. — *Est* post *opus* codd. habent, non item Cortius. — De *met* syllaba pronominibus possessivis addita, diximus ad Cat. XXIII, 2. Plura contulit Gahblerus in Iahnii Ann. Philol. et Paedag. a. 1829. Vol. II. Fasc. 4. (Vol. X. Fasc. 4.) p. 389. — Dictionem *praeceps ire* illustravimus ad Cat. XXXVII, 4. p. 172. H. l. significat de gradu potentiae deiici. — *Quem regnum parare aiebant*, ut Laelius iudicat apud Ciceronem de Amicit. c. 12, 40. *Tiberius Gracchus regnum occupare conatus est, vel regnavit is quidem paucos menses.* Accuratissime veterum ac recentiorum iudicia de Gracchorum πολιτεύμασι comparavit Car. Beier. ad Cic. de Off. II, 12, 43. p. 84 sqq. Quid Sallustius ipse senserit, declaravit c. XLII, 1. — *Quaestiones* sunt iudicia in re capitali; cf. §. 13. 18. c. XL, 1. 4. 5. Eandem rem tradit Vell. II, 7, 3. *Crudeles mox quaestiones in amicos clientesque Gracchorum habitae sunt.* Nostro loco in multis codd. *graves* additum est; quod quamquam per se ferri potest, tamen eo valde suspectum fit, quod ab optimis codd. omnibus abest, in ceteris autem vel ante *quaestiones*, vel post eam vocem legitur, ut dubitari nequeat, quin ex margine in textum irrepserit. Non satis circumspecte igitur Faber *graves* defendit, quia sine isto vocabulo *quaestiones* lenius dictum sit, praesertim quum

7 Occiso Tiberio Graccho, quem regnum parare aiebant, in plebem Romanam quaestiones habitae sunt; post C. Gracchi et M. Fulvi caedem item vostri ordinis multi mortales in carcere necati sunt. Utriusque cladis non lex, verum lubido eorum finem
8 fecit. Sed sane fuerit regni paratio plebi sua re-

sequentia *item — necati sunt* eandem sententiam habeant. Sed *item* h. l. non repetitionem praedicati, sed obiecti significat; nam *vostri ordinis* idem est atque paullo ante *pleb. Rom.* — De *C. Graccho* et *M. Fulvio* v. locos ad c. XVI, 2. ascriptos. — *Item vostri ordinis multi mortales* in omnibus fere Cortii et Gerlachii codd., etiam in Misn. et Goerlit. recte legitur; Gruterus haud dubie lapsu suo aut typothetae edidit *vestri item o. m. m.*, qui ordo verborum etiam in Havercampi edit. transiit. Cortius vero Fabr. 1. 2. et Guelf. 3. secutus *item multi v. o.* exhibuit omisso *mortales* nomine, quae ratio nulla ex parte commendatur. Pro *vostri* Vat. A. habet *nostri*, quod Gerlachius parum acute propterea reiicit, quod Memmius, quum ipse libertatis studiosissimus plebem inertiae accuset, *suam ab illorum caussa segregasse putandus sit.* Sed potius eo solos plebeios oratione comprehendit, ut eorum indignationem et iram acrius excitet; v. §. 6. Rem tradit etiam Appian. de B. C. I. p. 366. C. ed. H. Steph. *Καὶ τοὺς συμφρονήσαντας ὁ 'Οπίμιος συλλαβὼν ἐς τὴν φυλακὴν ἐνέβαλέ τε καὶ ἀποπνυγῆναι προσέταξε.*

§. 8. *sua restituere*] Aliquot codd. habent *sua iura rest.*, ex aperta interpolatione. — *Nequitur* est in duobus Rivii, pluribus Wassiii, Beroald., Leid. L. Sen. 1. Bas. 1. Guelf. 2. 3. 4. m. pr. Vin. 1. Sen. 2. Heuss. Guelf. 1. Rem. 2. Misn. Reliqui *nequit* habent. De passiva verbi *nequeo* forma v. Festus p. 106. et 177. ed. Lindemann. (= p. 127. et 333. ed. Gothofr. a. 1595.) qui haec laudat Pacuvii: *Sed quum contendi nequitum, ut olam tendenda est plaga;* et Plauti ex Satyrione: *Retrahi nequitum, quoquo progressa est semel;* et Catonis ex Origg. I. (Vett. Historr. Fragmm. X, 11. p. 375. ed. Frotscher.) *Quod Termino fanum fuit, id nequitum exaugurari.* Lucret. I, 1045. *Dum veniant aliae ac suppleri summa queatur.* Plaut. Rud. IV, 4, 20. *Ut nequitur comprimi.* Id. Persa II, 2, 12. *Nec subigi queantur unquam.* Ter. Hecyr. IV, 1, 57. *Forma in tenebris nosci non quita est.* cf. Vechneri Hellenol. I, 1. c. 8. p.

stituere; quicquid sine sanguine civium ulcisci nequitur, iure factum sit. Superioribus annis taciti indi- 9
gnabamini aerarium expilari, reges et populos liberos paucis nobilibus vectigal pendere, penes eosdem et summam gloriam et maxumas divitias esse; tamen haec talia facinora impune suscepisse parum habuere,

103. ed. Heusing. Veteres in hoc verbo analogiam passivorum *potestur* et *coeptum est* secutos esse, eamque nonnisi cum passivi infinitivo coniunctam usurpasse VV. DD. iam monuerunt; quare patet *ulcisci* h. l. contra vulgarem usum passivum sensum habere, cuius in hoc verbo rara exempla sunt. Nam quod Gerlachius e Schelleri Lexico affert Ennium apud Non. IV, 155. dixisse *Nisi patrem ulciscerem*, non satis certum videtur, quum in Gothofredi editione a. 1595., qua utor, *ulciscerer* expressum sit. Tamen passivum habetur apud Liv. V, 49, 3. *Dictator recuperare patriam iubet in conspectu habentes omnia, quae defendi repetique et ulcisci fas sit.* II, 17, 7. *Ob iras graviter ultas*, et apud Flacc. Argon. IV, 750. *Lege occidit ultus ipse sua.* cf. Vechner. Hellenol. p. 109. et Ger. Io. Voss. de Analog. III, 6. p. 34. ed. II. Uterque tamen erravit, quod ad passivam verbi potestatem demonstrandam formam partic. fut. passivi advocarunt, quae in omnibus deponentibus passivum sensum habet.

§. 9. *paucis nobilibus*] Eadem fere queritur Catilina in oratione ad populares coniurationis c. XX, 7. qui locus eo quoque notandus, quod Cortius ibi vocabulum *potentium* pariter ut nostro *nobilibus* suspectum habuit, rectae rationis parum capax. — *Talia* praegnanti sensu est turpitudine insignia, *detestabilia*; v. ad c. X. 8. — *Parum* satis notum est significare *non satis, minus quam par est*, v. Herzog. ad Caes. B. G. III, 18. p. 183. et ad Sall. Cat. XXII, 4. Sensum igitur Cortius recte sic declaravit: non suffecit illis; non substiterunt in iis, sed maiora ausi sunt. Quominus tamen *parum* pro adverbio habeatur, quam sententiam et Zumptius sequitur in Grammat. Lat. §. 73, 4. et Herzogius ad Catil. l. l. et ad Quinctil. X, 1, 130. not. 60. p. 138. acriter tuetur, tum huius aliorumque locorum ratio, tum ipsa vocis origo obstare videtur. Certum est enim *parum* nihil aliud esse, quam neutrum adiectivi *parvus*, quam breviorem formam loquendi usus iam mature significatione distinxit a pleniore

itaque postremo leges, maiestas vostra, divina et humana omnia hostibus tradita sunt. Neque eos,

parvum; v. Doederlin. Synonym. Lat. Vol. I. p. 145. Quare non deposita primaria vi ita usurpatur, ut substantivi vices primo ac quarto casu positi impleat, quod recte sensit Frotscherus ad Quinctil. X, 1, 130. p. 256. cf. infra §. 22. *Illis parum est impune male fecisse.* Liv. IV, 2, 7. *Parum id videri, quod omnia divina humanaque turbentur.* Cic. de Off. I, 25, 89. *Nunquam iratus mediocritatem illam tenebit, quae est inter nimium et parum*, quo loco aut *nimium* pro adverbio habendum est, quod est absurdum, aut concedendum *parum* accusativi vim habere. Quodsi id ex praepositione pendere potest, nihil video cur non etiam ex verbo aptum esse queat, *obiectique* potestatem habeat, praesertim quum ea ratio analogia dictionis *satis habeo* sustentetur. cf. Iug. LXXXV, 31. *Non sunt composita mea verba; parum id facio*, ubi v. notata. Vell. II, 76, extr. *Parum habebat summa accepisse.* Seneca de Beneff. II, 12. *Parum iudicavit si senator senex supplex sibi eo more iacuisset, quo victi hostes hostibus iacuere.* Quinctil. Declam. XIV, 5. *Parum se lenociniis, parum putant agere mendaciis.* Liv. VIII, 32, 16. *Quum parum precibus, parum caussa proficerent*, quae loca sententiam nostram probantia pleraque attulit Cortius. Iam, opinor, per se patet adverbii potestatem, quam huius vocabuli propriam esse dicunt, *vi accusativi* constare, qui casus quomodo in adverbium transeat satis dictum putamus ad c. V, 4. coll. I, 5. cf. c. XI, 5. *Micipsam parum animo valuisse.* LXVII, 3. *Id misericordiane hospitis an pactione ita evenerit, parum comperimus.* LXXIX, 5. *Id socordiane an casu acciderit, parum cognovi.* Fragmm. Historr. III, 22, 1. Gerl. *Si, Quirites, parum existumaretis, quod inter ius a maioribus relictum vobis et hoc — servitium interesset.* Quintil. XI, 3, 180. *Parum conveniens personae risus.* — *Divina et humana omnia* paullo aliam habere rationem atque verba §. 12. *honesta atque inhonesta, omnia*, iam diximus ad c. V, 2. coll. Cat. XXX, 4. p. 139.

§. 10. *qui ea fecere*] *Ea* Cortius delevit, scilicet quia non est sani coloris in Fabr. 1. Sed sententiae gravitas et recta ratio postulat obiectum tantae invidiae diserte addi. V. infra §. 26. et ad Catil. VIII, 4. p. 45. Gerlachius tamen, quum pronomen in Med. 2. manu secunda additum, in Ven. 3. omissum videret, Cortio assentitur in Comment. p. 262, sed eundem rursus deserit in ed. min. —

qui ea fecere, pudet aut poenitet, sed incedunt per ora vostra magnifici, sacerdotia et consulatus, pars

Incedunt Cortius praeeunte Wassio recte monuit habere *fastus* et *impudentiae* significationem. cf. Ernesti ad Tacit. Annall. XIV, 53, 4. Sall. Fragmm. Historr. I, 15, 24. *Quare igitur tanto agmine atque animis incedit?* Lucret. III, 75. *Macerat invidia ante oculos illum esse potentem, Illum aspectari claroque incedere honore.* v. Serv. ad Virg. Aen. I, 50. cuius auctoritate simul sustentatur *magnifici*, quod etiam vetustiores Gruteri libri, Ciacconii et Ursini cod., tum Eccard. Guelf. 3. Vin. 2. Acad. Sen. 2. Heuss. Bas. I. Leid. A B. E. F. G. I. L. M. Bern. 1. Berol. 2. Misn. et Goerlit. m. sec. tuentur. Reliqui *magnifice* habent, quod Cortius et Muellerus male praetulerunt. Nam qui reputaverit Memmium *personas* nobilium in invidiam vocare studere, quanto adiectivum gravius et significantius sit adverbio facile sentiet; v. ad §. 2. — *Per ora* i. e in conspectu, quo sensu Sallustius in Historiis alicubi dixit (Fragmm. Inc. 79. Gerl.) *in ore gentibus agens*; et Fr. Inc. 17, 4. *in ore vostro — egi.* Nostri loci plane similia exempla laudavit Cortius haec: Hor. Sat. II, 1, 65. *Nitidus qua quisque per ora cederet, introrsum turpis.* Iustin. XVI, 5, 5. *Victor captivos senatores per ora civium trahit.* Id. XXXVI, 1, 5. *Traductus per ora civitatum.* cf. Liv. II, 38, 3. Tac. Historr. III, 77, med. Senec. de Beneff. VII, 19. Ad ea quae sequuntur respexit Tacitus in Historr. I, 2, med. *Nec minus praemia delatorum invisa, quam scelera, quum alii, sacerdotia et consulatus ut spolia adepti, agerent, verterent cuncta odio et terrore.* — *Ea*, quod deest in Guelf. 1. 9. 12. Cortius omisit. — Pro *perinde* Guelf. 1. 3. Inc. 2. Struv. Sen. 2. et Heus. habent *proinde*, quod sane admitti posse patebit ex notatis ad c. IV, 8. Sed bonorum librorum auctoritas non temere spernenda est. — Vim *non* particulae ante *praedae* vocem satis illustravimus ad Cat. LII, 15. Sensus est enim: nobiles illos haudquaquam pudere potentiae, pessimis artibus et quasi latrociniis partae, sed ita se gerere, quasi virtuti suae debitis honoribus perfruantur. Quare Cortii explicatio, qui sententiarum talem nexum putat, ut *non* valeat *ac non potius*, non in vulgatam scripturam cadit, sed in lectionem cod. Eccard. *et non praedae*, quae a Memmii mente aliena est. Non enim corrigitur prior sententia, sed ei simpliciter contraria opponitur. cf. h. c. §. 16. *Beneficia vostra penes optumos, non audacissumos forent;* infra c. LXIII, 3. *Marius stipendiis faciundis, non Graeca facundia sese exercuit.* LXXXV, 40. CII, 4.

triumphos suos ostentantes, perinde quasi ea honori,
11 non praedae habeant. Servi aere parati imperia in-
iusta dominorum non perferunt; vos, Quirites, im-
12 perio nati, aequo animo servitutem toleratis? At
qui sunt hi, qui rempublicam occupavere? Homi-
nes sceleratissumi, cruentis manibus, immani avaritia,

§. 11. *Servi aere parati* etc.] Haec desumpta ex Catonis oratione in Q. Minutium Thermum de falsis pugnis, apud Gell. X, 3. (Vett. Historr. Fragmm. X, 266. p. 404. ed. Frotscher.) *Servi iniurias nimis aegre ferunt; quid illos bono genere gnatos, magna virtute praeditos opinamini animi habuisse atque habituros, dum vivent?* — Pro *imperio nati* permulti bonique libri, in quibus etiam Vat. A., vitiose habent *in imperio nati;* quam scripturam Gerlachius quum in Commentt. p. 262. merito *pessimam* et *corruptam* dixisset, tamen, ut est vir levissimi iudicii, in ed. novissima expressit, parum scilicet curans, quod neque sententia neque structura ullo modo potest probari. Sensus necessario requiritur hic: vos, qui *ad imperandum* nati estis, qui *imperare debetis*, non domini, sed servi esse vultis? *Natum esse alicui rei* Faber his exemplis illustravit: Cic. de Provinc. cons. c. 5, 10. *Nationibus natis servituti.* Tacit. Agricol. c. 31. *Nata servituti mancipia.* Vell. II, 118. *Natum mendacio genus.* Interrogandi signum primi huic loco apposuimus, sententiae ratione id flagitante. Mirifice enim languent verba sine interrogatione elata; contra acris cohortatio inest, si Memmius haec interrogando protulit; itaque solent sine ulla interrogandi particula qui aliquid indignantur, id improbant et non amplius faciendum censent. De hoc interrogationum genere bene exposuit Aug. Grotefendius in Gramm. Lat. schol. p. 274. §. 342. cf. h. c. §. 17. *Maiores vostri bis per secessionem armati Aventinum occupavere; vos pro libertate, quam ab illis accepistis, non summa ope nitemini?* ubi v. not. Cat. c. LII, 25. *Vos cunctamini etiam nunc, quid intra moenia deprehensis hostibus faciatis?* Sed quin interrogatio h. l. recte habeat vix dubitare sinit Catoniani loci ratio.

§. 12. *sceleratissumi*] Superlativi formam in *umus* exeuntem, quam Gerlachius in Praef. Vol. I. p. XII. in nullo cod. servatam esse dixerat, h. l. praebet Vat. A. — *Immunis* male habet Gerlachium, qui „unde haec vox, inquit, derivanda sit, incertum; alii

nocentissumi idemque superbissumi, quis fides, decus,
pietas, postremo honesta atque inhonesta, omnia quae-
stui sunt. Pars eorum occidisse tribunos plebis, alii 13
quaestiones iniustas, plerique caedem in vos fecisse
pro munimento habent. Ita quam quisque pessume 14
fecit, tam maxume tutus est; metum a scelere suo

ab ἐμμανής, alii ab *manus* seu *manis* i. e. *bonus* deducunt; sed neutrum satis probabile. Nihil verius isto indicio V. D.; sed qui verum cognoscere cupit, is adeat Ludov. Doederlinum, qui in Synonymm. Latt. Vol. I. p. 45. et Vol. III. p. 222. *immanis* docuit a *magnus* descendere, *g* littera eiecta, ut in *examen* et *iumentum*, *in* voce autem sensum simplicis vocabuli augente, ut in *impotens*, *incanus*, *informis*. Igitur *immanis* ut *vegrandis* proprie de eo dicitur, quod vulgarem magnitudinem excedit, unde factum, ut significet id, quod *horrendum* et *atrox* est. — *Idemque* omnes fere libri tenent, non *iidemque*; cf. ad c. XIV, 11. — De verbis *honesta atque inhonesta, omnia*, v. ad Catil. c. XXX, 4.

§. 14. *quam quisque pessume facit, tam etc.*] Particulas *quam* — *tam* Gerlachius, Faber et Iaumannus rariore usu pro *ut* — *ita* positas censent, quod nobis secus videtur. Nam *ut* — *ita* particulis significatur aliquid ex utraque parte ita considerari, ut comparatio praedicati tantummodo *in universum* instituatur; contra *tam* — *quam* particulae eam vim habent, ut duas res inter se comparatas *pari* plane potestate ponant eodemque gradu collocent. v. annotata ad c. C, 4. et cf. Bremi. ad Nep. Iphicrat. I, 1. Sall. Hist. Fragm. I, 15, 24. *Quam formidatus est, tam contemnetur.* Neque aliud ostendunt exempla a Cortio allata, quibus Gerlachius utitur, Ter. Heaut. V, 2. 44. *Namque adulescens quam in minima spe situs erit, tam difficillume patris pacem in leges conficiet suas*, ubi v. Ruhnken. Id. Adelphis III, 4, 56. *Quam estis maxime potentes, tam maxime nos aequo animo aequa noscere oportet.* Varro de R. R. II, 9. *Quam paucissimos reliqueris, tam optimi fiunt in alendo.* Cato de R. R. 65. *Quam acerbissima olea oleum facies, tam oleum optimum erit.* ibid. 175. *Quam plurimum ederit, tam citissime sanus fiet ex eo morbo.* Quin in his omnibus exemplis etiam *ut* — *ita* dici potuerit, non est dubium; sed aliam fieri comparationis rationem, eamque minus definitam, vix quisquam negaverit. Quare

ad ignaviam vostram transtulere, quos omnis eadem
15 odisse, eadem metuere in unum coegit. Sed haec
16 inter bonos amicitia, inter malos factio est. Quodsi
tam vos libertatis curam haberetis, quam illi ad do-

non possumus assentiri Car. Beiero, qui ad Cic. de Off. I, 7, 23. et ad I, 27, 94. *tam — quam* particulas non spectare censet ad eandem utriusque membri mensuram, sed ad similitudinem in universum. — Verba *metum a scelere suo ad ignaviam vostram transtulere* male Cortius, Muellerus et Gerlachius comparant cum loco c. I, 4. qui prorsus alienus est. Perperam etiam Muellerus explicat: „scelerum auctores, *quia vos ignavos vident*, nihil timent;" quum tamen iam Langius sensum recte perspexisset, hac interpretatione prodita: „*ipsi*, quos decebat timere ob scelera sua, timorem *abiecerunt*, et *iniecerunt vobis*, qui ipsorum scelera non vindicastis." — *Est*, quod omnes codd. post *factio* habent, in Fabr. 2. cui postea Vat. 4. et 5. accessere, post *amicitia* legitur, eumque verborum ordinem parum commendabilem Cortius in textum intulit.

§. 16. et 17. *tam vos*] *Vos* non legitur in Guelf. 1. 4. Struv. et Rem. 1. quorum auctoritate Cortius expulit. Sed oppositorum ratio id flagitat; quid quod interpolatio *vos tantam*, in Guelf. 7. Fabr. 1. 2. Sen. 2. Heuss. et Teg. admissa ostendit pronomen a Sallustio positum fuisse, scribis particula potius offensis. — *Beneficia populi* consulatus, sacerdotia, praetura aliique honores in republ. frequenter vocantur, quia suffragiis populi mandati erant; cf. ad c. LXXXV, 3. Cort. — *Maiestas* populi quid sit Quinctilianus docet VII, 3, 35. usus Ciceronis verbis, qui alicubi dixit: *maiestas est in imperio atque in omni populi Romani dignitate.* Ibi Gesnerus comparavit Cic. de Inv. II, 17, 53. *Maiestatem minuere est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare.* — *Constituendae* i. e. firmiter parandae, confirmandae, stabiliendae. cf. Bremi ad Nep. Con. c. V, 2. *Quum magnam auctoritatem sibi pugna illa constituisset.* id. Chabr. II, 1. *Regnum ei constituit.* Cic. p. Caec. c. 14, 40. *Videte quod ius nobis, quam condicionem vobismet ipsis, quam denique civitati legem constituere velitis.* Iustin. XLI, 5, 5. *Quaesito simul constitutoque regno.* — De *secessionibus* plebis v. ad Catil. XXXIII, 3. *Aventinum eos bis* occupasse veteres non consensu tradunt, plerisque primum Sacrum montem occupatum fuisse narrantibus. Sed Sallustius L. Pisonem Frugi auctorem secutus est, ut

minationem accensi sunt, profecto neque respublica, sicuti nunc, vastaretur, et beneficia vostra penes optumos, non audacissumos forent. Maiores vostri 17
parandi iuris et maiestatis constituendae gratia bis

patet ex Livio II, 32. 3. cf. Duker. ad Flor. I, 23. — *Non* ante *summa* tantummodo tenent Fabr. 1. et 2. Reliqui omnes habent *nonne*, quod Gerlachius falso probavit, quum interrogatio talis sit, qualem ad §. 11. explicavimus. Pariter erravit Cortius, qui *non* recepit quidem, sed pro *nonne* positum censet; quod quamquam fieri potest, tamen non cadit in h. l., ut recte iudicavit Frotscherus ad Quinctilian. X, 1, 48. p. 47. qui huius loci eam rationem esse perspexit, ut interrogatio ipsâ enunciationis conformatione contineatur, *non* autem simpliciter negandi vim habeat; v. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 174, I. p. 490. Fr. Aug. Wolf. ad Taciti Annall. II, 15, extr. Cic. Tusc. I, 8. 17. *Quid? si te rogavero aliquid, non respondebis?* Goerenz. ad Cic. de Legg. ib. III, 20, 47. *Quid? si nos tacemus, locus ipse non admonet?* Id. p. Cluent. c. 14, 40. *Quid? aviam tuam — cui tu es heres, pater tuus non manifesta necavit?* Praeterea Faber contulit haec: Cic. Tuscc. II, 14, 34. *Hoc pueri possunt, viri non poterunt? et mos valet, ratio non valebit?* Off. I, 31, 114. *Ergo histrio hoc videbit in scena; non videbit sapiens in vita?* ib. III, 19, 77. *Haec non turpe est dubitare philosophos?* — *Atque* in respondendo eam vim habet, ut non tantum id, quod interrogatum est, concedatur, sed etiam maius aliquid et gravius addatur, cuius rei ratio h. l. non eo mutatur, quod responsum ab eodem, qui quaesiverat, subiicitur; v. Hand. de Particc. Latt. Vol. I. p. 467. Plaut. Bacch. III, 6, 9. Pist. *Num quae advenienti aegritudo obiecta est?* Mn. *Atque acerruma.* — Pro *quod* si omnes codd. exhiberent *quo*, sane nihil aliud requireres; sed quominus ablativum probes, scripturae obstat discrepantia. Quamquam enim plurimi codd. *quo* tenent, tamen in Sen. 1. Struv. Inc. 2. Rem. 1. Guelf. 9. Paris. D. E. Ven. 1. Vat. 4. et 5. legitur *quod*, in Acad. et Franc. *quoniam*, in Vat. 2. *quia*, quae non credibile est a scribis invecta esse, si primitus in contextu fuisset *eo vehementius, quo maius,* quum ne indoctissimum quidem fugere posset *eo* cum comparativo praegresso respondere *quo* in altero membro. Sed luce clarius est, hoc ipsum substituisse scribas minus frequenti structurae *eo — quod,* quam bene defendit Car. Beier. ad Cic. de Off. III, 22, 88. p. 348. cf. infra c. LXIV, 6. LXXVIII, 4. Liv. XXIV, 33, 2.; neque *quon-*

per secessionem armati Aventinum occupavere; vos pro libertate, quam ab illis accepistis, non summa ope nitemini? Atque eo vehementius, quod maius dedecus est parta amittere, quam omnino non pa-

iam aut *quia*, quod alii dederunt, ullo modo pro interpolatione *quo* ablativi haberi possunt, quum pateat librarios ita vim *quod* particulae illustrare voluisse. Quare non possumus assentiri Gerlachio, qui, difficillimum ratus iudicium de vera huius loci scriptura, *quo* edidit. — Pro *parta* in Guelf. 3. 9. Vin. 1. Fabr. 2. a m. pr. Leid. E. G. est *parata*, scilicet ut congrueret cum sequenti verbo *paravisse.* Sed inepta est ista cura. cf. supra X, 4. *Amicos neque armis cogere, neque auro parare queas; officio et fide pariuntur.* Cat. LI, 42. *Qui ea bene parta vix retinemus.* II, 4. *Quibus artibus initio partum est.* Cort. — Pro *amittere* in Vin. 1. Fabr. 2. Sen. 1. Guelf. 1. Tur. 1. Bas. 4. et Goerlit. legitur *omittere*, quod huic loco haud convenit, quum Memmius incuriam, socordiam et desidiam plebis vituperet. *Omittimus* enim volentes et sponte; *amittimus* negligentia vel casu. Qui aliqua re *non vult* uti, quum uti potest, eam *omittit*; qui negligentiâ committit, ut ea uti *non possit*, vel qui alio modo ab eius usu prohibetur, is *amittit*. Vide egregiam Doederlini de his verbis disputationem in Synonymm. Latt. Vol. III. p. 285 sqq. Exempla utriusque vocabuli, in codd. saepe permutati, habebis apud Drakenborch. ad Liv. VII, 34, 9. VIII, 27, 11. III, 38, 11. Tironum gratia et simul propter §. 25. dicemus etiam quomodo ab *omittere* differat *dimittere*, ab *amittere* discrepet *perdere.* Utrumque, et *omittere* et *dimittere*, est volentium, sed *omittit* rem, qui consulto eam non attingit, sed reiicit et aspernatur; *dimittimus* id, quod pro confecto habemus, eoque non amplius indigemus, aut certe eius usum non amplius utilem aut necessarium putamus. In disputando et disserendo igitur *dimittuntur* ea, de quibus satis dictum videtur; *omittuntur* vero, de quibus dicere nolumus, quia aliena sunt, aut non satis digna aut gravia videntur. *Omittere* autem et *perdere* ita differunt, ut illud dicatur de re, quae quasi e manibus elapsa non amplius est in potestate nostra; hoc vero usurpetur, ubi aliquid plane interiit, ut vel esse desierit, vel nullum amplius usum habeat. *Amittere* graece est ἀποβάλλειν, *perdere* διολλύναι; *amittendo* oppositum est *retinere*, *perdendo servare.* Vide Doederlin. l. l. p. 287 sq.

ravisse. Dicet aliquis: Quid igitur censes? Vin- 18
dicandum in eos, qui hosti prodidere rempublicam? Non manu neque vi, quod magis vos fecisse quam illis accidisse indignum est, verum quaestionibus et

§. 18 *Vindicandum — rempublicam?*] His verbis in omnibus edd. semicolon apponitur, ut ipsius Memmii responsum contineant; neque potest negari ita satis gravem eius inferri sententiam, plane ut in oratione Macri in Fragmm. Historr. III, 22, 14. Tamen diffiteri non possum, multo rectius videri interrogandi signum, ut verba sint eius, quem Memmius ex se quaerentem fingit: *quid igitur censes? A n c e n s e s vindicandum in eos* etc.? Iam quae sequuntur eam vim habent, ut Memmius facile probans sententiam, quam ille ei subiecerat, quomodo ea *moderanda* sit ostendat. Caussa autem, cur Sallustium ita scripsisse probabile sit, haec est, quod verba *d i c e t aliquis* hoc quidem loco id consilii habere videntur, ut sententia quaedam inexspectata apte inferatur, quam mihi non persuades verbis *quid igitur censes?* contineri, quippe quae per se satis inania sint. Accedit haud levis momenti hoc, quod in cod. Goerlit. et plurimis Cortii libris, septem exceptis, verba ita interpunguntur: *Quid igitur? Censes vindicandum in eos* etc., scribis scilicet alteram interrogationem, sine interrogandi vocula elatam, melius procedere putantibus, si *censes* huc traherent. Sed rem paene conficit, quod ante verba *non manu* in aliis codd. ex interpolatione habetur *censeo*, in aliis *utique censeo*, in aliis *respondeamus*, in aliis aliter, sed simili modo, quae certissime ostendunt scribas in antecedentibus interrogationem invenisse, et pro captu suo orationem explevisse. — *Prodere* Cortius non satis accurate explicat *deserere* ac *tradere male tractandum*; quae ipsa neque inter se conveniunt, neque propriam *prodere* verbi potestatem aperiunt. Nam qui aliquem *deserit*, est ignavus, qui *prodit*, *malignus*; *deserere* constat *n o n agendo*, ubi agere debeas, *prodere* vero *m a l i t i o s e agendo*, quo alieni noceas; *deserunt* ii, qui eos, quos tueri debeant, non curant *damnumque ab iis non arcent; produnt* ii, qui aliis *damnum inferunt* et malefactis perniciem parant. Vide de *deserere* verbo notata ad Cat. LX, 7. et de utroque Doederlini Synonymm. Latt. Vol. III. p 290. 292. cf. Cic. Epp. ad Q. Fratr. I, 3. *Amici partim d e s e r u e r u n t me, partim etiam p r o d i d e r u n t.* Pseudo-Cic. orat. p. Red. in Sen. c. 13, 32. *Ut me et rempublicam non modo d e s e r e r e n t, sed etiam hostibus*

19 indicio ipsius Iugurthae, qui si dediticius est, profecto iussis vostris obediens erit; sin ea contemnit, scilicet existumabitis qualis illa pax aut deditio sit, ex qua ad Iugurtham scelerum impunitas, ad paucos potentis maxumae divitiae, in rempublicam damna

reipubl. *prodèrent.* Caes. B. C. I, 30, 5. *Queritur in concione sese proiectum ac proditum a Cn. Pompeio.* Liv. II, 54, 8. *Desertam ac proditam caussam publicam queri.* Aliis tamen locis Livius istud discrimen non accurate servasse videtur, velut II, 57, 4. *Rempublicam prodi per metum ac deseri.* IX, 4, 12. *Produntur ea omnia deleto hoc exercitu, non servantur.* XXVI, 36, 9. *Publica prodendo tua nequicquam serves.* cf. etiam Gronov. Obss. IV, 20. p. 463. ed. Lips. — *Non* — *neque* explic. ad Catil. c. LII, 6. — *Vos*, quod oppositionis ratio postulat, Cortius auctoritate unius Rem. 1. delevit, pronomen et per se ab h. l. alienum esse iudicans, et si id requiras, potius *vobis* Sallustio scribendum fuisse, ut revera exstat in Vatic. A. Ven. 3. et Paris. z. m. pr. Neque tamen cum Gerlachio statuendum est, *vos* a scribis in *vobis* mutatum esse, quia iis *insolentius* visum sit; sed patet falsa eos construendi ratione deceptos veram scripturam depravasse. Quippe putarunt illi utriusque membri pronomen ab *indignum* vocabulo aptum esse, non assecuti *illis* ad *accidisse* pertinere. — *Est* omissum in Heuss. Sen. 2. Guelf. 4. et 10. quos libros Cortius secutus est. — *Indicio* alio modo pendet a verbo *vindicandum* quam *quaestionibus;* his enim significatur ipsa vindicandi ratio; *indicio* autem via et modus vindicandi designatur. Sensus est igitur: vindicandum est in eos quaestionibus, et quidem ita habendis, ut ipsius regis indicium et confessio verum aperiat, et quam illi poena digni sint ostendat; cf. XXXII, 1. et XXXIII, 4. *Et* pro *et quidem* positum illustramus ad XXXII, 2.

§. 19. *dediticius*] Ita tenent Fabr. 1. Sen. 1. Bas. 1. Tur. 1. Vin. 1. Guelf. 1. 2. Mark. *Γ.* Leid. C. Erl. et Teg. eamque scripturam confirmant etiam ii codd. in quibus est *dedicius*, sive *deditius*, ut B. Publ. Pembr. Mark. *Α.* Leid. L. M. Fabric. 2. Eccard. et Goerlit. Reliqui *deditus* habent, ab editorr. merito reiectum. Nam participio *deditus* tantummodo temporis respectu significatur is qui in deditionem venit; adiectivum *dediticius* respectu status et condicionis eum designat, qui ita se gerit itaque agitat, ut *deditum* decet, quod vides unice huic loco convenire. cf. Liv. VII, 31, 4.

atque dedecora pervenerint; nisi forte nondum etiam 20 vos dominationis eorum satietas tenet, et illa quam haec tempora magis placent, quum regna, provinciae, leges, iura, iudicia, bella atque paces, postremo divina et humana omnia penes paucos

omnia in vestram dicionem dedimus, quicquid deinde patiemur, dediticii vestri passuri, ubi v. Drakenborch. — *Scilicet* Cortius affirmandi vi positum censet, ut sit i. q. profecto, certo, liquido. Non negaverim Memmium sententiam suam ista particula confirmare; sed affirmat cum acerba ironia, quae propria est huius vocis potestas; v. ad c. XLI, 3. — Pro *existumabitis* Rivii libri, Commel. et Leid. C. M. N. habent *aestumabitis*, quod Gruterus et Bipp. male receperunt. Vide ad Cat. VIII, 2. — *Sit* post *deditio* Cortius invitis codd. omnibus delevit. — *In rempublicam* non uno modo scribis offensioni fuit; multi enim, particulam deesse rati, dedere *a t in remp.*, quemadmodum Weissius scripsit; unus *a c in remp.* Plurimi, mutatam praepositionem non ferentes, exararunt *a d rempubl.* Genuinam scripturam servarunt Palatt. omnes, Fabr. 1. Guelf. 2. Inc. 1. Leid. A. B. D. E. G. H. M. Erl. Teg. et Goerlit. — *Atque* ante *dedecora* solus Fabr. 1. non habet, multum probante Cortio. Si plures iique boni libri assentirent, asyndeton ferri posse docuimus ad c. XX, 8. — Pro *pervenerint* Med. 7. habet *pervenerant*, quam lectionem Gerlachius pro insigni sua latinae linguae scientia haud contemnendam dicit, pariter ut ad Cat. VII, 3. in Commentt. p. 51. pro *creverit* etiam *creverat* dici posse iudicavit, quod quale sit ostendimus in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1829. Vol. II. Fasc. I. p. 61.

§. 20. *nisi forte*] De vi harum particularum v. notata ad c. III, 4. et ad Catil. XX, 17. qui locus etiam respectu et particulae nostri simillimus est. — Pro *satietas* Bothius in Praef. p. XI. a Sallustio scriptum fuisse coniicit *satias*, quod iam Ciacconius suspicatus erat, quoniam Nonius II, 791. refert Sallustium in Historiis (v. Fragm. III, 13. Gerl.) hac forma usum esse. Possis huic sententiae eo fidem astruere, quod in cod. Goerlit. legitur *saturitas*; sed unus cod. reliquorum omnium auctoritatem non potest elevare, neque Grammaticus dixit Sallustium ubique hanc formam usurpasse. — *Illa tempora* auctor ipse describit; *haec* Cortius bene explicat „quibus vindicare possumus in *obnoxios* proditores reipublicae.“ — *Paces* plurali numero Non. Marc. II, 621. nove dictum censet a Catone in

erant, vos autem, hoc est populus Romanus, invicti ab hostibus, imperatores omnium gentium, satis habebatis animam retinere; nam servitutem quidem
21 quis vostrum recusare audebat? Atque ego tametsi flagitiosissumum existumo impune iniuriam accepisse, tamen vos hominibus sceleratissumis ignoscere, quoniam cives sunt, aequo animo paterer, nisi miseri-

libro de vita populi Romani: *Animadvertendum primum quibus de caussis et quemadmodum constiterint p a c e s.* cf. Plaut. Persa V, 1, 1. *pacibus perfectis.* Hanc *formam* ex Sallustio etiam laudavit Sergius in art. sec. Donat. p. 1843. Putsch. unde editores eam in Fragmm. Historr. incerta (Gerl. Inc. 50.) retulerunt. Tanquam novum adeo fragmentum exhibuit editor spicilegii fragmentorum, germanicae editioni Fragmm. a Debrossio digestorum adiecti, p. 110. 31. Sed noster locus ostendit immerito istam vocem fragmentis annumerari. — Verba *hoc est populus Romanus*, quae in uno Land. 3. desunt, C. Popma et nuper Weissius tanquam glossema eiecerunt, et sane verum est interdum vocibus *hoc est*, *id est* glossemata inferri; v. Ed. Wunderi Praef. ad Varr. Lectt. Cic. cod. Erfurt. p. XX, sq. Kuehner. ad Cic. Tuscc. III, 27, 65. et Ruhnk. ad Vell. II, 23, 6. Sed recte hic animadvertit Latinos saepe hac formula ita uti, ut alicuius dicti vel vocabuli sensum explicent aut rectius constituant, eoque magnam vim et gravitatem orationi conciliare. cf. Vell. II, 48, 4. *Hic primo pro Pompeii partibus, i d e s t p r o r e p u b l i c a, stetit.* ib. II, 63, 3. *Plancus dubia, i d e s t s u a f i d e, diu quarum esset partium secum luctatus.* Quinctil. XII, 1, 16. *Neque spe neque metu declinatus animus, quominus optimis se partibus, i d e s t r e i p u b l i c a e, iungeret.* Curt. IX, 6, 15. *Orabant eum ut saluti suae, i d e s t p u b l i c a e, parceret.* Cic. in Verr. III, 70, 164. *Pecunia data ad frumentum, h o c e s t a d n e c e s s i t a t e m s a l u t i s a t q u e v i t a e.* Id. Epp. ad Famm. II, 17, 6. *de praeda mea praeter quaestores urbanos, i d e s t p o p u l u m R o m a n u m; teruncium nec attigit nec tacturus est quisquam*, ubi Cortius comparavit Flor. III, 2, 15. *de successione Caesaris senatus, i d e s t P o m p e i u s, agitabat.* cf. Kuehner. ad Cic. Tuscc. III, 13, 27. Spalding. ad Quinct. III, 5, 4. — *Imperatores*, i. e. imperium tenentes; v. ad c. XXIV, 7.

§. 21. *Atque ego*] Pro *atque* Gerlachius in ed. maiore edidit

cordia in perniciem casura esset. Nam et illis, quan- 22
tum importunitatis habent, parum est impune male fecisse, nisi deinde faciundi licentia eripitur, et vobis aeterna sollicitudo remanebit, quum intellegetis aut serviundum esse, aut per manus libertatem retinen-
dam. Nam fidei quidem aut concordiae quae spes 23
est? Dominari illi volunt, vos liberi esse, facere

atqui, contra libros manu scriptos; omnes enim codd. *atque* retinent, nisi quod Berol. 1. Guelf. 1. et Vat. 5. *at* habent. Vide notata ad Cat. LI, 35. — In Guelf. 3. et Min. 2. *ego* abest, quod Gerlachius in Commentt. p. 264. sibi probari dicit, quamquam in ed. minore, ut solet, in textu reliquit. Sed, quo viri acumen cognoscas et admireris, vide ut paullo post §. 27. idem pronomen tulerit, ut tulerit etiam omnibus locis, quae ad c. IV, 5. p. 23. ascripsimus ubi, simul quae eius vis sit diximus. — Pro *tametsi* Cortius et Gerl. ediderunt *tamen etsi*, quod tantummodo in Guelf. 4. et Inc. 2. exstat. cf. XIII, 3. — Ante *flagitiosissumum* longe plurimi codd. habent *virum*; quod quum ineptam sententiam habeat, omnes editores Rivii coniecturam receperunt, sensu probabili *viro flagitiosissumum* scribentis. Sed si Sallustius ita scripsisset, in maxima sensus et structurae perspicuitate non intelligitur, cur scribae pro dativo accusativum inferre maluerint. Quare quum praeterea in Fabric. 1. et Sen. 1. m. pr. sit *in virum flag.*, in Vin. 1. autem et Sen. 2. ac Bern. 1. nudo legatur *flagitiosissumum*, non dubium videtur, quin haec vera scriptura sit. Ex interpolatione enim profectum est et *virum* et *in virum*, scribis necesse putantibus ad personam respici. Sed illi non viderunt omnino alienum esse a Memmii mente, qui de *universae plebis* rationibus agat, *singuli viri* notionem induci. Nam ut sententia plena fiat, cogitatione supplendum est *vobis*. — *Quoniam cives sunt* germanice est: da sie nun doch einmal Bürger sind; v. ad c. III, 1. XXXII, 5. XCVIII, 1. — *In perniciem casura* i. e. eum eventum habitura, ut in perniciem vertat, vel ut perniciem afferat. v. ad c. XX, 2. coll. Drakenborch. ad Liv. XXII, 40, 3.

§. 22 — 24. *quantum importunitatis habent*] i. e. quae nimia eorum est importunitas. Vide Ramshorn. Gramm. Lat. §. 159, 3. e. not. 1. p. 364. Bauer. et Perizon. ad Sanct. Min. II, 9. p. 247. et 269. — Ad *importunitatis* notionem constituendam, quae libidine

illi iniurias, vos prohibere; postremo sociis vostris
24 veluti hostibus, hostibus pro sociis utuntur. Potestne
in tam divorsis mentibus pax aut amicitia esse?
25 Quare moneo hortorque vos, ne tantum scelus im-
punitum omittatis. Non peculatus aerari factus est,
neque per vim sociis ereptae pecuniae; quae quam-
quam gravia sunt, tamen consuetudine iam pro ni-
hilo habentur; hosti acerrumo prodita senati auctori-
tas, proditum imperium vostrum, domi militiaeque

constat et audacia, Cortius contulit Lepid. in Cic. Epp. XII, 12, 5. Cic. in Verr. II, 30, 74. Auct. B. Afric. c. 87. Gronov. ad Senec. de Beneff. IV, 3. Duker. ad Flor. I, 8, 7. *Parum est* explicavimus §. 9. — *Deinde* i. e. in posterum. — Pro *eripitur* codd. complures habent *eripiatur*, magno detrimento sententiae; nam pro certo ponit Memmius licentiam eripiendam esse; cf. infra §. 26. Cat. XX, 6. — *Intellegetis* tenent Fabr. I. Sen. 1. et Tur. 1.; pauci *intellegitis*, alii *intelligitis*, plurimi *intelligetis*. — *Est* post *spes* omissum in Acad., cui paruit Cortius. — *Sociis vostris* paucissimi tenent codd. Plerique omnes *sociis nostris*, ut iam saepius in hac oratione *nos* et *vos* pronomina permutata sunt. Sed Memmius *vostris* dicit, quo maiorem maiestatis suae sensum maioremque indignitatem in plebe excitet; cf. §. 25. — *In tam divorsis mentibus* recte Cortius explicat *quum mentes tam divorsae sint;* cf. c. XIV, 5. et 11. XXXV, 1. LV, 1. LXVII, 3. LXXIV, 1. et v. ad Cat II, 10. *Divorsae mentes* sunt, quae res plane contrarias sequuntur; v. ad Cat. V, 8. et quae diximus in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1829. Vol. II. Fasc. I. p. 84 sq. Ceterum antiqua forma *divorsus* h. l. in Guelf. 2. servata est.

§. 25. *hortorque vos*] Pronomen Cortius omisit non monito lectore neque codicum suorum scriptura indicata. Sed quum relicui omnes retineant, probabile est Cortianos quoque habere, et errore tantum editoris de vocula non constare. — Pro *omittatis*, quod paene omnes codd. tuentur, in Vatic. A. et Leid. F. est *amittatis;* Gruterus vero et Wassius ediderunt *dimittatis*, quemadmodum sane aliquot Wassii exhibere videntur et exstat in Leid. N. Sed vulgata unice vera est, ut patet ex dictis ad h. c. §. 17. — *Aerari* formam serva-

respublica venalis fuit. Quae nisi quaesita erunt, ni 26
vindicatum in noxios, quid erit relicuum, nisi ut
illis, qui ea fecere, obedientes vivamus? nam impune
quaelibet facere id est regem esse. Neque ego vos, 27
Quirites, hortor, ut malitis civis vostros perperam
quam recte fecisse, sed ne ignoscendo malis bonos
perditum eatis. Ad hoc in republica multo praestat 28
benefici quam malefici immemorem esse; bonus
tantummodo segnior fit ubi neglegas, at malus im-

vit cod. Eccard. Relicui *aerarii* habent. — *Sunt* post *gravia* deest in Guelf. 10. Probavit Cortius. — Verba *hosti acerrumo* etc. omnes editores male puncto a praegressis disiunxerunt, non videntes haec alteram eamque adversativam sententiae partem continere, suapte vi sine adversativa particula prioribus oppositam. cf. Catil. LII, 6. *Non agitur de vectigalibus, neque de sociorum iniuriis; libertas et anima nostra in dubio est*, qui locus non uno nomine nostri simillimus est.

§. 26. *nisi vindicatum*] Pro *nisi* pauci codd. habent *ni*, quod Gerlachius, licet in textu *nisi* retinuerit, in Commentt. p. 264. probat, ac rursus, uti solet, in minore ed. improbat. Recte quidem. Nam cur codd. praestantissimorum omnium auctoritatem in tali re minoris habeamus, quam paucos minus probatos, equidem non intelligo. Cortio *erit* expellenti, quod tantummodo in Guelf. 10. et Vat. A. deest, Gerlachius in Commentt. l. l. assentitur, quem assensum temerarium fuisse ipse editione min. declaravit. Nam de omittendo verbo tum tantum cogitari posset, si in pluribus codd. deesset, in aliis locum mutaret, in aliis vero *est* legeretur, quod pro captu suo scribas intulisse crederes. Quare nullam ad expellendum verbum auctoritatem habet locus a Cortio laudatus, Iug. XXIV, 8. cuius quae ratio sit ibi diximus. — *Obedientes vivamus* Cortius „plus est, inquit, quam *obed. simus*, et perpetuitatem simul denotat.“ Sensus est igitur *per totam vitam obedientes simus*. Ita Auson. Epigr. LXXXVIII. *Iurisconsulto, cui vivit adultera coniux, Papia lex placuit.* Plaut. Casina II, 8, 55. *malo hercle vostro tum vorsuti vivitis.* — *Quaelibet* Cortius non satis commode disiunxit.

§. 27. — 29. *vos, Quirites*] *Vos* deest in Guelf. 4. et Ven. 1. Delevit Cortius, idque Gerlachio in Commentt. p. 264. pro insigni suo venu-

29 probior. Ad hoc si iniuriae non sint, haud saepe auxili egeas.

XXXII. Haec atque alia huiuscemodi saepe dicundo Memmius populo Romano persuadet, uti

statis sensu „hoc quidem loco *elegantius* esse videtur;" nihilominus vir levissimus non solum in textu maioris ed. retinuit, sed in minore repetiit, ac supra §. 6. adeo concinnum (!) iudicavit. Ceterum totum hunc locum Fr. Henr. Bothius Praef. p. V. plane desperatum dicit eumque ingeniosa interpunctionis mutatione sanasse se gloriatur. Scripsit enim: *Neque ego vos, Quirites, hortor. Ut malitis civis vostros perperam quam recte fecisse; sed ne ignoscendo malis bonos perditum eatis.* Qua coniectura equidem nihil vidi infelicius, nihil ineptius, praesertim quum Cortius quae sententiae ratio sit et nexus satis bene exposuerit. Nam quum Memmius per totam orationem plebem vehementissime incitasset, ut ius suum in noxios vindicandi strenue exerceret, in postrema oratione quibus finibus hoc vindicandi studium circumscriptum velit, docet. Hoc igitur dicit: non exspectat adhortatio mea, ut vos ita vindictae cupidos faciam, ut, quo semper vindicandi copiam habeatis, quam plurimos peccare optetis, sed ut coercendis malis bonos tutos praestetis, quos nimia in illos indulgentia perditum itis. Nam si qui negligendi sunt et non curandi, praestat in republica quidem bonos quam malos negligi, quia hi maleficiis suis non punitis improbiores fiunt, boni tantummodo segniores. Ubi autem mali non sunt, nullae etiam fiunt iniuriae; iniuriis autem sublatis vindicta non opus est. Igitur prudenter vindicando ubi res poscit id assequemur, ut vindicta rarissime egeamus. Quod consilium quamquam per se planissimum est, tamen aliquid obscuritatis eo habet, quod Sallustius et singulas partes in brevius contraxit, neque particulis inter se coniunxit; quo factum est, ut interpretes non satis intelligerent quomodo eius cogitatio procederet. — *Fecisse* cave putes pro praesenti *facere* dictum esse, quum Perizon. et Bauerus ad Sanct. Min. I, 14. p. 133. et 135. praecipiant infinitivum perfecti interdum pro praesenti usurpari, idem docente Vechnero in Hellenol. I. Part. II. c. 14. p. 244 sqq. et Heusingero Praef. ad Cic. de Off. p. LXII. Ubique enim res ita designatur non amplius instans, sed peracta iam et absoluta, ut rectissime monuit Walchius in Emendd. Liv. p. 50. idque huic loco maxime convenit. Nam quum de eo agatur, quod *vindicari debeat*,

L. Cassius, qui tunc praetor erat, ad Iugurtham mitteretur, eumque interposita fide publica Romam duceret, quo facilius indicio regis Scauri et relicuorum, quos pecuniae captae arcessebant, delicta pa-

profecto id tantum ultioni obnoxium est, quod iam factum et patratum est. Obiter tamen moneo alium esse apud poetas infinitivi perfecti usum, quos saepe sola metri dactylici ratio, quippe cui multorum verborum infinitivi praesentis plane non adaptari queant, perfectum ponere cogit. cf. Friderici Bellermanni Dissertat. de verss. nonnullis *Tibulli*, Ienae a. 1819. editam, p. 21. — Sententiam *ne ignoscendo malis* etc. Sallustius etiam Catoni tribuit Catil. LII, 12. et Philippo in Fragmm. Hist. I, 19, 9. *Perditum eatis* explicatum ad Cat. XXXVI, 4. — Verba *bonus tantummodo* etc. caussam afferunt antecedentium, omissa particula explicativa, de qua ellipsi v. ad c. V, 5. et XXVIII, 5. — *Auxilium* quidam interpretes inepte interpretantur *tribunicium;* sed iam supra dixi Memmium intelligere *auxilium adversus iniurias malorum* i. e. vindictam.

XXXII. §. 1. *dicundo*] Plurimi libri habent *indicendo*, vel divisim *in dicendo;* sed veram scripturam tuentur Guelf. 3. 9. Sen. 1. 2. Heuss. Fabr. 2. Franc. Leid. B. F. Paris. B. Z. Bern. 1. Goerlit. Misn. et Berol. 1. — *L. Cassius* is est, qui non multo post anno a. Chr. n. 107. p. u. c. 647. ab Helvetiis occisus est; v. Caes. B. G. I, 7. Liv. Epit. lib. LXV. ubi v. intprr. — Pro *tum* scripsimus *tunc;* v. ad c. XVI, 2. — *Eumque*, quod in Eccard. et Guelf. 11. deest, Cortius male omisit. — De *fide publica* v. ad Cat. XLVII, 1. *Interponere* fidem, pactionem, usitatum vocabulum esse, si quis sua auctoritate ad alios confirmandos utatur, Cortius exemplis his docuit Caes. B. G. V, 6. Iustin. VII, 7. Valer. Max. IV, 8, 1. infra §. 5. Cic. p. Rosc. Amer. c. 39, 114. — *Et* ante *relicuorum* non legitur in Eccard. quod asyndeton ferri nequit; v. ad Catil. XV, 1. — *Captae* i. e. q. *acceptae;* cf. Tacit. Ann. III, 67, 1. *Saevitiae captarumque pecuniarum teneri reum.* ib. IV, 31, 3. *Convictus pecuniam ob rem iudicandam cepisse.* His, quae Cortius laudavit, Faber addidit Cic. de Legg. III, 20, 46. p. Rabir. c. 7, 16. de N. D. III, 30, 74. de Finn. II, 16, 54. — *Arcessebant* h. l. et c. LXXII, 5. praetulimus *accersebant* formae, quam aliquot codd. habent. Quae ut nobis probatur ubi sensus est *advocare* sive *accire*, v. ad Catil. c. XL, 6., ita non putamus *accusare* significare posse;

2 tefierent. Dum haec Romae geruntur, qui in Numidia relicti a Bestia exercitu praeerant, secuti morem imperatoris sui, plurima et flagitiosissuma
3 facinora fecere. Fuere, qui auro corrupti elephan-
4 tos Iugurthae traderent; alii perfugas vendere, pars

nam *arcessere* in tali re vocabulum solenne est. Idem iam statuerunt veteres Grammatici, Charis. I. p. 227. et Diomed. I. p. 375.

§. 2. *exercitu*] Ita solus Acad. a m. pr.; relicui vulgari modo *exercitui* tenent. Vide ad c. VI, 1. — *Sui* post *imperatoris*, quod in paucis codd. locum mutat, a Cortio eiectum est. Retinet Gerlachius, sed quae eius vis sit verbis explicari posse negat. Nobis pronomine videtur aliqua eorum qui deliquerant excusatio contineri; quippe tutos se putabant non tam eo, quod omnino aliquis imperator talia fecisset, quam quod is, cui parere debebant, cuiusque exemplum ipsis tanquam norma imitandum videbatur, quod imperator *suus* eadem commisisset. — *Et* ante *flagitiosissuma* ita positum est ut antegressum exaggeret et cum vi amplificet, idem fere significans atque *et quidem*, de quo usu iam diximus ad c. XIV, 25. XXXI, 18. v. etiam notata ad c. LXXXV, 3. et ad CII, 10. coll. Goerenzio ad Cic. Acadd. II, 33, 105. et Kuehnero ad Tusce. III, 20, 48. Liv. XXIII, 43, 12. — *Flagitiosissuma facinora* explicavimus ad Cat. XIV, 1.

§. 3. et 4. *alii perfugas vendere*] Libri fere omnes habent *venderent;* unus Wassii Laud. 2. *vendere*, ut Cortius ex Gruteri coniectura recte in textum recepit; nam propter *alii — pars* coniunctivus nullo pacto ferri potest. Pro *agebant* autem cod. Bongars. Acad. Heuss. Sen. 2. Rem. 1. Leid. L., Fabric. 1. Einsiedel. ac Guelf. 2. m. pr. ostendunt *agerent*, Wassii Laud. 2. *agere*, quae omnia inde nata sunt, quod scribae variatam orationem ad unam structurae rationem revocare studuerunt. Sed nihil frequentius est apud Sallustium, quam in eadem enunciatione infinitivum histor. cum imperfecto sociari; cf. ad Catil. XVI, 2. LX, 4. ad Iug. XV, 2. Quare non dubitari potest quin Cortius veram manum auctoris restituerit. Multo infelicius editores Bipp. *vendere, et pars* etc. scripserunt, scilicet putantes *venderent* non ex interpolatione ortum esse, ut res habet, sed casu ex *vendere et* in unum esse conflatum, quod ab usu *alii — pars* vocum plane abhorret. Alia, sed non magis bona coniectura locum tentavit Handius, in libro de Particc. Latt.

ex pacatis praedas agebant; tanta vis avaritiae animos eorum veluti tabes invaserat. At Cassius, perlata rogatione a C. Memmio ac perculsa omni nobilitate, ad Iugurtham proficiscitur, eique timido et ex conscientia diffidenti rebus suis persuadet, quon-

Vol. I. p. 542. scribendum censens: *fuere, qui auro corrupti elephantos Iugurthae traderent, aut perfugas venderent.* Sed quam corruptelae caussam dicit, scribendi compendia *al'* et *āt* confusa, omni probabilitatis specie caret, ut ex scripturae discrepantia, de qua supra diximus, apparet. Tum maxime offendit solum imperfectum duobus coniunctivis subiectum, quam orationis conformandae rationem quivis a Sallustii consuetudine alienam esse sentiet. Contra enunciationes duas vocabulis *alii* — *pars* contineri, valde ex more est huius scriptoris. — *Praedas* propter pluralem tetigimus ad c. XX, 8. — Pro *animos invaserat* plurimi codd. et omnes edd. habent *in animos inv.* Sed praepositio abest a vetustis Rivii libris, et ab Sen. 2. Heuss. Acad. Fabr. 2. Rem. 1. 2. Franc. Guelf. 7. 11. 12. Leid. E. G. K. L. Bas. 1. Bern. 3. Tur. 1. Erl. Misn. et Berl. I. erasa est in Fabr. 1. Guelf. 4. Vin. I. quae sane ostendunt librarios eam perspicuitatis caussa adiecisse. Accedit quod Sallustius Catil. XXXVI, 5. paene eadem sententia usus sine praepositione dixit: *tanta vis morbi uti tabes plerosque civium animos invaserat.* Neque potuit, opinor, aliter dicere; nam ubi *invadere* translate sine ulla *loci* notione usurpatur, vix licet praepositionem addere. cf. Catil. XXXI, 1. Iug. XIII, 1. XXXV, 9. XXXIX, 1. CVI, 6. Gerlachius in Commentt. p. 265 sq. „praepositionem, inquit, *auctoritate meliorum librorum permotus*, *delendam esse censeo.*" Sed in ed. minore *propter id ipsum* (cognosce viri ingenium!) praepositionem *retinuit.*

§. 5. *At Cassius*, *perlata rogatione a C. Memmio*] Haec in multis codd. et edd. foeda interpolatione affecta sunt. Plurimi enim libri habent *At Cassius Praetor;* sed pro hac voce in codd. Manutii et Ursini, Eccard. Inc. 2. Rem. 1. Franc. Guelf. 2. 3. Leid. A. B. C. D. E. H. M. N. Erl. Teg. Misn. Vatic. 3. 4. Barb. 2. Med. 1. 7. Paris. A. B. C. D. b. c. z. Bas. 4. vel compendia *P. R.*, *P. Ro.*, *Po. Ro.*, vel aperte *populi Romani* legitur. In Guelf. vero 10. Sen. 1. Struv. Vin. 2. Leid. F. I. K. utrumque habetur *At Cassius Praetor populi Romani.* Pauci, corruptricem manum non experti, nihil horum habent, qui sunt Bas. 1. Guelf. 9. Bern. 1. Goerlit. Paris. x.

iam se populo Romano dedisset, ne vim quam misericordiam eius experiri mallet. Privatim praeterea fidem suam interponit, quam ille non minoris quam publicam ducebat. Talis ea tempestate fama de Cassio erat.

Vatic. V. et Ven. 3. Tantae depravationes unde ortae sint non est difficile ad videndum. Nam quum *perlata* vocabuli prima syllaba, compendio *pr* scripta, casu geminata esset, librarii, qui paullo ante Cassium tunc praetorem fuisse legissent, litteris *pr* id significari rati sunt, non curantes quam incommode hoc iterum diceretur. Alii pro suo captu aliter ac peius etiam interpretati sunt. — *Rogatio* dicta quandocunque populus de aliqua re constituenda interrogabatur hac formula, *velitis iubeatis Quirites.* Infra c. XL, 1. *C. Mamilius Limetanus Trib. pl. rogationem ad populum promulgat, uti quaereretur in eos.* Vide Gell. NN. AA. X, 20. Cort. Adde Festum p. 135. ed. Lindem. et interprr. ad h. l. p. 632 sq. Ernestium in Clav. Cic. v. *rogare;* Drakenborch. ad Liv. V, 25, 13. Nitsch. Antiqq. Romn. Vol. II. p. 1041. ed. III. et imprimis Ferd. Schulzium de Comitiis Rom. p. 146 sqq. — Pro *eique* Cortius ex solo Eccard. scripsit *ei*, omisso *que.* — *Ex conscientia* illustravimus ad Cat. XII, 2. et LVII, 2. — *Quoniam*, quod exstat in decem Cortii libris et in omnibus Gruteri, excepto Commel., haud cunctanter revocavi. In relicuis enim codd. *quo* legitur; quod ex compendio *quoniam* particulae ortum a Cortio in textum illatum est, et Latinae linguae imperitissimo cuique optime placuit, tanquam sensu a *quoniam* non diversum. Lepide etiam Gerlachius in Commentt. p. 266. se fatetur nunc quidem exempla non in promptu habere, quibus pateat negatione non praegressa *quo* pro *quoniam* poni posse. Laudabo, si ullum unquam in promptu habuerit; v. ad Cat. XXXIV, 2. p. 158. Ac fortasse ea desperatione, non ratione permotus in ed. minore *quoniam* exhibuit. Particulae autem eadem vis est ut c. XXXI, 21. — Pro *dedisset* in omnibus fere edd. habetur *dedidisset*, quae est coniectura A. Manutii, nulla codd. auctoritate comprobata; neque linguae usus accuratus eam admittit; nam Iugurtha se *dederat* quidem Romanis, sed non *dediderat*, quippe qui specie tantum se submisisset, id quod Faber vulgatam defendens non satis consideravit. cf. ad Cat. XLV, 4. p. 208. Iug. LXXV, 5 Drakenborch. ad Liv. XXXIX. 50, 9. — *Eius* post *misericordiam* deest in Eccard. Fabr. 2. Guelf. 11.

XXXIII. Igitur Iugurtha contra decus regium cultu quam maxume miserabili cum Cassio Romam venit; ac tametsi in ipso magna vis animi erat, 2
confirmatus ab omnibus, quorum potentia aut scelere cuncta ea gesserat, quae supra diximus, C.

Vat. 5. Med. 7. Tur. 1. m. pr. Cortius delevit, probante Gerlachio in Commentt. p. 266. scilicet ut haberet, quo levitatem suam in ed. minore, ubi revocavit, ostenderet. — *Talis* praegnanti sensu dictum, ut ostendimus ad c. X, 8. — *Erat* Cortius omisit, quia Acad. *fuit* praebet.

XXXIII. §. 1. et 2. *contra decus regium*] Apposite Cortius contulit Auct. B. Alexandr. c. LVII, 1. *Deiotarus, depositis regiis insignibus, neque tantum privato vestitu, sed etiam reorum habitu supplex ad Caesarem venit.* ibid. XXXII, 3. *Omnis multitudo veste ea sumpta, qua supplices dominantes deprecari consueverunt, Caesari occurrerunt.* — Pro *tametsi* Cortius et Gerlachius in ed. mai., non item in min., scripsit *tamen etsi*, quod tantummodo in Vin. 1. a m. pr. legitur, nihil iuvante inepta scriptura Guelf. 11. *tamen si et.* Ceterum Cortius mirifice nugatur in structura et sensu verborum *confirmatus* etc. illustrando. Vult enim nominativum esse absolutum, ad protasin pertinentem, alienissima miscens et non curans ineptum esse, cum in quo magna animi vis fuerit simul confirmatum dici. Cum Cortio facit Muellerus, qui orationem ita procedere dicit, tanquam scriptum fuisset *ipse magna vi animi erat.* Rectius vidit Gerlachius haec verba ad apodosin pertinere, sed *confirmatus* perperam ita intelligit, quasi Iugurtha per se *non ausus* esset tribunum plebis corrumpere, nisi nobiles illi *animum addidissent.* Sensus potius hic est: quamquam in Iug. magna vis animi fuit, ita ut ipse ad quaeque audenda paratus et *ad rem suam gerendam idoneus* videretur, tamen *quo tutior esset*, etiam tribunum plebis socium sibi adiunxit, *hortantibus* maxime et *suadentibus ac confirmantibus* in eo consilio amicis potentibus. Ad structuram iuvandam in Acad. Struv. Sen. 2. Heuss. *tamen* insertum est ante *confirmatus*, in Leid. vero II. ante *C. Baebium*, nesciis scribis post concessivas particulas hanc vocem saepe omitti, ipsa sententiae vi nexum satis indicante. cf. statim post §. 3. c. XXXV, 9. *Quamquam in priore actione quinquaginta vades dederat, regno magis quam vadibus consulens clam in Numidiam Bomilcarem di-*

Baebium tribunum plebis magna mercede parat, cuius impudentia contra ius et iniurias omnis munitus
3 foret. At C. Memmius advocata concione, quamquam regi infesta plebes erat, et pars in vincula duci iubebat, pars, ni socios sceleris sui aperiret, more maiorum de hoste supplicium sumi, dignitati quam irae magis consulens sedare motus et animos

mittit. XXXIX, 5. Ruhnken. ad Aquilam Rom. c. XLV. p. 190. *Si dicas* M. Cato ille, *quamvis sufficiat nomen tantummodo posuisse, videaris plus significasse addito* ille. Drakenborch. ad Liv. XXII, 20, 1. Duker. ad Flor. II, 6, 33. Goerenz. ad Cic. Acadd. II, 23, 74. p. 137. Vide etiam quae notavimus ad Catil. XXXVI, 4. — Pro verbis *cuncta ea gesserat, quae supra diximus* Cortius plurimis omissis scripsit *cuncta gesserat.* Quippe quum pars codd. habeat *memoravimus*, id ille pro argumento interpolationis habet, quum re vera non aliud nisi incuriam scribarum testetur. Idem statuendum de ceteris discrepantiis, quae leviores sunt, quam ut glossae in textum illatae suspicionem faciant; nam in Sen. 2. est *tanta ea;* in Guelf. 11. deest *gesserat;* Vrat. 1. habet *eas;* in Struv. Arondel. Par. B. et Vat. 5. *ea* deest, quod Gerlachius in Commentt. p. 266. inconsulto probat, indicii sui, pro more, immemor in ed. minore. V. ad XXXI, 10.

§. 3. *advocata concione*] *Concionis* vocabulo quid significaretur bene exposuit Ferdin. Schulzius *de Comitiis Rom.* p. 140 sqq. — Pro *sumi* in Guelf. 10. Leid. F. G. M. Bodl. et B. Publ. est *sumendum*, ex interpolatione. Sensu tamen *duci* et *sumi* pro infinitivis futuri capi debere observavit G. Ludov. Walchius ad Tac. Agric. c. XLIV. p. 418. Sed quamquam certum est, saepe infinitivum praesentis pro infinitivo futuri positum reperiri, tamen hunc usum neque cum Walchio ita Graecismum dixerim, quasi a Latinorum propria dicendi ratione abhorreat, Graecis peculiaris sit; nisi forte Walchius etiam Germanorum consuetudinem praesens pro futuro ponendi ex Graeco fonte repetit; neque hunc Sallustii locum iis exemplis annumerandum censeo, quibus ille hanc rationem illustravit. Quis enim *iubere* verbum cum infinitivo futuri coniungendum putaverit, quod Walchius postulare videtur? Legitime enim et constanter praesens aoristum ab hoc verbo pendet; quod quum suapte vi voluntatem et

eorum mollire; postremo confirmare fidem publicam per sese inviolatam fore. Post, ubi silentium coepit, 4
producto Iugurtha verba facit, Romae Numidiaeque facinora eius memorat, scelera in patrem fratresque ostendit. Quibus iuvantibus quibusque ministris ea egerit quamquam intellegat populus Romanus, tamen velle manifesta magis ex illo habere. Si verum

consilium contineat, nondum perfectum illud sed adhuc exsequendum, non opus est verbum inde aptum futuro tempore poni, sed sufficit indefinite illam actionem significari, ad quam iussus spectat; v. ad Cat. LII, 24. — *Sui* abest a codd. Rivii, Bern. 1. et Vat. 5. In Ven. 2. vitiose legitur *socios suos tanti sceleris*, quod Gerlachium permovit ut omissum a Cortio *sui* pronomen in Commentt. p. 266. probaret; haud dubie ut iocum ageret; nam in ed. minore retinuit. — *Aperiret* illustravimus ad Cat. XL, 6. — *Dignitati quam irae magis consulens* hoc ordine legitur in omnibus Gruteri, Wassii, Havercampi et priorum editorum codd., quibus undecim Cortii assentiuntur; reliqui eius habent *dig. magis q. irae c.*, scribis comparativum *quam* particulae postpositum aegre ferentibus. cf. XXXV, 3. XLIV, 1. LVIII, 3. XCII, 6. Tac. Annall. I, 2, 1, extr. Ceterum eandem sententiam Sallustius iam posuit in Caesaris oratione Catil. LI, 7. ubi p. 239 sq. de zeugmate *verbi* diximus. — *Eorum* Rem. 1. non habet. Cortius *eleganter* omitti censet, Gerlachius *elegantius* retineri! — *Per sese* Badius et Glareanus male ad *fidem publicam* referunt; recte monuit Cortius verba ad Memmium spectare, hoc sensu: quantum in se sit, quantum auctoritate sua efficere possit.

§. 4. *coepit*] Aliquot codd. *coepit fieri*, quos Cortius bene reiecit coll. c. LXII, 7. LXXXV, 17. XCI, 4. — *Numidiae* pro *in Numidia* contra morem dictum esse ab interprr. satis monitum est, coll. Auct. libri VIII. de B. G. c. 1. *Caesaris nostri commentarios rerum gestarum Galliae contexui*, ubi Herzogius mirifice genitivum obiectivum esse dicit. Bernegger. ad Iustin. XIV, 5, 9. Duker. ad Flor. I, 18, 11. et ad III, 10, 16. Ruddiman. Institt. Gramm. Vol. II. p. 284. Tamen nostri loci ea ratio est, ut insolentia structurae genitivi alterius vicinitate excusetur, quod scite monuit Zumpt. in Gramm. Lat. §. 71, 8. not. I. p. 318. ed. IV. Id efficit autem concinnitatis studium. *Ea* Cortius cum Vin. 2. omisit, improbante

aperiat, in fide et clementia populi Romani magnam spem illi sitam; sin reticeat, non socios saluti fore, sed se suasque spes corrupturum.

XXXIV. Deinde, ubi Memmius dicundi finem fecit, et Iugurtha respondere iussus est, C. Baebius

hic Gerlachio, qui tamen supr §. 2. probaverat. — *Verum aperiat* pauci tenent Cortii, aliquot Palatt., Bas. 1. Leid. L. Bern. 1. Mark. *Γ.* a m. sec. Med. 2. 5. 8. 9. Flor. 1. Paris. x. z. Berol. 1. 2. Misn. et Goerlit. Relicui fere omnes *vera aperiret*, pauci *verum aperiret*. Quin temporum diversitas in enunciatione bimembri ita instituta, ut altera pars alteri aequaliter respondeat, ferri non possit, non est dubium; quare quum *reticeat* certum sit, soloecum *aperiret*, a Cortio propter id ipsum cupide arreptum, expulimus. Quod nisi dicas incuriae scribarum deberi, nescio unde ortum sit. Nam si Sallustius scripsisset *aperiret* — *reticeat*, consentaneum est librarios ad aequanda tempora potius *reticeret* dedisse, quam *aperiret* in *aperiat* mutasse. Sed etiam *vera* minus sensui convenit quam *verum*, quum Memmius non singulas res vere declarari velit, sed in universum veritatis professionem postulet. Gerlachio igitur assentimur, codd. auctoritate id reducendum esse. — *Socios* ex coniectura scripsimus, sensu ita flagitante. In omnibus enim codd. et edd. legitur *sociis*, quod mirum neminem offendisse. Non eo enim consilio Iugurtha Romam profectus erat, ut *sociis* suis et administris scelerum salutem et securitatem pararet, sed ipse rebus suis maxime diffidens, non alia re, nisi sociorum, quos auro paraverat, auxilio et potentia adversariorum impetus repulsurum sperabat, illorumque ope salvus evadere nitebatur. Cuius rei bene gnarus Memmius *sociorum praesidium nihil illi profuturum* ostendit, *nisi bona fide ageret*, sed praecipitem casurum, ubi indicium non profiteretur. — Pro *sed se* Cortius male scripsit *sese*, ut est in Guelf. 4. 10. Vrat. 2. 3. et Vin. 2., non videns et facillimo lapsu hoc ortum esse, et asyndeton huic loco parum convenire; v. ad c. XXI, 2.

XXXIV. §. 1. *Deinde*] Ita omnes codices; Cortius scripsit *dein*. — *Dicundi* exstat in Guelf. 3.; in relicuis est *dicendi*. — Pro *tametsi* Cortius ex uno Heuss. scripsit *tamen etsi*, quod quam exiguae fidei sit iam ex eo cognoscas, quod ne Sen. quidem 2., qui ubique cum Heuss. ita consentit, ut vel uterque ex eodem libro, vel alter ex altero descriptus sit, hanc formam praebet. — De im-

tribunus plebis, quem pecunia corruptum supra diximus, regem tacere iubet, ac tametsi multitudo, quae in concione aderat, vehementer accensa terrebat eum clamore, voltu, saepe impetu atque aliis omnibus, quae ira fieri amat, vicit tamen impuden-

perfecti *terrebat* potestate v. ad c. XXVII, 1. — *Voltu* habet Bas. 1. Vrat. 2. Sen. 2. Heuss. — Verba *quae ira fieri amat* miros errores pepererunt. Nam quum Quinctil. IX, 3, 17. hoc iudicium protulerit: *Graeca vero translata vel Sallustii plurima, quale est vulgus amat fieri*, interpretes inde a Cortio omnes nostra verba ita intellexerunt, ut *ira* pro ablativo, *quae* pro *nominativo plurali* haberent. Quin Gerlachius eo processit, ut ad eundem modum verba a Quinctiliano laudata exigeret, corrigendo si diis placet *quae in vulgus amat fieri.* Tantumne esse VV. DD. stuporem, tantam utriusque linguae inscitiam, ut, quum Graecae dictionis imitatio ad usum verbi *φιλεῖν* spectet, eam in singulari numero verbi a neutro pluralis numeri pendentis quaerant? Vere igitur et tamen inepte Gerlachius „exempla, inquit, huius locutionis apud alios scriptores frustra quaesieris.“ *Φιλεῖν* Graeci ita usurpant, ut id quod fieri gratum est alicui, vel quod ex more alicuius fit adeoque fieri solet hoc verbo significent, duplici structura usi; aut enim *φιλεῖν* cum nominativo substantivi vulgari modo coniungunt, aut absolute id ponunt sequente infinitivo vel accusativo cum infinitivo. Prioris generis haec sunt: Thucyd. VIII, 1, extr. *ὅπερ φιλεῖ δῆμος ποιεῖν*, ex quo loco fortasse expressa sunt verba *vulgus amat fieri*, a Quinctiliano laudata. ibid. III, 42, in. *νομίζω δὲ δύο τὰ ἐναντιώτατα εὐβουλίᾳ εἶναι, τάχος τε καὶ ὀργήν· ὧν τὸ μὲν μετὰ ἀνοίας φιλεῖ γίγνεσθαι, τὸ δὲ μετὰ ἀπαιδευσίας καὶ βραχύτητος γνώμης.* Herodot. II, 27. *αὖρη δὲ ἀπὸ ψυχροῦ τινος φιλέει πνέειν.* III, 82. *ἐν ὀλιγαρχίῃ πολλοῖσι ἀρετὴν ἐπασκέουσι ἐς τὸ κοινὸν ἔχθεα ἴδια ἰσχυρὰ φιλέει ἐγγίνεσθαι.* VII, 9, extr. *αὐτόματον γὰρ οὐδέν, ἀλλ' ἀπὸ πείρης πάντα ἀνθρώποισι φιλέει γίνεσθαι.* VII, 10, 5. *φιλέει ὁ θεὸς τὰ ὑπερέχοντα πάντα κολούειν.* ibid. §. 6. *ἐκ σφαλμάτων ζημίαι μεγάλαι φιλέουσι γίνεσθαι.* VII, 160. *ὀνείδεα κατιόντα ἀνθρώπῳ φιλέει ἐπανάγειν τὸν θυμόν.* Herodian. I, 2, 8. *φιλεῖ γάρ πως ἀεὶ τὸ ὑπήκοον ζήλῳ τῆς τοῦ ἄρχοντος γνώμης βιοῦν.* Absolute positum est *φιλεῖ* in his: Herodot. VII, 27. *φιλέει δέ πως προσημαίνειν, εὖτ' ἂν μέλλῃ μεγάλα κακὰ ἢ πόλι ἢ ἔθνεϊ*

2 tia. Ita populus ludibrio habitus ex concione discedit; Iugurthae Bestiaeque et ceteris, quos illa quaestio exagitabat, animi augescunt.

XXXV. Erat ea tempestate Romae Numida quidam, nomine Massiva, Gulussae filius, Masinissae

ἔσεσθαι. Aristoph. Nubb. v. 802. ed. Bekker. (811. Reisig.) *φιλεῖ* γάρ *πως* τὰ τοιαῦθ' ἑτέρᾳ τρέπεσθαι. Thucyd. III, 81. πᾶσα τε ἰδέα κατέστη θανάτου, καὶ, *οἷον φιλεῖ* ἐν τῷ τοιούτῳ γίγνεσθαι, οὐδὲν ὅτι οὐ ξυνέβη. ibid. VII, 80, med. καὶ αὐτοῖς, *οἷον φιλεῖ* καὶ πᾶσι στρατοπέδοις, ἐμπίπτει ταραχή. ibid. VII, 79, a med. ἔτυχον δὲ καὶ βρονταί τινες ἅμα γενομέναι καὶ ὕδωρ, *οἷα* τοῦ ἔτους πρὸς μετόπωρον ἤδη ὄντος *φιλεῖ* γίγνεσθαι. Herodot. VIII, 28. περιέδραμε ὅμιλος, *οἷα φιλεῖ* γίνεσθαι ἐν πολέμῳ. Dio Cass. XXXIX. p. 199. D. Reim. *οἷα φιλεῖ* ἐν τοῖς τοιούτοις γίγνεσθαι. ib. XLI. p. 268. C. *οἷα που φιλεῖ* περὶ τῶν τοιούτων ἐπὶ τὸ φοβερώτερον ἀγγέλλεσθαι. ib. XLI. p. 292. A. XLIV. p. 391. C. Plura vide aqud Stallbaumium ad Platonis Sympos. p. 182. C. (p. 54. ed. Goth.) Iam quamquam certum est Romanos *amare* ad graeci verbi φιλεῖν exemplum usurpasse, tamen florentis linguae scriptores spreta absoluta structura, nonnisi cum *nominativo substantivi* posuisse reperiuntur. cf. Sall. Iug. XLI, 3. *Scilicet ea, quae res secundae amant, lascivia atque superbia incessere.* Horat. Sat. I, 4, 87. *Saepe tribus lectis videas coenare quaternos, E quibus unus amet quavis aspergere cunctos*, ubi v. Bentlei. Ibid. I, 10, 60. *Ac si quis pedibus quid claudere senis (hoc tantum, contentus amet scripsisse ducentos ante cibum versus.* Od. II, 3, 10. *Qua pinus ingens albaque populus Umbram hospitalem consociare amant.* ib. III, 16, 9. *Aurum per medios ire satellites Et perrumpere amat saxa.* Epod. VIII, 16. *Quid quod libelli Stoici inter sericos Iacere pulvillos amant.* Tacit. Ann. IV, 9, 2. *Memoriae Drusi eadem quae in Germanicum decernuntur, plerisque additis, ut fere amat posterior adulatio.* Absolutum φιλεῖν verbi usum ad *amare* transtulerunt seriores tantum et minus probae Latinitatis scriptores, velut Dictys I, 3. *Sicut in tali re fieri amat.* Q. Septim. I, 3. *Per omnem insulam, sicut in tali re fieri amat, fama in maius divulgatur.* Auson. ad Gratian. I. *Ut apud Deum fieri amat.* — *Discedit*, quod longe plurimi codd. tenent, cum Gerlachio restituimus; Cortius enim scripserat *discessit*, quod in ceteris est,

nepos, qui, quia in dissensione regum Iugurthae advorsus fuerat, dedita Cirta et Adherbale interfecto profugus ex Africa abierat. Huic Sp. Albinus, qui 2
proxumo anno post Bestiam cum Q. Minucio Rufo consulatum gerebat, persuadet, quoniam ex stirpe

ratus perfectum a librariis propter *augescunt* in praesens mutatum esse. Concedo hanc temporum variationem ferri posse, si omnes codd. consentirent, v. ad c. XII, 4; sed h. l. scribarum pars prius praesens, vel ut perspicuitati consulerent, vel incuria in perfectum mutarunt; posterius ne parem depravationem experiretur ipsa verbi natura prohibuit.

XXXV. §. 1. et 2. *Erat ea tempestate*] Cortius praeeunte Grutero, quem etiam Havercampus sequitur, nihil de suis codd. monens scripsit *ea erat tempestate;* sed novem Leidd. in quibus L., omnes Wassii, Bas. 1. Teg. Bern. 3. Berol. 1. 2. Goerlit. et omnes, ut videtur, Itali *erat* praemittunt, quod narrationi magis convenit. — *Minucii Rufi* praenomen in omnibus codd. *Quintus* est, contra aliorum scriptorum auctoritatem, qui eum *Marcum* vocant; v. Liv. Epit. LXV. Freinshem. ad Flor. III, 4, 5. Pighii Annall. Vol. III. p. 120. — *Iugurthamque* optimi tenent codd. ut Naz. Bas. 1. Sen. 1. Fabr. 1. Leid. L. Teg. Erl. Wassii Reg. et Pembr. cum duodecim aliis. Relicui copulam non habent, eamque omiserunt Cortius et Gerlachius in ed. maiore, quo non solum structura valde dura fit, sed etiam sententia obscuritate laborat. Sublata enim copula vix patet utrum verba *Iugurtham — urgeat* ad protasin an ad apodosin pertineant, ac multos editores re vera ita lapsos esse monuit Cortius. Quodsi reputaveris copulam excidisse, quia in antiquis codd. scriptum erat IUGURTHAMQOB, non dubitabis quin eam recte revocaverimus; v. ad §. 6. et ad c. XXXVIII, 9. LXXIX, 3. — *Metu* editt. Bipp., Langius, Muellerus, Gerlachius et Faber mirifice praecipiunt sensu passivo intelligendum esse, verba explicantes: quoniam Iugurtha non modo invisus sit Romanis, *sed etiam ab iis timeatur.* Sed quod provocant ad Non. II, 554. et ad Gell. NN. AA. IX, 12, extr. qui, ut doceant *metus* passive dici, haec laudant Sallustii ex Historiis (Fragmm. I, 11. Gerl.) *id bellum excitabat metus Pompei victoris*, id prorsus ab h. l. alienum est, quum passivus quem dicunt sensus *genitivi* ratione nitatur. Quamquam igitur *Iugurthae metus* legitime non solum metum significat, in quo ipse est, sed

Masinissae sit, Iugurthamque ob scelera invidia cum metu urgeat, regnum Numidiae ab senatu petat.
3 Avidus consul belli gerundi moveri quam senescere omnia malebat; ipsi provincia Numidia, Minucio

etiam qui aliis ab illo fit, sive quem patitur et quem facit (cf. Quinctil. VI, 2, 21.), tamen nemo verba *Iugurtham metus urget* de metu quem ipse aliis iniiciat capiet, quippe quibus verbis non Iugurtham *timeri*, sed potius *metu agitari* declaretur. Ad hoc quis sibi persuadeat Romanos a rege timuisse, qui pace facta in deditionem venisset, qui *cultu quam maxume miserabili* Romam accessisset, v. XXXIII, 1., cuique ne in tam potentibus quidem amicis satis praesidii esset, quae omnia *quanto in timore Iugurtha fuerit* satis ostendunt.

§. 3. *moveri*] Ita plurimi habent codd. et ante Cortium in edd. legebatur. Is vero ex quattuordecim codd. suis *movere* edidit, approbantibus recentioribus omnibus. Sed solus Faber vidit in hac lectione *omnia* ita esse positum, ut ad prius verbum relatum *obiectum*, ad posterius *subiectum* sit, quae structurae insolentia non eo excusatur, quod V. D. observavit interdum eandem vocem simul subiecti et obiecti vim sustinere, velut supra c. XIV, 17. *Si omnia, quae aut amisi, aut ex necessariis advorsa facta sunt, incolumia manerent.* XXXI, 18. *Quod magis vos fecisse quam illis accidisse indignum est.* In his enim exemplis facilis excusatio parata est eo, quod vocabulum duorum casuum potestatem simul sustinens, praecedit utrumque verbum, non subsequitur, ut nullo negotio cogitatione eam formam, quae ad structuram requiritur, supplere possis; sed vix voles, sensu facile ad intelligentiam monstrante viam. Ubi vero nomen, quod ad alterum verbum relatum subiectum est, ad alterum, obiectum, haec verba sequitur, quia isto modo qualis prioris verbi structura sit, sciri non potest, non videtur recte ita dici potuisse. Et si potuisset, nostro certe loco infinitivus passivi vel propterea praestat, quod probabile est consulem non *ipsum* voluisse belli *caussam et auctorem* videri, sed id egisse, ut *res* bellum excitasse crederentur. Librarii autem non aliam ob caussam *moveri* mutarunt in *movere*, quam quod activum et passivum in eadem enunciatione non recte haberi putarent, quod alibi etiam similes turbas genuisse ostendimus ad Cat. LI, 43. cf. Liv. XLII, 24, 8. *Nec novos statuere fines, sed veteres observari in animo habere.*

Macedonia evenerat. Quae postquam Massiva agi- 4
tare coepit, neque Iugurthae in amicis satis praesidi est, quod eorum alium conscientia, alium mala fama et timor impediebat, Bomilcari, proxumo ac maxume

III, 46, 5. *Placuit impigros iuvenes* **pergere** *inde recta ad portam, et Virginium* **acciri** *e castris.* V, 39, 11. *Placuit sacra publica a caede, ab incendiis procul* **auferre**, *nec ante* **deseri** *cultum deorum.* Quamquam vix opus est his et similibus mutatum verbi genus defendere, quum *senescere* sensu instar passivi sit. De usu huius vocabuli translato, quod idem valet atque languescere, torpere, quiescere, v. ad Catil. XX, 10. Fragm. Histor. I, 30. Gerl. *Nisi quum ira belli* **desenuisset**. III, 22, 19. *Illis* **senescunt** *vires.* Adde Liv. XXX, 29, 10. *Multique alii ignobiles populi* **senescere** *Punicum bellum cernentes defecere.* V, 21, 13. **Senescit** *pugna.* Drakenborch. ad XXIX, 22, 8. *Iam* **senescente** *invidia.* Cui sententiae quam egregie respondeat *moveri* non est quod moneamus; inconsulto igitur et nulla codd. fide Bipp. edidere *novari*, quod in uno Guelf. 11. exstat. — Pro *evenerat* aliquot Rivii codd., duo Wassii et Fabric. 2. habent *obvenerat*, quod quamquam usitatum est, tamen *evenire* quoque recte habet. v. ad c. XLIII, 1.

§. 4. *coepit*] Nota praesens est cum perfecto coniunctum, de quo diximus ad c. XII, 4. — Pro *timor* nonnulli codd. Gruteri, Cortii, unus Wassii itemque Putschii exhibent *timor* **animi**, quod non malum esse patebit ex notatis ad Catil. LVIII, 2. Sed contra plurimorum codd. auctoritatem nihil novandum; et insiticium vocabulum esse id etiam ostendit, quod in paucis Palatt. legitur *timor* **populi**. — *Impediebat* Cortius recte explicat *quominus Iugurthae praesidio essent.* — *Proxumo* explicavimus ad Cat. XIV, 3. — *Massivae* Gerlachius pro dativo quidem, sed ab *insidiatores* apto habet, recoquens illud, quod iam ad Cat. XXXII, 1. in Commentt. p. 107. protulerat, substantiva verbalia casum verbi regere. Qui nostra ibi legerit, concedet, opinor, dativum hic a verbo *paret* repetendum esse. cf. etiam Iahnii Annall. Philol. et Paedag. 1829. Vol. II. Fasc. I. p. 64. — Verba *ac maxume occulte* primus Faber vidit non spectare ad praecedens *paret*, sed ad *interficiat*, quae sententiae ratio exegit, ut colon, in omnibus edd. perperam post *occulte* positum, Fabro praeeunte in comma mutaremus. Simul intelligitur *sin*, quae particula proprie refertur ad praecedens *si* (v. ad c. LVIII, 3.), respondere

fido sibi, imperat, pretio, sicuti multa confecerat, insidiatores Massivae paret, ac maxume occulte, sin id parum procedat, quovis modo Numidam inter-
5 ficiat. Bomilcar mature regis mandata exsequitur, et per homines talis negoti artifices itinera egressusque eius, postremo loca atque tempora cuncta explorat, deinde, ubi res postulabat, insidias tendit.
6 Igitur unus ex eo numéro, qui ad caedem parati

maxume voci, cum ellipsi positae, quae per additam enunciationem condicionalem ita fere plenum sensum accipit: *si fieri possit maxume.* cf. infra c. XLVI, 4. *Persuadet, uti Iugurtham maxume vivum, sin id parum procedat, necatum sibi traderent.* Consimili modo *primum* et *principio* ita usurpant Latini, ut subsequatur condicionalis enunciatio negans, quae referatur ad suppressam aientem; cf. Terent. Eun. III, 2, 49. *Fac ores primum ut redeat; si id non commodumst, Ut maneat.* Id. Andr. II, 1, 26. *Nunc te obsecro, principio ut ne ducas. Sed si id non potest, saltem aliquot dies profer.* In tali nexu igitur voces *maxume*, *primum*, *principio* vernacula valent *womöglich; am liebsten, wenn's irgend angeht.* cf. etiam supra c. XIV, 3. cum annotatis p. 74. — *Parum procedat*, ita dictum etiam c. XI, 9. XLVI, 4. Liv. I, 57, 3. CORT. De *parum* voce v. ad c. XXXI, 9.

§. 5. et 6. *egressus*] Significantur hoc vocabulo tam egressus extra urbem, quam extra domum, omninoque etiam progressus in publicum; cf. Tacit. Ann. XI, 12, 3. *Messallina multo comitatu ventitare domum (Silii), egressibus adhaerescere.* ib. XV, 36, 3. *Audire (se) secretas civium querimonias, quod tantum aditurus esset iter, cuius ne modicos quidem egressus tolerarent.* CORT. Plura Taciti exempla collegit Boetticher. in Lex. Tacit. h. v. p. 170. — *Postremo* non temporis sed *comprehendendi* vi positum est, de qua vide ad c. XVI, 3. — *Ex eo numero, qui — parati erant* proprie dici debebat *ex eorum n. qui* etc.; sed quum *numerus* pro iis *rebus* dicatur, quae aliquo numero continentur, pronomen, unde vocabulum *numerus* pendere debet, attractione cum hac ipsa voce coit. cf. Iug. XVIII, 4. *Herculis exercitus amisso duce brevi dilabitur. Ex eo numero Medi, Persae et Armenii navibus in Africam transvecti.* Catil. XXXII, 3. *C. Manlius ex suo numero ad*

erant, paullo inconsultius Massivam aggreditur, illum obtruncat; sed ipse deprehensus multis hortantibus et imprimis Albino consule indicium profitetur. Fit 7
reus magis ex aequo bonoque quam ex iure gentium Bomilcar, comes eius, qui Romam fide publica venerat. At Iugurtha manifestus tanti sceleris non 8
prius omisit contra verum niti, quam animum advortit supra gratiam atque pecuniam suam invidiam

Marcium Regem mittit. XLII, 3. Hirt. de B. Alex. c. 10, 2. *Quum aquandi caussa remiges in terram exposuisset, nonnulli ex* e o *numero ab equitibus hostium sunt excepti.* Relativum ubi sequitur, ut nostro loco, non ad proximum substantivum refertur, sed eo genere ac numero ponitur, quem postulat praegressi demonstrativi propria ratio. Iug. XXXVIII, 6. *Ex* e o n u m e r o, q u o s *paullo ante corruptos diximus.* Cic. p. Arch. poeta c. 12, 31. *Qui est ex* e o n u m e r o, q u i *semper* s a n c t i *sunt habiti atque dicti.* Cael. in Cic. Epp. ad Famm. VIII, 8, 22. *Si ex* e o *numero*, q u o s *ex S. C. in provincias ire oporteret, ad numerum non essent.* Cic. Agrar. II, 14, 37. *Quum ex* e o *numero*, q u i *per eos annos consules fuerunt, multi mortui sint.* cf. Aug. Matthias ad Cic. or. in Catil. II, 10, 21. Eadem attractionis ratio in vocabulo *genus* obtinet, quo de v. Ottonem ad Cic. de Finn. III, 21, 70. *Amicitia est ex* e o *genere*, q u a e *prosunt*; et paullo ante §. 69. *Commoda et incommoda in* e o *genere sunt*, q u a e *proposita et reiecta dicimus.* — *Erant* post *parati* Cortius cum Guelf. 10. omisit. — Pro *illum obtruncat* libentius scripsissem *illumque obtruncat*, ut est in Inc. 2. Franc. Leid. B. Erl. Bas. 4. Ita enim solent coniungi duae actiones, quarum altera consequens est alterius, ut Catil. XLIII, 2. Iug. XXVIII, 7. XXXII, 5. ac probabile est in relicuis codd. *que* compendio scriptum a sequente littera *O* interceptum esse; cf. ad §. 2. Tamen in re incerta asyndeton, quamquam durum, ferri posse puto. — *Indicium profitetur* non est profitetur se indicaturum, sed omnem rem fatetur atque edocet; cf. Tacit. Annall. VI, 3, 3. *Et summum supplicium decernebatur, ni professus indicium foret.* Suet. Domit. c. XIII. Seneca Excerpt. Controv. X, 6. His a Cortio allatis Faber addidit Auct. B. Alex. c. LV, 3. Curt. VIII, 6, 23.

§. 7. et 8. *Fit reus magis ex aequo* etc.] Horum verborum sensum plurimi editores obscurissimum rati multa commentati sunt, ad

9 facti esse. Igitur, quamquam in priore actione ex amicis quinquaginta vades dederat, regno magis quam vadibus consulens clam in Numidiam Bomilcarem dimittit, veritus ne relicuos popularis metus invaderet parendi sibi, si de illo supplicium sumptum foret, et ipse paucis diebus profectus est, iussus ab

rationem *aequi bonique* atque *iuris gentium* illustrandam. Sed res simplicissima est. *Ex iure gentium* enim non poterat reus fieri Bomilcar, qui comes Iugurthae, cui fides publica data erat, Romam venisset, eademque ut ille securitate frueretur; sed rei per se spectatae atrocitas postulabat tantum scelus non impunitum omitti. *Aequum* igitur erat in ius eum vocari; sed *bonum* etiam, i. e. utile reipublicae, ne in posterum alii fide publica confisi similia auderent. — De loco *Bomilcar* nominis v. ad c. XIII, 7. — *Manifestus* c. *genit.* illustravimus ad Cat. LII, 36. Adde Tacit. Ann. XIII, 23, 1. XIV, 29, 1. — *Animum advortit* ita exstat in Arondel., uti Sallustius dixit infra c. LXIX, 1. ubi v.

§. 9. *in priore actione*] Ubi plures actiones memorantur, in priore solebat caussa cognosci, crimina ab accusatore singulatim percenseri, testesque interrogari; v. Heinecci Antiqq. Iur. Rom. IV. Tit. XVIII. §. 24. p. 761. ed. Haubold. Ernesti Clav. h. v. Tum altera actione perpetua accusatoris oratione crimina exagitabantur. Sed una tantum admissa actione statim post finitam defensionem iudices in suffragia mittebantur; v. Heinecc. l. l. §. 30. p. 765. Actione instituta actor *vadabatur reum*, i. e. iubebat eum sponsoribus datis polliceri se die ad agendum constituto affuturum; v. Ernesti Clav. Cic. v. *vadari*, et Heinecc. l. l. IV. Tit. VI. §. 20. p. 674. Intprr. ad Liv. III, 13, 8. Ceterum nota paullo confusius auctorem orationem instituisse; quam si ex vulgaribus grammaticae regulis intelligere velis, mirifice te impeditum sentias. Quamquam enim *Iugurtha* totius enunciationis subiectum est, ut docent verba *igitur Bomilcarem dimittit*, cum praegressa sententia arcte cohaerentia, tamen interposita verba *quamquam in priore actione ex amicis quinquaginta vades dederat* ad Bomilcarem spectant, non significato novo subiecto. Sed cur hoc licentiae sibi indulgeret Sallustius duas caussas habuit. Primum enim sentiebat rem ipsam satis docere haec interposita non ad Iugurtham, sed ad reum Bomilcarem esse

senatu Italia decedere. Sed postquam Roma egressus est, fertur saepe eo tacitus respiciens postremo dixisse, urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit.

XXXVI. Interim Albinus renovato bello commeatum, stipendium, aliaque, quae militibus usui

referenda; tum videbat aliam oriri obscuritatem si *Bomilcarem* ante *quamquam* posuisset, siquidem verba *regno magis quam vadibus consulens*, quae ad *dimittit* trahenda sunt, ad *dederat* spectare videri possent. Sed veteres non ubique cavisse sibi ab eiusmodi ambiguitate structurae iam monuimus ad c. I, 4. supra c. XXIX, 1. *Ubi Iugurtha per legatos pecunia tentare, bellique, quod administrabat* (sc. Calpurnius) *asperitatem ostendere coepit.* cf. Liv. XXXVI, 31, 7. *Diophanes Quinctio occurrit, et quum caussas oppugnationis exponeret* (sc. Diophanes), *castigatum leniter dimittere exercitum iussit* (sc. Quinctius), ubi v. Drakenborch. — De omissa *tamen* particula ubi *quamquam* praecessit v. ad c. XXXIII, 2. — *Popularis* formam servavit Guelf. 1., fortasse quia scriba inepte coniungebat *popularis metus;* v. ad Cat. I, 1. — Pro *paucis diebus* aliquot codd. habent *p. post dieb.;* sed v. ad c. XI, 2. — *Eodem*, quod deest in Leid. M. N. et in Fabr. 1. inter versus legitur, omisit Cortius. — *Urbem venalem* etc. cf. Liv. Epit. LXIV. Flor. III, 1, 18. Oros. V, 15.

XXXVI. §. 1. et 2. *aliaque, quae*] Cortius non monito lectore *que* eiecit, quod plerique omnes, ut videtur, codd. habent. Gerlach. qui in textu vulgatam secutus est, in Commentt. p. 268., quum in Ven. 4. copulam m. pr. abesse vidisset, Cortii temeritatem probat, „quia etiam aliis locis copula omissa sit.“ Sed nugas se egisse ipse in ed. minore tacite profitetur vulgata retenta. V. ad c. XXXVII, 4. Cat. III, 5. p. 21. Drakenborch. ad. Liv. XLI, 2, 11. — *Maturat portare* illustravimus ad Catil. c. XXXVI, 3. Plurima verbi *maturare* cum infinitivo iuncti exempla contulit Gronovius ad Liv. XXXIX, 45, 6. cf. infra c. LXXIX, 5. *Portare* autem proprie dicitur de omnibus rebus, quarum in bello usus est, in sedem belli transferendis; v. ad Cat. VI, 5. p. 35. Iug. CIV, 3. Plaut. Epid. III, 2, 7. — *Alias, deinde alias* tetigimus ad c. XVIII, 7. — Pro *consulem ludificari* Arusianus Mess. v. *ludificor* (in Corpore Grammatt. Latt. ed. Lindem. T. I.

forent, maturat in Africam portare, ac statim ipse profectus, uti ante comitia, quod tempus haud longe aberat, armis aut deditione aut quovis modo bellum
2 conficeret. At contra Iugurtha trahere omnia, et alias, deinde alias morae caussas facere, polliceri deditionem ac deinde metum simulare, instanti cedere et paullo post, ne sui diffiderent, instare; ita belli
3 modo, modo pacis mora consulem ludificari. Ac fuere, qui tum Albinum haud ignarum consili regis existumarent, neque ex tanta properantia tam facile tractum bellum socordia magis quam dolo crederent.

p. 245.) refert *principem ludificari*, cuius loco in Maii editione, qui Exempla elocutionum Frontoni tribuit, legitur *praecipem ludificari.* Id quamquam ab omnium codd. scriptura longe recedit, tamen, quia cum sententiarum nexu bene convenire videbatur, mihi aliquando placuit, ut significavi in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1829. Vol. II. Fasc. I. p. 45. Sed quum emendata Lindemanni Edit. ostendat *praecipem* falsam lectionem esse, in promptu est *principem* memoriae lapsu pro *ducem* ab Arusiano esse scriptum. Sed *ludificari* formam non dubitavi pro activo *ludificare*, quod omnes codd. tenent, Arusiani auctoritate reponere, quam confirmat Taciti locus, ex hoc Sallustii expressus, Annall. III, 21, 3. *Tacfarinas perculsis Numidis et obsidia aspernantibus spargit bellum, ubi instaretur cedens, ac rursum in terga remeans; et dum ea ratio barbaro fuit, irritum fessumque Romanum impune ludificabatur.*

§. 3. et 4. *tum*] Hanc particulam Gerlachius quamquam positu insolito ad *fuere* referendam dicit; sed si licet verba ita collocare, profecto licent omnia. Paullo melius Cortius et Faber *tum* censent ad *existumarent* spectare; sed sententia aeque ac particulae locus flagitat, ut *tum* ad *ignarum* referatur, quum *posterior* Albini ratio opponatur *prioribus* eius consiliis, principio belli initis. Hoc enim voluit Sallustius: nonnulli putarunt *post* multas res nullo successu a consule gestas eum *iam non amplius* Iugurthae deditionem efficere voluisse, sed ab illo corruptum clam ei favisse, ac *dolo* bellum

Sed postquam dilapso tempore comitiorum dies ad- 4
ventabat, Albinus Aulo fratre in castris pro praetore
relicto Romam decessit.

XXXVII. Ea tempestate Romae seditionibus
tribuniciis atrociter respublica agitabatur. P. Lucul- 2
lus et L. Annius, tribuni plebis, resistentibus collegis,
continuare magistratum nitebantur, quae dissensio to-
tius anni comitia impediebat. Ea mora in spem 3
adductus Aulus, quem pro praetore in castris reli-
ctum supra diximus, aut conficiundi belli aut terrore
exercitus ab rege pecuniae capiundae, milites mense

traxisse. *Dolo* enim, quod obiter monemus, non de insidiis capiendum, quibus dux Romanus Numidam capere studeret, sed de pravis consiliis, contra bonum publicum cum rege ad eius impunitatem clam initis. *Dolo* igitur praegnanti sensu est *dolo malo*, i. e. *malo animo, maligna mente*. cf. Cic. Top. c. 9, 40. *Dolus malus est, quum aliud agitur, aliud simulatur*, unde patet nostro loco *doli* notionem iam significatam esse verbis *haud ignarum cons. regis*. — *Ex tanta prop.* est *praegressâ tantâ prop.* ut recte vidit Cortius; cf. infra c. LXIX, 3. *Vagenses biduum modo ex perfidia laetati.* ad Cat. IV, 1. Davis. ad Caes. B. C. I, 70, 3. Plura congessit Handius de Particc. Latt. Vol. II. p. 646. §. 5. — *Tractum bellum* explic. ad LXXXIII, 3. — De *postquam* cum imperf. iuncto v. ad c. XIII, 5. p. 68. — *Pro praetore* quomodo intelligendum sit dictum ad c. CIII, 4. — *Decessit* satis multi codd. praebent; in aliis est *recessit* vel *secessit*; alii denique *discessit* exhibent, consueta permutatione. Quid horum verum sit, facile potest ex iis, quae ad c. XX, 1. diximus, intelligi. Tamen contra usum receptum auctor hoc verbum cum accusativo coniunxit; sed Cortius bene vidit *Romam decessit* brevitate insigni dictum esse pro: *provincia decessit et Romam se contulit*, cuius dicendi generis similia exempla habes c. XLI, 2. et LIX, 1. ubi v.

XXXVII. §. 2. *comitia impediebat*] De tribunorum plebis iure *intercedendo* comitia impediendi, quo iure exercendo omnia consilia irrita reddere poterant, accurate egit Ferd. Schulzius in libro de

Ianuario ex hibernis in expeditionem evocat, magnisque itineribus hieme aspera pervenit ad oppidum
4 Suthul, ubi regis thesauri erant. Quod quamquam et saevitia temporis et opportunitate loci neque capi neque obsideri poterat (nam circum murum, situm

Comitiis Rom. p. 249—253. — *Que* particulam *magnis* adiectivo additam, quae in Fabr. 1. Guelf. 2. 12. Tur. 1. Teg. Bas. 4. Med. 11. et Vat. 5. deest, Cortius omisit, ratus asyndeton valde accommodatum esse, ad Auli properantiam significandam, quod quamquam Gerlachio in ed. minore ita placuit, ut voculam uncis includeret, nobis plane contra videtur. Praeterea omissà copulà in proclivi est voces *hieme aspera* eadem structurae ratione positas videri, quam habent antegressi ablativi; ita enim suadet membrorum aequalitas. Sed sensus docet posteriores ablativos vim obtinere enunciationis concessivae, ita concipiendae: quamvis hiems aspera esset; idque pertinet ad *magnis* vocabulum.

§. 4. *in praerupti montis extremo*] Contra morem suae aetatis Sallustius *extremo* substantivi potestate posuit; Latini enim non solum ubi varia loca aut tempora comparantur, sed etiam in singulis partibus eiusdem loci aut temporis discernendis *adiectivo* utuntur, genere, numero et casu cum substantivo congruo, ubi ex recentiorum linguarum ingenio substantivum ponitur. cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 84. B. 4. p. 479. ed. IV. Aug. Grotefendi Gramm. Lat. ampl. Vol. II. §. 87. p. 32. et §. 412. p. 320. Ruhnken. ad Ter. Adelph. Prol. v. 9. *In prima fabula*, i. e. in prima parte fabulae. Drakenborch. ad Liv. II, 33, 7. et imprimis Bremium ad Nep. Con. I, 2. Sed ab isto usu Tacitus saepissime discessit; cf. Hertel. ad Agricol. c. VI, extr. et ad c. XXIV, in. Ernesti ad Hist. III, 16. Ann. I, 61, 2. *Medio campi albentia ossa.* ibid. I, 64, 3. *Medio montium et paludum porrigebatur planities.* v. Ruddiman. Institt. Gramm. II. p. 64. n. 52. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 104. not. 4. p. 170. Praeivit tamen quodammodo istam structuram Sallustius, Iug. XC, 1. *Aestatis extremum erat.* XCIII, 2. *Ad summum montis egressus est.* Fragmm. Histor. I, 62. Gerl. *Medio diei;* et Livius XXVIII, 9, 1. *Extremo aestatis eius, qua haec in Graecia gesta sunt.* ibid. c. 37, 5. *Iam extremum autumni erat.* — *Situm* i. e. positum, collocatum. cf. Tacit. Annall. II, 7, 2. *veterem aram Druso sitam disiecerant.* cf. Donat. ad Ter. Adelph. III, 2, 33. qui *situm*

in praerupti montis extremo, planities limosa hiemalibus aquis paludem fecerat), tamen aut simulandi gratia, quo regi formidinem adderet, aut cupidine caecus ob thesauros oppidi potiundi, vineas agere, aggerem iacere, aliaque, quae incepto usui forent, properare.

est, inquit, quicquid in loco suo positum non evertitur. Cort. Ceterum Cortius et Langius *montis extremum* pessime interpretantur *montis radices*, murum in *infima* montis parte positum fuisse dicentes, quem errorem sana ratio per se redarguit.

cupidine caecus ob thesauros oppidi potiundi] Haec scriptura ante Cortium vulgata nuper a Gerlachio repetita est. Cortius enim quattuor voces *ob thes. op. potiundi* tanquam spurias omiserat, Grutero iam *νοθείας* suspicionem movente. Nititur ille maxime auctoritate duorum codd. Wassii, Laud. 3. et Balliol., qui tria verba *ob thes. oppidi* non habent. Tum Latine dici posse negat *cupidine caecus ob thesauros*; denique non ferenda esse verba, quia auctor eandem rem paullo ante significaverit. Intulisse autem librarios vana verba, ut membrorum aequalitati consulerent, ratos verbis *quo regi form. adderent* respondere debere *ob thes. op. pot.* Sed nihil horum verum est. Nam primum librorum consensus non temere spernendus. Tum egregie fallitur Cortius, qui *cupidine caecus ob thesauros* coniungendum putat, quasi *oppidi potiundi* pendeat ex nomine *thesauros;* cohaerent enim *cupidine caecus oppidi potiundi*, cuius cupidinis *caussam* continent interiecta verba *ob thesauros*, ex *potiundi* pendentia. Postremo intelligitur ipsas scripturae discrepantias non aliunde nisi ex male intellecta structura ortas esse; scribae enim codd. Laud. 3. et Ball. *cupidine* genitivum postulare rati, cui structurae tria illa vocabula obesse viderentur, solum *potiundi* retinuerunt. Aliam medelam tentarunt in Fabric. 1. et Tegerns. exarantes *ob thesauros potiundos*, scilicet quia haec ex *caecus* apta esse vellent. Sed utcunque est, hoc certe liquet, non potuisse istas varietates oriri, si verba a Cortio omissa non Sallustii fuissent. — *Que* post *alia* deest in Laud. 3. Acad. Struv. Ven. 4. et Vatic. 4. m. pr. quod Cortio praeeunte probavit Gerlachius; sed cf. ad c. XXXVI, 1. — Pro *properare* quindecim codd. habent *praeparare*, ex interpolatione. Vulgatam, quae propter memoratam Auli cupidinem sententiae unice convenit, bene defendit Cortius, coll. Tacit. Hist. I, 77, in. *Otho munia imperii obibat, quaedam ex dignitate*

XXXVIII. At Iugurtha cognita vanitate atque imperitia legati subdolus eius augere amentiam, missitare supplicantis legatos, ipse quasi vitabundus per

reipubl., *pleraque contra decus ex praesenti usu properando.* Ann. II, 31, 3. *Iuravit Tiberius petiturum se vitam quamvis nocenti, nisi voluntariam mortem properavisset.* ib. XIII, 17, 2. Eodem sensu dicitur *festinare aliquid,* ut Iug. LXXVII, 1. *Ni id festinaret.* Fragm. Histor. Inc. 144. Gerl. cf. Serv. ad Virg. Aen. IX, 401. et ad XII, 425.

XXXVIII. §. 1. *subdolus eius augere amentiam*] In Vin. 1. 2. Sen. 1. Bas. 1. 4. et tribus aliis Cortii, Leid. M. paucis Palatt. Par. B. C. D. E. Teg. Erl. Berol. 1. Misn. et Goerl. est *subdole;* in paucis aliis *subdolo*, in relicuis *subdolus*, quod cum Cortio propterea praeferendum duximus, quia scribis non in mentem venisset adverbium mutare, si in suis exemplis id invenissent; pro adiectivo autem cur adverbium dederint non difficile est ad videndum. cf. ad c. XXI, 1. Cat. LX, 3. *Illi haud timidi resistunt.* Iug. XLIV, 6. *Pecoris et mancipiorum praedas certantes agere.* LII, 5. *Dum legatus festinans pergit.* LXI, 4. *Effecit uti ad se occultus veniat.* LXXXIV, 1. *Marius multus atque ferox instare.* LXXXVIII, 6. *Quo improvisus gravior accideret.* XCIV, 2. *Ligus dubia nisu potissimus tentare.* CI, 1. *Speculatores citi sese ostendunt,* ubi v. Drakenborch. ad Liv. I, 28, 2. et ad II, 35, 3. Praeterea etiam ex eo colligi potest *subdolus* a Sallustio scriptum fuisse, quod in Fabric. 1. et Vin. 2. *eius* omissum est; qui defectus non scribarum consilio debetur, sed casu ortus est, extrema *subdolus* vocis syllaba pronomen intercipiente. Gerlachius in Commentt. p. 270. „Cortius, inquit, qui supra adiectivum pro adverbio positum improbaverat, h. l. contra codd. testimonia adiectivum pro adverbio reponit. *Tanta inconstantia viri,* qui multo plus ingenio, quam librorum testimoniis tribuit!" Hoc dicit Gerlachius, qui ipse in ed. mai. *subdole*, in minore *subdolus* scripserit I nunc, et dic non esse eum arrogantem, non fatuum! Certe intelliges ipsum suo ingenio merito nihil tribuere, quippe qui in utraque ed. codd. testimoniis obsecutus sit. — Pro *amentiam* codd. Wassii Reg. et Laud. 2., Leid. G. et Erl. habent *dementiam*, quae vocabula ita differre censet Herzogius ad Catil. XLII, 2. ut *dementia* mentem ponat quidem, at tamen *verum eius usum neget; amentia* contra indicet aliquem *mente*, i. e. cognoscendi et iudicandi facultate, intellectu, *omnino destitutum esse.*

saltuosa loca et tramites exercitum ductare; denique 2
Aulum spe pactionis perpulit, uti relicto Suthule in abditas regiones sese veluti cedentem insequeretur;

Sed veteres, non observato hoc discrimine, utrumque utroque verbo significasse cum ostendit Ciceronis testimonium Tuscc. III, 5, 10. *Animi affectionem, lumine mentis carentem, (maiores) nominaverunt amentiam, eandemque dementiam*, tum patet utriusque vocabuli exemplis, a Forcellino in unum conspectum datis. cf. Heindorf. ad Horat. Sat. II, 3, 133. — Verba sequentia *quasi vitabundus* etc. Diomedes p. 397. sic refert: *vitabundus per saltuosa loca recedebat*, haud dubie ea ex memoria laudans, ut ostendit *recedebat* verbum ex arbitrio additum. Ea re seductus Gerlachius pro fragmento Historiarum habuit, et in Fragmm. Incc. 225. posuit. Plene haec verba memorat etiam Servius ad Virg. Aen. X, 341., nisi quod media transponit *per tramites et saltuosa loca*. Ceterum neque hic, neque Diomedes l. l. vim adiectivorum verbalium in *bundus* exeuntium assecuti sunt, *vitabundus* idem esse dicentes atque *vitantis similis*, quemadmodum *moribundus* sit *morienti similis*, secuti haud dubie sententiam Terentii Scauri, nobilissimi Hadriano imperante Grammatici, qui, ut Gell. NN. AA. XI, 15. auctor est, in libro „de consimilibus verbis“ *populabundum* praeceperat esse eum, qui *populantem imitaretur*. Contra Apollinaris teste Gellio l. l. terminatione in *bundus* vim et copiam et quasi abundantiam rei, cuius id verbum sit, demonstrare iudicat, valde probante Gellio. Eius sententiam amplectitur etiam Zumptius in Gramm. Lat. §. 61. III, 1. p. 216. ed. IV. et Aug. Grotefend. in Gramm. Lat. schol. §. 126, 5. p. 102., eamque quum constanti scriptorum usu confirmatam viderimus, magis veram putamus, quam Herzogii rationem, ad Sall. Cat. XXXI, 9. propositam, qui *formae* nimium, ut videtur, tribuens, horum adiectivorum propriam vim tum actionis aut status *futuri* et in indefinitum durantis, tum voluntatis declaratione constare dicit. *Vitabundus* iterum legitur infra c. CI, 9. et Fragm. Hist. III, 18.

§. 2. *ita delicta occultiora fore*] Pro *fore* multi libri habent *fuere*; alii *forent*, alii *fuerunt*, unus alterque *essent*. Infinitivum tuentur Havercampus et Langius; *fuere* amplexi sunt Bipp., Muellerus et Gerlachius, varia prodita explicatione, quum quae verborum sententia quique nexus sit nemo interpretum, uno Fabro excepto, perspexerit. Cortius enim nullum verborum sensum hic se videre professus ea transposuit post *desererent*. Qui suo loco retinent, du-

3 ita delicta occultiora fore. Interea per homines callidos die noctuque exercitum tentabat; centuriones ducesque turmarum partim uti transfugerent corrumpere, alii signo dato locum uti desererent.

bitant utrum *delicta Auli* an *Iugurthae* intelligenda sint; illud Langius, hoc Muellerus et Bipp. statuunt. Tum ne de eo quidem consentiunt, *cuinam* delicta *occultentur;* Langius enim milites Auli intelligit; relicui tacite de Romanis, i. e. de Senatu, cui ratio factorum reddenda erat, cogitare videntur. Gerlachius denique, qui ex scripturae varietate perspici ait verba ab insulso Grammatico assuta eoque eiicienda esse, insulsum criticum se prodidit. Neque enim de traiiciendis, neque de expellendis verbis cogitandum est, siquidem sententiarum nexu considerato patet, antecedentia non satis perspicue dicta esse, et quaedam desiderari, quibus cur Iugurtha Aulum in abditas regiones abducere studuerit explicetur. Consilii caussa autem haec erat, ut ea, quae Aulum contra decus imperii delicturum speraret, occultiora forent, ne Romae, si quid detrimenti esset acceptum, certo sciri posset, utrum id ducis culpa, an adversa fortuna accidisset. Nam si Senatus rescivisset Aulum a Iugurtha vel corruptum vel deceptum rem male gessisse, Iugurtha ipse perfidiae crimen effugere non poterat. Quare *delicta* intelligenda sunt *Auli*, rege auctore commissa; *occultiora* autem ad Romanum Senatum spectat. Iam, opinor, luce clarius est *fore* scribendum esse, quum verba Iugurthae sententiam contineant; nihil est autem frequentius, quam accusativum c. inf. pendere ex dicendi vel cogitandi verbo, ex antecedentibus supplendo; v. ad c. VIII, 1. — *Ita* in simili nexu habes c. XXI, 4. v. ad Cat. VII, 6.; praeterea *nam* supplendum, ut saepissime apud Nostrum; v. ad c. V, 5.

§. 3. *die noctuque*] Gerlachius in ed. min. ex solo Paris. z. scripsit *diu noctuque*, quod fortasse non falsum est, sed unius libri auctoritate non satis firmatum videtur; v. ad c. XLIV, 5. et LXX, 1. — *Corrumpere* verbum in cod. Eccard. omissum Cortius tanquam spurium uncinis inclusit, Tellerus, quasi re certa, eiecit. Sed hi certe non senserunt quantopere orationis simplicitas ista re turbetur, neque attenderunt ad Sallustii morem narrationis ita instituendae, ut generali sententiae aliam, qua res per partes explicetur, subiiciat, cuius rei scite admonuit Langius, coll. c. XXIII, 1. *Cirtam dies noctesque aut per vim aut dolis tentare; defensoribus moenium praemia modo, modo formidinem ostentare, suos hor-*

Quae postquam ex sententia instruit, intempesta no- 4
cte de improviso multitudine Numidarum Auli castra
circumvenit. Milites Romani, perculsi tumultu in- 5
solito, arma capere alii, alii se abdere, pars territos

tando ad virtutem arrigere. Similiter h. l. verbis *exercitum tentabat* adduntur sequentia. *Partim* particulae autem respondet *alii*, ut c. XL, 2. LXXXIII, 3. LXXXVIII, 1.; solet enim Sallustius in bimembri structura, paria vocabula postulante, in alterius locum aliam dictionem, sed eiusdem sensus, substituere. cf. Cat. L, 1. v. etiam ad Iug. LXXVIII, 3. Constructio autem ita procedit, ut verba *uti transfugerent et uti desererent* ex interposito vocabulo *corrumpere* pendeant. — *Locum.* v. ad Cat. IX, 4.

§. 4. *instruit*] Ita Bas. 1. Fabr. 1. Sen. 1. Leid. L. Tur. 1. Teg. plurimique alii habent; in magna tamen codd. parte *instruxit* legitur, quod Cortius recte scribis deberi censuit, qui praesens *postquam* particulae non convenire censerent. cf. ad Catil. XL, 3. et ad LVII, 5. Iug. LXVI, 1. LXXVI, 6. LXXIX, 6. LXXX, 1. LXXXIV, 5. LXXXVI, 1. Inconsulto igitur Langius praeteritum praetulit. Quod enim dicit praesens non ubique intrudendum esse, id in eos locos cadit, qui codd. praesidio destituuntur, non item in nostrum. — *Intempesta nocte* explic. ad Catil. c. XXVII, 3. — Ante *multitudine* in Guelf. 9. et Erl. additum est *cum*, contra usum latini sermonis, quem illustravimus ad Cat. LVII, 4. — Paullo post Cortius auctoritate codd. Fabr. 1. 2. Vin. 1. Struv. Vrat. 1. Franc. et trium Guelff., quibus accedunt Tur. 1. Einsiedel. Vat. 2. 4. et Berol. 2., ordinem verborum vulgatum deseruit, scribens *tum. perc. insol.* quod quamquam per se non malum est, tamen non est cur ei ordini, quem longe plurimi codd. tuentur, praeferatur. — *Periculum anceps* Gerlachius in Commentt. p. 271. perperam explicat *incertum, dubium, cuius quae ratio esset parum constaret.* Aliquanto melius et magis ex loquendi usu, quem bene illustravit Bremius ad Nep. Themist. III, 3. et Herzog. ad Caes. B. G. I, 26, 1., Cortius *anceps per.* interpretatur *duplex, quod ex duabus partibus ingrueret*, sed male cogitat de periculo *in castris*, a violentia hostium, et *extra castra*, in fuga minime tuta. Verum vidisse Muellerum, qui *anceps periculum* dici censet *ex vi hostium et ex obscura nocte*, ipsa ostendunt auctoris verba, recte intellecta. Sallustius enim ex more ingenii sui tumultum illum ita describit, ut brevissimis verbis singulas eius partes sive formas complectatur, orationis amplificandae et per particu-

confirmare; trepidare omnibus locis; vis magna hostium, coelum nocte atque nubibus obscuratum, periculum anceps; postremo fugere an manere tutius
6 foret in incerto erat. Sed ex eo numero, quos paullo ante corruptos diximus, cohors una Ligurum cum duabus turmis Thracum et paucis gregariis militibus transiere ad regem, et centurio primi pili

las nectendae negligens. Quum igitur dicere debuisset *eoque per. anc. fuit*, omissa particula id, quod consectarium fuit, eodem loco ponit, quo id enunciaverat, quod caussam alterius continet.

§. 6. *ex eo numero, quos*] Hanc structurae rationem pluribus illustravimus ad c. XXXV, 6. — De verbis *cohors una Ligurum cum duabus turmis Thracum* haec fere habetur Cortii nota: „*Cohortes* et auxiliorum erant, et legionariae, eaeque ex peditibus, ut *turmae* equitum. *Ligures* socii populi Romani facti, postquam per multas clades tandem ab L. Aemilio Scauro in deditionem accepti sunt, v. Flor. II, 3." Eos in exercitu Romano contra Iugurtham militasse patet etiam ex c. XCIII, XCIV, et C, 2. — *Turma* erat triginta equitum; v. Varro de L. L. IV, 16. singulis autem legionibus decem turmae, triginta decurias continentes, addebantur. Errat igitur Cortius, qui in singulis legionibus triginta turmas fuisse dicit; cf. Nieupoort. Rit. Rom. V, 2, 1. p. 355. ed. IX. Nitschii Antiqq. Romm. Vol. II. p. 1418. ed. III. — Ante *gregariis* in cod. Inc. 2. Struv. Leid. G. et H. additum est *ex*; in Mark. *A.* vero m. sec. scripsit *pauci ex greg. mil.*, quod Wassio valde placuit. Sed utrumque haud dubie tentatum est a scribis, qui non intelligerent, quomodo duo adiectiva sine copula uni substantivo praemitterentur, de quo structurae genere v. notata ad c. XXX, 3. Ceterum Langius *gregarios* milites perperam dicit *Thracum esse pedites*; ex universa enim loci ratione patet *Romanos pedites* intelligi. — Pro *transiere* Fabr. 1. 2. Vrat. 2. Sen. 2. Heuss. Naz. Pal. 2. Misn. et Goerl. habent *transire*, quod Cortius recte iudicat propterea illatum esse, ne ad primarium subiectum (*cohors una*) singulari numero positum praedicati pluralis referretur. Quae constructionis ratio sit diximus ad Cat. XLIII, 1. p. 197.

centurio primi pili] In omni legione tria genera erant militum, *hastati*, *principes*, *triarii* sive *pilani*; c. Veget. II, 8. Singulorum

tertiae legionis per munitionem, quam, uti defenderet, acceperat, locum hostibus introeundi dedit, eaque Numidae cuncti irrupere. Nostri foeda fuga, 7
plerique abiectis armis proxumum collem occupavere;
nox atque praeda castrorum hostis quominus victo- 8
ria uterentur remorata sunt. Deinde Iugurtha po- 9
stero die cum Aulo in colloquio verba facit: tametsi

generum decem ordines erant, totidemque centuriones. *Primus* igitur *princeps* non solum primus ordo, sed etiam primus centurio inter principes dictus est, *secundus* deinde, *tertius*, usque ad *decimum*, iique ordine et honore sese excipiebant. cf. Liv. XXVI, 6, 1. *Primi principis signum.* Sic inter decem ordines hastatorum primus ordo honore insignis erat, eiusque centurio *primus hastatus*, Liv. XXVII, 14, 8. XXVI, 5, 15. Eodem modo inter decem centuriones triariorum sive pilanorum primus vocabatur *primus pilus* sive *centurio primi pili*, qui et relicuos triariorum, et primum principem et primum hastatum dignitate anteibat; cf. Caes. B. G. II, 25. (ubi v. doctam Herzogii notam.) De progressu ab inferiore honoris gradu ad superiorem insignis locus est apud Liv. XLII, 34. ubi Sp. Ligustinus de suo honorum cursu ita disputat: *Biennium miles gregarius fui adversus Philippum regem; tertio anno virtutis caussa mihi T. Quinctius Flaminius decumum ordinem hastatum assignavit. — Miles voluntarius cum M. Porcio consule in Hispaniam profectus sum; — hic me imperator dignum iudicavit cui primum hastatum prioris centuriae assignaret. Tertio iterum voluntarius miles factus sum; — a Man. Acilio mihi primus princeps prioris centuriae est assignatus. — Quater intra paucos annos primum pilum duxi.* cf. Lips. de Milit. Rom. II, 8. Ald. Manut. Quaesit. per Epist. II, 3. Cort. Adde Drakenborch. ad Liv. II, 27, 7. Creuzeri Antiqq. Rom. §. 242. p. 376. ed. II. — *Eaque* ita ad praegressum nomen refertur, ut tantummodo universa *loci* notio, non grammatica forma vocabuli respiciatur; cf. ad Cat. LVII, 3. et ad Iug. XVIII, 2. Caes. B. G. V, 51, 4. Curt. III, 4, 7. Vell. II, 111. Bremi ad Nep. Eumen. VIII, 4.

§. 7.—9. *remorata sunt*] Praedicati ad plura nomina appellativa pertinentis genus illustravimus ad Cat. X, 2 p. 52. ibid. XX, 2. et 14. XXXI, 1. Iustin. I, 7, 7. — Pro *deinde* Cortius, ut solet in hoc

ipsum cum exercitu fame ferroque clausum tenet, tamen se, humanarum rerum memorem, si secum foedus faceret, incolumis omnis sub iugum missurum;

vocabulo, non monito lectore scripsit *dein;* sed receptam a nobis formam omnes reliqui codd. tuentur. — *Tenet* longe plurimi optimique libri habent; sed in paucis Rivii, Guelf. 3. 11. et Leid. G. exstat *teneat*, in Barber. 2. *tenebat*, in Venet. 4. *teneret*, in Vat. 5. *tenent*, quae partim ex interpolatione, partim lapsu scribarum orta sunt. Nam qui scirent coniunctivum in oratione obliqua legitimum esse, *teneat* exararunt, unde errore aurium factum est *tenebat*, oculorum *tenent*, mentis *teneret*. Sed indicativus haud raro in oratione obliqua positus reperitur, si auctor vel suum ipsius iudicium alterius cogitationi immiscet, vel rei factae veritatem per se spectari vult, non ex aliena cogitatione considerari; cf. Aug. Grotefendi Gramm. Lat. schol. §. 411. p. 334. Adde notata ad Cat. XXVII, 4. et ad Iug. LXIII, 1. — *Que* copulam post *ferro* Cortius omisit, probante Gerlachio in Commentt. p. 271.; ita enim exstat in Mark. *A*. Guelf. 9. Inc. 2. Medic. 2. 7. Berol. 1., éamque scripturam quodammodo confirmare videntur codd. C. Popmae, Bas. 1. Acad. Struv. Rem. 1. Franc. Med. 4. 5. 8. Vatic. 1. 2. 3. 4. Einsiedel. Paris. x. z. Berol. 2. et Goerlit. qui *et ferro* habent; neque non aliquid auctoritatis suae sententiae eo accedere putat Gerlachius, quod in cod. Min. 2. legitur *ferro*, *fame*, quemadmodum etiam est in Misn. nostro. Sed valde verendum, ne magnopere falsus sit, qui ubique copulam scribis deberi censeat, ubi alii codd. *et*, alii *que* praebent. Quod haec vocula autem in nonnullis deest, id eo factum, quod *O* littera in vocabulo *ferro* copulae compendium *Q* absorbuit, cuius rei exemplum exhibuimus c. XXXV, 2. Praeterea ipsa verborum ratio talis est, ut copula vix abesse possit, siquidem gradationi, cui ista ellipsis convenit (v. ad c. XX, 8.), hic nullus locus est. In novissima ed. Gerlachius iudicii inopiam testatur *et ferro* scribendo, ut quam ex tribus scripturis probet ipsum nescire pateat. — In verbis *fame clausum* zeugma haberi Cortius recte monuit, participio proprie ad *ferro* tantum pertinente; v. ad c. XIV, 9. XLIX, 4. *Uti quemque p e c u n i a aut h o n o r e e x t u l e r a t.* Gell. NN. AA. XIII, 23, extr. *Qui se nihil habere et nihil tamen agere ac nihil cupere dicunt, quum et h a b e n d o et a g e n d o et c u p i e n d o a r d e a n t.*

memorem] Praeeuntibus Bipp. et Gerlachio semicolon huic voci pessime additum in comma mutavimus, sententia ita flagitante; inepte

praeterea, uti diebus decem Numidia decederet. Quae 10
quamquam gravia et flagiti plena erant, tamen, quia mortis metu mutabant, sicuti regi libuerat, pax convenit.

enim antea voces *hum. r. mem.*, quae appositionem faciunt, pro apodosi erant, ut *inclusus Romanorum exercitus* responderet Iugurthae *animo humanarum rerum memori.* Sed res ipsa docet ad verba *tametsi ipsum cum exercitu clausum tenet* apodosis vi spectare haec *tamen se incolumis omnis sub iugum missurum*, reliquis interpositis. Ceterum Gerlachius in ed. novissima scripsit *mem. hum. rerum*, quo ordine verba exstant in Bas. 1. 4. Tur. 1. Bern. 1. 3. Paris. b. x. z. Berol. 1. 2. Misn. et Goerl. Sed cum de ceteris non constet, vulgatam mutare noluimus. — Dictionem *foedus facere* multis illustravit exemplis Drakenborch. ad Liv. I, 13, 4. — Pro verbis *sub iugum* Vin. 1. Vratisl. 3. et Misn. habent *sub iugo*, quae discrepantia etiam infra c. XLIX, 2. in duobus codd. reperitur. cf. Oudendorp. ad Caes. B. G. I, 7, 4. et Drakenborch. ad Liv. III, 28, 11. Quin ablativus quoque poni possit non dubium videtur, quamvis mutata cogitandi ratione; sed accusativus rei naturae magis convenit, usuque loquendi et Festi auctoritate (Gramm. Lat. Vol. II. p. 244. ed. Lindem.) ita confirmatur, ut pauci codd., qui ablativum praebent, in censum non veniant. De re ipsa v. Livii l. l. et Dionys. Halic. Antiqq. Rom. III, 21. Liv. IX, 6, 1. IX, 8, 9. X, 36, 14. Quod Iugurtha autem Romanos sub iugum mittere postulavit, id non fecit ex more Numidarum; sed quo gravius victos affligeret, illorum morem, sibi cognitum, in ipsos adhibuit. — *Diebus decem* explicavimus ad c. XI, 2. — Pro *decederet* Bas. 1. Med. 9. Ven. 3. *discederet*, Vatic. 5. *discederent*. Sed v. ad c. XX, 1.

§. 10. *quamquam gravia*] Unus cod. Rivii et Reg. Wassii *gravia quamquam;* male. — *Mutabant* primum Palmerii coniectura proditum postea in uno Gerlachii cod. Min. 1. repertum est. Librorum h. l. tanta est dissensio, ut vix usquam maiores turbas dederint. Nam Guelf. 1. 2. 4. 9. Fabr. 1. Acad. Struv. Inc. 2. Franc. Vratisl. 3. Leid. A. B. D. H. I. K. M. Nazar. et Pal. 2. a m. pr. Pal. 8. Reg. B. Publ. Pembr. Mark. *Γ. Δ.* Bas. 1. 4. Tur. 1. Erl. quinque Parisini et aliquot Rivii codd. habent *mutabantur;* Inc. 1. Guelf. 7. Pal. 5. Berol. 1. *multabantur;* Sen. 1. Vin. 1. Fabr. 2. Leid. C. L. Bern. 3. aliquot Gruteri et C. Popmae *minitabantur;* Goerl. *metum minitabatur;* unus Popmae *nitebantur;* Eccard. Leid. E. F. Guelf. 10. 12. Pal. 7. Bern. 1. Misn. Berol. 2. *tenebantur;* Guelf. 11. *tenebatur;* Vin. 2.

XXXIX. Sed ubi ea Romae comperta sunt, metus atque moeror civitatem invasere. Pars dolere

Leid. G. unus Popmae *cogebantur;* Vrat. 2. *cogebatur;* Sen. 2. Hens. *angustiabantur;* Vrat. 1. *urgebantur*, quod etiam Glareanus in uno cod. margini ascriptum invenit; Palat. 6. *urgebatur;* Leid. N. *terrebantur;* Guelf. 3. *mortis metuebant pericula;* Laud. 1. 2. 3. Bodl. *nutebantur;* Arond. *tegebantur;* Martin. *nutabant*, quod etiam in nonnullis Rivii et Coleri libris fuit. In hac tanta scripturae diversitate non est mirum aliis editoribus alia placuisse, quae singula examinare non est animus. Sed quaerenti unde istae turbae fluxerint, hoc, opinor, constabit, primitus in textu verbum aliquod fuisse, propter structurae et sententiae obscuram quandam rationem multis explicationibus aut glossis tentatum, quae in textum inferrentur, et ipsae aliis depravationibus ansam praeberent. Accurate autem consideratis omnibus tale reperitur *mutabant* fuisse; inde enim ex una parte fluxit *mutabantur*, ex altera *nutabant;* ex illo iterum *multabantur*, ex hoc *nutebantur.* Merae autem interpolationes, probabilem modo sensum quaerentes, sunt hae, *minitabantur*, *terrebantur*, *angustiabantur*, *urgebantur*, *cogebantur*, *tenebantur*, unde rursus scribarum lapsu factum *urgebatur*, *cogebatur*, *tenebatur.* *Mutabant* igitur multi editores, obscuro quodam sensu ducti, in textum receperunt, sed in eo explicando valde adhuc dissentiunt. Cortius enim activum pro passivo dictum censet, cuius usus exempla laudat Catull. Carm. XXII, 10. *Suffenus unus caprimulgus aut fossor Rursus videtur; tantum abhorret ac mutat.* Liv. III, 10, 6. *Quod intercidit sparsum ita iacuisse per aliquot dies, ut nihil odor mutaret*, ubi Drakenborch. adhuc contulit V, 13, 1. XXIX, 3, 10. XXXIX, 51, 10. Gell. XVIII, 12. Tacit. Ann. XII, 29, 1. Adde Ann. II, 23, 3. *Postquam mutabat aestus*, ac v. Boetticheri Lex. Tac. p. 313. Forcell. Tom. III. p. 129. Iam Cortius *mutabant metu mortis* interpretatur „*permutabantur cum metuenda morte* i. e. accipiebantur pro morte; et nisi acciperentur, ferro aut fame moriendum erat.“ Sed quamquam verum est *mutare aliquid aliquo* idem esse atque permutare aliquid cum aliquo, sive alterum dare et concedere, ut alterum obtineas, tamen ea sententia neque continetur exemplis, quibus Cortius usus est, (sunt autem haec: Cat. LVIII, 15. *Nemo nisi victor pace bellum mutavit.* Fragmm. Historr. III, 22, 26. Gerl. *Cuncta praesenti ignavia mutavistis.* Catull. Carm. XII, 7. *Crede fratri, qui tua furta vel talento mutari velit.*) neque, si illis inesset, in nostro loco inest aut ei convenit. Nam, quo haec ratio plane

pro gloria imperi, pars insolita rerum bellicarum timere libertati, Aulo omnes infesti, ac maxume qui

evertitur, *mutare* hoc sensu transitivum est, necessario accusativum obiecti adiunctum sibi postulans; ubi autem ea vi positum est, quam Cortius probante licet Ruhnkenio ad Vell. II, 82, 1. falso passivam dicit, reflexiva potestas obtinet, de qua vide quae diximus ad Cat. VI, 7. p. 37. Cuius ratio quum eo constet, ut subiectum tacite in obiecti locum transeat, patet *mutare* non idem esse atque *mutari* sc. *ab aliquo*, sed *se mutare*, *se ipsum immutare*. Quare vides quam absurdum sit *mutabant* reflexive positum ita intelligere, quasi *graves illae condiciones a Romanis mortis metu mutatae essent*, ne dicam in hac sententia *mortis metum* incommode memoratum videri, quum Romanis tantummodo inter pacem ignominiosam et *mortem*, neque vero inter illam et *mortis metum* eligendi copia relicta esset. Cortio ineptius etiam Langius „*mutare*, inquit, idem est quod *pacisci*, siquidem omne pactum mutatio quaedam est; cf. Cat. LVIII, 15. Quare sensus est: quia mortem metuentes *pacem faciebant*."! Utroque non melius egit Gerlachius, qui editam a se scripturam *mutabantur* ita explicat: *quia hoc modo mortis metu liberabantur*, scilicet „quoniam *mutare* pro *permutare* dictum sit."! Sed ne diutius haec atque talia exagitemus, *mutabant* non *Romanos* subiectum habet, ut Langius et Gerlachius putant, sed ad *quae* spectat, hoc sensu: *quae quamquam gravia et flagiti plena erant*, *tamen*, *quia propter mortis metum se mutabant*, i. e. alia videbantur atque erant, quippe quae summa rerum necessitate coacta aut aliquam excusationem habere viderentur, aut quam turpia essent non sentirentur; eoque factum, uti pax conveniret. Obiter monemus Bipontinos et Muellerum edidisse *nutabant*. — Usum *convenire* verbi sine persona et praepositione *inter* positi, illustravit Bremius ad Nep. Hannib. VI, 2. *Condiciones non convenerunt*, laudato Goerenz. ad Cic. de Legg. I, 20, 53. et Herzog. ad Caes. B. G. VIII, 23. cf. Drakenborch. ad Liv. XXX, 3, 7. et quae infra annotavimus ad c. LXXXIII, 2.

XXXIX. §. 1. *comperta sunt*] Vim huius vocabuli explicavimus ad c. XVII, 2. — *Dolere pro gloria* Gerlachius annotat insolenter dictum esse, quum *dolere* legitime aut cum accusativo, aut cum ablativo vel solo, vel additis *de*, *ex*, *a* praepositionibus construatur. Sed non reputavit V. D. has structuras omnes ab h. l. alienas esse, quippe quibus dolor rei significetur, quam aegre feras et abesse cupias; qui autem *dolent de dedecore* imperii, non possunt dici *do-*

bello saepe praeclari fuerant, quod armatus dede-
2 core potius quam manu salutem quaesiverat. Ob ea consul Albinus ex delicto fratris invidiam ac deinde periculum timens senatum de foedere consulebat, et tamen interim exercitu supplementum scribere, ab sociis et nomine Latino auxilia accersere, denique

lere de, sive *ex gloria imperii*. Quare *pro* proprie positum est ad significandum dolorem illum non ad rem detestatione dignam, sed ad rem bonam in discrimen vocatam, cui faveas, pertinere; cf. quae Hoffmannus in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1828. Vol. II. Fasc. I. p. 28. scite de universa huius praepositionis potestate disputavit. A nostri loci ratione non multum abit structura a Cicerone usurpata de Finn. I, 7, 24. *Ut omittam dolorem, quem optimus quisque pro patria et pro suis suscipit.* Alieniora autem sunt exempla a Gerlachio laudata, Tacit. Agric. c. XXVI. *Securi pro salute*, ubi v. Walch. p. 314. et Liv. IV, 54, 7. *Patres non pro communicatis, sed pro amissis honoribus fremere;* in his enim *pro* in universum *rationem, qua duae res continentur*, significat. — *Bello praeclari* ita dictum ut *bello bonus*, de quo v. ad c. VII, 5. et XIII, 1. — *Quaesiverat* tenent Bas. 1. Fabr. 1. Sen. 1. Inc. 1. 2. Acad. Vin. 2. Struv. Vrat. 1. Guelf. 2. 3. 7. 9. 10. 11. 12. Leid. B. C. E. F. G. H. I. K. Paris. b. c. x. z. Misn. Berol. 1.; in relicuis est *quaesiverit*, quod olim vulgatum, a Weissio reductum est. Sed Cortius indicativum recte praetulit, quum incommodum sit hanc sententiam, qua res facta continetur, ad subiectivam eorum cogitationem referri, qui ea infesti erant; cf. Cat. XVIII, 3. et quae de utroque loco diximus in Ephemeridd. Scholl. a. 1829. Sect. II. No. 130. p. 1070. — Vim *quaerere* verbi illustravimus ad c. III, 3.

§. 2. *Ob ea consul*] Gruterus aut haec verba, aut quae statim sequuntur *ex delicto fratris* spuria censet, tanquam a glossatore inserta; sed Cortius vere vidit diversas res significari. Sensus est enim: consul *in hoc* moerore, metu et indignatione civium omnium *sibi* magnam invidiam venturam timens, *quia* haec mala *fratris sui culpa et delicto* orta erant. *Ex* enim caussam significat; v. ad Cat. XII, 2. coll. Iug. V, 4. XL, 5. — *Exercitu* primitus fuit in Nazar. et Fabr. 1. cf. ad c. VI, 1. Dativi rationem expedivimus ad Cat. XXXII, 1. et ad Iug. XIV, 24. — De *sociis et nomine Latino* v. ad c. XLIII, 4.

modis omnibus festinare. Senatus ita, uti par fuerat, 3
decernit, suo atque populi iniussu nullum potuisse
foedus fieri. Consul impeditus a tribunis plebis, ne 4
quas paraverat copias secum portaret, paucis diebus in
Africam proficiscitur; nam omnis exercitus, uti conve-
nerat Numidia deductus, in provincia hiemabat. Post- 5

Accersere longe plurimi libri habent; pauci *arcessere*; v. ad Cat. XL, 6. et Doederlin. Synonym. Lat. Vol. III. p. 282.

§. 3. *uti par fuerat*] Langius *fuerat* pro *crat* dictum esse iudicat, quod non plane contemnendum est, si hoc voluit, in tali nexu imperfectum potius quam plusquamperfectum exspectari. Sed nihilominus *fuerat* ita potest intelligi, ut propria eius ratio quodammodo constet, si statuas ab auctore non tantum respici ad illud tempus, quod *tunc erat*, sed mente reverti etiam ad *superius*, quo eadem res iam valuerat, ita ut hoc dicere videatur: Senatus decernit sui atque populi iniussu nullum potuisse foedus fieri, ut non solum *tunc par erat*, sed omnino more insitutisque populi Romani iam ab antiquissimo tempore in tali re *par fuerat*. Vides igitur plusquamperfectum simul continere imperfectum, in quo assentientes habemus Ramshornium Gramm. Lat. §. 164. not. 7. p. 402. et Aug. Grotefendum Gramm. Lat. schol. §. 175, 1. p. 141. cf. Iug. XXVI, 3. *Iugurtham uti quisque armatis obvius fuerat, interfecit.* XLI, 5. *Omnia in duas partis abstracta sunt; respublica, quae media fuerat, dilacerata.* Cic. de Orat. I, 7, 24. *Dici mihi memini ludorum Romanorum diebus L. Crassum se in Tusculanum contulisse; venisse eodem, socer eius qui fuerat, Q. Mucius dicebatur.* V. etiam quae diximus ad Cat. XXXVII, 1. — *Iniussu* scribas male habuit, unde aliquot eius vocabuli interpretationes in textum illatae sunt; sed cf. Sigon. ad Liv. III, 63, 5. Drakenborch. ad VII, 12, 12. Cic. de Off. III, 30, 109. ubi Beierus de instituto Romanorum, quo de hic agitur, confert Cic. p. Balbo c. 15, 34. *Populus Romanus iniussu suo nullo pacto potest religione teneri.*

§. 4. et 5. *impeditus a tribunis plebis*] Poterant enim tribuni pl. decretis actionibusque consulis ac senatus intercedece; v. Valer. Max. II, 2, 7. Caes. B. C. I, 5, 1. Cort. cf. Ferd. Schulzium de Comitiis Rom. p. 250 sqq. — De *portare* verbo v. ad XXXVI, 1. — *Convenerat* absolute positum, ut apud Liv. I, 25, 1. *Trigemini,*

quam eo venit, quamquam persequi Iugurtham et mederi fraternae invidiae animus ardebat, cognitis militibus, quos praeter fugam soluto imperio licentia atque lascivia corruperat, ex copia rerum statuit sibi nihil agitandum.

sicuti convenerat, arma capiunt. — *Quamquam* ita positum, ut non sequatur *tamen*, illustravimus supra ad c. XXXIII, 2. — Pro *animus ardebat* olim legebatur *animo ardebat*, ut etiam Gerlachius in textu habet. Sed nominativus exstat in nonnullis Popmae codd. Struv. Inc. 1. 2. Franc. Guelf. 7. 10. Leid. B. D. E. F. K. Paris. B. E. Bas. 4. Med. 1. 2. 4. 5. 8. 11. Ven. 1. 2. 4. Vat. 2. 3. 4. Misn., quo numero tandem permotus Gerlachius in Commentt. p. 273. *animus* probat, in ed. novissima ad vulgatam relapsus. Quin utrumque recte dici possit non est dubium; sed nominativus h. l. aliquanto plus commendationis habere videtur ab usu Latinis proprio, cuius ignaros scribas ablativum substituisse probabile est. Saepe enim vocabulo *animi* ita utuntur Latini, ut vices sustineat pronominis personalis, quod vel subiecti vi in verbo latet, vel diserte additum obiecti locum habet, scilicet si id, quod de aliquo homine in universum enunciatur, tale est, ut ad animum pertineat; v. Zumptii Gramm. Lat. §. 84. A. 7. p. 475. ed. IV. Pseudo-Sallustius de Rep. ord. I, 8, 9. *Ad reprehendenda aliena facta ardet omnibus animus.* Liv. I, 22, 2. *Tum aetas viresque, tum avita gloria animum stimulabat.* II, 39, 12. *Sacerdotes quoque traditum est nihilo magis quam legatos flexisse animum* sc. Coriolani, i. e. *eum.* Similia sunt quae supra notavimus ad c. XI, 8. cf. c. LXII, 8. LXX, 1. 5. LXXXI, 1. — *Ex copia rerum* Cortius recte explicat: pro rerum, quae tum erant, statu et condicione; v. ad c. LIV, 9. — De structura *statuit agitandum* non plane possumus assentiri Bremio ad Nep. Eum. VIII, 4. *Statuit aliquid sibi consilii novi esse capiendum.* Nam quod praecipit V. D. *decernendi* verba pro inf. praes. activi frequentius adiunctum habere partic. fut. passivi cum *esse* copulatum, horum verborum naturae repugnat. Apud bonos certe scriptores *statuere* in tali structura non valet *decernere*, sed *censere*, *putare*, *iudicare*, unde infinitivus coniugationis periphrasticae passivae ita pendet, ut propria vi id significet, quod cui necesse videatur. cf. infra c. LIV, 5. *Metellus statuit alio modo bellum gerundum.* Cic. p. Cluent. 6, 16.

XL. Interea Romae C. Mamilius Limetanus tribunus plebis rogationem ad populum promulgat, uti quaereretur in eos, quorum consilio Iugurtha senati decreta neglegisset, quique ab eo in legationibus aut imperiis pecunias accepissent, qui elephan-

Statuit tamen nihil sibi in tantis iniuriis gravius faciendum. Iustin. XXXVIII, 1. *Sororis filios tollendos statuit.* Quare apud Nostrum Catil. IV, 1. *Aetatem a republica procul habendam decrevi*, ipsum *decrevi* verbum non est *constitui*, sed *iudicavi;* v. Ruhnken. ad Ter. Heaut. I, 1, 95. Cic. Epp. ad Famm. II, 6, 7.

XL. §. 1. *Interea*] Gerlachius ex codd. Leidd. A. C. F. H. I. K. L. M. Bern. 1. 3. et Bas. 1. 4. scripsit *interim;* sed quum relicui omnes in vulgata consentiant, nihil mutandum videtur. Eaedem voces aliquoties etiam permutatae apud Livium; v. Drakenborch. ad IX, 9, 13. — *C. Mamilius Limetanus* nomen libri vario modo corruptum exhibent; sed optimi codd. nummique antiqui receptam formam, a prioribus etiam editoribus probatam, tuentur. *Mamilii* nomen etiam alibi in cognata depravatum; v. Intprr. ad Liv. XXVII, 35, 1. Flor. I, 11, 1. Gell. NN. AA. VI, 11. de quo loco cf. Pigh. Annall. Tom. III. p. 123. Cort. — *Rogatio* quid sit supra diximus ad c. XXXII, 5. *Promulgat* autem is, qui proponit et in vulgus edit, ut qui velit intercedat, nullo intercedente *lex* feratur. cf. Manut. ad Cic. Epp. ad Attic. I, 13. *Deinde ex Senatus consulto Consules rogationem promulgasse.* Liv. IV, 1, 1. et 2. Cort. Adde Ferd. Schulzium de Comitiis Rom. p. 147 sq. Festum h. v. Grammat. Lat. vett. Vol. II. p. 123. De vocabuli forma cum *provulgare* cognata v. Lindemannum ad Festi l. l. p. 582. et Doederlini Synonymm. Lat. Vol. IV. p. 149. — *Quaereretur* illustratum ad c. XXXI, 7. — De ipsa *rogatione Mamilia* v. Cic. Brut. c. 33, 127. *C. Galba rogatione Mamilia, Iugurthinae coniurationis invidia, quum pro se ipse dixisset, oppressus est.* Ibid. 34, 128. *Invidiosa lege Mamilia C. Galbam sacerdotem et quattuor consulares L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civemque praestantissimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, a populo absolutum, quum is contra populi studium stetisset, Gracchani iudices sustulerunt.* — *Neglegisset* sincere tenent Bas. 1. Paris. c. x. et Med. 1. a m. pr. Contulit Gerlachius Aemilium Macrum, qui testibus Diomede p. 366. Putsch. et Prisciano X, 6, 33. p. 496.

tos quique perfugas tradidissent, item qui de pace
2 aut bello cum hostibus pactiones fecissent. Huic rogationi partim conscii sibi, alii ex partium invidia pericula metuentes, quoniam aperte resistere non poterant, quin illa et alia talia placere sibi faterentur, occulte per amicos, ac maxume per homines

ed. Kr. in sextodecimo Annalium dixit: *Omnium nostrum n e g l e g e r i t auctoritatem.* — De ratione numeri pluralis *in legationibus aut imperiis* v. ad Catil. XIV, 5 Ing. LXIII, 5.

§. 2. *per homines nominis Latini et socios Italicos impedimenta parabant*] Cortius levem suspicionem iacit *Italicos* vocem abundare; sed quo hanc coniecturam ipse infirmare studet, nomen Latinum et socios Italicos in legibus ferendis sua suffragia habuisse, eoque modo rogationem Mamiliam impedire potuisse, quam sententiam praeciverat Sigon. de Ant. Iur. Ital. I, 4. et 21., repetiit Gerlach. in Commentt. p. 274., id tantum abest ut verba defendat, ut magis etiam impedita reddat. Esti enim concedendum est, rogationem impediri potuisse *suffragiis* contra ferendis, tamen temporum ratio obstat, quominus Latinos et Italicos socios id perficere potuisse putemus. Fuit quidem *nonnullorum* populorum Latinorum etiam antiquiore tempore ius suffragii ferendi, ut docuit Heineccius in Antiqq. Iur. Rom. Append. lib. I. c. 2. §. 92. p. 306. ed. Haubold.; sed quum pauci tantum eo iure uterentur, multis etiam modis circumscripto, parum id valebat ad rogationem aliquam impediendam. Universis autem Latinis populis quum civitas cum suffragii iure demum a. u. 664. a. Chr. n. 90. data sit, Itali autem socii idem aliquot annis post consecuti sint (v. Heinecc. l. l. Appendic. lib. I. c. 1. §. 9. p. 234 sq., Creuzeri Antiqq. Rom. §. 206. p. 313. ed. II.), nullo pacto intelligi potest quomodo iam eo tempore, quo haec Romae facta sunt, i. e. anno a. Chr. n. 110. u. c. 644. *per homines nominis Latini et socios Italicos s u f f r a g i i s f e r e n d i s* illi rogationi impedimenta parari potuerint. Quare statuendum est, nobiles his hominibus usos esse ad *turbas* rogationis die excitandas, istoque modo legem, quae parabatur, impediendam. Coniectura haec confirmatur etiam simili loco c. XLII, 1. Operam Italicorum ac sociorum, etiam infimi ordinis, non plane nihili habitam esse patet etiam ex Plutarch. vit. C. Gracch. c. 12, init. et c. 13, init. cf. omnino quae de perniciosissimo more comitia turbandi disputavit Ferdin.

nominis Latini et socios Italicos impedimenta parabant. Sed plebes incredibile memoratu est quam 3
intenta fuerit, quantaque vi rogationem iusserit, decreverit, voluerit, magis odio nobilitatis, cui mala illa parabantur, quam cura reipublicae; tanta lubido in partibus erat. Igitur ceteris metu perculsis M. 4

Schulzius in libro *de Comitiis Romanorum* p. 159—166. Cic. p. Sext. c. 37, 79. Nostro loco autem *turbas* significari, quas plebs *caverit*, etiam patere videtur ex verbis *quam intenta fuerit*, quae vix possunt de *studiis suffragiorum ferendorum* intelligi. Sed videant acutiores num clariorem obscuro loco lucem affundere possint.

§. 3. *plebes*] Ita habent Vin. 1. Sen. 1. 2. Heuss. Ven. 1. Vat. 2. 5. Berol. 2. et Goerlit.; ceteri *plebs*. cf. Drakenborch. ad Liv. I, 21, 6. — *Vi* i. e. studio et ardore; cf. c. XCII, 6. *Quem locum Marius summa vi capere intendit.* Cic. in Verr. III, 53, 124. *Summa vi data est opera a me, ut quam plurimo decumas venderem.* Verba *decreverit, voluerit* desunt in Vin. 2. Acad. Sen. 2. Heuss. Inc. 1. Vratisl. 2. Guelf. 3. 9. Leid. A. Bas. 4. Paris. b. Einsiedel., quorum auctoritate Gerlachius in ed. minore uncis inclusit, Bipp. deleverunt, quia non populus *decernat*, sed senatus. Et sane verum est rogationum omnium solennem formulam fuisse *velitis, iubeatis, Quirites*; cf. Brisson. de Formm. lib. II, 1. p. 120 sq. Intprr. ad Liv. XXII, 10, 2. unde simul hoc patet, *iubere*, quippe gravius vocabulum, posteriorem locum tenere, quae res Bipontinis non spernenda visa est ad *voluerit*, in fine positum, damnandum. Sed quominus temere eos sequamur primum nos prohibet *optimorum* codd. omnium auctoritas, quibuscum tot alii consentiunt; tum in promptu est formulam illam in narratione de promulganda rogatione accurate servari debere, sed ea re non opus esse, ubi auctor non iustum rei factae ordinem persequitur, sed tantummodo narrationis perspicuitatem efficere studet, id quod Sallustius h. l. fecit. Verum enim vidisse censeo Cortium, qui „tam ardoris caussa, inquit, quam ut rogationis perlatio eo melius notaretur, coniuncta ea esse putamus.“ — *Mala illa* Gerlachius recte interpretatur: iudicia, damnatio, exilium. — *Erat* Cortius tacite omisit, codd. repugnantibus. cf. c. XXVII, 2.

§. 4. *fuisse supra docuimus*] *Fuisse*, quod plurimi libri habent, deest in Bas. 1. m. pr. Franc. Inc. 1. Guelf. 4. Paris. A. b. c. Bern. 3. Erl. Berol. 1. 2. omissum a Cortio et Gerlach. Sed quibus ille ellipsin

Scaurus, quem legatum Bestiae fuisse supra docuimus, inter laetitiam plebis et suorum fugam, trepida etiamtum civitate, quum ex Mamili rogatione tres quaesitores rogarentur, effecerat, uti ipse in eo nu-

defendi putat, aliena sunt, quum tantummodo spectent ad omissum *esse* infinitivum, *participio* vel *adiectivo* addendum, de quo dicendi usu egimus ad Cat. I, 3. XX, 6. Iug. XX, 1.; *fuisse* autem ad *substantivum* pertinens non commode potest suppleri. Quare paucorum neque insignium codd. auctoritas nihil valet. — Pro *docuimus*, quod Bas. 1. Fabr. 1. Sen. 1. Leid. L. Commel. Naz. Tegerns. Paris. b. c. x. z. cum plurimis aliis tenent, nonulli ex interpolatione habent *diximus*, aliquanto plures *memoravimus*, scribis *docere* verbo offensis. cf. c. XLIX, 1. *In eo colle, quem transverso itinere porrectum d o c u i m u s.* cf. Drakenborch. ad Liv. XXXIX, 47, 3. Saepe enim *docere* est exponere et declarare ut res aliqua *se habeat et comparata sit*, istoque sensu interdum non multum diversum est a *narrare;* quare non plane probare possumus Herzogii sententiam, qui cognationi huius verbi cum graeco δοκεῖν nimium tribuens ad Catil. XVII, 1. p. 81. *docere* censet de eo dici, qui quid *sibi* de aliqua re *videatur* significet. — *I n t e r laetitiam plebis et suorum fugam*, i. e. dum et plebes laeta erat et sui fugiebant. Ita *inter* significat, dum duae res simul fiant, eodem tempore quasi mediam fieri tertiam; cf. Liv. XXIV, 19, 10. *Casilinum inter colloquia cunctationemque petentium fidem per occasionem captum est.* Cort. — *Fugam* de *exilio* intelligi posse iam monuit Cortius, collato c. XLII, 4. *Nobilitas multos mortalis ferro aut f u g a exstinxit*, et Flor. III, 16, 3. v. supra c. III, 2. Drakenborch. ad Liv. XXX, 43, 11. Tacit. Ann. III, 24, 1. Sed ut *fuga* sine pavore et trepidatione esse nequit, ita huius loci sensus docet hac voce significari deiectum animum, formidinem et pavorem nobilium, ex conscientia facinorum pessima quaeque timentium, et iam ante factum iudicium damnatorum. Ita etiam Cortius et Gerlachius locum intellexerunt. Similiter Cicero vocabulo *strages* utitur in Epp. ad Attic. I, 16, init. *Quas ego pugnas, et quantas s t r a g e s edidi?* — *Trepida etiamtum civitate* bene iudicat Gerlachius propterea additum esse, ut clarum fieret, quomodo Scaurus, qui et ipse suspectus erat, inter quaesitores eligeretur. *Trepidus* enim dicitur qui animo perturbato est, et quid agat vel sequatur nescit. Eo sensu etiam genitivus additur, ut apud Liv. XXXVI, 31, 5. *Trepidi rerum suarum legatos miserunt*, ubi

mero crearetur. Sed quaestio exercita aspere vio- 5
lenterque, ex rumore et lubidine plebis; ut saepe nobilitatem, sic ea tempestate plebem ex secundis rebus insolentia ceperat.

Drakenborchius laudavit V, 5, 11. coll. Serv. ad Virg. Aen. XII, 589. — *Etiamtum* explicavimus ad Cat. II, 1. — *Mamili rogatione* ut scriberemus codicum discrepantia nos permovit, quae magis ad genitivum, quam ad adiectivi formam ducere videtur. Nam quod permulti libri habent *Mamiliana rog.*, quemadmodum etiam ante Cortium in textu fuit; Latinorum usui prorsus repugnat, qui in *legibus* designandis adiectivis in *ius* tantum exeuntibus utuntur. *Mamilia* igitur, ut Cortius ex solo Sen. 1. scripsit, non sollicitandum foret, si maiore codd. auctoritate niteretur. Sed quum plurimi libri habeant *Mamilli*, alii *Manilii* vel *Mallii*, patet haec non ex legitima adiectivi forma *Mamilia* orta esse, sed ex genitivo *Mamili* fluxisse. — De *quaesitoribus* Cortius haec fere annotavit: antequam Sulla quaestiones perpetuas constitueret (quae tamen aliquando prius in usum venere, L. Pisone a. u. 604. a. Chr. n. 140. legem de repetundis ferente) in gravioribus criminibus, de quibus nulla lex, aut non satis distincte esset lata, iudicia extraordinaria decernebantur, quibus qui praeerant *quaesitores* appellati. v. Abram. et Graev. ad Cic. p. Mil. c. 5. Hottomann. ad Cic. in Vatic. c. 11, 28. His adde Ernestium in Clav. Cic. v. *quaestio*. Heinecc. Antiqq. Iur. Rom. IV, 18, 12. p. 752 sq. ed. Haubold. Nitsch. Antiqq. Romm. Vol. II. p. 1078. et imprimis p. 1348 sqq. Ceterum obiter notandum ab antiquis *quaesitores* etiam *quaestores* esse vocatos; v. Festum v. *Parrici quaestores*, p. 121. ed. Lindemann. et Varr. de L. L. IV, 14. Sed quod nonnulli codd. h. l. ita scriptum exhibent, nullam in ea re fidem merentur.

§. 5. *quaestio exercita*] Male olim edebatur *quaestione*, quod nonnullis libris firmatum Muellero, si modo colon post *plebis* vocem ponatur; sensum a nominativo non diversum habere videtur; quasi vero membrorum ratione prorsus immutata sensus atque universus orationis color idem esse possit. Sed frustra cum his pugnes, qui tam leves tamque hebetes sunt in antiquis litteris tractandis. — Pro *exercita* ante Cortium legebatur *exercitata*, quod Gerlachius in ed. mai. male repetiit, ratione quae nulla est, usus, magis id Sallustianae orationi convenire. Sed praeterquam quod sensus *exercita* commendat, v. ad c. LXXI, 1. et ad Catil. XI, 1., codicum quoque auctoritas eandem rem suadet; *exercitata* enim exstat in Vin. 1. Vrat. 3.

XLI. Ceterum mos partium popularium et senati factionum, ac deinde omnium malarum artium

Acad. Sen. 2. Heuss. Bas. 4. Struv. Rem. 1. multisque aliis, qui omnes sunt deterioris ordinis, *exercita* autem legitur in Bas. 1. Fabr. 1. Sen. 1. Leid. L. Commel. Nazar. Teg. Paris. x. z. aliisque plurimis, quorum fidem non dubii sequimur, praesertim quum pateat scribis in proclivi fuisse minus usitatae formae vulgatiorem substituere, neque vero eos ex ingenio *exercita* pro *exercitata* dedisse. Non raro autem haec participia in codd. permutari intelligitur ex annotatione Cortii ad c. LXXI, 1., Dukeri ad Flor. I, 3, 2., Drakenborchii ad Liv. I, 56, 3. et XXVII, 44, 6. — *Ex rumore* significat: non accurata habita quaestione de criminibus, quibus singuli premebantur, sed poena decreta, prout quisque fama et vulgi opinione delictorum conscius credebatur. — *Plebis* res ipsa docet tantummodo pertinere ad verbum *lubidine*, non ad *rumore*; quare non opus est interpunctione, perspicuitatis causa a Cortio aliisque post *rumore* addita. Ceterum *lubidine* significat plebem in exercenda quaestione irae atque odio indulsisse. — Pro *ex* sec. *reb.* cod. Misn. habet *in s. r.*, Latine quidem, sed minus accommodate ad caussam significandam; v. ad Cat. XII, 2.

XLI. §. 1. *mos partium popularium et senati factionum*] In his verbis libri aliquantum variant. Nam Bas. 1. et Paris. x. habent *partium* m o s *popularium*; Acad. et Guelf. 2. *et* s e n a t o r e s *factionum*; Fabr. 1. a m. pr. *et* s e n a t o r u m *factionum*; Vin. 1. *et* s e n a t o r u m e t *factionum*; Sen. 1. s e n a t o r u m a c *fact.*; Nazar. omisit *senati* vocem, quam etiam in Commel. secunda demum manus addidit; Palat. 3. *et* omisit ante *senati*; denique Pal. 6. exhibet *mos partium et* m o s *senatus*. Immerito ex his coniecit Cortius interpolata esse verba, itaque restituenda: *ceterum mos partium populi et senati*, aliquanto parcior secandi quam Gruterus, qui nihil se ferre ait praeter *ceterum mos partium*. Sed quoniam *factiones* proprie *nobilium* et *paucorum* potentium sunt (cf. Cat. LIV, 6. Iug. VIII, 1. XXVIII, 4. XXXI, 1. 4. et 16. XLI, 6. LXXXV, 3. Cic. de Rep. I, 45. *Ut existat ex rege dominus, ex* o p t i m a t i b u s f a c t i o.), non solum ad huius vocabuli notionem constituendam *senatus* mentio valde accommodata est, sed *partes* etiam recte *populares* vocantur, tum quo sententiarum oppositio magis eluceat, tum, quod ipsa partium natura *multorum* studiis constat diversis; cf. Cat. IV, 2. Iug. XL, 2. XLIII, 1. LXXIII, 4. Quare intelligitur, neque sollicitandam esse vulgatam scripturam, et pessime Bipontinos ac Muellerum comma post *partium*

paucis ante annis Romae ortus est, otio et abundantia earum rerum, quae prima mortales ducunt.

posuisse. — *Est*, quod non habent Fabr. 2. et Guelf. 3., Cortius expulit, cum magno numeri et perspicuitatis detrimento, quum sine verbo substantivo vix sentias primariam enunciationem hic haberi. — *Quae prima* ita dictum est, ut relativum tantummodo ad *sensum* praecedentium verborum, non ad *genus grammaticum* respiciat, quae licentia natura generalium notionum nititur. Quae quum maxime *neutro* pronominum aut adiectivorum *genere* enuncientur, cuius vices saepissime *res* substantivum cum pronomine aut adiectivo coniunctum sustinet (v. ad Cat. XVIII, 8. p. 89. et Herzog. ad c. IX, 4. p. 44.), interdum utraque dicendi ratio, sensu plane par, ita copulatur, ut nulla generis in praegresso membro ratio habeatur. cf. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 206. A. 2. b. p. 694. ed. 1. qui hunc usum per omnes partes persecutus est. Iug. CII, 9. *Humanarum rerum fortuna pleraque regit.* Cic. de Divin. II, 57, 117. *Quid tam divinum, quam afflatus ex terra mentem ita movens, ut eam providam rerum futurarum efficiat, ut ea non modo cernat multo ante, sed etiam numero versuque pronunciet?* Ibid. I, 53, 119. *Earum rerum utrumque a corde proficisci.* His Ramshornio debitis adde Cic. Epp. ad Famm. XIII, 75, 4. *Summa est, in quo mihi gratissimum facere possis.* ibid. XVI, 4, 5. *Illud, mi Tiro, te rogo, sumptui ne parcas ulla in re, quod ad valetudinem opus sit,* ubi Cortius comparavit Liv. XLIII, 17, 2. *Ne quis ullam rem in bellum magistratibus Romanis conferret, praeterquam quod senatus censuisset.* XXXII, 29, 5. *Delectu rebusque aliis divinis humanisque, quae per ipsos agenda erant, perfectis.* Ter. Heaut. V, 1, 3. *In me quidvis harum rerum convenit, quae sunt dicta in stultum*, ubi Bentleius, minus quam decebat circumspectus, ex duobus codd. scripsit *dictae*. Plaut. Aulul. IV, 10, 39. *Ego te, Euclio, De alia re rescivisse censui, quod ad me attinet.* Id. Amphitr. III, 3, 11. *Ego rem divinam intus faciam, vota quae sunt.* Gell. NN. AA. I, 14, in. *Memoratis multis magnisque rebus, quae Fabricius bene fecisset.* Inverso modo neutrum praecedit, *res* c. relativo sequitur, Cic. p. Rosc. Am. c. 33, 94. *Permulta sunt, quae dici possunt, qua re intelligatur.* Plancus in Cic. Epp. ad Famm. X, 21. *Omnia feci, qua re resisterem*, quos locos protulit Daehnius ad Nep. Cat. I, 3. *Multas res novas addidit, qua re luxuria reprimeretur.* Nonnulla huc pertinentia, sed sine accurato delectu, habet Gronov. Obss. III, 2. p. 339 sqq. ed. Lips. Nostro loco etiam usus

2 Nam ante Carthaginem deletam populus et senatus Romanus placide modesteque inter se rempublicam tractabant; neque gloriae neque dominationis certamen inter civis erat; metus hostilis in bonis artibus

est Heusinger. ad Cic. de Off. II, 4, 3. et Oudendorp. ad Caes. B. C. I, 7, 4.; sed tum haec ipsa exempla, tum ea, quae ibi afferuntur, prorsus alieni sunt generis.

§. 2. *populus et senatus Romanus*] Quod auctor a recepto verborum *senatus populusque Rom.* ordine discessit, eius rei caussam Faber scite monuit esse hanc, quod duas, quibus respubl. constabat, partes non in unum quasi imperii corpus conflatas, sed inter se discretas et seorsim spectari voluit. Sine ista caussa Livius quoque VII, 31, 10. dixit: *Denunciarent Samnitibus populi Romani senatusque verbis.* — *Placide* h. l. est sine turbis civilibus. *Modeste* proprie de modo servando dicitur; sed bene observavit Spaldingius ad Quinctil. I, 2, 4. latius patere *modesti* notionem, omninoque universam animi bonitatem ac probitatem hoc vocabulo comprehendi. Ita Quinctil. IV, 2, 100. *Modestum factum.* Cic. in Verr. I, 47, 124. *O modestum ordinem, quod illinc vivus surrexit.* — *Inter se* communionem imperii significat, ita ut et populus et senatus rempublicam capesserent. *Tractabant* i. e. administrabant, ut Cat. LI, 28. Iustin. I, 2. *Gloriam* h. l. non intelligi eam, quae paratur ex victis hostibus et virtute, ut Cat. VII, 6., sed quae oppressis civibus quaeritur, ostendit additum vocabulum *dominationis.* — *Metus hostilis* hic et Iug. CV, 3. ita dictum est ut in Fragmm. Historr. I, 9, in. *Remoto metu Punico.* Cort. Alia plurima huius generis diligentissime ex Tacito collegit Boetticherus in Lex. Tacit. p. 36. n. 3. — Sublatum Carthaginiensium metum multum valuisse ad concordiam dissolvendam et bonos mores corrumpendos Sallustius etiam tradit in Fragmm. Historr. I, 8 et 9. Idem statuunt, Sallustium fortasse secuti, Vellei. II, 1, 1. et Flor. III, 12, 2. — Pro *retinebat* Rivius in nonnullis libris scriptum esse affirmat *continebat*, quod verbum Cortius recte iudicat proprie *disciplinae* esse, qua quis astringitur; cf. Gronov. et Burmann. ad Phaedr. Fabb. Prol. lib. II, 4, 1. et Drakenborch. ad Liv. XXXIX, 28, 2. Quamquam igitur concedendum est *continere* huic loco bene convenire, tamen probari debet Cortii iudicium, qui *retinebat* verbum, codicibus firmatum, ita capit, ut habeat pleniorem sententiam hanc: *ab malis* artibus *retinebat* et *in bonis continebat*, de quo coarctandae sententiae genere v. ad c.

civitatem retinebat. Sed ubi illa formido mentibus 3
decessit, scilicet ea, quae secundae res amant, lascivia atque superbia incessere. Ita quod in advorsis 4
rebus optaverant otium, postquam adepti sunt, aspe-

XXXVI, 4. cf. etiam Cic. Epp. ad Famm. I, 7, 16. *Qui nos, quos favendo in communi caussa retinere potuerunt, invidendo abalienarunt.*

§. 3. *decessit*] Ita scriptum exstat in Bas. 1. Leid. L., Wassii Balliol. Reg. Arond. Laud. 1. 2. 3., Paris. A. C. Bern. 1. Flor. 14. 15. Berol. 1. et, si fides Cortio, etiam in Sen. 1. Rem. 1. 2. Guelf. 2. 4. 6. 7. 8. 11. 12. Eccard. Struv. Acad. Vrat. 1. 2. 3. Reliqui *discessit* tenent, quod omnes in contextu exhibent. Sed Fr. Gronovius ad Liv. IV, 52, 8. *decessit* probat, ratione tamen non addita, quam petas ex annotatione nostra ad c. XX, 1. Nam quum *discedere* sit in *alium locum* se conferre, *decedere* autem translato sensu valeat aliquid, quod antea *tenueras*, non amplius retinere, in promptu est posterius tantummodo verbum probum sensum praebere; formido enim, quae mentes *occupaverat*, aliquanto post eas non amplius *tenuit*, sed evanuit. Sed quod ratio postulat, suadet etiam loquendi usus; cf. Liv. IX, 29, 1. *Priusquam ea cura decederet patribus.* II, 31, 7. *De domesticarum rerum eventu nec patribus nec plebi cura decesserat.* XXXIII, 31, 11. *Donec cura de Antiocho decessisset.* Quare scribendum etiam apud Caes. B. G. II, 7, 2. *Hostibus eadem de caussa spes potiundi oppidi decessit;* quo loco Oudendorpius consilii incertus erat, utrum hoc, an vulgatum probaret. Curt. VIII, 2, 1. *Postquam ira mente decesserat.* Ita Noster etiam Iug. LXXXVIII, 1. *Metellus plebi patribusque, postquam invidia decesserat, iuxta carus.* — *Scilicet* particulam non concoxerunt interpretes; Gruterus enim otiosam indicat, Palmerius coniecit *ilicet*, Bipontini adeo ediderunt *illico*, quae omnia recta ratione destituuntur. Contra Cortius *scilicet* affirmandi sensu tolerari posse censet, quamquam non sine incommodo; Gerlachius vero rem expedivisse sibi visus est observando „haec *elegantissime* a Sallustio dicta esse.“ Verius dixeris *scilicet* propria vi positum *ironiae* sensum habere; quippe auctor ita cum acerbitate quadam ingenii humani pravam consuetudinem rebus secundis superbiendi notat et quasi conqueritur. cf. c. XXXI, 19. Ruhnken. ad Ter. Andr. 1, 2, 14. — *Amant* explicavimus ad c. XXXIV, 1.

§. 4. *Ita quod*] Hunc locum Herzogius ad Caes. B. G. II, 19. p. 134. ita voluit interpungi, ut commate post *incessere* posito *ita*

5 rius acerbiusque fuit. Namque coepere nobilitas dignitatem in dominationem, populus libertatem in lubidinem vertere; sibi quisque ducere, trahere, rapere. Ita omnia in duas partis abstracta sunt, respublica,

responderet *ubi* particulae in praegressa enunciatione, quod Frotscherus ad illum locum recte monuit fieri non posse. — *Asperius* intelligendum de *vero periculo;* v. ad c. XXIX, 1. *Acerbius* magis pertinet ad *animi dolorem*, ex rebus iniquis ortum. Eandem sententiam auctor iam protulit Catil. X, 2. *Qui labores, pericula, dubias atque asperas res facile toleraverant, his otium, divitiae, optandae alias, oneri miseriaeque fuere.* Facile vides *oneri* respondere vocabulo *acerbius*, *miseriae* vero idem fere esse atque nostro loco *asperius.* Ceterum Langius comparativum spectare censet ad omissam sententiam *quam metus hostilis hucusque fuerat*, quod nimis remotum est; sed multo alienior Weissii est sententia, qui censet suppleri posse: *quam quis crediderit.* Res ipsa docet comparationem referri ad *res advorsas*, quibus etiam asperius acerbiusque fuit.

§. 5. *coepere*] Pluralis verbi non unice pendet ex proximo vocabulo *nobilitas*, ut iam diximus ad Cat. XXIII, 6., sed eius caussa eo continetur, quod verbum simul ad *nobilitas* et *populus* refertur. — Verba *in dominationem* ut primi in textum reciperemus, persuasit nobis Sellingius Lectt. Sall. p. 24. Exstant autem in Palat. 7. 10. Mart. Balliol. Bodl. Guelf. 3. 11. 12. Leidd. L. et nonnullis aliis, Bas. 4. Bern. 1. et August. m.; pauci alii tenent *in superbiam*, ceteri omnes his duobus verbis prorsus carent, quae a nullo editorum in suum locum recepta sunt. Quamquam autem *et nobilitatis dignitas et populi libertas* haud male dicitur *in lubidinem versa esse*, tamen recepta a nobis scriptura multo praestantiorem sententiam habet, Sallustiique ingenio longe accommodatissimam. Nam quis non videt ita non solum *peculiare utriusque ordinis vitium* notari, sed Sallustium ex more suo nobilitatis dominationem exagitare, qua nihil potuit esse invidiosius? Cat. VI, 7. *Ubi regium imperium in superbiam dominationemque convortit.* XVII, 5 *Complures nobiles dominationis spes hortabatur.* Iug. XXXI, 20. *Nisi forte nondum etiam vos dominationis eorum satietas tenet.* ibid. §. 16. *Quodsi tam vos libertatis curam haberetis, quam illi ad dominationem accensi sunt.* ibid. §. 23. *Dominari illi volunt, vos liberi esse.* Fragm. Historr. III, 22, 4. ibid §. 6. §. 11. §. 23. §. 28. Iam quod ad externam verborum auctoritatem attinet, in plurimis

quae media fuerat, dilacerata. Ceterum nobilitas 6
factione magis pollebat, plebis vis soluta atque dis-
persa in multitudine minus poterat. Paucorum ar- 7
bitrio belli domique agitabatur; penes eosdem aera-

codd. hic illic paucorum verborum lacunas esse demonstravimus ad c. XXI, 4. p. 136. et ad XCII, 2. quare non est, cur propter paucorum librorum assensum verbis receptis fidem abrogemus, quam interna veritas sustentat incredibiliter. Omnis autem suspicio corruptelae tollitur eo, quod illa verba servata sunt in Guelf. 3. Balliol. et Bodl., qui codd. etiam c. XXI, 4. et XCII, 2. plenam Sallustii orationem repraesentant, unde patet ex integriore quam ceteros fonte eos fluxisse. — De *populus* vocis significatu v. ad c. LXXXV, 10. — De verbis *trahere, rapuere* v. ad Cat. XI, 4. Ceterum Cortius haud male haec violentiae, *ducere* astutiae et doli esse dicit. — Ad verba, *respublica, quae media fuerat*, Cortius apte contulit Liv. II, 57, 3. *Dum tribuni consulesque ad se quisque omnia trahunt, nihil relictum esse virium in medio; distractam laceratamque rempublicam magis quorum in manu sit, quam ut incolumis sit quaeri.* Senec. Ep. CIV. *Si animo complecti volueris illius imaginem temporis, videbis illinc plebem et omnem erectum ad res novas vulgum; hinc optimates et equestrem ordinem, quicquid erat in civitate sancti et lecti; duos in medio relictos, rempublicam et Catonem.* Patet igitur *media republica* significari non solum *bonum publicum* in universum, sed etiam *cives ipsos*, qui veris reipublicae rationibus consulentes et aequum atque ius sequentes *nullarum partium sunt.* Ceterum non est dubium, quin Sallustius et totum hunc locum de civilibus dissensionibus et hanc ipsam dictionem ex Thucydide expresserit, qui libro III, 82, extr. nobilium contentionibus perniciosis expositis: *τὰ δὲ μέσα*, inquit, *τῶν πολιτῶν ὑπ' ἀμφοτέρων, ἢ ὅτι οὐ ξυνηγωνίζοντο, ἢ φθόνῳ τοῦ περιεῖναι, διεφθείροντο.*

§. 6. *factione*] Vide supra ad §. 1. — In sequentibus editores fere omnes, exceptis Bipp., incommoda interpunctione et explicatione veram sententiam obscurarunt. Cortius enim et cum eo plurimi commate post *dispersa* et *multitudine* posito haec verba interpretantur *quamvis multi essent*, quae ratio, quamquam per se legitimum est *in* praepositionem cum *ablativo* iunctam vim secundariae enunciationis sustinere (v. ad Cat. II, 10.), tamen huic loco non convenit, quum ceteroquin *dispersa* vox nimis nude posita vix commodum sensum haberet. Coniungendum est enim *dispersa in multitudine*,

rium, provinciae, magistratus, gloriae triumphique
erant; populus militia atque inopia urgebatur; prae-
8 das bellicas imperatores cum paucis diripiebant; in-
terea parentes aut parvi liberi militum, ut quisque
9 potentiori confinis erat, sedibus pellebantur. Ita cum
potentia avaritia sine modo modestiaque invadere,

ad quam sententiam non opus est accusativo, quem Putschius exhibuit, quamquam non dixerim cum Cortio quarto casu sensum prorsus perverti; nam hoc tantum interest, quod ablativo casu dispersionis notio stabilis atque immota ponitur, accusativo dispergendi actio, dum fit, designatur; sed illud ad effectum declarandum gravius videtur. De simili accusativi et ablativi discrimine egimus ad Cat. LI, 21. et ad Iug. XVII, 3. — Statim post Bipontini, Langius, Muellerus et Weissius scripserunt *respublica agitabatur*, ut sane est in Inc. 1. 2. Struv. Leid. B. E. F. H. K. L. M. N. Bas. 4. Bern. 1. Erl. Paris. B. E. et Martin.; idem vocabulum inter versus comparet in Balliol. et Mark. *Γ*. et margini ascriptum est in Goerlit. Relicui tantummodo *agitabatur* exhibent, quod unice verum est. Scribae enim ignorantes absolutam *agitare* verbi potestatem subiectum addendum putarunt; sed *rempublicam agitare*, quod est *rempubl. perturbare* et *concutere* (v. Cat. XXXVIII, 3.) non conciliari potest cum *arbitrii* notione. *Agitabatur*, cuius verbi vim explicavimus ad Cat. XXIII, 3. coll. annotatis ad Iug. XVIII, 9., h. l. est *vivebatur*, sive *omnia gerebantur*. Bene comparavit Gerlach. Fragmm. Historr. I, 8. med. *Neque amplius aequo et modesto iure agitatum*. — *Gloriae* vocis plurali numero positae exempla haec collegit Schellerus in Lex. ampliore p. 4245. Cic. p. Planc. c. 24, 60. Tacit. Ann. III, 45, 3. Gell. NN. AA. II, 27, extr. *Praedas* eandem ob causam tetigimus ad c. XX, 8.

§. 8. et 9. *parentes aut parvi liberi militum*] Imperite Langius pro *aut* scribendum coniicit *et*; v. ad c. III, 2. — Non minus perverse Muellerus: „*militum*, inquit, commemoratio mihi ab hoc loco plane aliena videtur. An Sallustius scripserit *clientum?*“ Quae coniectura ut ne levissima quidem suspicione corruptelae in codd. deprehensae sustentatur, ita a vero huius loci sensu est alienissima. De *militibus* enim loqui auctorem clarissime ostendit *interea* vocabulum; nam ut iniquam esse multitudinis condicionem doceret, populum non solum militiae molestiis conflictatum dicit, sed etiam

polluere et vastare omnia, nihil pensi neque sancti habere, quoad semet ipsa praecipitavit. Nam ubi primum ex nobilitate reperti sunt, qui veram gloriam iniustae potentiae anteponerent, moveri civitas, et dissensio civilis quasi permixtio terrae oriri coepit.

dum abessent domo qui stipendia merent agris eorum parentes aut liberos a potentioribus fuisse spoliatos sedibusque pulsos, nemine scilicet iniuriam arcente. Detestabilem morem memorat auctor etiam in Fragmm. Hist. I, 8. ac praeter illum Horat. Od. II, 18, 23 sqq. Appian. de B. C. I. p. 353, D. ed. H. Steph. v. Duker. ad Flor. III, 14, 3. et Gernhard. ad Cic. Parad. VI, 2, 46. p. 235. Sallustii verba imitatur aut certe egregie illustrat Plutarch. vit. Tib. Gracchi c. 9, p. med. Ceterum quod Muellerus etiam coniicit Sallustium pro *militum* fortasse scripsisse *humiliorum*, quia Caesar B. G. VI, 22, 3. dicat, Germanos non habere agri modum certum, *ne potentiores h u m i l i o r e s possessionibus expellant*, nihil omnino ineptum est, nisi hoc est ineptire. — *Potentiam* magnae invidiae vocabulum esse patet ex annotatis ad Catil. XXXVIII, 1. p. 177. et ad Iug. III, 2. — De verbis *sine modo modestiaque* v. ad Catil. XI, 4. coll. annotat. ad Iug. XLIV, 1. — *Nihil pensi* explic. ad Cat. V, 6. p. 30. — *Semet ipsa* exstat in nonnullis Rivii libris, Pembr. B. Publ. Leid. A. B. C. D. E. H. I. M. Paris. z. Berol. 1. Reliqui fere omnes, quantum ex editorum notis coniicere licet, *semet ipsam* tuentur, de qua structurae diversitate satis egimus ad Cat. XX, 6. et Iug. XIV, 4. cf. Otto ad Cic. de Finn. I, 18, 58.

§. 10. *ex nobilitate*] Haec Cortius, ut spuria et sensus incommodi, eiicienda censet uncinisque inclusit. Nam quod interpretes dicant, verbis *ex nobilitate reperti sunt* intelligendos esse *Gracchos*, id non posse fieri, quum auctor toto hoc loco nobilitatem opponat Gracchis atque plebi, neque ullum sententiae pondus in eo positum sit, quod illi fuerint *ex nobilitate*, sed quod veram gloriam quaesiverint, plebemque in libertatem vindicaverint. Haec ut speciosa sunt, ita a veritate sunt alienissima. Nam quum *iniusta potentia* tantummodo *nobilium* esset, non possunt homines *de plebe* isti potentiae veram gloriam anteposuisse. Sed *nobilibus* hoc tribui plane evincunt antegressa Sallustii verba, quibus dixit potentiam et avaritiam i. e. nobilitatem *semet ipsam* praecipitasse; quod ut probaret statim subiicit:

XLII. Nam postquam Tiberius et C. Gracchus, quorum maiores Punico atque aliis bellis multum reipublicae addiderant, vindicare plebem in libertatem et paucorum scelera patefacere coepere, nobilitas noxia atque eo perculsa modo per socios ac nomen Latinum, interdum per equites Romanos,

nam ubi primum *ex nobilitate* reperti sunt etc. Ac quoniam artissime cum his cohaerent sequentia, *nam postquam Tib. et C. Gracchus* etc., luce clarius est, de *Gracchis* hunc locum esse intelligendum. — Infelicius etiam Cortius versatus est in verbis *dissensio civilis quasi permixtio terrae oriri coepit* constituendis atque explicandis. Adeo enim vulgata offensus est, ut, licet codd. minime tantae audaciae faverent, ex libidine scriberet *permixtio civilis quasi discessio terrae oriri coepit*, quam coniecturam Gerlachius in Commentt. p. 277 sq. non dubitavit acutissimam et elegantissimam vocare. Sed vide quam acute atque eleganter *permixtio civilis* comparari possit cum *discessione terrae*, vel illustrari hac imagine, quum *discessionis* vocabulo significetur aliquid, quod antea coniunctum esset, divelli et disiungi, *permixtio* vero sit rerum diversarum et per se seiunctarum confusio. Quare non ferimus elegantiam, quae recte cogitandi legibus repugnet, neque opus est monere insolentissimam dictionem *permixtio civilis* non eo defendi, quod Noster dixit Cat. II 3. *omnia misceri*, et Cic. de l. Agrar. II, 33, 91. *rempublicam miscere*, aut quod apud pessimos Latinitatis auctores Aurel. Vict. c. XLI, 14. et Augustin. de C. D. XV, 22. habetur *reipublicae permixtio*. Sed ne multi simus, *permixtio terrae* eum rerum statum significat, quo singula non discreta et in iustum ordinem composita habentur, sed dissoluta, disiecta, turbata et aestuantia inconditam et indigestam molem efficiunt, qualis chaos fuisse dicitur. Tali autem elementorum confusioni recte comparari potest turbatus civitatis status, dissensionibus civilibus ortus. Quamquam negari nequit audaciorem esse comparationem, quam ipse Sallustius addita *quasi* particula mollire studuit; de qua vocis vi cf. Beier ad Cic. Off. II, 13, 63. Otto ad Finn. II, 7, 20. Kuehner. ad Tusc. III, 20, 47. et quae infra annotavimus ad c. LXXXV, 23.

XLII. §. 1. *quorum maiores*] Habuerunt enim avum P. Corn. Scipionem Africanum Maiorem. cf. Plut. vit. Tib. Gracch. c. 1.

quos spes societatis a plebe dimoverat, Gracchorum actionibus obviam ierat, et primo Tiberium, dein paucos post annos eadem ingredientem Caium, tribunum alterum, alterum triumvirum coloniis deducundis, cum M. Fulvio Flacco ferro necaverat. Et sane Gracchis cupidine victoriae haud satis mo- 2

Vell. II, 2. et quae Ernestius collegit in Clav. Cic. v. *Tib. Gracch.* — Pro *perculsa* pauci libri habent *percussa;* v. ad Catil. VI, 4. — De particulis *modo* — *interdum* v. ad c. LXII, 8. — *Spes societatis,* sc. cum nobilitate ineundae, unde commodum sibi venturum putabant. — *Eadem* dubitari potest utrum ablativus fem. singularis, an accusativus neutr. pluralis sit; sed sensus maxime ostendit auctorem posteriorem structuram secutum esse. Nam *ingredi aliquid* est aliquid moliri et suscipere, *aliquâ ingredi* valet aliquo modo se gerere, vereque Cortius observavit hic non tam agendi modum, quam verbi obiectum ad perspicuitatem requiri. Constructionem cum accusativo illustravit Drakenborch. ad Liv. XXXVIII, 54, 2. *Catone auctore existimantur Petillii* **rem ingressi.** XLV, 23, 15. *Lacedaemoniorum populum cunctatorem esse, et vix* **ea, quibus fidit, ingredientem.** Iustin. XXXVIII, 7. *Multoque se timidius ac diffidentius* **bella** *Pontica* **ingressum.** Tacit. Ann. XI, 2, 2. *Valerius Asiaticus* **ingressus defensionem.** Non satis commode autem Faber ut accusativum defenderet exempla comparavit, quibus accusativus *loci* ex *ingredi* verbo pendet. — In multis codd. *alterum* semel tantum legitur, perversa sententia; nam ita verba *alterum triumvirum coloniis deducendis* ad Tiberium spectarent. Sed spectant ad Caium, quamquam is non ipso caedis tempore, sed paullo ante triumvir fuit; v. Plutarch. vit. C. Gracch. c. 10 et 11. De modo coloniarum deducendarum v. Heinecc. Antiqq. Iur. Rom. lib. I. Append. c. 5. §. 125. p. 336. ed. Haubold. Creuzeri Antiqq. Rom. §. 210. p. 311. ed. II. — Pro *necaverat* Cortius scripsit *necaverant,* ut est in Guelf. 1. Paris. D. Einsiedel. et Tur. 1. m. sec. Non improbarem, si plures in iisque boni libri pluralem praeberent; sed quattuor libri non tantum valent, ut vulgatam per se bonam deseramus.

§. 2. et 3. *Et sane Gracchis etc.*] Hunc locum Debrossianae Fragmentorum collectionis editor Germanicus p. 110. pro Historia-

3 deratus animus fuit; sed bono vinci satius est, quam
4 malo more iniuriam vincere. Igitur ea victoria nobilitas ex lubidine sua usa multos mortalis ferro aut fuga exstinxit, plusque in reliquum sibi timoris quam

rum fragmento habuit. Ceterum de sensu horum verborum, eorumque nexu cum sequentibus valde ambigitur inter editores. Cortius enim ac Faber Gracchos his vituperari putant, quippe qui malo more se vindicare studuerint; Langius vero et Gerlachius iudicant Sallustium eos potius laudare voluisse, quod, quum summa illorum admiratione teneatur, maxime consentaneum est. Sententiarum autem, brevitate paullo obscuratarum plena ratio haec esse videtur: Et sane concedi debet Gracchis non satis moderatum animum fuisse, *quae res ipsis adeo interitum attulit;* sed *sic quoque egregii viri putandi sunt; nam* bono vinci satius est, quam m. m. ini. vincere; nisi forte malis adversativam sententiam sic concipere: sed, *etiamsi propter animum non satis moderatum interiere, tamen* bono vinci satius est, etc. *Bono* autem non cum Langio referendum ad *more*, sed vi substantivi positum significat *bono homini;* cf. Catil. II, 6. XI, 2. XV, 2. XIX, 2. Contra *malo more* est: ita, ut malus mos, sive malum exemplum existat. Ita etiam Tacitus Annall. I, 35, 4. *Miles strictum obtulit gladium; saevum id malique moris etiam saevientibus visum.* Minus recte Cortius et Faber utrumque vocabulum interpretantur *malo modo, vitio, iniuste.* Peius etiam Bipontini *bono* explicant *ob bonum*, non sentientes eum qui *bono vincatur* ipsum non esse bonum, sed propterea vinci, quod non satis boni ei inest.

§. 4. *ferro aut fuga exstinxit*] Zeugma facile quisque agnoscet; v. ad c. XIV, 4. et 9. XXXVIII, 9. Ceterum *fuga* est i. q. *exilium;* v. ad c. XL, 4. — *Timoris* Gerlachius et Faber censent passiva potestate positum esse, ut supra XXXV, 2. *metus;* scilicet severioribus poenis, quas senatus a Gracchorum amicis repeteret, id effectum esse, ut *magis a populo timeretur*, potentia tamen non aucta, quia quem multi timeant, eum necesse sit et ipsum multos timere. Haec speciose dicta esse non nego; tamen probabilius mihi est *timoris* intelligendum esse de timore, quo senatus agitaretur. *Timor* enim passivo sensu non recte opponi potest *potentiae*, siquidem qui hanc appetit, id ipsum agit ut a quam plurimis *timeatur;* neque curat aliorum timorem sui, si modo potentia gaudeat. Tum verba *timorem sibi addidit* vix alium sensum habere possunt nisi hunc:

potentiae addidit; quae res plerumque magnas civitatis pessumdedit, dum alteri alteros vincere quovis modo et victos acerbius ulcisci volunt. Sed de studiis partium et omnis civitatis moribus si singu-

ipsum senatum *magis timere coepisse.* Denique etiam sequentia haud dubie spectant ad populum, aegerrime ferentem se a potentibus oppressum, eoque vindictae cupidum. Nobilium enim superbia, victoria sua ex lubidine utentium, factum erat, ut plebes oppressa defensores suos victos acerbissime ulcisci studeret, quae res tum alias, tum Romanam civitatem pessumdedit. Patet igitur nobilitatem victoria sua non secure frui potuisse, sed ab infensa plebe *semper sibi timere debuisse.* Quo timore eorum potentiam fuisse imminutam et quasi fractam per se intelligitur. Sensus est igitur: victoria nobilium factum est, ut in relicuum magis *timerent*, quam *valerent*. — *Victos ulciscuntur*, sc. sui, non qui aliarum partium sunt. — *Pessumdedit* est *pessumdare solet*, de qua perfecti potestate egimus ad c. XVII, 6. Hunc quoque locum Nostrum ex Thucydide III, 82. expressisse iam Cortius monuit; quae maxime huc pertinent verba, haec sunt: *παντὶ δὲ τρόπῳ ἀγωνιζόμενοι ἀλλήλων περιγίγνεσθαι, ἐτόλμησάν τε τὰ δεινότατα, ἐπεξῄεσάν τε, τὰς τιμωρίας ἔτι μείζους οὐ μέχρι τοῦ δικαίου καὶ τῇ πόλει ξυμφόρου προτιθέντες, ἐς δὲ τὸ ἑκατέροις που ἀεὶ ἡδονὴν ἔχον ὁρίζοντες, καὶ ἢ μετὰ ψήφου ἀδίκου καταγνώσεως, ἢ χειρὶ κτώμενοι τὸ κρατεῖν, ἕτοιμοι ἦσαν τὴν αὐτίκα φιλονεικίαν ἐμπιμπλάναι.*

§. 5. *Omnis civitatis moribus* Gerlachius primus scripsit auctoritate Bas. 1. Sen. 1. m. pr. Leid. L. Guelf. 3. Par. x. z. m. pr. Ceteri habent *omnibus civ. moribus*, quod minus accommodatum est. Auctor enim non dicit, tempus sibi defuturum, si de singulis moribus, *quicunque in civitate essent*, loqueretur, sed si eos mores, *qui ad universam civitatem pertinerent*, i. e. qui in civitate quasi dominarentur eamque regerent, vellet disserere. — *Me deseret* longe plurimi libri habent; in nonnullis tamen legitur *desereret*, quam quivis interpolationem esse videt. Cortius ex uno Acad. scripsit *deserat*, quod per se bonum est, sed codd. auctoritatem non valet tollere. Ea est autem futuri vis praegressa enunciatione condicionali, ut animi iudicium sine ulla dubitatione proferatur; cf. ad c. I, 2. quod non reputans Faber coniunctivum recepit. [Cf. Orell. ad Cic. pro Cael. §. 29. pag. 28. ed. min. Fr.] — *Me* in paucis codd. deest, quos secutus est Cortius.

latim aut pro magnitudine parem disserere, tempus quam res maturius me deseret. Quamobrem ad inceptum redeo.

XLIII. Post Auli foedus exercitusque nostri foedam fugam Q. Metellus et M. Silanus consules

XLIII. §. 1. *Q. Metellus et M. Silanus*] Praenomina consulum *Q.* et *M.* in plerisque libris desunt; tantummodo addita leguntur in Guelf. 10. Vin. 2. Franc. Leid. G. Ven. 4. Vat. 4. et Misn. quorum auctoritati merito paruit Cortius, quum Sallustius ubique, ubi *primum* alicuius viri meminit, praenomen addat. cf. etiam Pighii Annall. Tom. III. p. 125. — *Q. Caecilius Metellus*, a devicto Iugurtha *Numidicus* dictus, vir acer et summae constantiae. Qui censor quum in leges Appuleii Saturnini iurare nollet, in exilium missus est, quod adeo fortiter tulit, ut nonnisi precibus et lacrymis filii, qui propterea *Pii* cognomentum adeptus est, Romam redierit. cf. Cic. p. Sext. c. 16, 37. Flor. III, 16. Seneca Ep. XXIV. Appian. de B. C. I. p. 369. A. ed. II. Steph. *M. Junius Silanus* Galliam provinciam obtinuit, propter adventum Cimbrorum, contra quos male pugnavit; cf. Liv. Epit. lib. LXV. Flor. III, 3. CORT. — *Partiverant* non solum omnes codd. tuentur, sed etiam Serv. ad Virg. Aen. I, 194. et Cledon. p. 1916. ed. Putsch. Prorsus igitur ex libidine Petr. Victorius ad Cic. Epp. I, 9, 74. et Fr. Gronov. Obss. I, 10. p. 71. ed. Lips. coniecerunt *paraverant*, quod etiam Ernestius ad Tacit. Ann. XII, 30, 2. probat, quasi vero *partire inter se provincias* aliud esset quam *parare prov.* Annon qui *partiunt inter se* etiam *parant* sive *comparant provincias*, et contra? Apte Gerlachius contulit Liv. IX, 41, 2. *Consules partiti provincias; Etruria Decio, Samnium Fabio evenit.* quo loco simul probatur *evenire* non solum dictum esse de provincia, quam consules *sorte* acciperent (v. ad c. XXXV, 3.), sed etiam de ea, quam alter concedente et consentiente altero obtineret. cf. Liv. VIII, 20, 3. *Consules novi comparare inter se provincias iussi; et Mamercinus, cui Gallicum bellum evenerat, scribere exercitum. Comparationem* autem diversam fuisse a *sortitione* docet Liv. VI, 30, 3. *Manliis Volsci provincia sine sorte, sine comparatione, extra ordinem data.* Quin etiam provinciae a senatu decretae *evenire* dicebantur; Liv. XXIII, 25, 9. *Duae legiones urbanae alteri consuli decretae sunt; — atque inde consul, cui legiones urbanae evenissent, militum sumeret quantum opus esset.*

designati provincias inter se partiverant, Metelloque Numidia evenerat, acri viro et quamquam advorso populi partium fama tamen aequabili et inviolata. Is ubi primum magistratum ingressus ést, alia omnia 2
sibi cum collega ratus, ad bellum, quod gesturus

Ad hoc Cortius non solum *provincias* vocabulum tanquam insiticium unciuis inclusit, cuius rei ne minimam quidem fidem codd. faciunt, sed etiam verbi *tempus* mutavit, *paraverunt* pro *partiverant* inveheus, quod cur fecerit ne monuit quidem lectores. — *Partium* longe plurimi et in iis optimi libri exhibent, ut Bas. 1. Sen. 1. Fabric. 1. Leid. L. Commel. Naz. Paris. b. c. x. z. quorum auctoritatem etiam confirmat Arus. Mess. in Grammat. Lat. vet. Tom. 1. p. 211. ed. Lindem. v. *adversus illius.* Relicui *partibus* habent, idque Bipp. receperunt, Cortium genitivum praetulisse incusantes, ut incredibile daret. Sed nihil incredibile in structura inest, si modo teneas, quod iam Langius et Gerlachius viderunt, *advorsus* vi substantivi usurpatum esse; non alia igitur huius constructionis ratio est, quam in vocibus *adversarius*, *contrarius*, *inimicus*, *amicus*, ac similibus, quamquam concedi debet Sallustium magis rectam analogiam quam tritum usum secutum esse. — *Fama aequabili* Cortius, Langius et Muellerus interpretantur *aequali apud nobilitatem et plebem*, quod Gerlachius merito vituperat; nam *partium* significatio, apud quas *parem* Metellus famam habuerit, prorsus aliena est. *Fama aequabilis* potius intelligenda est *f. constans*, *semper bona*, neque nimia gratia supra modum aucta, neque invidia flagrans, sed placide et eodem tenore quasi fluens, quam sententiam bene vidit Gerlachius addito vocabulo *inviolata* explicari ac confirmari. cf. Cat. II, 3. *Aequabilius et constantius sese res humanae haberent.* Tacit. Ann. VI, 31, 1. *Artabanus metu Germanici fidus Romanis, aequabilis in suos*, i. e. eodem semper modo se gerens. Id. Historr. IV, 5. *Cunctis vitae officiis aequabilis.*

§. 2. *alia omnia sibi cum collega ratus*] Ad haec illustranda Cortius satis bene annotavit: „Sensus est: alia omnia, quam bellum cum Iugurtha, se simul cum collega agere, nec adeo intentissima cura opus esse; at bellum in Numidia sibi soli curandum esse. Erant nempe auspicia habenda aliaque divina et humana obeunda, quae consules communi consilio agebant, quorum quaedam enumerat Liv. XXI, 63. Sed provincia, ut cuique evenerat, uni erat admi-

3 erat, animum intendit. Igitur diffidens veteri exercitui, milites scribere, praesidia undique accersere, arma, tela, equos et cetera instrumenta militiae parare, ad hoc commeatum affatim, denique omnia, quae in bello vario et multarum rerum egenti usui
4 esse solent. Ceterum ad ea patranda senatus au-

nistranda." — Pro *exercitui* libenter dedissem *exercitu* (v. ad c. VI, 1.), si modo unus cod. hanc formam praeberet; sed Sallustium ubique ea usum esse, non magis certum est, quam genitivum quintae declinationis in *e* semper eum probare, de quo egimus ad c. XXI, 2. — Statim post omnes paene libri inepta glossa inquinantur *milites eligere, scribere*, vel *milites scribere, eligere.* Supra modum igitur religiosus fuit Gerlachius, qui in ed. mai. *eligere* tantummodo uncinis incluserit, quod sine mora expellendum fuit. Incorruptam scripturam praebet unus cod. Rivii, Einsiedel. et Vat. 4. — *Accersere* longe plurimi codd. exhibent; relicui *arcessere.* — *Et* ante *cetera* Cortius facile omisit, cui facto omnes cod. repugnant. — *Affatim* hic et c. LIV, 6. est *copiose*, paullo angustiore vocis potestate, qua proprie abundantia aut copia naturalem ac consuetum modum excedens significatur; v. Hand. de Particc. Lat. Vol. I. p. 200 sqq. Doederlin. Synonym. Lat. Vol. I. p. 108 sq. Structura eadem est, quae *abunde* vocabuli; v. ad c. CII, 7. — *In* praepositionem ante *bello* non habent aliquot Palatt., Fabr. 1. et Guelf. 12., quorum fide expulit Cortius. Sed videndum ne scribae eam propterea omiserint, ut verba *usui* esse dativum haberent, non sentientes commode ea etiam absolute poni posse; v. ad I, 3. et X, 3. Quare a codd. auctoritate non est recedendum. Sed recte ille *varium bellum* explicat quod non uno proelio aut una expugnatione conficiatur, sed cuius multae sint formae. cf. ad c. LXXIV, 1. LI, 1. *Facies totius negoti varia.* Flor. IV, 2, 26. *Anceps variumque et cruentum in Hispania bellum cum legatis Cn. Pompeii.*

§. 4. *et reges ultro auxilia mittere*] *Et* Cortius nimium tribuens corruptae cod. Eccard. scripturae delevit. Melius idem scripsit *mittere*, quemadmodum est in Guelf. 3. 12. Vin. 1. 2. Inc. 1. Franc. Sen. 2. Heuss. Leid. K. N. uno Putschii, Pal. 3. 4. 6. 7. 10. Laud. 3. Bodl. Martin. Erl. Teg. Med. 1. 2. Min. 1. Vat. 1. 3. 5. Barb. 4. 5. Ven. 3. 4. Berol. 1. Misn. Goerlit. Ex ceteris plerique fere habent *mittendo*, quod quamquam olim in contextu erat, tamen multis ex

ctoritate socii nomenque Latinum, et reges ultro auxilia mittere; postremo omnis civitas summo studio annitebatur. Itaque ex sententia omnibus rebus paratis compositisque, in Numidiam proficiscitur magna spe civium, quum propter bonas artis, tum maxume, quod advorsum divitias invictum animum

caussis intelligitur effictum esse a librariis. Valde enim suspectum eo redditur, quod Bas. 4. habet *mittunt*, Med. 4. autem *mittebant*, quae utraque simul cum infinitivo non potuissent oriri, si *mittendo* ab ipso Sallustio esset proditum. Contra patet ex infinitivo unum fecisse *mittunt*, alium *mittebant*, plurimos *mittendo*, scilicet quo prius quoque orationis membrum eandem atque posterius haberet structuram. Denique qui Sallustianum dicendi genus cognitum habet, facile sentiet quam ex eius more sit ut infinitivum historicum excipiat imperfectum, v. ad c. XV, 2., quae orationis conformatio scribas saepius ad interpolanda auctoris verba seduxit. — Verba *socii nomenque Latinum* idem significare atque *socii Latini* censet Manutius ad Cic. Lael. c. 3, 12. non dissentiente, ut videtur, Gernhardo; eandemque sententiam amplectitur Drakenborch. ad Liv. XXXV, 20, 4., praeeunte Sigonio de Antiq. Iur. Ital. I, 2. et Heineccio Antiqq. Iur. Rom. lib. I. Append. c. II. §. 74. p. 295. ed. Haubold. quem sequitur etiam Creuzerus in Antiqq. Rom. §. 202. p. 307. ed. II. Sed quamquam *Latini*, *nomen Latinum* et *socii nominis Latini* non diversi sunt inter se, tamen *socii ac nom. L.*, *socii et nom. Lat.*, *socii nomenque L.* necessario pro diversis habendi sunt; nam figurâ poetarum ἓν διὰ δυοῖν Romanos etiam in rebus civilibus usos esse, ubi omnis ambiguitas et obscuritas vitanda erat, plane absonum et absurdum est. Quare *socii* intelligendi sunt *Italici*, qui simili atque Latini condicione licet paullo deteriore utentes saepe cum iis simul nominantur. cf. c. XXXIX, 2. XL, 2. XLII, 1. LXXXIV, 2. XCV, 1. Liv. XXIX, 27, 2. *Precor, uti ea mihi, populo plebique Romanae, sociis nominique Latino bene verruncent.* Cic. Somn. Scip. c. 2, extr. *Te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur.* Eadem ratio est etiam loci Liviani XLI, 8, 9. quem omnes interpretes falso intellexerunt. — *Postremo* explic. c. XVI, 3. — Pro *annitebatur* Bipp. ex tribus Cortii codd. male scripsere *adnitebantur*. De vi verbi v. ad Cat. XIX, 1.

§. 5. *magna spe civium*] Vin. 1. Struv. Fabr. 1. a m. pr. et

gerebat, et avaritia magistratuum ante id tempus in Numidia nostrae opes contusae, hostiumque auctae erant.

XLIV. Sed ubi in Africam venit, exercitus ei traditur Sp. Albini proconsulis iners, imbellis, neque peri-

Guelf. 12. *cum magna spe c.*, non male; sed praepositione non est opus, quum sensus idem maneat, licet cogitandi ratio paullulum immutetur. cf. ad Cat. XXXIX, 3. Cort. ad Cic. Epp. ad Famm. VII, 17, 2. — Pro *bonas artis* Gerlachius ex paucis codd. inverso ordine scripsit *artis bonas*. — De *advorsum* praepositione cum *invictus* coniuncta v. Hand. de Particc. Latt. Vol. I. p. 185. Nititur autem hic usus imagine pugnae vel impetus ita in aliquam rem facti, ut non inferior discedas. cf. Senec. ad Helv. c. V. *At ille, qui se laetis rebus non inflavit, nec mutatis contrahit, adversus utrumque statum invictum animum tenet.* Tacit. Ann. XV, 21, 3. *Invictus adversum gratiam animus.* Similiter Iustinus XII, 15. *Sicut in hostem, ita in mortem invictus animus fuit.* — *Invictum animum* omnes paene codd. praebent; Cortius ex Fabric. 1. et 2. scripsit *animum invictum.* — Pro *et avaritia* cod. Goerlit. habet *nam avar.*, Acad. *nam ex avar.*, scribis sentientibus postrema capitis enunciatione non novam sententiam *addi*, sed antecedentem *explicari.* Sed tales enunciationes etiam simplici copula necti abunde docuimus ad Catil. c. XIX, 2. p. 92.

XLIV. §. 1. *Albini proconsulis*] Ita scriptum exstat in Naz. Commel. Vin. 1. Fabr. 2. Berol. 2. Guelf. 2. 3. Teg. et m. pr. Fabr. 1. Relicui omnes tenent *a Spurio Albino proconsule*, unde Cortius fecit *Sp. Albini pro consule*, quemadmodum Gerlachius in cod. Tur. 1. manu secunda superscriptum invenit. Sed quamquam verum est veteres non solum *proconsul* ac *propraetor*, sed etiam, servata praepositionis ratione, *pro consule* ac *pro praetore* dixisse (v. ad Cat. XIX, 1. Manut. ad Cic. Epp. ad Famm. I, 1. p. 12 sqq. Drakenb. ad Liv. III, 4, 10. X, 31, 5. XXIII, 30, 19. Cic. de Orat. I, 18, 82. de Legg. I, 20, 53. Auct. de B. Afric. c. 80, 4. 86, 5.), tamen posterior dicendi ratio semper a *verbo* pendet, quod non vidit Creuzerus Antiqq. Rom. §. 176. p. 261. et §. 184. p. 286. ed. II. Hoc igitur loco, ubi *Albini* non a verbo, sed a *nomine exercitus* aptum est, necessario dicendum est *proconsulis*, quippe quae vox appositionis lege teneatur. cf. Liv. XXIII, 21, 2. *Litterae ex*

culi neque laboris patiens, lingua quam manu promptior, praedator ex sociis et ipse praeda hostium, sine imperio et modestia habitus. Ita imperatori novo 2
plus ex malis moribus sollicitudinis quam ex copia militum auxili aut spei bonae accedebat. Statuit tamen 3

Sicilia T. Otacilii propraetoris recitatae sunt. Perperam igitur Gerlachius, quum in ed. mai. *proconsulis* edidisset, in Commentt. p. 281. soloecam Cortii scripturam commendat, quam in ed. minore rursus deseruit, scribens *a Sp. Albino proconsule.* Genitivus autem a librariis non aliam ob caussam in ablat. c. *a* praepositione mutatus est, quam quod non satis accurate ipsis dictum videretur, exercitum, quem Albinus ductaverat, nude *traditum* narrari. — *Lingua promptum esse* plerumque leve et vituperatione dignum putatur; cf. quae Cortius laudavit Liv. II, 45, 15. *nunc iubent Etruscos probra iacere, nunc armatis sibi quisque lingua promptum hostem offerri.* XXII, 44, 7. *videret, ut quibus lingua tam prompta ac temeraria, aeque in pugna vigerent manus.* Sil. Ital. XIV, 31. *promptae gens linguae.* Eodem sensu Noster dixit *promere linguam*, Fragm. Historr. Inc. 168. Gerl. de quo loco v. Kreyssig. in Comment. II. de Sallustii Historr. lib. III. Fragmm. p. 26. — Qua ratione *praedator* vocabulum, quod Gerlachius pro adiectivo positum censet, intelligendum sit, diximus ad Catil. c. LIX, 1. p. 312 et 213. et in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1829. Vol. II. Fasc. I. p. 57. cf. Iug. LIV, 3. LXIII, 2. LXIV, 1. LVIII, 5. Drakenborch. ad Liv. IV, 15, 6. XXV, 19, 2. — *Ex sociis* est *ex agro sociorum*; v. ad LXXXVIII, 3. — *Modestia* Gerlachius Cortio auctore *duplici* sensu h. l. capi posse praecipit, ut et *moderamen* ducis et *verecundiam* militum complectatur. Sed quod priorem significationem Donati quadem observatione, quam non legisse se profitetur, comprobare studet, id nihili est; loquitur enim Donatus ad Ter. Andr. I, 1, 68. non de *modestiae* sed de *modi* vocis potestate, quamquam non satis acute, ut recte monuit Doederlinus in Synonymm. Latt. Vol. II. p. 204. Sensus verborum est: quippe qui ita haberetur, ut neque imperium exerceret dux, neque miles sibi obediendum esse sentiret. *Modestia* enim sensus est *modi servandi*, qui modus in militia obedientia et disciplina constat.

§. 2. et 3. *ex malis moribus*] Vim *ex* praepositionis illustravimus ad Cat. XII, 2. — *Spei bonae* recte reposuit Cortius pro vul-

Metellus, quamquam et aestivorum tempus comitiorum mora imminuerat, et exspectatione eventus civium animos intentos putabat, non prius bellum attingere, quam maiorum disciplina milites laborare
4 coëgisset. Nam Albinus, Auli fratris exercitusque

gato ordine *bonae spei*, quem plerique libri habent. Sed receptum a nobis ordinem confirmant Bas. 1. Paris. b. x. z. Struv. Guelf. 1. Misn. Ven. 3. 4. Min. 2. Flor. 1. Med. 2. 4. et Corn. Fronto in Excerptis Sallust. p. 317. ed. Francof. a. 1816. cf. c. CXIII, 3. *Illi pariter laeti et s p e i b o n a e pleni esse.* Caes. B. C. II, 5, 2. *plenus s p e i b o n a e atque animi adversus eos proficiscitur.* — *A e s t i v o r u m tempus* intelligendum de eo, quod rebus gerendis idoneum est, quoque ad expeditiones uti solebant. cf. Cort. ad Cic. Epp. ad Famm. III, 9, 14. *A me recte factum puto, quod non statim, sed a e s t i v i s confectis litteras miserim.* Vell. II, 105. *Anni e i u s a e s t i v a usque in mensem Decembrem perducta immanis emolumentum fecere victoriae.* v. Interprr. ad Caes. B. G. VIII, 6, 1. et Forcell. Lex. tot. Lat. h. v. — De *comitiorum mora* v. supra c. XXXVII, 2. *Eventus* omnes libri praebent; Cortius *eventi* scripsit, ut errore in Gruteri edit. exaratum est. De codd. enim silet Gruterus. — *Maiorum disciplinam* Noster adumbravit in Catil. VII, 4. Apposite Cortius haec ascripsit: Liv. XXXV, 35, 9. *Faciendum esse, ut quas haberet copias non sineret sub tectis marcescere otio, sed educeret, et in a r m i s d e c u r r e r e c o g e r e t, simul animos acueret et corpora exerceret.* Erant laborum multa genera, quibus Romanus miles exercebatur, fossam fodere, vallum ferre, vigilias servare, cum signis incedere, cibum et arma portare, quae Sall. ipse recenset c. XLV. Herodian. II, 10. Seneca Ep. LVI. Adde Nitschii Antiqq. Romm. Vol. II. p. 1482 sqq. ed. III. Creuzeri Antiqq. Rom. § 256. p. 392. ed. II.

§. 4. *in imperio fuit*] Male *in* praepositio in aliquot codd. deest, sive similitudine proximae syllabae excidit, sive librarii verborum structuram et sensum non assecuti pro suo captu locum constituere ausi sunt. Sensus est autem: *quamdiu* Albinus per aestivorum tempus *imperium adhuc retinuit.* — *S t a t i v i s castris* exstat in Nazar. Commel. Bas. 1. Fabr. 1. Sen. 1. Leid. L. Teg. nonnullisque aliis; sed longe plurimi habent vel *s t a t u t i s castris* vel *i n s t a t u t i s castris*, contra dicendi usum. Nam *stativa* sunt proprie castra diu-

clade perculsus, postquam decreverat non egredi provincia, quantum temporis aestivorum in imperio fuit plerumque milites stativis castris habebat, nisi quum odos aut pabuli egestas locum mutare subegerat. Sed neque muniebantur ea, neque more

tius uno loco fixa; v. Lips. de Milit. Rom. V, 1. Davis. ad Caes. B. C. III, 37, 1. Liv. XXII, 9, 4. XXXVII, 33, 4. Saepe in diurnum, ut hoc loco, tempus quasi hibernacula aedificata, et inde *mansiones* dicta; v. Stewech. in Veget. III, 3. Cort. Plura vide apud Drakenborch. ad Liv. III, 2, 1. — *Quum coegerat* ita dictum est, ut significetur repetitio eiusdem rei saepius facta; v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 78, 11. p. 422. ed. IV.

§. 5. *neque muniebantur ea*] Haec verba in omnibus paene codd. desunt, neque in editionibus nisi in C. Popmae leguntur. Is enim primus in textum intulit ex antiquo quodam cod. suo, cui postea accessit Leid. G. Quae exigua auctoritas quamvis istam scripturam suspectam reddere possit, tamen internis aeque atque externis veritatis documentis nititur. Nam primum in vulgata offendit *neque* particula, in *media* oratione ita posita, ut altera copula ei non respondeat, cui incommodo non medetur Gerlachii explicatio, *neque* pro *non* dictum esse censentis. Licet enim antiquiore tempore *nec* idem valeret atque *non*, ut ostendunt composita vocabula *negotium* (*necotium*) et *necopinatus*, tamen iste particulae usus apud scriptores aureae aetatis valde suspectus aut certe artissimis finibus circumscriptus est. cf. etiam ad c. LXXXIV, 3. Ad hoc etiamsi concedas *non* simplex h. l. haberi, simul concedendum est universam sententiae conformationem et nexum cum antecedentibus ieiunum, contortum et a Sallustii consuetudine alienum esse; neque perversa haec ratio tollitur si quis dicat *nec* pro *ne quidem* positum esse, quod interdum fieri observavit Beierus ad Cic. de Off. I, 45, 159. p. 312. cf. Cort. supra ad c. XXXI, 3. Duker. ad Flor. II, 8, 12. Praeterea si reputaveris c. XLV, 2. in iis rebus, quibus Metellus delicta Albini reparare studuerit, disertis verbis memorari eum *castra vallo atque fossa munivisse* ac *vigilias crebras posuisse*, sane exspectes auctorem in describenda disciplina prorsus soluta non omisisse, quod gravissimum moris corruptissimi documentum esset; nam *castra non munire* haud dubie gravius erat et flagitiosius, quam *vigilias non deducere;* v. ad c. XCIX, 1. Quae quum ita sint, iam per se valde probabile

militari vigiliae deducebantur; uti cuique lubebat ab signis aberat; lixae permixti cum militibus die noctuque vagabantur, et palantes agros vastare, villas expugnare, pecoris et mancipiorum praedas certantes agere, eaque mutare cum mercatoribus vino ad-

fit verba *neque muniebantur ea* in reliquis codd. excidisse potius, quam in Popmae libro et Leid. G. a scribis addita esse. Sed vere a Sallustio profecta esse evincit locus Frontonis ab Ang. Maio e cod. palimpsesto editi, qui p. 317. ed. Francof. a. 1816. in *Excerptis Sallustianis*, quibus integrum cap. XLIV. complexus est, haec ipsa verba refert, omisso tantum *ea* pronomine, quod facile excidere potuit. Eiusdem scripturae vestigia deprehendisse se profitetur Ang. Maius in duobus codd. Ambrosianis F. 138. et P. 89. Priorem neque contulit neque memoravit Gerlachius; ex posteriore, qui ipsi est Mediol. 10. (v. Vol. II. Fasc. I. p. 10.) enotavit pro varia scriptura *sed n e q u e e a, neque more;* quae ut fidem facit scripturae ex Frontone haustae, ita probabilem corruptelae originem ostendit. Verbo enim *minuebatur* iam mature casu quodam omisso, mirum non est scribas etiam voces *neque ea*, sensu destitutas, non amplius curasse. Gerlachius tamen tria verba illa in ed. mai. expressa quidem, sed uncis inclusa, in Commentt. p. 282. glossam esse dicit, in textum illatam a librariis, qui vim *neque* particulae, scilicet pro *non* positae, non perciperent. Sed in ed. min. sententia rursus pro vanitate sua mutata „glossam" istam recipere non dubitavit.

vigiliae deducebantur] Haud pauci codd. habent *ducebantur;* sed recepta scriptura praestat, licet *vigilias d e d u c e r e* non ex usu dicatur. Quum enim in re militari *deducere* idem fere valeat atque *abducere*, v. Drakenborch. ad Liv. XXV, 25, 10., Sallustius h. l. eam vocabuli potestatem secutus est, qua significat *aliquem aliquo perducere, ut ibi maneat;* v. quae de hoc usu diximus ad Catil. LV, 2. p. 290. Maximam cum nostro loco similitudinem habet dictio *coloniam deducere*, quam multis exemplis confirmavit Dukerus ad Liv. X, 13, 1. cf. Fragmm. Histor. I, 19, 17. Gerl. *P r a e s i d i a d e d u c t a atque imposita.* — *Ab signis abesse* contrarium severae disciplinae, quae iubebat *cum signis frequentes incedere*, ut auctor dicit c. XLV, 2. De re ipsa cf. Walch. ad Taciti Agric. c. 20. p. 284. — *Lixas* Festus h. v. Gramm. Lat. Vol. II. p. 86 Lindem. dicit fuisse qui exercitum sequerentur quaestus gratia, itaque voca-

vectitio et aliis talibus; praeterea frumentum publice datum vendere, panem in dies mercari; postremo, quaecumque dici aut fingi queunt ignaviae luxuriaeque probra, in illo exercitu cuncta fuere, et alia amplius.

tos, quod extra ordinem essent militiae, iisque *liceret* quod libuisset. Hanc explicationem secutus Cortius in Commentat. *de Usu orthogr. Lat.* c. III. §. 11. n. 9 et 10. vocabulum haud male ducit a *laxus*. „Quippe in eo, inquit, quod sint soluti ordine, omnis vis vocabuli *lixarum* sita est. Possunt illi quaestus gratia exercitum sequi, possunt mercari et cum pretio etiam servilia praestare.“ Aliam vocis explicationem dedit Nonius Marcell. I, 238. et I, 309. *lixas* ab *lixa* i. e. *aqua* esse dictos, quia militibus aquam ad castra vel ad tentoria ferre solerent, quod probatur Doederlino Synonym. Lat. Vol. IV. p. 268. Nuper Lindemannus ad Festi l. l. p. 472. duxit ab antiquo verbo *ligere* i. e. *ligare*, ut *lixa* sit qui impedimenta ligat, quod mihi quidem parum probabile videtur. — Pro *die noctuque* Fronto libro supra laudato p. 318. habet *diu noctuque*, ut Ciacconius scribi volebat, propter Iug. LXX, 1. et Fragmm. Historr. II, 27. Gerl. Sed omnes codd. in vulgata conspirant; v. ad XXXVIII, 3. Gerlachius tamen in ed. min. non monito lectore *diu* scripsit. Idem librorum consensus facit ut *et* ante *palantes*, quod apud Frontonem deest, retineamus, quamquam Sallustii consuetudo id abesse patitur. — Verba *vagari* et *palari* quomodo differant bene docuit Lud. Doederlinus in Synonymm. Latt. Vol. I. p. 89. *Vagantur* enim qui certo loco, sede aut via uti nolunt, sed consulto in varia loca abeunt, ordine et imperio exsoluti. Idem fere valet de iis, qui *palantur*, nisi quod *palantes* dispersi sunt et magis singuli quam coniuncti a recta via aut a certo loco abeunt; cf. c. LXVI, 3. *Palari* enim quum descendat a *pabulari*, proprie de pecudibus dicitur, quae in pascua vescendi caussa disperguntur. Huic usui valde cognatus est is, quo de militibus usurpatur, qui in agros dilabuntur, pabulum petitum. Vocabula saepe coniuncta leguntur; v. supra c. XVIII, 2. ubi Faber contulit Liv. V, 44, 5. XXI, 61, 2. XXIII, 42, 12. — *Frumentum publice datum* certo die distribuebatur, v. Caes. B. G. VI, 33, 5. Liv. XXIII, 21, 2. et quidem in totum mensem, v. Liv. VIII, 2, 4. unde etiam *menstruum* dictum, Liv. XLIV, 2, 4. cf. Lips. de Mil. Rom. V, 16. Schelium ad Polyb. c. VII. Nitschii Antiqq. Rom. Vol. II.

XLV. Sed in ea difficultate Metellum non minus quam in rebus hostilibus magnum et sapientem virum fuisse comperior, tanta temperantia inter
2 ambitionem saevitiamque moderatum. Namque edicto primum adiumenta ignaviae sustulisse, ne quisquam

p. 1449. ed. III. — *In dies* est i. q. *in singulos dies*; cf. Fragm. Historr. I, 13. Gerl. *Quorum volgus in dies usum habet.* Iug. LXXIV, 1. *Itinera praefectosque in dies mutare.* Cic. Epp. ad Attic. XIV, 23. *Consilia temporum sunt, quae in horas commutari vides.* Nihili est igitur, quod Laur. Valla in Elegant. III, 68. scribi vult *in diem*, quemadmodum in solo Guelf. 12. exstat. Relicui omnes in plurali consentiunt, quos confirmat etiam Fronto in Excerptt. Sall. l. l. p. 318. et Arus. Mess. v. *in dies*, Gramm. Lat. Vol. I. p. 242. ed. Lindemann. — Post *probra* apud Frontonem l. l. p. 318. additum legitur *ea*, haud male ad vim sententiae; sed quum ne unus quidem cod. pronomen ostendat, probabilius est Frontonem, sive qui alius illa Excerpta composuit, ex ingenio addidisse, quod quivis videt auctorem ipsum addere potuisse. Et sunt plura, quamquam levia, in illis Excerptis, quae a codicum scriptura discrepent.

XLV. §. 1. *inter ambitionem*] Ducis *ambitio* in eo cernitur, si favoris militum consequendi caussa omnium delictorum iis gratiam facit, nimisque liberaliter ac luxuriose eos habet; de qua re Muellerus bene comparavit Tacit. Historr. II, 12, in. *Suedius Clemens ambitioso imperio milites regebat, ut adversus modestiam disciplinae corruptus, ita proeliorum avidus. Saevitia* pertinet ad studium delicta *nimis severe* et crudeliter puniendi; cf. ad c. C, 5. Ceterum verba *tanta — moderatum* male in omnibus edd. colo ab antegressis disiunguntur; quo modo fit, ut enunciationem primariam efficiant, a *comperior* verbo aptam, sed male cum priore, male cum sequenti cohaerentem. Multo simplicior autem structura atque sententia prodibit, si commate posito *moderatum* pro participio habueris, hoc sensu: *quippe qui tanta temperantia — moderaretur. Tanta* autem non, ut vulgo solet, ad rem spectat, de qua in antecedentibus iam dictum est, sed ad sequentem sententiam refertur, quasi subiiciatur hoc: quantam statim explicaturus sum. Huc enim referuntur, quae per *namque* particulam auctor adiungit.

§. 2. *edicta primum*] Male multi codd. *edicto primo*; non enim plura edicta referuntur, ut *primo* respondeat posterius aliquod, sed

in castris panem aut quem alium coctum cibum venderet, ne lixae exercitum sequerentur, ne miles gregarius in castris neve in agmine servum aut iumentum haberet; ceteris arte modum statuisse. Praeterea transvorsis itineribus cotidie castra movere, iuxta

edicto respondet infra *arte*. Scilicet ita emendandam censebat Metellus corruptam exercitus disciplinam, ut nonnulla *statim* edicto tolleret, alia *paullatim* i. e. arte mutaret. *Primum* igitur ita positum est, ut in sequentibus omissum sit *tum* vel *deinde*, quod poscit orationis accurate nectendae ratio; cf. Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 3, 6. Drakenborch. ad Liv. XXII, 43, 3. Beier. ad Cic. de Off. I, 14, 44. Aug. Matthias ad or. in Catil. II, 10, 21. Walch. Emendatt. Liv. p. 188. — *Sustulisse* pendere ex praegresso verbo *comperior* vix est quod moneatur; vitiose igitur in nonnullis codd. *comperior* repetitum aut eius loco *dicitur* positum est. — *Ceteris arte modum statuisse* Cortius ita interpretatur: „ceteris *militibus*, qui non essent gregarii, *arctum* servorum iumentorumque *numerum* permisit;“ sed isto modo non solum mirifice et ambigue *gregarii* milites *ceteris*, i. e. centurionibus et tribunis opponuntur, sed etiam valde improbabile est, Metellum his arctum modum permisisse earum rerum, quas tantam exercitui perniciem attulisse cognovisset, adeoque prorsus sublatas vellet. Rectius igitur Langius, Muellerus et Gerlachius *arte* pro ablativo habent, interpretantes *prudentia;* sed perperam Gerlachius ad hanc explicationem firmandam addit: „scilicet centuriones et tribunos edicto monere seu cohibere *nec potuit nec voluit.*“ *Ceteris* enim neutro genere dictum significat *ceteris rebus*, sive *ceteris incommodis*, quae suapte natura non commode possent *edicto* coerceri, velut socordia, licentia, laboris taedium, alia, quaeque Metellus *arte*, h. e. adhortatione, exemplo, severitatem et modestum animum ostendendo paullatim et vix ullo sentiente amoveret. *Modum statuere* igitur valet *mederi*, sive rem ad iustum probumque modum revocare. — *Cotidie* scriptum exstat in Bas. 1. Bern. 3. Paris. b. c. z. cf. ad Cat. XIV, 4. et XLVIII, 2. — Verba *vigilias crebras ponere* et *cum signis frequentes incederent* admonent ut paucis dicamus quomodo *creber* differat a *frequens* vocabulo, secuti Ludov. Doederlin. Synonymm. Latt. Vol. I. p. 19. Utrumque et de rebus et de personis usurpatur, quamquam de illis *creber*, de his *frequens* magis in usu est; sed *creber* proprie de iis dicitur, quae in unum

ac si hostes adessent, vallo atque fossa munire, vigilias crebras ponere, et eas ipse cum legatis circumire; item in agmine in primis modo, modo in postremis, saepe in medio adesse, ne quisquam ordine egrederetur, uti cum signis frequentes incede-

locum constipata et quasi coarctata *minimo intervallo a se distant vel se excipiunt;* contra *frequens* de iis dicitur, quorum magna copia aut multitudo adest, ita *ut ad iustum aut certe magnum numerum nihil desit.* Igitur *crebrae vigiliae* sunt *minimis intervallis positae;* cf. c. XCVIII, 6. *Crebris ignibus factis barbari laetari.* CVI, 4. *In castris ignis quam creberrimos fieri iubet.* L, 1. *Existumans hostis crebro impetu iter suum moraturos,* i. e. saepissime repetito impetu et vehementer urgente. Sed *frequentes cum signis incedunt,* ubi omnes ad signa assunt, quos adesse decet, quemadmodum *frequens senatus* dicitur, si iustus senatorum numerus convenit. — *Eas* omisit Cortius auctoritate Vratisl. 3. quod Gerlachius in Comment. p. 283. probat propter Leid. H. et Vatic. 5., et suppleri posse facile largior; sed quum probatae fidei codd. omnes retineant, probabilius videtur scribas vocem vel negligentia omisisse vel loquendi usus ignorantia *circumire* absolute intellexisse. Solennis est autem formula *vigilias circumire* de iis, qui vigilias inspiciunt et explorant num omnia recte se habeant; cf. infra C, 4. Gronov. ad Liv. XXII, 1, 8. Herzog. ad Caes. B. G. V, 2, 1. Lips. de mil. V, 9. Ceterum *circumire* tenent Bas. 1. Arondel. Balliol. Leid. L. Tur. 1. nonnullique alii; ceteri habent *circuire*, quod minus probum; v. ad c. XLIX, 2. — *Ne quisquam* plurimi codd. tenent; sed in Vin. 1. 2. Sen. 1. 2. Heuss. Bas. 1. Guelf. 1. 4. Leid. K. L. *quispiam* exstat, quod Cortius et Gerlachius perperam receperunt; cf. ad Catil. V, 3. et XXXVI, 5. Heindorf. ad Cic. de N. D. III, 4, 11. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 87. p. 147. et §. 160, 2. not. 5. p. 372. Aug. Grotefendi Gram. Lat. ampl. Vol. II. §. 96. 97. p. 80 sq. Has voces ubique fere in codd. confundi non solum intelligitur ex locis laudatis, sed testantur etiam Drakenborchius ad Liv. XXXV, 42, 7. et Creuzerus ad Cic. de Legg. III, 8, 18. Quare non debebat Gerlachius uti testimonio Iustini XXXVIII, 7, 2. ad *quispiam* defendendum. Ita certe suam fecit Drakenborchii sententiam, qui ad Livii l. l. „cur *quisquam*, inquit, aptius sit quam *quispiam*, caussam non video.“ — De more militiae Romanae *cibum et arma*

rent, miles cibum et arma portaret. Ita prohibendo 3
a delictis magis quam vindicando exercitum brevi confirmavit.

XLVI. Interea Iugurtha, ubi quae Metellus agebat ex nunciis accepit, simul de innocentia eius

portandi Cortius contulit Liv. XLIV, 2, 4. *Consul* m e n s t r u u m *iusso milite secum ferre profectus.* Cic. Tusc. II, 16, 37. *militiae qui labor, quantus agminis? ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre si quid ad usum velint, ferre vallum. Nam scutum, gladium, galeam in onere milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus.* Frontin. IV, 1, 1.

XLVI. §. 1. *innocentia*] i. e. animus *avaritiae* non obnoxius, de qua huius vocis vi v. ad Cat. XII, 1. Herzog. ad Caes. B. G. I, 40, 13. — Hunc locum Nonius IV, 245. laudat, consentiens plane cum codd., nisi quod pro *Romae* exhibet *Roma*, quae scriptura haud scio an vulgatae praeferenda sit. Primum enim *certiorem fieri* non est *edoceri*, neque simpliciter dicitur de iis qui aliquid cognoscunt, sed de iis, qui vel *litteris* vel *nuncio* de aliqua re audiunt. Quare si Sallustius dicere voluit Iugurtham, *quum Romae esset* (cf. c. XXXIII — XXXV.), *ibi* de Metelli innocentia edoctum fuisse, verba repugnant sententiae; et ut verba non repugnarent, res ipsa obstare videtur. Quid enim intererat Iugurthae, Romae de Metelli ingenio et moribus sciscitari, quum nullo pacto tum scire posset illum post duos annos imperatorem contra ipsum missum iri? Contra multo probabilius est callidum regem, quum novum ducem in Numidiam missum videret, continuo *Roma* ex amicis nuncia de eo *petiisse*, iisque neutiquam ex sententia acceptis suis rebus diffidere coepisse. Nam ne *certior factus* de Iugurtha olim *Romam* profecto intelligatur, obstat etiam *simul* particula, qua temporis aequalitas et coniunctio designatur; cf. ad Cat. XX, 17. — *Tum* in tali nexu respondet vernaculo *jetzt;* quippe Latini, ubi praeteritum tempus tanquam praesens intuentur, non utuntur *nunc* particula, quae tempori vere praesenti convenit, sed *tum* usurpant, quo significatur mentem dicentis ex praesenti tempore in prius quasi regredi et se recipere. cf. Zumpt. Lat. Gramm. §. 63. p. 239. ed. IV. Sall. Iug. LXXXI, 1. LXXXIII, 1. CII, 14. Liv. XXI, 35. *Moenia eos* t u m *transcendere.* Tacit. Ann. I, 57, 4. I, 63, 4. Walch. Emendd. Livv. p. 138. Aug. Grotefend. Comment. ad Exerc. styli Lat. p. 306 sq. Walch. ad

certior Roma factus, diffidere suis rebus, ac tum
2 demum veram deditionem facere conatus est. Igitur legatos ad consulem cum suppliciis mittit, qui tantummodo ipsi liberisque vitam peterent, alia
3 omnia dederent populo Romano. Sed Metello iam

Tacit. Agric. c. X. p. 185. et quae de eadem re diximus in Ephemerr. Scholl. a. 1830. Sect. II. n. 18. p. 143.

§. 2. *cum suppliciis*] *Supplicia* explicant signa supplicum, quae qui gerebant supplices se profiterentur, a Graecis ἱκετηρίαι, ἱκετήριοι κλάδοι, vel στέμματα vocata; constabant enim frondibus oliaginis vel laureis, quas manibus gestabant, qui pacem peterent. Simili fere modo Festus Grammat. Lat. Vol. II. p. 247. ed. Lindemann. *supplicia*, inquit, *sunt, quae caduceatores portant; ea sumebantur ex verbena felicis arboris*; ad q. l. vide interprr. p. 677. Ista ratio victorum gratiam quaerendi quamquam desperatis rebus et maxima urgente calamitate in usu fuit, tamen Iugurthae condicioni, qui sibi a Metello cavere vellet, non admodum convenire videtur. Quare *supplicia* putamus a Sallustio eo sensu esse dicta, ut significent *intentas preces*, qua potestate hoc vocabulum aperte posuit Iug. LXVI, 2. *Vagenses fatigati regis suppliciis, neque antea voluntate alienati, inter se coniurant.*

§. 3. *Sed Metello* etc.] *Metello*, qui casus pendet ex *cognitum erat*, Faber pro ablativo cum *ab* praepositione dictum censet, remittens ad Zumpt. Gramm. Lat. §. 72, 6. p. 334. ed. IV. et ad Ramshorn. Gramm. Lat. §. 124, 1. p. 219. ed. I., qui eadem docent. Sed falsam esse istam de dativo doctrinam recte viderunt Hoffmannus in Iahnii Annall. Phil. et Paed. a. 1828. Vol. II. Fasc. I. p. 15. Aug. Grotefend. Gramm. Lat. ampl. Vol. II. §. 13. p. 11. et §. 391. p. 299. et Otto ad Cic. de Finn. I, 4, 11. Excurs. II. p. 374.; ubique enim propria dativi potestas, quam *commodi* vocant, ita valet, ut is casus nullo negotio a verbo repeti possit, modo teneas multorum verborum passivam formam intransitivum aut reflexivum sensum admittere. Quoniam igitur *cognitum esse* idem significat atque *notum esse*, dativus priori verbo additus non aliam vim habet quam alter, ex *notum esse* pendens, quem nemo dicet pro ablativo et *a* praepositione positum esse; cf. c. XLVIII, 1. CXII, 1. Ita *compertum est mihi* dicitur non aliam ob caussam, quam quia horum verborum sensus est *certo persuasum est mihi*; Catil. XIV, 7. XXII, 4.

antea experimentis cognitum erat genus Numidarum infidum, ingenio mobili, novarum rerum avidum esse. Itaque legatos alium ab alio divorsos aggre- 4
ditur, ac paullatim tentando, postquam opportunos sibi cognovit, multa pollicendo persuadet, uti Iu-

Iug. LXXV, 2. Neque diversa est aliorum verborum ratio; cf. Iug. LXX, 2. *Ex quo illi gloria opesque inventae*, quod germanice est *es fand sich für ihn*. Fragmm. Historr. I, 15, 22. *Exercitus, cui per tot volnera nihil praeter tyrannum quaesitum est*, i. e. *für welches nichts geschafft, nichts gewonnen wurde, als* etc., ubi dativus, etiam activo verborum *quaerere* et *parare* addi solitus, nihil insolentiae habet; adde Fragm. Historr. III, 11, 1. Liv. XXV, 6, 11. Sall. Iug. CVII, 1. *Saepe ante paucis strenuis advorsum multitudinem bene pugnatum*, i. e. *pugnam secundam fuisse* seu *victoriam contigisse*. Fragm. Historr. I, 15, 25. *Quae si vobis pax et concordia intelleguntur*, i. e. *si vobis significant* sive *pax et conc. esse videntur*. — Verba *iam antea experimentis cognitum erat* Colerus ita intellexit, quasi Metellus ipse haec experimenta fecerit; ac quum in Africa nullam dum eorum copiam illi fuisse videret, inepte coniecit *in Hispania* eum Numidarum ingenium infidum cognovisse. Sed nihil impedit quominus *experimentis* intelligamus de rebus ante Metelli adventum in isto bello factis; *experimenta* igitur sunt *Thatsachen*, quae non opus est per ipsum facta esse. Apposite Cortius contulit Tacit. Agric. c. XIX, 1. *Animorum provinciae prudens simulque doctus per aliena experimenta*. — *Esse* Cortius contra omnium codd. fidem tacite omisit.

§. 4. *aggreditur*] Hoc verbum Gerlachius explicat *appellat*, non prorsus falso, sed non satis accurate; nam *aggredi* in tali quidem nexu significat arte tentare, et quasi capere vel expugnare ac sibi obnoxium reddere studere; cf. c. XVI, 4. XXVIII, 1. LXI, 4. LXV, 3. — *Sibi* deest in Struv. et ante *opportunos* legitur in Min. 1. 2. Cortius inconsulto delevit. — *Sin* refertur ad praegressam sententiam condicionalem, quae in voce *maxume* latet; eius enim sensus est: *si id fieri posset*; v. ad Cat. c. LI, 24. coll. annotat. ad Iug. XXXV, 4. — Verba *quae ex voluntate forent* Cortius recte intelligenda esse vidit de *Metello*, iubente regi nunciare, quid ipse fieri vellet, ut pax conveniret. Hac reiecta interpretatione Gerlachius, quem Faber sequitur, verba ad *Iugurtham* spectare censet, quippe cui Metellus talia nun-

gurtham maxume vivum, sin id parum procedat, necatum sibi traderent; ceterum palam quae ex voluntate forent regi nunciari iubet. Deinde ipse paucis diebus intento atque infesto exercitu in Numi-

ciari iusserit, qualia ille nunciari sibi cupiverit. Sed quod dicit, quominus de Metello haec accipi possint, obstare coniunctivum, et non additam voluntatis explicationem, quum Metelli sententia indicativo fuerit enuncianda accuratiusque de ea exponendum, id prorsus a vero alienum est, neque refutatione eget; nam quivis Latine doctus intelligit, quam bene coniunctivus habeat ad Metelli mentem declarandam. Tum res ipsa satis clare ostendit *Metelli* voluntatem, non *Iugurthae* intelligendam esse; inepte enim Metellus, qui pro victore agere posset, et revera egit, se ad hostis callidi voluntatem composuisset. — *Palam* Langius ex parte recte interpretatur „universis legatis, *quibuscum antea separatim et clam relicuis egerat.*“ Muellerus emendaturus illud *universis legatis*, quod in verbis non inest, explicat *pro concione*, non satis commode. Respondit enim Metellus, ut mos militiae, *in consilio;* cf. c. XXIX, 5. et LXII, 4. ubi v. — Pro *ceterum* pauci codd. male *cetera* habent; cf. ad c. II, 4. — Pro *nunciari* Bipontt. et Gerlachius ex Aldina scripserunt *nunciare*, quod etiam Paris. A. C. b. x. Einsiedel. Turic. 1. et Teg. confirmant. Non improbarem, si modo plures probatae fidei codd. assentirent; nam commode eos suppleri potest. cf. Duker. ad Liv. XXIV, 15, 5. Sed vulgata non temere est mutanda.

§. 5. *intento atque infesto exercitu*] Ablativum sine *cum* praepositione positum Gerlachius pro insolentissima structura habet. Veram eius rationem illustravimus ad Catil. c. LVII, 4. p. 301., ubi Basileensem editorem pariter errantem vidimus. cf Aug. Grotefendi Gramm. Lat. ampl. Vol. II. §. 403, 2. p. 310. Iug. LV, 4. CVII, 2. LIX, 3. et quae collegit Boetticherus in Lex. Tacit. p. 6. Praeterea in omnibus edd. haec verba pessime commatibus a relicua oratione disiunguntur, quo quis facile induci possit, ut ablativos absolutos esse credat. *Intentus exercitus* est, qui non remisse agit, nulliusque rei, cuius in bello usus, negligens est. cf. Liv. XXIV, 35, 10. *Marcellus quam poterat maxime intentus atque agmine ad omnes casus composito ibat,*“ quibus verbis ipse Livius quid sit *intentus* explicat. — *Infestus* non est, ut Cortius interpretatur, stimulatus in hostem, sc. superiore ignominia, sed in universum significat *hostilem speciem prae se ferens*, non ita, uti

diam procedit, ubi contra belli faciem tuguria plena hominum, pecora cultoresque in agris erant; ex oppidis et mapalibus praefecti regis obvii procedebant, parati frumentum dare, commeatum portare,

solet in pacato, procedens. Simili sensu *infesta signa* saepissime dicuntur apud Livium; cf. Drakenborch. ad II, 46, 7. — *Paucis diebus* explic. c. XI, 1. — *Erant* Cortius contra omnium codd. fidem omisit. — *Obvii* tuentur optimi codd. Nazar. Bas. 1. Sen. 1. Leid. L. ac praeterea Ursini liber, Palat. 2. Guelf. 1. 2. Vin. 2. Rem. 2. Leid. A. B. H. I. N. Wassii Reg. B. Publ. Bodl. et Mark. *A.* m. pr.; relicui *obviam* habent, quod librarii saepe pro adiectivo dederunt. v. ad c. XXI, 1. LXIX, 1. CXIII, 5. — *Procedebant* Grutero suspectum fuit, quia eodem verbo paullo ante usus est Sallustius; sed v. quae de tali repetitione monuimus ad Cat. IX, 4. cf. supra c. XIII, 2. 3. — Structuram *parati dare* Zumptius Lat. Gramm. §. 80, 5. not. p. 433 sq. ed. IV. non satis accurate explicat, infinitivum vices dativi sustinere dicens, quod eo magis mirum est, quum recte paullo ante praecepisset infinitivum tantummodo nominativi et accusativi vim habere. Non est enim dubium, quin semper *accusativi* potestate intelligendus sit infinitivus ex adiectivis *paratus*, *aptus*, *utilis*, *contentus*, *dignus*, *peritus* ac similibus aptus, quippe quo significetur id, *cuius respectu* aliquis *paratus*, *dignus*, *peritus* est, sive id, *circa quod versatur* alicuius paratus animus, utilitas aut dignitas. Quae structurae ratio quamquam Graecis peculiaris est, tamen non est, quod cum Zumptio eam bonis Latinorum scriptoribus abiudices, quum ista accusativi Graeci, quem dicunt, potestas apud Latinos latius pateat, quam vulgo concedunt Grammatici; v. notata ad Cat. XXXI, 3. LI, 29. ad Iug. V, 4. XXXI, 9. De usu infinitivi ex adiectivo pendentis cf. Sall. Catil. XX, 17. Iug. XLIX, 3. CVIII, 2. Caes. B. C. I, 7, 7. B. G. II, 3, 3. Auct. B. Afr. c. VI, 6. Cic. p. Quinct. c. 2, 8. Epp. ad Famm. XV, 4, 27. Lentulus ibid. XII, 15, 5. Poetas tamen, et qui poetarum dictionem imitantur, maiore quadam in his licentia uti vix opus est monere; v. Vechneri Hellenol. p. 303 — 313. Bentlei. ad Hor. Od. I, 1, 5. — *Portare* Muellerus explicat *afferre*, i. e. praebere; sed ita idem foret atque *frumentum dare*. Quare assentior Cortio, qui: „*commeatus*, inquit, proprie est, quod cum agmine incedit, et *exercitus necessitatibus inservit.* Eum parati erant *portare*, ut milites et iumenta labore levarent.“ Perperam igitur Gerlachius

6 postremo omnia, quae imperarentur, facere. Neque Metellus iccirco minus, sed pariter ac si hostes adessent, munito agmine incedere, late explorare omnia, illa deditionis signa ostentui credere, et insidiis lo-
7 cum tentari. Itaque ipse cum expeditis cohortibus, item funditorum et sagittariorum delecta manu apud

comm. port. interpretatur: comm. in *certa* loca ab imperatore designata deferre, quam explicationem prorsus mirifice contendit loco c. LXXV, 5. monstrari ac firmari. — *Postremo* v. ad c. XVI, 3.

§. 6. *munito agmine*] Ita Tacitus Annall. XIII, 40, 2. *Non ignaro duce nostro, qui* *viae pariter et pugnae composuerat exercitum.* Sall. Iug. C, 1. *Sed pariter atque in conspectu hostium* *quadrato agmine incedere.* Quomodo autem hic agmen *munitum* fuerit, auctor mox enarrat. Cort. — *Ostentui credere* i. e. credere *ostentui esse*, sive specie quidem ostentari, sed non vere bonoque animo facta esse. Structura non diversa est ab ea, quam illustravimus ad c. XXIV, 10. p. 147., aut a cognata dictione *obtentui esse*, de qua v. Cort. ad Fragm. Historr. I, 15, 24.; sed quum vulgari usu *ostentui esse* significet vanae vel superbae gloriationi inservire, Sallustius novo modo, quamquam proprietatis retinentissimus, vocabulum eo sensu posuit, ut significet vanam speciem exhibere, cui veritas non respondeat. — *Tentari* cum Bipp. scripsimus ex Fr. Gronovii coniectura; codd. enim omnes *tentare* exhibent, quod nullo modo persuadere nobis possumus hic ferri posse, quum subiectum desit. Interpretes quidem omnes contendunt, quum in structura accusativi cum inf. saepe subiectum lectori supplendum relinquatur, nihil facilius esse, quam ut h. l. *Iugurtham*, vel *eos*, vel *illos*, vel *quosdam*, vel *hostes* suppleas. Sed quum in antegressis tantummodo de Metello dicatur, ac prorsus nihil sit, unde hostium vel Iugurthae subiectum petatur (inepte enim Gerlachius personam ex verbis *ostentui esse* sumi posse censet), nihil certius est, quam *tentari* scribendum esse, quo structura optime procedit. Ad perversam sententiam suam stabiliendam Gerlachius pessimis exemplis utitur, corrupto altero, Catil. LI, 40. ubi v., altero alieno, Iug. CXIV, 2., quippe ubi subiecti ellipsis facilem excusatianem ab antecedentibus verbis habeat, quod constructionis genus illustravimus ad Catil. XXXI, 7. In ed. min. tamen ipse haec

primos erat; in postremo C. Marius legatus cum equitibus curabat; in utrumque latus auxiliarios equites tribunis legionum et praefectis cohortium dispertiverat, uti cum his permixti velites, quacumque accederent equitatus hostium, propulsarent. Nam in 8
Iugurtha tantus dolus tantaque peritia locorum et

damnavit, Gronovii coniectura in textum ascita. Novo modo Faber vulgatam expedire studuit, cuius annotatio haec est: „er glaubte, *sie* (nämlich die Zeichen der Unterwerfung) *prüften* die Gelegenheit zu Nachstellungen, d. h. sie sollten dazu dienen, zu zeigen, ob Gelegenheit zu Nachstellungen wäre.“ Quae fateor me non intelligere. Consimili modo Sellingius in Lectt. Sall. p. 26., ut probet *signa* subiectum esse *tentare* verbi, monet saepe de *rebus* dici, quod proprie *hominum* sit, collatis alienissimis a nostro loco exemplis c. XLIX, 5. LIII, 6. et 8. LXVI, 2.; nec minus falsa germanica eius interpretatio: „er glaubte *jene Zeichen beabsichtigten* nur eine Gelegenheit, ihn zu überfallen.“ Nam quum illa signa non ipsae essent insidiae, sed potius ad *tegendas et celandas* insidias essent simulata, per se patet *locum* hic non esse *occasionem*, sed *regionem*, neque *tentare* valere idem quod *quaerere* vel *petere*, sed *infestare*. Sensus est igitur: credebat illa deditionis signa simulata esse, et *insidias in illis regionibus structas*, quibus imprudens invaderetur. Ceterum non dubium est, quin depravatio inde orta sit, quod scribae iam mature pravam sententiam conceperunt, de *Metello*, qui *hostibus* insidias strueret, sermonem esse.

§. 7. et 8. *apud primos erat*] In Leid. K. Martin. et Bern. 1. pro *erat* legitur *adesse*, per se haud male, et ita, ut potius putes scribas imperfectum pro infinitivo intulisse, quam contra; sed tam paucorum codd. fides nos non movet. — *In postremo* — *c u m equitibus* quomodo intelligendum sit, dictum ad c. XLIX, 1. — *Curabat* explic. ad Cat. LIX, 3. — *Praefectis c o h o r t i u m* Faber perperam intelligit de cohortibus *auxiliariis sociorum;* de quo errore v. quae notavimus ad c. XCIX, 1. — *Quacunque* certissimam Cortii coniecturam non dubitavimus recipere pro vulgata scriptura *quocunque*, quam omnes codd. tuentur. Recte enim vidit Cortius verba *quocunque accederent*, i. e. *in quemcunque locum venirent*, non posse nisi de velitibus, aut in universum de exercitu Metelli intelligi, ita

militiae erat, ut absens an praesens, pacem an bellum gerens perniciosior esset in incerto haberetur.

XLVII. Erat haud longe ab eo itinere, quo Metellus pergebat, oppidum Numidarum, nomine

intellecta autem ineptam sententiam praebere. Neque enim ubique equites hostium erant, neque Metellus id consilium habebat, ut eos, qui sibi maxime cavendi essent, quaereret peteretque; verum id agebat, ut contra *subitas* Numidarum equitum *aggressiones* exercitus quam firmissimus esset, eamque ob caussam peditibus in medio collocatis, tum in primo atque postremo, tum in latere utroque ea militum genera collocaverat, qui hostibus arcendis maxime idonei essent. His rebus ita provisis se confidebat Numidas, *quacunque via* vel *quacunque ex parte invaderent* Romanos iter facientes, propulsare posse; cf. c. LV, 8. *qua venturum hostem audierat.* XXXVIII, 6. *Eaque Numidae cuncti irrupere.* Liv. IV, 19, 2. *Cornelius Cossus quum ad impetum Tolumnii, quacumque se intendisset, trepidantes Romanas videret turmas.* Iam vides *accedere* quam commodum sensum habeat de subitis Iugurthae impetibus intellectum, quales saepissime ille facere solebat, uti Sallustius narrat c. L, 5. LIV, 9. LVI, 4. LIX, 2. LX, 3. *Equitatus* plurali positum legitur etiam apud Caes. B. C. I, 61, 3. ubi Davis. contulit Auct. de B. Hisp. c. 36. de B. Afr. c. 14. et Flor. III, 11, 8. Ad emendandum locum nostrum Gerlachius recte vidit etiam commate, quod vulgo post *accederent* habetur, post *hostium* transposito esse opus; sed pro inconstantia sua in ed. min. rursus ad vulgatam, in Commentt. p. 285. damnatam, rediit. Vix est autem quod moneatur ex antegressis *eos* suppleri debere, quod ad *propulsarent* pertineat; cf. c. XXV, 7. XXXI, 28. XLIX, 4. LXXI, 2. XCII, 2. XCV, 2. — *Que* post *tanta* Vinar. 1. non habet, ac probat Cortius. Eum Gerlachius recte quidem non secutus est; sed quod dicit „orationis numerum necessario postulare", ut *que* addatur, id nihili est. Quasi vero copulae ellipsi omnis numerus evertatur, neque asyndeton in Sallustio ferri possit! — *Pacem an bellum gerens* per zeugma dictum esse non dubium videtur; nam proprie *pacem gerere* non dicitur. Aliter visum Fabro, qui zeugma hic haberi negat, quia *gerere* valeat *ostendere*, vel *prae se ferre.* Sed sic quoque diversa ratione verbum ad duo substantiva referri in promptu est. cf. Fragm. Historr. Inc. 160. *Ut res magis quam verba gereren-*

Vaga, forum rerum venalium totius regni maxume celebratum, ubi et incolere et mercari consueverant Italici generis multi mortales. Huc consul simul ten- 2 tandi gratia, et, si paterentur, opportunitate loci

tur. Inverso modo auctor locutus est Iug. CIX, 2. *Quaesitum ab eo, pacem an bellum agitaturus foret.* v. ad XXXVIII, 9. et ad LV, 1.

XLVII. §. 1. *quo Metellus pergebat*] Cortius pro *quo* male coniiciebat scribendum esse *qua*, non sentiens *quo* non adverbium, sed relativum esse. — *Vaga* h. l. exstat in Paris. z. m. pr. Guelf. 4.; proxime accedit *Vaca* in Guelf. 3. et *Vacha* in Guelf. 11. Reliqui omnes habent *Vacca*, quod improbavimus ad c. XXIX, 4. — *Celebratum* i. e. frequentatum, quemadmodum *celebre* dicitur id, quod non sine magna hominum multitudine cogitatur; cf. Tacit. Ann. XIV, 48, 1. *Antistius probrosa adversus principem carmina vulgavit celebri convivio.* Cato de R. R. c. 1. *Via bona celebrisque.* Gell. I, 8. *Ad Laida conventus ex omni Graecia celebres erant.* v. Doederlin. Synonymm. Latt. Vol. I. p. 25.

§. 2. *Huc consul*] Male nonnulli codd., velut Rem. 1. Struv. Vrat. 3. Erl. Misn., propter *imposuit* habent *huic*, quod Bipontt. receperunt; sed *huc* ceteri editores recte tuentur. Nam quum *imponere* saepissime sine casu ponatur, ut ostendimus ad Cat. c. LI, 28., nihil obstat quominus adverbium loci ad sententiam accuratius declarandam adiiciatur. cf. infra c. LIV, 6. *Ubicunque res postulabat, praesidium impositum.* LXVI, 2. *Vagenses, quo Metellus praesidium imposuerat.* LXXV, 4. *Conquirit quam plurimum potest domiti pecoris, eoque imponit vasa.* Neque multum dissimilis est locus c. LXI, 1. *In his urbibus praesidia imponit;* eademque analogia *addere* verbum non dativum eius rei, cui aliquid additur, adiunctum habet, sed pro eo loci adverbio quorsum spectet additio significatur. cf. Liv. I, 33, 3. *Additi eodem haud ita multo post novi cives*, ubi Drakenborchius comparavit Cic. Lael. c. 18, 5. (§. 65.) *Addendum eodem est, ut ne in criminibus aut inferundis delectetur, aut credat oblatis.* — Qui sequitur locus mirifice vexavit editores, et a plerisque omnibus non minus male scriptus quam explicatus est. Quorum erroribus examinandis et refellendis ne fatigemus lectores, eam viam inibimus, ut scripturam a nobis receptam explicemus, ceterorum rationes breviter

praesidium imposuit; praeterea imperavit frumentum et alia, quae bello usui forent, comportare, ratus,

tangamus. Igitur *tentare*, ad quod verbum suppleas *eos* ex antecedentibus, est *ad desciscendum et ad proditionem illicere*, ut c. XLVIII, 1. XXIII, 1. XLVI, 4. LXVI, 1. Liv. XXIV, 7, 1. ibid. c. 13, 7. et c. 14, 1., quae prima caussa erat praesidii imponendi; altera erat *opportunitas loci*, quem si teneret, multum se ad res feliciter gerendas adiutum iri videbat Metellus; magnam autem utilitatem ex loci opportunitate tum demum habiturus erat, si incolae sibi faverent, quare auctor addit *si paterentur*, sc. *se tentari*, i. e. corrumpi et ab Iugurtha alienari. Duplicem caussam, qua Metellus movebatur, Sallustius significavit particulis *simul — et*, quae sibi respondent, ut c. LXIV, 5. *Criminose simul et magnifice de bello loqui*. LXX, 5. XXIV, 5. XCVI, 1. XCVII, 5. CVI, 1. Cat. XXVIII, 4. Fragm. Historr. III, 22, 21. cf. Gronov. ad Liv. XXVI, 43, 7. et Drakenborch. ad XXXIII, 12, 2. Praeterea auctor variata structura in bimembri oratione usus est, ut saepissime, v. ad c. V, 4. VII, 1. Ablativum autem in caussae declaratione legitime poni docuimus ad Catil. XXXI, 3. Haec satis simplicia prorsus pervertit Cortius scribendo: *tentandi gratia, si paterent opportunitates loci*. Scilicet ut haberet, quo *tentandi* referret, et auctoritate Sen. 1. omisit, ex Rem. 1. scripsit *paterent*, *opportunitates loci* inepte explicavit *munitiones*, *turres*, *arces*, neque sensit absurdam ita fieri totam sententiam. Nam si praesidium re vera imposuit Metellus, quid opus erat tentare, num imponere posset? Ceterum pro *opportunitate*, quod quibus libris firmetur non solum priorum editorum, sed etiam Gerlachii negligentia nescimus, fere omnes codd. habent *opportunitates*. Sed accusativus scribis debetur, qui non haberent quo *paterentur* referrent; vereque Gerlachius monuit ex eo, quod in Guelf. 11. Med. 4. 10. et Bon. legitur *propter opportunitates*; intelligi primitus *opportunitate* scriptum fuisse, cuius structurae vim librarii praepositione addita illustrare voluerint. Sed non placet quod idem antecedentia verba sic explicat: „animos illorum explorandi gratia, *an servitii iugum a Romanis sibi impositum aequo animo ferrent*.“ Multo inconsultius Bipp. egerunt, insulsa coniectura textum onerantes: *sim. tent. gr. et opperiundi, si paterentur opportunitates loci*,“ cui inepti auso ansam dedit glossa cod. Vin. 2., alieno loco textui illata, *sim. tentandi gratia et piundi*, i. e. *experiundi*, quod aliquis *tentandi* verbo superscripserat.

id quod res monebat, frequentiam negotiatorum et commeatum iuvaturum exercitum, et iam paratis re-

comportare] Bipontt. ex solo Guelf. 10. scripserunt *comportari*, rati *imperare* pariter ut *iubere* infinitivum passivi asciscere, ubi accusativus personae, quae iubetur, non additus sit. Quod quum per se non plane verum sit, v. ad c. XLVI, 4. coll. Catil. XVI, 2., tum non viderunt Bipp. h. l. ex antegressis ad verbum *imperavit* commode suppleri *iis*, quo facto inf. activi rectissime habet. Cortius eo insolentiae processit, ut *comportare* prorsus deleret, tum quod *imperare* saepissime cum solo accusativo rei sine infinitivo construatur, tum quod codd. discrepantiae verbum a scribis illatum esse ostendant. In nonnullis enim legitur *praeparare*, in Guelf. 7. *compararent*, in Guelf. 11. Med. 2. et Ven. 3. m. sec. *comportarent*, in 10. *comportari;* sed haec omnia ita comparata sunt, ut quivis, cuius iudicium praeiudicatis opinionibus non praepediatur, intelligat facillime ea ex vera scriptura oriri potuisse. Infelicius Cortio egit Gerlachius in loco constituendo. Nam quum in Med. 7. ita scriptum invenisset: *praes. imposuit. frumentum et alia, quae bello usui forent eo portare;* ac quum Med. 8., qui relicua sana habet, pro *comportare* ostendat *comportavit*, Basileensis editor, qui in contextu veram scripturam praebuit, in Commentt. p. 287. Sallustium contendit ita scripsisse: ... *praes. imposuit; praeterea frumentum et alia, q. b. u. forent, eo portare*. In quo primum illud mirum est, quod, quum cod. Med. 7. duo verba *praeterea imperavit* omittat, Gerlachius eius fide alterum abiiciat, alterum retineat, tum quod scriptura cod. Med. 8. *comportavit* probari credit *imperavit* a scribis illatum esse, quum hoc ipsum verbum illa Med. 8. depravatione sustentetur. Nam quis non videt ineptum scribam, qui coniungeret *imperavit frumentum*, ad aequandam structuram in altero membro dedisse *comportavit* pro *comportare?* In Med. 7. autem *eo portare* natum ex corrupto vel male intellecto scribendi compendio *con* syllabae. Sed somniasse Gerlachium quum haec scriberet, vel ludibrio habuisse lectores, intelligitur ex ed. minore, ubi harum nugarum nulla mentio.

frequentiam negotiatorum et commeatum etc.] Haec non minus quam relicua in edd. turbata sunt. Sententia verborum satis plana haec est: ratus frequentiam negotiatorum, Vagae incolentium, et per hos factam commeatus i. e. frumenti et omnium rerum, quarum in bello usus est, largam copiam magnae exercitui utilitati fu-

3 bus munimento fore. Inter haec negotia Iugurtha impensius modo legatos supplices mittere, pacem

turam; scilicet ita rebus iam paratis *parci* easque in futurum usum asservari posse. Assentimur enim Langio, *res iam paratas* vernacule interpretanti *Vorräthe;* quibus *munimento fuit* quod Vaga urbs et negotiatores copiam praebebant exercitum tum aliis rebus alendi, quam quas paraverat Metellus, ita ut his parcere et alio tempore uti posset. Sed iam singula dispiciamus. *Commeatum* fere omnes libri tenent; in aliis exstare *commeatu* dicit Ciacconius, sed qui ii sint, nescitur, neque ullo modo haec scriptura, quam Gerlachius in textu ed. mai. expressit, probari potest, ut maxime ostendit *iuvaturum.* Praeterea Inc. 1. et Guelf. 12. habent *commeatuum*, quod Bipp. in textum receperunt; quae res eos coegit, ut *iuvaturam* de coniectura scriberent. *Commeatuum* autem dicunt esse i. q. *commeantium negotii caussa*, male provocantes ad Tacit. Annall. XIV, 33, 1. in qua perversa vocabuli interpretatione Cortium secuti sunt, Excurs. IV. ad Iug. p. 928. Verba *iuvaturum exercitum* desunt in cod. Palat. 8. Laud. 3. et Vatic. 5. neque comparent in Edd. Venetis, Valentiniana et Mediolanensi. Ea abiicienda censuerunt Rivius, Palmerius, Gruterus, Cortius et Gerlachius, tum propter codd. auctoritatem, tum quod sequentibus verbis idem sensus insit, tum maxime quod *iuvaturus* valde suspecta participii forma sit et a grammaticis damnata. Sed de hac re Putschius ad h. l. prudenter: „Ego scio, inquit, quodcunque in bonis auctoribus a Grammaticorum legibus abhorret, non statim inducendum aut censoria virgula damnandum esse." Quod quum de multis aliis rebus valeat, tum valet de participio futuri activi, quod, quamquam legitime a supino descendit, tamen in nonnullis verbis cum eo non congruit, ut in errorem incurrat, qui propter hanc discrepantiam vel participium soloecum putet, vel eo probato perfectum et supinum ei conveniens in usu fuisse contendat. Ita si Horat. Ser. I, 4, 44. dixit: *os magna sonaturum,* non sequitur Latinos etiam *sonavi* et *sonatum* dixisse. Vitio caret *praestaturus*, nam eo usus est Cic. Epp. ad Famm. I, 8, 8. ubi v. Cort. VI, 8, 8. Auct. de B. Alex. c. XIX, 6. Val. Max. V, 6, 8. sed multum fallatur, qui inde coniiciat etiam *praestavi* et *praestatum* bonum esse. Pariter *tuiturus* et *fruiturus* recte habet; sed quae harum formarum caussa circumferuntur participia *tuitus* et *fruitus*, a grammaticis efficta sunt, neque bonorum scriptorum usu comprobantur. Quid quod ea verba, quae supino prorsus carent, participium fut. act. habent, velut *doleo*, *doliturus*, *careo*, *caritu-*

orare, praeter suam liberorumque vitam omnia Metello dedere. Quos item, uti priores, consul illectos 4

rus, insigni documento sunt, non plane necessarium fuisse, ut participio congruens supini forma in usu esset. His rebus ita comparatis *iuvaturus* eo minus offendere potest, quum eo non tantum Sallustius, sed etiam Plin. Epp. IV, 15, 13. et Petronius Sat. c. XVIII. usus sit. Quae autem editores permovit religio, ab inscitia profecta, ut propter *iuvaturus* duo verba pro spuriis haberent, eadem haud dubie scribas impulit, ut istas voces omitterent. Denique quod Gerlachius ad vulgatam labefactandam dicit, sequentibus verbis eundem fere sensum contineri, non vidit ea ita comparata esse, ut explicent *quomodo* exercitum iuvari credat Metellus. *Et* igitur h. l. ea potestate positum est, quam illustravimus ad Catil. c. XIX, 2. In longe plurimis tamen codd. vocibus coniunctis *etiam*, non *et iam* scriptum est, quae diversitas nullam vim habet ad nostram rationem infringendam, quum ista corruptione nihil sit frequentius, v. Drakenborch. ad Liv. I, 47, 9. et supra c. XI, 3. Ad hoc in Vat. 4. pro *et iam* est *et in*, Min. autem 2. et Flor. 1. *iam* non habent; quare Gerlachius, in toto hoc loco imperite versatus, in Commentt. p. 287. Sallustium sic scripsisse contendit: *frequentiam negotiatorum et commeatum paratis rebus munimento fore.* Postremo monemus Bipp. edidisse *etiam pacatis r.*, nonnullis autem antiquiorum editorum pro *paratis* placuisse *patratis*, quae refellere non est opus.

§. 3. et 4. *impensius modo*] i. e. *modum excedebat* legatos mittendo. cf. c. LXXV, 1. — *Dedere* i. e. ad dedendum se paratum ostendere. Quae sequuntur verba, *pacem, quam postulabat, neque abnuere, neque polliceri*, clare ostendunt falsum esse, quod vulgo praecipitur, *polliceri* de iis dici qui *sua sponte* aliquid *offerant*, *promittere* de iis, qui *rogati* vel *invitati* aliquid *condicant*; v. Doederlin. Synonym. Lat. Vol. IV. p. 109. §. 1. Serv. ad Virg. Aen. I, 241. In utraque enim sententia dici utrumque, loci docent accurate considerati, idque iam perspexit Herzogius ad Caes. B. G. I, 16. p. 42. et ad Sall. Cat. c. XLIV, 2. p. 223., ac simul vere observavit, *polliceri* non alia re differre a *promittere*, nisi quod maiore vi et graviore asseveratione sententiam enunciet, quod etiam Donato visum ad Ter. Andr. II, 3, 27. *Pollicetur* igitur is, qui *pro certo affirmat* se in alicuius gratiam aliquid facturum, *promittit* is, qui simpliciter *dicit* vel *significat et quasi enunciat* se alicui aliquid praestiturum. Utriusque verbi vim complectitur germanicum *versprechen*, ita tamen, ut proxime accedat ad sensum dictionum *ver-*

ad proditionem domum dimittebat; regi pacem, quam postulabat, neque abnuere neque polliceri, et inter eas moras promissa legatorum exspectare.

XLVIII. Iugurtha ubi Metelli dicta cum factis composuit, ac se suis artibus tentari animadvortit; quippe cui verbis pax nunciabatur, ceterum re bellum asperrumum erat, urbs maxuma alienata, ager

sichern, sichere Zusage geben, si *polliceri* verbo vertendo adhibetur, sed tantummodo valeat *verheissen*, *Aussicht auf etwas gewähren*, *Hoffnung machen*, si *promittere* vocabulo respondet. *Polliceri* et *pollicitari* verborum haec sunt exempla apud Sallustium: Catil. XXI, 2. XXIII, 2. XXVI, 3. XXVIII, 1. XXXVIII, 1. XL, 6. XLI, 5. Iug. VIII, 1. XVI, 3. XXIII, 2. XXXVI, 2. XLIX, 4. LVI, 2. XCIII, 6. XCVII, 2. CIII. 7. CXI, 1. *Promittere* legitur Iug. XLVII, 4. LXXX, 3. CXI, 3. CXIII, 1. Quibus inter se collatis facile patet plerumque ex arbitrio dicentis pendere, utrum graviorem, an leniorem voluntatis declarandae modum adhibendum putet; si quis vero sua sponte aliquid offerat, aut id agat, ut quasi praemio proposito aliquem in suas partes traducat, aut ad rem magnam impellat, non mirum esse si efficacioris sensus verbum *polliceri* usurpetur.

XLVIII. §. 1. et 2. *ac se suis artibus*] In nonnullis Cortii codd., quos ille tamen non nominat, ut etiam in paucis ante Gruterum collatis et Paris. b. inverso ordine legitur: *ac suis se artibus*, quae verborum collocatio multo magis quam vulgata Latinum colorem refert; v. quae de lege pronominis personalis collocandi disputavimus ad Catil. I, 1. Ac praeterquam quod ipsa sententiae ratio paene postulat *suis*, in quo vocabulo vis inest, praemitti, consimilis Livii locus idem suadet, lib. XXII, 16, 5. *Nec Hannibalem fefellit suis se artibus peti.* — *Verbis* i. e. *specie*, cui respondet *re*, illustravimus ad Cat. LII, 35. p. 279. Cortius praeterea comparavit Liv. XXXV, 46, 6. XXXVII, 53, 4. — *Tentati* i. e. ad deficiendum illecti; v. ad XLVII, 2. — *Tramitem* Cortius esse dicit viam non militarem, sed angustam, privatam, et quae simul faciat itineris compendium, coll. Iustino XXXVIII, 9, 6. Liv. II, 39, 3. Cic. Philipp. XIII, 9, 19. Sall. Iug. XXXVIII, 1. Vera haec; sed quod inde coniicit unumquemque tramitem per se esse *occultum*, eoque veram Sallustii manum in cod. Eccard. haberi, qui *occultos* omisit,

hostibus cognitus, animi popularium tentati; coactus rerum necessitudine statuit armis certare. Igitur ex- 2
plorato hostium itinere in spem victoriae adductus ex opportunitate loci quam maxumas potest copias omnium generum parat, ac per tramites occultos exercitum Metelli antevenit. Erat in ea parte Nu- 3
midiae, quam Adherbal in divisione possederat, flu-

id, ut plurima Cortii, ad somnia pertinet, quae ne speciem quidem veri habent.

§. 3. *in divisione possederat*] i. e. quum divisio fieret possidendam acceperat sive occupaverat; v. ad c. XVI, 5. — Pro *millia viginti* vulgo editur *millia* *passuum viginti*, ut est in plerisque codd. Sed *passuum* vocabulo carent Paris. z. et Fabric. 1., codices antiquissimi et ex eodem fonte derivati, quorum auctoritatem egregie confirmat Arus. Mess. in Corp. Gramm. Lat. Vol. I. p. 215. ed. Lindemann. Ab interpolatoribus additum esse *passuum* hoc etiam documento est, quod in Einsiedel. Tur. 1. Erl. Teg. et Misn. ista vox post *viginti* legitur, in Bas. 1. autem et Paris. c. exstat *millia habens passuum viginti*, scribis ignorantibus in designanda itinerum mensura *passuum* saepissime omitti, de quo usu diximus ad c. LXXV, 2. — *Ab* praepositio quam vim habeat in verbis *vastus ab natura* patebit ex dictis ad c. XIV, 2. cf. Hand. de Particc. Latt. Vol. I. p. 57 sq. Cortius praeterea laudavit Cic. de Off. I, 44, 155. *Ab doctoribus atque doctrina instructi;* et Planc. in Cic. Epp. ad Famm. X, 15, 3. *Ab equitata firmus.* Ceterum *vastus ab humano cultu* paullo audacius et insolentius dictum videtur; nam exspectes potius *vastus ab h. incultu*, quo vocabulo auctor usus est Cat. LV, 4. Sed quum *vastus* vocabulum negativae notionis sit, ista negandi vis quasi quadam cogitationis attractione transfertur etiam in nomen, ita ut *mons ab humano cultu vastus* cogitetur, quia *cultus humanus ab eo abest.* *Cultus* vocabulo in simili sententia, sed alia structura usus est Tacit. Ann. II, 24, 1. *Miles, nullo illic hominum cultu, fame absumptus.* III, 69, 4. *Insulam Gyarum immitem et sine cultu hominum esse.* — *Quasi* Cortius mirifice ad *collis* vocem refert, declivem latitudinem ex medio monte orientem non vere collem sed *quasi collem* dictam putans, quod paene absurdum est. Rectius vidit Gerlachius *quasi* h. l. ad *medio* refe-

men oriens a meridie, nomine Muthul, a quo aberat mons ferme millia viginti, tractu pari, vastus ab natura et humano cultu; sed ex eo medio quasi collis oriebatur in immensum pertingens, vestitus oleastro ac mirtetis aliisque generibus arborum, quae
4 humi arido atque arenoso gignuntur. Media autem

rendum valere *circiter*, *ferme*, in quod vulgaris comparandi potestas particulae transit, ubi vocabulis numeralibus aut adiectivis locum ac tempus definientibus additur. cf. Cort. ad Iug. L, 3. *Praesidio q u a s i duum millium peditum montem occupat.* Fragm. Hist. III, 6. Vechner. Hellenol. p. 428. Ruhnken. ad Ter. Heaut. I, 1, 93. Drakenborch. ad Liv. XXVII, 12, 16. — *Pertingens*, quod ad unum omnes tenent libri, plurimi editores auctore Gronovio ad Liv. XXV, 24, 6. mutarunt in *pertinens*; et sane *pertinere* verbum frequentius est in locorum situ describendo. Sed Gerlachio, qui *pertingere* probat, assentimur nihil esse, cur hoc verbum omnibus codd. firmatum, per se suspectum habeamus, praesertim apud Sallustium, in multis a vulgari usu discedentem. — *Vestitus* i. e. consitus; cf. Liv. XXII, 28, 5. *Ager non modo silvestre quicquam, sed ne vepribus quidem v e s t i t u m habebat.* id. XXI, 54, 1. Cic. de N. D. II, 53, 132. Gronov. ad Iustin. XII, 7, 7. Heins. ad Ovid. Fastt. I, 153. Cort. — *Humi arido* et *arenoso* non solum optimis libris, Nazar. Bas. 1. Leid. L. Einsied. Paris. b. c. x. z. et nonnullis aliis, sed etiam testimonio Prisciani XVIII, 31, 306. p. 271. ed. Kr. et Arus. Messi v. *humi*, in Gramm. Lat. Vol. I. p. 234. ed. Lindemann., confirmatur. In plerisque aliis codd. est *humo arida atque arenosa*; quod librarii dederunt, qui non intelligerent *arido* et *arenoso* neutra esse, substantivorum vi posita. Nam in Sallustio iam vestigia reperiri eius loquendi usus, qui apud poetas et Tacitum frequentissimus est, ut adiectivum non genere, numero et casu cum suo substantivo congruat, sed neutro genere positum genitivum alterius nominis adiunctum habeat, iam monuimus ad Cat. LIX, 3. p. 314. cf. Tacit. Annall. I, 61, 2. *Aggeres h u m i d o p a l u d u m imponeret.* ibid. I, 65, 4. *Illi sanguine suo et l u b r i c o p a l u d u m lapsantes disiicere obvios.* III, 69, 2. *D i v e r s o t e r r a r u m (eum) distineri.* IV, 41, 2. *Caesarem s e c r e t o l o c i mollitum munia imperii facilius tramissurum.* VI, 49, 2. *Donec filius l u b r i c u m iu-*

planities deserta penuria aquae, praeter flumini propinqua loca; ea consita arbustis pecore atque cultoribus frequentabantur.

XLIX. Igitur in eo colle, quem transvorso itinere porrectum docuimus, Iugurtha extenuata suorum acie consedit, elephantis et parti copiarum pe-

ventae exiret. Historr. II, 88, extr. *Ubi lubrico viae vel occursu alicuius procidissent.* Liv. II, 45, 10. II, 56, 5. Vide etiam Boetticheri Lex. Tacit. v. *adiectiv.* 2, 6. p. 35.

XLIX. §. 1. *transvorso itinere porrectum*] i. e. qui transvorso inter fluvium et montem (v. c. XLVIII, 3.) *tractu* porrigebatur, ita ut collis esset a latere exercitus Metelli, flumen petentis, cf. c. L, 1. *Transvorsum* autem est id, quod lineam rectam ad angulos pares secat. Perperam igitur Gerlachius huic vocabulo explicando *obliquus* adhibuit, quo significatur lineam rectam imparibus angulis secari. — *Extenuata acie* Cortius recte explicat: *extensa* et quam minime conferta aut condensata acie, coll. Auct. de B. Afric. c. XIV, 1. *Adversariorum equitatus sese extendere et in latitudinem promovere collesque amplecti et Caesaris equitatum extenuare simulque ad circumeundum comparare se coeperunt.* cf. Veget. II, 3. et III, 15. Heins. ad Sil. I, 396. Hunc locum Priscian. XVIII, 25, 227. p. 215. sic laudat: *Iugurtha extenuata suorum acie montem insedit;* sed iam C. Popma recte iudicat Grammaticum memoriae lapsu Sallustii verba pervertisse. — Pro *propior montem* Acad. Rem. et Guelf. 3. m. sec. *pr. monti;* male. v. ad Catil. c. XI, 1. Male etiam pauci codd. *propius* pro *propior;* v. ad c. XXI, 1. XXXVIII, 1. — *Cum omni equitatu et peditibus delectis suos collocat* omnes ferme codd. tenent; a Guelf. 11. tamen *et* abest, quinque alii *suis* habent pro *suos*, Fabric. 1. *suos* omisit, Sen. 1. Inc. 2. Guelf. 2. et 3. Med. 4. m. sec. et Barb. 2. *delectos* pro *delectis.* Ex quibus discrepantiis, nullam totius loci corruptelam arguentibus, sed potius multifaria scribarum negligentia ortis, Cortius novam conflavit scripturam, sensu quidem bonam, sed a male intellecta vulgata et iudicii libidine profectam. Scripsit enim: *cum omni equitatu pedites dilectos collocat,* hoc maxime argumento usus, quum Iugurtha praeter equitatum omnem et pedites delectos nullas copias habuerit, non intelligi quos praeterea *suos cum illis* collo-

destrium Bomilcarem praefecit, eumque edocet quae ageret; ipse propior montem cum omni equitatu et
2 peditibus delectis suos collocat. Dein singulas turmas atque manipulos circumiens monet atque obtestatur, uti memores pristinae virtutis et victoriae se-

care potuerit. Huic dubitationi Gerlachius, qui vulgatam retinuit, ita occurrit, ut dicat *suos* pronomine intelligi *equites regios, qui custodes corporis erant*, de quibus dicitur c. LIV, 4. LVI, 4. Sed horum equitum non videtur tantus numerus fuisse, ut in disponenda acie singularem locum obtinerent; neque ex antecedentibus ullo modo patet, hos intelligendos esse. Quare ita putamus capiendam vulgatam lectionem, ut *cum* comprehendat eos, quos *suos* vocat Iugurtha, qua ratione pronomen quasi pro appositione antecedentium verborum habendum fuerit, hoc sensu: ipse cum omni equitatu et peditibus delectis, quippe quos, Bomilcaris copiis oppositos, *suos* haberet, collocat; sive etiam sic: ipse *suos, quippe qui* ex omni eq. et ped. del. *constabant*, collocat. Eodem fere modo *cum* positum habes c. XLVI, 7. *In postremo C. Marius Legatus cum equitibus curabat.* et C, 2. *Sulla cum equitatu apud dextumos — curabat;* nam equitatus sunt ipsi (postremi ac) dextumi, sensusque est: *in dextuma (postrema) parte, ubi stabat equitatus, Sulla (Marius) curabat;* vel simplicius etiam: *Sulla, qui equitatum habebat, apud dextumos curabat.* — *Dilectos* Cortius etiam respectu primae syllabae male scripsit; v. ad Cat. XXXVI, 3.

§. 2. *turmas atque manipulos*] Ut solent interdum scriptores Romani, Sallustius militiae Romanae vocabula transfert ad externam gentem; v. ad Cat. LIII, 3. De *turmis* dictum supra ad c. XXXVIII, 6. Quibus ut h. l. equitatus in universum significatur, ita *manipuli* pro peditibus dicti sunt, neque aliter infra c. XCI, 1. *centuriae* ac *turmae* memorantur. De numero militum, quibus manipulus Romanus constabat, Cortius conferre iubet Stewech. in Veget. II, 13. et Lips. de milit. Rom. IV, 5. Adde Creuzeri Antiqq. Rom. §. 232. p. 365. ed. II. — *Circumiens* praebet Bas. 1. et Inc. 1. relicui fere *circuiens;* sed *m* littera, quamquam in pronunciando suppressa, rectius scribitur; cf. c. XLV, 2. C, 4. et v. Conr. Leop. Schneid. Gramm. Lat. Vol. I. 1. p. 307. et omnino diligentem commentationem de *m* littera p. 300 — 309. — *Sese* Cortius contra omnes codd. tacite mutavit in *seque*, quod nisi auctoritate librorum desti-

se regnumque suum ab Romanorum avaritia defendant; cum his certamen fore, quos antea victos sub iugum miserint; ducem illis, non animum mutatum. Quae ab imperatore decuerint, omnia suis provisa, locum superiorem, uti prudentes cum imperitis, ne

tutum esset, ferri posse ostendimus ad c. X, 2. Recepit tamen Faber. — *Cum h i s* omnes fere codd. tenent, pro quo in nonnullis edd. habetur c. *iis;* sed v. ad c. XIV, 8. — Pro *miserint* in Inc. 2. et Misn. est *miserit*, in Inc. 1. Vrat. 2. Franc. Rem. 1. Leid. K. *miserat*, in Fabr. 2. et Goerlit. *miserunt*, in Vin. 2. Leid. C. G. et Bas. 4. *miserant,* quam postremam scripturam non plane damnarem, si plures ac meliores codd. eam confirmarent; nam indicativus saepe contra vulgares structurae leges orationi obliquae infertur. v. ad Catil. XIV, 7. et ad Iug. LXIII, 1. Liv. III, 13, 2. *Se haud multo post, quam pestilentia in urbe f u e r a t, in iuventutem incidisse.* Daehne ad Nep. Milt. c. III, 4. Praeterea Vin. 2. et Vrat. 2. habent *sub i u g o*, de quo v. ad c. XXXVIII, 9. — *Quae — decuerint,* sc. *provideri*, quod supplendum ex sequenti *provisa;* cf. ad Cat. XLVII, 2. Iug. LXXI, 2. LXXXI, 1. Boetticheri Lex. Tacit. Proleg. p. LXXVIII sq. Ceterum vulgari structura dicendum erat *decuerit*, quum *decet* verbum impersonalem usum habeat. Sed attractionis vi subiectum eius enunciationis, quae ex impersonali verbo pendet, saepe huic ipsi verbo tribuitur, quo fit, ut res, qua de agitur, magis emineat ac vividiore cogitatione concipiatur. cf. Krueger. de Attract. Ling. Lat. §. 162. p. 441 — 445. Aug. Grotefendi Gramm. Lat. ampl. §. 552. p. 460. Gramm. schol. §. 440. b. p. 363. Car. Beier. ad Cic. Lael. c. 16, 56. *C o n s t i t u e n d i sunt autem qui sint in amicitia f i n e s e t q u a s i t e r m i n i diligendi.* Otto ad Finn. III, 7, 23. *M e m b r a nobis ita data sunt, ut ad quandam rationem vivendi data esse a p p a r e a n t.* de Off. III, 29, 104. *Non fuit Iuppiter m e t u e n d u s, ne iratus noceret.* Aug. Matthias ad or. p. I. Manil. c. 12, 34. *H a e c qua celeritate gesta sint, a me in dicendo non p r a e t e r e u n d a s u n t;* quibus locis quod proprie dici debebat *constituendum est*, *appareat*, *metuendum fuit*, *praetereundum est*, per attractionem subiecto alterius enunciationis adaptatum est. Hoc structurae genus tetigit etiam Ramshornius Gramm. Lat. §. 206, 5. p. 699. ed. I. sed non satis recte ad Graecismos refert, quippe quod commode ex Latini sermonis ingenio ex-

pauciores cum pluribus, aut rudes cum bello me-
3 lioribus manum consererent. Proinde parati intenti-
que essent signo dato Romanos invadere; illum diem aut omnis labores et victorias confirmaturum, aut
4 maxumarum aerumnarum initium fore. Ad hoc viritim, uti quemque ob militare facinus pecunia aut

plicari posset. — *Prudentes* i. e., ut oppositio docet, *periti.* Neque tamen cum Cortio intelligo *peritos loci et regionis*, sed omnino *rerum gnaros, cautos, providos.* cf. Fragmm. Historr. IV, 12, 16. *Consilium est meis militibus belli prudentibus — bellum conficere.* I, 25. *Prudens omnium, quae Senatus censuerat*, ubi Cortius contulit Tacit. Hist. II, 25, 1. Adde Ernest. ad eiusd. Anall. I, 70. et Oudendorp. ad Caes. B. C. I, 85, 3. Ceterum nota duplicem structuram ex verbo *provisa* aptam, primum accusativo, tum *ut* ac *ne* particulis subiunctis; v. ad I, 2. LXV, 2.

§. 3. *parati intentique invadere*] Huius structurae caussam explicavimus ad c. XLVI, 5. cf. Herzog. ad Quinctil. X, 2, 7. p. 143. — *Illum diem* obiter monemus ex Latinorum usu ita dictum esse, ut *ille* in oratione obliqua eandem vim habeat, atque *hic* in oratione recta; cuius rei caussa non diversa est ab eo usu, quo in oratione obliqua ad praesens tempus significandum *tunc* non *nunc* dicitur, ut ostendimus ad c. XI, 6. XLVI, 1. De pronomine v. etiam notata ad c. LI, 4. LVI, 4. Catil. XLVII, 2. — De verbis *pecunia extulerat* v. ad c. XXXVIII, 9. — *Quum* in apodosi, ubi res subita et inopinata infertur, cum indicativo construi, iam diximus ad c. XII, 5. Locis ibi laudatis adde quae Cortius ad c. LI, 2. comparavit, Iug. XCVIII, 2. CI, 8. Fragm. Historr. III, 22, 6. III, 11, 2. Curt. IV, 16, 2. ib. §. 19. et 21. — In sequentibus *conspicatur* debetur uni auctoritati Donati ad Ter. Eun. II, 3, 93., qui Sallustii loco utitur, ut demonstret *despicor*, quod apud Terentium est, eodem modo pro *despicio* dici, ut *conspicor* pro *conspicio.* Sed codd. ad unum omnes *conspicitur* habent, quod plerique editores ineptis rationibus defendere studuerunt, Gerlachius, tanquam nullam difficultatem haberet, alto silentio tramisit. Non recte procedere sensum vulgatae iam senserunt Rivius et Glareanus, neque negat Cortius Metellum potius Iugurthae exercitum *conspexisse* dici debuisse, quam *a Iugurtha conspectum esse;* sed satis absurde contendit verbis tantummodo sensum impeditum esse, re planissimum, siquidem Metellus *a Iu-*

honore extulerat, commonefacere benefici sui, et eum ipsum aliis ostentare; postremo pro cuiusque ingenio pollicendo, minitando, obtestando alium alio modo excitare, quum interim Metellus, ignarus hostium monte degrediens, cum exercitu conspicatur, primo dubius, quidnam insolita facies ostenderet (nam

gurtha conspectus non potuerit quin contra etiam *Iugurtham conspiceret.* Quasi vero *conspici* et *conspicere* ita comparatum sit, ut alterum non possit sine altero fieri! Caussae autem, quibus nititur veritas scripturae a nobis receptae, sunt fere hae. Auctor quum in antegressis narrasset quae Iugurtha instituisset ad Romanos decipiendos, iam transit ad *Metellum* et quae hic *egerit*, exponit. Unde apparet quum antea de Iugurtha loquens *activo* verbo usus sit, eodem etiam opus esse, ubi de Metello sermo fiat, neque passivo locum esse, ubi in eadem re activum fuerat. Revera autem ad Metellum transire orationem primum ostendit *interim* particula, qua utuntur Latini, ubi significare volunt, *dum* aliquid ab aliquo fiat, *alium aliud agere incipere*, cf. c. XXXVI, 1. CI, 4. 10. CV, 5. Tum sequentia, quae artissime cohaerent cum iis quae proxime antecesserant, ita comparata sunt, ut non possint ad alius, nisi activi verbi notionem referri; Metellus enim *dubius paullisper agmen constituit*, non quia *conspectus erat* ab Iugurtha, sed quia *ipse insolitam rerum faciem conspexerat.* Neque quicquam in narratione inest, ex quo coniicias Metellum a Iugurtha esse conspectum; quod si dicere voluisset Sallustius, quamquam non potuit dicere, haud dubie scripsisset: *quum interim Metellum ignarum hostium conspicit. Ille vero primo dubius* etc. Nihil iam ad receptam scripturam firmandam superest, nisi ut moneamus, scribas, de structura magis quam de sensu sollicitos, quum obiectum non adesse viderent, facili eademque pingui coniectura *conspicatur* in *conspicitur* mutasse. Commodissime autem supplebis *eos* (v. ad c. XLVI, 8.), quod pronomen elicias ex verbis *ignarus hostium.* Quippe *hostes* conspectos esse a Metello docent sequentia: *dubius quidnam insolita facies ostenderet.* Insolita enim facies *hostium* erat. — Pro *degrediens* multi codd. male habent *digrediens;* cf. §. 6 extr. c. L, 2. Ceterum verba *monte degrediens*, quae in omnibus edd. a praecedentibus commate disiunguntur, interpunctione sublata cum his coniungenda sunt. Atque haud scio an etiam verba

inter virgulta equi Numidaeque consederant, neque plane occultati humilitate arborum, et tamen incerti, quidnam esset, quum natura loci, tum dolo ipsi atque signa militaria obscurati); dein, brevi cognitis
6 insidiis, paullisper agmen constituit. Ibi commutatis ordinibus in dextero latere, quod proxumum hostis

cum exercitu ad *degrediens* pertineant. Possunt tamen etiam ad *conspicatur* referri, ita ut sensus sit: Metellus ipse atque eius exercitus hostes conspiciunt.

§. 5. *primo dubius — ostenderet*] Haec verba in omnibus edd. maiore interpunctione aeque a praecedentibus atque a sequentibus disiuncta, ita ut integram enunciationem efficerent, pro parte praegressae sententiae habemus, ut indicat interpunctio nostra, quam etiam Gerlachium in ed. min. iniisse postea vidimus. — *Equi Numidaeque* h. e. *equites peditesque Numidici.* Sic saepissime *equi virique* dicuntur, ut hi *pedites*, illi *equites* denotent. cf. c. LI, 1. *Equi viri, hostes cives permixti.* Caes. B. G. VIII, 36, 3. *Germanos equitesque de improviso advolasse*, ubi v. intprr. Similiter liberiore modo sibi opponuntur *milites* et *equites*, *exercitus* et *equitatus*. cf. Voss. ad Caes. B. G. V, 10, 1. Davis. et Oudendorp. ad VII, 61, 2. et ad B. C. II, 39. Gronov. ad Liv. XXVIII, 1, 5. Duker. ad Flor. I, 18, 6. Cort. — Pro *occultati* Gerlachius, non constat unde, in textu scripsit *occultari*; in Commentt. tamen p. 290. ad vulgatam rediit. — *Incerti* passivo sensu valet de iis, qui quales sint non cognosci aut accurate distingui possunt; v. Walch. Emendd. Liv. p. 207. qui nostrum locum contulit cum Livio XXX, 35, 9. *Italicos incertos socii an hostes essent, in postremam aciem submotos*, ubi v. Drakenb. Praeterea Cortius laudavit Tacit. Ann. III, 42, 3. *Florus incertis latebris victores frustratus.* Similia sunt exempla Tacit. Ann. I, 50, 1. *Iter hostibus incautum.* Plaut. Rud. I, 5, 17. *Quae in locis nesciis nescia spe sumus.* Alia eiusdem generis collegimus ad Cat. X, 5. et XV, 4. Ad *incerti* vocem praedicatum neutro genere refertur; quia propter dubiam hostium faciem non constabat, verene *viri* essent; itaque solent Latini loqui, ubi *personam* non respectu condicionis externae, sed *verae indolis* suae in universum considerant; v. Cort. ad Cic. Epp. ad Famm. V, 12, 21. *Neque enim tu is es, qui quid sis nescias.* Duker. ad Flor. IV, 2, 79. *Caesar eadem timens, postquam idem*

erat, triplicibus subsidiis aciem instruxit, inter manipulos funditores et sagittarios dispertit, equitatum omnem in cornibus locat, ac pauca pro tempore milites hortatus aciem, sicuti instruxerat, transvorsis principiis in planum deducit.

L. Sed ubi Numidas quietos neque colle de-

esse coe[illegible]t, *quod Pompeius.* Non multum dissimilia sunt etiam haec exempla Virgilii Ecl. III, 80. *Triste lupus stabulis.* Aen. IV, 569. *Varium et mutabile semper femina.* — Pro *obscurati* cod. Eccard. habet *obscurata.* Vulgatam Cortius ita defendit, ut dicat praedicatum *remotiori* nomini aptari; Gerlachius vero in praedicato ad varia nomina relato praevalere censet *personae* genus, maxime ubi masculinum sit. Neutrum verum videtur. Loquendi usus enim ratione nitens ostendit praedicati genus ab eo subiecti genere pendere, cuius *notio* in enunciatione *primaria* est; quoniam igitur h. l. narratio maxime ad *viros Numidas* refertur, ut patet ex verbis *occultati*, *incerti* et *ipsi*, necesse fuit etiam *obscurati* diceretur; nam *signa* minorem in sententia vim habent. — *Paullisper* explic. ad I, 4. — *Constituit* plurimorum codd. consensu firmatur; nihilominus multi editores, in iisque Cortius et Muellerus receperunt *constitit*, quod in uno Fabric. Rivii legitur. Sed ut taceam de exigua huius scripturae auctoritate, obstat loquendi usus; siquidem *agmen consistit* semper intransitivo sensu dicitur, ut iam Rivius vidit. Operam igitur perdidit Cortius, qui lectoribus persuadere studet *consistere*, quod nihil aliud esse potest quam vel *subsistere* vel *stando locum obtinere*, idem significare atque *constituere.* Verbi usum exemplis bene illustrarunt Gronovius et Drakenborch. ad Liv. XXVII, 16, 11. et Davis. atque Oudendorp. ad Caes. B. C. I, 41, 2.

§. 6. *Ibi commutatis ordinibus*] Hanc novam periodum Muellerus male praecedentibus adiunxit, commate tantum post *constituit* posito. *Ordines* ita *commutati* sunt, ut, quum antea flumen, quod pari tractu a monte aberat (v. XLVIII, 3.), *recta* petentes quasi aequali linea cum colle procederent eoque *apertum latus* praeberent Numidis, qui collem transvorso itinere porrectum insederant (v. supra §. 1.), iam hostibus conspectis, in dextrum latus verterentur, ita ut prima acies sive frons non fluvio, sed colli, unde hostis imminebat, obversa esset. Igitur *principia* eo loco ibant, ubi antea *dextrum latus* erat, eoque *transvorsa* dicuntur.

gredi animadvortit, veritus ex anni tempore et inopia aquae, ne siti conficeretur exercitus, Rutilium legatum cum expeditis cohortibus et parte equitum praemisit ad flumen, uti locum castris antecaperet, existumans hostis crebro impetu et transvorsis proeliis iter suum remoraturos, et quoniam armis diffi-
2 derent, lassitudinem et sitim militum tentaturos. De-

L. §. 1. *colle degredi*] In hac scriptura omnes codd. consentiunt, nisi quod nonnulli solita discrepantia *digredi* habent, quae scriptura ab h. l. aliena est. Praeterea Arusianus Mess. in Corp. Gramm. Lat. Vol. I. p. 223. ed. Lindem. hunc locum laudat, ut demonstret recte dici *digredior illi loco.* Quo quamquam significari videtur, Arusianum non solum *colli* legisse, ut sane exstat in ed. Corn. Frontonis a Maio curata, sed etiam pro dativo habuisse, tamen, quum cod. Gud., quem Lindemannus sequitur, *colle* habeat, valde dubium est, num Grammaticus veram lectionem in Sallustii cod. invenerit. Ceterum *collis* vocabuli ablativum etiam in *i* terminori demonstravit Conr. Leop. Schneider. Gramm. Lat. II, 1. p. 228. laudato Lucretio II, 317. et 322. — *Ex anni tempore* v. ad Cat. XII, 2. — *Rutilium legatum* eum putant, qui consul fuit cum Cn. Manlio a u. 649. a. Chr. n. 105. Vide de eo Freinshem. ad Flor. III, 17, 3. Cellar. ad Min. Felic. c. V. Cort. Adde Ernesti Clav. Cic. v. *Rutil.* — *Expeditae cohortes* intelliguntur quae vel *sine impedimentis* sunt, vel tantum *leviter armatae;* sed non est dubium, quin h. l. prior ratio valeat. cf. supra c. XLVI, 7. Liv. XXXI, 24, 2. *Cum expeditis quinque millibus peditum Chalcidem contendit.* Planc. in Cic. Epp. ad Famm. X, 15, 7. *Ipse cum quattuor legionibus expeditis et relicuo equitatu subsequar.* — *Crebro impetu* explicavimus ad c. XLV, 2. — *Transvorsa proelia* sunt quae non ex adverso hostium ineuntur, ita ut in frontem impetus fiat, sed ubi hostes in latus incurrendo ordines turbare conantur. — *Lassitudinem et sitim militum tentaturos.* Cortius ad sensum haud male explicat: tentaturos, ut lassitudine et siti deficerent milites. Sed non satis commode contulit c. XLVI, 6. *Locum tentare*, et c. XVII, 7. *Tentare agros*, quippe quibus locis *tentare* significet aggredi, petere, infestare. Aliter *tentare aliquam rem* praegnanti sensu ita dicitur, ut valeat *experiri*, *num aliquid effici possit.* Igitur

inde ipse pro re atque loco, sicuti monte descenderat, paullatim procedere, Marium post principia habere, ipse cum sinistrae alae equitibus esse, qui in agmine principes facti erant. At Iugurtha, ubi 3 extremum agmen Metelli primos suos praetergressum videt, praesidio quasi duum millium peditum montem occupat, qua Metellus descenderat, ne forte

nostro loco sensus proprie est: experiri num lassitudo et sitis militibus excitari posset, sc. quo deficerent. Melius cum hoc convenit exemplum a Cortio allatum ex Velleio II, 71, 5. *Ne tentatá quidem hostis misericordia.*

§. 2. et 3. *Deinde*] Cortius, ut solet in hac voce, sine codd. scripsit *dein.* — *Marium post principia habere* sc. ut curaret primam aciem. Cort. — *In agmine principes* Wassius perperam explicat: vicem obtinentes principum, respectu hostium. Recte Gerlachius verba cepit, haec annotans: „*Agmine procedente initium itineris* a sinistrae alae equitibus factum." — *Quasi* i. e. circiter, v. ad c. XLVIII, 3. Sueton. Calig. c. 58. *Hora quasi septima.* — Pro *qua* in Guelf. 10. et 4. m. pr. est *quo*; v. ad c. XXXVIII, 6.

§. 4. *Numidae alii — pars*] De grammatica horum verborum ratione v. notata ad c. XIX, 1. — *Adesse* interdum iniquo et hostili sensu dici, maxime ubi adiectivo addito ista potestas adiuvatur, iam vidimus ad Cat. LII, 19. Exemplis ibi laudatis addimus quae Cortius ad h. l. comparavit, Liv. XXV, 34, 3. *Masinissa assidue dies noctesque infestus aderat.* Flor. III, 5. *Aderat, instabat, saevitia quasi virtute utebatur.* — *Ludificari* ii dicuntur, qui vexati et ludibrio habiti id quod volunt perficere nequeunt; ita verbum habetur etiam apud Tacit. Ann. III, 21, 4. Flor. II, 2. — *Incertum proelium* est non stabile et varium. Cort. — *Ipsi modo* i. e. *ipsi soli;* cf. c. XI, 8. LXXVI, 5. LXXVIII, 4. — *Copia erat* sine dativo dictum, qui casus saepe supplendus est; v. ad c. XIV, 19. — Pro *Romanorum turma* Cortius, Bipp., Langius et Muellerus scripserunt *Rom. turba*, ut male exstat in Guelf. 7. Tur. 1. Einsiedel. Reg. Med. 2. 5. Ven. 2. Non solebant enim Rom. inconditam pugnam more barbarorum inire, sed *ordines servare* quam accuratissime, in qua re non minima cernebatur militiae Rom. virtus ac laus. *Turma* autem singulari numero positum non de *una*

cedentibus advorsariis receptui ac post munimento
4 foret; dein repente signo dato hostis invadit. Numidae alii postremos caedere, pars a sinistra ac dextera tentare, infensi adesse atque instare, omnibus locis Romanorum ordines conturbare, quorum etiam qui firmioribus animis obvii hostibus fuerant ludificati incerto proelio ipsi modo eminus sauciabantur, neque contra feriundi aut manum conserendi copia
5 erat; ante iam docti ab Iugurtha equites, ubicumque Romanorum turma insequi coeperat, non con-

tantum *turma* intelligendum collectivo sensu *singulas turmas*, *variis locis in hostes irrumpentes* designat, (v. ad c. LVII, 4.) quae sententia *ubicumque* vocabulo haud obscure adiuvatur. Hoc non assecutus Gerlachius scripturam Vat. 5. *turmae insequi coeperant* in Commentt. p. 291. inconsulto vulgata praestantiorem dicit.

§. 6. *numero priores*] i. e. numero plus valentes, sc. Numidae. — *Deterrere nequiverant*, sc. fugae celeritate; Muellerus vero explicat: *multitudine sua*, cui sententiae cetera non favent. Plusquamperfecto autem utitur Sallustius, quia *nequire* haberi voluit pro *caussa plane absoluta* insequentis rei, quae imperfecto non potest significari. — Comma molestum post *tergo* in plerisque omnibus edd. positum cum Gerlachio delevimus; nam alterum quoque nomen e praepositione pendet; cf. XLVIII, 3. *Vastus ab natura et humano cultu.* — *Circumvenire* non cum Cortio est interpretandum *occidere*, *ferire*, sed valet aliquem ita urgere, ut se expedire nequeat, eumque *opprimere;* de qua vi diximus ad Cat. c. XXXI, 9. cf. Drakenborch. ad Liv. XXIX, 32, 6. — Pro *fuerant* multi codd. *fuerat* exhibent, ut verbum cum primarii subiecti numero congruat; sed in *comparativis* sententiis frequenter verbum secundariae enunciationis nomini aptatur. cf. Catil. XXV, 2. *Semproniae cariora semper omnia, quam decus atque pudicitia fuit.* v. Aug. Grotefendi Gramm. Lat. schol. p. 359. §. 436. not. 2. et imprimis Kruegerum de Attractione Ling. Lat., qui §. 29. p. 67 — 72. hanc structuram uberrime illustravit. Gerlachius tamen et Faber singularem retinuerunt. — Verba *ea vero consueti* etc. interpretes varie ceperunt.

fertim, neque in unum sese recipiebant, sed alius alio quam maxume divorsi. Ita numero priores si 6
ab persequendo hostis deterrere nequiverant, disiectos ab tergo aut lateribus circumveniebant; sin opportunior fugae collis quam campi fuerant, ea vero consueti Numidarum equi facile inter virgulta evadere; nostros asperitas et insolentia loci retinebat.

LI. Ceterum facies totius negoti varia, incerta, foeda atque miserabilis; dispersi a suis pars cedere, alii insequi, neque signa neque ordines observare,

Palmerius enim coniungit *ea consueti* i. e. ad eas res assueti, quod neque structurâ neque sententiâ commendatur. Bipontini ad *ea* supplent *loca*, quae ellipsis a Latinorum usu plane aliena est. Langius vero imperite *ea* idem esse dicens quod *eo*, explicat *in eum locum*. Melior his omnibus Cortii sententia, qui recte vidit *ea* significare *ea via* vel *parte*, quam vocis potestatem illustravimus ad c. XVIII, 2. et XXXVIII, 6. Coniungenda est autem vocula cum *evadere* verbo, ita ut *consueti* absolute positum sit, ipso sententiarum nexu indicante, quam rem consuetam habuerint. *Vero* autem cum asseveratione positum valet ad vocem *consueti* confirmandam, cui potestati aliqua certe ex parte vernaculum *gerade* respondet; cf. c. LVIII, 3. *Ibi vero* (Romani) *virtutem ostendere.* XCIV, 3. Catil. LXI, 1. v. Kuehner. ad Cic. Tuscc. II, 5, 13. — Pro *retinebat* cod. Bern. 1. ex interpolatione habet *retinere;* Eccard. alio modo peccavit exhibens *retinebant.*

LI. §. 1. et 2. *ordines observare*] *Observare*, quamquam in eadem re etiam *servare* dici potuisset, tamen ab hoc aliquantum diversum est; *servare* enim simpliciter significat *tenere*, non excedere ex ordinibus, *observáre* contra est mente atque oculis quasi defixum esse in aliquam rem, ne quid negligatur, quod ad eam pertineat; cf. c. LXXX, 2. *Iugurtha multitudinem consuefacit signa sequi, imperium o b s e r v a r e.* Omnino enim tenendum est, composita verba nunquam plane simplicium potestatem habere, quod bene monuit Kuehner. ad Cic. Tuscc. I, 16, 36. Weber. Exercitatt. styli Lat. Vol. I. p. 132. n. 45. — *Ubi quemque periculum* c e p e r a t recte cen-

ubi quemque periculum ceperat, ibi resistere ac propulsare, arma tela, equi viri, hostes atque cives permixti, nihil consilio neque imperio agi, fors
2 omnia regere; itaque multum diei processerat, quum
3 etiamtum eventus in incerto erat. Denique omnibus labore et aestu languidis, Metellus, ubi videt Numidas minus instare, paullatim milites in unum conducit, ordines restituit, et cohortis legionarias IV advorsum pedites hostium collocat. Eorum magna

set Gerlachius insolentius dictum esse, ita tamen, ut *subita* periculi invasio designetur. — *Atque* ante *cives* optimi tenent codd., ut Bas. 1. Sen. 1. Leid. L. Paris. b. c. x. z. ac praeterea multi Cortii, Leidd. Gerlachii, cum Italis fere omnibus; relicui non habent, scribis haud dubie, quia antecedentia vocabula ἀσυνδέτως posita sunt, copulam omittentibus. Sed nihil cogere ut etiam postrema sic enuncientur, quivis videt, quamquam concedendum est, etiam sine copula verba recte habere. — Statim post plerique editores puncto post *regere* posito *itaque* videntur vi *igitur* particulae intellexisse, quod ab h. l. alienum est; valet enim *et ita*, de quo v. ad Cat. XIV, 1. — Pro *diei* Cortius fide unius cod., quo Ciacconius usus est, scripsit *die*, quod probarem, si paullo certiore auctoritate niteretur; sed v. ad c. XLIII, 2. De ipsa locutione cf. notata ad c. XXI, 2.— *Quum* particulae usum tetigimus ad c. XLIX, 3.

§. 3 — 5. *Eorum magna pars*] Imperite Gerlachius pro *eorum* requirit *quorum*, quasi necesse sit auctorem ubique enunciationes, quae explicationi inserviunt, praecedentibus arcte annectere. Eandem orationis conformandae rationem Sallustius secutus est c. LIV, 10. ubi Gerlachius nihil notavit. cf. Cat. LIX, 6. Iug. LXII, 4. et 7. LXVI, 3. — Verborum *neque illis castra esse* etc. structura patebit ex notatis ad Cat. XXI, 3. *Illis* autem ad *Romanos* spectare nolim quemquam cum Gerlachio mirari, aut insolenter dictum putare; in obliqua enim oratione *ille* pronomine significatur is, ad quem dirigitur oratio; cuius usus ratio quaerenda est in confusione personarum, narrantis cogitatione cum eius, qui loquens inducitur, commutata. Vide notata ad c. XLIX, 3. et ad LVI, 4. — *Nec Iug.*

pars superioribus locis fessa consederat. Simul ora- 4
re, hortari milites, ne deficerent, neu paterentur
hostis fugientis vincere; neque illis castra esse, ne-
que munimentum ullum, quo cedentes tenderent; in
armis omnia sita. Sed nec Iugurtha quidem interea 5
quietus erat; circumire, hortari, renovare proelium;
et ipse cum delectis tentare omnia, subvenire suis,
hostibus dubiis instare, quos firmos cognoverat emi-
nus pugnando retinere.

quidem scripsimus, uti et multorum codd. auctoritas et linguae ratio postulat. Quod multi enim negant *nec — quidem* Latine dici posse, ubique *ne — quidem* scribendum esse censentes, velut Cortius ad h. l. et ad Iug. XXXI, 3. Facciolat. ad Cic. de Off. III, 4, 17. Moser ad Cic. de N. D. III, 26. p. 638. Ernesti ad Tacit. Ann. IV, 35. Drakenborch. ad Liv. I, 10, 3., prorsus falsum est; utrumque enim dicitur, sed diversa sententia. Ac *ne — quidem* notum est et arctissimo nexu contineri, et ita usurpari, ut significetur, aliquid, sive id subiectum est, sive praedicatum, quamquam locum habere posse videatur, tamen locum non habere. Contra *nec — quidem* particulae ita comparatae sunt, ut inter eas nullus nexus intercedat, sed *nec* i. e. *etiam non* (v. ad c. XCVIII, 4.) negationem inferat sententiae antecedentibus per *etiam* adiectae, *quidem* autem valeat ad unum vocabulum insigniori aliqua vi efferendum, quae propria est huius particulae potestas; v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 63. p. 236. ed. IV. Hertel. ad Tacit. Agric. c. XVII. p. 34. Bremi ad Nep. Hannib. II, 6. Grysar. Art. lat. scribendi p. 574. Nostro igitur loco *quidem*, quod si plane abesset, ad integritatem sententiae non multum desiderares, non cum *nec*, quo sententiarum nexus paratur, cohaeret, sed tantummodo efficit, ut animum ad Iugurtham intentius advertamus, quod Germanice fere sic reddas: Aber *auch* Iugurtha *für sein Theil* war unterdessen *nicht* müssig. De vi et usu *nec — quidem* particularum cf. etiam Goerenz. ad Cic. Acadd. II, 26, 82. p. 152. a. Gernhard. ad Cat. Mai. c. 9, 27. et Frotscher. ad Quinctil. X, 1, 33. — *Erat* Cortius fide Vinar. 2. Franc. et Vratisl. 2. delevit. — *Hostes dubii* sunt qui locum non tenent, sed iam in fugam inclinant.

LII. Eo modo inter se duo imperatores, summi viri, certabant, ipsi pares, ceterum opibus dispa-
2 ribus; nam Metello virtus militum erat, locus advorsus, Iugurthae alia omnia praeter milites opportuna.
3 Denique Romani, ubi intellegunt neque sibi perfugium esse, neque ab hoste copiam pugnandi fieri (et iam die vesper erat), advorso colle, sicuti prae-
4 ceptum fuerat, evadunt. Amisso loco Numidae fusi fugatique; pauci interiere, plerosque velocitas et re-
5 gio hostibus ignara tutata sunt. Interea Bomilcar,

LII. §. 1 — 3. *ipsi*] Vim huius pronominis germanice commode reddi posse *persönlich*, diximus ad Catil. LIX, 6. Is autem sensus repetendus est ex eo pronominis usu, quo res aliqua ab iis, quae extrinsecus ei accedunt, seiuncta, *qualis per se est* spectatur. Vide Grysar. Art. latine scribendi p. 54. coll. annotat. nostra ad c. LXVI, 4. — *Ceterum* explic. ad c. II, 4. — *Intellegunt* exstat in Sen. 1. Guelf. 1. 2. Eccard. — Pro *perfugium* novem Cortii codd. nonnullique alii habent *profugium*, quod damnandum esse diximus ad Catil. LIV, 3. — *Et* ante *iam* non simplicis copulae vi positum est, sed simul ad id, quod sequitur, explicandum valet, de quo usu v. ad Cat. XIX, 2. — *Die* tenent Sen. 1. Guelf. 1. duo Rivii, Commel. cum tribus Palatt., quorum auctoritate ista forma satis defenditur; cf. ad c. XXI, 2. Serv. ad Virg. Georg. I, 208. Plaut. Pseudol. IV, 7, 59. — *Advorso colle evadunt* quamquam Cortius ad sensum recte interpretatur *in advorsum collem evadunt* i. e. *enituntur*, tamen falsum est quod praecipit et Gerlachio facile persuasit *advorso colle* ablativos esse absolutos, cui sententiae omnia repugnant exempla ab utroque allata. Quivis enim linguae peritus videt vulgarem ablativi potestatem, qua *locus* designatur, hic haberi, neque diversam esse hanc structuram a locutionibus *trita via incedere*, vel *monte aspero decurrere*, in quibus nemo, nisi forte Gerlachius, ablativos absolutos agnoscet.

§ 4 — 6. *amisso loco*] De his verbis v. ad Catil. IX, 4. p. 49. Iug. CI, 4. Tacit. Ann. I, 63. IV, 47. — *Ignara* i. e. *ignota;*

quem elephantis et parti copiarum pedestrium praefectum ab Iugurtha supra diximus, ubi eum Rutilius praetergressus est, paullatim suos in aequum locum deducit, ac, dum legatus ad flumen, quo praemissus erat, festinans pergit, quietus, uti res postulabat, aciem exornat, neque remittit quid ubique hostis ageret explorare. Postquam Rutilium consedisse 6
iam et animo vacuum accepit, simulque ex Iugurthae proelio clamorem augeri, veritus ne legatus cognita re laborantibus suis auxilio foret, aciem,

v. ad c. XVIII, 6. — *Tutata sunt* optimi codd. omnes cum plurimis aliis habent; in nonnullis tamen legitur *tuta*, quod per se non damnandum est; sed Latini videntur pro legitima participii forma, quae in adiectivi vim transiit, plerumque frequentativi participium usurpasse. — *Ubique* quamquam explicari potest *quovis loco*, tamen magis ex loquendi usu videtur, si interrogandi sensu capias *et ubi*, de quo dicendi genere quaedam diximus ad Cat. c. XXIII, 4. p. 116. et ad XXVII, 1. p. 126. cf. Iug. LIV, 2. *Metellus transfugas Iugurtha ubi gentium, aut quid ageret exploratum misit.* — *Animo vacuus* non ita dictum est, ut Fragm. Historr. III, 29. Gerl. *Antonius vacuus a curis*, quem locum Cortius male cum nostro contulit. *Vacuus* potius absolute capiendum est de eo, qui negotio urgente non amplius est implicatus, ut se relaxare paullulum possit; quo sensu Cicero dixit Act. I. in Verr. c. 9, 26. *Posteaquam illa magna cura liberatus sum, animo coepi multo magis vacuo ac soluto nihil aliud nisi de iudicio agere et cogitare.* A quo exemplo quamquam Sallustiana dictio eo differt, quod *vacuus* non ad praedicatum, sed ad subiectum refertur, tamen id non est quod offendat, ut ostendimus ad Cat. c. LIII, 6. p. 286. cf. Boetticheri Lex. Tacit. p. 5. v. *Ablat.* 1. — *Arte* i. e. *arcte*; sed illam formam, qua etiam alii scriptores utuntur (v. Drakenborch. ad Liv. II, 34, 5. Duker. ad Flor. II, 6, 31. Bremi ad Cic. de Fato c. 14. p. 58.), Sallustius plerumque praetulisse videtur. Catil. c. LIX, 2. *Signa artius collocat.* Iug. LXXXV, 34.

quam diffidens virtuti militum arte statuerat, quo hostium itineri obficeret, latius porrigit, eoque modo ad Rutili castra procedit.

LIII. Romani ex improviso pulveris vim magnam animadvortunt, nam prospectum ager arbustis consitus prohibebat; et primo rati humum aridam vento agitari, post, ubi aequabilem manere, et sicuti acies movebatur magis magisque appropinquare vident, cognita re properantes arma capiunt ac pro
2 castris, sicuti imperabatur, consistunt. Deinde, ubi propius ventum est, utrimque magno clamore con-

LIII. §. 1. *aequabilem*] Hanc vocem non pertinere ad *humum aridam*, sed ad superius vocabulum *pulverem*, res ipsa ostendit. — *Est* post *ventum*, quod omnes codd. tueri videntur, Cortius tacite omisit; cf. Catil. c. LX, 2. — Pro *concurritur* Vin. 1. Franc. Sen. 2. Heuss. Guelf. 3. et Bern. 3. habent *concurrunt*, quod Cortius recepit inconsulto statuens passivum a scribis invectum esse propter antecedens *ventum est*, ut utriusque membri structura aequalis esset, contra Sallustii morem, qui orationem saepissime variet. Nos ista parum permovent, qui non tam quaerimus quid potuerit Sallustius scribere, quem quid codd. auctoritas tueatur. — Pro *tantummodo*, quod in cdd. est, praeeunte Fabro divisim scripsimus *tantum modo*; nam quum temporis particula *dum* huc spectet, relatio planior est, si *tantum* vi substantivi positum *temporis* notione capias, quam si cum *modo* in particulae sententiam coëat. Similiter *dum* legitur Cat. XXXVI, 1. *Ipse paucos dies commoratus, dum vicinitatem armis exornat*; quippe *tantum* non aliam rationem habet, quam *paucos dies*. Nihili est igitur Gerlachii sententia, qui Commentt. p. 293. „*tantummodo*, inquit; positum pro *haud amplius*; cuius usus exempla desidero.“! — *Eos*, quod pronomen soli Guelff. 3. et 4. non habent, Cortius delevit, scilicet elegantiam se Sallustio restituere ratus. — *Circumveniri* i. e. capi atque opprimi, v. ad L, 6. — *Fugam facere* h. l. significat *se in fugam dare* vel *fugere*, quo sensu etiam c. LVIII, 4. dicitur: *animadvertit fugam*

curritur. Numidae tantum modo remorati, dum in 3
elephantis auxilium putant, postquam eos impeditos
ramis arborum atque ita disiectos circumveniri vident, fugam faciunt, ac plerique abiectis armis collis aut noctis, quae iam aderat, auxilio integri abeunt. Elephanti quattuor capti, relicui omnes, nu- 4
mero quadraginta, interfecti. At Romani quamquam 5
itinere atque opere castrorum et proelio fessi lassique erant, tamen, quod Metellus amplius opinione morabatur, instructi intentique obviam procedunt;
nam dolus Numidarum nihil languidi neque remissi 6

ad se vorsum fieri. Alias tamen *fugam facere* transitivo sensu valet *in fugam coniicere* vel *fugare;* de utroque usu videndus Drakenborch. ad Liv. XXI, 5, 16. — De vi *aut* particulae, pro qua Vin. 2. et Guelf. 12. *ac* habent, bene disseruit Ferdin. Hand. de Particc. Latt. Vol. I. p. 541.

§. 4 — 6. *numero quadraginta*] De vocabulo *numero*, quo addito *summae* notio paullo vividius et acrius designari solet, v. Kreyssigii Commentat. de Sall. Histor. lib. III. Fragmm. P. II. p. 11. Hertel ad Tacit. Agric. c. 32. p. 58. Sall. Iug. XCIII, 8. XCVII, 5. Caes. B. G. II, 4, 8. Plurima contulit Oudendorp. ad B. G. I, 49, 3. — *Fessi lassique* tantummodo exstat in Vin. 2. Vratisl. 2. Guelf. 3. 4. Misn. et Rem. 1. Quorum quamquam non maxima est auctoritas, tamen sententia evincit *lassique* verum esse, ineptumque, quod eius loco relicui tenent libri, *laetique.* Quum enim protasis, a *quamquam* particula apta, caussam continere debeat, cur Romani *non facile* instructi intentique esse potuerint, apodosis autem rem contra fuisse doceat, ut ostendit *tamen* particula, sequitur *laeti* nullo pacto huic sensui convenire. Quod Cortius autem dicit *fessos* fuisse itinere, opere et proelio, *laetos* vero *perfecto* itinere, opere et proelio bene pugnato, ineptum commentum est interpretis, singula tantum vocabula, non eorum nexum et sententiam respicientis. Nam etsi per se dici potest *proelio laetus*, tamen neque cetera conveniunt, et aperte obstat antecedens *fessi*, cui vocabulo quum alte-

7 patiebatur. Ac primo obscura nocte, postquam haud procul inter se erant, strepitu, velut hostes, adven-

rum per *que* particulam additum sit, nequit diversam ab eo sententiam obtinere; nam *que* particula nonnisi eiusdem vel cognatae notionis *vocabula* consociat, quod secus est, ubi integrae *enunciationes* eius ope nectuntur; v. ad LXX, 2. Praeterea *lassi* non cum Cortio pro interpretatione *fessi* vocis habendum est; nam cum *fessus* de eo dicatur, qui magnis vel corporis vel animi laboribus et contentionibus fatigatus et viribus defectus requiescere cupit et recreari ac refici, (cf. c. LXVIII, 3. LXXI, 1.) *lassus* autem sit is, cui labores tantum languorem attulerunt, ut se rebus imparem sentiat et paene succumbat, facile intelligitur Sallustium commode utrumque vocabulum coniunxisse, ut quam exhausti viribus essent Romani significaret; neque aliter vernacule dixeris: obgleich sie durch den Marsch, durch die Verschanzung des Lagers und durch das Treffen *müde und erschöpft* waren; cf. Ludov. Doederlini Synonym. Lat. Vol. I. p. 104., a quo dissentiens Gerlachius in Commentt. p. 294. *corpora fessa*, *animos lassos* dici contendit, eodem acumine, quo Landin. ad Horat. Carm. II, 6, 7. *lassus* de *corpore*, *fessus* de *animo* usurpari praecipit. Accedit quod etiam verba sequentia *instructi intentique* quodammodo antecedentibus respondere videntur, ita ut qui (*fessi*) se dare quieti cuperent, nihilominus *instructi* procederent, et qui (*lassi*) prae languore vix consilii compotes essent, tamen *intenti* irent. Neque non congruunt sequentia, quamquam inverso per chiasmum ordine; nam *nihil languidi* sensu pendet ab *intenti*, et rursum *neque remissi* referendum ad *instructi*. Gerlachius, qui in ed. mai. *fessi laetique* exhibuit, in Commentt. p. 293. ita de hoc loco disputat: „Quamvis antea lectionem, a codd. longe plurimis confirmatam et ipse defenderam, tamen *re iterum iterumque retractata*, *laeti* stare non posse *iudico*.“ Sed haec verba esse vanissima intelligitur ex ed. minore, ubi V. D. rursus ineptum illud *laetique* amplexus est. Vides igitur, quid sit ex Gerlachii mente *re iterum iterumque retractata iudicare*!

§. 7. *strepitu, velut hostes, adventare*] Horum verborum veram rationem, quam uno commate post *hostes* addito expedivimus, nemo interpretum praeter Bipp. et Fabrum assecutus est. Ceteri enim omnes in hoc errore versantur, ut putent *hostes adventare* esse coniungendum, infinitivum autem, a *velut* aptum, vel eo modo positum esse, quo etiam a *quum* et *ubi* particulis (v. ad c. XCVIII, 2.) pendet, vel locum coniunctivi *adventarent* obtinere, quemad-

tare, alteri apud alteros formidinem simul et tumultum facere; et paene imprudentia admissum facinus

modum etiam in edd. antiqq. legitur. Utra ratio ineptior sit deliberari non potest; certe tam inepta utraque est, ut refelli eam non sit necesse. Tenendum est autem non ad secundariam enunciationem, quae h. l. nulla est, pertinere *adventare* verbum, sed bimembrem esse protasis structuram, duobus praedicatis, *strepitu adventare* et *tumultum facere*, pari ratione, sed sine copula, ad idem subiectum relatis. Si quis vero obiiciat *strepitu adventare* siue *cum* praepositione non satis Latine dici, quae sententia confirmari videatur Zumptii praecepto in Gramm. Lat. §. 74, 11. p. 362. ed. IV. coll. Drakenborch. ad Liv. XXIV, 31, 10., ei concedimus potuisse sane *cum* praepositionem addi, adeoque usitatiorem esse hanc dicendi rationem. Sed solum etiam ablativum recte usurpari satis certa exempla probant. cf. Iug. CVI, 4. *Prima vigilia silentio egredi iubet.* Caes. B. C. II, 35, 7. *De tertia vigilia silentio exercitum in oppidum reducit.* id. B. G. VII, 11, 7. *Genabenses silentio ex oppido egressi.* VII, 36, 7. Liv. XXI, 47, 2. *Iussis militibus vasa silentio colligere.* III, 54, 10. *Armati per urbem silentio in Aventinum perveniunt.* II, 57, 4. *Lex silentio perfertur.* V, 45, 2. *Castra Gallorum clamore invadunt.* VII, 7, 8. *Equites clamore provolant ante signa.* Noster Iug. LXIV, 5. *Marius cupidine atque ira grassari.* Utraque tamen structura accuratius comparata hoc interesse apparet, quod substantivo cum praepositione *cum* coniuncto significatur id, quod actionem quasi comitatur, i. e. *modus* actionis, qui cum ipsa re agenda coniunctus cogitatur; ablativus autem substantivi solius eam vim habet, ut significet id cuius ope actio perficitur, et in quo tota versatur, ita ut eo sublato actio ipsa non amplius constet. cf. notata ad c. LXV, 3. et Daehnium ad Nep. Milt. VII, 4. et ad Alcib. X, 4. Hand. de Particc. Latt. Vol. II. p. 155, sqq. §. 11. Ceterum notandum est, paullo liberiore modo conformatam esse alteram periodi partem, in qua nihil *primo* particulae respondet; nam quum Sall., si accurate voluisset, ita debuisset dicere: *sed mox utrimque praemissi equites rem exploraverunt; quod nisi factum esset, paene imprudentia admissum facinus miserabile*, maluit haec in brevius contracta simpliciter annectere. — *Tumultus* est strepitus et clamor, ad terrendos eos, qui adventabant. — *Imprudentia* est inscientia, ignoratio, eo orta quod quis in aliqua re exploranda non satis consideratus et circumspectus fuit, quo sensu

miserabile, ni utrimque praemissi equites rem ex-
8 ploravissent. Igitur pro metu repente gaudium ex-
ortum; milites alius alium laeti appellant, acta edo-
cent atque audiunt; sua quisque fortia facta ad coe-
9 lum ferre. Quippe res humanae ita sese habent;

etiam *imprudens* dicitur; v. Bremi ad Nep. Datam. IV, 3. p. 193. Cum hac notione convenit etiam *admittere* verbum, quo significatur rem malam ab aliquo *non sine eius culpa* fieri, ut bene observavit Herzogius ad Caes. B. G. III, 9. p. 166. Plura dictionis exempla suppeditat Ruhnken. ad Rutil. Lup. II, 3. p. 83. — Post *admissam* pauci libri habent *esset*, alii *foret*, unus *fore*; sed longe plurimi nihil tale ostendunt, quo non est opus.

§. 8. *exortum*] Nonnulli libri *est* vel ante vel post *exortum* addunt; sed a plerisque abest, quibus maior fides habenda. cf. ad Cat. c. LII, 20. 22. Praeterea Priscian. XVIII, 23, 188. p. 192. ed. Kr. ad hunc locum respicere videtur, Sallustium scripsisse dicens: *pro metu repente gaudium mutatur.* Quem errorem Krehlius recte suspicatur inde ortum esse, quod Priscianus hunc locum cum altero c. XXXVIII, 10. memoriae lapsu confuderit. Immerito igitur Faber hanc varietatem talem putat, quae non temere negligenda videatur. De *edocent* verbo v. ad Cat. XLVIII, 4. — Pro *ferre* Gerlachius vulgatam secutus scripsit *fert*, quod sane multi codd. tenent. Sed quum Struv. Leid. K. Mish. et Min. 2. habeant *ferunt*, Vin. 1. *ferri*, unus vero cod. Putschii, aliquot Palatt., Inc. 2. Fabric. 1. m. pr. Goerlit. Tegerns. et Turic. 1. aperte exhibeant *ferre*, facile patet hanc veram esse scripturam, ex qua ceterae vel interpolatione vel depravatione fluxerint, neque vero ex praesenti infinitivum esse ortum; quippe librarii potius id agunt, ut diversam structuram ad eandem normam exigant, quam ut aequalem varient. Recte Cortius contulit c. XXIII, 1. v. etiam Catil. XXI, 4. et quae ibid. notavimus ad c. XXII, 2. p. 110. — *Detractant* legitur in sat multis codd. in quibus sunt etiam Nazar. m. pr. et Leid. L. Ceteri vel *detrectant*, ut Weissius edidit, vel inepto lapsu *detretant* aut *decretant.* Formam a nobis receptam apud antiquiores in usu fuisse testatur Pierius ad Virg. Georg. III, 57., eamque Sallustio placuisse patet ex antiquissimo Historiarum lib. III. fragmento, de quo v. Kreyssigium in Commentt. P. II. p. 8. cf. Drakenborch. ad Liv. XXXIV, 15, 9. Oudendorp. ad Apulei. Metam. p. 315. Dronke ad

in victoria vel ignavis gloriari licet; advorsae res etiam bonos detractant.

LIV. Metellus in isdem castris quatriduo moratus saucios cum cura reficit, meritos in proeliis more militiae donat, universos in concione laudat

Tacit. Dialog. de oratt. c. XI, 2. p. 111. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 14, extr. Quum vocabulum aperte a *trahere* verbo descendat, in promptu est sensum esse *famae alicuius officere*, alicuius famam minuere et quasi lacerare et maligne discerpere. *Boni* autem h. l. intelliguntur *fortes*, quippe *ignavis* oppositi; cf. c. LXVII, 2.

LIV. §. 1. *in isdem*] Ita habent codd. Sen. 1. Inc. 1. 2. Fabr. 2. et Guelf. 3.; ceteri vel *iisdem* vel *hisdem*; cf. c. XIV, 11. XXV, 2. — Pro *quatriduo* in Sen. 2. Heuss. et Vratisl. 3. legitur *quasi triduo*, quae scriptura non temere videtur reiicienda; nam quum non admodum tritus usus sit *quasi* particulam pro *fere* ponendi, vix credi potest scribas tam docta interpolatione vulgatam mutasse. Praeterea in Leid. L. et Goerlit. legitur *triduo*, quod quamquam defectu vitiosum est, tamen probabilius videtur integram vocem *quasi*, quam vocis partem *qua* omissam esse. Denique quod Grutero auctore in nonnullis Palatt. exstat *triduo aut quatriduo*, nihil aliud videtur, quam explicatio scripturae *quasi triduo*. Quae etsi speciosa sunt ad vulgatam labefactandam, tamen nos dubios reddit exigua codd. Sen. 2. et Heuss. auctoritas, qui tam saepe in falsis scripturis conspirant, ut ex parum emendato exemplo descriptos esse appareat. Ceterum notandus est ablativus ad temporis perpetuitatem significandam positus; cf. ad Cat. LIX, 6. Zumpt. Gramm. Lat. §. 71, 7. not. 1. p. 316. ed. IV. Ramshorn. §. 146. p. 273. Caes. B. C. I, 47, 3. *Nostri se superiores discessisse existimabant, quod quinque horis proelium sustinuissent.* — *Cum cura*, v. ad c. LIII, 7. et ad XIV, 15. Cat. LI, 38. Liv. XXV, 22, 2. XXXIX, 2, 4. ibid. c. 23, 1. Tacit. Ann. XI, 12. Curt. III, 12, 13. Plaut. Menaechm. V, 4, 7. quae exempla Cortio debentur. cf. Otto ad Cic. de Fin. I, 3, 9. Beier. ad Off. I, 13, 40. — *More militiae* eodem sensu dictum, ut supra c. XLIV, 5. *more militari*; cf. Kreyssig. in Comment. II. de Sall. Fragm. Histor. lib. III. p. 14. — De structura verborum *Universos laudat atque agit gratias* v. annotata ad Cat. XIII, 2. et ad Iug. CX, 4. Exemplis ibi laudatis addimus hic a Cortio ascripta, Cic. p. Cluent. c. 2, 6. *Quum unaquaque*

atque agit gratias; hortatur, ad cetera, quae levia sunt, parem animum gerant; pro victoria satis iam
2 pugnatum, relicuos labores pro praeda fore. Tamen interim transfugas et alios opportunos Iugurtha ubi gentium aut quid agitaret, cum paucisne esset, an exercitum haberet, uti sese victus gereret explora-
3 tum misit. At ille sese in loca saltuosa et natura

de re dicam et diluam. Liv. XXXVI, 31, 9. *Si qua haberent, de quibus aut recusare, aut in posterum cavere sibi vellent.* Cic. Epp. ad Fam. XIII, 4. *Sed haec eo spectant ut te horter et suadeam*, sc. *tibi* de Orat. I, 15, 69. *Si modo erunt ad eum delata et tradita*, sc. *ei.* cf. Ruddimann. Institt. Gramm. Vol. II. p. 362. et Aug. Matthias ad Cic. or. in Cat. II, 9, 19. Imprimis autem frequens est haec elliptica dicendi ratio in iis enunciationibus, ubi *relativum* bis, sed diverso casu ponendum est, ita ut altero loco suppleatur. cf. Otto ad Cic. de Finn. V, 9, 26. Klotz Quaestt. Tull. p. 67. Beier ad Off. I, 42, 151. p. 299. et ad II, 6, 21. p. 41. — Indicativus in verbis *quae levia sunt* explic. ad c. LXIII, 1. — *Animum gerere* cur Gerlachius *prisce* dictum censeat equidem non exputo; cf. XLIII, 5. LXIV, 2. CVII, 1. Cic. Parad. V, 2, 37. Ruhnk. ad Ter. Hecyr. III, 1, 30. — *Pro praeda* Cortius male explicat *praedam*, collato c. XXII, 4. qui locus prorsus alienus est. Sensus est potius: relicuos labores eos suscepturos *ad praedam faciendam.* In nonnullis codd. *praedae* legitur, eadem fere sententia; sed ex interpretatione scribarum.

§. 2. *Tamen*] Haec particula spectat ad omissam sententiam, ex antecedentibus ita fere eliciendam: *quae verba quamquam ostendere videbantur bellum paene pro confecto haberi, nihilque negotii superesse, tamen interim* etc.; cf. ad Cat. XXVI, 1. — De verbis *ubi gentium aut quid agitaret* v. ad c. LIII, 5. — Pro *victus* cod. Eccard. male habet *victum;* non vidit enim interpolator *victus* vi integrae enunciationis ad subiectum referri hoc sensu, *quum victus esset*, praedicatum autem particula *uti* definiri.

§. 3. et 4. *cultorem*] De structurae ratione diximus ad c. XLIV, 1. Ceterum leve zeugma h. l. obtinet, siquidem *cultor* proprie magis de agro et pecore, quam de bello dicitur. — *Ea gratia*, quae dicendi ratio antiquior videtur pro *eius rei gratia*, exemplis

munita receperat, ibique cogebat exercitum numero
hominum ampliorem, sed hebetem infirmumque,
agri ac pecoris magis quam belli cultorem. Id ea 4
gratia eveniebat, quod praeter regios equites nemo
omnium Numidarum ex fuga regem sequitur; quo
cuiusque animus fert, eo discedunt, neque id flagi-
tium militiae ducitur; ita se mores habent. Igitur 5

illustravimus ad Catil. c. LII, 7. p. 266. Praeterea Cortius h. l. laudavit Plaut. Trucul. Prolog. v. 9. *Sed hoc agamus, qua huc ventum est gratia.* ib. II, 2, 33. *Ex cerebro expellam.* AS. *quanam gratia?* Stich. V, 1, 5. *Qui nihil ocius venit tamen hac gratia.* Ad huius structurae caussam intelligendam non abs re fuerit contulisse, quae paullo infra §. 6. ad verba *ea formidine* monemus. — *Eveniebat* imperfecto Gerlachius in Commentt. p. 296. putat *morem* Numidarum significari, quem errorem iam Faber notavit. Non vidit enim Gerlachius, quod facile erat videre, *id eveniebat* intelligendum esse de exercitus colligendi studio, cui Iugurtha *illo ipso tempore* deditus erat, quo Metellus transfugas miserat exploratum. — *Ex fuga* si rem spectas nihil aliud est, quam *in fuga*, sive *ubi fugiunt;* sed usus *ex* praepositionis substantivis iunctae, quae *eundi* significatum habent, eo excusatur, quod quae *in itinere fiunt*, possunt etiam ita cogitari, ut, cum itinere ipso non cohaerentia, ab eo segregentur et quasi *ex eo exire* videantur. Mera igitur loci vel directionis potestate praepositio ponitur, quam Faber praeeunte Herzogio ad Caes. B. G. VI, 35. p. 358. minus recte temporis vel consecutionis vim habere ait, interpretatus *in Folge der Flucht*, quae sententia etiam Handio improbatur de Particc. Lat. Vol. II. p. 627. §. 25. cf. c. LVI, 3. *Iugurtha cognoscit, Marium ex itinere frumentatum — Siccam missum.* Catil. c. XXXIV, 2. *Catilina ex itinere plerisque consularibus litteras mittit.* Liv. XXX, 7, 1. *Hasdrubal ex fuga cum paucis Afrorum urbem proximam petierat.* Nepos Agesil. c. IV, 6. *Quum plerique se ex fuga in templum Minervae coniecissent;* ubi v. Daehnius. Per se igitur patet, si ea, quae fiunt, dum aliquis iter facit aut fugit, ita comparata sunt, ut non ex eius itinere aut fuga quasi prodeant, sed potius aliunde accedant, non dici posse *ex itinere* aut *fuga*, sed *in itinere, in fuga;* cf. c. LXXXIIX, 3. CIII, 4. CV, 3.

Metellus ubi videt etiamtum regis animum ferocem esse, bellum renovari, quod nisi ex illius lubidine geri non posset, praeterea iniquum certamen sibi cum hostibus, minore detrimento illos vinci, quam suos vincere, statuit non proeliis neque acie, sed

§. 5. *etiamtum regis animum*] Hunc verborum ordinem, quem complures codd. Palatt. Fabric. 1. 2. Tur. 1. Misn tuentur, sensus maxime commendat, siquidem vis sententiae in *temporis* vocabulo inest; cf. annotat. ad c. XX, 1. p. 125. In aliis codd. est *etiam regis tum a.*, in aliis *regis etiam t. a.*, in aliis aliter, quae ostendunt externam auctoritatem nihil hic valere. — De particulis *etiamtum* v. ad Cat. II, 1. — *Esse* post *ferocem* solus cod. Eccard. non habet, quem Cortius secutus est. — Inepte idem *non* ante *posset* auctoritate Fabric. 2. Vin. 1. et Struv. omisit, *nisi* pro *non nisi* dictum esse putans, auctoribus tam perversae sententiae usus Freinshemio et Dukero ad Flor. I, 12, 8., quibus accensendus etiam est Turnebus ad Cic. de Legg. I, 20, 54. et Burmann. ad Ovid. Art. Am. II, 693. Sed corruptis aut male scriptis locis hoc iudicium niti rectissime censet Fr. Gronovius ad Liv. XXXIV, 16, 1. et Goerenz. ad Cic. l. l. p. 85. quibus non obsecutos esse Ramshornium in Gramm. Lat. §. 190. annotat. 7. b. p. 593. ed. I., et Grysarem Art. Lat. scribendi p. 541 sq. valde miramur. Cautiorem certe se praebuit Aug. Grotefendus in Gramm. Lat. ampl. Vol. II. p. 457. §. 549. — Pro *posset* Sen. 1. Guelf. 9. et 10. habent *posse*, quod non spernendum putarem, si plures codd. confirmarent. Nam satis constat, interdum enunciationum relativarum, ad accusativum cum infinitivo pertinentium, rationem ita mutari, ut verbum a relativo pendens, non coniunctivo, sed pariter ut in primaria enunciatione, infinitivo ponatur, quo fit, ut utriusque enunciationis ratio existat par et aequalis, neque altera pendeat ex altera, sed incepta structura continuetur, relativo pro et cum *demonstrativo* posito. cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 80, 7. not. 1. p. 437. ed. IV. Bremi ad Nep. Themist. c. VII, 5. *Illorum urbem ut propugnaculum oppositum esse barbaris, apud quam iam bis classes regias fecisse naufragium.* Carol. Beier. ad Cic. Off. III, 11, 49. Otto ad Finn. I, 9, 30. qui plurima ex Cicerone exempla collegit. v. Aug. Grotefendi Gramm. Lat. ampl. Vol. II. p. 251. §. 340. Gramm. schol. p. 335. §. 412. not. Tacit. Annall. I, 5, 2. III, 61, 1. — *Iniquum certamen* haud du-

alio more bellum gerundum. Itaque in Numidiae 6 loca opulentissima pergit, agros vastat, multa castella et oppida temere munita aut sine praesidio capit inceditque; puberes interfici iubet, alia omnia militum praedam esse. Ea formidine multi morta-

bie vera lectio, quam praebent Franc. Inc. 1. Guelf. 3. 12. Leid. D. G. Ven 2. Berol. 1. et Med. 5. m. sec. Relicui omnes tenent *inimicum*, quod Gerlachius in ed. mai. a se receptum alienis defendit exemplis, Cic. Epp. ad Famm. III, 8, 29. *Qua sententia mihi nihil potest esse inimicitius.* Virg. Aen. I, 127. *Naves accipiunt inimicum imbrem.* Plin. H. N. XX, 9. *Brassica inimicissima stomacho.* Quibus locis quum *inimicus* translato sensu significet *invisus* vel *molestus*, facile intelligitur, *inimicum* quum per se otiosum esse *certaminis* cuiusvis epitheton, tum h. l. prorsus ineptum, ubi verba sequentia docent de *impari condicione* pugnantium sermonem esse, cui rei significandae nihil potest vocabulo *iniquus* aptius esse. cf. Freinshem. ad Flor. III, 16, 1. Virg. Aen. X, 889. *Pugna congressus iniqua.* — De vi et structura *statuere* verbi cum partic. fut. passivi coniuncti v. ad c. XXXIX, 5. — Pro *neque acie* aliquot codd. habent *n. in acie*, quod Gerlachius in textu ed. mai. expressit, in Commentt. p. 296. damnat, „codd. auctoritate et constanti usu loquendi permotus," sed in ed. novissima, mutandis opinionibus laudem quaerens, rursus reposuit. Sed recta ratio vix patitur praepositionem, quam non solum huius loci conformatio, sed loquendi usus alienam esse ostendit; cf. infra c. XCVII, 4. *Mauri non acie, neque ullo more proeli — in nostros concurrunt.* V. Drakenborch. ad Liv. XXXVI, 17, 16.

§. 6. *temere munita*] i. e. non satis, nulla arte, non iusto modo munita. — *Sine* praepositio haud raro ita cum substantivo coniungitur, ut non ex verbo apta sit, sed cum suo nomine ad alterum nomen vi adiectivi negativi aut genitivi qualitatis referatur; cf. Cat. VI, 1. *Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio.* ubi v. Herzog. Iug. c. LXVI, 3. *Milites palantis ac sine imperio aggrediantur.* X, 1. *Parvum te sine spe, sine opibus in meum regnum accepi.* Fragm Hist. IV, 12, 21. *Si circumgredimur exercitum sine frumento, sine auxiliis.* Cic. Tusc. II, 3, 7. *Lectionem sine ulla delectatione negligo.* cf. Schlegel. in Seebodii Biblioth. Crit. a. 1819. Tom. II. p. 715.

les Romanis dediti obsides; frumentum et alia, quae usui forent, affatim praebita; ubicumque res postu-
7 labat, praesidium impositum. Quae negotia multo magis quam proelium male pugnatum ab suis regem

qui haec laudavit exempla, Ovid. Metam. I, 20. Pompon. Mela III, 6, in. et III, 9, 3. quibus adde, quae in universum de hoc praepositionum usu notavimus ad c. LXI, 4. — Quod statim post edidimus: *Puberes interfici iubet, alia omnia militum praedam esse*, auctoritate factum est cod. Putschii, Ven. 1. Vat. 5. Paris. z. et Servii ad Virg. Aen. V, 546. Ceteri omnes libri habent *pub. interficit, iubet alia* etc., quae scriptura valde incommoda est. Nam ut taceam numerum orationis valde horridum fieri, verbis *interficit*, *iubet* sine idonea caussa collisis, ipsa sententia quodam insolentiae vitio laborat. Quamquam enim quae *proprie* imperatorum sunt, velut urbes capere aut incendere, hostes vincere aut fugare et huiusmodi alia, ipsis solis tribuuntur, etsi per milites ea perficiunt (v. Cort. ad Iug. XXVI, 3. LXXVI, 3., quibus conferri possunt, quae de consimili usu monuerunt Walchius ad Tacit. Agric. c. XXI. p. 297. et Aug. Matthias ad Cic. or. in Cat. I, 2, 5. et ad IV, 6, 13.), tamen hic usus ratione ita temperatus est, ut in narrandis rebus, quae nisi iussae fieri non solent, verbum *iubere* non omittatur. Quare quum puberes non ex more interficerentur, consentaneum fuit memorare, id *iussu* Metelli factum esse. Quae sequuntur verba et sensu et structura pendent ex *iubet*, quamquam iussus de praeda militum paullo alius est, atque de caede puberum, ut non repugnem, si quis zeugma statuens ex *iubet* verbo elicere velit *permittit*. Hacc non recte considerans Cortius *iubet* plane omisit, et pro *praedam* scripsit *praeda*, ut est in Struv. et Guelf. 2. Quae structura etsi ferri potest, tamen nullo pacto vulgatae auctoritatem infringere valet. Ceterum facile intelligitur *interficit* negligentia scribarum ortum esse, qui antecedentium verborum formam continuarent, neque vero *interfici iubet* ex interpolatione praesentis ortum esse, ut Cortius perperam censet. — *Ea formidine* i. e. *eius rei formidine*; quippe attractionis vi pronomen cum sequenti substantivo ita coniungitur, quasi eius notio iam in praegressa enunciatione inesset, quamquam verbo non declarata est. cf. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 159. 2. b. p. 354. Krueger. de Attract. ling. Lat. §. 55. p. 127 sq. Kuehner. ad Cic. Tusc. I, 19, 45. Liv. I, 58, 4. *Sext. Tarquinius cum mortua iugulatum servum nudum positurum*

terrebant; quippe cui spes omnis in fuga sita erat, 8
sequi cogebatur, et qui sua loca defendere nequiverat, in alienis bellum gerere. Tamen ex copia 9
quod optumum videbatur consilium capit; exercitum

ait, ut in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore quum vicisset obstinatam pudicitiam velut victrix libido. Sall. Catil. XLIII, 2. *Statilius et Gabinius opportuna loca urbis incenderent, quo tumultu facilior aditus ad Consulem fieret.* Iug. CXIV, 1. *Per idem tempus advorsum Gallos male pugnatum; quo metu Italia omnis contremuerat.* cf. c. V, 2. XXXVII, 2. LXXXIII, 3. — *Impositum* illustravimus ad c. XLVII, 2.

§. 7. et 8. *ab suis*] Haec verba Cortius nulla de caussa, tanquam assuta a librariis, unciis inclusit. — *Cui*, quod multi codd. tenent, Cortius recte praetulit vulgatae scripturae *cuius*, quae minorem vim habet ad eam rationem, quae inter praedicatum et obiectum intercedit, declarandam; cf. c. LXXXV, 4. *Mihi spes omnes in memet sitae.* — De grammatico inter verba *cui* et *sequebatur* nexu v. ad Cat. XXXVII, 3. p. 170. Exemplis ibi laudatis adde Liv. XXI, 6, 4. *Quibus si videretur digna caussa, Hannibali denunciarent, ut ab Saguntinis abstineret.* Tacit. Ann. VI, 44, med. *Quibus proelium et festinati casus placebant, disiectos ne animo quidem ad obsequium coaluisse disserebant.* cf. Krueger. de Attract. Lat. Ling. §. 81. p. 198 sqq. Otto ad Cic. de Finn. II, 28, 91. — *Erat* Cortius nulla codd. auctoritate delevit. — *Sua loca sunt commoda*, ab ipso propter opportunitatem ad pugnandum vel resistendum electa; cf. c. LXI, 1. *Neque Iugurtham nisi ex insidiis aut suo loco pugnam facere.* c. LXVI, 1. *Iugurtha communire suos locos.* Liv. XLII, 43, 3. *Quum Perseus suo maxime tempore et alieno hostibus incipere bellum posset.* v. Ramshornii Gramm. Lat. §. 158, 4, d. p. 341. ed. I. Grysar. Art. Latine scribendi p. 63 sq. annotat. 1. Sponte igitur patet *alienus* contrarium significare.

§. 9. *ex copia*] Quamquam paene omnes codd. habent *ex inopia*, tamen *ex copia*, quod tantummodo est in Guelf. 4. a m. pr., accedente Guelf. 2. *ex in copia*, cum Cortio et Gerlachio verum putamus. Nam quum *ex inopia* nonnisi ad notionem *consilii* referri possit, inepte Sallustius diceret *optimum* electum esse, ubi plane nullum erat. Ex altera parte loquendi usu satis confirmatur *ex copia*. *Copia* enim, ut Cortius recte monuit, in hac dictione non

plerumque in isdem locis opperiri iubet, ipse cum delectis equitibus Metellum sequitur, nocturnis et aviis itineribus ignoratus Romanos palantis repente aggreditur. Eorum plerique inermes cadunt, multi capiuntur, nemo omnium intactus profugit, et Numidae, priusquam ex castris subveniretur, sicuti iussi erant in proxumos collis discedunt.

LV. Interim Romae gaudium ingens ortum

significat magnam rerum abundantiam; sed indefinite id indicat, *quod suppetit*, sive id multum, sive non multum est. Plerumque in ea sententia *rerum* additur, ut c. XXXIX, 5. *Ex copia rerum statuit nihil sibi agitandum;* XCVIII, 3. *Marius ex copia rerum consilium trahit;* vel *rei*, ut c. XC, 1. *Pro rei copia providenter ornat.* Sed etiam sine isto genitivo sensus idem est, ut c. LXXVI, 3; quare his verbis significatur *pro rerum condicione*, quemadmodum Caesar dixit B. G. V, 8, 1. *Ut consilium pro tempore et pro re caperet.* Nostri autem loci depravatio duplicem caussam habere potuit. Librarii enim aut eo permoti sunt, ut pro *copia* scriberent *inopia*, quia putarunt de inopia *consilii* hic agi; aut fieri potuit, ut, quum aliquis ad interpretandam *ex* praepositionem *in* superscripsisset, eaque interpretatio ita, ut ostendit Guelf. 2., in textum illata esset, inde vulgata oriretur. — *Isdem* habet Sen. 1. Fabr. 2. Inc. 1. Guelf. 2. 3. cf. c. XIV, 11. XXV, 2. — Verba *nocturnis et aviis itineribus* non pertinent ad *aggreditur*, sed ad *ignoratus*. — *Palantis* quo sensu capiendum sit, patet ex dictis ad c. XLIV, 5. — *Intactus* i. e. *integer*, *non vulneratus;* cf. c. LXVII, 3. *Turpilius profugit intactus.* v. Drakenborch. ad Liv. VIII, 10, 6. *Velut inermes prope intacti evasere.*

LV. §. 1. *ut seque et exercitum gereret*] In promptu est gerere non eadem ratione ad *se* et ad *exercitum* spectare, sed per zeugma dici *exercitum gerere* i. e. *habere*, quomodo auctor locutus est Cat. XI, 5. cf. Iug. LXXXV, 47. *Meque vosque in omnibus rebus iuxta geram.* c. XLVI, 8. ubi v. — Propter *tamen* particulam in Guelf. 4. et Academ. in antecedentibus additum est *quamvis*, in Vratisl. 3. *licet*, in Vin. 2. *quamquam*, quibus omnibus non est opus. Neque tamen ea est structurae ratio, ut in priore membro

cognitis Metelli rebus, ut seque et exercitum more maiorum gereret, in advorso loco victor tamen virtute fuisset, hostium agro potiretur, Iugurtham magnificum ex Auli socordia spem salutis in solitudine aut fuga coegisset habere. Itaque senatus ob ea 2
feliciter acta diis immortalibus supplicia decernere, civitas trepida antea et sollicita de belli eventu laeta agere, de Metello fama praeclara esse. Igitur eo 3

quidem supplendum sit, quod non satis accurate diximus ad Cat. LXI, 3. p. 324. Ubicunque enim *tamen* positum est, non praecedente particula concessiva, oratio ita comparata est, ut non *formam*, sed *sensum* enunciationis concessivae habeat, quam rem illustravimus in Commentat. de Sallustii Fragmentis, a. 1829. edita, p. 41 sq. Nostro igitur loco nihil supplendum est, sed *in advorso loco* significat *quamvis locus adversus esset*, structura fere tali, qualem tetigimus ad Cat. II, 10. Liv. I, 17, 3. *In variis voluntatibus regnari tamen omnes volebant.* — De vi ex praepositionis v. ad Cat. XII, 2. — *Magnificum* i. e. superbientem, elatum; cf. supra c. XXXI, 10. *Incedunt per ora vostra magnifici.* Liv. VII, 32, 11.

§. 2. et 3. *supplicia*] Ita Sallustius aliquoties loquitur pro *supplicationibus* et sacrificiis solemnibus, cf. Cat. IX, 2. LII, 29., in eoque usu antiquiorum morem secutus videtur; v. Varro de R. R. II, 5. Drakenborch. ad Liv. XXII, 57, 5. Tacit. Ann. III, 64, 3. *Tum supplicia diis ludique magni decernuntur.* — *Agere* explic. ad Cat. XXIII, 3. coll. Iug. XVIII, 9. — Verborum ordinem *de Metello fama p. e.* praestant fere omnes libri; sed Fabr. 1. 2. Vin. 1. Guelf. 2. 3. Tur. 1. Bas. 1. 4. Paris. x. z. exhibent *fama de Met. p. e.*, quo modo inde a Cortio omnes editores scripserunt, illius iudicio fisi, hunc verborum ordinem esse „ad numeros Sallustii.“ Quae sententia quum per se levissima sit, et iusta ratione destituatur, tum vulgatum ordinem commendat ipsa sensus vis. Nam quum Sallustius a *civitate* transeat ad *Metellum*, consentaneum est, prius eum, de quo fama erat, quam famam ipsam nominari. — *Hosti opportunus* Cortius bene explicat, *quem hostis cum commodo suo facile potest invadere.* cf. ad XX, 2. — *Post gloriam* non pendet ex verbo *sequi*, quasi, quemadmodum dicitur *invidia sequitur glo-*

intentior ad victoriam niti, omnibus modis festinare, cavere tamen, necubi hosti opportunus fieret, meminisse post gloriam invidiam sequi.
4 Ita quo clarior, eo magis anxius erat, neque post insidias Iugurthae effuso exercitu praedari; ubi frumento aut pabulo opus erat, cohortes cum omni equitatu praesidium agitabant; exercitus partem ipse, relicuos

riam, ita etiam dici possit *invidia sequitur post gloriam*, quod barbarum foret; sed *sequi* absolute positum est, ut apud Plin. Epp. I, 8, 14. *Sequi enim gloria, non appeti debet, nec, si casu aliquo non sequatur, idcirco quod gloriam non meruit, minus pulchrum est. Post gloriam* autem vim habet integrae enunciationis, *gloriá partá*, ut mox §. 4. *post insidias Iugurthae* significat *quum insidiae* (sc. ipsi) *a Iugurtha factae essent.* Plura de hoc structurae genere v. ad c. V, 4. Caussam, cur Sallustius *sequi* non cum accusativo obiecti coniunxerit, Faber scite vidit hanc esse, quod sensus ambiguitatem vitare studuit. Nam quum dicendi usus evaluerit, ut *aliquid aliquam rem sequi* dicatur, quod *ei rei contingit* sive *sponte obvenit* (v. annotata ad Catil. c. LIV, 5. p. 289.), Sallustius dicere noluit *gloriae invidiam contingere*, sed potius *gloriae invidiam succedere*, sive *priorem gloriam, invidiam posteriorem* esse. Quare ne temporis notio dubia esset, *post* praepositione usus est.

§. 4. et 5. *Ita quo clarior, eo magis anxius erat*] Quamquam plurimi codd. *erat* et post *clarior* et post *anxius* habent, tamen non est dubium, quin alterutro loco a scribis additum sit. In re incerta autem tutius visum est, eos libros sequi, qui priore loco non habent; ex glossa enim hic illatum esse inde coniicias quod in Paris. z., satis antiquo codice, inter versus comparet. Praeterea verborum constructio ita haud paullo melius procedit. Eundem verborum ordinem etiam Gerlachius et Faber tenent; Cortius vero verbum post *clarior* posuit, et simul pro *anxius* scripsit *animi anxius*, quod probari nequit, quum in nullo codice exstet, et ex glossa ductum sit. Quippe in Naz. Commel. Palat. 2. Pembr. Arond. Reg. Mark. *Γ. Δ.* Acad. Sen. 1. Guelf. 1. 9. legitur *animus anxius erat*, in Bas. 4. *animus eius anxius erat*, et in Tur. 1. m. pr. ac Fabric. 1. m. pr. *animosior erat*, unde Cortius coniectura

Marius ducebat. Sed igni magis quam praeda ager 5
vastabatur. Duobus locis haud longe inter se ca- 6
stra faciebant, ubi vi opus erat cuncti aderant, ce- 7
terum, quo fuga atque formido latius cresceret, di-
vorsi agebant. Eo tempore Iugurtha per collis se- 8
qui, tempus aut locum pugnae quaerere, qua ven-
turum hostem audierat, pabulum et aquarum fontis,

animi finxit. Sed patet scribas, qui recordarentur *anxius* saepe cum voce *animus* coniungi, eam h. l. intulisse, ne adiectivum nude positum haberetur. *Animi anxius* autem, quod Cortius exhibuit, ipsa sententia alienum est. *Anxius* enim h. l. significat *intentus, curam adhibens, nihil remissus; animi anxius* autem est *valde sollicitus, curis agitatus, ex rebus desperatis malum timens et consilii inops.* Illud sane de Metello valet, hoc non item. cf. Tacit. Agric. c. V, med. *Simul anxius et intentus agere.* — De ratione verborum *effuso exercitu*, quae cave pro ablativis absoll. habeas, v. ad c. XLVI, 5. Ceterum *effusi* dicuntur, qui nullo ordine et dispersi incedunt et palantur; cf. c. XCVIII, 5. *Effusi consedere.* CV, 3. *Temere et effuse euntes.* LXXXVII, 4. *Effusos hostis invadi posse.* Curt. IX, 8, 19. *Barbari effuse sequentes.* v. Drakenborch. ad Liv. XXXV, 29, 3. — Pro *partem* Cortius scripsit *partim*, quod per se non damnandum foret (v. Gronov. Obss. III, 2. p. 342. Perizon. ad Sanct. Min. IV, 13. p. 398 sq. ed. Bau. Bremi ad Nep. Attic. c. VII, 2. Drakenborch. ad Liv. XXVI, 46, 8. XXIII, 11, 11.); sed quum ista scriptura tantummodo ex Guelf. 12. deprompta sit, in quo exstat *exercitum partim*, luce clarius est, librarium, quum errore accusativum exarasset pro genitivo, ut lapsum suum emendaret, satis dextre *partem* in *partim* mutasse. — *Praeda* i. e. *praedando; praeda* enim non solum rem bello captam, sed etiam praedandi actionem designat. Cic. Philipp. XI, 14, 37. *Saxae se et Caphoni tradiderunt, ad facinus praedamque natis.* Liv. XXII, 9, 5. *Ubi satis quieti datum, praeda ac populationibus magis, quam otio aut requie gaudentibus profectus, Marsos devastat.*

§. 7. et 8. *cresceret*] Cortius ex uno Vin. 1. scripsit *crescerent*, quod per se quidem bonum est, (v. ad Cat. X, 2.) sed neutiquam, ut ille dicit, in tali re gravius. — *Pugnae* verisimilius pro dativo

quorum penuria erat, corrumpere, modo se Metello, interdum Mario ostendere, postremos in agmine tentare, ac statim in collis regredi, rursus aliis, post aliis minitari, neque proelium facere, neque otium pati, tantummodo hostem ab incepto retinere.

LVI. Romanus imperator ubi se dolis fatigari videt, neque ab hoste copiam pugnandi fieri, urbem magnam et in ea parte, qua sita erat, arcem regni, nomine Zamam, statuit oppugnare, ratus, id

habendum, cuius quae ratio sit ostendimus ad Cat. XXXII. 1. et ad Iug. XXXV, 4. — *Modo — interdum* orationis variandae caussa dictum. v. ad c. LXII, 9. — *Otium pati* pertinet ad Romanos, quippe quos otium habere non pateretur Iugurtha.

LVI. §. 1. *fatigari*] Aliquot codd. Leidd. habent *fatigatum*, quod sententiam paene absurdam praebet. — *Arcem regni* Muellerus videtur ita accipere, ut *arx* significet locum magnis operibus munitum. Sed h. l. potius notat locum maximi momenti ad regionem aliquam tuendam, unde facile ceterae partes regni et coerceri et contra impetus hostium defendi possint; cf. Liv. XLIV, 31, 2. *Ad Scodram inde ventum est, quod belli caput fuerat, non eo solum, quod Gentius eam sibi ceperat velut regni totius arcem, sed etiam* etc. ibid. XXXIII, 14, 2. *Eam urbem pro arce habiturus Philippus adversus Graeciae civitates.* Audacius Tacitus, ut solet, hanc *arcis* potestatem translate usurpat, Historr. III, 13, in. *Transfugisse classem, arcem commeatuum.* cf. Walch. ad Agric. c. XVI. p. 225. Similiter tamen etiam Cicero p. Ligar. c. 7, 22. *Vos Africam, omnium provinciarum arcem, obtinere voluisse*; et Liv. VI, 37, 10. *Consulatum superesse plebeiis; eam esse arcem libertatis.* — Male omnes editores excepto Fabro interpungunt *ratus id, quod n. p.*, quam perversam rationem deseruimus, commate post *ratus* posito. Scilicet nititur illa interpunctio falsa structurae explicatione, quam Cortius ad Catil. XXX, 2. ellipticam esse dicit; sed eius explendae tam vagam rationem init, ut ellipsin modo ad demonstrativum, modo ad relativum referat. Ita v. c. in Cat. c. XIV, 1. *Catilina, id quod factu facillimum erat, omnium facinorum catervas circum se habebat*, verba

quod negotium poscebat, Iugurtham laborantibus suis auxilio venturum, ibique proelium fore. At ille, 2
quae parabantur a perfugis edoctus, magnis itineribus Metellum antevenit, oppidanos hortatur moenia defendant, additis auxilio perfugis, quod genus ex copiis regis, quia fallere nequibat, firmissumum erat; praeterea pollicetur in tempore semet cum exercitu affore. Ita compositis rebus in loca quam maxume 3
occulta discedit, ac post paullo cognoscit Marium

sic constituit: *Catilina* *i d* *f a c i e b a t*, *quod* etc., et apud Cic. p. Sext. c. XVII, 39. *Quos homines, si, id quod facile factu fuit et quod fieri debuit, vi armisque superassem, id* ad *si* trahens *fecissem* infert. Contra nostrum locum ita deformat explicando: *ratus id, quod negotium fieri poscebat*, pariter ut c. XLVII, 2. *ratus id, quod res (fieri vel existimare) monebat.* Quae interpretandi diversitas ut iam satis errorem Cortii ostendit, ita hoc accedit, quod reliquorum verborum structura isto modo plerumque plane pervertitur et prorsus barbara fit. Rectius docuerunt Zumptius in Gramm. Lat. §. 69, 4. p. 300. ed. IV. et Beierus ad Cic. Off. II, 23, 83. *id* non ad verbum aliquod pertinere, sed per abundantiam relativo addi, idque tunc tantummodo fieri, ubi relativum ad totam enunciationem referatur. Ea est autem ubique enunciationis ex relativo aptae vis, ut primariae sententiae veritas ea confirmetur asservereturque. Exemplis supra laudatis adde infra c. LXXXV, 24. Cic. p. Sext. c. 13, 30. Caes. B. G. IV, 29, 3. VIII, 10, 3. Goerenz. ad Cic. de Legg. I, 19, 52.

§. 2. et 3. *nequibat*] Cortius scripsit *nequibant*, quod tantummodo exstat in Guelf. 2. cui prope accedit Vin. 2., in quo est: *quae fallere n e q u i b a n t.* Sed quivis videt, pluralem a scribis esse profectum, qui haec ad *copias regis* spectare putarent. — *Fallere* est *fidem mutare;* id facere non poterant transfugae, quia poenae gravissimae crudelissimique cruciatus a Romanis erant exspectandi. — Verbum *erat* Cortius fide unius Inc. 2. delevit. — *In tempore* est *mature*, tempore ad agendum *adhuc* opportuno; cf. Fragm. Historr. I, 12. Gerl. IV, 12, 18. Drakenborch. ad Liv. VIII, 7, 5. id. XXV, 9, 4. XXV, 31, 15. XXVIII, 8, 14. Heindorf. ad

ex itinere frumentatum cum paucis cohortibus Siccam missum, quod oppidum primum omnium post
4 malam pugnam ab rege defecerat. Eo cum delectis equitibus noctu pergit, et iam egredientibus Romanis in porta pugnam facit; simul magna voce Siccenses hortatur, uti cohortis ab tergo circumveniant; fortunam illis praeclari facinoris casum dare. Si id fecerint, postea sese in regno, illos in liber-
5 tate sine metu aetatem acturos. Ac ni Marius signa inferre atque evadere oppido properavisset, profecto

Hor. Sat. I, 5, 47. Ruddimann. Institt. Gramm. Vol. II. p. 289. Zumpt. Gramm. Lat. §. 74, 12. a. p. 364. ed. IV. Eodem sensu etiam dicitur *tempore;* v. Ruhnken. ad Rutil. Lup. I, 1. p. 4. — *Post paullo*, quem ordinem verborum Cortius primus restituit, confirmant Bas. 1. Fabr. 1. 2. Vin. 1. 2. Inc. 1. 2. Sen. 2. Heuss. Guelf. 2. 3. Bern. 1. 3. Misn. Goerlit. Berol. 2. Paris. b. c. x. z. et Rivii libri; relicui codd. *paullo post* habent. cf. notata ad Cat. XXXIII, 5. p. 156. Iug. CVI, 3. Caes. B. G. VII, 60. Hor. Sat. I, 2, 120. Od. III, 20, 3. Similiter dicitur *post aliquanto*, Liv. II, 31, 4. ubi v. Drakenborch. eodemque modo etiam *multo* comparativis postponitur, cuius collocationis exempla ab Ottone ad Cic. de Finn. I, 20, 69. collecta huc transscribam: Cic. de Orat. I, 59, 253. *Melius multo*. Cat. M. 23, 82. Epp. ad Famm. III, 13, 3. *Ampliora multo*. Finn. III, 12, 41. IV, 4, 9. de N. D. II, 11, 30. — *Ex itinere — missum* significat: Marium, *qui iter faceret*, eo *parumper omisso*, sive *de instituto itinere deflectentem* Siccam ire iussum esse; v. ad LIV, 4. — In nomine *Siccae* urbis ad Bagradam sitae fere omnes codd. consentiunt; pauci habent *Sicam* vel *Sicham*. Graece *Σίγα* scribitur apud Strabonem XVII, 3. p. 484. ed. Tauchn. A Mylittae Assyriae sive Veneris cultu Romani ei cognomen addiderunt Veneriae; cf. Cellar. IV, 5. §. 25. p. 906 sq. Sickleri Geogr. Ant. p. 828. ed. I. Mannerti Geogr. Graec. et Rom. Tom. X. P. II. p. 322 sq.

§. 4 — 6. *fortunam illis*] Pronomen, quod in Guelf. 9. depravatum est in *illi*, in Fabric. 1. et Teg. m. pr. in *illos*, in Sen.

cuncti aut magna pars Siccensium fidem mutavis-
sent; tanta mobilitate sese Numidae agunt. Sed mi- 6
lites Iugurthini, paullisper ab rege sustentati, post-
quam maiore vi hostes urgent, paucis amissis pro-
fugi discedunt.

LVII. Marius ad Zamam pervenit. Id oppi-
dum, in campo situm, magis opere quam natura
munitum erat, nullius idoneae rei egens, armis viris-
que opulentum. Igitur Metellus pro tempore atque 2
loco paratis rebus cuncta moenia exercitu circumve-

1. autem deest, Cortius male omisit. Ceterum ratio *ille* pronominis h. l. non diversa est ab ea, quam ad c. XLIX, 3. et ad LI, 4. tetigimus, nisi quod hic oratione obliqua in rectam mutata personale pronomen obtineret; cf. c. LXI, 4. *Metellus fide data, si Iugurtham vivum aut necatum sibi tradidisset, fore, ut illi Senatus impunitatem concederet, facile Numidae persuadet.* LXII, 2. *Caveat, ne illo cunctante, Numidae sibi consulant.* VIII, 2. XXXIII, 4. LXIV, 2. LXV, 3. LXXIX, 8. CVI, 1. CXI, 1. Plura ad rem pertinentia petes ex nota Dachnii ad Nep. Dion. c. VIII, 5. coll. Walchio in Emendd. Livv. p. 55. et 219., quibus addi possunt nostra ad Iug. IV, 6. — Verba *casum dare* illustravimus ad c. XXV, 9. cf. Boetticheri Lex. Tacit. h. v. p. 82. — *Sese Numidae agunt* exstat in Nazar. Commel. Fabric. 1. 2. Guelf. 1. Leidd. B. E. F. K. L. M. N. Laud. 2. B. Publ. Mark. *Γ.* et nonnullis Rivii ac Cortii antiquioribus; in relicuis *gerunt* legitur, quod quum sit ex interpretatione scriptum, Weissio placuit. — De *paullisper* voce v. Doederlini Synon. Lat. Vol. 1. p. 148. 5. et annot. ad Iug. I, 4.

LVII. §. 1. et 2. *ad Zamam*] *Ad* praepositionem Cortius multique alii hic non abundare putant, sed ita dictam, ut loca Zamae proxima ea designentur; cf. infra c. LXXV, 6. et 9. XC, 2. XCI, 4. Sed Ferdin. Handius de Particc. Latt. Vol. I. p. 80. docuit, ut solo accusativo et ingressus in urbem, et accessus ad urbis regionem significetur, ita utrumque etiam *ad* praepositione addita declarari; sed usu evaluisse, ut praepositio plerumque omitteretur, eoque factum, ut haec ratio a grammaticis pro sola legitima, quamquam

3 nit; legatis imperat, ubi quisque curaret. Deinde signo dato undique simul clamor ingens oritur; neque ea res Numidas terret; infensi intentique sine

immerito, indicaretur. Urbium nominibus vero cum appellativo sociatis semper additur praepositio; cf. Iug. LXXXI, 2. *A d C i r t a m o p p i d u m iter constituunt.* Idem plerumque fit, ubi de exercitus itinere agitur; castra enim non in ipsis urbibus, sed in propinquo urbium ponebantur. v. Grysar. Art. Latine scribendi p. 406, annot.— *Opere* praegnanti sensu dictum de quovis munitionum genere, arte facto, cui opponitur *natura* vel *locus* i. e. naturalis situs, cf. c. XCII, 5. LXXVI, 2. XCII, 5. Liv. XXX, 9, 11. Caes. B. G. I, 38, 4. V, 9, 4. V, 57, 1. Curt. III, 1, 7. Cort. — *Opulentum*, plerumque sine casu positum, addito ablativo significat *abunde instructum eoque validum*; cf. c. XVI, 5. Liv. I, 30, 4. *Sabinis bellum indicit, genti opulentissimae viris armisque.* — De verbis *cuncta moenia* v. ad c. XCIV, 4. — *E x e r c i t u circumvenit* explic. ad Cat. LVII, 4. p. 301. — *Curaret* quomodo intelligendum sit diximus ad Cat. LIX, 3. p 316. — *Neque* positum esse pro *neque t a m e n* iam monuimus ad c. XX, 6. p. 130.

§. 4. *glande*] i. e. plumbeis globulis, quos funda aut aliis machinis iaculabantur. cf. Ovid. Metam. II, 727. *Non secus exarsit, quam quum Balearica p l u m b u m f u n d a i a c i t.* Tacit. Histor. V, 17. *Saxis g l a n d i b u s q u e et ceteris missilibus proelium incipitur.* Auct. de B. Afric. c. XX, 3. *Caesar sagittas telaque uti fierent complura curare, g l a n d e s f u n d e r e.* cf. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 81. p. 514. Ceterum quod nostro loco singularis numerus habetur pro plurali, ut apud Livium XXXVIII, 21, 7. *Sagittis, g l a n d e, iaculis configebantur*, id fit secundum usum Latinorum in iis vocabulis, quibus res significantur ita comparatae, ut, quod de singulis praedicatur, idem etiam valeat de universis, uno genere comprehensis; quare haec collectiva singularis numeri potestas efficit, ut una res instar plurium posita universam notionem magis cogitatione exhibeat, quam in discretis partibus expressam proponat. cf. Iug. XVII, 5. *Ager bonus p e c o r i, a r b o r e infecundus.* C, 4. *Marius excubitum i n p o r t a cohortis ex legionibus mittere.* Cat. L, 4. *Nonnulli equites Romani egredienti ex Senatu Caesari g l a d i o minitabantur*; sed in simili re pluralis reperitur, Cat. LX, 2. *Pila omittunt, g l a d i i s res geritur*; cf. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 203. 1, a. 7. p. 658. De re militari maxime hunc

tumultu manent; proelium incipitur. Romani, pro 4
ingenio quisque, pars eminus glande aut lapidibus pugnare, alii succedere, ac murum modo suffodere,

singularis usum valere observavit Aug. Grotefendus Gramm. Lat. Vol. II. §. 473. p. 378. Boetticherus in Lex. Tacit. v. *singul.* p. 429. Herzog. ad Caes. B. G. V, 31. Bremi ad Sueton. Octav. c. LXXI. Drakenborch. ad Liv. VII, 35, 2. et X, 17, 6 — Ante verba *alii succedere* editiones Cortiana priores itemque Havercampiana habent *evadere alii*, quae verba tantummodo comparent in Naz. Martin. B. Publ. Balliol. Laud. 1. 3. Leidd. A. B. C. D. E. F. G. H. I. M. N. et a m. sec. in Sen. 1. Praeterea in Fabr. I. m. pr. Teg. et Tur. I. legitur: *alii evadere, vel succedere, vel murum ascendere, ac murum* etc., in Laud. 3. autem tantummodo est *alii invadere*, omissis verbis *alii succedere*, unde abunde patet illa verba pro interpretatione vulgatae versui superscripta male in textum illata esse, quibus defendendis Tellerus p. 219. frustra laboravit. Nam quod ille vult *evadere* significare *in summum murum eniti*, id prorsus ineptum est, quum et quod sequitur *scalis aggredi*, et universa pugnae ratio repugnet. Optime Cortius huius loci sensum perspexit, qui „duo tantummodo, inquit, erant genera oppugnantium; *eminus* alii glande aut lapidibus pugnabant, alii *cominus* pugnandi copiam quaerebant, *succedebant* nempe ad murum, quem partim suffodiebant, partim scalis superare nitebantur. Duo etiam genera defensionis erant; in hos, qui propius murum successerant, saxa, sudes, pila, picem iaculabantur, in illos, qui procul manserant, tela. Quid igitur sibi volunt illi *alii*, qui quasi medii inter duo pugnantium genera, *evasisse* dicuntur? *Succedere* autem est *propius ad rem altam arduamque accedere*, vel absolute, ut hic et infra c. XCIV, 3., vel casu addito, quo locus significatur; cf. Sall. apud Serv. ad Virg. Ecl. V, 5. (Fragm. Inc. 138. Gerl.) *Quum murum hostium successisset.* Liv. I, 27, 5 *sensim ad montes succedit.* XXIV, 19, 6. *succedentes temere moenibus.* XXVI, 44, 7. XXVII, 18, 13. XXXI, 45, 5." ubi v. Drakenborch. cf. etiam Boetticherum in Lex. Tacit. h. v. p. 446. cui assentimur, nullum sensus discrimen inter dativum et accusativum huic verbo iunctum intercedere videri, quale statuit F. Aug. Wolfius ad Tacit. Ann. II, 20. Sed quod ipse interpretatur *paullatim accedere*, id prorsus alienum est et refellitur loco Livii XXXI, 45, 5. *Graecos animi militum, tam prompte succedentium muros, terruere.* — Statim

modo scalis aggredi, cupere proelium manibus facere. Contra ea oppidani in proxumos saxa vol-

post *manibus facere* edidimus auctoritate Fabr. 2. Inc. 1. Martin. B. Publ. Pembr. Mark. *A.* Balliol. Reg. Arondel. Laud. 1. 2. 3. Reliqui omnes habent *in manibus facere*, quam scripturam frustra interpretes student defendere eiusmodi locis, quales sunt Caes. B. G. II, 19. *Ut iam in manibus nostris hostes viderentur.* Sil. XII, 196. *Stat campus et arma, Et Mars in manibus.* Liv. II, 30, 12. *Ubi ad manum venisset hostis.* Nep. Eumen. V, 2. *Neque unquam ad manum accedere licebat;* quibus ut nihil inter se ipsis est commune, ita maxima est dissimilitudo cum nostro loco. Quum autem *manus* dicatur de *certamine cominus facto*, in promptu est *facere* verbum praepositionem non admittere; neque ea usus est Tacitus in simillima dictione Ann. XII, 30, 1. *Pugnam manu capessiit.* Orta est autem ex *m* littera vel antegressa vel sequente, cuius generis corruptelae permultae in codicibus reperiuntur, cf. Drakenb. ad Liv. V, 23, 5. XXII, 55, 3. et Goerenz. ad Cic. Acadd. II, 12, 38.

§. 5. *Contra ea*] *Ea* abest a Vin. 1. et Acad. Vulgatam Tellerus in Indice p. 322. perperam interpretatur *gegenseitig*, quum potius sit *ex altera parte*, cui sensui etiam sufficit *contra* vi adverbii positum; de pleonastico pronominis usu cf. Drakenborch. ad Liv. III, 57, 1. Bremi et Daehnius ad Nep. Praef. §. 6. Walch. Emendd. Livv. p. 250. Handius tamen de Particc. Lat. Vol. II. p. 124. *ea* non abundare dicit, sed ad antecedentia spectare, hoc sensu: contra *ea, quae a Romanis parari diximus*; neque diffitendum est, istam rationem habere quo alteri praeferatur. — In verbis sequentibus codd. tantopere discrepant, ut vix expedias quid auctor scripserit; variis tamen scripturis ac probabilibus corruptelarum caussis accurate consideratis Sallustius ita scripsisse videtur, ut in textu expressimus: *praeterea pice et sulphure taedam mixtam ardenti mittere.* Ita certe exstat in codd. Barber. 2. 3. 4. 5.; proxime accedunt Vat. 5. et Leid. A. B. C. N., qui in ceteris conspirantes pro *ardenti* habent *ardentia;* tum in Vratisl. 1. Fabr. Rivii, Tur. 1. est *picem et sulphure taedam mixtam ardenti m.;* in Fabric. 2. Struv. Eccard. Guelf. 7. 9. Leidd. D. E. F. H. I. K. Palatt. 2. 5. 7. Reg. Laud. 2. Bodl. Berol. 1. Misn. et Paris. z. m. sec. *p. picem sulphure et taeda mixtam ardenti;* in Fabr. 1. Inc. 1. Rem. 1. Vrat. 3. Guelf. 12. Bas. 4. Paris. A. E. Berol. 2. *p. picem sulphure et taedam mixtam ardenti;* in Goerlit. *p. pice, sulphure et taedam mixtam*

vere, sudes, pila, praeterea pice et sulphure taedam mixtam ardenti mittere. Sed ne illos quidem, 6

ardenti; in Martin. *p. picem sulphure et taeda mixtam ardentia;* in aliis autem aliter. Sed omnes fere discrepantiae, vel in *copulae* loco, vel in casu verborum *pice*, *taedam* et *ardenti* cernuntur, unde probabili coniectura fontem tantarum turbarum assecuti videmur, quas partim casu ortas, partim ex interpolatione profectas iudicamus. Nam primum copula alieno loco orta est ex confinio vocum sulphure taedam, litteris *e — t* perperam conflatis; quo semel facto nihil fuit proclivius, quam ut *et* ante *sulphure* omitteretur, *pice* in *picem* mutaretur, *taedam* autem in *taeda* abiret, nisi forte ultima huius vocis littera a prima sequentis vocabuli intercepta est. Denique *ardentia* a scribis ortum videtur, qui putarent hoc participium etiam ad *sudes et pila* referendum esse; quod falsum esse ostendit *praeterea*, qua voce novum aliquod infertur, neque id reputarunt Langius et Muellerus, qui diserte monent *ardentia* ad tria illa *sudes, pila, taedam* pertinere. Aliter Cortius et Gerlachius, qui verba sic scripserunt: *p. picem sulphure et taeda mixtam ardentia*, postremam vocem ad *picem*, *sulphur et taedam* trahunt, quod ita fieri nullo modo potest, quoniam duo posteriora vocabula non parem rationem cum voce *picem* habent, sed tantummodo ad eam definiendam valent. Praeterea in hac scriptura hoc maxime offendit, quod sola *picis* omissio non accommodata est defensionis rationi. Sed alia res est, si *taedam* primariam enunciationis vocem feceris, quippe qua non significetur, ut Cortii opinio est, materia facile flammam concipiens, qua *taeda arbor* abundat, cuiusque mentio est apud Caes. B. C. II, 11, 2. *Cupas taeda ac pice refertas incendunt*, sed praegnanti sensu genus quoddam *missilium*, ex *ligno* taedae factorum. Quae quum suapte natura facilia essent ad exardescendum, tum haec vis augebatur addita *pice et sulphure*, quibus illita et incensa mittebantur; id enim significatur verbis *pice et sulphure taedam mixtam ardenti.* De consuetudine veterum igni missili utendi cf. Liv. XLII, 64, 3. *Perseus faces taedamque et malleolos stuppae illitos pice parari iubet.* XXI, 8, 10. *Id (missile telum), sicut in pilo, quadratum stuppa circumligabant, linebantque pice. Quod quum medium accensum mitteretur, conceptumque ipso motu multo maiorem ignem ferret, arma omitti cogebat.* XXXVIII, 6, 2. *Alii cum ardentibus facibus, alii stuppam picemque et malleolos ferentes advenere.* Tacit. Histor. II, 21. *Am-*

qui procul manserant, timor animi satis muniverat; nam plerosque iacula tormentis aut manu emissa volnerabant, parique periculo, sed fama impari boni atque ignavi erant.

LVIII. Dum apud Zamam sic certatur, Iugurtha ex improviso castra hostium cum magna manu invadit; remissis, qui in praesidio erant, et omnia magis quam proelium exspectantibus, portam irrum-
2 pit. At nostri, repentino metu perculsi, sibi quis-

phitheatrum conflagravit, dum faces et glandes ac missilem ignem in obsessos iaculantur.

§. 6. *sed ne illos quidem*] Pro *ne — quidem* in cod. Eccard. Rem. 1. Sen. 2. Heuss. et Guelf. 4. exstat *nec — quidem*, quod quam falsum sit hoc loco, patebit ex iis, quae de his particulis diximus ad c. LI, 5. Praeterea Vin. 2. Struv. Guelf. 7. 12. omittunt *quidem*, itemque Acad. et Inc. 2., qui simul *nec* pro *ne* offerunt, quod Cortius recepit. Sed quamquam *nec* interdum vim *ne — quidem* particularum habere potest, v. ad c. XLIV, 5., tamen h. l. plurimorum codd. auctoritas vulgatam tuetur. — *Timor animi*, v. ad Cat. LVIII, 2. — *Muniverat* dictum respectu eventus, ex quo *iudicari* poterat, nihil illis auxilii tulisse, quod ignavia procul manserant. De hoc plusquamperfecti usu v. notata ad Cat. XXIV, 1. p. 118. cf. Iug. LXIV, 4. LXXII, 1. LXXXVIII, 3. — In verbis *parique periculo erant* Gerlachius, Cortii iudicium secutus, male *in* praepositionem omissam censet, quasi vero ablativi vis hic alia sit atque in sequentibus *fama impari*, aut omnino in iis dictionibus, ubi per substantivum et adiectivum hoc casu positum aliud nomen definitur, de qua structura v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 74, 10. p. 362. ed. IV. cf. Bremium ad Nep. Dion. VIII, 2. *Eum magno periculo esse.* Cort. ad Cic. Epp. ad Famm. IV, 15, 3. *Breviter commonendum putavi, ne quo periculo te proprio existimares esse.* Patet igitur aliam plane structuram fieri, ubi *in* additur, velut c. LXXVII, 1. *In summo periculo suam salutem fore.*

LVIII. §. 1 — 3. *remissis*] i. e. incautis et (in hostem) minime intentis; cf. c. LIII, 6. *Dolus Numidarum nihil languidi neque remissi patiebatur.* LXXXVII, 2. *Marius nihil apud se remissum*

que pro moribus consulunt; alii fugere, alii arma capere, magna pars volnerati aut occisi. Ceterum 3 ex omni multitudine non amplius quadraginta memores nominis Romani grege facto locum cepere paullo quam alii editiorem, neque inde maxuma vi depelli quiverunt, sed tela eminus missa remittere, pauci in pluribus minus frustrati; sin Numidae propius accessissent, ibi vero virtutem ostendere et eos maxuma vi caedere, fundere atque fugare. Interim 4

pati. Nep. Iphicr. III, 2. *In labore remissus nimis.* — Pro *irrumpit* aliquot libri habent *irrupit*, quod magis librariorum quam Sallustii esse videtur. Ceterum notandum est, hoc verbum novo, ut videtur, more, quem postea Tacitus studiose amplexus est, cum solo accusativo sine *in* praepositione coniunctum esse; cf. supra c. XXV, 9. et Boetticheri Lex. Tacit. v. *accusat.* p. 14. — De *quisque* pronomine v. ad c. XVIII, 3. — Post *occisi* nonnulli codd. additum habent *sunt*, quo in tam concisa narratione non est opus. — De omissa *quam* particula post *amplius* v. ad Cat. c. LVI, 2. LXVIII, 3. — *Nominis Romani* h. l. non est *populi R.*, ut saepissime apud Livium, sed praegnanti sensu *gloriae ac dignitatis R.* cf. Liv. IV, 33, 5. *Nominis Romani ac virtutis patrum vestraeque memores.* Cic. p. Balbo c. 5, 13. *O nomen nostri imperii! o populi Romani excellens dignitas!* Cum his, quae Cortio debentur, cf. notata ad c. X, 2. — *In pluribus minus frustrati*, i. e. ut Langius bene interpretatur: in telis mittendis minus a scopo aberrantes quam hostes, quum hi plures et conferti essent, ipsi pauci et rari. *Frustrati* autem passivo sensu dictum de iis, qui tela non frustra mittunt, quorumve ictus non eluduntur; cf. Duker. ad Flor. I, 10. — *Sin*, quod plerumque ad praegressum *si* refertur, non est sollicitandum, quamquam pars codicum *si* tenet; nam quum in antecedentibus facile condicionalis sententia suppleri possit, constabit oppositio, his verbis post *remittere* tacite illatis: *si hostes remoti starent;* cf. ad Cat. c. LI, 24. p. 251. Iug. XXXV, 4. — De vi *vero* particulae v. ad c. L, 6. Catil. XXXVII, 4.

§. 4. *clamorem hostilem*] Permulti codd. habent *clam. et tumultum hostilem*, quod per se non vituperari potest; sed magna

Metellus quum acerrume rem gereret, clamorem hostilem ab tergo accepit; deinde convorso equo animadvortit fugam ad se vorsum fieri, quae res
5 indicabat popularis esse. Igitur equitatum omnem ad castra propere mittit, ac statim C. Marium cum cohortibus sociorum, eumque lacrumans per amicitiam perque rempublicam obsecrat, ne quam contumeliam remanere in exercitu victore, neve hostis
6 inultos abire sinat. Ille brevi mandata efficit; at Iugurtha munimento castrorum impeditus, quum alii

scripturae discrepantia ostendit has duas voces a scribis additas esse. Nam in Sen. 1. Vin. 1. Acad. Struv. Inc. 1. Eccard. Guelf. 1. 2. 7. Paris. x. z. Einsiedel. Tur. 1. et Bern. 3. est *v e l tumultum;* in Paris. D. *u t tum.;* in cod. Bongarsii et Flor. 3. *v e l u t i tum.;* in Paris. E. et Bas. 4. *clamorem tumultum;* sed a Fabr. 1. 2. et Goerlit. plane absunt, qui sine dubio veram lectionem servarunt, quam quodammodo etiam confirmant Reg. Balliol. et Laud. 3. in quibus *tumultum hostilem* deest. Weissius tamen et Faber glossae locum in contextu concesserunt. — Pro *a b tergo* Berol. 1. 2. Misn. et Goerlit. *a tergo;* quam praepositionis formam ceteri codd. praebeant, editores non annotarunt. Idem factum est in voce *deinde,* pro qua Cortius et Gerlachius cum relicuis omnibus *dein* exhibent. Sed quum Cortius hanc formam saepissime sine codd. pro altera invexerit (cf. XXIV, 6. XXV, 5. XXXIV, 1.), Leidd. autem omnes cum nostris *deinde* praebeant, non dubium videtur, quin ceteri quoque, quamquam nihil monuerunt editores, in eo consentiant. — De verbis *ad se vorsum* v. ad Cat. LVI, 4. p. 295. Iug. LXIX, 1. Hand. de Particc. Latt. Vol. I. p. 179. et 188.

§. 5. *mittit*] Bas. 1. 4. Fabr. 1. 2. Acad. Struv. Eccard. Guelf. 1. 4. 10. 11. Erl. Tur. 1. Goerlit. Misn. Berol. 1. 2. et omnes Leidd. exceptis G. et K. *misit* habent, quod Gerlachius recepit. Sed assentimur Cortio iudicanti vulgatam haud mediocriter sustentari *propere* vocabulo, quippe quo sententia talis evadat, ut praesens tempus celeritati exprimendae valde accommodatum videatur. — Verba *ac statim C. Marium* ex praegresso *mittit* pendere in

super vallum praecipitarentur, alii in angustiis ipsi sibi properantes officerent, multis amissis in loca munita sese recepit. Metellus infecto negotio, post- 7
quam nox aderat, in castra cum exercitu revortitur.

LIX. Igitur postero die, priusquam ad oppugnandum egrederetur, equitatum omnem in ea parte, qua regis adventus erat, pro castris agitare iubet, portas et proxuma loca tribunis dispertit, deinde ipse pergit ad oppidum, atque, ut superiore die, murum aggreditur. Interim Iugurtha ex oc- 2

promptu est; neque tamen probamus, quod Cortius *statim* sic explicat: „*simulatque* equitatum miserat, mittit *etiam* C. Marium." Tantum enim abest, ut missio equitatus et Marii *eodem* temporis puncto facta indicetur, ut Marius *prius* quam equites dimissus esse putandus sit, quum Sallustius gradatione in narrando utatur, verbo *propere* subiiciens *ac statim*, i. e. ac protinus. Igitur equites abiere *propere*, i. e. quum primum per pugnam fieri potuit, Marius autem *statim*, i. e. ne minima quidem mora interposita, quippe in quo maxima spes auxilii et salutis esset sita. — *Recepit* tuentur Bas. 1. Fabr. 1. 2. Leid. L. cum novem aliis, Vin. 1. Rem. 1. 2. Inc. 2. Eccard. Guelf. 1. 2. 4. 9. Goerlit. Misn. Berol. 1. 2. Reliqui habent *recipit*, haud dubie propter sequens *revortitur*.

LIX. §. 1. *qua regis adventus erat*] Vin. 1. *qua regi adv. erat*, plane ut Cat. LVII, 3. *qua illi descensus erat*; sed nihil est mutandum. — De propria ratione structurae *pro castris agitare* multis agit Hoffmannus in Iahnii Annall. Phil. et Paedag. 1828. Vol. II. Fasc. I. p. 29., *pro* ita dictum censens, ut non locus designetur, *ubi* aliquid sit, sed potius directio, qua quid *in aliquem locum* vertatur, coll. Caes. B. G. I, 48, 3. *Ex eo die dies continuos quinque Caesar pro castris suas copias produxit, et aciem instructam habuit.* Sed si quae directionis notio in istis verbis inest, ea in *produxit*, non in vi praepositionis cernitur. Quare *pro castris* ne pendere quidem arcte ex *produxit* censemus, sed in his verbis coniunctis mancam quandam et in brevius contractam structurae rationem agnoscimus; nam quum *pro* quietum statum, in quo res

culto repente nostros invadit. Qui in proxumo locati fuerant, paullisper territi perturbantur, relicui
3 cito subveniunt, neque diutius Numidae resistere quivissent, ni pedites cum equitibus permixti magnam

ante aliam posita versatur, significet, *pro castris produxit* est: *produxit*, *ut pro castris essent* sive *agitarent* (v. ad c. XXXVI, 4. p. 213), quam sententiam confirmant etiam addita verba et *aciem instructam habuit*. Non est igitur, quod in explicandis verbis a consueta praepositionis ratione discedamus.

§. 3. *ni pedites — magnam cladem facerent*] Vim imperfecti *facerent* ex condicionali particula apti, quod vulgo pro plusquamperfecto positum dicunt, Cortius eam esse dicit, ut „non tam quod tunc factum fuisset, sed etiam quid *moris sit* eo significetur;" in eandemque sententiam Gerlachius, repetitis adeo Cortii verbis, praecipit id poni, ubi aliquid narretur, quod fieri *soleat*. Sed quemnam *morem* quum in hoc loco, tum in aliis eiusdem generis intelligi velint, difficile dictu fuerit. Aliter Zumptius in Gramm. Lat. §. 78, 2. n 2. p. 393. ed. IV. docet imperfecto absolutam actionem praeteriti temporis in praesens tempus traduci, quod et ipsum non satis perspicuum est, neque conciliari potest cum ratione, quam ipse iniit, plusquamperfecti explicationis caussa in locum imperfecti substituendi. Rectius de hoc usu disputat Godofr. Stallbaumius ad Ruddimann. Institt. Gramm. Vol. II. p. 382. qui: „cave," inquit, imperfectum pro plusquamperfecto positum putes, quum potius propter sententiae rationem necessario ponendum sit. Indicat enim, rem tum temporis adhuc durasse necdum peractam fuisse quum aliud quid per plusquamperfectum indicatum iam esset perfectum. Velut apud Ciceronem Brut. c. IX, 40. *Neque enim iam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Ulixi tribuisset Homerus, — nisi iam tum esset honos eloquentiae*, nihil aliud dicitur, quam hoc: Honos eloquentiae *stabat*, quum Homerus Ulyssem laudibus facundiae et eloquentiae *celebrasset*, id quod ab eo antea factum erat." [Immo: *celebravit*. omissis reliquis verbis. Fr.] Ita in Sallustii loco *ni — facerent* non dictum est pro *ni — fecissent*, neque morem cladis faciendae indicat, aut rem narratam in praesens tempus trahit, sed cladem hostium *dum fiebat adhuc*, *neque finita erat*, quum ea res Numidis iam salutem afferret, proponit. Id clarius etiam apparebit si totam enunciationem ita immutaveris, ut vis condicionalis particulae tollatur: *Numidae*

cladem in congressu facerent. Quibus illi freti non, ut equestri proelio solet, sequi, dein cedere, sed adversis equis concurrere, implicare ac perturbare aciem: ita expeditis peditibus suis hostis paene victos dare.

vix diutius resistere *quiverunt; sed pedites cum equitibus permixti magnam cladem faciebant, quae res illos sustentavit.* Consimiliter se habet locus Flori, quo Cortius et Zumptius usi sunt, III, 3, 13. *Cimbri si statim infesto agmine urbem petissent, grande discrimen esset*, i. e. Cimbri non statim urbem *petiverunt*, eoque magnum periculum, quod Romanis *tum impendebat*, praeteriit. cf. supra ad c. XIV, 16. infra ad c. LXXXII, 3. et v. Kruegeri Quaestt. de Ling. Lat. Fasc. II. §. 88. p. 219. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 190. I, 2. c. p. 584. Aug. Matthias ad Cic. or. in Catil. II, 2, 3. Kuehner. ad Tusc. I, 12, 27. — De more *equitibus pedites* in pugna *admiscendi*, non solum Numidis, sed etiam Romanis atque Germanis recepto, Cortius haec contulit: Auct. B. Afric. c. LXIX, 4. *In Caesaris legionarios impetum faciunt Numidae levisque armaturae, mirabili velocitate praediti, qui inter equites pugnabant, et una pariterque cum equitibus accurrere et refugere consueverant.* ib. LXXXI, 1. *Caesar levi armatura inter equites interiecta, ipse pedibus circum milites concursat.* Auct. B. G. VIII, 17, 3. *Equitatum praemittit; huic interponit auxilia levis armaturae.* Accuratam huius pugnandi generis descriptionem exhibet Caes. B. G. I, 48, 5 sqq. VII, 65, 4. Liv. XXVI, 4, 10. — *Quibus* i. e. peditibus; *illi* autem ad *equites*, quod vocabulum proxime antecessit, pertinet, de quo pronominis demonstrativi usu v. quae diximus ad Cat. c. XLV. 2. p. 205. Iug. XXVI, 1. LXV, 5. LXXIV, 1. LXXXIII, 3. CII, 3. CIII, 4. cf Grysar. Art. Latine scribendi p. 85. — *Ut solet* Gerlachius perperam ita dictum censet, ut omissum sit *fieri*, quem errorem notavimus ad Cat. c. XXIX, 2. p. 133.

adversis equis] i. e. equis in hostem immissis. Quae sequuntur verba *expeditis peditibus* neque ablativi sunt absoluti, neque dativi, sed ablativi instrumenti, quorum sententia haec est: *ope expeditorum peditum suorum*, sive *per exp. ped. suos*; v. ad c. XLVI, 5. — *Hostis* h. l. Romanos dici vix est quod moneatur. — *Victos dare* est *vincere*, qui usus verbi *dare* apud antiquiores scriptores et poetas haud rarus est; cf. Ter. Heaut. V, 1, 77. *Eum adeo exornatum dabo, adeo perum, ut meminerit semper mei.*

LX. Eodem tempore apud Zamam magna vi certabatur. Ubi quisque legatus aut tribunus curabat, eo acerrume niti, neque alius in alio magis quam in sese spem habere. Pariterque oppidani agere; oppugnare aut parare omnibus locis; avidius

Phorm. V, 8, 81. *Hisce ego illam dictis ita tibi* *incensam dabo.* Plaut. Cist. II, 3, 51. *Perfectum hoc ego dabo negotium.* Persa IV, 1, 9. *Nunc ego lenonem ita hodie intricatum dabo.* Pseud. I, 5, 116. *Effectum hoc hodie reddam utrumque ad vesperam.* Virg. Aen. XII, 437. *Nunc te mea dextera bello Defensum dabit.* Seneca Med. 528. *Scythas Pelasgis iunge, demersos dabo.* Liv. VIII, 6, 6. *Sic stratas legiones Latinorum dabo.* Cort. Adde Drakenborch. ad Liv. VII, 33, 11. *Haec dicta dederat;* neque alienum erit comparare cognatum verbi usum, ubi cum nominibus coniunctum idem valet atque *facere*, v. c. *stragem dare*, de quo v. Drakenborch. ad Liv. XXI, 33, 8. Ceterum Gerlachius male et post *facerent* et post *aciem* commate distinxit.

LX. §. 1. *eo acerrume niti*] Contra vulgarem usum *eo* hic non significat *in eum locum*, sed vim sustinet demonstrativi adverbii, ad relativum *ubi* spectantis, ita ut sensu idem sit atque *ibi* vel *eo loco.* cf. Liv. XXIII, 32, 4. *Praetores tribunalia ad Piscinam publicam posuerunt; eo vadimonia fieri iusserunt.* Eadem vocis ratio, quamquam paullo accuratius significata, manet, ubi additur genitivus *loci*, quomodo locutus est Tacitus Annall. XV, 74, 1. *Decernitur ut templum Saluti exstrueretur eo loci, ex quo Scevinus ferrum prompserat.* Et translato sensu ibid. XIV, 61, 2. *Non eo loci res suas agi, ut de matrimonio certet.* Cic. pro Sext. c. 38, 68. *Res erat nostra eo iam loci.* Epp. ad Attic. I, 13. *Res eodem est loci, quo reliquisti;* in quibus dictionibus recte indicat Ruddimann. Institt. Gramm. Lat. Vol. II. p. 317. *eo* non adverbium esse, sed ablativum pronominis, propria vi positum. — *Niti* per se non plane idem est atque *pugnare*, quamquam h. l. ad pugnam et certamen referendum est, sed significat *omnes vires intendere.*

Pariterque oppidani agere; oppugnare aut parare] Pro *pariterque* Cortius scripsit *pariter*, omissa copula; quod utrum codicum suorum auctoritate, an ex arbitrio fecerit, in eius silentio de hac re nescimus. Sed quum codd. Leidd., Gerlachii ac nostri omnes in vulgata consentiant, non est cur Cortium sequamur, quamquam

alteri alteros sauciare, quam semet tegere; clamor 2
permixtus hortatione, laetitia, gemitu, item strepitus armorum ad coelum ferri, tela utrimque volare.
Sed illi, qui moenia defensabant, ubi hostes paul- 3
lum modo pugnam remiserant, intenti proelium

commode abesse *que* concedimus. — Sequentia haud uno nomine ab editoribus tentata sunt. Primum enim multi, in quibus Bipp., Muellerus et Gerlachius, post *agere* commate distinxerunt, quod propterea ferri nequit, quia *agere* sensu a sequentibus verbis ita differt, ut hoc in universum et generaliter obsessorum conamina designet, illis autem peculiaris ratio resistendi significetur. Quare haec diversa non possunt uno tenore efferri, sed maiore interpunctione disiungenda sunt. Sed gravior dissensus est interpretum de verbis *oppugnare aut parare*, quae multi ad solos oppidanos referunt, Cortius autem ita posita censet, ut prius ad *Romanos* spectet, posterius tantummodo ad *oppidanos*, assentiente Gerlachio, qui satis inconsulto: „quae personarum mutatio, inquit, solemnis apud Sallustium." Quasi vero huic scriptori solemne sit perplexe et vitiose dicere. Praeter Gerlachium enim vix quisquam intelligat *oppugnare* de Romanis dici, quum auctor eam certaminis describendi rationem inierit, ut primo loco de Romanis dicat, tum de oppidanis agat, denique utrosque simul tangat. Quare quum secundi membri subiectum sint *oppidani*, ad quos *agere* et *parare* referri concedit Gerlachius, nullo modo fieri potest, ut medium verbum ex alio subiecto, et quidem huic membro prorsus alieno, pendeat. Non minoris autem momenti ad perversam sententiam refellendam hoc est, quod *oppugnare* et *parare* verba *aut* particulà disiuncta sunt, quae *praedicati bipartiti* ratio suapte notione luce clarius demonstrat, subiectum unum esse, non duplex. Hactenus in re ipsa consentimus cum Fr. Gronovio, qui in Observatt. IV, 19. p. 749. ed. Lips. eandem loci explicationem amplectitur; sed quod idem *oppugnare* in *propugnare* vel nolentibus omnibus libris mutandum censet, id nobis, quamquam in Bern. 1. revera ita scriptum est, non persuasit. Ac sane verum est, quo ille argumento nititur, qui moenia, castra, naves contra hostium impetum defendant, *propugnare*, et *propugnatores* dici (cf. Oudendorp. ad Caes. B. G. VII, 25, 3. Liv. IX, 39, 7. XXVI, 6, 1.); sed inde non sequitur nostro loco *oppugnare* falsum esse. Oppidanorum enim in Romanos ira

4 equestre prospectabant; eos, uti quaeque Iugurthae res erant, laetos modo, modo pavidos animadvortere, ac sicuti audiri a suis aut cerni possent, monere alii, alii hortari, aut manu significare, aut niti corporibus et ea huc illuc, quasi vitabundi aut ia-

ac defendendi moenia ardor tantus fuit, ut, non contenti impetum hostium repulisse, ultro eos peterent et nocendi studio aggredientium similes viderentur. Quodsi hoc tenueris, num *oppugnare* adhuc alienum tibi videbitur? Rem planissimam confirmant etiam sequentia *aut parare;* nam quum *parare* in universum providentiae sit, et absolute positum significet *instituere quae in rem et usum sint* (cf. Cat. VI, 5. Iug. XI, 8. LXVI, 1. LXXVI, 4. LXXIII, 1.), auctor hoc vocabulo prudentem defendendi curam opponit feroci aliorum impetui coecoque cuidam furori, quam rem vides in tali negotio aptius verbo *oppugnare* quam *propugnare* significari.

§. 2. et 3. *gemitu, item strepitus*] Incommode in omnibus editt., excepta Bipontina et minore Gerlachii, post *gemitu* colo interpungitur, quo significatur *erat* ad *permixtus* supplendum esse. Sed utriusque membri commune praedicatum esse *ad coelum ferri* quum sententia ipsa docet, tum intelligitur ex particula *item*, de qua v. ad Cat. XXVII, 2. p. 127. — *Paullum* cum Gerlachio scripsimus pro *paululum*, auctoritate optimorum codd. Bas. 1. Fabr. 1. Leid. L. Tur. 1. Paris. b. c. x. z. et nonnullorum aliorum. — *Prospectabant*, cuius loco Guelf. 11. habet *spectabant*, significat *arrecti et cum cura spectabant ex loco superiore et remoto;* cf. Bremi ad Nep. Datam. III, 3. Boetticheri Lex. Tacit. h. v. p. 391. Curt. VII, 6, 4. *Ex edito monte cuncta prospexerant.* Suet. Ner. c. 38. *Hoc incendium ex turri Maecenatiana prospectans.*

§. 4. *ac sicuti audiri*] Pro *sicuti* Bipp., Tellerus, Langius et Muellerus scripserunt *sicubi*, probante etiam Walchio in Emendd. Livv. p. 252., quamquam ita ne in uno quidem cod. exstat. Nulla igitur caussa est, cur ista scriptura, omni auctoritate destituta, recipiatur, praesertim quum vulgata optimum sensum praebeat; *sicut* enim eadem vi positum, quam *ut* et *prout* particulae habent, significat rationem ex singulari rerum condicione pendentem, ita ut hoc insit in verbis: oppidani, *si* certaminis aut loci, ubi stabant, *ingenium permittebat*, ut vel audiri a suis vel cerni possent, monere etc. Non ubique enim monebant et hortabantur, sed *in quantum*

cientes tela, agitare. Quod ubi Mario cognitum est 5
(nam is in ea parte curabat), consulto lenius agere ac diffidentiam rei simulare; pati Numidas sine tumultu regis proelium visere. Ita illis studio suorum 6
astrictis, repente magna vi murum aggreditur; et

i. e. *sicuti* audiri aut cerni possent. Aliter Faber hunc locum intellexit, *sicuti* interpretatus *velut*, *quasi*, quia equestre certamen remotius ab urbe fuerit, quam ut civium voces audiri, aut varia signa cognosci potuerint. Sed praeterquam quod ipsa res huic sententiae non favere videtur, *sicut* particulae vis prorsus repugnat, quippe quae significet rem *in facto positam, non mente tantummodo conceptam*, ad illustrandam aliquam orationis partem adhiberi; v. Herzogii Obss. critt. P. III. Gerae a. 1830. editam, ubi haec p. 6 sqq. uberius illustrantur. — *Et ea huc illuc* in magna scripturae diversitate, nobis maxime ad veritatem accedere videtur. In aliis enim codd. legitur *et ea huc et illuc*, in aliis *et huc et illuc*, in aliis *et ea huc illucque*, in aliis *et huc illucque*, in aliis *et huc illuc*, in uno Wassii Reg. ut edidimus. Pronomen enim, quod Cortius eiecit, ratus facile ex antegressa voce *corporibus* suppleri posse, prorsus necessarium indicamus, quia *agere*, ubi nullus casus additus est, non solet ad obiectum cogitatione assumptum, referri, sed intransitivum sensum habet, de qua potestate diximus ad Cat. XXIII, 3. p. 114. et ad Iug. XVIII, 9. XLI, 1. Nostro igitur loco quum *agere* necessario ad *corpora* referri debeat, pronomen, quo istud significetur, abesse nequit. Rectius Cortium egisse censemus in abiicienda copula particulis *huc illuc* interposita, quam rem quum scripturae diversitas, tum maxime loquendi usus commendat, quem et Wassius et Cortius exemplis illustrarunt. cf. Tacit. Ann. I, 56, extr. *Caecina huc illuc ferens arma.* Hist. I, 40, in. *Agebatur huc illuc Galba.* ib. I, 76, in. *Metu ac necessitate huc illuc mutabantur.* III, 73, in. *Huc illuc clamoribus hostium circumagi.* IV, 46, med. *Ut vero huc illuc distrahi coepere.* Quintil. X, 7, 7. Virg. Georg. II, 296. Aen. IV, 363. Ovid. Metam. XII, 329. Seneca Troad. v. 1043. Stat. Theb. II, 603. Caussam omissae copulae invenies explicatam ad Cat. XI, 2. Ceterum audacior Cortio Gerlachius in Commentt. p. 300. non solum *ea*, sed etiam *et* ante pronomen deleri vult, quam ineptam sententiam in ed. novissima merito deseruit.

iam scalis egressi milites prope summa ceperant, quum oppidani concurrunt, lapides, ignem, alia
7 praeterea tela ingerunt. Nostri primo resistere; deinde, ubi unae atque alterae scalae comminutae, qui supersteterant, afflicti sunt, ceteri, quoquo modo po-

§. 5. et 6. *lenius agere*] Haec Cortius recte defendit contra Ciacconii coniecturam *l e n t i u s agere*, monens *leniter* non solum *lente* esse, sed etiam mitigato acri illo primo impetu. Igitur *l e n i u s agere* idem est atque *pugnam r e m i t t e r e*, qua dictione auctor supra §. 3. usus est. — *Rei* i. e. consilii urbis vi capiendae. — Verba *sine tumultu* h. l. passivam relationem habent, ut sensus sit: nullo impetu perturbatos et infestatos. — *Astrictis*, pro quo cod. Eichhof. habet *arrectis*, est valde intentis, et quasi defixis, ita ut abduci non possent. cf. c. LXX, 2. *Nabdalsa omnes res exsequi solitus erat, quae Iugurthae maioribus a s t r i c t o superaverant.* Cic. Paradox. I, 1, 6. *Nunquam eas, quibus maxime a s t r i c t i sunt, voluptates in bonis rebus esse duxi.* Curt. VI, 8, 12. *Religione deum a s t r i c t u s*, qui locus simul ostendit non dativum, sed ablativum huic verbo iungi, quam structuram commendat etiam frequens verbi usus absolutus; cf. notata ad Cat. II, 9. p. 14. — Pro *egressi*, quod longe plurimi libri tuentur, Bipp. et Langius edidere *adgressi*, contra loci sententiam. Nam quum praecedat *aggreditur*, in sequentibus audaciorem quendam impetum significari ostendit *iam* particula, multo magis autem verba *prope summa ceperant*, et paullo post *qui supersteterant*, quod tale est, ut milites non *scalis aggressos*, sed *egressos fuisse* intelligatur. *Egredi* enim ut *escendere* est in summum eniti; cf. c. XCIII, 2. *Studio legundi paullatim prope ad summum montis e g r e s s u s e s t.* Tacit. Histor. IV, 29. *Multos in moenia e g r e s s o s pugionibus fodere.* v. Drakenborch. ad Liv. XXVI, 44, 6. XL, 22, 2. — *Ingerere* de crebra et iterata telorum immissione dicitur; v. Boetticheri Lex. Tacit. h. v. p. 273. Tac. Ann. II, 81. *Saxa et faces i n g e r e r e.* Drakenborch. ad Liv. IX, 35, 5. *Nunc tela, nunc saxa i n g e r e r e.* II, 65, 4. XXXVI, 18, 5. Frontin. II, 3.

§. 7. et 8. *unae atque alterae*] Hac dictione Latini ita utuntur, ut indefinite *complures*, quamquam non admodum multi, significentur; cf. Ruhnken. ad Ter. Andr. I, 1, 50. Sall. Iug. XCIII, 2. *Quarum quum u n a m a t q u e a l t e r a m, dein plures peteret.* Cic.

tuere, pauci integri, magna pars confecti volneribus, abeunt. Denique utrimque proelium nox diremit. 8

LXI. Metellus postquam videt frustra inceptum, neque oppidum capi, neque Iugurtham nisi ex insidiis aut suo loco pugnam facere, et iam ae-

p. Cluent. c. 13, 38. *Qui quum unum iam et alterum diem desideraretur.* Epp. ad Attic. XIV, 18. *Adductus sum tuis et unis et alteris litteris.* Horat. Sat. I, 6, 101. *Ducendus et unus Et comes alter, uti solus ne rusve peregreve Exirem.* De plurali numero *unae* vocis v. ad Cat. VI, 2. — *Afflicti* non est, ut Cortius interpretatur, in terram *prolapsi*, sed potius *vi deiecti et gravi impetu prostrati ac contusi*, quo sensu hoc vocabulum frequenter usurpari docuit Fr. Gronovius in Obss. IV, 8. p. 598. ed. Lips. cf. infra c. CI, 11. Cic. in Pis. c. 38, 93. Liv. XXI, 58, 3. Tacit. Ann. II, 17, 4. Seneca de Ira I, 16. Lambin. et Bentl. ad Hor. Sat. II, 2, 79. — Pro *ceteri* cave credas *ceterorum* fuisse dicendum, quia sequitur *pauci — magna pars;* nam summa sententiae non in *partium* significatione, sed in *toto* inest, quare praedicatum ad hoc pertinet, cui partes quasi per epexegesin vel oppositionem additae sunt. Eandem rem iam tetigimus ad c. XIX, 1. cf. XIV, 15. *Affinis, amicos, propinquos ceteros meos alium alia clades oppressit.* XLVI, 4. *Legatos alium ab alio divorsos aggreditur.* Catil. II, 1. *Reges divorsi pars ingenium, alii corpus exercebant.* LXI, 8. *Multi volventes hostilia cadavera amicum alii, pars hospitem inveniebant.* Quare cum in his sententiae ratio genitivum, quem dicunt, partitivum non patiatur, non assentiendum est Fabro, qui ad Catil. II, 1. nominativum ad *Graecismum* refert. — *Quoquo modo*, ut Cortius et Gerlachius scripserunt, non solum plurimorum codd. auctoritate sustentatur, sed verum esse etiam ex eo cognoscitur, quod in Vin. 1. Guelf. 7. et Vratisl. 3. *quo modo*, in Guelf. 4. et 10. *quoque modo* scriptum est, librariis partim geminatione voculae, partim compendio scribendi deceptis. Quod in prioribus edd. vulgatur *quo quisque modo*, quamquam ferri potest, idonea fide caret. — Pro *denique* multi codd. habent *deinde*, quod huic loco haud quaquam accommodatum esse quivis facile intelliget, quum his verbis pugnae descriptioni finis imponatur.

LXI. §. 1. *Metellus postquam videt* etc.] Incommode in edd. comma post *Metellus* positum est, quo membrorum periodi ratio

statem exactam esse, ab Zama discedit, et in his urbibus, quae ad se defecerant satisque munitae lo-

pervertitur. Nam ita conformata est oratio, ut verba ex *postquam* particula apta protasin efficiant, relicua inde a verbis *ab Zama discedit* in apodosi constituta sint, quod contra est, si ex vulgatae interpunctione *Metellus* cum *discedit* coniunxeris, relicuis quasi in parenthesi interiectis. Veram esse autem interpunctionem a nobis factam tum probat verborum inde nata concinnitas, tum patet ex iis locis, ubi non nominativus, sed alius casus, cui verbum sese applicat, in priore membro habetur, de qua re egimus ad Cat. XI, 2. p. 55 sq. — Verborum *videt frustra inceptum* structura haec est, ut *inceptum* vim substantivi habeat, *frustra* autem, omisso *esse* infinitivo, praedicatum sit, de quo vocabuli usu v. notata ad c. VII, 6. p. 43. — *Neque — neque* particulae h. l. ita positae sunt, ut singulas orationis negativae partes non in unum comprehendant, sed praegressis annectant, quam enunciationum coniungendarum rationem illustravimus ad Catil. c. LVIII, 1. p. 303. Iug. LXXXV, 23. cf. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 179. B. b. 3. p. 527. ed. I. In tali nexu igitur *neque — neque* germanice non est *weder — noch*, sed *und — nicht — und auch nicht.* — *Suo loco* i. e. opportuno, v. ad c. LIV, 8. — *Ab Zama* propter praepositionem ablativo additam iam tetigimus ad Catil. c. XL, 5. Patet autem et hoc loco et iis, qui eius similes sunt, praepositionem eam vim habere, ut discessus ex regione urbi proxima, non ex ipsa urbe, significetur, recteque Handius, qui in Tursellino Vol. I. p. 10 sq. totum hunc usum diligenter persecutus est, observavit legitime praepositionem poni; si quis cum exercitu ex aliqua regione vel ab alicuius urbis oppugnatione recedat. In universum autem tenendum est addita praepositione magis ad ipsum discessum et exitum, quam ad viam respici; cf. c. CIV, 1. — *Ad se defecerant*, ut Cortius et Gerlachius recte scripserunt, exstat in aliquot Rivii et Gruteri codd., Fabr. 1. a m. pr., 2. Inc. 1. 2. Leid. N. Bas. 4. Tur. 1. Goerl. Berol. 1. ac praeterea testimonio Arus. Messi, in Corpore Grammat. Lat. ed. Lindemann. T. I. p. 224., confirmatur, qui nostro loco utitur, ut structuram *deficio ad illum* probet. Longe plurimi tamen libri habent *a se* vel *ab se defecerant*, facili et frequenti lapsu, pauci etiam *a rege*, quae interpolatio iis librariis debetur, qui *deficere* nescirent referri posse ad eum, ad quem transitur, sed vulgari usu ducti eum, a quo disceditur, significandum putarent. Nam quod Cortius et Gerlachius Priscianum VIII, 7, 37. p. 387. ed. Kr. huius scriptu-

co aut moenibus erant, praesidia imponit, ceterum 2 exercitum in provinciam, quae proxuma est Numi-

rae auctorem referunt, haud dubie errant. Priscianus enim, qui ibi ex Sall. Iug. laudat: „*ab rege defecerant*, i. e. destiterant," non ad nostrum locum, sed potius ad c. LVI, 3. respexit, ita tamen, ut memoriae lapsu *defecerat*, quod ibi est, in *defecerant* mutaverit. Inconsulto igitur Gerlachius Vol. II. p. 301.: „vel hic igitur locus, inquit, testimonio est, iam a priscis Grammaticis multa esse mutata." De indicativo cum pronom. reflexivo coniuncto v. ad c. CIII, 2. — *Munitae loco* idem est atque c. LVII, 1. *Oppidum natura munitum*, vel, ut Livius loquitur V, 2, 6., *naturali situ*, ubi v. Duker. et Drakenborch. cf. supra c. XXXVII, 4. *Suthul opportunitate loci capi non poterat.* c. LXXVI, 2. *Oppidum et operibus et loco munitum.* Caes. B. G. III, 23, 1. *Oppidum et natura loci et manu munitum*, et v. Herzog. ad VII, 20. — *In* ante *his urbibus* aliquot codd. non habent, scribis *imponere* tantummodo cum *dativo* recte coniungi opinantibus. Sed collatis iis, quae de huius verbi potestate ad Cat. LI, 28. et ad Iug. XLVII, 2. diximus, facile senties, quam bene *in* praepos. cum abl. huic verbo conveniat, in quo quietis et immotae sedis notio praevalet; cf. Duker. ad Liv. I, 18, 8. et Davis. ad Cic. de N. D. I, 20, 54.

§. 2. *ceterum exercitum*] Quod Gerlachius *ceterum exerc.* interpretatur *reliquam partem exercitus*, quidcunque interest inter *ceterum* et *relicuum*, nullo modo potest ferri, nisi forte sufficit alterum per alterum explicare ut *ceterum* sit *relicuum*, *relicuum* vero valeat *ceterum*. Neque tamen amplius satisfacit horum vocabulorum discrimen a Beiero in Seebodii Misc. Crit. Vol. I. P. I. p. 183. constitutum, nobisque ad Cat. III, 5. p. 20. ac Daehnio ad Nep. Milt. c. III, 5. p. 19. probatum, postquam Handius de Particc. Lat. Vol. II. p. 33. veriora docuit. Nimirum omnis ratio, qua per voces *cetera* et *relicua* aliqua pars ad idem genus aut ad eiusdem notionis orbem explendum refertur, vel *addendo* constat vel *demendo*. Nam si id, quod alicui rei tanquam pars opponitur, ita cogitatur, ut haec ipsa pars illi alteri eiusdem generis rei *addatur* vel *adiiciatur* aut *accedat*, id *ceterum* dicitur; sin vero ista pars efficitur *eo*, *quod relinquitur* vel superest, si *demas* vel *subducas* alterum, de quo iam est dictum, id *relicuum* est. Nostro igitur loco *ceterum exercitum* dixit Sallustius, quia intelligebat eam exercitus partem, quae praesidiis *addi* debebat, ut *universus* exercitus expleretur. At poterat etiam *relicuum* dicere, si cogitasset

3 diae, hiemandi gratia collocat. Neque id tempus ex aliorum more quieti aut luxuriae concedit, sed quoniam armis bellum parum procedebat, insidias regi per amicos tendere et eorum perfidia pro armis uti
4 parat. Igitur Bomilcarem, qui Romae cum Iugurtha fuerat, et inde vadibus datis clam de Massivae nece

eam militum partem, quae *relinquebatur*, *praesidiis* d e m p t i s. cf. Cat. LIX, 2. *Catilina octo cohortis in fronte constituit*, r e l i c u a *signa in subsidio collocat*; et ibid. §. 5. *Petreius cohortis veteranas in fronte*, *post eas* c e t e r u m *exercitum in subsidiis locat*. Sed non ubique utrumque licere in promptu est, velut Iug. LXXXIX, 6. *Capsenses una modo iugi aqua*, c e t e r a *pluvia utebantur*, non poterat dici *relicua*; nam sensus est: *ad* iugis aquae usum, si non sufficeret, *addebant* pluviam, neque potest pluvia *relicta* cogitari ex iugi aqua.

in provinciam collocat] Ita longe plurimi ac probatissimi libri praebent; at in Acad. Heuss. Sen. 2. Guelf. 9. 12. Leid. N. Erl. Bern. 1. Misn. et Berol. 1. legitur *in provincia coll.*, quod scribae ad familiarem ipsis structuram exegerunt, editoribus non obtemperantibus. Insulse tamen Gerlachius accusativum vim ablativi habere statuit, remittens ad ea, quae ad Cat. XI, 5. XIX, 3. et ad Iug. CXII. 3. protulit, quibus locis id scilicet egit, ut anili superstitione pro ineptis atque obsoletis grammaticorum praeceptis pugnaret, non ratione sed coeca exemplorum observatione factis. cf. Iahnii Annales Philol. et Paedag. a. 1829. Fasc. 5. p. 51. Nostro autem loco accusativus inde repetendus est, quod in *collocare* verbo notio *mittendi ac motus* praevalet; v. Daehnium ad Nep. Cim. IV, 1. p. 93. — Verba *quae proxuma est Numidiae* Cortius inani suspicioni obnoxius pro insiticiis habet, quia notissimum sit, Romanorum provinciam in Africa Numidiae proximam fuisse, neque Sallustius aliis locis hoc additamentum habeat. Sed quum utraque caussa per se parum valeat, tum huius loci prorsus alia ratio est; quippe ista verba non ad universam provinciam spectant, sed tantummodo ad eam eius partem, in quam imperator copias collocaverat. Scilicet ut milites ad subitos tumultus et ad improvisa belli quam celerrime acciri et convocari possent, non per totam eos provinciam Metellus dispertivit, sed iis locis, quae proxume Numidiam adiacerent, eos hiemare iussit. cf. infra c. LXXVIII, 5. *Inter eos et fre-*

iudicium fugerat, quod ei per maxumam amicitiam maxuma copia fallendi erat, multis pollicitationibus aggreditur. Ac primo efficit, uti ad se colloquendi gratia occultus veniat; deinde fide data, si Iugurtham vivum aut necatum sibi tradidisset, fore, ut illi senatus impunitatem et sua omnia concederet,

quentem Numidiam multi vastique loci erant, i. e. *et eam Numidiae partem*, quae frequentatur. Non est igitur, quod cum Bipp. et Muellero scribatur *qua pr. est N.*, quamquam per se ista coniectura non mala est. Ceterum *est*, quod Gerlachius eiecit, retinendum, quum in solo cod. Acad. desit, in ed. Haverc. autem casu excidisse videatur.

§. 4. *clam de Massivae nece*] Olim *clam* ante *vadibus* legebatur, qui vocis locus, nulla codicum auctoritate firmatus, merito inde a Grutero mutatus est. Sed quod eiusdem exemplo obtinuit, ut *de* post *Massivae* collocaretur, repetere noluimus, quum praeter Commel. Palat. 2. Sen. 1. et Tur. 1. omnes in vulgato ordine minime improbando consentiant. Perperam autem Muellerus ad voces *de nece* supplendum censet *facta*, non recordatus *de nece iudicium* ita dictum esse, ut arcto nexu utrumque vocabulum contineatur, qui usus tritissimus est in legum titulis afferendis. Neque participium desiderabit, qui reputaverit substantiva cum praepositione, quae non ex verbo pendeat, iuncta vim habere genitivi, ut grammatici loquuntur, obiectivi, aut adiectivi, ut facile patet his exemplis consideratis: Ennius apud Cic. de Divin. I, 58, 132. *Non habeo denique nauci Marsum augurem, Non vicanos haruspices, non de circo astrologos.* Id. de N. D. II, 49, 125. *Illud ab Aristotele animadversum, a quo pleraque quis potest non mirari?* Iug. XXXIII, 4. *Scelera in patrem fratresque.* XCIII, 2. *Quidam Ligus, ex cohortibus auxiliaribus miles.* XCIV, 1. *Scuta ex coriis.* Varro de R. R. I, 15. *Lites ex limitibus.* Catull. XXV, 5. *De via mulier.* Plaut. Rud. II, 6, 19. *Quid mihi erat — in navem inscensio?* Sall. Cat. XXXV, 2. *Conscientia de culpa.* Historr. Fragm. Inc. 17, 6. Gerl. *Sertori per montis fuga.* His adde, quae ad c. LIV, 6. de eodem usu *sine* praepositionis diximus, et Grysar. Art. Latine scribendi p. 185. §. 2. — De Bomilcaris fuga indicii v. supra c. XXXV. — *Deinde* omnes Gerlachii et mei codd. praebent; Cortius *dein* scripsit; v. Indic. —

5 facile Numidae persuadet, quum ingenio infido, tum metuenti, ne, si pax cum Romanis fieret, ipse per condiciones ad supplicium traderetur.

LXII. Is, ubi primum opportunum fuit, Iugurtham anxium ac miserantem fortunas suas accedit; monet atque lacrumans obtestatur, uti aliquando sibi liberisque et genti Numidarum optume merenti provideat; omnibus proeliis sese victos, agrum vastatum, multos mortalis captos aut occisos, regni

Sibi ante *tradidisset* in uno Gerlachii cod. ante *vivum* legitur, a Vat. 5. autem et Guelf. 12. abest, quae res Gerlachium Commentt. p. 301. permovit, ut relicuorum codicum omnium auctoritatem huic paucitati postponeret, quam iudicii levitatem ipse in ed. min. correxit. — De usu *ille* pronominis v. ad c. LVI, 4. — *Persuadet* verbum absolute positum res in antecedentibus propositas obiectum habet.

LXII. §. 1. *opportunum fuit*] *Fuit*, quod tantummodo in Commel. et Bodlei. deest, Cortius male omisit. — *Aliquando* cum vi dictum idem est atque *tandem aliquando*, ut Cat. LII, 5. *Expergiscimini aliquando, et capessite rempublicam.* Iug. XIV, 21. *Utinam aliquando apud Deos rerum humanarum cura oriatur.* CII, 5. cf. Aug. Matthias ad Cic. p. Rosc. Am. c. 22, 61. et Hand. de Particc. Latt. Vol. I. p. 250. §. 3. — Pro *merenti* maior codd. pars tenet *meritae;* sed praesentis participium, quod exstat in nonnullis Rivii, melioribus Gruteri, Vin. 1. Fabric. 1. Tur. 1. Rem. 2. Guelf. 1. et Goerlit., tum eo probatur, quod ita fides Numidarum *constanter adhuc servata* melius ostenditur, tum quod verisimilius est scribas insolitam praesentis formam in notiorem perfecti mutasse, quam contra. — *Captos aut occisos* longe plurimorum codd. scriptura est; sed in Teg. Bas. 1. Tur. 1. Bern. 1. Misnens. Goerlit. et paucis Itall. *aut* deest, quos libros Gerlachius secutus est. Quamquam autem verum est, quod ille ait, asyndetum *libris* confirmari, tamen V. D. non curavit, quid loquendi usus ferat. Nam quum *duae* voces non sine copula ponantur, nisi ubi animi quidam fervor vim orationi tribuit, ita ut uni vocabulo alterum quasi per correctionem vel gradationem adiiciatur, (cf. ad c. XX, 8.) hoc qui-

opes comminutas esse; satis saepe iam et virtutem militum et fortunam tentatam; caveat, ne illo cunctante Numidae sibi consulant. His atque talibus 2
aliis ad deditionem regis animum impellit. Mittun- 3
tur ad imperatorem legati, qui Iugurtham imperata facturum dicerent, ac sine ulla pactione sese regnumque suum in illius fidem tradere. Metellus pro- 4
pere cunctos senatorii ordinis ex hibernis accersiri iubet; eorum atque aliorum, quos idoneos ducebat,

dem loco, ubi simplici modo quid factum sit, exponitur et enumeratur, asyndeton prorsus alienum est. Contra valde est ex usu loquendi, ubi unius rei duae species proponuntur, eas *aut* particulâ contineri; v. ad c. III, 2. et Hand. de Particc. Vol. I. p. 540 sq. Neque difficile est ad videndum librarios eo inductos esse, ut *aut* delerent, quia sibi persuaserant, non bipartitum esse praedicati genus, sed verba *multos mortalis captos* unum praedicatum habere *occisos.* — Quod apud Cortium legitur *caveret*, ne in uno quidem cod. exstat et haud dubie eo invito in textum irrepsit. — De usu *ille* pronominis v. notata ad c. LVI, 4. — Quod sequitur: *Ne Numidae sibi consulant*, per euphemismum dictum, hunc sensum habet: ne Numidae, tantarum miseriarum pertaesi, deditione facta in Romanorum fide *salutem quaerant*, ipsum regno expellant vel hostibus tradant. *Consulere sibi* plerumque ii dicuntur, qui *in rebus asperis ac desperatis* pro copia se inde expedire student, cf. supra c. LVIII, 2. Historr. Fragm. III, 11, 8. Gerl. Dolabella in Cic. Epp. ad Famm. IX, 9, 6. Liv. XXIX, 24, 6. quos locos Cortius collegit.

§. 3. *qui Iug. imp. facturum dicerent*] Verba *qui dicerent* Cortius tanquam assuta et Sallustio indignissima delevit, ne unius quidem libri auctoritate adiutus, et prorsus obsoleta ac futili argumentandi ratione usus. Rectius observavit *imperata facere* esse deditionis formulam, coll. supra c. XLVI, 5. LXXVII, 3. CXII, 2. Curt. VIII, 10, 1. *Alexandro reguli occurrerunt, imperata facturi.* Adde Drakenborch. ad Liv. XXXVII, 48, 4. — Inaequalia tempora infinitivorum *facturum* et *tradere* specie tantum sibi repugnant, siquidem in fidem traditio illo ipso temporis momento fie-

5 consilium habet. Ita more maiorum ex consili de-
creto per legatos Iugurthae imperat argenti pondo
ducenta millia, elephantos omnis, equorum et armo-
6 rum aliquantum. Quae postquam sine mora facta
7 sunt, iubet omnis perfugas vinctos adduci. Eorum

bat, quo legati haec Iugurthae nomine nunciabant, eique rei praesens tempus prorsus necessarium. — *Accersiri* in plurimis codd. est; alii habent *accersi*, quod Gerlachius recepit, alii *arcessi*, paucissimi *arcessiri*, quod Cortius in textum intulit. De *accerso* forma v. ad Catil. XL, 6. p. 190. Eius vero verbi infinitivum praes. passivi haud raro formam quartae coniugationis induere tot exemplis variorum scriptorum confirmatur, ut temerarium foret iis obniti; cf. infra c. CXIII, 4. Caes. B. G. I, 31, 4. ubi v. Oudendorpius. ib. V, 11, 6. Iustin. XVIII, 2, 4. Plura quum de universa vocabuli forma, tum de infinitivo passivi commentatus est Ludov. Doederlinus in Synonymm. Latt. Vol. III. p. 282. Eadem ratione Columella IX, 8. *lacessere* verbi infinitivum passivi extulit *lacessiri*, ut observavit Cortius.

§. 5. *ex consili decreto*] Haec in plerisque omnibus edd. interpunctione ita circumscripta sunt, ut antecedentia *more maiorum* ad verba *per legatos imperat* trahi debeant, contra mentem auctoris, et re ipsa obstante. Nam quod Sallustius dicit *more maiorum*, id de *consilio* habito intelligendum est, non de *imperio* per legatos nunciato. In omnibus enim rebus gravioribus imperatores, priusquam aliquid decernerent, virorum rei militaris peritia insignium et auctoritate valentium consilia habebant, idque *more recepto* valdeque utili fiebat; cf. supra ad c. XXIX, 5. CIV, 1. Caes. B. G. III, 24, 8. V, 28, 2. VI, 7, 6; sed longe plurima ex Livii collecta exempla praebet Gronov. ad eiusd. lib. XLIV, 2, 5. v. etiam Lips. de Milit. II, 8. et Creuzeri Antiqq. Rom. §. 242. p. 376 sq. ed. II. Quare ut sensus nostri loci constaret, commata post *maiorum* et *decreto* sustulimus. — *Iugurthae imperat* i. e. a Iug. dari iubet vel exigit, quod vocabulum cum accusativo rei et dativo personae coniunctum proprium est de iis rebus, quas subditae aut victae gentes ad belli necessaria praebere iubentur; cf. Herzog. ad Caes. B. G. I, 7, 1. Sall. Iug. c. XLVII, 2. XXIX, 4. Drakenborch. ad Liv. IX, 43, 21.

§. 8. *spoliatus est*] *Est* Cortius, cod. Guelf. 11. secutus, omi-

magna pars, ut iussum erat, adducti; pauci, quum primum deditio coepit, ad regem Bocchum in Mauretaniam abierant. Igitur Iugurtha, ubi armis viris- 8
que et pecunia spoliatus est, quum ipse ad imperandum Tisidium vocaretur, rursus coepit flectere

sit. — Dictionis *ad imperandum* insolentiam sentientes librarii in cod. Vin. 2. dederunt *ad imperium*, in Struv. et Goerlit. m. pr. *ad imperatorem*, quod unice verum iudicat Gruterus, in Laud. 2. *ad imperandum praesidium*, in Pembroch. *ad imperandum exilium*. Sed vulgatam, quam reliqui codd. tuentur, planissime firmat Servii testimonium ad Virg. Eclog. VIII, 71. qui tamen simul perversae interpretationis ab omnibus editoribus proditae auctor exstitit. Ad unum enim omnes cum Servio asserunt *ad imperandum* passivo sensu significare *ut ei imperaretur*, de qua explicatione quae nuper in Diurnis Schol. a. 1830. Sect. II. N. 112. p. 907 sqq. disputavimus hic quae ad rem faciunt repetere liceat. Nam quod multi tanquam certum et exploratum ponunt, gerundium haud raro passivam vim habere, in qua sententia sunt Perizon. ad Sanct. Min. III, 8. p. 628. ed. Bauer. Ruddiman. Inst. Gramm. Vol. II. p. 255. Ernestius ad Tacit. Historr. I, 52. Ruhnken. ad Vell. II, 15. Passov. ad Tac. Germ. c. 44. Walch. Emendd. Livv. p. 181. Bremius ad Nep. Attic. c. IX, 2. Ochsner ad Eclogg. Cic. p. 265. Ramshorn. Lat. Gramm. p. 442. Weberus Exercitt. Styli Lat. Vol. I. p. 273. Kuehner. ad Cic. Tuscc. I, 23, 53. Zumptius ad Cic. or. in Verr. Act. I, 18, 54. et praeter hos multi alii, id prorsus negamus omnibusque locis legitimam i. e. activam gerundii potestatem obtinere iudicamus. Nam quum rectae rationi omnino repugnet, eandem formam suapte natura diversas et plane contrarias notiones continere, tum prorsus absonum est, gerundio, quod constat respectu sensus nihil aliud esse, quam *casus* infinitivi activi *obliquos* (v. Zumpt. Lat. Gramm. §. 82, 1.), duplicem, et activi et passivi vim esse, infinitivo autem, i. e. *casui recto*, non esse. Neque ea res, quod ista gerundii exempla commode passivâ structurâ circumscribi, aut germanice in passivum converti possunt, virorum doctorum sententiam confirmat, sed potius documento est, eos in iudicio suo magis externam speciem, quam veram structurae indolem esse secutos. Nam re accuratius spectata apparet in omnibus gerundii passive explicati exemplis dicendi insolentiam, si qua est, in eo esse positam, quod

animum suum, et ex mala conscientia digna timere.
9 Denique multis diebus per dubitationem consumptis, quum modo taedio rerum advorsarum omnia bello

subiectum, unde proficiscitur actio gerundio significata, non diserte declaratum est, sed lectori cogitatione supplendum relinquitur; quae negligentia ex consuetudine familiaris sermonis, non semper accurati, repetenda videtur. Huc accedit, quod non solum istud subiectum, quod dicentis menti obversatur, plerumque *indefinitum* est, cui significando Latini non peculiarem vocem, uti nos, habent, sed etiam, quod haud raro ipsum verbi obiectum cogitatione ex antegressis assumendum est, eaque re efficitur, ut interdum difficilius videatur circumscribenda oratione rem illustrare, quamquam in omnibus locis eadem ratio valet. cf. Vell. II, 15, 1. *Maiores — cives Romanos* ad censendum *ex provinciis in Italiam revocaverant,* ubi gerend. pendet ex hac cogitatione: *ut ii, quorum id esset, eos censerent.* Cic. in Verr. Act. I, 18, 54. *Haec frequentia convenit uno tempore undique comitiorum, ludorum, censendique caussa,* i. e. ut ii, quorum est censere, isto negotio fungi possint. Iustin. XVII, 3, 10. *Arrybas Athenas* erudiendi gratia *missus est,* i. e. quo ii, quorum est erudire, eum erudirent. Nep. Attic. c. IX, 2. *Hostis Antonius iudicatus Italia cesserat; spes* restituendi *nulla erat,* i. e. nulla ei spes erat fore, ut *restituerent* ipsum, qui expulerant. Cic. Acadd. II, 31, 101. *Sapiens movetur sensibus, ut ei multa vera videantur, neque tamen habere insignem illam et propriam* percipiendi *notam,* i. e. notam, qua ea *percipere possimus.* Liv. V, 27, 2. *Is quum in pace instituisset pueros ante urbem* lusus exercendique *caussa producere,* i. e. ut luderent et se exercerent. id. I, 20, 6. *Romulus omnia sacra Pontificis scitis subiecit, ne quid divini iuris* negligendo *patrios ritus peregrinosque* asciscendo *turbaretur,* i. e. si quis negligeret p. r. p. ascisceret. Quintil. XI, 2, 1. *Memoria* excolendo, *sicut alia omnia, augetur,* i. e. si eam excolas. Virg. Eclog. VIII, 71. *Frigidus in herbis* cantando *rumpitur anguis,* i. e. si eum carminibus *incantes.* Lucret. I, 313. *Annulus in digito subtertenuatur* habendo, i. e. si eum *habeas* vel geras. Id. IV, 1062. *Ulcus enim vivescit et inveterascit* alendo, i. e. si alas, vel eo, quod alas. Varro de R. R. I, 20. *Diebus paucis boves erunt mansueti,* ad domandum *proni,* i. e. idonei, quos domare possis. Gell. I, 12. *Amata* inter capiendum *a pontifice maximo appellatur,*

potiora duceret, interdum secum ipse reputaret, quam gravis casus in servitium ex regno foret, multis magnisque praesidiis nequicquam perditis de integro

i. e. a pontifice *dum eam capit* am. app. Quodsi his, quae multis augeri possunt, analogiam quandam effici concesseris, fidem fortasse non habeas Gerlachio, haec postrema exempla, nam tria tantum habet, pro certissimis passivae potestatis documentis iudicanti. Quod idem ex Caes. B. G. VI, 2, 3. affert: *Senones ad imperandum non venire*, turpi negligentia factum est; nam ibi omnes codd. habent *ad imperatum*. Magis cum Sallustio convenit Ciceronis locus, Epp. ad Famm. IX, 25, 3. ut a grammaticis male intellectus, ita ad nostram sententiam firmandam aptissimus: *Nunc ades ad imperandum, vel ad parendum potius; sic enim antiqui loquebantur.* Quippe ambiguitatem quandam in verbis inesse ipse sentiens Cicero, duplici additamento vero sensui, *nunc ades, ut tibi aliquid imperem*, prospicit; atque hoc ipsum quum explicasset verbis *vel ad parendum potius*, ambigue dicti excusationem a *consuetudine antiquorum* petit, unde coniicias *ad imperandum adesse* aut *vocare*, quamquam non perspicue dictum, tamen ex usu cotidiani sermonis quasi in formulam solennem abiisse, eaque ductum Sallustium quoque usurpasse. Postremo nobis monendum est vehementer errare Boetticherum, qui in Lex. Tacit. p. 243. nostro et Ciceronis loco effici putet, totum *imperare* verbum prisco more significasse *parere*, et ita Tacitum Historr. I, 52. interpretetur. Sed ibi pro *aviditate imperandi* ex Ryckii cod. Agr. scribendum est *aviditate impetrandi*. Igitur Sallustium sic capies: quum ipse Tisidium vocaretur, ut dux Romanus illi praesenti quae opus essent imperaret. Bipontini autem ex coniectura scribentes *ad oppidum Tisdrum* acumine nimis abusi sunt. Licet enim a nullo alio scriptore *Tisidii* urbis mentio fiat, tamen nulla caussa est, cur hoc nomen omnium codd. auctoritate firmatum in dubium vocemus, praesertim quum Africae loca minus quam ceterarum terrarum nota sint. Praeterea Bipp. pro *vocaretur* ex solo Vinar. 1. scripserunt *evocaretur*, non male quidem (cf. Drakenborch. ad Liv. IV, 9, 9. et IV, 10, 1.), sed sine idonea caussa. — *Digna* absolute positum; v. ad Cat. LI, 8.

§. 9. *multis diebus — consumptis*] *Consumi dies* aut *tempus* dicitur, quod frustra alicui rei impenditur, aut sine fructu abiit; cf. notata ad c. XXV, 11. — *Modo* particulae respondet *interdum*,

bellum sumit; et Romae senatus de provinciis consultus Numidiam Metello decreverat.

LXIII. Per idem tempus Uticae forte C. Mario per hostias dis supplicanti magna atque mirabi-

ut c. XLII, 1. *Nobilitas modo per socios, interdum per equites Rom. Gracchorum actionibus obviam ierat.* LV, 8. *Iugurtha modo se Metello, interdum Mario ostendere.* LXXIV, 1. *Modo advorsum hostis, interdum in solitudines pergere.* Heindorf. ad Hor. Sat. I, 9, 9. *Ire modo ocius, interdum consistere.* ib. I, 10, 11. Similiter apud Tacitum sibi opponuntur *modo* — *aliquando*, velut Ann. I, 81, 2. XI, 34, 1. v. Boetticheri Lex. Tacit. v. *interim* p. 284. — Pro *secum ipse* aliquot codd. habent *ipse secum*, quem verborum ordinem damnavimus ad Catil. XXXII, 1. p. 150. — Ad verba: *quam gravis casus in servitium ex regno foret*, Cortius apte comparavit Senec. Phoeniss. v. 599. *In servitutem cadere de regno grave est.* — *Nequidquam* explicavimus ad c. XXXI, 5. — *Et* ante *Romae* Cortius omisit auctoritate nonnullarum edd. antiquarum, sed nullo cod. favente. Eum in ed. mai. non secutus est Gerlachius, in Commentt. p. 302. sibi ipse repugnans. Scilicet ubi cognovit a Vat. 5. Med. 5. et Ven. 2. *et* abesse, in Medic. autem 8. 11. Vat. 1. 2. 6. *at*, non *et*, scriptum esse, protinus sensit Sallustio *morem* esse ita „in fine orationis clausulas adiicere, nulla copula addita;“ sed ipse primus has nugas in ed. min. rursus damnavit. Recte. Nam cohaerent postrema verba cum antegressis ita, ut novum Iugurthae consilium Romanis non praeter exspectationem accidisse significetur. Quare ut vim copulae h. l. illustremus hac nobis opus est circumscriptione: Iug. de integro bellum sumit; *idque futurum esse non dubitaverat Senatus, eoque* de prov. cons. Numidiam Metello *decreverat*, quippe quem solum Iugurtham superare posse confideret.

LXIII. §. 1. *Per idem tempus*] *Per* praepositionis in designando tempore eam esse potestatem recte animadvertit Cortius, ut non tam certa ac stabilis temporis particula ea indicetur, quam tractus quidam temporis paullo latius patens neque finibus in unum quasi punctum coercitus, quo sensu etiam *circa* praepositio usurpatur; cf. infra LXX, 1. *per idem tempus.* CXIV, 1. Cat. XXXVIII, 3. *per illa tempora.* Drakenborch. ad Liv. XXX, 38, 5. *per eos dies.* XXIII, 21, 1. v. Boetticheri Lex. Tacit. v. *per*, §. 3. p. 349. et Grysar. Art. Latine scribendi p. 443 sq. §. 2. — *Per hostias dis supplicanti*,

lia portendi haruspex dixerat; proinde, quae animo agitabat, fretus dis ageret, fortunam quam saepissume experiretur, cuncta prospera eventura. At 2
illum iam antea consulatus ingens cupido exagitabat,

i. e. hostiis caesis extisque inspectis qui deorum in ipsum animus esset exquirenti. Marium autem superstitiosum fuisse et religionibus omnibus nimis deditum cognoscas ex Plutarcho, vita Mar. c. VIII. et ex Frontino I. 11. Eundem interpretandarum religionum peritissimum fuisse tradit Valer. Max. I, 5, 5. Cort. — Pro *supplicanti* Cortius scripsit *supplicante*, ut est in Eccard. et Guelf. 4. a m. pr. Sed huius scripturae auctoritas externa tam est exigua, interna tam nulla, ut merito plerique editores ad vulgatam redierint, quamquam Bipp. et Muellerus ablativum retinuerunt. Patet enim *dixerat* verbum non absolute esse positum, qua sola ratione ablativi ferri possent, cf. Walch. Emendd. Livv. p. 81.; quare quum in sequentibus, per *proinde* particulam arcte cum antegressis cohaerentibus, oratio aperte ad ipsum Marium dirigatur, sequitur etiam in antecedentibus verbum *dixerat* ad eum referri debere. — *Portendere aliquid* res et signa dicuntur, quae a vulgari natura recedunt, eoque pro indiciis rerum futurarum solitis maiorum habentur; unde etiam *portenta* dicta. cf. Herzog. ad Catil. XLVII, 2. — *Agitabat* verbi modus pendet ab ipso narrantis iudicio, orationi alius interposito, ita ut, quae omnia ex mente eius, cuius verba afferuntur, proferri debebant, ea ex parte tanquam sua auctor enunciet, ex quo diverso cogitationum fonte indicativi in oratione obliqua usus haud infrequens repetendus est. Praeter locos, quibus hoc structurae genus iam tetigimus, velut Cat. XIV, 7. XXVII, 4. L, 3. Iug. XXXVIII, 9. XLIX, 2. cf. ibid. XXIX, 1. LIV, 1. *Metellus milites hortatur ad cetera, quae levia sunt, parem animum gerant.* LXXXI, 1. *Romanos communis omnium hostis esse, quis omnia regna advorsa sunt.* CVI, 3. *Etiamsi certa pestis adesset, mansurum potius, quam proditis, quos ducebat, turpi fuga incertae vitae parceret.* CXI, 2. *Rex metuere, ne popularium animos averteret, quis et Iugurtha carus et Romani invisi erant.* cf. Boetticheri Lex. Tacit. v. *Indicat.* p. 253. et Kruegeri Quaestiones de Lat. Ling. Fasc. I. p. 64 sqq. — *Prospera* minor quidem librorum manu scriptorum numerus exhibet, plerisque adverbium ostendentibus; sed adiectivum haud dubie verum, illud ab interpolatoribus cusum. cf. ad Catil. XXVI, 5.

ad quem capiundum praeter vetustatem familiae alia omnia abunde erant, industria, probitas, militiae magna scientia, animus belli ingens, domi modicus, lubidinis et divitiarum victor, tantummodo gloriae

§. 2. *At illum*] *At* particula quum in universum rem aliquam alii rei ex adverso ponat, propterea adhibetur etiam ad transitum in narrando ita significandum, ut id, ad quod transitur, praegressis quasi opponatur, velut h. l. Marius, de quo iam plura narrare auctor incipit, haruspici opponitur. Uberius hunc usum illustravit Handius de Particc. Lat. Vol. I. p. 422. §. 3. cf. supra c. XXVI, 2. *Italici Adherbali suadent, uti seque et oppidum Iugurthae tradat. At ille, uti censuerant Italici, deditionem facit.* Catil. c. XLVI, 2. *Quibus rebus confectis omnia consuli declarantur. At illum ingens cura atque laetitia simul occupaverat.* — De structura vv. *abunde erant* v. ad c. VII, 6. — Imperite Gerlachius vocabulum *animus* ad vocem *belli* relatum, vult significare *fortitudinem*, ad *domi* pertinens de *moribus* esse intelligendum; quasi una vox eodem loco simul diversas notiones habere possit! cuius generis ineptias iam explosimus ad Cat. XIII, 3. LI, 39. Iug. XXXV, 3. Verba germanice ita sunt interpretanda: ein *Geist*, der sich im Kriege zu einer gewaltigen Höhe erhob, im Frieden sich in bescheidener Mässigung zeigte. — Ceterum de ignobilitate et generis obscuritate Marii multa sunt testimonia veterum; cf. praeter Sallustii locos, quibus *novus homo* dicitur, c. LXXIII, 6. et LXXXV, 4. 10. 13., Vellei. II, 128, 3. *Marium, ignotae originis, Romani nominis habuere principem.* Valer. Max. VI, 9, 14. *Ex illo Mario tam humili Arpini, tam ignobili Romae, ille Marius evasit, qui* etc. Iuvenal. Sat. VIII, 246. *Arpinas alius Volscorum in monte solebat Poscere mercedes, alieno lassus aratro. Nodosam post haec frangebat vertice vitem, Si lentus pigra muniret castra dolabra. Hic tamen et Cimbros et summa pericula rerum Excipit, et solus trepidantem protegit urbem.* Plin. H. N. XXXIII, 11. *Ille arator Arpinas et manipularis imperator.* Aelian. VV. HH. XII, 6. *Ἐν Ῥωμαίοις μὲν Μαρίου τὸν πατέρα οὐκ ἴσμεν, αὐτὸν δὲ θαυμάζομεν διὰ τὰ ἔργα.* Plutarch. in Mar. c. 3. *Γενόμενος δὲ γονέων παντάπασιν ἀδόξων, αὐτουργῶν τε καὶ πενήτων.* Quare Velleii locus II, 11, 1. ubi Marius *equestri loco natus* dicitur, haud dubie corruptus est, tanto omnium scriptorum consensu postulante, ut cum Ruhnkenio *extremo loco* vel simile quid scribatur.

avidus. Sed is natus et omnem pueritiam Arpini 3
altus, ubi primum aetas militiae patiens fuit, stipendiis faciundis, non Graeca facundia neque urbanis munditiis sese exercuit; ita inter artis bonas inte-

§. 3. *Sed is natus*] Quod Bipp. ex Aldi cod. scripserunt: *sed his natus*, pronomen neutro genere referentes ad praegressa substantiva, et explicantes *his virtutibus*, *hoc animo natus*, quovis nomine pessimum est. Repugnant enim libri, repugnat structura, repugnat ipse sensus, paene absurdus. Haud melior Telleri est ratio, qui p. 221. *is* pro dativo plurali habet et interpretatur: *ad eiusmodi virtutes comparandas natus*, quae sententia et per se est mirifica, neque cum verbis *et omnem pueritiam Arpini altus* conciliari potest. Non alio enim consilio Sallustius haec commemorat, nisi ut doceat Marium pueritiam ἀπαίδευτον transegisse, quippe Arpino non discedentem, ubi erudiendi nulla copia esset. In promptu est autem hos VV. DD. errores profectos esse ab ignoratione usus *is* pronominis, quod Latini ponere solent, ubi subiectum aliquod in antegressis iam significatum cum vi eminere et quasi mentem audientis vel legentis ferire volunt; cf. hoc ipso capite §. 6 et 7. XV, 5. XLIII, 2. LXIV, 4. LXXXV, 11. quibus adde quae de eadem re iam ad Catil. XLIX, 3. et ad LI, 33. diximus. Nec te poenitebit consuluisse quae de vi et usu *is* pronominis disputavit Grysar in Art. Latine scribendi p. 42 sqq. — Verbis *omnem pueritiam* aliquot codd. male *per* addunt, quod Weissius novissime recepit. — *Altus* et longe plurimi libri tuentur, et Priscian. X, 6, 36. p. 499. ed. Kr., quamquam is memoriae lapsu *aetatem* pro *pueritiam* refert. Reliqua codd. pars *alitus* praebent, quae forma minus usitata est. *Arpini* autem quamquam in promptu est et ad *natus* et ad *altus* pertinere, Bipp. tamen id fieri posse negant. Simili modo nomen ad duas enunciationes pertinens medio alteri interpositum reperitur Catil. c. XXXVI, 5. *Duobus senati decretis neque praemio inductus coniurationem patefecerat, neque ex castris Catilinae quisquam omnium discesserat.* — De oppositionis ratione verborum *stip. faciundis*, *non Gr. facundia*, v. ad Catil. c. LII, 15. et ad Iug. XXXI, 10. *Graecam facundiam* dicit auctor, non *eloquentiam*, ut notaret Graecorum ingenii levitatem, qui, quum *natura* ad loquendum ferrentur, *facundi* essent (v. notata ad c. LXXXV, 26.), sed ob id ipsum Romanis antiquam simplicitatem ac severitatem colentibus invisi; cf. Liv. VIII, 22, 8. qui Graecos *gen-*

4 grum ingenium brevi adolevit. Ergo ubi primum tribunatum militarem a populo petit, plerisque faciem eius ignorantibus, facile notus per omnis tribus
5 declaratur. Deinde ab eo magistratu alium post

tem lingua magis strenuam, quam factis dicit, et infra c. LXXXV, 32. — *Exercuit* per zeugma ad *munditiis* pertinet; proprie enim hoc nomen postulat verbum *se dedidit*, vel *indulsit;* v. supra XLVI, 8. LV, 1. *Urbanae munditiae* autem, licet h. l. in malam partem accipi debeant, per se tamen hunc sensum non habent, ut interpretibus videtur, sed ex nexu et universa sententiarum oppositione accipiunt. — *Integrum* h. l. non est *nulla mala lubidine corruptum*, ut plerique interprr. cum Cortio explicant, sed *non effeminatum, natura robustum;* quam sententiam non solum proxime praegressa suadent, sed confirmat etiam verbum *adolevit*, i. e. ad iustam constantiam et firmitatem pervenit. *Adolevisse* enim dicuntur, quae pro natura sua iustum modum explent; cf. Cic. de Legg. I, 7, 22. *Ratio quum adolevit atque perfecta est, nominatur rite sapientia.*

§. 4. *tribunatum militarem a populo petit*] Tribunos militares creare antiquiore tempore erat imperatorum; at anno u. c. 392. a. Chr. n. 362. is mos mutatus, teste Livio VII, 5, 9. *Quum eo anno primum placuisset tribunos militum ad legiones suffragio fieri (nam et antea, sicut nunc quos Rufulos vocant, imperatores ipsi faciebant) secundum in sex locis Manlius tenuit.* Is numerus postea anno a. c. 311. a. Chr. n. 443. auctus est; cf. Liv. IX, 30, 3. *Tribuni militum seni deni in quattuor legiones a populo creati; quae antea, perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum et consulum ferme fuerant beneficia.* Ea lex anno a. Chr. n. 171. ad tempus sublata; v. Liv. XLII, 31, 6. *In tribunis militum novatum eo anno, ne suffragiis crearentur, sed consulum praetorumque in iis faciendis iudicium arbitriumque esset.* De numero tamen tribunorum a populo creandorum non eandem semper rationem constitisse patet ex Liv. XLII, 12, 7. XLIV, 21, 2. Quos populus creaverat *Comitiati* dicti sunt; quos imperator fecerat *Rufuli;* cf. Liv. l. supra l., Ascon. ad Cic. in Verr. Act. I. c. 10, 30., et Festus, qui haec habet: *Rufuli appellabantur Trib. mil. a consule facti, non a populo, de quorum iure quod Rutilius Rufus legem tulerat, Rufuli, ac postea Rutuli sunt appellati.* cf. Lipsius de Milit. II, 9. Creuzeri Antiqq. Rom. §. 243. p. 377. ed. II. — Pro

alium sibi peperit, semperque in potestatibus eo modo agitabat, uti ampliore, quam gerebat, dignus haberetur. Tamen is ad id locorum talis vir (nam 6
postea ambitione praeceps datus est) petere non au-

facile notus Palmerius coniecit *factis notus*, quod primo aspectu non displicet, sed non opus est. Neque tamen cum Cortio ceterisque interpretibus sensus ita capiendus est: „etsi plerique faciem Marii ignorarent, *bene* tamen *notus* omnibus *erat*. Nam ea est orationis conformatio, ut *tamen*, quod in apodosi supplendum est, (v. ad c. LV, 1.) ad verba *per omnis tribus declaratur* pertineat, *facile notus* autem caussam eius facti indicet. Alienum est etiam, quod Cortius *facile* interpretatur *bene*; neque enim haec sententia huic loco convenit, neque exemplis *facile princeps*, *f. nobilissimus* stabilitur. Quare *facile notus* hunc sensum habet: *facili negotio cognitus* sive *notus factus*, scil. commemoratione strenue factorum ac virtutum. Participium autem caussali particula *quum* solvendum esse per se patet. — *Declaratur* sc. *tribunus*, quod ex antegressis supplendum est.

§. 5. *ab eo magistratu*] Haec verba Iaumannus explicat *post eum mag.*, quae interpretatio, si grammaticam rationem spectas, accuratior est, quam Gerlachii, qui circumscribit *eo magistratu functus*. Nam ordinem, quo quid alterum excipit, Latini *a* praepositione significant; v. Hand. de Particc. Vol. I. p. 43. III, 1. *Magistratus* autem, quo vocabulo militaria munera proprie non solent significari, h. l. de tribunatu militari dictum est, quia latiore sensu ea munera significat, quae a populo dantur. *Potestates* vero quodvis muneris *civilis* genus designant, quibus opposita sunt *imperia*, quorum usus in bello et re militari; cf. notata ad c. III, 1. p. 13. et Daehnium ad Nep. Milt. II, 3. Cic. de lege Agr. II, 7, 17. *Omnes potestates, imperia, curationes ab universo populo Romano proficisci convenit.* — *Agitabat;* v. ad Cat. XXIII, 3. Iug. LX, 4. A quo verbo quum pendeat *in potestatibus*, Gerlachius, eumque secutus Iaumannus, ut vim praepositionis *in*, nulla explicatione egentis, explicent, pessime conferunt alienissima exempla Catil. II, 10. Iug. XIV, 11. LXXIV, 1., quorum quae ratio sit suis locis diximus. Quod Gerlachius praeterea in his locutionibus ab ipso temere confusis *quendam antiquitatis colorem* inesse contendit, vehementer ridiculum est.

§. 6. *ad id locorum*] i. e. *ad id tempus*, scil. quo haruspicis

debat; etiamtum alios magistratus plebes, consulatum
7 nobilitas inter se per manus tradebat, novus nemo

responso ad consulatum quovis modo expugnandum incitatus est. Insulse Langius explicat: usque ad consulatum. Ipsa dicendi ratio haud infrequens est. cf. Liv. XLIII, 5, 4. et infra LXXII, 2. *Neque post id locorum Iugurthae dies aut nox ulla quieta fuit.* Plura contulit Gronov. ad Liv. XXVII, 7, 17. velut XXV, 19, 11. XXV, 22, 1. IX, 45, 2. Plaut. Cas. I. v. 33. Trucul. I, 3, 15. Cognatum est *post ea loci*, infra c. CII, 1., et *inter ea loci*, quae suadente analogia rectius divisim scribuntur, quam, ut vulgo fit, coniunctim. In universum de his formulis et similibus v. Zumpt. Lat. Gramm. §. 73, 4. not. 2. p. 342. ed. IV. Tenendum tamen videtur, *loci* vocabulum neutiquam simplicem temporis significationem habere, sed magis *rerum statum et condicionem*, quae aliquo tempore est, designare, de qua potestate conferri possunt quae iam ad Catil. LVIII, 5. p. 306. notavimus. Tum videndum, ne totum hoc dicendi genus ex usu sermonis vulgaris fluxerit. — *Talis vir*, v. ad c. X, 8. Grysar. Art. Latine scribendi p. 382. — *Nam* refertur ad omissam sententiam, ad *talis* pertinentem: quae laus in posteriorem eius vitam non cadit, *nam* etc. v. ad c. XIX, 2. — *Praeceps datus est* iam explicavimus ad Catil. XXXVII, 4. p. 172. Utrum vero *praeceps* nominativus sit, an accusativus neutrius generis, pro *in praeceps*, ut videtur Ludov. Doederlino in Synon. Lat. Vol. I. p. 70., non decernam; tamen prior ratio simplicior est, neque obstat loquendi usus. — *Petere* Cortius recte scripsit pro *consulatum appetere*, quod olim vulgabatur et in multis etiam codd. est. Nam *appetere* falsum esse, sensus evincit et loquendi usus. Quippe de consulatus *petitione* sermonem esse, ex toto capite patet; sed *appetere* nihil aliud significat quam *concupiscere*, quod si in Mario negaret Sallustius, ipse contradiceret iis, quae supra §. 2. et c. LXIV, 1. narravit. Quare quum etiam sine codd. *appetere* in *petere* mutandum foret, feliciter accidit, ut vera scriptura in aliquot codd. servata sit, qui sunt Eccard. Guelf. 3. Vrat. 3. Leid. H. Balliol. et Vat. 5. *Consulatum* per se non damnandum esset; sed quum permulti libri, in quibus Commel. Tur. 1. Fabr. 1. Misn. Goerl., alii, hoc vocabulo careant, alii post *appetere* ostendant, alii *consulatus honorem* habeant, certissimum est scribas id intulisse, ut *petere* vel *appetere* haberet quo referretur. Sed *petere* saepe absolute de quovis honorum genere *petendo*, eoque etiam de *consulatu* dicitur, si e nexu sententiarum commode intelligitur, de quonam honore sermo

tam clarus neque tam egregius factis erat, quin is indignus illo honore et quasi pollutus haberetur.

sit; cf. locum Ciceronis ad Cat. XVIII, 3. p. 87. ascriptum; Iug. LXIV, 1. *Marius ab Metello p e t u n d i gratia missionem rogat.* Liv. XXXV, 10, 1. *Ambitio exarserat consularibus comitiis; multi et potentes p e t e b a n t patricii plebeiique.* cf. quae Drakenborchius ad eund. X, 9, 10. collegit. Eodem modo usurpatur etiam *petitio* sine addito genitivo; cf. Catil. XXI, 5. XXVI, 5. et Cic. Epp. ad Attic. I, 1. ubi plura utriusque usus exempla leguntur. Iam vide quam leviter Gerlachius suam rem gerat, qui, quum in contextu *adpetere* scripsisset, in Comment. Vol. II. p. 304. „*petere*, inquit, fortasse rectius scribitur, quod *in talibus* (?) orationem variare a *Sallustii more* (?) abhorret!“ Nihilominus V. D., quae est incredibilis eius perversitas, in ed. minore rursus *adpetere* edidit. — Pro *etiamtum* omnes edd. habent *etiam tum;* sed v. ad Cat. II, 1. Male etiam punctum ponunt plerique post *audebat*, non animadvertentes, quae sequuntur caussam afferre antecedentium, omissa caussali particula, de quo v. ad c. XXVIII, 5. cf. c. CXII, 2. — *Inter se per manus tradebat*, i. e. quasi ex manibus non dimittebat, studiose cavens, ne quis alius eum nisi nobilis obtineret. Inde patet haec verba non posse ad *alios magistratus plebes* referri, sed per zeugma ad illa superiora referendum esse *habebat.* Minus placet quod Gerlachius substitui vult *gerebat* vel *accipiebat;* sed longe minime probatur Weissii sententia, qui *largiebatur* suppleri iubet. Ad rem ipsam cf. Cat. XXIII, 6. et Cic. de leg. Agrar. II, 1, 3. *Me perlongo intervallo prope memoriae temporumque nostrorum primum hominem novum consulem fecistis, et e u m l o c u m, q u e m n o b i l i t a s p r a e s i d i i s f i r m a t u m, a t q u e o m n i r a t i o n e o b v a l l a t u m t e n e b a t, me duce rescidistis, virtutique in posterum patere voluistis.*

§. 7. *egregius factis*] Vulgo editur *egregiis factis;* sed receptam a nobis scripturam commendat non solum multorum librorum auctoritas, ut Leidd. A. B. C. D. E. F. G. H. K. M. N. Palat. 5. B. Publ. Mark. *A.* et *Γ*, a m. sec. Bas. 1. Tur. 1. Inc. 1. 2. Fabr. 2. Eccard. Guelf. 6. 11. Paris. A. D. E. Berol. 1. 2, sed confirmat etiam multorum scribarum lapsus *egregius factus* in uno Putschii, aliquot Palatt., Martin. Laud. 2. Arond. Fabr. 1. Vin. 1. Acad. Strav. Vratisl. 1. 3. Guelf. 9. 10. 12. Erl. Teg. Par. B. Bern. Misn. Goerl., quae depravatio ut non facile oriri potuit ex geminatis ablativis, ita maxime proclive fuit primo ac sexto casu posito,

LXIV. Igitur ubi Marius haruspicis dicta eodem intendere videt, quo cupido animi hortabatur, ab Metello petundi gratia missionem rogat. Cui quamquam virtus, gloria atque alia optanda bonis superabant, tamen inerat contemptor animus et su-
2 perbia, commune nobilitatis malum. Itaque primum commotus insolita re mirari eius consilium, et quasi

aut hunc in illum, aut illum in hunc mutari itaque casus aequari. Praeterea structurae genus paullo rarius et serioribus scriptoribus magis usitatum quam prioribus librarios fortasse ad mutationem impulit; sed consulto Sallustium ita dicere maluisse quam *egregiis factis*, valde verisimile est, quum *personae* notio significanter declarata huic loco aptissima sit. Nonnulla huius structurae exempla iam attulimus ad Catil. LIII, 6. p. 286.; cf. Iug. VI, 1. *Decora facie, sed multo maxume ingenio validus?* Vell. II, 41, 1. *C. Caesar forma omnium civium excellentissimus, vigore ingenii acerrimus, munificentia effusissimus.* Tacit. Ann. II, 43, 2. *Tiberius Syriae praefecerat Cn. Pisonem, ingenio violentum.* v. Boetticheri Lex. Tacit. v. *ablat.* 1. p. 5. — *Is* qua vi dictum sit exposuimus ad §. 3. Male Bipp. ex coniectura scripsere *his*, ad *nobilitatem* referentes. Sed haec vox nimis remota est, neque *haberi* a Sall. cum dativo coniungitur. Denique *his* sensu vacat, quum nexus doceat, non alios quam nobiles a Sallustio vituperari. Ceterum similem sententiam auctor iam protulit in Catil. XXIII, 6., sed usu vocis *pollutus* paullo variatam.

LXIV. §. 1. *quo cupido — hortabatur*] *Quo* non *antique* dictum est pro *ad quod*, ut Gerlachius putat, sed *concinnitatis* lege nititur, cui interdum inviti paruerunt Romani; cf. LXXXI, 22. Quare exempla a Gerlachio allata, Cic. p. Coel. c. 21, 53. *Dixit profecto, quo vellet aurum*, et Horat. Sat. I, 1, 73. *Nescio quo valeat nummus, quem praebeat usum*, minime probant, per se ac sine tali caussa, quae in Sall. loco obtinet, dici posse: feci id, *quo* me adhortatus est. Scilicet nesciebat Gerlachius primum in laudatis ab ipso locis *quo* interrogativum esse, apud Sall. vero *relativum*, tum *quo*, in interrogando haud raro positum, ita usurpari, ut quaeratur de *consilio* et *usu* alicuius rei, non de *re ipsa*. — Pro *petundi* aliqua codd. pars habet *consulatum* vel *consulatus petundi*, quod cur

per amicitiam monere, ne tam prava inciperet, neu super fortunam animum gereret; non omnia omnibus cupiunda esse; debere illi res suas satis placere; postremo caveret id petere a populo Romano, quod illi iure negaretur. Postquam haec atque alia talia 3 dixit, neque animus Mari flectitur, respondit, ubi primum potuisset per negotia publica, facturum se-

falsum sit perspicitur ex dictis ad c. LXIII, 6. — *Missio* intelligenda videtur *ad tempus* rogata, siquidem Vell. II, 11, 2. eandem rem narrans, Marium dicit *commeatu petito Romam venisse*, quam rem vernacula lingua *Urlaub* vocamus. Ceterum *missionis*, qua milites a stipendiorum officio liberabantur, plura erant genera modique, de quibus v. Lips. Milit. V, 19. Duker. ad Liv. XLIII, 14, 9. Nitsch. Antiqq. Rom. Vol. II. p. 1460. ed. III. Boetticheri Lex. Tacit. p. 305. — *Optanda* i. e. *optabilia*, v. ad Cat. X, 2. p. 52. Iug. III, 1. XIV, 5. — *Superabant* i. e. abunde erant; v. ad Cat. XX, 11. Drakenborch. ad Liv. V, 38, 4.

§. 2. *Itaque primum*] *Primum* cave cum participio *commotus* coniungas, sed refer ad *mirari:* Quod ita fieri debere quum aliquis scriba fortasse in suo codice notasset, eo factum est, ut in multis codd. *primum* etiam post *mirari* legatur, idque Gruterus haud multum abest quin probet, ac priore loco delendum censeat. Sed nihil est mutandum. — *Tam prava* i. e. res consuetudini et recepto ordini tantopere repugnantes, eoque ab omnibus improbandas. *Pravum* enim dicitur quicquid *deforme* est, et cum recto modo non congruit; v. Doederlin. Synonym. Lat. Vol. I. p. 62. 5. — *Super fortunam* Cortius bene explicat: supra statum et condicionem, in qua natus esset, coll. Liv. XXV, 37, 2. *Erat in exercitu L. Marcius, animi et ingenii aliquanto quam pro fortuna, in qua natus erat, maioris*, et Propert. III, 7, 1. *Maecenas eques Etrusco de sanguine regum, Intra fortunam qui cupis esse tuam.* — *Illi* pronominis usum explicavimus ad c. VIII, 2. cf. ad c. LVI, 4. Non respiciendi igitur sunt codd., qui *sibi* vel *ipsi* habent. — *Debere illi satis placere* i. e. *debere eum acquiescere* in rebus suis; cf. Cat. II, 1. Iug. LXVI, 4. LXXIV, 2. — *Alia* ante *talia*, quod sane abesse potest, Cortius temere cum solo cod. Eccard. omisit; v. ad c. LXXXI, 2. — De perfecto et praesenti (*dixit* — *flectitur*) ex eadem

4 se, quae peteret. Ac postea saepius eadem postulanti fertur dixisse, ne festinaret abire; satis mature illum cum filio suo consulatum petiturum. Is eo tempore contubernio patris ibidem militabat, annos natus circiter viginti; quae res Marium quum pro honore, quem affectabat, tum contra Metellum ve-

particula pendentibus v. ad Cat. XX, 1. Iug. XII, 4. — *Potuisset* Cortius inani obsoletae doctrinae apparatu docere conatur elliptice positum esse, ita ut ex proximo *facturum* supplendum sit *facere*. Magis in rem fuisset monere plusquamperfecti formam vim coniunctivi futuri exacti, quod vocant, obtinere; cf. Zumpt. Lat. Gramm. §. 76, 5. p. 374. ed. IV. Aug. Matthias in Excursu de usu fut. exacti Lat. ad Cic. or. in Catil. IV, 6, 11. p. 238. — Sall. Iug. CXII, 3. ubi v. — *Per negotia publica* est: quatenus neg. publ. id permitterent. Hunc particulae *per* usum non satis accurate videntur explicasse Bremius et Daehnius, ad Nep. Eum. X, 3. docentes in sententia aiente *per* vim habere *concedendi*, in negante *prohibendi*. Rectius, opinor, statueris ista particula aliquod factum ad *unam* aliquam *caussam* restringi, ita ut in tantum modo effici dicatur, in quantum ista caussa sinit. Pro varia igitur caussae natura ac ratione quum res modo adiuvetur, modo impediatur, sane illud ad concedendi, hoc ad prohibendi similitudinem revocari potest, quamquam in ipsa praepositionis natura neutrum inest. cf. c. CII, 9. *Quando per illam licet;* ibid. §. 14. supra c. XXXIII, 3. Cic. Epp. ad Famm. VII, 32, 5. Nep. Cat. II, 2. Ruhnk. ad Ter. Eun. I, 2, 33. id. Hec. V, 2, 7. Drakenborch. ad Liv. XXXIII, 18, 22. et imprimis Grysar. Art. Latine scribendi p. 445 sq. not. 2.

§. 4. *Is eo tempore contubernio patris*] Male nonnulli codd. habent *nam is eo t.*, quae particula h. l. valde aliena est. — *Contubernium* non solum significat convictum et sodalitatem undecim militum, in uno tentorio degentium (v. Drakenb. ad Liv. V, 2, 7.), quorum unus vocabatur *caput contubernii* (cf. Veget. II, 8. et 13.), sed etiam dicitur de nobilibus adolescentibus, qui imperatorem in provinciam sequebantur, et nunquam ab eo discedebant, rei militaris et provinciarum administrandarum peritiam comparandi caussa. cf. Tacit. Agric. c. V, in. *Prima castrorum rudimenta in Britannia Suetonio Paulino, diligenti ac moderato duci, approbavit, ele-*

hementer accenderat. Ita cupidine atque ira, pes- 5
sumis consultoribus, grassari, neque facto ullo ne-
que dicto abstinere, quod modo ambitiosum foret,
milites, quibus in hibernis praeerat, laxiore imperio
quam antea habere, apud negotiatores, quorum
magna multitudo Uticae erat, criminose simul et

ctus, quem c o n t u b e r n i o *aestimaret*, ubi v. Walch. p. 145. Hi, pariter ut illi gregarii milites, vocabantur *contubernales*; cf. Cic. p. Coel. 30, 73. *Quum paullum roboris accessisset actati, in Africam profectus est Q. Pompeio proconsuli* c o n t u b e r n a l i s. *Discessit illinc Pompeii iudicio probatissimus, ut ipsius testimonio cognoscetis.* Frontin. Strateg. IV, 1, 11. *Q. Metellus consul quamvis nulla lege impediretur, quin filium* c o n t u b e r n a l e m *perpetuum haberet, maluit tamen eum in ordine merere.* cf. Ernesti in Clav. Cic. h. v., Lips. de Milit. V, 2. et, qui multis hunc morem illustrat, Car. Beierum ad Cic. de Off. I, 11, 37. in Excurs. p. 341. Ceterum aliquot codd., sed numero pauciores, habent i n *contub.*, quemadmodum ante Rivium in edd. fuit. Ablativi sine praepositione positi rationem cognoscas ex animadversione nostra ad c. XXX, 3. p. 171. Eadem structura est apud Sueton. Iul. Caes. c. II, in. *Stipendia prima in Asia fecit M. Thermi praetoris* c o n t u b e r n i o. — Plusquamperfecti *accenderat* ratio pendet ex cogitatione serioris temporis, unde de illo praeterito coniectura fieri poterat; cf. c. LVII, 6. et v. ad Cat. XXIV, 1. p. 118.

§. 5. *Ita cupidine atque ira* etc.] *Ita* eo modo refertur ad antecedentia, ut ea illustret, et quae adiunguntur quasi documenta exhibeat praemissae sententiae, de quo usu v. notata ad Catil. VII, 6. et cf. Grysar. Art. Latine scribendi p. 535 sq. — Vim ablativi illustravimus supra ad c. LIII, 7. — *Grassari*, quod proprie est *ire* et *procedere*, translate usurpatur de omni *agendi* et se gerendi ratione cum aliqua vi ac vehementia coniuncta, aut certe a magno quodam consiliorum efficiendi ardore profecta; cf. c. I, 3. quo loco propria et translata potestas ita confusa est, ut vix alteram ab altera seiungas. Liv. III, 44, 8. *Assertor ait se iure* g r a s s a r i, *non vi.* X, 14, 13. *Consilio* g r a s s a n d u m *ratus.* Tacit. Historr. III, 39. *Placuit* v e n e n o g r a s s a r i; ib. IV, 16. *Civilis* d o l o g r a s s a n d u m *ratus*; IV, 56. *Optimum ratus* d i s s i m u l a t i o n e

magnifice de bello loqui: dimidia pars exercitus sibi permitteretur, paucis diebus Iugurtham in catenis

grassari, quos locos cum aliquot aliis contulit Boetticherus in Lex. Tacit. h. v. p. 225. Ita facile patet, cur *grassari in aliquem* notionem crudelitatis et violentiae habeat; Iustin. II, 12. *Quoniam ferro in homines non poterat, in aedificia igne grassatur.* cf. Drakenborch. ad Liv. VI, 5, 4. Totum locum nostrum Weissius perperam sic explicat: „ita *ultra* progrediebatur ad exsequendum consilium, *actus simul* cupidine atque ira." Sallustium autem hanc sententiam ex Thucydide III, 12. ubi haec leguntur, δύο μὲν ἐναντιώτατα τῇ εὐβουλίᾳ, τάχος τε καὶ ὀργή, hausisse, ut intprr. putant, equidem non affirmaverim, quum neque verba accurate graecis respondeant, et quivis facile in talem sententiam ipse incidere possit. — *Ambitiosum* Cortius bene interpretatur: ad favorem acquirendum comparatum, qua potestate hoc vocabulum saepius de *rebus* dicitur. V. Boetticheri Lex. Tacit. h. v. p. 58. Tacit. Hist. I, 12. *Prout quis amicus vel cliens hunc vel illum ambitiosis rumoribus destinabant.* I, 83. *Seditionibus et ambitioso imperio laeti.* Sueton. August. c. XXV. *Neque ullos militum commilitones appellabat, sed milites, ambitiosius id existimans, quam ratio militaris postularet.* Id. Domit. VIII, in. *Ambitiosas centumvirorum sententias rescidit*, ubi v. Ernest. et Bremium. — *Habere*, quod h. l. idem est atque *tractare*, quando hanc vim habeat diximus ad Cat. XI, 5. p. 50. — De *negotiatoribus* v. ad Cat. c. XL, 2. Idem fere Velleius tradit II, 11. *Marius per publicanos aliosque in Africa negotiantes criminatus Metelli lentitudinem* etc. Qui loci ostendunt quantum negotiatores gratia, auctoritate atque potentia valuerint. — *Criminose*, sc. in Metellum, *magnifice*, ad se respiciens, fere ut c. LXXXIV, 1. *alia praeterea* (sc. dicebat) *magnifica pro se, et illis dolentia.* — Pro *loqui* non recte poterat usurpare *dicere* verbum; nam ita haec differunt, ut *loqui* in universum sit *verbis uti*, ad animi sensa significanda, *dicere* vero de oratione *arte facta* ac recte meditata usurpetur; cf. Herzog. ad Sall. Catil. III, 1. p. 14. Quare illud minus quid est, quam hoc, et maxime in usum cotidiani sermonis cadit; v. Ludov. Doederlini Synonym. Lat. Vol. IV. p. 6. §. 7. Inde factum est, ut *loqui* saepe ponatur ad significandum nihili atque inania esse alicuius verba, eumque talem esse, qui inconsulto aut maligne ineptis hominibus garriendi materiam suggerat; cf. Doederlin. l. l. et Bremium ad Nep. Alcibiad. VII, 2. Hamilc. III, 2. *Hasdrubalem nonnulli diligi*

habiturum; ab imperatore consulto trahi, quod homo inanis et regiae superbiae imperio nimis gau-

turpius, quam par erat, ab Hamilcare loquebantur. Cic. p. Coel. XXXI, 75. *Nequaquam tantum erat, quantum homines loquebantur.*

sibi permitteretur] Vulgo editur *si sibi perm.*, sed librorum discrepantia ostendit *si* particulam a scribis, non a Sallustio esse profectam. Nam in Inc. 2. Franc. et Vatic. 5. *si* legitur ante *dimidia;* in uno Glareani, Inc. 1. Guelf. 4. Vatic. Arondel. Laud. 2. Leid. L. Tur. 1. et Berol. 1. post *sibi;* a nonnullis autem Glareani et Paris. b. prorsus abest, eosque veram scripturam habere, ceteros interpolatione maculatam, cognoscitur etiam ex Paris. C. qui *si* non in textu, sed inter versus habet. Ignorabant autem scribae enunciationes condicionales saepe solo coniunctivo sine particula *si* formari, quod Zumptius Lat. Gramm. §. 86, 21, p. 520. ed. IV. haud male eo fieri dicit, quod magna quaedam inter has et indefinite interrogantes intercedat similitudo, ita ut hae sensum illarum sustineant facile. Sed eadem ratio est etiam in iis enunciatis, quae ad *optandi* vim accedunt, cuius generis est hic noster locus, quem germanice interpreteris: *Gäbe* man ihm nur die Hälfte des Heeres, i. e. *wenn* man ihm gäbe etc. Pro varia autem condicionis natura tempus verbi ac modum varium esse debere per se patet, et bene exposuit Ramshorn. Lat. Gramm. §. 190. p. 581 sqq. cf. Carol. Beier. ad Cic. de Off. III, 19, 74. *At dares hanc vim M. Crasso; in foro, crede mihi, saltaret.* id. in Verr. V, 65, 168. *Cognosceret hominem; aliquid de summo supplicio remitteres. Ignoraret; tum hoc iuris in omnes constitueres.* ibid. II, 3, 2. *Furem aliquem aut rapacem accusaris; vitanda tibi semper erit omnis avaritiae suspicio. Maleficum quempiam adduxeris aut crudelem; cavendum erit semper, ne qua in re asperior aut inhumanior fuisse videare.* Horat. Sat. I, 3, 15. *Decies centena dedisses Huic parco, paucis contento; quinque diebus Nil erat in loculis.* cf. Heindorf. ad I, 1, 45. Aug. Matthias ad Cic. or. p. Rosc. Am. c. 20, 55. Perizon. ad Sanct. Min. IV, 7. p. 326. ed. Bauer. Heusinger. ad Vechner. Hellenol. p. 147. Kuehner. ad Cic. Tuscc. II, 12, 28. p. 164. Otto ad Finn. II, 17, 57. — *Habiturum* sc. *se;* v. ad c. XIV, 3. — Pro nudo verbo *trahi* aliquot codd. vel *bellum trahi*, vel *trahi bellum* habent; sed longe plurimi, in iisque optimi omnes, hoc additamento carent, quod Cortius recte omisit. Neque tamen ei assentior, ex superioribus vocem *bellum* supplendam esse; nam quominus

6 deret. Quae omnia illis eo firmiora videbantur, quod diuturnitate belli res familiaris corruperant, et animo cupienti nihil satis festinatur.

id fiat, interposita verba obstant. Quare *trahi* absolute vel cum subiecto indefinito intelligendum est, eodem fere sensu, ac si dixisset *r e s trahi*, vel *o m n i a tr.*, vel omnino *moram fieri*, quamquam ista dicendi ratio paullo insolentior est. — *Inanis*, quae vox proprie de spatio vel *loco* usurpatur, a quo ea, quibus *plenus esse debebat*, prorsus absunt, translate de rebus et personis dicitur, quae externa specie fallunt, ceterum nullius pretii sunt, mera nomina, ut solent plerumque fastuosi et arrogantes. Horat. Sat. I, 4, 76. *Inanes hoc iuvat, haud illud quaerentis, n u m s i n e s e n s u, tempore num faciant alieno.* Cic. Epp. ad Famm. II, 17, 16. *Illud vero p u s i l l i animi, et ipsa malevolentia i e i u n i atque i n a n i s, quod* etc. Tacit. Agric. c. VI. *Ludos et i n a n i a h o n o r i s modo rationis et abundantiae duxit*, ubi v. Walch. p. 158. Differt autem *inane* ex una parte a *vacuo*, quo significatur id, quod alicui *occupandum* relinquitur, et obtineri *potest*, quamvis nondum a quoquam habeatur; ex altera parte sensu cognatum est cum *vano*, i. e. eo, quod tam est mutabile, tam varias formas sine caussa idonea induit, tantaque inconstantia est, ut nullam fidem habeat ac mereatur et propter fallax ingenium despectui habeatur; cf. Ludov. Doederlin. Synonym. Lat. Vol. I. p. 94 sqq. §. 1 — 4, et 12, 13. Ceterum Weissius absurde et pueriliter commate post *quod* et *superbiae* distinxit, ut interiecta verba vel appositionis vel parenthesis vim habeant, quod valde impeditum et asperum est. — *Regiae superbiae* obiectatio maxime invidiosa erat; quicquid enim immodicum, superbum, libidinosum, crudele et intolerabile erat, id omne et amplius etiam Romanis in vocabulo *regius* inerat. Tantum valebat apud eos non recordatio tyrannidis Tarquinii, sed innatum odium unius aut paucorum potentiae; cf. supra c. XXXI, 26. *Impune quaelibet facere, id est r e g e m e s s e.* Fragm. Historr. I, 8. Gerl. *Patres de vita atque tergo m o r e r e g i o consulere.* Cic. Epp. ad Attic. I, 16. p. med. *Quousque hunc r e g e m feremus?* Liv. III, 19, 5. *Loquaces, seditiosos, semina discordiarum, iterum ac tertium tribunos pessimis artibus r e g i a l i c e n t i a vivere.* Tacit. Ann. VI, 1, 1. XVI, 23, 2. — *Corruperant*, quod verbum proprie significat aliquid *vitiatum et depravatum d a r e*, h. l. contra vulgarem usum non actionem sed *statum* denotat, quasi dictum sit *corruptas habebant* vel

LXV. Erat praeterea in exercitu nostro Numida quidam, nomine Gauda, Mastanabalis filius, Masinissae nepos, quem Micipsa testamento secun-

ipsis corruptae erant, in qua sententia apertum est Sallustium analogiam *perdere* verbi secutum esse, quod non solum de consilio et effectu, sed etiam de statu dicitur. cf. Cat. XLIII, 3. *Cethegus querebatur, illos magnas opportunitates corrumpere*, i. e. illos — perdere, vel *illis* magn. opp. *inutiles abire*. Inania sunt igitur, quae Gerlachius ad explicandum verbum attulit, *corrumpi* monens dici non solum quae *perdita*, sed etiam quae *aliquo modo depravata* sint, locis prorsus alienis collatis, Iug. XXXIII, 4. et LXXVI, 5. ubi transitiva effectus potestas obtinet. Illud autem prorsus ineptum est, quod *corruperant* h. l. ita dictum censet, ut c. LXIII, 2. *Illum consulatus ingens cupido exagitabat*. Carrio, ut sensui succurreret, coniecit *corruperat*, i. e. *corrupta erat*, ut Cato apud Gell. XVIII, 12. *Eo res eorum auxit*, pro *aucta est; sed iste usus in verbo corrumpere exemplis caret*. Neque Carrionis coniecturam confirmat, quod Wassii codd. Mark. *V. A. corruperat* inter versus habent, et in Balliol. ac Bodlei. re vera ita scriptum est, a quibus non multum abit lectio Guelf. 6. et 12., qui *corrumperat* ostendunt. Nam quum in multis codd. *familiaris* servatum sit, scribae accusativum pluralem pro nominat. singul. habentes verbi quoque numerum immutarunt. cf. ad Cat. I, 1. Pluralis numeri ratio exposita est ad Cat. XIV, 5. p. 73. Permulta huius generis exempla Ciceronis contulerunt Otto ad Finn. I, 8, 27. et Ellendt. ad Brut. c. 82, 285. v. etiam supra ad c. XX, 8.

LXV. §. 1. *secundum heredem scripserat*] Id num ex Romanorum more intelligendum sit, dubium videri potest, quum Romani externarum gentium mores atque instituta, suis aliqua tantum ex parte similia, vocabulis sibi consuetis significare solerent, in tali re minus quam recentiores religiosi; v. quae de militiae vocabulis notavimus ad Cat. LIII, 3. et ad Iug. XLIX, 2. Ceterum apud Romanos *secundus heres* dicebatur, qui, quum primus aut non posset, aut nollet hereditatem adire, heres erat. Sueton. Iul. c. LXXXIII. *Plures percussorum in tutoribus filii, si quis sibi nasceretur, nominavit; D. Brutum etiam in secundis heredibus;* quod Appianus B. Civ. II. p. 518. ita tradit: *Δέκιμος ὁ Βροῦτος ἐν τοῖς δευτέροις κληρονόμοις ἐνέγραπτο παῖς*; quibus addit ille pro more suo: *ἑτέρους κληρονόμους παραγράφειν Ῥωμαίοις ἔθος, εἰ μὴ*

dum heredem scripserat, morbis confectus, et ob
2 eam caussam mente paullum imminuta. Cui Metellus petenti more regum uti sellam iuxta poneret, item postea custodiae caussa turmam equitum Ro-

κληρονομοῖεν οἱ πρότεροι. Cic. Epp. ad Famm. XIII, 61, 1. *Ille me tum tutorem, tum etiam secundum haeredem instituit.* Cort. Adde Heineccii Antiqq. Iur. Rom. Lib. II. Tit. XV. XVI. p. 452 sq. ed. Haubold. Tacit. Ann. I, 8, 1. Cic. in Verr. I, 43, 110. — *Scribere* autem verbum proprium erat in instituendis heredibus; v. Tacit. l. l. Plin. Paneg. c. XLIII. — *Imminuta* i. e. turbata; cf. Tacit. Ann. VI, 46. *Imminuta mens eius obstitit.* Hist. II, 93. *Corpus otio, animum libidinibus imminuebant.*

§. 2. *more regum uti sellam iuxta poneret*] De hoc more sede ab imperatore proxima reges insignesque viros honorandi v. locos a Cortio allatos, Tacit. Hist. II, 59, extr. *Vitellius Valentem et Caecinam pro concione laudatos curuli suae circumposuit* Sueton. Ner. c. XIII. *Tiridatem perductum in theatrum iuxta se latere dextro collocavit;* quae quamquam ad serius tempus pertinent, tamen faciunt ad rem, qua de hic agitur, illustrandam. — *Iuxta* adverbii potestatem habere non assecuti librarii in aliquot codd. addiderunt *se*, in alius peius etiam *suam*, quos Cortius recte refutavit coll. Sueton. Domit. c. XI, in. *Actorem summarum assidere in toro iuxta coegit.* Tiber. c. XXXIII. *Assidebat iuxtim vel ex adverso.* Tacit. Ann. IV, 54, 2. *Agrippina quum propter discumberet, non vultu aut sermone flecti.* — *Iuxta* autem quamquam absolute quidem, sed tamen respectu *Metelli* positum est, tamen non plane patet utrum *poneret* quoque ad hunc, an ad Gaudam referendum sit. In promptu est enim, si ad Romanum ducem referas, *poneret* idem esse atque *poni iuberet*, ad Numidam relatum significare *ponere sibi liceret.* Res ipsa autem licet eadem fere maneat, sive hanc sequaris struendi rationem, sive illam, mihi certe magis probabile est ad *poneret* verbum *Gaudam* esse subiectum intelligendum; primum enim id suadent verba *more regum* cum *poneret* coniungenda, tum *licentiae* notio, quam petit regulus, ita magis elucet, denique mutata in altero membro structura (de qua v. ad c. I, 2. et ad XLIX, 2.) id confirmat. Nam mutatae structurae caussa haud dubie in eo sita est, quod, quum Sallustius Gaudam subiectum verbi *poneret* cogitasset, in altero membro, ubi hoc fieri non poterat, solum accusativum *turmam* verbo *peteret* subiunxit. —

manorum, utrumque negaverat, honorem, quod eorum modo foret, quos populus Romanus reges appellavisset, praesidium, quod contumeliosum foret, si equites Romani satellites Numidae traderentur.

Regem appellari a populo senatuque Romano summus honor erat regibus exteris, non nisi iis tribui solitus, qui de imperio Rom. bene meruissent ac fidei officiique documenta dedissent; cf. Caes. B. G. I, 43. Liv. XXXI, 11, 13. *Verminae legati senatus adierunt, excusantes errorem. Petere Verminam, ut rex sociusque et amicus ab senatu appellaretur. Responsum legatis est: nominis eius honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Rom. consuesse.* ubi v. Duker. Id. XXX, 15, 11. Tacit. Ann. IV, 26, 3. v. supra c. XXIV, 3.

quod contumeliosum foret] Ita legitur in Fabric. 1. Laud. 2. 3. Balliol. Mark. *Γ. Δ.* et Edd. Venet. In relicuis codd. omnibus est *q. cont. in eos foret*, quemadmodum omnes editores, exceptis Bipp., scripserunt. Sed quamquam exemplis nonnullis probari potest, demonstrativum etiam ad nomen pertinere, quod in sequentibus demum legitur, (cf. Nep. Attic. c. XII, 5. *Quod in eorum periculis non secus absentes, quam praesentes amicos Attico esse curae cognitum est.* Iustin. I, 3, 2. *Ad hunc (Sardanapalum) videndum, quod nemini ante eum permissum fuerat, praefectus ipsius — quum admitti magna ambitione aegre obtinuisset.*) , tamen loci natura hanc rationem non admittere videtur. Hoc sentiens Freinshemius ad Curt. VIII, 5, 3. ingeniose scribendum censet: *q. contum. in nos foret*, i. e. in Romanos sive in populum Rom., ut Tacitus loquitur Annall. XIII, 41, 2. *Nec id nobis virium erat.* Nimirum recte assecutus est, Metello istam contumeliam potius ad *populum Rom.*, quam ad singulos *equites* spectare visam esse, eamque illum caussam habuisse gravissimam negandi praesidii. Quae ratio quum imprimis valere debeat ad iudicium de h. l. regendum, quis non videt eandem sententiam inesse in scriptura a nobis recepta? Non aliam enim interpretationem admittunt verba absolute posita; neque alia res in caussa fuit, cur librarii *in eos* adderent, quam quod quo pertinerent verba *contum. foret* non satis patere rati sunt, veram eorum relationem, ex sententiarum nexu et ingenio Metelli repetendam, non assecuti. — Gerlachius ad vulgatam defendendam haec protulit: „recte Cortius: illud *si* eleganter in re incerta et facienda. — Poterat enim aut relativum, aut accusativus cum infini-

3 Hunc Marius anxium aggreditur atque hortatur, uti contumeliarum imperatoris cum suo auxilio poenas petat; hominem ob morbos animo parum valido se-

tivo poni." Quae quam acute et vere dicta sint haud dubie ii sentient, qui pari atque Gerlachius ingenii acumine pollent. — De ratione accusativi *satellites* v. ad c. CIII, 1.

§. 3. *anxium aggreditur*] *Anxium* non est *timentem*, sed animo ob iniuriam, qua se affectum putabat, commotum ac valde perturbatum, ulciscendique consilia moventem; cf. c. XI, 8. qui locus vim vocabuli bene illustrat; it. c. LXXXII, 3. ubi Metellus, nuncio de Marii consulatu mirum in modum perturbatus et excruciatus, istam rem *anxie tulisse* dicitur. Liv. XXV, 40, 12. *Hanno iam ante anxius gloria eius.* — *Aggreditur* explic. ad c. XLVI, 4. — *Contumeliarum imperatoris* exstat in Balliol. Vin. 2. Guelf. 1. 3. 4. Bern. 1. 3. Paris. c. x. Longe plurimi vero habent *cont. imperatori*, alii *cont. imperatore*, alii *cont. imperatorem*, alii denique *cont. in imperatorem*, quod et ante Cortium in textu fuit, et post eum a nonnullis, velut a Muellero, Fabro et Weisio repetitum est. Sed quominus hoc verum iudicemus, licet Livius dixerit I, 23, 4. *Tullus, deorum numen in omne nomen Albanum expetiturum poenas dictitans, in agrum Albanum pergit*, multa obstant. Primum ipsa structurae insolentia nos movet aliquantum; tum verborum collocatio nimis est incommoda, quippe quae ad coniungenda verba *contum. in imper.* ducat; deinde exigua codicum auctoritas, qui hanc scripturam habent, ac ceterorum discrepantia parum fidei huic lectioni conciliat; denique orationis perspicuitas postulat non nude poni vocabulum *contumeliarum*, sed quales illae sint, aut a quo factae, declarari. Quae incommoda quum omnia tollantur genitivo posito, quin ista scriptura vera esset non dubitavimus, praesertim quum pateat ex eadem omnes lectionis varietates fluxisse. Nam nescientes librarii verba *contumeliarum imperatoris* significare *contum. ab imperatore illatarum* sc. *Gaudae*, varie structuram expedire conati sunt. Ceterum de duorum genitivorum usu, quorum alter ex altero pendet, cf. quae diximus ad c. XXX, 3. Adde Beier. ad Cic. de Off. I, 14, 43. p. 107. Drakenborch. ad Liv. XXV, 15, 11. *Atinius copias in aciem educit, hostium insidiarum ignarus.* Wopkens. Lectt. Tull. p. 89. (p. 50. ed. Frotscher.) Daehnium ad Nep. Milt. III, 1. Ottonem ad Cic. de Finn. I, 5, 14. Zumpt. Lat. Gramm. §. 73, 1. not. 1. p. 337. ed.

cunda oratione extollit: illum regem, ingentem virum, Masinissae nepotem esse; si Iugurtha captus aut occisus foret, imperium Numidiae sine mora ha-

IV. infra c. CIII, 5. *Barbari famam Romanorum avaritiae falsam rati.*

cum suo auxilio] Cave hoc eandem vim habere putes atque solum ablativum *suo aux.*, quamquam auctor ita quoque dicere potuisset. Hoc autem interest inter sententiam utriusque structurae, quod Marius si diceret *suo auxilio*, significaret Gaudam, nisi suo auxilio atque opera uteretur, poenas petere non posse. Quod autem dicit *cum suo aux.*, id ita comparatum est, ut aliquas ulciscendi partes ipsi Gaudae tribuat, se tantummodo *socium* eius negotii profiteatur. Omnino enim *cum* in tali nexu ablativo additum non significat aliquid *per* aliquam rem fieri, sed coniunctum esse cum illa re, dum fiat, vel *non sine ea* fieri; cf. ad c. LIII, 7. Grysar. Art. Latine scribendi p. 421. Otto ad Cic. de Finn. I, 3, 9. *Quem quidem locum cum multa venustate et omni sale idem Lucilius*, sc. tractavit. Noster infra c. LXXXV, 3. *Neque me fallit, quantum cum maximo beneficio vostro negoti sustineam*, i. e. quantum negoti, quod simul cum vostro beneficio coniunctum est, sustineam. v. Aug. Matthiam ad Cic. or. p. Mur. 1, 2. *Ut eiusdem hominis voce et declaratus consul et defensus beneficium populi Rom. cum vestra atque omnium civium salute tueatur*, i. e. ita ut vestra salus cum eo coniuncta sit. Cic. in Verr. I, 24, 63. *Ut illo itinere veniret Lampsacum cum magna calamitate et prope pernicie civitatis.* Plurima huius generis v. apud Car. Beierum ad Cic. de Off. I, 13, 40. p. 102. — *Parum* i. e. minus quam par est; v. ad c. XXXI, 9. XI, 5. *Micipsam parum animo valuisse.* — *Secunda oratione* i. e. quae illius sententiae non adversaretur, sed secundum eam esset, eique adularetur ac blandiretur; eodem sensu Livius II, 38, 1. dixit *secunda irae verba*, ad quem locum Drakenborchius contulit Ovid. Art. am. I, 584. *Neu dubites illi verba secunda loqui.* Alia vide in Schelleri Lex. ampl. h. v. p. 9933. — *Illum* v. ad c. LVI, 4. — *Foret* post *occisus* Cortius sine idonea caussa, repugnantibus libris et dicendi usu, omisit. — *Id adeo* explicavimus ad Cat. XXXVII, 2. p. 170. cf. Hand. de Particc. Vol. I. p. 145. — De *ipse* pronomine non inutile fuerit hic commemorare, quod Grysar. in Art. Lat. scribendi p. 51 sqq. persecutus est, eam eius esse vim, ut audientis legentisve animum ad eam perso-

biturum; id adeo mature posse evenire, si ipse con-
4 sul ad id bellum missus foret. Itaque et illum et equites Romanos, milites et negotiatores, alios ipse, plerosque spes pacis impellit, uti Romam ad suos necessarios aspere in Metellum de bello scribant,
5 Marium imperatorem poscant. Sic illi a multis mortalibus honestissuma suffragatione consulatus petebatur; simul ea tempestate plebes, nobilitate fusa

nam advertat, quam is, qui dicit, primariam videri et prae ceteris eminere velit.

§. 4. *milites et negotiatores*] Haec verba interprr. ita videntur intellexisse, quasi alterum et tertium genus eorum, quos Marius ad scribendum impulerit, iis significaretur. Sed id fieri non posse patet ex conformatione verborum antecedentium, quae quum particulis *et* — *et* contineantur, non potest novum aliquod sine copula adiici. Praeterea positus vocabuli *Romanos* ostendit, quae sequuntur verba non nova hominum genera enumerare, sed ad illustrandum unum genus pertinere. Quare verba *milites et negot.* vi appositionis pertinent ad *equites*, quos Cortius recte quidem monet non intelligendos esse de equitatu, sed perperam ipse interpretatur *publicanos.* Sunt potius homines equestris ordinis, quorum duplex genus significatur ab auctore, alterum eorum, qui in exercitu militabant, alterum, qui negotiabantur, quemadmodum Weisius bene vidit, quocum simul interpunctionem mutavimus, commate, ut sensus postulat, post *negotiatores* posito. — Pro *spes pacis* in multis libris est *spe pacis*, quod librarii, oppositionis inter *ipse* et hanc vocem negligentes, intulerunt. Eadem oppositionis ratio evincit etiam perperam in multis codd. scribi *pacis spes;* in nominativo enim vis orationis inest.

§. 5. *illi a multis*] Weisius, nescio unde, haec inverso ordine scripsit *a multis illi.* Praeter codd. auctoritatem sensus etiam ac loquendi usus postulat *illi*, quo cum vi ad praegressum nomen remittitur, praeponi, non interseri; cf. ad Catil. c. XLV, 2. Iug. LIX, 3. et v. Grysar. Art. Latine scribendi p. 85 sq. — *Suffragatione* i. e. commendatione vel studiis hominum, quae vocis potestas a *suffragii* multum discrepat. *Honestissima* autem h. l. vocatur, quia

per legem Mamiliam, novos extollebat. Ita Mario cuncta procedere.

LXVI. Interim Iugurtha, postquam omissa deditione bellum incipit, cum magna cura parare omnia, festinare, cogere exercitum, civitatis, quae ab se defecerant, formidine aut ostentando praemia affectare, communire suos locos, arma, tela, alia, quae spe pacis amiserat, reficere aut commercari,

non solum sine ulla largitione, maxime invisa, fiebat, sed etiam ad reipublicae utilitatem et gloriam spectare videbatur. — Pro *fusa* aliquot codd. habent *perculsa*, quod haud dubie ex glossa in textum venit. Scilicet scribae ignorabant contentiones civiles haud raro cum *pugnis* comparari, hancque imaginem auctorem expressisse: quum nobilitas in contentione illa de potentia ac de honoribus, cum plebe tam acriter exercita, quasi in pugna victa ac fusa fugataque esset; cf. supra c. XL, 4. *Inter laetitiam plebis ac suorum fugam.* De lege *Mamilia* v. quae Sallustius ipse supra c. XL. narravit. — *Extollebat* i. e. ad summos honores promovebat.

LXVI. §. 1. *incipit*] Aliquot codd. *incepit;* sed v. ad c. XXXVIII, 4. — *Festinare* absolute positum non tam *celeritatis*, quam *acerrimi et maxime intenti studii* notionem habet; cf. Cat. VI, 5. *Romani domi militiaeque intenti festinare, parare, alius alium hortari.* Iug. LXXVI, 4. *Contra haec oppidani festinare, parare; prorsus ab utrisque nihil relicuum fieri.* XXXIX, 2. LV, 3. — De indicativo cum pronomine reflexivo coniuncto v. ad c. CIII, 2. — *Formidine* i. e. rebus quae formidinem iniicerent, ut ostendimus ad c. XXIII, 1. p. 140 sq. — *Affectare aliquam rem* est studiose eam quaerere, appetere, suam facere sibique conciliare studere. Comparavit Cortius Vellei. II, 39, 1. *Gallias saepe et affectavimus et amisimus.* Tacit. Historr. IV, 66, 1. *Civilis proximas civitates affectare aut adversantibus bellum inferre statuit.* — *Suos locos* expl. ad c. LIV, 8. — *Alia, quae* scripsimus auctoritate codd. Eccard. Guelf. 3. 10. Tur. 1. Bern. 3. Vat. 4. Medic. 4. 8. et Paris. b. c. z. Plerique enim libri habent *aliaque, quae;* sed eos, qui copulam non ostendunt, veram scripturam servasse intelligitur ex eo, quod in ipsa copula variatur; nam in Inc.

servitia Romanorum allicere, et eos ipsos, qui in praesidiis erant, pecunia tentare; prorsus nihil in-
2 tactum neque quietum pati, cuncta agitare. Igitur Vagenses, quo Metellus initio, Iugurtha pacificante, praesidium imposuerat, fatigati regis suppliciis, ne-

2. est *atque alia quae;* in Ven. 3. *et al. quae.* De ratione huius ellipsis v. notata ad Cat. XV, 1. p. 75. — Verba *et eos ipsos* valent ad oppositionem inter *servitia* et *milites Romanos*, nam hi significantur verbis *qui in praes. erant*, magis efferendam. — *Tentare* expl. ad c. XLVII, 2. — *Nihil intactum neque quietum pati* dictum est ut c. LXXXVIII, 2. *Nihil apud se remissum pati*, et c. LIII, 6. Ad nostrum locum respexit Ruhnken. ad Vell. II, 6, 3. *C. Gracchus nihil immotum, nihil tranquillum, nihil quietum denique in eodem statu relinquebat.* Sallustium etiam imitatus est Tacitus in Agric. c. 20. *Nihil apud hostes quietum pati*, quod bene notavit Walchius. Etiam Livius ita dixit, XXI, 7, 8. *Saguntini submovere hostem, nec quicquam satis tutum munientibus pati.*

§. 2. *Vagenses, quo*] Nomen per *g* litteram recte scriptum est in Nazar. et Paris. z. cf. ad c. XXIX, 3. Prope accedunt ii libri, in quibus est *Vacenses*, ut Commel. Paris. x. Acad. Guelf. 6. 10. — *Quo* Cortius, Gerlachius Vol. II. p. 307. et Vol. III. p. 325. et alii ita intelligunt, ut dicant per synesin referri ad notionem *oppidi*, e voce *Vagenses* eliciendam. Quae structurae ratio quamquam multis modis frequentatur, v. notata ad Catil. c. XXXIX, 3. et ad Iug. XV, 1, tamen ab h. l. propterea aliena videtur, quod vocum nimia vicinitas nullam notionum permutatarum excusationem habet. Quare *quo* censemus non veri *pronominis* relativi, sed *adverbii* potestate positum esse, ita mutata cogitandi ratione, ut in locum *definitae* relationis *generalis* substituatur, ex quo more, quamquam paullum diversae rei accommodato, etiam explicandus est locus c. CII, 10. *Multa atque opportuna habes, quo facilius errata officiis superes.* In universum hunc adverbiorum *loci* usum tetigimus ad Catil. V, 2. p. 27 sq.; iam nonnulla *quo* particulae exempla ascribamus. Iug. CIII, 1. *Marius proficiscitur in loca sola, obsessum turrim regiam, quo Iugurtha perfugas omnis praesidium imposuerat,* qui locus ad amussim nostro respondens clarissime ostendit, *quo* non ad certum aliquod vocabulum, voce *turris* in-

que antea voluntate alienati, principes civitatis inter se coniurant; nam volgus, uti plerumque solet, et maxume Numidarum, ingenio mobili, seditiosum atque discordiosum erat, cupidum novarum rerum, quieti et otio advorsum. Dein, compositis inter se

volutum, sed ad indefinitam obiecti notionem, illi certiori substitutam, pertinere. c. LII, 5. *Legatus ad flumen, quo praemissus erat, festinans pergit*, ubi *quo* non est *quo flumine*, sed *in quem locum* h. e. *ad quod* flumen. Cic., in Verr. IV, 18, 38. *Diodorus homo nobilis et apud eos, quo se contulit, splendidus et gratiosus.* id. Epp. ad Famm. III, 5, 8. *Dixi me libenter ad eam partem provinciae esse venturum, quo te maxime velle arbitrarer.* Caes. B. C. I, 49, 2. *Afranio pons Ilerdae praebebat loca trans flumen integra, quo Caesar adire non poterat.* Liv. XXI, 27, 2. *Urbem Arcuam, quo Hasdrubal frumentum convexerat, vi capiunt.* Patet igitur, quum *imponere* absolute dictum sit, ut ostendimus ad c. XLVII, 2., *quo* adverbium interpretandum esse *apud quos* vel *quibus*; nam ad ipsam *Vagensium* notionem spectat, cum generali *rei* aut *loci*, ubi habitabant, notione confusam. — Ceterum structura huius enunciationis ita comparata est, ut vox *Vagenses* praedicato careat, novo subiecto *principes* illato, ad quod *coniuravere* pertinet. *Vagenses* igitur nominativus absolutus est, quod structurae imperfectae genus, quo de v. notata ad Catil. XXXVII, 7. p. 174., immerito Ramshornius Gramm. Lat. §. 206. B. 6. not. 4. p. 703. anacoluthis eximendum censet. In promptu est enim Sallustium, quum initio enunciatum de Vagensibus primariam periodi partem facere voluisset, ab hoc consilio ita aberrasse, ut verbis *principes — coniurant* primum in enunciatione locum concederet, quasi haec structura praecessisset: Igitur *quum* Vagenses — *fatigarentur* regis suppliciis, neque antea voluntate *alienati essent* etc. Quod Iaumannus autem censet proprie genitivum ponendum fuisse, unde *principes* nomen penderet, non satis accurate ita statuisse videtur. Genitivo enim Sall. non commode poterat uti, nulla Vagensium in antecedentibus mentione facta; ad nominativum autem sponte ducebat oppositionis ratio. Nam quum narratum esset Iugurtham multas civitates affectasse, prius quam exponeretur, quae Vagensium *partes* fuissent, dicendum erat in iis civitatibus, quae ad defectionem spectarent; *Vagenses* fuisse; cf. ad c. XIX, 1. Sed

rebus, in diem tertium constituunt, quod is festus celebratusque per omnem Africam ludum et lasci-
3 viam magis quam formidinem ostentabat. Sed ubi tempus fuit, centuriones tribunosque militaris, et

hic narrationis tenor ab auctore, ut diximus, tantummodo inceptus fuit, non perfectus. — *Suppliciis* expl. ad c. XLVI, 2. — *Inter se* voces verbo *coniurant* additae potuissent sane omitti; sed quum mutua agendi ratio iis significetur (v. Grysar Art. Latine scribendi p. 39 sq. coll. infra c. LXXIX, 3.), patet Sallustium iis additis coniurandi notionem maiore quadam vi et *ἐνεργείᾳ* extulisse, ut statim post *compositis inter se rebus.* Quod non sentiens Cortius voces temere suspectas reddere studuit. — *Discordiosus* vocabulum non admodum usitatum Sallustius secundum analogiam aliorum adiectivorum *osus* terminatione factorum usurpavit. Quippe a substantivis ducta vocabula ista non simpliciter id, quod etymo significatur, alicui rei attribuunt, sed supra consuetum modum auctum et praecipue in aliqua re aut persona conspicuum esse significant. De hoc usu accurate disseruit Gellius IV, 9. et III, 12. cf. Diomed. I. p. 313. Zumpt. Lat. Gramm. §. 61. III, B. 8. p. 218. ed. IV. Ita apud nostrum legitur Cat. VIII, 5. *negotiosus;* XLVIII, 2. *calamitosus;* Iug. XCI, 3. *tumulosus.*

in diem tertium constituunt] Male in hoc loco versatus est Cortius, qui *in* deleverit. Excepto cod. Eichhof. omnes libri praepositionem retinent, eamque haud mediocriter confirmant ii, in quibus ad explendam structuram ex interpolatione nomen additum est, velut in Struv. Guelf. 7. et 10. *const. caedem*, in Inc. 1. Guelf. 6. et 11. *const. interfectionem;* in Franc. *occisionem const.*, quas voces non addidissent librarii, nisi *in* praepositionem in textu habuissent. Decepit autem Cortium non satis intellecta verbi structura et potestas; quippe non solum dicitur *constituere aliquid*, velut *locum*, *tempus*, *diem*, sed etiam sine accusativo rei *constituere cum aliquo* vel *constituere alicui*, quam structuram exemplis illustravit Gronovius Obss. I, 1. p. 12 sq. Terent. Hecyr. I, 2, 121. *Nam constitui cum quodam hospite me illum esse conventurum.* Cic. in Verr. II, 27, 65. *Quod erant mihi oppida complura etiam relicua, quae adire vellem, constitui cum hominibus, quo die mihi Messanae praesto essent.* Augustus apud Sueton. Calig. c. 8. *Puerum Caium quintodecimo Kal. Iun., si dii volent, ut ducerent Talarius et Asellius, heri cum his constitui.* Cic. de

ipsum praefectum oppidi T. Turpilium Silanum, alius alium domos suas invitant; eos omnis praeter Turpilium inter epulas obtruncant; postea milites palantis, inermis, quippe in tali die ac sine imperio,

Off. I, 10, 32. *Si constitueris cupiam te advocatum in rem praesentem esse venturum.* id. de Orat. I, 62, 265. *Sane vellem non constituissem in Tusculanum me hodie venturum esse Laelio.* Iuvenal. III, 12. *Hic ubi nocturnae Numa constituebat amicae Nunc sacri fontis nemus et delubra locantur Iudaeis.* Quae ut probant *constituere cum aliq.* vel *alicui* respondere Germanico *mit jemandem eine Uebereinkunft treffen*, *mit einem übereinkommen*, ita nihil obstat quominus etiam omissa persona verbum *constituere* absolute usurpetur, quemadmodum etiam Germani istis locutionibus utuntur. Ita verbum habetur apud Tacitum Germ. c. XI, med. *Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant; sic constituunt, sic condicunt.* Quae ratio in Sallustii loco non mutatur addita temporis significatione, quo exsequerentur constituta; quae qualia essent facile intelligitur ex sententiarum nexu. — Sensum verborum *ludum et lasciviam* ut explicemus, prius nobis de discrimine inter *ludum* et *lusum* dicendum est, in quo luculentum ducem sequemur Ludovicum Doederlinum. Is enim in libro Synonymm. Vol II. p. 29. docuit *ludum* esse cessationem graviorum rerum et remissionem laborum, *animi relaxandi caussa; lusum* autem cerni rerum *inanium* studio oblectationumque vanitate. Idem Vol. III. p. 44. *lascivus* recte a radice *LAC* — ducit, ut sit quasi laxus vel solutus; unde sequitur *lasciviam* eius esse, qui negotiis non intentus rebusque gerendis non astrictus animi relaxandi et voluptatis caussa paullo liberius evagetur ac nonnulla sibi indulgeat a viris gravibus aliena. Quare *lascivia* et ludo et lusui cognata est, ac saepissime vel cum hoc vel cum illo coniungitur (cf. Gronov. Obss. III, 4. p. 351. ed. Lips.); nam haec omnia opposita sunt rebus seriis. *Ludus* autem et *lusus* quamquam differunt, possunt tamen haud raro de eadem re dici, prout auctor id, quod oblectationi inservit, vel iucundum vel inane haberi vult. Plura exempla contulit Drakenborch. ad Liv. I, 5, 2. *Evander instituit, ut nudi iuvenes per lusum atque lasciviam currerent.* ib. XXXVII, 20, 5. *Pars in iuvenales lusus lasciviamque versi.* XXXIX, 15, 7. *Alios deorum aliquem cultum, alios concessum ludum et lasciviam esse credere.*

4 aggrediuntur. Idem plebes facit, pars edocti ab nobilitate, alii studio talium rerum incitati, quis acta consiliumque ignorantibus tumultus ipse et res novae satis placebant.

§. 3. et 4. *domos suas*] In aliquot codd. *in* additum legitur, quod quidem non falsum est, sed non necessarium. Nam vulgaris structura, qua *domus* vox sine praepositione ponitur, saepissime retinetur, ubi vel possessivum, vel adiectivum, vel genitivus additus est; cf. Zumpt. Lat. Gramm. §. 71, 8. not. 3. p. 319. ed. IV. Sall. Iug. LXXVI, 6. *Aurum atque argentum domum regiam comportant.* Nep. Pelop. II, 5. *Illi duodecim — domum Charonis devenerunt.* Sall. Cat. XXVIII, 1. Cic. Epp. ad Famm. IV, 7, 10. — Pro *inermos*, quod cum Cortio plerique omnes ediderunt, restituimus *inermis*, quam formam omnes codd. tuentur, exceptis duobus Rivii, Bas. 1. Leid. et Paris. z. primitusque ita scriptum fuisse clarissime patet ex Vimar. 2., ubi scriba pro *inermis* dedit *in armis*; cf. ad Catil. LIX, 5. p. 318. — *In tali die* satis illustravimus ad Cat. XLVIII, 5. p. 222. Perperam igitur Gruterus probat omissam *in* praepositionem in cod. Bongars., cui accedit Guelf. 3. Vimar. 2. — De usu *sine* praepositionis v. ad c. LIV, 6. — De structura *pars edocti* v. ad c. XV, 2. — *Quis* h. l. paene omnes codd. habent, paucissimis exceptis. — *Ipse* i. e. *per se;* cf. infra c. LXXXV, 31. LXXXIX, 5. et quae annotavimus ad c. LII, 1. Goerenz. ad Cic. de Finn. III, 5, 16. de Legg. I, 18, 48. *Omnes viri boni ipsam aequitatem et ius ipsum amant.* ib. III, 14, 31. Scheller. Obss. p. 223. Grysar. Art. Latine scribendi p. 54.

LXVII. §. 1. *Romani — trepidare; ad arcem — praesidium hostium;* etc.] Huius loci interpunctio olim valde obscurata fuit. Ita enim Cortius cum prioribus editoribus haec verba scripsit: *Romani — trepidare ad arcem oppidi, ubi signa et scuta erant; praesidium hostium, portae ante clausae fugam prohibebant;* etc. Sed quominus hanc interpungendi rationem veram putemus, primum obstat vis et usus *trepidare* verbi, quod significat *perturbato animo et quid agendum sit nescio huc illuc se vertere et discurrere;* cf. supra c. XXXVIII, 5. *Romani, perculsi tumultu insolito, arma capere alii, alii se abdere, pars territos confirmare; trepidare omnibus locis.* c. LXXXV, 10. *Homo veteris prosapiae — in tanta re ignarus omnium trepidat, festinat.* Plurima ex Livio pe-

LXVII. Romani milites, improviso metu incerti ignarique, quid potissumum facerent, trepidare; ad arcem oppidi, ubi signa et scuta erant, praesidium hostium; portae ante clausae fugam prohibe-

tita congesserunt Gronovius et Drakenborch. ad XXVII, 1, 8; ex quibus omnibus patet *trepidare* semper intransitivo sensu idem valere atque *in trepidatione esse*, nunquam autem significare *cum festinatione aliquem locum petere.* Fallitur enim Cortius, qui ad hanc sententiam probandam his Livii locis utitur: IX, 37, 9. *Alios immobiles, alios semisomnos, maximam partem a d arma trepidantes caedes oppressit*, quae verba significant *inter trepidationem arma capientes.* In altero autem loco XXIII, 16, 12. *Dum in sua quisque ministeria discursu trepidat ad prima signa*, praepositio *ad* non motus sed quietis sensum habet, hoc dicente Livio: dum omnes in sua ministeria *discurrendo trepidant apud prima signa.* In Sallustii igitur verbis neque loquendi usus permittit *trepidare ad arcem* coniungi, et universa *sententiae* ratio huic structurae obstat. Nam quum auctor statim post narret *anceps malum caveri non potuisse*, necesse est in antegressis dictum fuisse de isto malo, a diversis partibus instante. *Anceps* autem malum eo constabat, quod neque *in arcem recipere se* poterant, praesidio hostium occupatam, neque *ex urbe profugere*, portis ante clausis. Aliter quidem Cortius *anceps malum* fuisse dicit, quod tum a coniuratis (v. c. LXVI, 3. 4.) tum a mulieribus et pueris immineret; aliter etiam Weisius, qui refert ad solam pugnam mulierum ex tectis *aedium sibi oppositarum* factam. Sed utriusque sententiam falsam esse ex eo intelligitur, quod verba *neque a fortissumis infirmissumo generi resisti posse*, quibus ad istam *pugnam muliebrem* respicitur, per oppositionem discreta sunt ab iis, quibus de *ancipiti malo* dicitur. Huc accedit, quod *praesidium hostium*, quae verba ex vulgari interpunctione cum sequentibus *portae ante clausae* coniungenda sunt, non modo otiosa videntur, sed etiam ad *portus* relata incommodum et obscurum sensum habent; nam portis *clausis* praesidium alibi quam in portis fuisse, facile coniicias. Locus autem ita conformatus est, ut verbo *trepidare* generaliter posito per partes subiiciantur caussae, cur trepidaretur, idque plane est ex Sallustii more, cf. ad Cat. XIII, 3. et ad Iug. XXXVIII, 3. Tres igitur caussae trepidandi quum afferantur, praes. host. ad ar-

bant; ad hoc mulieres puerique pro tectis aedificiorum saxa et alia, quae locus praebebat, certatim
2 mittere. Ita neque caveri anceps malum, neque a fortissumis infirmissumo generi resisti posse; iuxta boni malique, strenui et imbelles inulti obtruncari.

cem, portae clausae, mulierum ferocia, in promptu est in primo orationis membro non solum *nam* particulam, sed etiam *erat* verbum omissum esse; de utroque v. ad c. XXVIII, 5. — *Ad arcem* sensu idem est atque *in arce;* haud raro enim ista praepositio inservit loco designando, *ubi* aliquid est; cf. exemplum Livii paullo ante allatum XXIII, 16, 12. et v. Handium de Particc. Latt. Vol. I. p. 91. n. 5. Hanc vocis vim omninoque enunciationis structuram non assecuti librarii in multis codd., velut in Bas. 1. Fabr. 2. Vin. 1. 2. Sen. 1. 2. Heuss. Vrat. 2. 3. Struv. Inc. 2. Eccard. Guelf. 1. 2. 3. 9. 11. Pembr. Mark. *Γ.* Reg. Laud. 3. Mart. Bodl., *ad* omiserunt, *arcem* pariter ut *fugam* ad *prohibebant* referentes, quam scripturae et explicationis rationem, ut multa alia inepta, Weisius nuper ex obsoletis edd. repetiit. — *Pro tectis* Tellerus mirifice lapsus in Indice Lat. p. 453. interpretatur: *nachdem es die Dächer verstatteten!* Rectius ceteri editores explicant *de tectis;* sed caussam, cur fiat, ut *pro* idem significare possit atque *de* vel *desuper*, primus expedivit Hoffmannus in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1828. Vol. II. Fasc. 1. p. 29 sq. Scilicet hic quoque propria constat praepositionis vis, de qua v. ad c. XXIX, 6. Nam qui *de tectis* lapides deiiciunt, ita sunt collocati, ut ipsi in *prima* tectorum parte versantes longe maximam eorum partem *pone* se habeant, eoque *pro tectis* esse cogitari possint; cf. Liv. XXI, 7, 8. *Pro moenibus atque turri tela micare.* Tacit. Annall. XIV, 30, 1. *Stabat pro littore (Monae insulae) diversa acies.* ib. XII, 33, 3. *Catervae meliorum pro munimentis constiterant*, i. e. *in* munimentis. v. Kiessling. ad II, 81, 1. Historr. III, 31. *Velamenta et infulas pro muris ostentant.*

§. 2. *inulti obtruncari*] Pro *inulti* aliquot codd. habent *multi*, frequenti harum vocum confusione; v. Cort. ad c. XXXI, 2. Drakenborch. ad Liv. III, 38, 3. *Inulti* autem huic loco unice convenire non solum evincunt praegressa verba *neque resisti posse*, et quod Turpilius *unus profugisse intactus* dicitur, sed ex eo quoque patet, quod coniunctarum vocum *boni malique* ac *strenui et imbel-*

In ea tanta asperitate, saevissumis Numidis et op- 3
pido undique clauso, Turpilius praefectus unus ex omnibus Italicis profugit intactus. Id misericordiane hospitis, an pactione aut casu ita evenerit, parum comperimus, nisi, quia illi in tanto malo turpis vita

les sensus est *omnes sine discrimine*, cui notioni nullo pacto *multi* tanquam praedicatum subiungi potest. Inepte igitur Weisius ex edd. Gryphiana utraque et Ingolstad. *multi* in textum intulit, inepta ratione usus, ,,Sallustium duo negantia *imbelles inulti* non sic coniunctim ponere potuisse." — *Obtruncari*, quam lectionem longe plurimi libri habent, inter recens collatos etiam Paris. b. c. x. z. Goerlit. Berol. 1. 2., Gerlachius recte scripsit pro vulgato *obtruncati*. Nam rem quasi praesentem et adhuc durantem a Sallustio proponi intelligitur non solum ex praegressis *resisti posse*, sed etiam ex sequentibus *in ea tanta asperitate*, quae significant *quum ea asp. tanta esset;* v. ad c. XXXI, 24. Nulla igitur ratione utitur Cortius, qui, ut *obtruncati* defendat, ad exitum et eventum illius tumultus significandum verbo finito opus esse dicit. Quippe Sallustius neque respexit ad exitum, neque potuit respicere, si pro more suo rei gestae vividam imaginem exhibere vellet.

§. 3. *praefectus*] Hanc vocem, quam omnes codd. tenent, frustra in Cortii ed. quaeras, incertum casune, an consilio editoris. — Mox in editionibus omnibus legitur *an casu;* sed *aut* habetur in Bas. 1. Vinar. 2. Sen. 2. Heuss. Rem. 1. 2. Acad. Inc. 1. Struv. Guelf. 1. 10. 11. Paris. x. z. Berol. 1. 2. et Misn., hancque scripturam confirmant etiam ii codd., in quibus est *aut pactione aut casu*, velut Sen. 1. Guelf. 3. Vrat. 2. Bas. 4. Bern. 3. Scilicet librarii, qui *aut* tertio loco positum non concoquerent, pro ingenio structuram emendare conati sunt. Igitur alii, qui scirent in disiunctione *aut* geminari, etiam ante *pactione* hanc particulam posuerunt; alii, qui recordarentur, in disiunctiva interrogatione *aut* particulae non esse locum, *an* intulerunt. Sed hi in eo falsi sunt, quod tres esse partes interrogationis suspensae putarunt, quae duabus tantum partibus constat, quarum posteriori nova res, qua corrigatur antecedens, substituitur; v. quae de hoc usu disputarunt Aug. Matthias ad Cic. p. Rosc. Am. c. 21, 59. et praecipue Ferdin. Handius de Particc. Latt. Vol. I. p. 551. Quare quum *aut* h. l. sit *aut potius*, Sallustius eo indicavit sibi maxime probabile videri

integra fama potior fuit, improbus intestabilisque videtur.

LXVIII. Metellus postquam de rebus Vagae actis comperit, paullisper moestus e conspectu abit; deinde, ubi ira et aegritudo permixta sunt, cum
2 maxuma cura ultum ire iniurias festinat. Legionem,

Turpilii fugam casui deberi. Eodem modo saepe *aut* particulâ bimembris effecta videtur interrogatio, quae simplex tantum est, siquidem vocabulum per *aut* additum non ex interrogandi *verbo* pendet, sed tantummodo in eius locum, de quo quaeritur, substituitur. cf. Cic. de Off. III, 13, 54. *Quaero, si haec emptoribus venditor non dixerit, num iniuste aut improbe fecerit?* Hic non duae sunt interrogationis partes, quarum altera ad iniustitiam, altera ad improbitatem spectet, sed *iniuste aut improbe* voces, iam ante, quam ad *num* referrentur, discretae, tanquam una notio et coniunctim ex interrogatione pendent. Tacit. Ann. IV, 17, 2. *Accitos pontifices percontatus est, num id precibus Agrippinae aut minis tribuissent?* i. e. *num* id Agrippinae *tribuissent*, precanti aut minanti. Patet igitur *aut* in enunciationibus interrogantibus nihil ad ipsam interrogationem pertinere, sed eadem vi positum esse, qua in universum uni notioni alteram substituit, de qua v. ad c. III, 2. LXII, 1.

nisi — videtur] *Nisi* Gerlachius adversativam et exceptivam vim habere censet; sed istam particulam cum *videtur* verbo per ellipsin atque attractionem quandam contineri supra iam diximus ad c. XXIV, 5. Neque enim *videri* excipitur, sed id, quod minus dubium esset, excipitur ex eo, quod parum esset compertum. Quare quum plena oratione ita dicendum fuisset: nisi *hoc constat eum*, quia — fuit, improbum intestabilemque *videri*, Sallustius omisso priore verbo unde sequentia pendere debebant, ipsum *videri* ad *nisi* retulit et finito tempore posuit. Simul patet *parum comperimus* sensu indefinitae dictionis capiendum esse, quasi sit *parum constat*. De potestate *comperire* verbi v. ad c. XVII, 2. — *Integra fama* omnes libri tenent, exceptis Inc. 1. et Fabr. 2. qui haec verba inverso ordine exhibent. Eum Cortius, tanquam mori Sallustiano magis congruum, temere in textum recepit; nam sententiae vis in adiectivo inest. Idem *fuit*, quod tantummodo in Eccard. et Sen. 1. deest, omisit. — *Intestabilis* proprie est, qui neque testamentum

cum qua hiemabat, et quam plurimos potest Numi-
das equites pariter cum occasu solis expeditos edu-
cit, et postera die circiter horam tertiam pervenit
in quamdam planitiem, locis paullo superioribus
circumventam. Ibi milites fessos itineris magnitu- 3
dine et iam abnuentis omnia docet oppidum Vagam

facere, neque ad testamentum adhiberi, neque testimonium dicere possit; cf. Digg. XXVIII, 1. 18 et 26. interpp. ad Gell. NN. AA. XV, 13, extr. et prae ceteris Unterholznerum apud Heindorf. ad Hor. Sat. II, 3, 181. Qua tanta infamia quum nemo afficeretur, nisi flagitiis atque facinoribus coopertus, vocabulum in iure proprium etiam ad vulgarem usum transiit, et de hominibus scelestis atque exsecrabilibus usurpatum idem fere significat atque *detestabilis*; cf. Hor. l. l. *Uter aedilis fueritve Vestrum praetor, is intestabilis et sacer esto.* Plaut. Curcul. I, 1, 30. *Semper caveto, ne sis intestabilis.* Sall. Fragm. Historr. I, 15, 1. Gerl. *Neque se aliter tutum putat, quam si peior atque intestabilior metu vostro fuerit.* Tacit. Ann. XV, 55, 5. *Scevinus incusat ultro Milichum intestabilem et consceleratum.* Gell. VII, 18, extr. *Corn. Nepos litteris mandavit, eos, qui ad Hannibalem non redissent, usque adeo intestabiles invisosque fuisse, ut taedium vitae ceperint.* Ceterum Sallustium coniuncta verba *improbus intestabilisque* ex formula legis XII tabularum petiisse patet ex Gellio VI, 7. et XV, 13. Habentur autem in tabula septima, quae est de delictis.

LXVIII. §. 1. et 2. *paullisper*] De sensu huius vocis, non cum *moestus*, sed cum *abit* coniungendae, v. ad c. I, 4. — *Ubi ira et aegritudo permixta sunt* i. e. ubi aegritudo, quae initio Metellum *totum* occupaverat, in tantum remisit, ut ira succedere posset et *simul cum* tristitia eius animum agitaret. — *Sunt*, quod a solo Guelf. 3. abest, Cortius delevit. — *Ultum ire festinat* explicavimus ad Catil. c. XXXVI, 4. p. 168. cf. Tacit. Ann. XV, 1, 1. *Vologeses spretum Arsacidarum fastigium ultum ire volens diversas ad curas trahebatur.* — *Pariter cum* aequalitatem temporis designat; cf. c. LXXVII, 1. *Pariter cum capta Thala legati ex oppido Lepti venerant.* CVI, 5. *Sulla pariter cum ortu solis castra metabatur.* Eodem modo dicitur *simul cum*, ut c. XCI, 2. cf. Hand. de Particc. Lat. Vol. II. p. 141. §. 6.

non amplius mille passuum abesse; decere illos reliquum laborem aequo animo pati, dum pro civibus suis, viris fortissumis atque miserrumis, poenas ca-
4 perent; praeterea praedam benigne ostentat. Sic

§. 3. *fessos*] Sensum vocabuli explicavimus ad c. LIII, 5. — *Abnuentis* hac terminatione exhibent Naz. Bas. 1. Guelf. 1. — Pro *docet* in cod. Min. 2. Paris. b. Leid. A. E. K. N. est *edocet*, quod Gerlachius in Commentt. p. 308. perperam Sallustio usitatius esse dicit, neque tamen in ed. min. recepit. De utriusque verbi potestate v. ad Cat. XLVIII, 4. p. 221. Ceterum Faber coniungenda censet verba *omnia docet*, non aliam ob caussam, quam quia *abnuere* interdum absolute ponatur. Quod quamquam verum est (cf. Fragm. Historr. IV, 12, 13. Liv. XXIV, 49, 3. Flor. III, 16, 2. Tac. Ann. XI, 12, 2.), tamen h. l. neque necessarium, neque probabile. Nam ut *omnia* vocabulum ad *abnuentis* relatum vim ac perspicuitatem orationis haud parum auget, ita cum *docet* coniunctum ineptum quid habet, quum quivis videat, nihil referre ut *omnia* doceantur, sed ea tantum, quae ad rem pertineant; idque ut significetur simplex *docet* sufficit. — *Mille passuum* Cortius et Iaumannus ita intelligendum censent, ut suppleatur *spatio*, vel *itinere*, vel *intervallo*, quemadmodum Sallustius infra dixerit c. CVI, 5. *Iugurtham circiter duum millium intervallo ante eos consedisse.* Sed quis non videt huius loci aliam esse rationem, atque nostri, quippe in quo *mille* non genitivo, sed accusativo positum ab omissa *quam* particula pendeat (v. ad Cat. LVI, 2. Iug. LVIII, 3.), *passuum* autem a *mille* vocabulo aptum sit. Nam multo saepius, quam Grammaticae docent, *mille* singulari numero positum genitivum adiunctum habet, quod structurae genus satis bene illustravit Gellius I, 16. istam vocem cum genitivo nexam censens non Graeco χίλιοι, sed χιλιάς respondere. cf. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 3, 197. Bremi ad Nep. Milt. c. V, 1. *Ea mille misit militum.* Id. Datam. c. VIII, 3. *Quum de ipsius exercitu non amplius hominum mille cecidisset.* Plurima contulit Drakenborch. ad Liv. XXI, 61, 1. et ad V, 26, 5. *Mille fere passuum ab oppido castra locant.* XXXVIII, 21, 1. *Quattuor ferme millia armatorum ad tumulum imminentem viae minus mille passuum a castris occupandum mittunt.* XXXIII, 14, 4. Tenendum tamen est *mille* ita vix alio, quam primo aut quarto casu positum inveniri. — *Praedam ostentat* i. e. praegnanti sensu, in praedam intueri iubet, quam iis *pro-*

animis eorum arrectis, equites in primo late, pedites quam artissume ire et signa occultare iubet.

LXIX. Vagenses ubi animum advortere ad se vorsum exercitum pergere, primo, uti erat res,

misit; cf. ad c. XXIII, 1. Tacit. Historr. IV, 59, extr. *Classicus corruptissimum quemque e deditis pergere ad obsessos iubet, veniam ostentantes, si praesentia sequerentur.*

§. 4. *arrectis*] i. e. confirmatis et ad rem intentis; cf. ad Catil. c. XXXIX, 3. p. 183 sq. Minus bene in cod. Balliol. et Med. 8. legitur *erectis.* — *In primo late* egregia est Palmerii emendatio, nuper demum auctoritate Vat. 1. Paris. c. et Barb. 5. m. pr. confirmata. Nam ceteri omnes libri pro *late* habent *latere.* Quae scriptura ut sententiam absurdam praebet, ita sine dubio a scribis propterea est efficta, ut verba *in primo*, perperam pro adiectivo accepta, substantivum haberent, quocum coniungerentur. Sed *in primo* substantivi potestate dictum quum in universum sit *in prima parte*, vel *primo loco*, tum in re militari explicari potest *in primo agmine* vel *in prima acie*, ut demonstravit Gronovius ad Liv. X, 14, 17. v. X, 41, 6. *Arma signaque per turbidam lucem in primo apparebant.* XXV, 21, 6. *Prima legio et sinistra ala in primo instructa.* Neque alia ratio est accusativi, velut apud Liv. II, 20, 10. *Desiliunt ex equis, provolant in primum et pro antesignanis parmas obiiciunt.* II, 46, 7. *In primum infestis signis provolant duo Fabii.* Pariter ut *in primo* dicitur etiam *in medio*, Iug. XLV, 2. *Metellus in agmine in primis modo, modo in postremis, saepe in medio adesse;* nec non *in postremo*, Iug. c. XLVI, 7. *Ipse apud prima erat, in postremo C Marius curabat;* eademque analogia dictum *in proximo*, Iug. LIX, 2. ubi v. Cort. *Late* autem quum oppositum sit verbis *quam artissume*, in promptu est tale Metello in itinere faciendo consilium fuisse, ut equites in primo agmine late diducti peditum, qui in artissimum stipati subsequerentur, aspectum Vagensibus prorsus subtraherent. Quae quum ita sint, verba *signa occultare* tantummodo ad *pedites* pertinent, ne *Romanos* esse oppidani sentirent; nam equites, qui maximam partem Numidae essent, non opus erat idem facere. Quod non reputans Cortius *et* particulam ad sensum necessariam delevit, qui error etiam in Guelf. 12. Rem. 1. et Ven. 2. conspicitur.

LXIX. §. 1. *animum advortere*] Ita scriptum est in Bas. 1. Fabric. 1. 2. m. pr., melioribus Gruteri, Paris. A. et b. c. x. z., in

Metellum esse rati, portas clausere; deinde, ubi neque agros vastari, et eos, qui primi aderant, Numidas equites vident, rursum Iugurtham arbitrati,
2 cum magno gaudio obvii procedunt. Equites peditesque, repente signo dato, alii volgum effusum oppido caedere, alii ad portas festinare, pars turris capere; ira atque praedae spes amplius quam lassi-

quibus c. adeo *advortere* habet. Ex ceteris longe plurimi *animadvertere*, pauci *animo advertere* exhibent. *Animum advertere aliquid* etiam infra legitur c. XCIII, 2.; alia vide apud Gronov. ad Liv. XXIV, 48, 4. Ruhnken. ad Rut. Lup. II, 2. p. 77. Herzog. ad Caes. B. G. I, 24. Cic. Epp. ad Famm. XII, 18, 1. Dolabella ibid. IX, 9, 5. Lucret. II, 124. Structurae autem ratio, quam Herzogius durissimam dicit, talis est, ut alter accusativus neque ab omissa praepositione *ad* vel *in* repetatur, neque vulgaris obiecti ex verbo transitivo pendentis vim habeat, sed id significet, *cuius respectu* animum advertamus i. e. animo vel attento simus, vel intelligente; v. ad c. V, 4. coll. annotatione ad c. XLVI, 5. Neque ea ratio mutatur, si accusativus c. infinitivo sequitur. — *Ad se vorsum* scribitur in duobus Rivii, Bas. 1. Fabr. 1. Sen. 1. Guelf. 3. Goerlit. Paris. b. x. z. In ceteris est *ad se versum*, in paucissimis *adversum se;* v. ad c. LVIII, 4. — Verba *uti erat res* hoc ordine leguntur in optimis codd. Naz. Commel. Bas. 1. Paris. b. c. x. z. Goerl. Berol. 2., ac praeterea in Inc. 1. Struv. Franc. Guelf. 1. 2. 6. 7. 12. Vatic. 1. 2. 3. 4 6. et Misn. Horum igitur auctoritati parere maluimus, quam ceterorum, qui habent *uti res erat.* Quod Gerlachius autem *res* cum Med. 5. et Ven. 2 delendum censet, nobis non satis idonea caussa factum videtur; neque ipse, qua est iudicii inconstantia, in ed. min. delevit. — *Esse* post *Metellum* Cortius contra omnium codd. fidem omisit. Ei Gerlachius, qui ab solo Vat. 4. abesse vidit, assentitur, maxime propterea, quod statim post *arbitrati* sine *esse* dictum sit. Sed id non cogit, etiam antea ita dici debuisse; neque sibi credi voluit V. D., quippe qui in ed. min. vulgatam repetierit. — *Rursum*, quam formam Bas. 1. Fabr. 1. Sen. 1. Struv. tres Guelff. habent (in ceteris enim est *rursus*), significat *contra*, ut Cat. LIII, 5. ubi v. Cic. Tusc. I, 17, 40. *Ut illae superiores in medium locum mundi gravitate ferantur et pon-*

tudo posse. Ita Vagenses biduum modo ex perfidia 3 laetati; civitas magna et opulens cuncta poenae aut praedae fuit. Turpilius, quem praefectum oppidi 4 unum ex omnibus profugisse supra ostendimus, iussus a Metello caussam dicere, postquam sese parum expurgat, condemnatus verberatusque capite poenas solvit; nam is civis ex Latio erat.

dere, sic hae rursum rectis lineis in coelestem locum subvolent. Tacit. Ann. XV, 1, 1. *Vologeses spretum Arsacidarum fastigium ultum ire volens, magnitudine rursum Romana diversas ad curas trahebatur.* cf. Grysar. Art. Latine scribendi p. 514. Daehn. ad Nep. Themist. c. IX, 3. — Pro *obvii* pauci libri habent *obviam;* v. ad c. XLVI, 5.

§. 2 — 4. *volgum*] Ita exstat in Bas. 1. Sen. 1. 2. Heuss. Guelf. 2. 10. Paris. b. x. z. Berol. 1. 2. Ceteri *vulgum.* — *Turris* hac accusativi forma est in Bas. 1. Flor. 1. m. pr. Paris. c. x. ż. — *Praedae spes* Cortius recte scripsit pro vulgari ordine *spes praedae,* quem Weisius repetiit. *Praedae* vocem praemissam non flagitat solum sententiae vis, v. ad c. XX, 1. p. 125., sed confirmant etiam potiores Cortii et aliquot Leidd. codices, Pembroch., Bas. 1. 4. Bern. 3. Paris. c. x. y. Berol. 2. Goerl. et Misn. — *Amplius — posse* dictum pro vulgari *plus posse;* cf. infra c. CXI, 1. *Quoniam amplius armis valuissent.* Cic. orat. in Catil. IV, 5, 9. *Nescio an amplius mihi negotii contrahatur.* Caes. B. G. V, 9, 7. *Si amplius obsidum vclit, dare pollicentur.* — *Ex perfidia* i. e. *post perf.;* v. ad c. XXXVI, 3. — Pro *cuncta poenae* Cortius ex quattuor libris suis, quos tamen non nominavit, inverso ordine scripsit *poenae cuncta;* quod temere factum Gerlachius merito non imitatus est. — *Poenae esse* per se quidem vix dici possit; sed structurae insolentia eo mollitur, quod, quum *poenae* cum *praedae* voce coniunctum sit, apparet auctorem concinnitatis studio utrumque uni verbo aptasse. Simile quid notavimus c. LXIV, 1. *Ubi Marius haruspicis dicta eodem intendere, quo cupido animi hortabatur.* — *Nam is civis ex Latio erat.* Ridicule permulti libri pro *Latio* habent *Collatio*, scribis de *Collatia* urbe cogitantibus. Haec verba autem propterea adiecta sunt, quod auctor narraverat Turpilium priusquam supplicio afficeretur, *verberatum fuisse.* Scilicet

LXX. Per idem tempus Bomilcar, cuius impulsu Iugurtha deditionem, quam metu deseruit, inceperat, suspectus regi, et ipse eum suspiciens, novas res cupere, ad perniciem eius dolum quaerere,
2 die noctuque fatigare animum. Denique omnia ten-

quum lege Porcia (de qua v. ad Catil. LI, 22. p. 250. et Sigon. de antiquo iure pop. Rom. I, 6. p. 87. ed. Hal. 1715.) cautum esset, ne quis civis Romanus aut qui ius Quiritium haberet virgis caederetur, huius beneficii nihil ad eos, qui iure Latii tantum uterentur, pertinebat, quod idem Sigonius monuit in libro de antiquo iure Italiae I, 4. p. 496. ed. Hal. cf. etiam Heineccii Antiqq. Iuris Rom. Lib. I. Append. c. II. §. 85. p. 301. ed. Haubold., ubi nostri quoque loci mentio fit, et Lips. de Milit. Rom. V, 18. Meliorem Latinis condicionem paravit Livius tribunus plebis, de quo Plutarchus in vita C. Gracchi c. IX, p. med. haec refert: *Λιβίου ὅπως μηδ᾽ ἐπὶ στρατείας ἐξῇ τινὰ Λατίνων ῥάβδοις αἰκίσασθαι γράψαντος, ἐβοήθουν τῷ νόμῳ.* Ceterum de Turpilio rem paullo aliter quam Sallustius narrat Plutarchus in Mario c. VIII. Cui si fides habenda, miser praefectus, culpa vacuus, Mario imprimis annitente capitis damnatus est, nihil adversus huius severitatem ac saevitiam Metelli hospitio valente.

LXX. §. 1. *quam — deseruit*] Res narrata est c. LXII, 8. Pro *deseruit* exspectaveris fortasse *omisit*, quum Iugurtha *sponte* deditionis consilium abiecerit; sed Sallustius consulto *deserere* verbo usus videtur, ut significaret Iugurtham *contra quam debuerat* a deditione abstitisse. cf. quae de potestate verbi *deserere* diximus ad c. XXXI, 18. p. 187. — *Suspiciens* i. e. suspectum habens, quo sensu *suspicere* alias non dicitur. Sed *suspectare* ita apud Tacitum frequens; v. Boetticheri Lex. Tac. h. v. p. 453. Haud male Iaumannus censet Sallustium *oppositae* sententiae naturâ ad usum verbi paullo insolentiorem ductum esse, coll. Cat. XL, 2. *Umbrenus principibus civitatium notus erat atque eas noverat.* Liv. XXXIX, 40, 9. *Simultates exercuerunt eum et ipse exercuit eas.* Verba *ad perniciem eius dolum quaerere* Non. IV, 438. sic refert: *et perniciem eius dolo quaerere*, quae mutatio difficile dictu est unde fluxerit, quum nulla in codd. Sallustii discrepantia scripturae sit, et ipse Nonius in ceteris verbis ita cum codd. consentiat, ut verba non memoriter laudasse videatur. Sed

tando socium sibi adiungit Nabdalsam, hominem nobilem, magnis opibus, carum acceptumque popularibus suis, qui plerumque seorsum ab rege exercitum ductare et omnis res exsequi solitus erat, quae Iugurthae fesso aut maioribus astricto superaverant;

utut est, vulgata non est sollicitanda. — *Novas res cupere* Langius perperam interpretatur *novum consilium cepit.* Nam *res novae* ut in universum sunt turbae ad rerum statum, qui fuit, evertendum, ita saepissime significant *defectionem ab alicuius imperio,* quae ratio nostri loci est; cf. c. LXXVIII, 1. — Pro *die* Cortius ex Sen. 1. Rem. 2. et Guelf. 12. scripsit *diu.* Ita sane locutus est Sallustius Fragm. Historr. II, 27. Gerl. *Noctu diuque stationes et vigilias tentare*, teste Charisio II. p. 185.; sed h. l exigua librorum auctoritas suspicionem facit, *die* a scribis in *diu* mutatum esse, ut cum voce *noctu* congrueret; cf. ad XLIV, 5. et ad XXXVIII, 3. — *Animum* i. e. *se*, de quo usu vocabuli *animus* dixi ad c. XXXIX, 5. cf. Grysar. Art. Lat. scribendi p. 145 sq.

§. 2. *omnia tentando*] Cave credas haec significare *omnia tentans*, vel *omnibus tentatis.* Propria enim constat ablativi gerundii vis in hunc modum: *eo, quod omnia tentabat, etiam ad id consilii ductus est, ut* socium sibi adiungeret. — *Carum acceptumque* utrum scribendum censerem, an *clarum acc.* aliquamdiu haesitavi, quum illud ex Coleri coniectura sit, hoc maximo omnium codd. consensu sustentetur, et quodammodo verbis sequentibus, *ex quo illi gloria opesque inventae* comprobetur. Sed quominus haec satis gravia putarem, quattuor caussae fuerunt. Primum enim *clarus* otiosum videtur epitheton in eo, qui *nobilis et magnis opibus* dictus est. Tum, quod quidam *magnis opibus clarus* coniungi volunt, neque per se satis rectum est, et huius loci ingenio repugnat. Quippe *simplicia* epitheta auctor cumulat, quae interiectis ablativis variantur, ut Cortius bene observavit, coll. Catil. XXXVII, 8. XLVIII, 5. Iug. VI, 1. XXV, 4. XXVIII, 5. XXXI, 12. XLVI, 3. LXXIX, 2. LXXXI, 1., in qua structura aliud adiectivum non additur. Deinde Sallustius in coniungendis vocabulis *carus acceptusque* vel consuetudinem aliquam ipsi propriam, vel generalem loquendi usum secutus videtur; nam ita dixit supra c. XII, 3. *Proxumus lictor Iugurthae, carus acceptusque ei semper fuerat,* et c. CVIII, 1. *Dabar Mauro ob ingeni multa bona carus acce-*

3 ex quo illi gloria opesque inventae. Igitur utriusque consilio dies insidiis statuitur; cetera, uti res
4 posceret, ex tempore parari placuit; Nabdalsa ad

ptusque. Similiter Cicero Tuscc. V, 15, 45. *Quod approbaris, id gratum acceptumque habendum;* et Nep. Hannib. c. VII, 3. *Munus eorum gratum acceptumque esse.* Denique ipsa *que* particulae vis talis est, ut adiectivis prorsus diversae notionis non inserviat componendis, quum usus loquendi doceat duo *praedicati* vocabula, eidem notioni generali subiecta, hac particula quasi in unum comprehendi; v. ad c. LIII, 5. Cat. II, 8. *indocti incultique.* Iug. XVIII, 1. *asperi incultique.* LXVII, 3. *improbus intestabilisque.* LXXI, 3. *fidus acceptusque.* LXXIV, 1. *varius incertusque.* LXVII, 1. *incerti ignarique.* LXXVII, 3. *boni fidelesque.* LXXX, 1. *ferum incultumque.* ib. §. 4. *facilius proniusque.* Quibus omnibus satis excusatum putamus, quod *clarum,* quam vocem cum *acceptum* coniungi sensus prohibet, *que* particula iubet, in *carum* mutavimus. Nam quod Gerlachius dicit, „non ad vulgaris sermonis normam dirigendam esse Sallustianam orationem," id ita vage et sine rationibus prolatum tam parum valet, ut paene absurdum videatur. Quare videndum, ne apud Tacitum quoque in Ann. XII, 29, 1. *Per idem tempus Vannius pellitur regno, prima imperii aetate clarus acceptusque popularibus, mox diuturnitate in superbiam mutans, et odio accolarum circumventus,* — scribendum sit *carus acceptusque.* — *Seorsum ab rege* i. e. ita, ut non ipse a rege imperia acciperet, sed pro rerum copia agendi potestatem haberet. — De verbo *ductare exercitum* v. ad Catil. XI, 5. et ad Iug. XXI, 2. — *Maioribus astricto* i. e. maioribus ita occupato, ut ceterarum rerum curam simul suscipere non posset; cf. ad c. LX, 6. — *Quae superaverant* auctore Gellio NN. AA. I, 22., qui de antiquiorum usu huius verbi agit, significat *quae relicua fuerant et restiterant,* ita ut Iugurtha ea intacta relinquere aliisque obeunda permittere cogeretur. cf. Fragm. Hist. I, 15, 11. *Quae humana superant, aut divina impolluta sunt?* Paullo aliter igitur Sallustius h. l. verbo usus est, quam Cat. XX, 11. — *Inventae* i. e. paratae; *invenire* enim de quovis comparandi et habendi modo dicitur; v. Car. Beier. ad Cic. de Off. III, 31, 112. *Manlius torque detracto cognomen invenerat.* ib. I, 13, 40. *Iuris iurandi fraude culpam invenerat.* Liv. XXX, 42, 7. *Bellum quaerere regem, et, si pergat, propediem inventurum.* Tacit. Ann. I,

exercitum profectus, quem inter hiberna Romanorum iussus habebat, ne ager inultis hostibus vastaretur. Is postquam magnitudine facinoris perculsus

74, 1. *Perniciem aliis ac postremum sibi invenere.* cf. Goerenz. ad Cic. de Finn. 1, 7, 23. Ruhnken. ad Ter. Andr. I, 1, 39. De vi dativi v. annotata ad c. XLVI, 3.

§. 3. et 4. *insidiis*] Hunc dativum Gerlachius perperam ab voce *dies* aptum esse contendit; v. ad c. XXXV, 4. — *Parari* Langius male explicat *componi*, non assecutus, auctorem hoc ipso loco de insidiis *compositis* dicere, iisque opponere ea, quae, quum ex casu penderent, *non possent componi*, sed *pro rerum copia* patranda et exsequenda essent. — Quae sequuntur verba, in omnibus editionibus novam enunciationem incipientia, puncto in semicolon mutato partem tertiam praecedentis enunciati fecimus. Scilicet ita fieri cogit *is* pronomen ante *postquam* positum, quo significatur novum aliquod ad Nabdalsam pertinens inferri. Nam quum Sallustius discernat inter ea, quae tempore *compositi* doli acta sunt, et inter ea, quae postea dolum *dirimere* videbantur, luce clarius est, Nabdalsae profectionem ad exercitum ad priora illa pertinere. Caussa autem consilii turbati quum in Nabdalsa esset, auctor hanc novam rem recte ita orditur: *Is postquam* etc., quod secus est in vulgata, ubi id, quod in nova re primarium est, secundarium fit et quasi delitescit. — *Inter hiberna* Weisius explicat *prope hiberna*, quod parum accurate dictum est. Nam proprio sensu intelligendum esse *inter* praepositionem, patet ex c. LXI, 1. ubi narratum fuit, Metellum per hiemem *iis urbibus, quae ad se defecerant*, praesidia imposuisse. Igitur hae urbes in Iugurthae regno fuerunt *dispersae* et aliquo intervallo inter se distantes, ut commode *inter singulas* hostium copiae haberi possent. — *Inultis hostibus* non sunt dativi, pro ablativo cum *a* praepos. positi, sed ablativi absoluti, hoc sensu: ita, ut hostes inulti, i. e. nullo damno affecti abirent. *Inultus* igitur passivo sensu est i. q. *impunitus*; cf. LVIII, 5. CVI, 6.

§. 5. *ad tempus*] i. e. ad *constitutum* sive ad *iustum tempus*, quam vim habet istud vocabulum praegnanti sensu positum; v. annotata ad c. LXXIX, 7. Istam dicendi formulam accurate explicavit Handius de Particc. Latt. Vol. I. p. 126 sq. — Quae sequuntur verba *metusque rem impediebat* caussam afferunt dilati adventus; quae caussa quum duraret, neque talis res esset, quam auctor per se narraret, recte imperfecto tempore enunciata est. Verba

ad tempus non venit, metusque rem impediebat, Bomilcar, simul cupidus incepta patrandi, et timore soci anxius, ne omisso vetere consilio novum quaereret, litteras ad eum per homines fidelis mittit, in quis mollitiem socordiamque viri accu-

enim vim habent interiectae enunciationis *quippe metus rem impediebat.* De tali temporum mutatione, non ab elegantia quadam, sed ab accurata cogitandi dicendique ratione repetenda, nisi hanc ipsam elegantiam vocare velis, quaedam diximus ad Catil. X, 1. p. 51. *Que* particulae vim explicativam tetigimus ad c. II, 3. — *Simul* — et pro et — *et* positum esse monitum iam ad c. XLVII, 2. — Pro *cupidus* in multis codd. legitur *cupidinibus*, quae perversa scriptura vel ex errore fluxit, scriba aliquo *cupidus* pro compendio scribendi putante, vel interpolationi debetur, eo consilio factae, ut hoc vocabulum responderet sequenti *timore.* Ceterum *timor socii* non est *timor de socio*, sed *timor*, *quo socius exagitabatur*, genitivo subiecti potestate posito. Praeterea hic locus tantum abest, ut discrimen, quod Doederlinus in Synonym. Lat. Vol. II. p. 191 sq. acute docuit inter *timorem* et *metum* interesse, tollat, ut egregie confirmet. Nam quum *metus* eius sit, qui cautus ac providus de futuro malo cogitet, et quod ipsi damnum afferri possit perpendat atque consideret, *timor* vero eius, qui ignavia et formidine correptus malo obviam ire non audeat, Sallustius Nabdalsae ipsi *metum* fuisse dicit, quippe qui reputaret quam perniciosum sibi consilium insidiarum Iugurthae struendarum evadere posset, quique hac *cogitatione* ad rem omittendam permoveretur. Bomilcar autem, tam providae curae nescius et simul indignatus de socii cunctatione, eandem rem ad *timorem* refert, qui ignavia constat et animum imbellem et valde demissum prodit; ad quam vocis vim praecipue pertinet, quod ille in litteris ad Nabdalsam datis *mollitiem et socordiam viri accusat.* Quare *timor* semper aliquid ignominiosi habet, *metus* interdum adeo prudentiae est; *timidus*, cui fortis est oppositus, semper vituperandus, *metuens*, cauto cognatus, interdum laudandus; eademque etiam verborum *timere* et *metuere* ratio est. cf. Cat. XXXI, 2. 3. ubi *metus* ad viros pertinet, reipublicae pericula varie *coniectantes*, *timor* ad mulieres paventes et prorsus de salute *desperantes.* ibid. XLII, 2. *Festinando, agitando omnia plus timoris quam periculi effecerant*, quo nimis anxius animus pru-

sare, testari deos, per quos iuravisset, monere, ne praemia Metelli in pestem converteret; Iugurthae exitium adesse; ceterum suane an Metelli virtute periret, id modo agitari; proinde reputaret cum animo suo, praemia an cruciatum mallet.

denti consilio destitutus designatur. c. LVIII, 2. Iug. XX, 1. LVII, 6. Ad usum vocis *metus* cognoscendum conferantur hi loci: Catil. VI, 4. XXXIX, 2. LII, 16. Iug. XLI, 2. LXVII, 1. LXXXV, 33. 47. XCI, 7. CVIII, 3. CXIV, 1. Fragm. Historr. I, 9. I, 11. I, 19. Quae exempla omnia ostendunt vernaculam vocem *Furcht* neque *metui* neque *timori* plane respondere; sed ubi idem significet atque *Besorgniss*, Latine esse *metum*, ubi vero valeat *Feigheit*, Latinos dicere *timorem*.

in quis] Haec verba, quae oratione paullo aliter conformata abesse possint, Cortius, nimium tribuens auctoritati cod. Guelf. 3., delevit. — *Viri* pariter ut c. IX, 3. vim sustinet *eius* pronominis; cf. Catil. c. LI, 16. *Eos mores, eam modestiam viri cognovi.* Eodem sensu saepius etiam *homo* usurpatur; cf. Cort. ad Catil. XLVIII, 5. *Tanta vis hominis leniunda videbatur;* ad quem locum laudat Cic. Epp. ad Famm. I, 6, 14. *Nosti hominis tarditatem.* ibid. IV, 4, 9. IX, 13, 8. Plin. Epp. I, 5. cf. Bremi. ad Nep. Datam. c. X, 3. Eumen. c. IV, 4. Drakenborch. ad Liv. IX, 30, 6. Burmann. ad Phaedri Fabb. II, 5, 19. — *Monere*, quod Fabr. 1. omisit, Cortius cupidius quam consultius expulit. Idem *ne* particulam auctoritate Guelf. 4. Struv. et Inc. 2. post *pestem* transposuit, quam temeritatem Gerlachius in textu non secutus est; sed in Comment. p. 309. hunc verborum ordinem etiam in Med. 9. Barber. 2. 5. inventum, „unice verum" iudicat, praestantissimos codices omnes in vulgato consentientes nihil moratur. Tanta est autem viri levitas, ut quod nuper summa confidentia *unice verum* dixisset, in ed. min. tamen non reciperet. — *Suane an Metelli virtute* scripsimus ex Bas. 1. Tur. 1. Bern. 1. Tegerns. Erl. Goerlit. Misn. et Paris. x., quem ordinem confirmant etiam paullo depravatae scripturae Vin. 1. *sua, Metelli virtute,* Guelf. 10. *sua, Metelline, an virtute*, et Guelf. 7. 11. *sua, an Metelli virtute.* Ceteri omnes libri, quantum coniici potest, habent *suane, an virtute Metelli*, quem ordinem in omnibus edd. receptum legitimus dicendi usus respicit. Nam oppositio quum non ad praedicata diversa, sed ad

LXXI. Sed quum hae litterae allatae, forte Nabdalsa exercito corpore fessus in lecto quiescebat,
2 ubi cognitis Bomilcaris verbis primo cura, deinde,
3 uti aegrum animum solet, somnus cepit. Erat ei Numida quidam, negotiorum curator, fidus acceptusque et omnium consiliorum, nisi novissumi, parti-
4 ceps. Qui postquam allatas litteras audivit, ex con-

personas diversas spectet, quibus idem praedicatum est, recta ratio postulat non solum eas voces, in quibus vis oppositionis est, iuxta poni, sed etiam praedicatum talem locum habere, ut intelligas ad utramque personam pertinere; quod secus est in vulgata, quae ita comparata est, ut *virtutem* putes alii rei, quae non virtus sit, oppositam esse. cf. annotata ad c. LXXIV, 1. ubi eodem modo a Cortio peccatum est, ac v. etiam LXXXV, 13. *Sua* Perizon. ad Sanct. Minerv. II, 12. p. 321. ed. Bau. ac Faber simul ad Nabdalsam et ad Bomilcarem referri volunt; quod quamquam per grammaticam licet, tamen haud scio an rectius pronomen ad solum Nabdalsam spectare putes, quum et antecedentia et sequentia ad huius tantummodo personam dirigantur, Bomilcare, quo certius socium permoveret, callide ita dicente, quasi in illo uno omnia posita essent. — *Cum animo suo* i. e. *secum;* v. ad c. XI, 8. et XXXIX, 5.

LXXI. §. 1. *allatae*] Verbum auxiliare plerique codd. ignorant, pauci varie supplent; nam in Leid. A. M. additum est *fuissent*, in Leid. G. et Eichhof. *essent*, in Berol. 2. Goerlit. et Misn. *forent*, in Leidd. H. N. *sunt*, quod unum recte suppleri potest, quum sensus sit: *eo tempore, quo h. l. allatae sunt;* v. Zumpt. Lat. Gramm. §. 78, 11. p. 421 sq. ed. IV. — Pro *exercito* aliqua codd. pars habet *exercitato;* sed illud non solum meliores libri omnes, verum etiam ipsa sententia tuetur. Nam quum *exercere* duplici sensu dicatur, ac modo significet vires periclitari et augere studere, modo idem valeat atque exagitare, vexare maleque habere, frequentativum, quippe quo repetitio ordine et ratione facta indicetur, nonnisi priorem sensum habere potest, qui ab hoc loco est alienus. Quare, quum illa verba germanice significent *durch körperliche Anstrengungen ermüdet*, facile intelligitur *exercito* veram scripturam esse. cf. Liv. I, 56, 3. *Iis laboribus exercita plebe*, cf. supra ad c. XL, 5.

suetudine ratus opera aut ingenio suo opus esse, in tabernaculum introiit, dormiente illo epistolam, super caput in pulvino temere positam, sumit ac perlegit, dein propere, cognitis insidiis, ad regem pergit. Nabdalsa post paullo experrectus, ubi neque epistolam reperit, et rem omnem, uti acta erat, cognovit, primo indicem persequi conatus, post-

§. 2—4. *aegrum animum*] i. e. curis vexatum et agitatum; cf. Doederlin. Synonym. Latt. Vol. IV. p. 172. — Ad *cepit* facile supplebis *eum;* v. ad c. XLVI, 8; neque tamen pronomen ex verbis *aegrum animum* elicias, ut Langius vult, sed ex *quiescebat.* Ad verba *aegrum animum* vero ex sequenti *cepit* trahes *capere;* cf. c. XLIX, 2. Fragm. Historr. Inc. 17, 4. *Qui lingua, qui consilio meo, qui pecunia voluere, usi sunt,* ubi ad *voluere* ex sequenti verbo addendum est *uti.* — *Consiliorum particeps,* cf. Catil. XVII, 5. Iustin. I, 4, 6. Sueton. Othon. c. III, in. Plin. H. N. II, 12. Cort. — Post *audivit* haud pauci codd. *et* inserunt, quo mirifice languet oratio, enunciatione secundariâ, qua caussa continetur eius rei, quae in apodosi affertur, ad protasin adiunctâ Quare cum Cortio meliores libros secuti sumus, qui copulam non habent, ita ut *ratus* participium sit. Gerlachius vero *et* in textu ed. mai. expressum in Commentt. p. 309. improbat, ac rursus, pro inconstantia sua, in ed. minore in auctoris verba intulit. — *Ingenio* i. e. consilio; hoc igitur de rebus consultandis, *opera* de exsequendis et gerendis intelligendum est. — *Introiit* Gerlachius recte scripsit, optimis codd. Bas. 1. Fabr. 1. Leid. L. Paris. c. x. z., ac praeterea Guelf. 9. Bern. 1. 3 Berol. 1. et Goerlit. ita suadentibus. In ceteris aut *introivit* est, quemadmodum Cortius scripsit, aut *introit,* ut Bipp. dedere. — *Temere* i. e. incaute, imprudenter, negligenter.

§. 5. *post paullo*] Hoc ordine haec verba tantummodo exstant in Fabric. Rivii et Paris. x. z. Relicui habent *paullo post,* quod cur non receperimus patet ex annotatis ad c. LVI, 3. Gerlachius in ed. mai. illud, in ed. min. hoc probavit. — *Erat* post *acta* ab solo Inc. 2. abest, quem Cortius sequitur. — Ante *cognovit* paene omnes codd. habent *ex perfugis,* quod plane absurdum esse res ipsa docet, scilicet sine arbitris patrata. Quae quid ad perfugas? Quod sentientes scribae in aliquot codd. ex ingenio aliam vocem substi-

quam id frustra fuit, Iugurtham placandi gratia accedit; dicit, quae ipse paravisset facere, perfidia clientis sui praeventa; lacrumans obtestatur per amicitiam perque sua antea fideliter acta, ne super tali scelere suspectum sese haberet.

LXXII. Ad ea rex, aliter atque animo gerebat, placide respondit. Bomilcare aliisque multis,

tuerunt, velut *servis* in Palat. 3. Leid. C. K. Bern. 1. Med. 8. Ven. 1. Paris. z., *scurris* in Guelf. 3., *expertus* in Nazariano, ex quibus tamen nihil proficias. Ne multa, locus interpolatione corruptus est, eo fortasse orta, quod scriba antiquissimi cuiusdam codicis, unde posteriores fluxerunt omnes, ex c. LXXIII, 1. verba *ex perfugis* huc transtulit. Cuius rei hanc caussam fuisse coniicio, quod ille, qui hoc fecit, perperam ibi coniunxit *indicio patefacto ex perfugis*, quum potius coniungendum sit *ex perfugis cognovit*. Ad aliam depravationis originem ducit *expertus*, ut in Nazar. legitur. Quod si statuas in contextum venisse, quia scribae oculi ad *experrectus* vocabulum in praecedente versu lectum aberrarent, facile fieri potuit, ut alii *expertus* in *ex perfugis* mutarent, sive ex similitudine litterarum, sive ex coniectura de sensu loci in hanc interpolationem delapsi. Sed utut est, vera scriptura nostri loci in uno Wassii cod servata est, qui inepto additamento caret. — *Dicit*, quod in Guelf. 2. deest, Cortius eiecit, eo confirmatus in tam inconsulto iudicio, quod Ecc. Guelf. 7. et 12. habent *dicitque*, unde contrarium potius probes. Idem *facere*, quod vocabulum in Fabr. 1. Guelf. 3. ac duabus edd. Venett. ante *praeventa* legitur, expulit. Quod quum Gerlachius etiam in Vatic. 5. invenisset, qui liber praeterea *dicebat* pro *dicit* exhibet, eo Cortii ingeniosam mutationem extra omnem dubitationem positam esse confirmat. Credat, qui velit! Nam si tantillae discrepantiae interpolationem aut corruptelam probant, nullus paene versus Sallustii est, quin corruptus putandus sit. Sed talia iudicia aegri ingenii somnia esse ex eo cognoscas, quod idem Gerlachius in ed. minore utrumque vocabulum retinuit. — *Super* pro *de* aurea aetate dictum quidem fuit, sed multo frequentius apud seriores in usu erat; cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 65. p. 261. ed. IV. Boetticheri Lex. Tacit. h. v. p. 449. Grysar. Art. Latine scribendi p. 462. §. 3.

quos socios insidiarum cognoverat, interfectis iram oppresserat, ne qua ex eo negotio seditio oriretur. Neque post id locorum Iugurthae dies aut nox ulla 2
quieta fuit; neque loco neque mortali cuiquam aut tempori satis credere, civis, hostis iuxta metuere, circumspectare omnia, et omni strepitu pavescere, alio atque alio loco, saepe contra decus regium,

LXXII. §. 1. *rex, aliter atque* etc.] Haec verba plerumque vitiosa interpunctione distincta leguntur, commate, quod post *rex* collocandum est, post *aliter* posito, quo fit, ut verba *aliter atque animo gerebat* ad *respondit* referantur. Sed huic rei obstat *placide*, quae vox primaria est in praedicato definiendo, quum sensus sit *rex placide respondit.* Quare antegressa verba ita sunt intelligenda, ut ad hoc ipsum *placide* (de quo v. ad c. LXXXIII, 2.) pertineant, quod fit, si quasi appositionis loco adverbio praemittuntur. — *Oppresserat* non rem narrat, ut praeteritum *oppressit*, sed *iudicium* Sallustii continet, qui insecutum tempus cogitatione praecipiens, ex eo, quod Iugurtha Nabdalsam impunitum sivit, coniicit, illum *tum oppressisse* iram; cf. ad c. LVII, 6. Ceterum *opprimere*, quod nonnullis interpretibus non satis recte dictum visum est, ut adeo *presserat* mallent, bene se habet; quippe non ad vim aliquam, sed ad artificium spectat ac significat *compescere, continere, tegere*; cf. Cic. p. Rosc. Am. c. 41, 121. *Est quiddam, quod occultatur; quod quo studiosius ab ipsis opprimitur et absconditur, eo magis eminet et apparet.* id. Acadd. II, 11, 36. *Notum iis esse debebit insigne veri; quo obscuro et oppresso quod tandem sibi verum videbuntur attingere?* Tuscc. II, 14, 33. *Dolorem opprimi dico patientia.* Seneca Consol. ad Helv. c. XVI, in. *Optimum inter pietatem et rationem temperamentum est et sentire desiderium, et opprimere*, qui loci omnes Wassio debentur.

§. 2. *post id locorum*] De hac dictione v. ad c. LXIII, 6. Inepte in nonnullis codd. legitur *post id negotiorum.* — Pro *fuit* Cortius ex Guelf. 3. temere scripsit *fuere.* Quae sequuntur verba auctor in simili re iam posuit Catil. XXXI, 2. — *Civis, hostis* Cortius recte scripsit, pro *cives hostesque*, quemadmodum Gerlachius vulgatam secutus edidit. Copula abest a Commel. Guelf. 1. Inc. 2. quattuor Wassii, Paris. x., et, si fides Havercampio, in Leidd.

noctu requiescere, interdum somno excitus arreptis armis tumultum facere; ita formidine quasi vecordia exagitari.

LXXIII. Igitur Metellus, ubi de casu Bomil-

omnibus, quae testimonia persuadent ἀσύνδετον auctoris orationem a scribis ad vulgarem dicendi formam revocatam esse; cf. ad Cat. XI, 2. Iug. XVII, 5. LX, 4. — Pro *metuere* in Erlang. est *timere*, quod quam parum huic loco conveniat, quum praecedat *non satis credere*, sequatur *circumspectare*, facile senties, collatis iis, quae c. LXX, 5. de utriusque verbi potestate diximus. *Circumspectare* nimiae cuiusdam et anxiae cautionis a metu profectae notionem habet; cf. Tacit. Ann. IV, 69, 4. *Etiam muta atque inanima, tectum et parietes circumspectabantur.* Historr. IV, 8, in. *Animus novo principatu suspensus et vultus quoque et sermones omnium circumspectans.* Cic. in Pison. c. 41, 99. *Circumspectantem omnia, quicquid increpuisset pertimescentem vidi.* — Verba *alio atque alio loco* iam mature vitium traxerunt; nam *alio atque* deest in Guelf. 1. 2. 6. 7. Sen. 1. 2. Fabr. 1. 2. Vinar. 1. Bas. 1. 4. Vrat. 1. 3. Acad. Struv. Inc. 1. Rem. 1. 2. Franc. Heuss. Leid. I. Mark. *A. Γ.* Bodl. Arond. Reg. Laud. 2. 3. Bern. 3. Teg. Berol. 1. 2. Goerl. Paris. b. c. x. z. In quibus quamquam libri satis bonae notae sunt, tamen sensus docet ceteros genuinam scripturam servasse, qui habent *alio atque alio loco;* nam ita demum crebra mutatio loci recte designatur. cf. Liv. I, 8, 4. *Crescebat interim urbs, munitionibus alia atque alia appetendo loca.* II, 11, 2. *Ut praedatum milites trans flumen aliis atque aliis locis traiiceret.* XXX, 28, 8. *Quum assuescerent per aliquot annos bellum aliis atque aliis in Italiae partibus gerere.* Curt. IV, 1, 35, *Tribus proeliis alia atque alia regione commissis.* Plin. H. N. II, 103. *In Reatino fons Neminie appellatus alio atque alio loco exoritur.* Plura vide apud Gronov. et Drakenborch. ad Liv. XX, 20, 9., qui locus tamen ipse huc non pertinet, coll. Hand. de Particc. Lat. Vol. I. p. 499. III, 1. — Pro *excitus* pauci libri *excitatus* habent, quod merito nemo editorum vulgatae praetulit; v. Gronov. et Drakenborch. ad Liv. VII, 36, 2. I, 7, 6 Tacit. Hist. III, 55. — Ad verba *arreptis armis tumultum facere* Cortius bene annotat: „quasi adessent, qui vim pararent." — *Formidine quasi vecordia* iisdem verbis repetitur c. XCIX, 3. cf. Fragm Histor. I, 24.

caris et indicio patefacto ex perfugis cognovit, rursus tamquam ad integrum bellum cuncta parat festinatque. Marium, fatigantem de profectione, si- 2
mul et invisum et offensum sibi parum idoneum ra-

Formidine attonitus neque animo, neque auribus aut lingua competere. Recte autem Cortius: in *formidine*, inquit, plerumque est quaedam amentia. Quippe *formido* est summus timor, ubi animus confusa quadam infiniti et ingentis mali cogitatione plane perturbatus est; v. Doederlini Synonym. Lat. Vol. II. p. 201. §. 23. Quid autem inter *formidinem* et *timorem* ac *motum* intersit, facile intelliges coll. annotatione ad c. LXX, 5.

LXXIII. §. 1. *de casu*] *Casum* Cortius h. l. recte intelligit mortem vel supplicium; cf. c. XIV, 22. et v. annotata ad Cat. XXXV, 4. De structura *cognoscere* verbi cum *de* praepositione cf. dicta ad c. LXXXIV, 3. — *Patefacto* Langius dictum censet pro *facto*, quod parum placet. Sed quum proprie dicendum esset *insidiis indicio patefactis*, dictio a Sallustio usurpata ad quoddam pleonasmi genus referenda videtur, haud dissimile ei, quo usus est Terent. Heaut. V, 4, 21. *Neque quod principium incipiam scio;* Livius XXXIX, 23, 5. *Inchoata initia a Philippo sunt;* et Tacitus Annall. XIII, 10, 2. *Quamquam censuissent patres ut principium anni inciperet mense Decembri.* Neque alienum fuerit comparare locutiones *rursus redire*, *prius praecipere*, *ante praeoccupare*, de quibus diximus ad Catil. XVIII, 6. p. 88. Scilicet quo *apertae rei* notio clarior et fortior foret, auctor et substantivo et verbo usus est, in quo utroque haec vis inesset, pariter ut in illis dicendi modis alterum vocabulum idem significat, quod iam in verbo inest. cf. etiam quae diximus ad c. LXXXIII, 3. et ad LXXXV, 4. — *Tanquam ad integrum bellum* significat: quasi nulla bellum componendi spes affuisset, quasi flagrante bello et nulla ex parte imminuto; cf. Tacit. Hist. II, 57, 1. *Vitellius ut ad integrum bellum relicuas Germanici exercitus vires trahebat.* Curt. IX, 4, 16. *Postquam integrum bellum cum ferocissimis Indiae gentibus superesse cognoverunt.* cf. supra c. LXII, 9.

§. 2. *fatigantem*] Nihili est, quod Gerlachius et Iaumannus censent *precibus* esse supplendum; v. notata ad c. XI, 4. — Statim post scripsimus *invisum*, uti exstat in Palmerii cod. Thosano et Berliniano, Coleri cod. Rittersbus., Mark. *A*, et fortasse, excepto

3 tus, domum dimittit. Et Romae plebes, litteris, quae de Metello ac Mario missae erant, cognitis,
4 volenti animo de ambobus acceperant. Imperatori nobilitas, quae antea decori, invidiae esse; at illi al-

Pembroch., in ceteris Wassii omnibus, Palat. 5. 7. 9. Leid. H. N. Rem. 1. Guelf. 7. 8. 9. 10. 11. Struv. Inc. 1. 2. Acad. Vrat. 1. 2. 3. et Misn. Ceteri omnes, in quibus sane sunt praestantiores libri, habent *invitum*, quod recte ad Marium referri posse non adducor ut credam. Nam *invitus* per se non esse potest *solius substantivi* epitheton, sed rationem, quae *inter substantivum et verbum* est, designat; neque enim dicitur *Marius invitus*, aut *Marius invitus est*, sed *M. aliquid invitus facit*, *invitus abit*, *invitus manet*, *invitus paret*, etc. Quod Cortius autem explicat: *invitus erat cum Metello*, i. e. *manebat*, aliquid intulit, quod in verbis non inest. Praeterea *invitus* otiosum vocabulum est, quum sequatur *offensus;* nam qui offensus est, eum per se patet alieno esse animo in eum, quem oderit. Quare unice verum putamus *invisum*, quod eo modo refertur ad *offensum*, ut c. LXX, 1. sibi respondent verba: *Bomilcar suspectus regi et ipse eum suspiciens*, ubi plura eius generis attulimus; scilicet *inter* se grave odium exercebant Marius et Metellus: *Offensum* enim absolute dictum valet *infensum*, *iratum*, *inimicum;* neque vera est Cortii sententia, qui *offensum* ex *sibi* aptum esse dicit, ita, ut dativus significet *a se*. *Sibi* enim, quod pertinet ad *idoneum*, interpretandum est *suis consiliis atque rationibus*, cui sententiae optime convenit vocabuli *idoneus* potestas, quo significatur aliquis, qui ita comparatus est, ut ad aliquid agendum commode adhiberi possit; v. Doederlin. Synonym. Lat. Vol. III. p. 276. et cf. ad Cat. LI, 27. *Simul* autem verba *et invisum et off.* non comprehendit in unum, sed ad verba *fatigantem de prof.*, quae unam caussam missionis continent, alteram adiungunt, *sibi parum idoneum ratus*, cuius caussae rursus caussam afferunt praemissa verba *et invisum et offensum.*

§. 3. et 4. *litteris, quae de Metello* etc.] cf. supra c. LXV, 4. — *Volenti animo* i. e. animo qui ista vellet, sive *talibus faveret*, (v. ad LXXXIV, 1. coll. c. CII, 6.) i. e. uno verbo *cupide* aut *lubenter acceperant*, ut recte interpretatur Iaumannus. Coecutiunt enim, qui cum Cortio haec pro dativis habent, quasi hoc loco eadem structura sit, quae habetur infra c. LXXXIV, 2. *Quia*

teri generis humilitas favorem addiderat; ceterum in utroque magis studia partium quam bona aut mala sua moderabant. Praeterea seditiosi magistratus volgum exagitare, Metellum omnibus concionibus capi-

neque plebi militia volenti putabatur. Minus perversa quidem, quod ac structuram attinet, Palmerii est coniectura: *volentia* (omisso *animo*) *de amb. acceperant;* sed praeterquam, quod valde inutilis est, videndum etiam, ne sensu deterior sit, quam vulgata. Ceterum participia ablativum legitime in *i* terminant, ubi notione temporis abiecta in meram adiectivi vim abeunt, quo substantivi natura et indoles describitur; v. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 28. p. 45. III. not. 5. b. ed. I. Car. Beier. ad Cic. de Off. II, 7, 25. p. 50. — *Quae antea decori* scripsimus cum Cortio ex cod. Rem. 1. Vrat. 3. Mediol. 1. et Venct. 3. Alii enim libri post *decori* addunt *fuit*, alii *fuerat*, unus *erat*, ex qua magna diversitate recte coniicias verbum primitus abfuisse, structura tali, qualem notavimus ad Catil. XLVII, 2. p. 215. Si tamen verbum necessarium ducas, *fuit* ponendum erit, quippe quod optimi codd. velut Fabr. 1. Sen. 1. Bas. 1. Tur. 1. Paris. c. x. Berol. 2. et Goerl. cum multis aliis teneant.

ceterum in utroque magis studia — moderabant] Locus in paucis difficilis, et scripturae pariter discrepantia quam interpretum explicatione vexatus. Vulgo pro *moderabant* editur *moderata* (sc. *sunt*), ut multi codd. habent; quod verbum Cortius quum interpretatus esset *regnarunt*, *viguerunt*, totius loci sententiam hanc esse dicit: „magis ex studiis partium Metellum invidia, Marium favor *sequebatur*, quam ex bonis *virtutibus* aut *vitiis eorum*.“ Sed ista interpretatio ut neque verbum ullum, neque sententiam Sallustii attingit, ita propterea falsa est, quod *moderari*, activi sensus verbum, nullo modo intransitivum fieri potest, ac ne minima quidem ex parte ad vim verborum *regnare* et *vigere* accedit. Tum *bona* et *mala* alicuius nunquam significant animi ingeniique virtutes aut vitia, sed res atque condicionem secundam aut adversam. Denique huic explicationi, quam nihil commendat, etiam obest *sua* pronomen, quod in sententia a Cortio proposita nullo pacto tolerari posse ipse nescius professus est, in paraphrasi *eorum* substituens. Eum presse sequuntur Langius, Muellerus, Iaumannus, nisi quod hic, ut demonstret *moderari* idem esse atque *vigere* aut *valere*, pessime con-

6 tis arcessere, Mari virtutem in maius celebrare. Denique plebes sic accensa, uti opifices agrestesque

fert Cic. Acadd. II, 37, 119. *mens* *o m n i a* *m o d e r a t u r*, *movet*, *regit*, et de Finn. II, 25, 81. *multi Epicurei fuerunt graves*, *nec voluptate*, *sed officio* *c o n s i l i a* *m o d e r a n t e s*, quae exempla coecus videat nostro loco dissimillima esse. Weisius, qui pro *moderata* scripsit *moderari*, verba sic explicat: „in quo utroque *iudicando* magis studia partium *sese ostendebant*, quam *vitia* aut *virtutes eorum respiciebantur.* Quae interpretatio cunctis Cortianae vitiis, et pluribus etiam laborat. Sed cur verbi *moderari* interpretatio tam parum cederet editoribus, caussa haec fuit, quod *studia*, *mala* et *bona* pro subiecto habuerunt, quod falsissimum esse iam pronomen *sua* quemvis docere poterat. Ex altera parte locus obscuratus fuit interpolatione scribarum, qui et structura loci non intellecta, et insolenti verbi forma offensi varia tentarunt. Nam *moderabant*, quod edidimus, tantummodo exstat in Vin. 1. Fabric. 1. Tegerns. et Berol. 2.; his prope accedunt Fabric. 2. Guelf. 2. 3. 9. Leid. G. Bern. 3. Eichhof. et Emmeran. qui habent *moderabantur;* in ceteris legitur vel *moderata sunt*, vel *moderata.* Praeterea in edd. antiqq. fuit *moderatur*, *moderantur*, et *moderari*, quod postremum Weisius ex Gryphiana min. nuperrime repetiit. Quodsi quaeris unde haec omnia orta sint, respondemus ex *moderabant*, non solum activa verbi forma insolita, sed etiam subiecto enunciationis ita recondito, ut scribae pro captu suo expeditiorem rationem ineundam censerent. Subiectum est autem *plebes*, quod per synesin inest in *moderabant*, ut paullo ante in *acceperant*, et ad *plebem* etiam spectant verba *bona aut mala* *s u a.* *Moderare* autem quo sensu dictum sit, facile e primaria verbi potestate cognoscitur. Nam *moderare* vel *moderari aliquid* significat aliquid instituere ac regere; quae autem regimus, iis sumus intenti, ea spectamus et curamus. Quare totius loci sensus hic est: in utroque (i. e. *respectu* utriusque viri, cf. ad Catil. LI, 35. p. 256) magis *intenti erant* (plebs) in studia partium, quam in bona aut mala sua; sive: magis quaerebant, quomodo adversam in civitate partem affligerent, quam quomodo sibi ipsis prospicerent. Vides igitur scriptura a nobis recepta non solum difficultates totius structurae ac significationis verbi tolli, sed praeclaram etiam sententiam ea contineri, similem illi, quam auctor supra c. XLII, 4. proposuit, et huic nostro loco valde accommodatam.

omnes, quorum res fidesque in manibus sitae erant, relictis operibus frequentarent Marium, et sua ne-

§. 5. *seditiosi magistratus*] Intelligendi sunt *tribuni plebis*; cf. Catil. XXXVIII, 1. ubi simul dictum est de *exagitare* verbo. — *Capitis arcessere* Gerlachius et Iaumannus non de ipsa accusatione instituta intelligendum censent, sed tantum de *minis* tribunorum, se illum accusaturos esse. Nobis vero ista verba hyperbolice dicta videntur, ut sensus sit: ita in eum invehebantur, tam gravia ei obiectabant crimina, quasi capitis arcesserent. Cur autem *accersere*, quod pauci libri habent, improbemus, diximus ad c. XXXII, 1. — *In maius celebrare* Cortius recte censet dictum esse ad Thucydidia verba I, 21. ὡς ποιηταὶ ὑμνήκασι περὶ αὐτῶν, ἐπὶ τὸ μεῖζον κοσμοῦντες. Ita Sallustius in Histor. Fragm. Inc. 66. Ger. dixit: *in maius componere.* Tacit. Annall. XIII, 8, 1. *Omnia in maius celebrata sunt.* ib. XV, 30, 1. *Cuncta in maius attollens.* Drakenborch. ad Liv. XXVIII, 31, 4. Cort. ad Plin. Epp. III, 11, 1.

§. 6. *plebes*] Ita scriptum in Bas. 1. Fabr. 1. Sen. 1. Vin. 1. Guelf. 3. Goerlit., qui libri omnes etiam supra §. 3. eandem formam exhibent. Praeterea h. l. Paris. c. x. z. aliique accedunt. — *Accensa* Cortius bene vidit non esse *irritata*, sed praegnanti sensu significare *studio* in Marium *accensa*, quemadmodum auctor supra c. VI, 3. dixit. — *Res* ubi *fidei* est oppositum significat ea, quae quis vere possidet, familiares opes praesentes, Ter. Heaut. III, 1, 77. Hecyr. II, 1, 27. Liv. XXXIII, 46, 2. *Fides* autem pertinet ad usum earum rerum, quae quis non ipse possidet, sed quarum ab alio ei copia fit, quoad ille *fidit* alterum reddendo parem fore, id quod vernacula voce *Credit* significatur. Saepissime autem haec coniuncta reperiuntur; Fragm. Histor. III, 11, 9. *Non rem familiarem modo, verum etiam fidem consumpsi.* Plaut. Truc. I, 1, 24. *Extemplo et ipsus perit, et res et fides;* ibid. v. 38. *Quum rem fidemque nosque nosmet perdimus.* Epidic. II, 2, 36. *Ubi fidemque remque seque teque properat perdere.* Mostell. I, 2, 64. Cic. in Catil. II, 5, 10. cf. etiam Liv. XXIII, 48, 9. CORT. *In manibus* idem valet atque Catil. XXXVII, 7. *in manuum mercede.* Sensus est igitur: qui nihil plane habebant, praeter *mercedem diurnam*; cf. Catil. XLVIII, 2. et Fragm. Historr. I, 19, 7. — *Frequentare aliquem* est frequenter eum adire et circa eum esse *honoris caussa*; cf. Tacit. Ann. V, 10. *Iuvenis iam iuventutis concursu, iam publicis studiis frequentabatur.* XIII, 18. *Ne coetu*

7 cessaria post illius honorem ducerent. Ita perculsa nobilitate post multas tempestates novo homini consulatus mandatur; et postea populus, a tribuno plebis Manlio Mancino rogatus, quem vellet cum Iugurtha bellum gerere, frequens Marium iussit. Sed

salutantium frequentaretur Agrippina. Hist. II, 16. *Digressis, qui Pacarium frequentabant.* Perperam autem apud Arus. Mess. v. *posthabeo* (Corp. Gramm. Latt. Vol. I. p. 255. ed. Lindem.) pro *honorem* scriptum est *negotium*, quod memoriae lapsu factum putamus. *Honorem* intellige de consulatu nobilibus quasi extorquendo et Mario conferendo.

§. 7. *post multas tempestates*] Haec non significare *post multas turbas et certamina* recte vidit Cortius; nam *tempestates* h. l. de *tempore* esse intelligendas perspicitur hac sententia cum c. LXIII, 6. comparata. Ceterum hoc sensu usitatior est singularis; pluralis tamen etiam legitur Catil. LIII, 5. et infra c. XCVI, 1. CVIII, 2. Liv. I, 5, 2. X, 11, 9. — *Nobilitate perculsa*, uti auctor supra iam dixit c. XLII, 1., idem significat atque *nob. fusa*, quod explicavimus ad c. LXV, 5. — *Mancino* recte ita scriptum exstat in Commel. Sen. 1. Leid. L. Paris. b. z. Palat. 7. Franc. Leid. C. et Misn. cf. Pighii Annall. T. III. p. 116. Ceteri codd. multum variant, vel *Mantino*, vel *Mancio*, vel *Mancilio*, vel corruptius etiam exhibentes. Praenomen tribuno utrum *Manilius* an *Manlius* fuerit, non certo constitui potest; tamen in posteriore longe plurimi libri conspirant. — *Vellet* et *iussit* verba, in formula solenni rogationis promulgandae coniuncta (v. ad c. XL, 3.) hic re ipsa suadente ita disiunxit auctor, ut illud ad rem prius deliberandam, hoc ad decernendam referatur. — In postremis verbis: *Sed senatus paullo ante Metello Numidiam decreverat*, codd. tam mirifice discrepant, ut et singulas varietates afferre longum sit, neque certam tantarum turbarum caussam reperire liceat. Nam ut pauci post *Numidiam* addunt *provinciam*, quae haud dubie interpolatio est, ita in aliis utrumque deest; in aliis praeter *Numidiam*, quod pauci tantum habent, simul desideratur *senatus*, in aliis *ante*, in aliis *Metello*, in aliis *ante Metello*, in aliis plura simul; praeterea in nonnullis pro *Metello* legitur *Decio*, alii autem etiam varie transponunt verba, maxime *senatus* et *Numidiam*. Gruterus his ad desperandum adactus omnia pro glossis habet. Cortius tantummodo *sed* et *Numi-*

senatus paullo ante Metello Numidiam decreverat; ea res frustra fuit.

LXXIV. Eodem tempore Iugurtha, amissis amicis, quorum plerosque ipse necaverat, ceteri formidine, pars ad Romanos, alii ad regem Bocchum

diam abiicit, illud ex compendio *senatus* vocabuli ortum dicens, hoc ab imperitis scribis illatum iactans, „qui *decernere* absolute positum non concoquerent, quum tamen ἀπὸ κοινοῦ intelligatur *bellum cum Iugurtha gerendum.*" Cui inconsulto iudicio quamquam hoc obstat, quod *sed* in omnibus codd., uno Sen. 1. excepto, legitur, *decernere* autem in hoc nexu neutiquam cum dativo personae construi potest (nam Cortii ratio *Metellum* postularet), Gerlachius tamen haec pro veris venditat. At vulgatam scripturam a nobis repetitam aeque structurae legibus atque sensui necessario satisfacere facile concedas. Quae quum in codd. Rivii, novem Wassii, Palat. 1. 10. 11. 12., omnibus Leidd. excepto N., Guelf. 7. 8. 11. Vin. 2. Eccard. Struv. Acad. Sen. 1. Franc. Vrat. 1. et 3. exstet, quibus proxime accedunt ii, qui *provinciam* additum habent, horum auctoritatem sequi satius duxi, quam ex ceterorum ineptis sane scripturis coniecturam quaerere. Cur in quibusdam libris *Metello* desit, eo explices, quod scribae *paullo* pro nomine proprio habuerunt; sed reliqua unde orta sint, vix dicas, nisi complura scribendi compendia male intellecta variis deinceps corruptelis ansam dederunt.

LXXIV. § 1. *amissis amicis*] *Amicos* hic vocat, qui sunt circa regem, consiliarii et administri rerum gerendarum, *proximi*, uti Bomilcarem appellat c. XXXV, 4. Iustin. XI, 10, 4. *Alexander Parmenionem ad occupandam Persicam classem, aliosque amicos ad recipiendas Asiae civitates misit.* ib. IX, 8, 17. *Alexander amicorum interfector convivio frequentior excessit.* XXXIV, 3, 3. *Antiochus quum consultationem ad amicos referret.* Cort. Plura *Iustini* exempla Wetzelius in indice latinitatis contulit h. v. p. 52. Adde Hertel. in Forcellini Lex. h. v. p. 155. — *Necaverat* verbum explicavimus ad c. XXVI, 3. — *Ceteri* cur dixerit Sallustius, non *ceterorum*, quum sequatur *pars — alii*, patebit ex dictis ad c. XIX, 1. Scilicet ex oppositionis ratione *plerisque* respondent *ceteri*, non *pars* et *alii*, quae voces per appositionem ad vocabulum *ceteri* referuntur. — De ordine verborum *ad regem Bocchum* v. ad c. XIX, 7. — Vim *administer* vocabuli illustravimus ad c. XXIX, 2; parum

profugerant, quum neque bellum geri sine administris posset, et novorum fidem in tanta perfidia veterum experiri periculosum duceret, varius incertusque agitabat; neque illi res, neque consilium aut

recte nonnulli codd. habent *ministris*. — Pro *et novorum* olim edebatur *novorumque*, quemadmodum sane aliquot codd. exhibent. Sed quum longe plurimi optimique *et* ostendant, in aliis autem nulla plane copula sit, ex eo intelligitur *et* primo postremis litteris *posset* verbi absorptum esse, in eiusque locum scribas deinde *que* ex ingenio substituisse. Particulas *neque* — *et* explicavimus ad c. I, 5. — *In tanta perfidia;* v. ad c. XXXI, 24.

varius incertusque agitabat] *Varius* recte exstat in Rivii codd., Commel. Nazar. Rem. 2. Guelf. 6. 7. 8. Vrat. 1. 2. Leid. A. C. D. E. F. G. I. L. M. Bern. 3. Erl. Teg. Paris. c. x. z. Ceteri vel *vanus* habent, vel *vagus*, ineptâ sententiâ, quum Sallustius hoc agat, ut demonstret Iugurthae propter metum *certum* et *stabile* consilium, quod sequeretur, *non fuisse*. *Varium* enim dicitur omne, quod sibi non constat, quod frequenter mutatur, et modo huc, modo illuc fluctuat; v. ad c. XLIII, 3. et cf. Daehne ad Nep. Paus. I, 1. ac Doederlin. Synonymm. Latt. Vol. III. p. 269 sqq. Quam saepe autem et quam facile confundantur *varius* et *vanus* cognoscas ex nota Drakenborchii ad Liv. XXII, 7, 4. — *Agitabat* Cortius recte vidit veram scripturam esse pro vulgata *agitabatur*, quam fere omnes codd. tenent, praeter Commel. Fabric. 1. 2. Teg. Paris. c. x. z. Horum auctoritas eo etiam confirmatur, quod in Vatic. 1. legitur *agitabat se*, unde patet scribas *agitare* verbi vi intransitiva non intellecta, de qua v. ad Catil. XXIII, 3. et ad Iug. XVIII, 9., planiorem structuram interpolatione quaesivisse. — De *illi* pronomine cf. notata ad c. LIX, 3. et LXV, 5. — *Aut* ne putes pro *neque* dictum esse monuimus ad c. XVIII, 2. — Pro *hominum* frequenti confusione (v. Drakenborch. ad Liv. I, 32, 13. IX, 8, 11.) in multis codd. legitur *omnium*, quod h. l. falsum esse non tam colligitur ex c. LXXII, 2., ut Cortius censet, quam ex eo, quod *omnes* non opponuntur *singulis* antea memoratis, sed quod *rebus* et *consiliis* oppositi sunt *homines*. — *In dies* est *in singulos dies* sive cotidie; v. ad c. XLIV, 5. — *Modo* — *interdum*, v. ad c. LXII, 9. — *Post paullo* primus scripsit Gruterus; confirmant Leid. L. Bas. 1. tres codd. Cortii, Vatic. 1. 3. 6. Paris. b. c. x. z. Berol. 1. Re-

quisquam hominum satis placebat; itinera praefectosque in dies mutare, modo advorsum hostis, interdum in solitudines pergere, saepe in fuga, ac post paullo in armis spem habere, dubitare, virtuti an

lieni habent *paullo post;* cf. ad c. LVI, 3. LXXI, 5. — Cum Gerlachio revocavimus vulgatum verborum ordinem *in armis spem habere;* Cortius enim dedit *spem in armis habere*, Gruteri tacitam auctoritatem et tres codd. suos secutus, quibus nuper Venet. 4. accessit. Sed hanc mutationem non solum maximus ceterorum librorum consensus, sed etiam ipsa oppositorum vocabulorum et ad commune praedicatum relatorum ratio redarguit; cf. ad c. LXX, 5. — Statim post *popularium*, quam vocem omnes paene codd. post *fide* habent, Cortius post *virtuti* collocavit, qui ordo est in Fabric. 1. 2. Guelf. 3. 6. Misn. et Goerlit. Sed quamquam recte ita dici potest, tamen neque caussa probabilis factae de industria transpositionis apparet, et sensus ipse utriusque scripturae idem est, ut propterea a codicum plurimorum consensu discedendum non putemus. In eo tamen Cortio sumus obsecuti, quod *fide* scripsimus pro *fidei*, ut est in vulgata. Nam antiquiorem dativi quintae declinationis formam incorruptam servarunt Ven. 1. et Min. 2. Qua offensi librarii duplici modo structuram, quippe quam diversam putarent, aequare studuerunt; plurimi enim, quod in proclivi erat, scripserunt *fidei*, alii, *fide* retinentes, pro *virtuti* dederunt *virtute*, ut Fabric. 1. et Misn., unde in nonnullas edd. antiqq. duplex irrepsit peccatum *virtute an fidei.* Dativi in *e* exeuntis ratio eadem est, quae genitivi, de quo casu v. ad c. XXI, 2. De tertio casu cf. Drakenborch. ad Liv. V, 13, 5. Hor. Sat. I, 3, 95. *Quid faciam, si prodiderit commissa fide?* — Ad *intenderat* Gerlachius, Ianmannus et Weisius, vim verbi ignorantes, supplendum censent *animo*, quod ex eodem genere est, ut c. LXXIII, 2. ad *fatigare* voluerunt *precibus* intelligi. Nam *intendere*, a simplici *tendere* non nisi maiore quadam vi diversum, per se habet potestatem conatus et consilii, ad aliquam rem directi, et pro cuiusque loci ratione valet vel *aggredi*, vel *spectare*, vel *constituere* vel *petere aliquid*; cf. c. LXIV, 1. *Ubi haruspicis dicta eodem intendere videt.* LXXXVIII, 6. *Quem locum Marius capere intendit.* CII, 1. *Pervenit in oppidum, quo intenderat.* CVII, 7. *Quo ire intenderant, perventum est.* v. etiam annotata ad c. CIV, 1. Simul notandus Weisii error, qui in-

fide popularium minus crederet; ita, quocumque in-
2 tenderat, res advorsae erant. Sed inter eas moras
repente sese Metellus cum exercitu ostendit; Numidae ab Iugurtha pro tempore parati instructique;
3 dein proelium incipitur. Qua in parte rex pugnae

tenderat plusquamperfectum pro imperfecto positum esse censet. Quod falsum esse quivis facile videbit, qui reputaverit, *consilium* semper praecedere rem effectam, eoque recte illud verbum, in quo consilii notio inest, plusquamperfecto enunciari. Non alia ratio est, cur verba *posse*, *velle*, *licet*, *placet* ad futurum tempus relata et cum alia actione consociata futuro exacto ponantur, dum alterum verbum futuro primo effertur. De qua re perquam prudenter Augustus Matthias in Excursu ad Cic. or. in Catil. IV, 6, 11. p. 239. „Mihi, inquit, in his Romani id spectasse videntur, quod, etiamsi actiones, quae verbis *posse*, *velle*, etc. declarantur, continuari necesse sit, dum actio ab iis profecta perficitur, tamen *potestas*, *voluntas*, etc. praecedere etiam debent ipsam rem, nec quisquam unquam rem aggreditur, nisi potestas ac voluntas eam et suscipiendi et perficiendi antea affuerit."

§. 2. et 3. *instructique*] In multis codd. additur *sunt*, in duobus *erant*, sed non eodem loco. Recte vero abest verbum substantivum a codd. Putschii, Gruteri, Leidd. excepto K., Mark. *Γ*. *Δ*. Bodlei. Sen. Fabr. 1. 2. Eccard. Guelf. 2. 10. 12. Berol. 1. 2. Misn. Paris. b. c. x. z. — *Pugnae* deest in Sen. 2. Heuss. Guelf. 4. 11. et Med. 9. Omisit Cortius, recoquens cramben suam de brevitate Sallustiana, quae istam vocem tanquam supervacaneam respuat; ei credidit Gerlachius tum, quum in Ven. 1. invenisset *rex adfuit pugnae*. Sed egregium acumen suum in Commentt. p. 311. his verbis proditum: „unde *patet* *pugnae* a librariis additum," nihili esse in ed. min. ostendit, ubi ad vulgatam rediit. Merito. Nulla enim caussa est, cur pauci codd. protritae auctoritatis longe praestantissimis praeferantur. — Post *certatum* pauci libri adiiciunt *est*, quo non est opus. — In verba *ceteri eius milites* plurimi libri *omnes* inserunt; sed quum hoc vocabulum in aliis post *ceteri*, in aliis post *eius* collocatum sit, a Bern. vero 1. Erl. Misn. Ven. 1. Min. 2. Med. 4. et Barber. 5. absit, hoc satis certum documentum est, a librariis profectum esse, quibus Sallustii verba ad perspicuitatem vel gravitatem sententiae non sufficere viderentur. Perverso

affuit, ibi aliquamdiu certatum; ceteri eius milites primo congressu pulsi fugatique. Romani signorum et armorum aliquanto numero, hostium paucorum potiti; nam ferme Numidas in omnibus proeliis magis pedes quam arma tuta sunt.

igitur iudicio Cortius verba *eius milites*, quae in omnibus codd. constanter servantur, eiicienda duxit, *omnes*, plus quam suspectum, retinuit. — Pro *congressu* Cortius inconsulto invexit *concursu*, quod tantummodo exstat in Fabr. 1. 2. Guelf. 6. Leid. H. et Goerlit., sensu quidem eodem, sed exigua auctoritate improbandum. — Melius idem editor in sequentibus *et*, quod in permultis codd. et edd. ante *aliquanto* legebatur, ope aliquot codd. sustulit; ii sunt Vin. 1. Guelf. 3. 10. 11. 12. quibus postea accesserunt Paris. E. Z. et Misn. Scilicet sibi opponuntur *aliquanto numero* et *paucorum*, structura verbi ita variata, ut interdum fieri ostendimus ad Catil. XXXIII, 1. p. 153. Quod quamquam luce clarius est, Weisius tamen, ut plurimas edd. veterum sordes repetiit, ita ineptam revocavit Gryphianae utriusque et Putschianae editionis scripturam: *Romani signorum et armorum, et aliquanto numero hostium potiti.* Vides, neminem ita scribere posse, nisi qui nesciat *aliquantum* significare *satis magnum* (cf. notata ad Catil. VIII, 2. p. 44. Iug. LXXIX, 4. et 7. LXXXVI, 4. CV, 4.), cui prorsus repugnant sequentia, quibus auctor *paucos* captos esse ostendit, propter fugae consuetudinem. Praeterea, qua prudentia *paucorum* omitti possit, quod vocabulum ad unum omnes codd. tenent, non assequor. — Pro *tuta sunt* multi codd. *tutata sunt*, alii *tutati sunt*. *Tuta* exstat in Commel. Naz. Palat. 2. Pembroch. Mark. Γ. Bas. 1. Fabric. 1. Eccard. Guelf. 1. 2. 3. 4. 9. 10. Leid. A. D. F. I. Ven. 1. Vatic. 3. m. p Med. 1. m. sec. Paris. A. b. z. Tur. 1. m. pr. et Goerlit., idque primitus in textu fuisse certo intelligitur ex eo, quod *Numidas* in Bas. 1. m. pr., Fabric. 1. m. pr., Tur. 1. m. pr., Tegerns., Paris. c. z depravatum fuit in *Numidis*, quem casum scribae comminisci non potuissent, nisi *tuta*, in antiquissimis exemplis repertum, pro adiectivo habuissent. Id ipsum tamen Gerlachius in ed. novissima scripsit; sed quomodo *arma alicui tuta esse* possint, quamquam ipse haud dubie scit, alios docere omisit. *Tutatus* autem quum multo usitatior perfecti forma sit, quam *tutus* (v. ad c. LII, 4. Drakenborch. ad Liv. X, 37, 2. Oudendorp. ad Frontin. Strateg. II,

LXXV. Ea fuga Iugurtha, impensius modo rebus suis diffidens, cum perfugis et parte equitatus in solitudines, dein Thalam pervenit, in oppidum magnum et opulentum, ubi plerique thesauri filio-
2 rumque eius multus pueritiae cultus erat. Quae postquam Metello comperta sunt, quamquam inter

12, 3.), neutiquam hoc ex illo factum putes, sed contra *tutata* aeque ac *tutati* pro interpolatione *tuta* vocis habebis. Ceterum nota verbum attractione ad nomen secundariae enunciationis esse relatum, quod in *comparativis* enunciationibus frequenter fieri docuit Kruegerus de Attract. Ling. Lat. §. 29. p. 67 sqq. cf. Catil. XXV, 3. *Ei curiora semper* *o m n i a*, *quam decus atque* *p u d i c i t i a* *f u i t*. Iug. L, 6. *Sin opportunior fugae* *c o l l i s*, *quam* *c a m p i* *f u e r a n t*. De vi perfecti diximus ad c. XVII, 6. Eo significari id, quod *fieri solet*, h. l. etiam ostendit addita *ferme* particula. — Quod *magis* in Cortii editione post *pedes* comparet, vel editoris vel typothetae errore factum est; neque enim ipse quicquam de ea re monuit, neque ullus cod. hunc ordinem habet.

LXXV. §. 1. *impensius modo*] Pessime Weisius *modo* vi adverbii pro *tantummodo* positum censet, de comparativo *impensius* valde securus. Qui incorrupto iudicio praeditus est, non dubitabit, quin sit *supra modum*, ut c. XLVII, 3. *Impensius* enim valet validius ac vehementius; cf. Cic. Epp. ad Famm. XIII, 64, 5 Sueton. Claud. c. XI. — *I n* *oppidum* satis certam scripturam esse non affirmaverim, multi enim codd. *i d* *oppidum* habent, quo modo nova enunciatio satis bene ad praecedentem accommodari potuit. Neque displicet, quod in Vatic. 5. et Med. 7. *in* pariter atque *id* abest, ita ut *oppidum* appositionis vi ad *Thalam* referatur, quemadmodum apud Ciceronem Rull. II, 28, 76. *C a p u a m* *colonia deducetur*, *u r b e m* *amplissimam atque ornatissimam*. Sed in sensu harum lectionum fere pari *in* praetulimus, quia plurimis optimisque libris sustentatur; nam, ne alios nominemus, ita exstat in Commel. Naz. Bas. 1. Sen. 1. Fabric. 1. Tur. 1. Teg. Berol. 2. Goerlit. Paris. b. c. x. z. Vix est autem quod moneatur, praepositione posita sequentia verba ex *pervenit* apta intelligi, sine *in* ad nomen pertinere. Ob codicum plurimorum consensum etiam statim post probandum *u b i* *plerique*; nam quod aliqua librorum pars habet *ibi-*

Thalam flumenque proximum, spatio millium quinquaginta, loca arida atque vasta esse cognoverat, tamen spe patrandi belli, si eius oppidi potitus foret, omnis asperitates supervadere, ac naturam etiam vincere aggreditur. Igitur omnia iumenta sarcinis 3 levari iubet, nisi frumento dierum decem; ceterum

que plerique ferri potest (cf. c. LXXVI, 6.), quamquam oratio demonstrativo paullum inelegans fit. — *Filiorum pueritiae cultus* quid sit, bene explicavit Herzogius ad Catil. XLVIII, 2; intelliguntur enim omnia, quaecunque ad *pueros regio more excolendos educandosque pertinebant*, velut domus ipsa, varia supellex, familia, puerorum educatores, et quae sunt alia huius generis, ad ornatum et magnificentiam regiam necessaria. Gerlachius, qui *cultu* tantummodo significari censet aurum, argentum, gemmas ac vestes, non satis ad potestatem *pueritiae* vocis videtur attendisse.

§. 2. *comperta sunt*] *Sunt* Cortius omisit, nihil de suis codd. monens; sed quum relicui omnes teneant, incuria excidisse videtur. De verbo *compertum* v. ad c. XVII, 2; de vi dativi ad c. XLVI, 2. — Ante *spatio* longe plurimi libri *in* addunt; quod quum a Latinorum usu valde abhorreat, Cortio assentimur, qui praepositionem abiiciendam censuit, licet duo codd., Guelf. 9. et Min. 2., addicant; neque est quod dubites, voculam ex ultima praegressi vocabuli littera ortam esse. Distantia autem duorum locorum legitime solo ablativo significatur; cf. infra c. XCI, 3. *Marius pervenit in locum, ab Capsa non amplius duum millium intervallo.* CVI, 5. *Iugurtham circiter duum millium intervallo ante consedisse.* Livii exempla Drakenborchius ad VI, 32, 9. contulit haec: XXV, 9, 3. *Ipse quindecim ferme millium spatio castra ab Tarento posuit.* XXV, 40, 9. *Ab hoste quattuor ferme millium intervallo consedit.* Ex quibus locis pariter intelligitur Romanos in mensura itinerum significanda *passuum* omittere solitos fuisse. Praeter c. XLVIII, 3. et locos a Cortio ascriptos, Liv. XXXVI, 10, 11. *Oppidum Gonni viginti millia ab Larissa abest;* id. XLI, 19, 9. *Urbs, quae fere duodecim millia ab castris Bastarnarum aberat,* vide plura apud Drakenborch. ad Liv. VI, 32, 9. ut XXV, 11, 8. XXVIII, 37, 4. XXXII, 6, 2. XLV, 10, 4. — *Patrare bellum* explic. ad c. XXI, 2. — Pro *oppidi* pauci codd. satis inepte habent

4 utres modo et alia aquae idonea portari. Praeterea conquirit ex agris quam plurimum potest domiti pecoris, eoque imponit vasa cuiusque modi, sed ple-

oppido. Eo Cortius permotus est, ut verba *si eius oppidi potitus foret* uncis includeret, in nota subiiciens: „nihil verius, quam haec ab glossa esse profecta.“ Sed has nugas esse, verissimum!

§. 3. *iumenta sarcinis levari iubet, nisi frumento dierum decem*] Per quandam attractionem zeugmati affinem *levari*, quod priori tantum membro convenit, etiam ad posterius refertur. Sensus est enim: iubet iumentis, *detractis* sarcinis, *non maius onus imponi*, quam frumentum decem dierum; quae sententia eo efficitur, quod notio *minuendi oneris impositi* commutatur cum notione *parvi oneris imponendi*. — *Aquae* deest in Guelf. 3. et Inc. 2., quod Cortius perperam probat. Licet enim *idoneus* grammatice sine casu poni possit, tamen h. l. ipsa res postulat *aquae* addi, quum sine ea voce sententia obscura evadat. — *Portari* absolute quidem positum est, ita tamen, ut ad sententiam explendam cogitatione addatur *ab iumentis*.

§. 4. *eoque imponit*] Ita recte edidit Cortius. Gerlachius *que* abiecit, codd. Heuss. Sen. 2. Commel. Leid. L. Med. 2. 7. 8 inconsulto secutus. De structura *imponere* verbi diximus ad c. XLVII, 2. *Eo* scilicet adverbium est, ad eum modum usurpatum, quem illustravimus ad Catil. V, 2. et ad Iug. XIII, 5. — *Sed* ante *pleraque* omisit Cortius, nihil de suis codd. dicens. Nos cum Gerlachio revocavimus, quum pauci tantum libri, neque ii auctoritate insignes, ignorent, sensus autem valde commendet, quippe quo praegressa dictio ad angustiorem quandam notionem astringatur; v. ad c. LXXXV, 15.

§. 5. *Metello dederant*] *Dederant* omnes fere libri habent, cuius loco in antiquioribus edd. legitur *dediderant*, quod Weisius nuper repetiit; sed id huic loco minime aptum esse intelliges ex nota ad c. XXXII, 5. p. 198. — *Metello*, quod omnes codd. tuentur, fortasse offendat aliquem, quum tota enunciatio ad Metellum referatur. Sed quamquam dicere possis, negligentia auctoris Metelli nomen, proximo verbo *imperat* contentum, in secundaria enunciatione iterum positum fuisse, tamen perspicuitatis caussa id factum esse concedas, quum pronomini, quod cum *dederant* coniungatur, vix locus sit. — Pro *portaret* Cortius ex uno Guelf. 11. scripsit *portarent;* quod cur damnandum sit diximus ad Catil.

raque lignea, collecta ex tuguriis Numidarum. Ad 5
hoc finitumis imperat, qui se post regis fugam Metello dederant, quam plurimum quisque aquae por-

XXXVII, 6. p. 173. — *Forent*, quod cum Grutero et Bipp. edidimus, veram putamus scripturam, quamquam dubia nititur fide codicum. Nam licet in omnibus edd. antiquioribus ita scriptum sit, tamen neque Gruterus, neque Wassius, neque priorum quisquam de codicum scriptura verbo monuit. Hoc silentium eo admodum suspectum fit, quod in iis, qui postea ab Cortio, Havercampio et Gerlachio collati sunt, fere omnibus, quemadmodum etiam in nostris, est *fuerit*; in Guelf. 3. *fuerint*; in Bas. 4. *fuerunt*; in Franc. et Vatic. 2. *sint*; in Bern. 1. *foret*, et in uno, quantum coniici potest, Guelf. 8. *forent*. Ex his *fuerint* Cortio probatum, *fuerit* Gerlachio; sed utrumque grammaticae repugnat. Nam quod Basileensis editor dicit: „perfectum ἀορίστως positum videtur, cf. Virg. Aen. VI, 78. *magnum si pectore possit excussisse deum*," id multum a vero abhorret, quum neque Virgilii locus aoristi potestatem habeat, neque haec aoristi potestas ad *coniunctivum* pertineat (cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 76, 10.), neque, si in hoc modo inesset, Sallustii sententiae conveniret. Qui enim *aoristo* locus esse potest in *certo ac definito* aliquo tempore *constituendo?* Huc accedit, quod, si *fuerit* scripseris, ut plurimi codd. suadent, id non ad aliam vocem, quam aut ad *Metellum* aut ad *aquam* aut ad *quisque* referri potest; sed verbo ad *Metellum* relato sententia inepta fit, ad *aquam*, incommoda, quoniam Metelli imperium, *ut praesto adessent*, rectius ad *homines*, qui aquam portare iussi erant, quam ad aquam ipsam spectat, eamque ob caussam ne ad *quisque* quidem trahi licet, siquidem pluralis numeri notio in hac sententia ita praevalet, ut interposito in secundaria enunciatione pronomine obscurari nequeat. Quae difficultates quum tollantur omnes, si *forent* scripseris, hoc ipsum satis commendat rationem nostram, quam ducibus Guelf. 8. et Bern. 1. inivimus, quodammodo etiam iuvante Franciani scriptura *sint*, quae interpolatio haud dubie non ad *fuerit*, sed ad *forent* pertinet. Corruptela autem huius loci quum antiquissima sit, tum eo orta videtur, quod scriba quidam, ratus *praesto esse* de Metello ipso intelligendum esse, *forent* in *fuerit* mutavit. Cortius, quod in tanta eius audacia non mireris, non solum haec tria verba, sed etiam *prae*, in *praedicit*, tanquam ab interpolatore profecta, deleri cupit. *Praedicit* autem minime sollicitandum est, quippe quod ver-

taret; diem locumque, ubi praesto forent, praedi-
6 cit; ipse ex flumine, quam proxumam oppido aquam
supra diximus, iumenta onerat; eo modo instructus
7 ad Thalam proficiscitur. Deinde ubi ad id loci ven-

bum saepissime idem valeat atque *iubere*, vel *imperio aliquid constituere*; cf. Bremium ad Nep. Themist. c. VII, 3. *Iis p r a e d i x i t, ut ne prius Lacedaemoniorum legatos dimitterent.* Tacit. Ann. II, 79, 2. *Piso respondit affuturum, ubi praetor — diem p r a e d i x i s s e t.* v. Boetticheri Lex. Tacit. h. v. p. 367. Hottinger. ad Cic. de Divin. I, 24, 48.

§. 6. et 7. *quam proxumam oppido aquam*] Relativum quum novae enunciationis *obiectum* sit, genere debebat cum *flumine* vocabulo congruere. Nihilominus ex interpolatione *quod* scriptum est in Fabric. 2. Guelf. 12. m. pr. Med. 8. 9. Misn. et Goerlit.; nam attractionis vi pronomen sequitur naturam nominis, quod *praedicatum* est, de qua structura diximus ad Cat. VII, 6. p. 41, LI, 14. Uberrime eam rem persecutus est Kruegerus in libro de Attract. Ling. Lat. §. 36 sqq. p. 88. 1. sqq. — *Ad Thalam*, cf. ad c, LVII, 1. — Post *ventum* pauci codd. addunt *est*, quod editores in tam exigua fide non receperunt. — Pro *quo* sat multi libri habent *quod*, velut Commel. Naz. Bas. 1. Fabr. 1. Teg. Sen. 1. 2. Heuss. Guelf. 1. 2. 6., Leidd. omnes, Paris. b. c. z. Ceteri in recepta lectione consentiunt, quam minus probabile est ex altera ortam esse, quam contra. Non assequebantur enim scribae ex praegresso *ventum* ad *quo* supplendum esse *venire*, quod Bas. 4. ex glossa habet; cf. Cic. de Off. II, 22, 79. *Atque ne illam quidem c o n s e q u u n t u r, quam p u t a n t, gratiam;* sc. *se consecuturos.* Terent. Adelph. III, 4, 8. *Nisi f a c i e n t quae illos a e q u o m s t, haut sic auferent;* supple *facere.* Sall. Iug. LXXXV, 38. *Maiores illis virtutem non r e l i q u e r e, neque p o t e r a n t,* sc. *relinquere.* Quintil. I, 5, 72. *Nova verba non sine quodam periculo f i n g i m u s. Audendum tamen;* sc. *fingere.* Praeterea in oculos incurrit neque per se recte dici *praecipere alicui locum*, et perperam relativum referri ad *id*, quum non pronominis, sed *loci* significatio primaria sit. Scilicet *ad id loci* voces coniunctae valent eo, cui sensui legitime respondet *quo*. Ceterum mirifice hallucinatur Cortius, qui sententiam sic supplendam censeat: *quo ut aquam comportarent* Numidis praeceperat. — *Ut ea modo* i. e. *ut ea i a m s o l a,* contra vulgarem usum *modo* non

tum, quo Numidis praeceperat, et castra posita munitaque sunt, tanta repente coelo missa vis aquae dicitur, ut ea modo exercitui satis superque foret. Praeterea commeatus spe amplior, quia Numidae, 8

ad id relato, quod parum adest, sed ad id, quod superest. — De structura adverbiorum *satis superque* cum *esse* coniunctorum cf. notata ad c. VII, 6. et ad c. XIV, 11.

§ 8. *in nova deditione*] Recte Cortius annotavit *nova* dictum esse pro *recenti*. *Novum* enim dicitur, quod quum antea non esset, nunc exstitit atque est; *recens* nuper demum et ex brevi tempore esse coepit; illud *rem* designat inusitati et insoliti *generis*, a prioribus et antea cognitis diversam, hoc tantummodo ad *tempus* pertinet et nihil aliud indicat, quam non multum temporis effluxisse, ex quo aliquid factum sit. *Novo* oppositum est *antiquum*, i. e. id, quod olim fuit, sed nunc non amplius exstat et iam diu esse desiit; *recenti* oppositum est *vetus*, i. e. id, quod iam ex longo tempore est ac diu iam duravit. Praeivit hanc explicationem Ludov. Doederlin. Synonymm. Latt. Vol. IV. cap. 111. §. 4. p. 83. et §. 21. p. 95 sq. secutus P. Manutium ad Cic. Epp. XI, 21.; planeque congruunt, quae Cicero Tusce. III, 31, 75. de vi *recens* et *vetus* vocabulorum disseruit. Ita apud Tacit. Ann. I, 48, 1. *Germanicus defectoribus dandum adhuc spatium ratus, si r e c e n t i exemplo sibi ipsi consulerent, — r e c e n s exempl.* intelligitur paullo ante (cf. c. 44, 2.) editum; sed id ipsum per se spectatum *novum* erat. A vero autem aberravit Herzogius, qui ad Catil. XXXVII, 2. p. 191. *novum* oppositum censet *veteri*, seductus Livii locis VIII, 17, 1. *N o v i consules a v e t e r i b u s exercitu accepto;* et IX, 24, 1. *Consules exercitum accipiunt, magna parte v e t e r u m militum dimissa n o v i s q u e cohortibus in supplementem adductis.* Scilicet *novi* dicuntur *consules*, non quia *nuper* magistratum inierunt, sed respectu *prioris* vitae suae, ubi consules *non erant*; neque aliter *novae cohortes* intelligendae sunt, non *proximo* demum tempore conscriptae, sed factae ex hominibus, qui *antea nondum* stipendia fecissent; cf. Iug. LXXXVII, 3. Contra *veteres* consules sunt, qui iam per longum tempus, i. e. per integrum annum, consulatum gesserunt, sicut *veteres* cohortes dicuntur, quae iam per longum tempus militarunt, unde *veterani* dicti. Nostro autem loco *nova deditio* nullo modo esse potest ded. a quavis alia deditione diversa,

sicuti plerique in nova deditione, officia intenderant.
9 Ceterum milites religione pluvia magis usi, eaque res multum animis eorum addidit; nam rati sese dis immortalibus curae esse. Deinde postero die, contra
10 opinionem Iugurthae, ad Thalam perveniunt. Oppidani, qui se locorum asperitate munitos crediderant,

sed aperte significatur deditio *nupera* neque longo tempore ante facta. Nam quo longius tempus a deditione aliqua elapsum est, eo remissiores ac negligentiores plerique fiunt in officiis praestandis, ad quae cum fide obeunda primo tantum tempore prompti paratique esse solent. Sallustius igitur incuria quadam constantem vocis *novus* usum neglexisse videtur, nisi forte hanc interpretandi viam ineas, ut dicas *deditionem* h. l. esse *statum deditorum*, qui cum statu *ante deditionem* comparatus *novus* sit. Igitur hic verborum sensus foret: sicuti plerique *in novo statu per deditionem orto.* — *Officia intenderant* est: officiis intenta cura et prolixis studiis satisfecerant. Nam *intendere aliquid* significat *augere*, *acuere*, *incitare;* cf. Tacit. Hist. I, 12, extr. *Inhiantes amicorum cupiditates ipsa Galbae facilitas intendebat.* id. I, 24, med. *Largitionem Otho praemiis intendebat.* cf. Boetticheri Lex. Tac. h. v. p. 282.

§. 9. et 10. *religione*] In paucis codd. ab interpolatoribus male *pro* vel *ex* additum est; vim ablativi ostendimus ad Catil. XXXI, 3. Ceterum *religionem* h. l. significare pietatem deorum auctoris ipsius verbis sequentibus *rati sese* etc. declaratur. — Pro *addidit* Weisius scripsit *addiderat*, ut est in Leid. E. F. Inepte idem annotat: „plusquamperfectum, ut saepe, pro perfecto aut imperfecto." — *Multum addidit* dictum est ut c. XLII, 1. *Gracchorum maiores multum reipublicae addiderant.* cf. LXXIII, 4. XCIV, 2. — *Locorum asperitas* non intelligenda est de urbe, *natura* et *operibus* (cf. ad c. LVII, 1.) *firma;* sed *loca* sunt regiones circa urbem, quarum *asperitas* constabat vastitate et aquae penuria spatio quinquaginta millium, cf. supra §. 2. Eadem auctor refert de Capsa urbe c. LXXXIX, 4. *Capsenses muniti advorsum hostis non moenibus modo et armis atque viris, verum etiam multo magis locorum asperitate. Nam praeter oppido propinqua alia omnia vasta, inculta, egentia aquae, infesta serpentibus.* Quare *munitos* est *tutos*, eo, quod neminem ad se *accedere* ausu-

magna atque insolita re perculsi, nihilo segnius bellum parare; idem nostri facere.

LXXVI. Sed rex, nihil iam infectum Metello credens, quippe qui omnia, arma, tela, locos, tempora, denique naturam ipsam, ceteris imperitantem, industria vicerat, cum liberis et magna parte pe-

rum esse confiderent. — Pro *nihilo segnius* Cortius coniecit scribendum esse *n. sequius*, quod haud necessarium est. Vulgata enim significat *nihilo minus intenti, neque remissa cura;* cf. Liv. VII, 18, 10. *Consules, relicti a parte populi, per infrequentiam comitia nihilo segnius perficiunt;* v. Iac. Gronov. ad eund. XXVI, 12, 3. — *Bellum* i. e. defensionem ac *pugnam*, cf. ad Catil. IX, 4.

LXXVI. §. 1. *nihil infectum M. credens*] Hoc ordine verba exstant in Fabric. 1. 2. Bas. 1. 4. septem aliis Cortii, Tur. 1. Erl. Teg. Bern. 1. 3. Paris. b. c. x. z. Berol. 1. 2. Misn. Goerl. In ceteris et in vulgata est *nihil Med. inf.* Sensus vocis *infectum* est, nihil esse, quod Metellus *perficere non posset.* Quae enim participia perfecti pass. in adiectivorum naturam abierunt, ac deposita *praeteriti* temporis significatione rei statum aliquem aut condicionem *perpetuam ac constantem* designant, ea proxime accedunt ad sensum adiectivorum in — *bilis* exeuntium, secundum eam rationem, quae inter caussam et effectum obtinet. Nam uti res, quae non potest perfici, eo ipso *infecta* est atque manet, ita rursus quae constanter *infecta* est, pro tali habenda est, quae perfici nequeat. Non alia natura est earum vocum, quarum exempla afferemus. cf. supra c. XLIII, 5. *Metellus advorsum divitias invictum animum gerebat,* i. e. vinci nescium, vel qui vinci non posset. Hertel. ad Tacit. Agric. c. XVIII, p. med. *Lectissimos auxiliarium ita repente immisit, ut hostes nihil arduum aut invictum crediderint sic ad bellum venientibus.* ibid. c. XXXIII, in. *Agricola laetum et vix munimentis coercitum militem accendendum adhuc ratus.* Sall. Iug. XCI, 7. *Genus hominum mobile, infidum, neque beneficio neque metu coercitum.* c. II, 3. *Animus incorruptus, aeternus, agit atque habet cuncta.* Plin. H. N. XII, 14, 30. *Mare scopulis inaccessum.* cf. Boetticheri Lex. Tacit. v. particip. n. 3. p. 340. Ruddiman. Institt. Gramm. Vol. II. p. 374. IV, 1. Periz. et Bauer. ad Sanct. Minerv. I, 15. p. 164. Weberi Exercitat. Styli Lat. Vol. I.

cuniae ex oppido noctu profugit. Neque postea in ullo loco amplius uno die aut una nocte moratus simulabat sese negoti gratia properare; ceterum proditionem timebat, quam vitare posse celeritate puta-

p. 119. n. 32. Heusinger. ad Cic. de Off. I, 17, 9. Eadem ratio est Graecorum adiectivorum verbalium in τός exeuntium; v. Buttmanni Gramm. Gr. amplior. §. 102. not. 5. p. 461. Matthiae Gr. Gr. ampl. §. 220. p. 420. Neque negligendum quod Walchius ad Taciti Agricol. p. 352. monuit, haec participia propterea in hunc sensum usurpata fuisse, quod adiectiva in *ilis* deessent. — *Omnia* saepe appositione plurium substantivorum illustrari diximus ad Cat. XXX, 4. p. 139. cf. etiam Iug. XCIV, 5. — *Locos* habent libri Gruteriani, in quibus Naz. et Commel., Bas. 1. Fabr. 1. 2. Acad. Erl. Teg. Bern. 1. 3. Paris. b. c. x. z. Berol. 1. 2. Misn. Goerlit. Ceteri *loca*. Utraque forma quum in usu sit, (v. XVIII, 4. LIV, 6. coll. c. LXVI, 1. XCVII, 1.) non contemnendorum codicum auctoritatem secuti sumus. — *Ceteris* vix dubium est, quin masculino genere intelligendum sit, quum Metellus ceteris, vel hominibus vel ducibus opponatur. — *Industria*, quam vocem Doederlinus Synonymm. Lat. Vol. I. p. 120. acute a verbo *induere*, i. e. subire, suscipere aliquid, derivandam putat, eius est, qui magno ac strenuo animo ad res gerendas sese offert, qui negotiis se non subducit, sed quaecumque agenda sunt impigre aggreditur. Differt igitur a *diligentia*, quae cernitur in re aliqua tanta cura et tam accurate tractanda, ut nulla eius pars negligatur; cf. Doederl. l. l. p. 121. §. 10. et Daehnium ad Nep. Themist. c. I, 3. Eo fit, ut *industriae* laus latius pateat et magis generalis sit (cf. Iug. I, 2. IV, 7. XCV, 4.), *diligentia* plerumque in rebus certis ac singulis spectetur. Illa igitur magis ad *virtutem* accedit, eamque ob caussam saepe cum hac ipsa voce coniungitur, ut praeeunte Ruhnkenio ad Rutil. Lup. II, 2. p. 78. observavit Herzogius ad Catil. XXXV, 3. p. 178. De sententia ipsa, qua *natura vinci* dicitur, cf. Caes. B. G. VI, 43. ibique Herzogium. — *Uno die* cum Gerlachio scripsimus ex Naz. Bas. 1. Leid. L. Bern. 1. 3. Erl. Paris. b. c. x. z. Berol. 1. Misn. Goerl. multisque aliis; alii *una die* habent, quemadmodum Cortius vulgatam secutus edidit. Repetitum numerale ante *nocte* in paucis libris deest; quod quamquam fieri potest, tamen facile senties iteratam vocem multum ad sententiae vim addere; cf. quae de simili

bat; nam talia consilia per otium et ex opportunitate capi. At Metellus, ubi oppidanos proelio in- 2
tentos, simul oppidum et operibus et loco munitum
videt, vallo fossaque moenia circumvenit. Deinde 3

re diximus ad Catil. c. LI, 40. p. 259. — *Ceterum*, quo de v. ad c. II, 4., *timebat* ita opponit praegresso *simulabat*, ut significet *re vera autem*. — Pro *vitare* in paucis codd. scriptum est *vitari*, ignorantia scribarum, qui subiecti ellipsin non concoquerent; v. ad c. XIV, 3. p. 73. CVII, 4. CIX, 1. CXIV, 2. Grysar. art. Lat. scribendi p. 33 sq. — Quae sequuntur aperte pendent ex verbo *putabat;* cuius structurae ignari librarii in aliquot codd. scripserunt *capi solent*, in aliis *capiuntur*. — *Ex* praepositionis potestatem illustravimus ad Cat. XII, 2.

§. 2. *proelio intentos*] *Proelio*, quod Faber fidenter pro dativo habet, utrum tertius an sextus casus sit, dici non potest; nam utrumque licet, ut demonstravimus ad Catil. II, 9. p. 14. — Verba *operibus* et *loco* quomodo sibi opposita sint dictum est ad c. LVII, 1. et ad LXI, 1. — *Vallo moenia circumvenit* pro *circumdedit* sive *cinxit*, paullo insolentius dictum videtur, quamquam Sallustius saepe *circumvenire* ita usurpat, neque alii hoc usu abstinent; cf. supra c. LXVIII, 1. *Pervenit in planitiem locis paullo superioribus circumventam.* LVII, 2. *Moenia exercitu circumvenit.* Caes. B. C. III, 97, 2. *Montem opere circumvenire instituit.* Tacit. Ann. II, 6, 3. *Rhenus modicas insulas circumveniens.* De re ipsa v. notata ad c. XXIII, 1.

§. 3. *deinde locis — tutari*] Totus hic locus in codd. haud uno modo turbatus satis bene a Cortio emendatus est. Primum enim expulit *iubet*, quod ante *locis* plurimi libri ostendunt; sed deest in aliquot codd. Palmerii, Vinar. 1. Vrat. 1. Flor. 1. Med. 2. Berol. 2. Paris. z. Praeterea erasum est in Tur. 1. ac versui superscriptum in Paris. z.; in aliis autem alio loco comparet, velut in Fabr. 2. post *copia*, in Ven. 1. Leid. M. et Barber. 5. post *opus*, in Ven. 2. Vat. 1. 3. post *iacere*, denique in Med. 4. et 8. post *deinde* ac simul post *tutari*. Quae tantae discrepantiae clare ostendunt *iubet* a scribis esse profectum, qui infinitivos historicos in hac enunciatione haberi ignorantes, expeditiorem structuram quaererent, non reputantes nisi simul istos infinitivos in passivam formam mutarent, *iubet* interposito ne Latinam quidem constructionem fieri.

locis ex copia maxume idoneis vineas agere, aggerem iacere, et super aggerem impositis turribus opus et administros tutari. Contra haec oppidani festi-

Gerlachius, qui *iubet* in textu ed. mai. expressum in Commentt. p. 312. recte damnat, paullo post in ed. min. lectoribus indigno modo illudens, spuriam vocem repetiit, quam Weisius quoque, ut falsa omnia, amplectitur. In tali re autem narranda non opus esse *iubere* verbum, monuimus ad c. LIV, 6. — Tum partem codicum alia corruptela invasit; nam in nonnullis Glareani, Guelf. 2. Leid. C. G. L. Erl. Berol. 1. 2. Guelf. 3. m. pr. Tur. 1. m. sec. et in quinque Itall. ante *locis* additum est *duobus*. Quod quamquam apparet propter verba *ex copia* insertum esse, tamen difficile est dictu, cur interpolatores *duobus* potissimum locis, neque pluribus vineas actas esse opinarentur. Sed luce clarius est incertum aliquem numerum significare verba *maxime idoneis* relata ad proximas voces *ex copia*, quarum quae sententia sit iam diximus ad c. LIV, 9. Inepte autem Langius: „*duobus*, inquit, ob sequentia *ex copia* vix reiiciendum videtur. Nam haec aliter explicari non possunt, ac *ex omnibus locis*.“ — Porro incredibilem rem Sallustium narrantem fecerunt librarii, post *vineas agere* inferentes *superque eas*, quod absurdum esse et res ipsa clamat, et plerique omnes editores pro certo habent. Glossam, quam haud dubie proximum *super*, vel loco motum, vel versui superscriptum, genuit, produnt etiam multae discrepantiae; nam pro *superque eas* in Guelf. 1. et Vin. 1. est *super easque*, in Guelf. 6. *super eos*, in Leid. M. *super eas*, in Heuss. et Sen. 2. *superque*; contra in Fabric. 2. desunt verba *iacere et super aggerem*, in Venet. 4. *et super aggerem*, in uno Putschii *super* ante *aggerem*; in Berol. 1. autem pro *iacere et super aggerem* legitur *iacere superque agg.*, quibus corruptelis inter se confusis et conflatis facile intelligitur, quomodo vulgaris codicum scriptura oriri potuerit. Sallustii manum paene integram solus servavit Vatic. 3. a quo voces *superque eas* plane absunt, nisi quod pro *v. agere, aggerem i.* habet *v. agere et agg. i.* Quod Gerlachius autem propter Venet. 4. totum locum sic constituendum censet: *dein locis, ex copia maxume idoneis, vineas agere, aggerem iacere, impositis turribus opus ministros tutari*, omissis non solum spuriis verbis *superque eas*, sed etiam *et super aggerem*, id est satis certa temere in suspicionem vocare. Affuisse autem ista verba primitus in contextu, ipsae depravationes supra allatae do-

nare, parare; prorsus ab utrisque nihil relicuum fieri. Denique Romani, multo ante labore proeliisque fatigati, post dies quadraginta, quam eo ven-

cent, quae nullo modo potuissent oriri, si Sallustius ita scripsisset, ut Gerlachius coniecit. Neque obscurum est, verba a Basil. editore damnata perspicuitatis caussa ab auctore addita esse; non enim omnes turres super aggerem imponebantur. — Verba *opus et administros tutari* plerique codd. tenere videntur. Gerlachius tamen, ne minima quidem discrepantia in varr. lectt. notata, in textu edidit *opus ad ministros tutari*, quasi omnes in ea scriptura conspirarent, et nihil esset cur displiceret. Sed ita tantum inveni in Berol. 1., in Misn. vero, Vinar. 1. et Leid. M. est *opus administris tutari*, in Fabric. 2. *opus et administrantes t.*; in Inc. 1. Guelf. 12. et Leid. C. *op. et ministros t.*; in uno Vat. 5. *opus ministros tutari*, ceteri autem Italici cum vulgato consentire videntur. Ex his ut patet copulam exiguà codd. auctoritate a Gerlachio omissam esse, ita etiam loquendi usus plane obest, quominus id fiat; v. quae de copulae ellipsi inter duo vocabula dixi ad c. XXXVIII, 9. et ad LXII, 1. Non minus inconsulte *ministros* scriptum pro *administros*, quod codicibus aeque ac loquendi usu confirmatur. In re militari enim *administer* et *administrare* peculiariter dicitur de iis, qui negotia cuiusque generis ad bellum aut pugnam pertinentia obeunt; cf. infra c. XCII, 9. *Milites neque pro opere consistere, neque inter vineas sine periculo administrare.* Caes. B. G. VII, 81. *Galli fundis, sagittis, lapidibus nostros de vallo deturbare, reliquaque, quae ad oppugnationem pertinent, administrare.* Igitur h. l. *administri*, sc. *operis*, intelligendi sunt qui vineas agerent et aggerem iacerent et in ipso aggere oppidanos impugnarent. De *vineis* ac *turribus* v. ad c. XXI, 3; de *aggeribus* cf. Herzog. ad Caes. B. G. II, 12. p. 123.

§. 4. et 5. *festinare, parare*] *Festinare* explicavimus ad c. LXVI, 1. *parare* ad c. LX, 1. — De *prorsus* voce cf. ad Cat. c. XV, 5. — Praepositionem *ante* Gerlachius, comparans Graecam structuram *πολλῷ πρόσθεν πόνῳ*, per hyphen figuram artissimo nexu cum *labore* cohaerere dicit. Sed ista figura, ab antiquioribus grammaticis nimio studio quaesita, ingenio Latinae linguae repugnat et parum accurata grammaticae cognitione nititur, quamquam non omnium locorum, qui huc trahuntur, eadem est ratio. Nam in multis id vocabulum, quod cum altero in unum quasi cor-

tum erat, oppido modo potiti; praeda omnis ab
6 perfugis corrupta. Ii postquam murum arietibus feriri resque suas afflictas vident, aurum atque argentum et alia, quae prima ducuntur, domum regiam comportant; ibi vino et epulis onerati illaque et domum et semet igni corrumpunt, et quas victi ab

—

pus coire censent, cuius vis a composito non differat, cum alia, quam proxima voce est coniungendum, ut apud Terent. Andr. I, 2, 4. *Heri semper lenitas verebar quorsum evaderet*, ubi Ruhnkenius recte vidit non cum Donato esse construendum *semper — lenitas*, sed *semper* ad *verebar* pertinere; cf. Drakenborch. ad Liv. V, 3, 2. Aliqua ex parte idem statuit Ramshornius Gramm. Lat. §. 206. C. 4. b. p. 715. ed. I., quamquam in aliis veteris doctrinae retinens. Nam si Curtius dixit V, 2, 16. *Macedonum aetate graves praesidere arcis custodiae iussi*, quis hoc hyphen cum V. D. putabit? Aut quomodo huc pertinet Cic. Epp. ad Attic. XIII, 50. *Quaeris, quid cogitem de obviam itione*, quum substantivum verbale structuram verbi retineat, nemo autem *obviam ire* per hyphen dictum putet? Alia eorum exemplorum est natura, ubi praepositio adverbii potestate posita cum substantivo in unam notionem conflari videtur, velut Virg. Aen. I, 198. *O socii! neque enim ignari sumus ante malorum.* Sed quem adverbiorum *circum* et *circa* usum frequentissimum esse demonstravimus ad Catil. XXX, 3. p. 137., ut absolute posita *vi enunciationis secundariae*, *relativo* et *esse* verbo explendae, ad *nomen* accuratius definiendum pertinerent, eundem etiam in his structuris obtinere certum est. cf. Catull. IV, 11. *Ubi iste post phaselus ante fuit comata silva*, i. e. *qui postea fuit*, seu *postea factus*. Plaut. Amphitr. II, 2, 138. *Tu intus pateram proferto foras*, i. e. *quae intus est*, pateram p. f. Id. Pers. III, 1, 57. *Non tu nunc hominum mores vides*, i. e. *qui nunc sunt.* Hanc veram huius structurae rationem esse augurabatur iam Ruddimannus Institt. Gramm. Vol. II. p. 396., unde haec exempla desumpsimus; neque multum favet ineptae figurae Drakenborch. ad Liv. II, 52, 7. et ad V, 3, 2., quam nollem probatam fuisse Herzogio ad Caes. B. G. V, 54. Neque tamen nostro loco *ante*, ut apud Virg. Aen. I, 198., ad definiendum nomen *labore* pertinet, sed simul cum *fatigati* spectat ad primariam enun-

hostibus poenas metuerant, eas ipsi volentes pependere.

LXXVII. Sed pariter cum capta Thala legati ex oppido Lepti ad Metellum venerant, orantes, uti praesidium praefectumque eo mitteret; Hamilcarem quemdam, hominem nobilem, factiosum, novis

ciationis partem *potiti*, quibus verbis interposita est accuratior temporis oppugnatione consumpti et molestiis pleni significatio. — *Modo* particula *oppidum* gravius opponi *praedae* Cortius recte vidit. — *Ab perf.* cum Cortio et Gerlachio scripsimus ex Sen. 1. Fabric. 1. Vin. 1. 2. Ecc. Guelf. 1. 4. 7. Berol. 1. et Goerl. Ceteri habent *a perf.*

§. 6. *murum arietibus feriri*] Ubi enim aries murum percussisset, nulla spes salutis oppidanis dabatur; cf. Caesar. B. G. II, 32. ubi v. Herzog, qui simul de forma atque usu arietis disseruit. Cortius remisit ad Veget. IV, 14. et ad Lips. Poliorc. III, 1. — *Afflictas* i. e. pessumdatas, prorsus desperatas; Cic. p. Sext. c. 2, 5. *in ruinis eversae atque afflictae reipublicae*. Tacit. Hist. III, 46. IV, 14. Cort. — *Atque* ante *argentum* plurimi libri habent; in paucis vel *et*, vel *que*, vel nulla omnino copula est. — Ante *domum* quattuor codd. *in* addunt, quo non est opus; v. ad c. LXVI, 3. — *Onerati* multo gravius dictum, quam *gravati*, quod in edd. antiqq. et paucis codd. est. Cortius apte contulit Curt. IV, 4, 5. *oneravere se vino*. Id. V, 7, 4. *mero onerati*. Iustin. I, 8, 6. *vino se onerare*. Sueton. Tiber. c. LXI. Petron. c. L. — Pro *metuerant* Cortius pessime ex Fabric. 1. 2. Sen. 1. Guelf. 1. et 6. scripsit *metuerent*, quod nullo pacto tolerari potest. — Pro *pependere* duodeviginti codd. habent *pendere*, qui infinitivus in hoc nexu incommodus est.

LXXVII. §. 1. *pariter cum*] De his vocibus v. ad c. LXVIII, 1. — De *Lepti* diximus ad c. XIX, 3. — Post *Hamilcarem* scribae in nonnullis codd. addiderunt *dicebant*, nescientes verbum *declarandi*, unde penderet accus. c. inf., ex *orantes* esse supplendum; cf. ad c. VIII, 1. p. 44. — De copula inter *nobilem*, *factiosum* omissa v. ad XXVIII, 4. p. 162. — *Novis rebus* i. e. defectioni; cf. ad c. LXX, 1. — *Ni id festinaret* tetigimus ad c. XXXVII, 4. p. 215 sq. — Verba *illorum socios* ad Romanos pertinere clarissime ostendunt sequentia, non alio consilio addita, nisi ut probetur

rebus studere, advorsum quem neque imperia magistratuum neque leges valerent. Ni id festinaret, in summo periculo suam salutem, illorum socios
2 fore. Nam Leptitani iam inde a principio belli Iugurthini ad Bestiam consulem et postea Romam mi-
3 serant, amicitiam societatemque rogatum; deinde,

Leptitanos revera Romanorum socios fuisse, ut legati dixerant. *Illorum* autem ad synesin dictum est, Romanis non nominatis quidem in antecedentibus, sed intellectis tamen; nam qui *ad Metellum venerant legati auxilium rogantes*, non ad alios quam ad Romanos confugerant. Prorsus inepte igitur Weisius *illorum* pro *suos* dictum putans ad Leptitanos refert. Idem *et* ante *illorum* intulit, quod sane complures codd. habent; sed copulam ab interpolatoribus esse insertam sensus loci demonstrat, siquidem Leptitani eo maxime nitebantur, quod *iidem*, quorum salus periclitaretur, socii Romanorum essent; *et* vero illatum socios *alios* esse indicaret, quam de salute anxios. Neque tamen illa verba pro appositione habenda sunt, quae structura praegresso possessivo pronomine genitivum posceret, sed tanquam *alteram* et graviorem caussam legati referunt, Romanorum *socios* in periculo fore. Quod quum ad maiestatem populi Romani spectaret, apertum est, illos hoc dicere velle: ni id festinaret, in summo periculo *non solum suam salutem, sed etiam maiestatem populi R.* fore. Sed auctor brevitatis et concinnitatis studio satis habuit *sociis* nominatis caussam pro effectu significasse. Nam *sociis laesis* ipsa Romani imperii *maiestas despiciebatur.*

§. 2. *iam inde*] Pro *inde* aliquot libri habent *ante* vel *antea*; *inde* solum deest in Bodl., utraque autem vox omittitur in Fabr. 2. Guelf. 10., unde Cortius haec pro additamentis habet. Sed minime sollicitanda sunt verba, saepissime apud Livium lecta, ut ostendit Drakenborch. ad I, 2, 3. — De verbis *amicitiam societatemque rogatum* v. ad c. XXIV, 3. p. 143. coll. annotatione ad c. LXXX, 4. — Post *impetrata* multi libri habent *fuere*, Guelf. 6. vero ante *impetr.* Alii ostendunt *sunt*, sed non eodem loco, quae res fidem facit veram scripturam eos codd. praebere, qui verbo substantivo prorsus carent, in quibus sunt Naz. Sen. 1. Bas. 1. Tur. 1. Leid. L. Paris. b. c. x. z. Berol. 1. ac sedecim alii. Temere Bipp. simul *ubi* ex coniectura omiserunt. — *Nave fecerant* in magna scriptu-

ubi ea impetrata, semper boni fidelesque mansere, et cuncta a Bestia, Albino Metelloque imperata nave fecerant. Itaque ab imperatore facile quae 4 petebant adepti, et missae eo cohortes Ligurum quattuor, et C. Annius praefectus.

LXXVIII. Id oppidum ab Sidoniis conditum

rae discrepantia plurimam fidem merere videtur; nam quod alii codd. habent *navi*, alii *gnave* (unde nova depravatione in Vrat. 2. factum est *ignave*, in Guelf. 1. *grave)* alii *naviter*, alii *gnaviter* aut *graviter*, id eiusmodi est, ut facilius credas has varietates ex *nave* ortas esse, quam hanc inusitatiorem formam ab interpolatoribus in locum notioris vocabuli esse substitutam. Ad hoc *nave* sustentatur auctoritate meliorum codd., ut Commel. Naz. Bas. 1. Sen. 1. Leid. L. Paris. c. x. et z. m. sec., ac praeterea multorum Palatt., Wassianorum, Rivianorum, Leid. M. Guelf. 1. Vin. 1. et Fabr. 2. Cortius *navi* scripsit, quod per se non foret improbandum, si codicum auctoritate satis stabilitum esset. — Post *adepti* pauci neque ii optimi libri addunt *sunt*, quo non est opus. — *Et missae eo* edidimus ex satis commendabili coniectura Muelleri. Nam in codd. plerisque est *emissae eo*, quemadmodum etiam Cortius et Gerl. scripserunt. Sed *emittere* in tali sententia nullo modo dici potest; neque aliquid faciunt ad vulgatam defendendam Livii exempla, a Drakenborchio ad I, 32, 14. ascripta, velut IV, 18, 7. *Quod ubi conspexit, primos equites clamore sublato in hostem emisit.* XXIV, 15, 6. *Tum eques etiam in hostem emissus.* ibid. c. 34, 8. *Archimedes in naves saxa emittebat.* XXVIII, 14, 10. *Equitatum omnem extemplo in equites emisit;* patet enim in his locis *emittere* de iis dici, quae antea quasi clausa ac retenta iussu repente prorumpant et cum vi irruant. Nihil certius petas ex variis nostri loci scripturis; nam in Leid. C. F. N. Bas. 4. et Tur. 1. est *emissae sunt eo;* in Guelf. 3. *missae eo;* in Vin. 1. Fabr. 2. Leid. G. H. *eo missae;* in Bern. 1. *eoque missae*, in quibus omnibus nihil est, ex quo cognoscas, unde *emissae* ortum sit. Quare his dimissis, rem acu tetigisse putamus Muellerum, qui molestum illud *e* ex *et* natum esse coniecit, qua copula restituta non solum difficultas in verbo posita evanescit, sed etiam sententiarum nexus talis exsistit, qualis Catil. XIX, 2. habetur, ubi *et* explicandi potestate positum illustravimus.

est, quos accepimus profugos ob discordias civilis navibus in eos locos venisse; ceterum situm inter
2 duas Syrtis, quibus nomen ex re inditum. Nam duo sunt sinus prope in extrema Africa, impares magni-

LXXVIII. §. 1. et 2. *conditum est*] *Est*, quod Cortius omisit nulla codicum mentione facta, omnes libri retinere videntur. — *Accepimus* haud dubie pertinet ad percontationes a Sallustio in ipsa Africa de origine urbium et incolarum institutas; cf. c. XVII, 7. — *Situm inter duas Syrtis*, cf. c. XIX, 3. De Syrtium natura v. Strab. XVII, 3. Ptolem. IV, 3. Plin. H. N. V, 4. Mela I, 6. Cellarius Not. Orb. IV, 3. p. 117. Car. Ritter. Africa, p. 934. — Post *inditum* pauci libri habent *est*, haud dubie a scribis assutum. — *Extremam Africam* Gerlachius recte interpretatur eam Africae partem quae in orientem versus spectans Aegypto propius adiacet, a Numidia valde remota. — Pro *pari natura* quasi viginti codd. praebent *pares natura*, quemadmodum etiam Servius ad Virg. Aen. I, 115. verba refert, locum *memoriter* laudans; sed optimi libri omnes in vulgata conspirant, quam patet librarios mutasse ad aequalitatem membrorum efficiendam (v. ad c. CIII, 7.), quae tamen minime est necessaria; cf. VI, 1. *Pollens viribus, decora facie.* LII, 1. *Ipsi pares, ceterum opibus disparibus;* v. etiam notata ad c. LXX, 2. — *Proxuma terrae*, quod omnes codd. maximo consensu tuentur, Gronovius Obss. III, 2. p. 341. ed. Platn. mutatum vult in *pr. terram.* Sed quamquam accusativus Sallustio usitatissimus est (v. ad Cat. XI, 1. et ad Iug. XVIII, 11. p. 117.), tamen invitis codd. eum casum inferre temerarium videtur. — *Cetera uti fors tulit alta, alia in tempestate vadosa* verissima scriptura est, et paene omnibus, certe praestantioribus omnibus codd. firmata. In ea sibi respondent verba *uti fors tulit* et *alia in tempestate;* quibus quum auctor id fere significaverit, quod declaratur particulis *modo — modo*, quivis tamen facile videbit quam eleganter et accommodate ad rei naturam vulgarem dicendi rationem variaverit. cf. ad c. XXXVIII, 3. *Tempestas* autem *tempus* significat, additaque *in* particula efficitur, ut sit sensus: *mutata rerum condicione*, ut ostendimus ad Cat. XLVIII, 5. p. 222. Hanc simplicem et valde aptam loci conformationem non perspexit Gerlach., ex Bern. 1. scribens *alta alia, alia in tempestate.* Quod autem ad hanc *unius* libri interpolationem tuendam sufficere putat hoc unum monuisse Vol. II. p. 313: „*certissimam* esse hanc lectionem,“

tudine, pari natura; quorum proxuma terrae praealta sunt, cetera uti fors tulit alta, alia in tempestate vadosa. Nam ubi mare magnum esse et sae- 3
vire ventis coepit, limum arenamque et saxa ingen-

id incredibilem iudicii levitatem aeque ac perversitatem prodit. Pariter omnium ineptiarum patronus Weisius ex obsoleta sua ed. Gryphiana min. edidit: *cetera, uti fors tulit, alias alta, alias intempestate vadosa.*

§. 3. *mare magnum*] i. e. mare intumescens et fluctibus inflatum. Lucret. II, 1. *Suave mari magno turbantibus aequora ventis E terra magnum alterius spectare laborem.* Catull. XXV, 12. *Et insolenter aestues, velut minuta magno Deprensa navis in mári, vesaniente vento.* cf. Sallust. Fragm. Historr. III, 14. Gerl. *Neque iam sustineri poterat immensum aucto mari et vento gliscènte.* — Pro *ventis* Muellerus male coniecit scribendum esse *vadis*, quod commentum vix est quod refellas. Nam loca vadosa sive *vada* ipsa sunt Syrtum *facies*, quam *ventis mutari* Sallustius refert; quippe quotiescunque saevi venti exoriuntur, qui limum, arenam et saxa ingentia trahere solent, loca vadosa alta fiunt, alta vero vadosa, ita ut nunquam eadem illis facies sit. Iam vides, opinor, Muelleri coniecturam hunc sensum habere: ita *facies* locorum cum *facie simul* mutatur, quod absurdum est. — *Syrtes ab tractu nominatae*, quae verba omnes editores pro foedissima glossa habent, qua Sallustius unquam contaminatus sit, postliminio reduximus, non solum quod externa codicum auctoritate maxime stabilita sunt, sed etiam quod sententià ipsâ commendantur. Levissima est enim ratio, qua utuntur critici, neque aliam sententiam haec verba continere, quam illa superiora *Syrtibus nomen ex re inditum*, et alieno prorsus loco esse posita. Nam licet concedas, illa intelligentibus non prorsus obscura esse, tamen negari nequit, non satis accurate significatam esse sententiam, et quo omnibus clara et perspicua fieret, explicatione aliqua opus fuisse. Eam ipsam ob caussam auctor accuratiorem Syrtium descriptionem subiicit, docetque loca a continenti remotiora modo alta esse, modo vadosa, quia fluctus saevis ventis coortis limum, arenam et saxa *trahant.* Iam apte et ad plenam intelligentiam accommodate addit *Syrtes ab tractu nominatae.* Vides igitur haec verba, ad praegressum *trahunt* relata, non alio loco, quam hoc, poni potuisse, nec supervacua esse, quum nunc demum intelligatur, quid sit, quod

tia fluctus trahunt; ita facies locorum cum ventis si-
4 mul mutatur. Syrtes ab tractu nominatae. Eius ci-
vitatis lingua modo convorsa connubio Numidarum;
legum cultusque pleraque Sidonica, quae eo faci-
lius retinebant, quod procul ab imperio regis aeta-
5 tem agebant. Inter illos et frequentem Numidiam
multi vastique loci erant.

auctor dixerat *Syrtibus ex re nomen inditum esse.* Quod autem Syrtes, Graecae originis vocem, Latino vocabulo explicat mirum videri nequit, quum neminem eruditorum Romanorum fugere posset, quid in Graeco sermone *trahere* verbo responderet. Prorsus eodem modo Cicero Acadd. II, 16, 49. *Et primum quidem hoc reprehendendum, quod captiosissimo genere interrogationis utuntur; quod genus minime in philosophia probari solet, quum aliquid minutatim et gradatim additur aut demitur. Soritas hos vocant, quia acervum efficiunt uno addito grano.* Neque dissimile est quod apud eundem legitur Legg. I, 6, 19. *Itaque arbitrantur prudentiam esse legem, cuius ea vis sit, ut recte facere iubeat, vetet delinquere, eamque rem illi Graeco putant nomine a suo cuique tribuendo appellatam*, ubi v. Goerenz. In summo omnium codd., qui illa verba habent, consensu soli discrepant Laud. 3. Vat. 5. et Goerlit., in quibus desunt. Sed istam ellipsin non ex antiquo et incorrupto quodam codice fluxisse cetera natura horum librorum ostendit. Quare probabile est, eandem suspicionem, quae editorum iudicia pervertit, scribas quoque ut ista verba omitterent commovisse, quam coniecturam confirmat Guelf. 2. ubi eadem manus, quae verba scripsit, rursus induxit. Sed omnem scrupulum eximit Isidorus, auctor nostris certe codicibus antiquior, qui XIII, 18, 6. (Gramm. Lat. Vol. III. p. 428. ed. Lind.) haec habet: *Syrtes autem Sallustius a tractu vocari dicit.*

§. 4. et 5. *leges cultusque pleraque*] *Leges* exstat in Vin. 1. Inc. 2. Guelf. 6. Sen. 2. Heuss. Vrat. 3. Berol. 1. Goerlit. Misn. Med. 1. 2. 8. Vat. 1. 4. 5. Barber. 5. Min. 2. Eichh. Ceteri *legum* habent, quod factum est a scribis, qui hanc quoque vocem ad *pleraque* pertinere rati structuram aequandam esse censerent. Primitus autem genitivo posito, quis credat alli in mentem venisse nominativum substituere? Ad hoc probabile est Leptitanos non partem le-

LXXIX. Sed quoniam in has regiones per Leptitanorum negotia venimus, non indignum videtur egregium atque mirabile facinus duorum Carthaginiensium memorare; eam rem nos locus admonuit.
Qua tempestate Carthaginienses pleraque Africa im-2
peritabant, Cyrenenses quoque magni atque opulenti fuere. Ager in medio arenosus, una specie;3

gum patriarum, sed leges omnino retinuisse, quum alieno imperio nunquam parerent; idque Sallustium dicere voluisse sequentia declarant. *Cultum* autem i. e. universam externae vitae rationem ex aliqua parte immutatum fuisse non est mirum, quum hac res non unice ex moribus et institutis, sed etiam ex loco atque tempore pendeant. — *Procul ab imperio regis* i. e. regibus nunquam subiecti. Hoc autem significat Sallustius, reges, qui ex arbitrio et libidine agere soleant, proclives esse ad veteres consuetudines tollendas novisque moribus inducendis vitae aequabilitatem turbandam. — *Frequentem*, sc. oppidis et cultoribus; cf. c. XLVIII, 4. Curt. III, 1, 11. *Phrygia pluribus vicis, quam urbibus frequens.* — De copula *vasti* vocabulo addita v. ad c. CII, 10.

LXXIX. §. 1. *quoniam*] v. ad c. III, 1. — De *per* praepositione v. annotata ad c. XCIX, 1. — *Facinus* in universum est factum quod non sine magna aliqua *audacia* perpetratur. Quae quum duplicis sit generis, aut nobilis illa, quae in contemnendis periculis cernitur, aut prava et malis artibus conspicua, facile intelligitur, cur ista vox modo egregium, modo detestabile factum significet. De altera potestate diximus ad Cat. II, 9., de altera ad XIV, 1. cf. Doederlin. Synonym. Latt. Vol. II. p. 145 sqq. — *Nos* pronomen ante *locus* cum Gerlachio retinuimus, optimis plurimisque libris ita suadentibus. Tamen negari nequit Cortium, qui illud delevit, non sine idonea caussa videri id fecisse; nam in Fabric. 1. 2. Misn. et Goerlit. pronomen legitur ante *admonuit*, in Guelf. 12. ante *rem*, ac deest plane in Vin. 2. Sen. 2. Heuss. Guelf. 10. Med. 4. et Vat. 5., unde coniicias ex glossa in auctoris verba esse illatum.

§. 2. *pleraque Africa imperitabant*] Omnes omnino codd. habent *pleraeque Africae imp.*; sed ablativum antiquius nostris codd. testimonium tuetur Arusiani Messi, qui in Exempl. Elocutt. (Corp. Grammatt. antiqq. Lat. Vol. I. p. 237. ed. Lindemann.) ut defende-

neque flumen, neque mons erat, qui finis eorum discerneret, quae res eos in magno diuturnoque
4 bello inter se habuit. Postquam utrimque legiones, item classes saepe fusae fugataeque, et alteri alteros aliquantum attriverant, veriti, ne mox victos victoresque defessos alius aggrederetur, per inducias

ret structuram *imperat hac regione* nostrum locum ita affert, ut edidimus. Quam scripturam mature in codd. corruptam fuisse non est mirum, quum librarios fugeret *pleraque Africa* non vim habere *obiecti*, *in quod* sese exsereret imperium, sed *loci*, *ubi* valeret imperium. In promptu est autem hanc structuram pendere ex *intransitiva* potestate verbi, quod si semper obiectum rei aut personae requireret, nullo pacto posset ablativum adiunctum habere. Sed *imperitare* pariter atque *imperare* etiam absolute ponitur, ac significat *imperium exercere*, *imperatorem esse*, *dominari;* cf. Iug. XVIII, 12. *Victi in nomen imperantium concessere.* LXXXI, 1. *Romanos caussam belli habere lubidinem imperitandi.* Cic. de Legg. III, 2, 5. *Neque solum magistratibus praescribendus est imperandi, sed etiam civibus obtemperandi modus. Nam et qui bene imperet, paruerit aliquando necesse est, et qui modeste paret, videtur qui aliquando imperet dignus esse.* Tacit. Hist. III, 7, med. *Minucius adductius quam civili bello imperitabat.* ibid. IV, 61, med. *Veleda, virgo nationis Bructerae, late imperitabat.* id. Annall. IV, 4, 3. *Mihi exsequendum reor, quanto sit angustius imperitatum.* In hoc vocabuli usu ablativus, quo verbum tanquam adverbio definitur, nihil plane insolentiae habet. Quodsi vero *in* addendum fuisse putes, reputes auctorem adiectivo *plerusque* ad analogiam vocis *totus* usurpasse, quam constat legitime sine *in* praepositione poni; cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 74, 13. not. p. 367. ed. IV. Bremi ad Nep. Praef. §. 5. Idem usus in voce *cunctus* obtinet; v. Aug. Matthias ad Cic. p. l. Manil. c. 5, 12. *Civitates omnes cuncta Asia atque Graecia vestrum auxilium exspectare coguntur.*

§. 3. *una specie*] Pauci codd. pro *specie* habent *facie*, ut c. LXXVIII, 3. Sed *species* quoque de externo habitu dicitur; cf. Daehnium ad Nep. Agesil. c. VIII, 1. Sall. Fragm. Historr. IV, 22. Gerl. *Equites cataphracti ferrea omni specie.* Liv. IV, 38, 8. *Quae*

sponsionem faciunt, uti certo die legati domo proficiscerentur; quo in loco inter se obvii fuissent, is communis utriusque populi finis haberetur. Igitur Carthagine duo fratres missi, quibus nomen Philaenis erat, maturavere iter pergere; Cyrenenses tardius iere. Id socordiane an casu acciderit, parum

militem terruerat species, nihil equos terruit. V, 40, 3. *Ipsa res speciesque miserabilis fuit.* Cum *facie* confusum *species* etiam apud Liv. XL, 12, 4. ubi v. Drakenborch. — De variata structura ablativis absolutis pro adiectivo positis v. ad LXX, 2. — Pro *diuturnoque* Cortius tantummodo scripsit *diuturno*, de codicum suorum scriptura prorsus tacens. Sed ex ceteris libris tantummodo Venet. 3. copulam non agnoscit, qui defectus haud dubie eo ortus est, quod praegressa o littera *que* compendio scripturi absorpsit, de quo corruptelae genere vide ad c. XXXV, 2. Quare vocula apud Cortium casu excidisse videtur, quamquam eius absentia quodammodo potest iis excusari, quae ad c. XXX, 3. disputavimus. Sed praestat codicum certam scripturam sequi, quae ad sententiam accommodatior est, siquidem copula non simpliciter novum epitheton addit, sed praegressum exaggerat, ita ut sensus sit *in magno eoque diut. b.*, sive *in m. et quidem diut. b.;* v. ad c. XXXII, 2. — *In bello habuit* ita dictum est, ut perpetua et nunquam intermissa bellandi ratio significetur; nam *durandi* notio in actione aliqua aut statu conspicua *habere* verbo propria est. Liv. XXVI, 24, 3. *Valerius adiecit, Romanos ex sociis alios in ea fortuna habere, ut socii esse, quam cives mallent.* X, 2, 9. *Semper eos in armis accolae Galli habebant.* Sall. Iug. XCIV, 3. *Quamquam toto die intentos proelio Numidas habuerat.* Nostri loci sensum haud male cepit Cortius interpretatus: *bello eos exercuit.* — *Inter se* explic. ad c. LXVI, 2.

§. 4. et 5. *saepe fusae*] Cortius *saepe* omisit, nulla codicum discrepantia notata. Ex nostris Goerlit. et Misn. non habent; sed ceteri omnes tueri videntur, quam ob rem, quum ad caussae perspicuitatem faciat, non omittendum putavimus. — Quo modo Cyrenensibus et Carthaginiensibus *legiones* fuisse dicantur ostendimus ad Cat. LIII, 3. — Pro *aliquantum*, de quo v. ad c. LXXIV, 3., nonnulli codd. male habent *aliquantulum.* — *Sponsionem faciunt*

6 cognovi. Ceterum solet in illis locis tempestas haud secus atque in mari retinere; nam ubi per loca aequalia et nuda gignentium ventus coortus arenam

non est intelligendum ex more Romanorum, secundum quem in rebus negotiisque contrahendis pignore se obstringebant ad praestandam rei susceptae vel promissae veritatem, de quo usu doctissime egit Carol. Beierus ad Cic. de Off. III, 19, 77. p. 326 sqq., sed simpliciter significat *paciscuntur*, sive *pacto constituunt*. — *Philaenis* tantummodo est in codd. Rivii, Bas. 4. et Paris. b. c. x. z.; *Philaenii* legitur in Pembr. et B. Publ.; ceteri omnes corrupte habent *Philaenes*. De dativo v. ad c. V, 4. p. 33. — *Maturare* c. infinitivo iunctum tetigimus ad c. XXXVI, 1. Adde Plancum in Cic. Epp. ad Famm. X, 21, 5. *peticrat ut maturarem venire*. — *Iter pergere* i. e. *iter persequi*, vel itinere procedere, Sallustii exemplo saepius dixit Tacitus, velut Ann. III, 66, 3. *Si rectum iter pergeret*. IV, 20, 4. XV, 27, 1. Quod ad structurae rationem attinet, Boetticherus in Lex. Tacit. v. *accusat*. 4. p. 19., cui haec exempla debentur, *pergere* censet ex analogia verborum *erigere*, *dirigere*, *corrigere* veri transitivi instar accusativum obiecti regere. Nobis vero tum in hoc, tum omnino in omnibus verbis intransitivis, quibus accusativus adiunctus est, et ipsa verborum natura, et accusativi propria potestas constare videtur. Nam quum accusativus in universum id designet, cuius respectu aliquid sit vel fiat, sive, quod idem est, quum id contineat, *ad quod* vel status aliquis, vel actio *spectat* (cf. ad c. V, 4. p. 34.), *pergere iter* nihil aliud est, quam *pergere* sive *procedere*, *quantum id quidem ad iter spectat*, i. e. respectu itineris, idque sensu idem est atque *iter persequi*, quamquam cogitandi ratione discrepat. Ad eundem modum exigenda sunt, quae ad Catil. XX, 11. non satis perspicue de hoc usu diximus. — *Parum* explicavimus ad c. XXXI, 9. p. 179.

§. 6. *nuda gignentium*] *Gignentium* omnes interpretes uno ore clamant dictum esse pro *genitorum*, qua sententia nihil potest perversius esse. Quasi vero unquam activum pro passivo, praesens pro perfecto poni possit! Ineptam rem ineptiorem reddunt, qui eam ad *rationem* aliquam exigere volunt, velut Gerlachius, qui, si *gignere* cum graeco *γίγνομαι* compararet, omnia expedita putavit, aut Langius, qui mirifica subtilitate „quodcunque *genitum est*, inquit, id quoque *gignit*,“ quod scilicet ita comparatum est, ut pariter *vivum* dicere possis *mortuum*, quia quicunque vivit certo mo-

humo excitavit, ea magna vi agitata ora oculosque implere solet; ita prospectu impedito morari iter. Postquam Cyrenenses aliquanto posteriores se vi- 7

rietur. Sed in promptu est has nugas, quas pro doctrina venditant, a ieiuna comparatione latinae dictionis cum *germanica* profectas esse. Nam latina, ut par est, per se spectata, nihil prorsus est, quod passivam potestatem prodat. Quippe quae Sallustius *gignentia* dicit quum ita comparata sint, ut alia eiusdem generis ex sese gignant, quae nata suapte vi crescant, augeantur, et rursus gignendi facultatem habeant, luce clarius est, ea significari, quae vernacula vocamus organische *Körper*, quibus quae opposita sunt *ἀνόργανα*, tanquam inferiore gradu collocata, et illa gignendi virtute et ceteris cum hac coniunctis carent; cf. infra c. XCIII, 4. *Et forte in eo loco grandis ilex coaluerat inter saxa, paullum modo prona, deinde flexa atque aucta in altitudinem, quo cuncta gignentium natura fert.* Nostrum locum imitatus est Hegesippus IV, 16. *Urbs condita in campo, cui supereminet mons diffusior et nudus gignentium;* unde patet *gignentia* maxime de arboribus et fruticibus intelligi, quamquam *animantia* omnia simul hac voce comprehenduntur. Quin ea sola significavit Appuleius de Habit. doctr. Plat. I. p. 6. ed. Elmenh. *Animam vero animantium omnium non corpoream esse, nec sane perituram, quum corpore fuerit absoluta, omniumque gignentium esse seniorem.* Sed vocem angustiore illo sensu plerumque usurpatam fuisse, et Sallustii loci ostendunt, et probat usus posteriorum scriptorum, ut Lactant. de Ira Dei I, 13. *Aiunt enim multa esse in gignentibus et in numero animalium, quorum adhuc lateat utilitas.* Eadem re ab effectu spectata Vitruvius *nascentia* dicit, quae a Sallustio *gignentia* vocantur; cf. V, 1. *Non minus quam etiam nascentium oportet imitari naturam, ut in arboribus teretibus.* id. VIII, 1. *Si invenientur nascentia, tenuis iuncus, salix erratica.* — *Coortus* male in nonnullis codd. depravatum est in *ortus* vel *exortus;* nam usu valuit, ut *coorior* paene legitimum verbum sit de ventis et tempestatibus. Cf. Drakenborch. ad Liv. I, 16, 1. *Subito coorta tempestas.* XL, 2, 1. ib. c. 45, 2. Caes. B. G. V, 10, 2. id. B. C. I, 48, 1. Praeter haec exempla Cortius laudavit Plin. H. N. II, 48, init. Flor. II, 6, 45. Virg. Georg. III, 478. Inde patet *cooriri* esse cum vi magna et vehementia oriri vel excitari, quae notio abest a simplici verbo.

dent, et ob rem corruptam domi poenas metuunt, criminari Carthaginiensis ante tempus domo digressos, conturbare rem, denique omnia malle, quam
8 victi abire. Sed quum Poeni aliam condicionem, tantummodo aequam, peterent, Graeci optionem

§. 7. *se vident*] In plerisque omnibus codd. est *se* *esse vid.*, quemadmodum Langius edidit. Sed *esse* deest in Bas. 1. Inc. 2. Reg. Martin. Paris. b. c. x. Erl., neque dubitari potest, quin vel ex interpolatione, vel errore scribarum irrepserit, id quod coniicias tum ex Paris. z. *posteriore es se*, tum ex Berol. 1. *se posteriores esse*, ubi, infinitivo ex postrema syllaba praegressae vocis cum *se* conflata orto, pronomen, quod necessarium est, alieno loco est illatum. Praeterea orationis numerus non solum valde languet *esse* addito, sed ipse dicendi usus, quem illustravimus ad Cat. I, 3. p. 6. et ad XX, 3. p. 98., ei non favet. cf. Cat. XXI, 5. *Postquam omnium animos alacris videt.* Iug. LXI, 1. *Postquam videt frustra inceptum.* LIV, 1. LXXVI, 6. XCIII, 3. — *Ob rem corruptam* i. e. ob acceptum in constituendo negotio detrimentum, sive ob amissum quod speraverant commodum; cf. ad c LXIV, 5. XXXIII, 4. Ceterum Cortius recte monet ex *criminari*, i. e. crimen imputare, non pendere accusativum obiecti *Carthaginiensis*, sed accus. c. infinit. *Carth. digressos.* *Tempus* autem, ut saepissime, praegnanti sensu est *constitutum* sive *iustum* tempus; cf. c. LXX, 5. LXXXIX, 3. XCI, 3. XCIV, 1. et v. interprr. ad Liv. VI, 18, 12. Bremi ad Nep. Alcib. V, 2. — *Conturbare rem* vix est quod moneatur esse infinitivum historicum ad Cyrenenses referendum; quo quum etiam *malle* pertineat, incommode vulgo post *rem* semicolo interpungitur. Sensus est autem: laesam sponsionem esse querentes rem ut convenerat transigere recusabant, ac pactum dissolutum esse contendebant. — Pro *digressos* Bipontini pessime scripserunt *degressos.* — *Denique* pariter ut *postremo* vim habet id, de quo agitur, paucis complectendi, ut germanicum *kurz;* cf. Hand. Tursell. Vol. II. p. 271. Iug. XV, 2. CX, 4. — *Victi abire* significantius dictum quam *vinci.* V. notata ad Catil. XLIX, 3. p. 229. coll. Voigtlaendero in Forcellini Lex. v. *abire.*

§. 8. *condicionem*] Non satis recte Wassius interpretatur *eligendi potestatem.* Significatur potius *negotii conficiendi via pactione constituenda*, eaque tali, qua ultro citroque aliquid

Carthaginiensibus faciunt, ut vel illi, quos finis populo suo peterent, ibi vivi obruerentur, vel eadem condicione sese quem in locum vellent processuros.
Philaeni condicione probata seque vitamque suam 9
reipublicae condonavere; ita vivi obruti. Carthagi- 10

conceditur; cf. Beier. ad Cic. de Off. I, 7, 21. p. 48. Eodem vocabulo de Philaenis agens usus est Valer. Max. V, 6. ext. 4. *Postremo acerbitate condicionis iniuriam discutere conati sunt.* Nep. Attic. c. II, 4. *Quum versuram facere publice necesse esset, neque eius condicionem aequam haberent.* Cic. p. Quint. c. 14, 46. *Qui condicionem aequissimam repudiet.* Coel. in Cic. Epp. ad Famm. VIII, 14, 7. *Fert illam tamen condicionem* (sc. Caesar Pompeio) *ut ambo exercitus tradant.* — *Carthaginiensibus* tantummodo exstat in Bern. 1. Vat. 1. et 5. Ceteri habent *Carthaginiensium*, quod a Gronovio ad Liv. XXVII, 8, 3. defensum editores nimia patientia tolerarunt. Nam *optionem facere* quum significet potestatem optandi vel eligendi dare (v. Gronov. ad Plauti Casin. II, 2, 16.), non usus tantum, sed recta ratio postulat *rem*, quae eligenda conceditur, *genitivo* enunciari, *personam dativo* significari, tertio casu ex verbo, secundo ex nomine *optionis* apto. Quare omnia pervertunt, qui eodem casu, quo res designatur, simul declarari posse putant personam, *cui datur* rei copia, quod pariter absurdum est et soloecum, ac si quis contendat *spem facere alicuius* ita dici posse, ut genitivo non res intelligatur, quae speranda ostenditur, sed persona, quae sperare iubetur. — *Uti* ante *vel illi* Cortius cum Vin. 1. Guelf. 3. 7. 12. omisit; sed quum particula haud dubie aut a praegressis litteris *nt*, (cf. Goerenz. ad Cic. de Finn. III, 9, 31. p. 351. V, 10, 29. p. 565.) aut a sequenti *vel*, (cf. Drakenborch. ad Liv. XXXVI, 41, 2.) intercepta sit, ceterorum auctoritas satis valet ad eam retinendam. — *Illi* ita dictum esse, ut in recta oratione pronomen personale secundae personae ponendum foret, diximus ad c. LVI, 4. — In verbis *quos finis — peterent, ibi — obruerentur* singularis quaedam attractio obtinet. Nam quum proprie dicendum fuisset: *quem locum fines populo suo peterent* i. e. *esse vellent*, *ibi* i. e. *in eo obruerentur*, auctor omissa *primaria loci* voce relativum cum *praedicati* nomine sociavit, demonstrativo tamen adverbio ita posito, quasi illa attractio per ellipsin facta non praecessisset. Quae orationis conformatio

nienses in eo loco Philaenis fratribus aras consecravere; aliique illis domi honores instituti. Nunc ad rem redeo.

LXXX. Iugurtha postquam amissa Thala nihil satis firmum contra Metellum putat, per magnas solitudines cum paucis profectus pervenit ad Gaetulos, genus hominum ferum incultumque et eo tem-

quamquam insolens est, tamen sententiae natura satis excusatur. Certe minus commendabile foret, si quis cum Rivio et Fabro, ut planiorem structuram tueretur, *ibi* ad ipsam vocis *finis* notionem referret, *in iis* interpretatus, quem adverbiorum loci usum illustravimus ad Cat. V, 2. et ad Iug. XIII, 5. — Gerlachius *velint* pro *vellent* scribendum esse coniiciens grammaticae inscientiam prodit.— Ex verbis *seque vitamque* noli alterutrum otiosum putare; nam haec coniunxit auctor, ut quam gravissime significaret virtutis magnitudinem, qua Philaeni omnia, quae ad *ipsos* pertinerent, post patriae utilitatem, potentiam atque gloriam haberent. Eandem ob caussam pronomen *suam*, temere et contra codd. a Cortio abiectum, addidit; v. ad c. XV, 1. p. 93. Eodem modo Cat. LII, 8. Cato dicit: *Qui mihi atque animo meo nullius unquam delicti gratiam fecissem.* cf. Iug. LXXXV, 27. — *Condonavere* i. e. dono quasi obtulere, sive, ut Cicero de Finn. II, 19, 61. de Decio loquitur, reipublicae *se victimam praebuere.* — De *Philaenon aris* v. ad c. XIX, 3. Ceterum *ara* h. l. non intelligenda est *sacrorum* caussa facta, sed omnino *monumentum* aliquod *erectum* ad memoriam rei insignis servandam, quae significatio proxime coniuncta est cum primaria vocis vi, quippe quae ab αἴρω descendens quamvis eminentiam designet; cf. Hertel. in Forcellini Thes. h. v. p. 214. Cic. Phil. XIV, 13, 34. *Gauderent potius, suos contectos publicis operibus atque muneribus, eaque exstructione, quae sit ad memoriam aeternitatis ara virtutis.* Curt. IX, 3, 19. *Erigi duodecim aras ex quadrato saxo monumentum expeditionis suae iussit.* Iustin. XII, 10, 6. *Ibi in monumenta rerum a se gestarum urbem Barcen condidit, arasque statuit.* Qui loci debentur Fabro. — Pro *instituti* Weisius ex ed. Gryph. mai. edidit *constituti*, omnibus codd. praeter Paris. b. repugnantibus.

pore ignarum nominis Romani. Eorum multitudinem 2
in unum cogit, ac paullatim consuefacit ordines ha-
bere, signa sequi, imperium observare, item alia
militaria facere. Praeterea regis Bocchi proxumos 3
magnis muneribus et maioribus promissis ad studium
sui perducit, quis adiutoribus regem aggressus im-
pellit, uti advorsum Romanos bellum suscipiat. Id 4

LXXX. §. 1. et 2. *Gaetulos*] De his cf. XVIII, 1. ubi vitae genere comparantur cum *pecoribus;* h. l. *feri incultique* dicuntur, quia ab omni humanitate longissime absunt. cf. Doederlin. Synonym. Lat. Vol. I. p. 44. et Vol. IV. c. 125. §. 15. p. 230. — *Eorum* non comprehendendi sed partiendi vi pertinet ad *multitudinem;* non valet igitur *eos multos*, sed *ex iis multos.* — *In unum*, v. ad Cat. XVII, 2. p. 82. — Pro *cogit* pauci iique deteriores libri habent *coegit*, ut statim post duo *consuefecit*, haud infrequenti lapsu vel interpolatione; v. ad c. XXIX, 5. p. 167. — *Ordines habere* etiam dicebatur *ord. servare* aut *observare*, uti diximus ad c. LI, 1. neque diversum est *ordine non egredi*, quod legitur c. XLV, 2. Veget. I, 26. Liv. XXIII, 35, 6. *Consul crebro decurrere milites cogebat, ut tirones adsuescerent signa sequi et in acie agnoscere ordines suos.* id. XXIV, 48, 11. *Statorius pedites proxime morem Romanum instruendo et decurrendo signa sequi et servare ordines docuit.* Curt. III, 2, 13. *Sequi signa, ordines servare didicere.* — *Imperium observare* non continuo significat *exsequi* quod imperatum est, ut Cortius interpretatur, sed *intentum esse* ad imperium intelligendum et exsequendum; cf. ad c. XLV, 2.

§. 3. et 4. *proxumos*] i. e. amicos, v. ad Cat. XIV, 3. — Pro *studium sui* Vin. 2. et Fabr. 2. male habent *stud. suum;* cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 73, 1. not. 2. p. 337. ed. IV. — *Quis* fere omnes codd. habent. — *Regem* tantummodo referes ad *aggressus*, non ad *impellit*, ad quod verbum supplendum est *eum.* — *Advorsum* Gerlachius auctoritate Bas. 1. Vin. Fabr. 2. Inc. Franc. Bern. 3. mutavit in *advorsus*, quod, quum longe plurimi libri in antiquiore forma consentiant, inconsulto factum. — *Ea gratia*, cf. ad c. LIV, 4. — In verbis *facilius proniusque fuit* inanes Cortius subtilitates quaerit, *facilius* ad Iugurtham referens, cui facile factu

ea gratia facilius proniusque fuit, quod Bocchus initio huiusce belli legatos Romam miserat, foedus et amicitiam petitum, quam rem opportunissimam incepto bello pauci impediverant, caeci avaritia, quis

fuerit Bocchum sibi conciliare, *pronius* ad Bocchum, quippe qui *propenso animo* fuerit ad Romanos bello petendos. Sed utrumque vocabulum pariter ad Iugurthae conatum spectat, sententia fere eadem. Nam quum *pronum* dicatur, quicquid in aliquam rem inclinat, id a rebus corporeis etiam transfertur ad ea, quae actione constant et quasi sua sponte ad finem suum vergunt atque properant. *Pronae* igitur dicuntur res, *quibus nihil obstat quominus fiant*, cf. Walch. ad Tac. Agric. 1. p. 107., easque recte *faciles* dixeris, quamvis facilitatis notio alia imagine concipiatur. cf. c. CXIV, 2. *Romani sic habuere, alia omnia virtuti suae prona esse.* Tacit. Agric. c. XXXIII, med. *Omnia prona victoribus.* — Verba *foedus et amicitiam* inverso ordine posita esse videri possint, quum non omnis amicitia foedus sit, et Sulla c. CXI, 1. in commemorandis commodis, quae Boccho Iugurtham tradenti ventura essent, post amicitiam foedus tanquam graviorem rem nominet. Sed quum foedus sine amicitia esse non possit, veteres scriptores ubi utrumque nominant, non videntur accurate haec vocabula distinguere voluisse, sed iis coniunctis maiorem quandam rei dicendae gravitatem spectasse. cf. infra c. CIV, 4. *Legatis amicitiam et foedus petentibus respondetur: foedus et amicitia dabuntur, quum meruerit.* Liv. IV, 7, 4. *Ardeates in foedere atque amicitia mansuros apparebat*, quibus verbis paullo post eod. cap. §. 10. subiicitur: *cum Ardeatibus foedus renovatum est.* ibid. XXIII, 14, 9. *In foedus amicitiamque novam transeant.* XXIII, 33, 9. *Foedus cum eo atque amicitiam iunxit.*

§. 5. *opportunissumam incepto bello*] Quod *bello* edidimus, non spondemus veram scripturam nos dedisse. Nam longe plurimi libri, in iisque fere praestantiores omnes, habent *incepto belli*, quod vix latinum videtur, quum *inceptum* i. e. *res incepta* semper generali sensu dicatur, neque genitivo certae cuiusdam rei definiatur; cf. Cat. IV, 2 VII, 7. XVII, 6. XXXVII, 1. LVI, 4. Iug. IV, 9. VII, 6. XI, 9. XXV, 6. XXXVII, 4. XLII, 5. LV, 8. LXI, 1. XC, 3. XCIII, 1. Contra nihil est quod *incepto bello* vituperes; quin adeo perspicuitati sententiae ita valde consuli apertum est; sed

omnia, honesta atque inhonesta, vendere mos erat. Etiam antea Iugurthae filia Bocchi nupserat. Verum 6 ea necessitudo apud Numidas Maurosque levis ducitur, quia singuli, pro opibus quisque, quam plu-

scrupulum iniicit, quod haec scriptura per se bona tantummodo legitur in Vin. 1. 2. Sen. 2. Heuss. Franc. Vrat. 2. Rem. 1. Guelf. 3. 4. 7. 11. 12. Tur. 1. Leid. B. G. Berol. 1. 2. Goerlit., qui codd. maximam partem inferioris sunt ordinis. Cortio maxime placet tantummodo scribi *opportunissimam incepto*, uti est in solo Inc. 1. Sed quum magis de Bocchi, quam de Romanorum consilio agatur, *inceptum* nude positum ambiguam atque obscuram narrationem faceret. Quare *bello* negligentia omissum putamus, ut plurima vocabula in omnibus fere codd. exciderunt, et interim in recepta scriptura acquiescimus.

caeci] sc. qui avaritia praepediti quid reipublicae utile esset non viderent. — Quae sequuntur: *quis omnia, honesta atque inhonesta, vendere mos erat*, quamquam omnibus omnino codd. firmata, Bipontini tanquam a glossatore aliquo ex Cat. XXX, 4. huc illata uncinis incluserunt, Sallustium parum cognitum habentes, qui non solum easdem voces vocumque formas saepe repetere amat, sed etiam in iisdem sententiis, vel non mutatis verbis, vel leviter variatis, plus uno loco ponendis sibi placet. Documento sunt haec ipsa, de quibus agitur, verba, quibus auctor iam supra c. XXXI, 12. iterum usus est, nullo interpretum offenso. Quae dixerat ad describendum timorem mulierum, Catilinae coniuratione factum, Cat. XXXI, 2. *Neque loco, nec homini cuiquam satis credere*, eadem integra recurrunt Iug. LXXII, 2. Metellum *naturam etiam vicisse* non contentus fuit c. LXX, 2. dixisse, sed idem repetit LXXVI, 1. Quae c. LXXXI, 1. Iugurtham querentem facit de Romanorum avaritia et iniusto bellum aliis inferendi studio, eadem in epistola Mithridatis ad Arsacem, Fragm. Historr. IV, 12., ita persecutus est, ut haec priora quasi pro argumento illius epistolae haberi possint. Ad eandem rem etiam pertinet, quod saepius in *paucos potentes* invehitur, qui soli omnes magistratus, honores atque opes tenerent, velut Cat. XX, 7. XXXIX, 2. Iug. XLI, 9. alibi.

§. 6. *filia Bocchi*] Ita exstat in duobus codd. Castilionei, Bodl. Martin. Arondel. Vin. 2. Franc. Vratisl. 3. Inc. 1. Eccard. Guelf. 4. 7. 9. 10. 11. Leid. C. F. H. I. K. M. N. Bas. 1. Paris. D. c. x.

rimas uxores, denas alii, alii pluris habent, sed re-
7 ges eo amplius. Ita animus multitudine distrahitur; nulla pro socia obtinet, pariter omnes viles sunt.

LXXXI. Igitur in locum ambobus placitum exercitus conveniunt; ibi, fide data et accepta, Iugurtha Bocchi animum oratione accendit: Romanos

et Misn. Ceteri, in quibus meliores, *Boccho* habent, quo affinitatis ratio plane contraria exsistit. Sed Iugurtham Bocchi filiam in matrimonio habuisse non solum patet ex Floro III, 1, 17. *Fraudulentissimus regum fraude soceri sui in insidias deductus est,* sed etiam duplici eoque firmissimo Plutarchi testimonio, in Sulla c. III. *Ὁ δὲ Βόκχος ἐτύγχανε μὲν ἔτι γε πάλαι γαμβρὸν ὄντα μισῶν καὶ φοβούμενος τὸν Ἰουγούρθαν,* et in Mario c. X. *Βόκχος ἦν πενθερὸς Ἰουγούρθα. Boccho* cum praestantioribus Sallustii codd. etiam habet Nonius IV, 322., unde cognoscitur, iam antiquissimo tempore hanc corruptelam quandam librorum familiam invasisse. Gerlachius in ed. mai. *Bocchi* scripsit, in min. *Boccho*, scilicet ut lectores, qui utraque ed. utuntur, pro arbitrio alterum eligere possent.

quia singuli] *Quia* longe plurimi codd. tuentur; alii *quod* habent, quos Cortius est secutus. Ad sententiam non multum refert, utrum hanc illamve particulam probes; nam licet discrimen inter utramque esse facile concedas, tamen neque veteres ubique id servasse videntur, neque recentiores in eo constituendo consentiunt; cf. Zumpt. Gram. Lat. §. 67, 6. p. 282. Frotscher. Obss. ad Sall. p. 16. Iahn. ad Virg. Aen. VIII, 650. Herzog. ad Sall. Cat. I, 3. Daehne ad Nep. Themist. c. X, 5. Ex his Herzogii potissimum probamus sententiam, qui docet *quod* usurpari ad caussam in *facto* aliquo positam afferendam, *quia* vero adhiberi, ubi *iudicando* alicuius rei *ratio* afferatur. Exempla *quód* particulae sunt supra §. 4. LXXXI, 2. CII, 7. — *Eo amplius* Gerlachius interpretatur *plures denis*, quod vix fieri potest, quum antecedat *alii plures. Plures* enim quomodo cum *pluribus* comparari possunt? Quare verba *reges eo amplius* spectare puto ad praegressa *pro opibus quisque,* omisso comparativo membro, quod in hunc fere modum suppleas: *sed reges, quo magis ceteros opibus superant, eo amplius uxores habent.* — *Nulla* quamquam tantummodo exstat in

iniustos, profunda avaritia, communis omnium hostis esse; eandem illos caussam belli cum Boccho habere, quam secum et cum aliis gentibus, lubidinem imperitandi, quis omnia regna advorsa sint; tum sese, paullo ante Carthaginiensis, item Persen regem, post uti quisque opulentissumus videatur, ita Roma-

Guelf. 11. Laud. 3. Med. 10. et Ven. 1. m. pr., tamen haud dubie vera scriptura est. *Nullam* enim, quod ceteri codd. omnes praebent, quum necessario ad *animus* referri debeat, absurdam sententiam reddit. Quomodo enim *animus uxorem sociam* habere potest? Sed scribae ignorarunt *obtinere* absolute dici, quem usum uberius ad c. XVII, 7. p. 105 sq. illustravimus. Eundem agnoscens Faber h. l. contulit Cic. de Rep. VI, 17. *Subter mediam fere regionem sol obtinet.*

LXXXI. §. 1. *placitum*] De hoc et multorum verborum neutralium participio perfecti cf. Ruddimanni Institt. Gramm. Vol. I. p. 299 sq. — Locutionis *fidem dare et accipere* vim Voigtlaenderus in Forcellini Lex. Vol. I. p. 27. recte repetit a more *dextrarum iungendarum*, quod fidei signum esset. *Accipere* enim proprie est aliquid oblatum *manu capere.* — *Bocchi animum* i. e. Bocchum, cf. ad c. XXXIX, 5. p. 228. — *Profunda avaritia*, i. e. quae expleri nequeat, vasta, immensa; cf. Fragm. Historr. IV, 12, 5. Gerl. *Cupido profunda imperi.* Cic. in Pison. c. 21, 48. *Quum partem eius praedae profundae libidines devorassent.* Similiter Seneca dixit Epist. LXXXIX. *Profunda et insatiabilis gula.* — Ad *caussam* vocem non tantum pertinet *belli*, sed verba *belli cum Boccho* quasi in unum coniuncta; pariterque *belli* etiam ad sequentia *secum et cum aliis gentibus* trahendum est. — *Lubidinem imperitandi* praestant Fabr. 1. Sen. 1. 2. Heuss. Guelf. 1. 2. 12. Teg. omnes Leidd., septem Wassii, duo Rivii, Paris. b. Berol. 2. Goerlit. Ceteri habent *lubidine imp.*, ieiuna ac paene inepta sententia; cf. Cat. II, 2. *Postquam Lacedaemonii atque Athenienses coepere lubidinem dominandi caussam belli habere.* De *imperitare* verbo v. ad c. LXXIX, 2. — *Advorsa sunt* confirmant Bas. 1. Inc. 1. 2. Ecc. Guelf. 6. 7. 11. 12., omnes Italici exceptis Med. 7. et Ven. 1. m. pr., Paris. b. c. x. z m. sec., Berol. 2. et Misn., cuius modi quae ratio sit in oratione obliqua satis diximus

2 nis hostem fore. His atque aliis talibus dictis ad Cirtam oppidum iter constituunt, quod ibi Metellus

ad c. LXIII, 1. In ceteris codd. est *sint*, quod Cortius, minus quam alias audax, retinuit. Gerlachius, in ed. mai. verum se dedisse nimium ratus, in min. coniunctivum reduxit, quamquam omnes libri, ad quorum fidem alteram recensionem direxit, *sunt* exhibent. I iam, et admirare criticum! — *Tum* perperam interpretantur *nunc*, repugnante usu Latini sermonis, ut ostendimus ad c. XI, 6. XLVI, 1. et XLIX, 3. cf. LXXXIII, 1. CII, 14. et Weberi Exercit. styli Lat. Vol. I. p. 93. Grysar Art. Lat. scribendi p. 531.— *Persen regem* scripsimus auctoritate Bas. 1. Teg. Goerl. et Berol. 1. Ceteri codd. et edd. omnes inversum ordinem tenent, qui non potest iis excusari, quae de hoc verba collocandi genere monuimus ad Catil. LI, 5. et ad Iug. XIX, 7. Ceterum ex verbis *hostem fore* ad superiora *tum sese* supplendum est *esse*, ad verba *paullo ante Carthaginienses, item Persen regem* cogitatione addendum *fuisse*, de qua ellipsi v. notata ad Cat. XLVII, 2. coll. Iug. XLIX, 2. LXXI, 2. LXXIII, 4.

§. 2. *aliis talibus*] *Aliis*, quod in Fabr. 2. tantummodo in margine comparet, Cortius temere sollicitat. Ista enim vox quamquam non est necessaria, tamen perspicuitati inservit, neque invitis codd. eiicienda est; cf. c. XL, 4. *Illa et alia talia.* XLIV, 5. LXIV, 3. *Postquam haec atque alia talia dixit*, ubi eandem Cortii perversitatem notavimus. LXII, 2. *His atque talibus aliis ad deditionem regis animum impellit.* LXXXV, 10. *Si quem ad hoc aut aliud tale negotium mittatis.* ibid. §. 41. XXXII, 1. *Haec atque alia huiuscemodi saepe dicundo.* Ceterum ablativi sunt absoluti, non ad verbum referendi. — Pro *Metellus* multi codd. habent *Q. Metellus*, quod Weisius repetiit. Sed quum Cortius in Guelf. 2. invenisset *ibique Metellus*, bene coniecit ex *que* ortum esse *Q.*, quod praenomen Sallustius Metello nunquam addit.— Particulis *que* et Sallustius saepius usus est, ubi *et* solum sufficiebat; cf. c. VI, 3. LV, 1. LXXXVII, 2. v. Passov. ad Taciti German. c. XLVI, extr. et Drakenborch. ad Liv. X, 30, 2., qui plurima exempla contulit. Huius usus ignari scribae in aliis codd. omisere *que*, in aliis *et*, in aliis pro *captivosque* dederunt *atque capt.* Sed longe plurimi in vulgata consentiunt.

§. 3. *operae pretium*] *Operae* omnes libri tuentur, exceptis Bas. 1. et Fabric. Rivii, in quibus manu secunda additum est, et paucis A. Manutii codicibus. Quibus eam ob caussam potissimum

praedam captivosque et impedimenta locaverat. Ita 3 Iugurtha ratus, aut capta urbe operae pretium fore,

obsequuti sunt Cortius et Gerlachius, quod sibi persuaserunt *pretium* elliptica dicendi ratione pro *operae pretium* dici. Sed quae afferunt exempla alieni sunt generis, ut Tacit. Ann. I, 57, 3. *Germanico pretium fuit agmen convertere;* ib. II, 35, 1. *Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret Pisonis et Asinii Galli sententias noscere.* Tacitus enim vocabulo *pretium* ita utitur, ut praegnanti sensu sit i. q. *res pretii*, quod pro cuiusque loci natura valet res gravis, res magni momenti, res utilissima, vel simile quid, ut iam monuimus in Ephemerr. scholl. a. 1831. Sect. II. n. 12. p. 92. Sed quum isto modo *praedicatum* tantum constituatur, nostro loco, nisi scribatur *captam urbem pretium fore*, quod codd. prohibent, *pretium* nude ita positum, ut *subiectum* sit, ferri non potest. *Operae* etiam necessarium est propter verba *capta urbe*, quae aegre cum voce *pretium* conciliari possunt, sed arcte cohaerent cum *operae*. Hunc enim sensum vulgata habet: Iug. ratus est, si urbem cepisset, *id* pretium, i. e. satis magnum commodum, fore *operae*, i. e. laboris et periculi *in ea re suscepti*. Ceterum ut falsi sunt intpp., qui *pretium* cum ellipsi vocis *operae* dici putant, ita errant, qui in formula *aliqua res operae est*, inverso modo *pretium* supplendum censent, velut Wassius, qui laudat Curt. VIII, 9, extr. *Multa et alia traduntur, quibus morari ordinem rerum haud operae videbatur.* Liv. I, 24, 6. *Verba, longo effata carmine, non operae est referre.* IV, 8, 3. *Consulibus non operae erat id negotium agere*, ubi Drakenborchius multo plura contulit ex Livio petita. Ex quibus omnibus primum hoc perspicitur, usu evaluisse, ut ista dictio vix aliter, quam negatione adiuncta usurparetur; tum genitivum non pendere ex omisso vocabulo *pretium*, sed suapte potestate intelligendum esse. Nam quum secundo casu id significetur, quocum aliquid coniunctum est et aliquo modo cohaeret, hoc in dictione *aliquid non est operae* ita est comparatum, ut sensus sit: *aliquid non est eiusmodi, ut cum opera coniunctum sit*, i. e. *ut operam requirat*, sive *ut opera ei impendatur.* Ita v. c. apud Livium XXIX, 17, 17. *Neque ego exsequi possum, nec vobis operae est audire singula, quae passi sumus*, sententiae ratio haec est: neque ego exsequi possum singula, quae passi sumus, neque *res ita comparata est, ut singulis audiendis operam dare possitis.* Ad hanc igitur normam exigenda sunt quae perperam de elliptica structurae ratione disputata sunt a Perizonio

aut si Romanus auxilio suis venisset, proelio sese
4 certaturos. Nam callidus id modo festinabat, Bocchi pacem imminuere, ne moras agitando aliud quam bellum mallet.

LXXXII. Imperator postquam de regum societate cognovit, non temere, neque, uti saepe iam

ad Sanctii Minerv. IV, 4. p. 165 sq. ed. Bau. et a Boettichero in Lex. Tacit. Prolegom. p. LXXXIII. — Pro *Romanus* Weisius ex obsoletis edd. repetiit *dux Rom.*; sed *dux* glossam esse non solum ex eo patet, quod longe plurimi codd. hanc vocem non habent, sed etiam ex eo, quod in aliis *dux Romanus*, in aliis *Romanus dux* legitur, in Paris. z. autem *dux* versui superscriptum est. Ignorabant enim scribae saepissime populi nomine singulari numero posito non significari indefinite *unum* ex populo, sed eum qui summum imperium teneat, ita, ut quasi totius instar populi sit: quem usum Cortius exemplis scite illustravit, coll. Liv. I, 23, 7. *Ibi infit Albanus*, sc. dictator. XXXII, 11, 10. *Eo intentius Romanus instat*, sc. consul. ibid. c. 32, 12. et c. 33, 1. Plura congessere Gronovius et Drakenborchius ad X, 4, 6. Ita apud eundem in historia belli Punici nihil frequentius est, quam *Poeni* nomine significari Hannibalem aut alium Carthaginiensium ducem. Apud Sallustium ipsum *Numida* saepe dicitur pro rege Numidarum Iugurtha, ut c. CI, 6. CVI, 3. CVIII, 3. CXI, 4. CXIII, 6., *Maurus* pro rege Maurorum Boccho, cf. c. XCVII, 2. CVIII, 1. CXIII, 3. [Cf. Herodot. I, 3. et 80. Demosth. de pace §. 25. Fr.]

§. 4. *id modo festinabat*] *Id* non redundat, ut videri possit, sed vim orationis auget, si quidem sequentia, quibus festinandi finis declaratur, iam aliquatenus pronomine indicata sunt, ut quodammodo ei explicando inserviant. Vide notata ad Catil. LI, 7. p. 239. — *Bocchi pacem imminuere* ut explicet Langius, *pacem* inepte interpretatur *pacis animum*; sed quum alicuius rei *imminutio* spectet ad eam corrumpendam ac dissolvendam, sensum verborum bene expressit Gerlachius: pacem, quam Bocchus agitabat, turbare atque impedire; cf. Cic. p. Rosc. Amer. c. 38, 109. *Nullum est officium, nullum ius tam sanctum atque integrum, quod non eius scelus violarit et imminuerit.* v. etiam ad c. CX, 3. Ceterum ad Iugurthae consilia illustranda Cortius apposite utitur Caesaris ver-

victo Iugurtha consueverat, omnibus locis pugnandi copiam facit; ceterum haud procul ab Cirta castris munitis reges opperitur, melius esse ratus cognitis Mauris, quoniam is novus hostis accesserat, ex commodo pugnam facere. Interim Roma per litteras 2
certior fit provinciam Numidiam Mario datam; nam

bis de B. G. VII, 42, 4., id Numidam egisse dicens, ut Bocchum *facinore admisso ad sanitatem puderet reverti.*

LXXXII. §. 1. *saepe iam*] Haec non trahenda sunt ad *consueverat*, sed ad verba *victo Iug.;* nullum enim locum pugnae detrectare solebat Metellus, quum *saepe victo* Iugurtha cognovisset, *quovis loco hostem inferiorem discedere.* — *Copiam facit* sc. *regibus* vel *iis*, quod facile elicias ex superioribus; cf. ad c. I, 3. et XIV, 19. — *Ceterum*, quod adversandi vim habet, Weisius pessime explicat *itaque;* v. ad c. II, 4. — *Esse* ante *ratus* Cortius omisit, sed non dixit quorum codd. auctoritate. Certe abest tantummodo a Bern. 1. 3. Tur. 1. Vatic. 4. et Goerlit., et recte abesse posse non est dubium, v. ad Cat. I, 3. p. 6. Sed quum plurimorum codd. consensum confirmet Arus. Messius v. *ex commodo,* Grammatt. Latt. Vol. I. p. 229. ed. Lindem., nihil in vulgata mutandum videtur. — *Cognitis Mauris* i. e. tum demum, quum, quo pugnandi genere et more Mauri uterentur, cognovisset; cf. c. VII, 4. Caes. B. G. II, 8. IV, 20. — *Ex commodo* Iaumannus non satis accurate interpretatur *u b i commodum p o s c e r e t.* Sensus est potius *commoda occasione o b l a t a;* nam *ex* propria caussae et originis potestate non deposita indicat *pugnam ex c o m m o d a caussa aut o c c a s i o n e quasi p r o d i r e.*

§. 2. *provinciam Numidiam Mario datam*] In Teg. Bas. 4. Bern. 1. Berol. 1. Misn. et Goerlit. et paucis aliis inverso ordine legitur *Mario prov. Num. datam*, qui ordo haud dubie vulgato est deterior, quum vis sententiae in voce *provinciam* insit, ut ex eo patet, quod *consulatus* ei est oppositus. Simul intelligitur *provinciam* praedicatum esse (cf. c. LXXXV, 34.), neque pro appositione *Numidiae* haberi posse. — *Nam* particula spectat ad omissam aliquam sententiam, quam sic fere suppleveris: quae res ei non plane praeter exspectationem accidit. cf. ad c. XIX, 2. — *Ante acceperat*

consulem factum ante acceperat. Quis rebus supra bonum atque honestum perculsus neque lacrumas tenere, neque moderari linguam; vir egregius in
3 aliis artibus nimis molliter aegritudinem pati. Quam rem alii in superbiam vortebant, alii bonum ingenium contumelia accensum esse, multi, quod iam

omnium fere codd. scriptura est. Cortius edidit *iam antea acc.*; sed *antea* paucissimi tantum libri tenent, *iam* autem in nullo comparet, neque eo est opus. — *Factum* i. e. *designatum*; *fieri* enim omnes dicuntur magistratus, qui populi suffragio declarantur, ut plurimis exemplis collatis observavit Car. Beierus ad Cic. de Off. III, 20, 79. p. 332. Sall. Iug. LXXXIV, 1. LXXXV, 11. v. etiam Drakenborch. ad Liv. II, 51, 4. — *Quis* tantummodo habet Guelf. 3. ceteri *quibus*. — Pro *atque honestum* in haud paucis codd. est *aut hon.*, quod nullo modo ferri potest, quum Sallustius non id agat, ut notionem *honesti* in locum *boni* substituat, de qua *aut* particulae potestate cf. notata ad c. LXVII, 3., sed ut utrâque coniunctâ vim sententiae augeat. *Bonum* autem h. l. idem est atque *utile*, sive id, quod conducit et iuvat, quae vocis potestas, ut alia omittam, obtinet in precandi formula: quod bonum faustum felixque sit; *honestum* vero intelligendum de *decoro*, quod virum gravem decet. Sensus est igitur: in dolendo ita modum excedebat, ut nullam neque commodi sui, neque dignitatis rationem haberet. Aliter Langius *bonum* interpretatur *honestum internum*, *honestum* ipsum vero, nude a Sallustio dictum, *decorum externum*. Sed huic sententiae primum adversatur incommoda notionum commutatio; tum hoc obest, quod *honestum* per se non de rebus *externis* dicitur. Denique *bonum* tantummodo ex Stoicorum doctrina non diversum est ab *honesto* (cf. Cic. de Off. I, 20, 66. III, 3, 13. et utroque loco Car. Beierum), quorum placita et dicendi usum Sallustium secutum esse non est quod credas. — *Moderari linguam* i. e. coercere, modum statuere linguae. Non servat autem Sallustius discrimen sensus, quod pro varia huius verbi structura statuit Zumptius in Gramm. Lat. §. 72, 3. not. 2. p. 327. ed. IV. Nam quod dicit *moderari alicui rei* esse *modum facere*, *moderari rem* valere *instituere ac regere*, illud refellitur Catil. LI, 25. *fortunae lubido gentibus moderatur*, hoc redarguitur nostro loco;

parta victoria ex manibus eriperetur. Nobis satis cognitum est illum magis honore Mari quam iniuria sua excruciatum, neque tam anxie laturum fuisse, si adempta provincia alii quam Mario traderetur.

LXXXIII. Igitur eo dolore impeditus, et quia stultitiae videbatur alienam rem periculo suo curare,

utroque enim ratio inversa obtinet. Eodem sensu Livius XLII, 62, 11. *Moderari animos in secundis.* — Pro *egregius in aliis artibus* nonnulli codd. habent *egr. aliis art.* sine *in*, quod sane dici posse ostendimus ad c. LXIII, 7; sed *egregius in aliqua re* aeque probum est. Ciceronis exempla Faber attulit haec: Brut. c. 21, 84. *In bellica laude egregium reperimus fuisse Laelium.* de Orat. I, 49, 215. *In procuratione civitatis egregius;* quibus adde Gell. NN. AA. V, 3, in. *Protagoram, virum in studiis doctrinarum egregium, aiunt* etc. Id. X, 11. *Nigidius, homo in omnium bonarum artium disciplinis egregius.* Neque dissimiliter Livius dixit XXXVII, 7, 15. *Virum ad cetera egregium.* — *Artes* h. l. praegnanti sensu significant omnes res, quae virum bonum decent.— *Nimis molliter* i. e. non viriliter, non satis fortiter, sed fracto animo. Cic. de Finn. II, 20, 64. *Dolor si adesset, Epicurus non molliter ferret.* id. de Off. I, 21, 71. *Sunt — qui in dolore sint molliores*, ubi v. Car. Beierum. Caes. B. G. III, 19, 6. *Gallorum animus mollis est ad calamitates perferendas.*

§. 3. *vortebant*] Ita, non *vertebant*, exstat in Guelf. 1. Sen. 1. Bas. 1. Fabriciano Rivii, Paris. b. x. z. Ceterum ex hoc verbo eliciendum vel *censebant* vel *dicebant*, unde pendet structura sequentium; v. ad c. VIII, 1. — Ad *bonum ingenium* supplendum est *eius;* nam sensus est: virum generosae indolis et malorum artium ignarum. — Verbo *contumelia* respondent variatâ structurâ *quod iam parta victoria — eriperetur*, quae utraque pendent ex verbo *accensum esse.* Ineptit igitur Muellerus, qui ad hunc infinitivum *irâ* suppleri vult. — *Est* post *cognitum* Cortius tacite omisit. Sed quum tantummodo ab Vat. 2. 4. et Goerlit. absit, ceteros sequi maluimus. — *Iniuria sua* i. e. ipsi illata; cf. ad Cat. LI, 11. p. 243. — *Excruciatum* Gruterus male mutatum volebat in *exercitum*, quod praebet Commel. et unus Wassii, non sentiens ille infirmius se vocabulum graviori substituere. Vulgatam bene defendit Was-

legatos ad Bocchum mittit, postulatum, ne sine caussa hostis populo Romano fieret; habere tum magnam copiam societatis amicitiaeque coniungendae, quae potior bello esset; quamquam opibus suis confideret, tamen non debere incerta pro certis mu-

sius, coll. Cic. de Fin. I, 16, 50. *Temeritas et libido et ignavia semper animum excruciant.* ibid. II, 16, 53. *Animi conscientia improbos excruciari.* Epp. ad Famm. XIV, 3, 1. *Conficior moerore, nec me meae miseriae magis excruciant, quam tuae.* Adde Tacit. Ann. II, 31, 1. Plaut. Mil. IV, 2, 76. Terent. Andr. V, 3, 15. Eun. V, 3, 11. Heaut. III, 1, 4. Phorm. I, 4, 10. — *Anxie* i. e. perturbato et deiecto animo; v. ad c. LXV, 3. — *Traderetur* non cum editoribus putabis pro *tradita esset* dictum; nam imperfecto significatur Metelli cogitationem vel potius Sallustii de Metello iudicium ita se referre ad praeteritum tempus, ut *tradendi* actionem durantem necdum absolutam mente intueatur; quamquam etiam altera cogitandi ratio, cum nostra magis congrua, recte se habet. V. ad c. LIX, 3.

LXXXIII. §. 1. *Stultitiae*] Acad. Vrat. 1. 3. Eccard. Guelf. 2. 4. 7. 11. 12. Fabr. 1. Arond. *stultitia* habent, quod quamquam dici potest, tamen aperta est interpolatio eorum, qui in tritissimo genitivi usu offenderent. cf. supra c. XIV, 7. Zumptii Grammat. Lat. §. 73, 12. not. 1. p. 351. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 38. p. 453. Drakenborch. ad Liv. III, 70, 15. ubi genitivus in uno cod. similiter in nominativum depravatus fuit. — *Suo* Cortius temere omisit, quippe quod et omnibus codd. sustentetur, et, praegressa voce *alienam*, cui opponitur, ad sententiae vim et perspicuitatem necessarium sit. Perperam tamen in Teg. Misn. et Goerlit. pronomen priorem locum tenet; nam primaria sententiae vis in *periculo* inest, quo in aliena re subeundo *stultitia* constat. — *Populo Romano* plurimi optimique codd. tuentur; pauci ex interpolatione habent *populi Romani*, ad sententiae vigorem aliquanto deterius; v. ad c. VII, 4. et X, 5. CVIII, 2.

habere tum magnam] *Tum*, quod longe plurimi optimique codd. habent, velut Commel. Naz. Bas. 1. Fabr. 1. Sen. 1. Paris. b. c. x. z., etiam Berol. 1. 2. et Goerlit., Gerlachius primus recte in textum recepit. Ceteri editores omnes scripserunt *cum*, ut minor codd. pars ex interpolatione valde ieiuna habet, scribis vel ac-

tare; omne bellum sumi facile, ceterum aegerrume desinere; non in eiusdem potestate initium eius et finem esse; incipere cuivis, etiam ignavo, licere; deponi, quum victores velint. Proinde sibi regnoque suo consuleret, neu florentis res suas cum Iu-

cusativum subiecti desiderantibus, quod facile intelligitur ex proximo *fieret*, vel usum *tum* particulae non intelligentibus; quam veram mutationis caussam esse ex eo colligas, quod alii *tum* in *tam* corruperunt. Sed *tum* optime habet et a dicendi usu, et ab sensu; hoc enim Metellus persuadere conatur Boccho, *non aliud tempus illi opportunius esse* ad gratiam Romanorum ineundam. *Tum* igitur ad *magnam* spectans eo modo dictum est, quem paullo supra tetigimus ad c. LXXXI, 1. — *Societatis amicitiaeque;* v. ad c. LXXX, 4. coll. c. LXXVII, 2. — *Suis*, quod Cortius ex uno cod. Fabr. 2. omisit, bene additum est ab auctore, quum eo maxime spectet Metelli oratio, ut Bocchum moneat ne nimium *sibi* tribuat. Eandem ob caussam *tamen* revocandum fuit, quod Cortius eiusdem cod. fide deleverat; nam addita particula id, quod Metellus monet, gravius urgetur; cf. c. X, 7. — *Mutare aliquid pro aliquo* inusitate quidem, sed ita dictum est, ut praepositione vis verbi propria augeatur. — *Bellum sumi* illustravimus ad c. XX, 5. Nostrum locum quodammodo ante oculos habuisse videtur Tacitus Hist. IV, 69, 1. *Sumi bellum etiam ab ignavis, strenuissimi cuiusque periculo geri.* — *Deponi* non pendet ex *licere*, sed primarium in enunciatione locum obtinens huic verbo ex altera parte respondet. Ceterum attende ad gravitatem orationis brevitate dicendi effectam, siquidem omissa adversandi particula et neglectis *non nisi* restringendi vocibus id, quod *incipiendo* contrarium esse dicitur, nude ita ponitur, ut, quia certissima est belli a victore deponendi condicio, haec sententia suapte vi praegressae opposita esse appareat. Qua verborum ratione non intellecta scribae varia locum interpolatione foedarunt; nam in Guelf. 7. 9. Bas. 4. est *non deponi nisi cum v. v.;* in Leid. A. N. *dep. non nisi c. v. v.;* in Leid. M. *dep. non posse nisi cum v. v.;* in Leid. B. *dep. autem nisi* etc.; in Vin. 2. *sed dep. cum* etc. — *Suo*, quod omnes codd. retinent, Cortius omisit. Pronominis vim facile sentias, si reputaveris Metellum Boccho suadere, caveret ne omitteret, *quae haberet.* — *Florentis* hac terminatione servatum est in Paris. c. x. z.

2 gurthae perditis misceret. Ad ea rex satis placide verba facit: sese pacem cupere, sed Iugurthae fortunarum misereri; si eadem illi copia fieret, omnia
3 conventura. Rursus imperator contra postulata Bocchi nuncios mittit; ille probare partim, alia abnuere.

§. 2. *placide*] i. e. animo ab omni perturbatione libero, ut non offensus aut infestus, sed amicus videretur; cf. c. LXXII, 1. CII, 12. — *Eadem copia* i. e. *earumdem rerum*, sc. societatis amicitiaeque, copia, de quo attractionis genere v. ad c. LIV, 6. — Pro *fieret* pauci codd. habent *foret*, quod ferri quidem potest, sed vulgatae auctoritate codicum satis munitae non praeferri meretur, ut Cortio placuit. — *Omnia conventura. Conveniunt res quae utraque parte consentiente* constituuntur aut perficiuntur; cf. supra c. XXXVIII, 10. *Pax convenit*, ubi v. plura. Nep. Paus. c. IV, 2. *Erant in eadem epistola, quae ad ea pertinebant, quae inter regem Pausaniamque convenerant.* id. Hannib. c. VI, 2. *Condiciones non convenerunt.* Liv. XXIV, 27, 6. *Marcellus posse rem convenire ratus.* XXX, 4, 7. *Imperator spem facere rem conventuram.*

§. 3. *ille probare*] Weisius *ille* de *imperatore* intelligendum censens, et coecutit mirifice in hoc loco, et Latinae linguae usum parum perspectum habet. Nam *per vices* actum esse inter Metellum et Bocchum de condicionibus pacis, non solum ex Romani ducis consilio bellum *trahendi*, sed etiam ex Sallustii verbis *missis remissisque nunciis* patet. Tum si de praegresso *imperator* nomine etiam sequentia dicerentur, quis sibi persuaserit, subiecto non mutato, *ille* inferri, illatum vero vices proxime praegressi *subiecti* sustinere posse? Contra ea pronomen *ille* hunc usum habet, ut praegressae enunciationis *secundarium* aliquod nomen sequentis *subiectum* constituat, quod ostendimus ad Cat. c. XLV, 2. Iug. LIX, 3. Quare *ille* refertur ad *Bocchum.* — *Probare partim, alia abnuere*, quemadmodum cum Gerlachio scripsimus, longe plurimi codd. habent. Sed in Fabr. 1. Inc. 2. Vrat. 1. Guelf. 6. 9. 12. deterioribus Gruteri, Teg. Bas. 4. Berol. 1. 2. et Goerl. legitur *pr. part. partim abn.*; scilicet ut eadem vox sibi responderet, scribae *alia* in *partim* mutaverunt; sed v. ad c. XXXVIII, 3. Ex geminata autem ab interpolatoribus *partim* voce alia corruptela fluxit in Sen. 1. Vin. 1. Vrat. 3. Guelf. 1. 2. et aliquot Gruteri codd., qui tantummodo habent

Eo modo saepe ab utroque missis remissisque nunciis tempus procedere, et ex Metelli voluntate bellum intactum trahi.

LXXXIV. At Marius, ut supra diximus, cupientissuma plebe consul factus, postquam ei pro-

ille probare, partim abnuere, oculorum haud dubie lapsu altera voce omissa, quod depravationis genus in libris manu scriptis haud rarum est. Nihilominus Cortius hanc scripturam pro vera venditat. — *Ex voluntate* sensu paullo differt a solo ablativo *voluntate*. Sextus enim casus quum *caussae* significationem habeat, hoc simpliciter indicaret *voluisse* Metellum bellum trahi, i. e. belli tracti *caussam fuisse* Metelli *voluntatem*. Contra *ex* praepositio, qua in universum significatur aliquid *prodire* ex aliqua re, simul declarat *eventum* sive *effectum habuisse Metelli voluntatem*. Hunc sensum vernacula ita reddas: *ganz so, wie* Metellus es wollte; alterum foret *mit Willen* des Metellus. Subtilior ista praepositionis *ex* ratio, quam saepe facilius est sensu percipere, quam verbo exprimere, nunquam plane delitescit, neque obscurum est ab generali *effectus* aut *eventus* notione repetendum esse eum particulae usum, quem ad Cat. IV, 1. et ad XII, 2. illustravimus. Cum dictione *ex voluntate* congruit *ex composito*, cuius nubem exemplorum attulit Drakenborch. ad Liv. I, 9, 10. — *Bellum trahi* notissimum est dici, ubi de industria id quaeritur, ut desidia et nihil agendo bellum aliquod non finiatur; v. supra c. XXIII, 2. XXXVI, 3. et cf. Drakenborch. ad Liv. V, 11, 8. Quam sententiam ut augeret Sallustius *intactum* addidit, quamquam huius vocabuli notio iam in verbo *trahere* inest. Sed talia perspicuitatis caussa fieri diximus ad c. LXXIII, 1.

LXXXIV. §. 1. *cupientissuma plebe*] Perperam Langius hoc antique dictum censet pro *cupidissuma plebe*. Rectius Cortius interpretatur *favente et maxime annitente plebe*; nam *cupere* et *velle* verba non solum ad dativum personae relata, sed etiam absolute posita praegnanti sensu significant *bene cupere* aut *velle* i. e. favere, studere, propenso animo esse; v. ad c. LXXIII, 3. Cort. ad Cic. Epp. ad Famm. I, 1, 2. XIII, 6, 12. Gronov. ad Gell. VII, 3. — *Factus* i. e. designatus; v. ad LXXXII, 2. — In verbis *ei provinciam iussit* dativum per se patet non eam rationem habere, qua in vulgari *iubere* verbi structura accusativus ponitur; nam aliud est iubere aliquam rem *fieri ab aliquo*, aliud, iubere

vinciam Numidiam populus iussit, antea iam infestus nobilitati, tum vero multus atque ferox instare; sin-

aliquam rem *esse in alicuius commodum.* Sed ut ratio huius structurae penitus intelligatur, tenendum est, ubi de rebus in co*mitiis* actis sermo est, *iubere* de populo dictum hunc peculiarem usum habere, ut cum simplici accusativo *obiecti* coniunctum valeat *aliquid confirmare, constituere, ratum facere, decernere*; cf. Liv. III, 55, 3. *Legem tulere, ut, quod tributim plebes iussisset, populum teneret.* XXXI, 8, 1. *In suffragium missi bellum iusserunt.* XXI, 17, 4. *Adorati dii, ut bene ac feliciter eveniret, quod bellum populus Rom. iussisset.* XXXII, 22, 12. *Argivi concilio, quod inclinaverat ad Romanam societatem iubendam, excesserunt.* X, 8, 12. *Ego hanc legem iubendam censeo.* Cic. de lege Agrar. II, 22, 58. *Hoc quia vos foedus non iusseritis, veretur Hiempsal, ut satis firmum sit et ratum.* id. p. Balbo c. 17, 38. *Responderem legem populum Rom. iussisse de civitate tribuenda.* Iam si legitime dicitur *iubere aliquam rem*, nihil obstat quominus dativo personae adiecto indicetur *cuius respectu*, i. e. in cuius commodum vel incommodum aliquid iubeatur; cf. Liv. IV, 43, 2. *Iam enim Anagninis Hernicisque aliis bellum iussum erat.* id. XLII, 33, 1. *Consul senatusconsultum recitari iussit, quod bellum senatus Perseo iussisset.* Non alia autem ratione, nisi quod dativus commodi, quem dicunt, obtinet, dictum est *Mario provinciam Numidiam populus iussit*, ad eundem plane modum, ut c. XXVII, 3. *Provinciae futuris consulibus Numidia atque Italia decretae*, et apud Vellei. II, 18, 5. *Sulpicius legem tulit, qua C. Mario bellum decerneretur Mithridaticum;* in hac enim structura *iubere* vi et usu non differt a *decernere* verbo. Qui igitur concesserit, concedent autem omnes, dativi rationem ex ipso verbo *decernere* pendere, eidem simul est concedendum *iubere* quoque recte cum tertio casu coniungi. In errore igitur versantur Cortius ad h. l., Burmann. ad Petron. c. LXXI., Duker. ad Liv. XXVII, 24, 3. Drakenborch. ad XXVI, 41, 18., qui dativum ab omisso *dari* vel *esse* repetendum censeant, diversam structuram miscentes. Nam sane etiam ita, ut illi orationem suppleri volunt, loquuntur Latini; cf. Liv. XXVI, 41, 18. *Dii immortales centuriis omnibus ut mihi imperium iuberent dari fuere auctores.* id. ibid. c. 18, 9. *Ad unum omnes P. Scipioni imperium esse in Hispania iusserunt.* XXX, 41, 4. *Cui iuberent in Hispania imperium esse?* XXXI, 50, 11.

gulos modo, modo univorsos laedere; dictitare sese consulatum ex victis illis spolia cepisse; alia prae-

Plebs Cn. Cornelio Lentulo et L. Stertinio pro consulibus imperium esse iussit. IX, 45, 8. *Populus Rom. bellum fieri Aequis iussit.* Sed quis non videt, in his exemplis *iubere* vim habere verbi quod dicunt *declarandi?* Quod quum legitime sequatur accusativus cum infinitivo, dativus rite pendet ex hoc infinitivo, non ex *iubere.* Contra illa superiora ita sunt comparata, ut *iubere* potestate *transitivi* verbi simplicem accusativum obiecti regat et simul qua ratione id, quod enunciatur, ad personam pertineat, addito dativo, remotioris obiecti casu, designet. Quare quum utraque structura cum Latinae linguae legibus conveniat, inconsultum est alteram ad normam alterius exigere velle.

tum vero] *Vero* cum vi effert *tum* vocem, ut in vernacula *jetzt ganz besonders*; cf. Cat. c. LXI, 1. *tum vero cerneres* etc. Plura diximus ad Cat. LII, 15. — *Multus atque ferox instare* Langius, Muellerus et Iaumannus explicant *saepe* et *ferociter inst.* Sed *temporis* notio a voce *multus* aliena est. Quocirca interpretamur modum excedens, immodicus, sibi i. e. odio suo non temperans. De ratione adiectivi pro adverbio positi v. ad c. XXXVIII, 1. — Ante *spolia* in aliquot codd. *quasi* additum legitur, quae vox insolentiae ac ferociae Marii minime convenit, quippe qua molliri soleat si quid in aliquo vocabulo durum aut acerbum inest; v. ad c. XLI, 10. *Spolia* ignominiose dicitur *pretium victoriae*, victo potentia et viribus exuto; cf. Fragm. Historr. I, 15, 7. *Agendum atque obviam eundum est, Quirites, ne spolia vostra penes illos sint.* ib. III, 22, 6. *Aerarium, exercitus, regna, provincias occupavere, et arcem habent ex spoliis vostris.* IV, 12, 11. *Asiam spolium regis Antiochi recepi.* Cic. p. Quint. c. 31, 99. *Hoc te obsecrat, ne ornamentis eius omnibus Sex. Naevius pro spoliis abutatur.* Ceterum hunc Sallustii locum expressit Plutarchus in Mario c. IX. (ed. Reisk. Vol. II. p. 816.) *Οἱ λόγοι (τοῦ Μαρίου) θρασεῖς ὄντες ὑπεροψίᾳ καὶ ὕβρει τοὺς πρώτους ἐλύπουν, σκῦλον βοῶντος αὐτοῦ τὴν ὑπατείαν φέρεσθαι τῆς τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων μαλακίας.* — *Illis dolentia*, i. e. *quae illis dolerent;* nam *dolet mihi aliquid* significat *dolorem mihi affert*, quae dicendi ratio Plauto haud inusitata est, Ciceroni et aequalibus non item; cf. Plaut. Epidic. I, 2, 44. Menaechm. II, 3, 84. Capt. I, 2, 49. Cist. II, 1, 20.

2 terea magnifica pro se, et illis dolentia. Interim, quae bello opus erant, prima habere; postulare legionibus supplementum, auxilia a populis et regibus sociisque accersere; praeterea ex Latio fortissumum quemque, plerosque militiae, paucos fama

§. 2. *auxilia a populis et regibus sociisque accersere*] De simili auxiliorum parandorum modo cf. c. XLIII, 4., ubi simul dictum est *socios* intelligendos esse *Italicos*. — *Accersere* longe plurimi libri habent; v. ad Cat. XL, 6. Alii *accersire*, pauci *arcessere*. — *Militiae* est in Naz. Bas. 1. Sen. 1. Fabr. 1. m. pr. Vin. 1. Rem. Acad. Vrat. 1. 2. Eccard. Guelf. 1. 2. 4. 6. aliquot Palatt. Paris. b. c. x. z. Berol. 1. 2. et Misn. Ceteri habent *militia*, ut casus cum *fama* congrueret. Sed duplicem eiusdem verbi structuram interdum a Sallustio coniungi, iam diximus ad Cat. XXXIII, 1. *Plerique patriae, sed omnes fama atque fortunis expertes sumus.* Iug. LXXIV, 3. *Romani signorum et armorum aliquanto numero, hostium paucorum potiti.* De genitivi ratione v. Zumpt. Gramm. §. 73, 6, 1. p. 344. et Ruddim. Institt. Gramm. Vol. II. p. 73—78. — Pro *emeritis stipendiis* Bipontini et Muellerus ex Guelf. 1. 2. 3. scripserunt *emeritos stipendiis*, quod dicendi usui repugnat; nam aut activa participii potestate dicitur *homo emeritus stipendia*, aut passivo sensu *homo emeritis stipendiis*; cf. Liv. XXI, 43, 10. *Hic vobis terminum laborum fortuna dedit; hic dignam mercedem emeritis stipendiis dabit*, ubi Drakenborchius comparavit III, 57, 9. *Non iuniores modo, sed emeritis etiam stipendiis pars magna voluntariorum ad nomina danda praesto fuere.* XXXIII, 3, 4. *Emeritis quidam stipendiis ad signa revocabantur.* Caussa importunae mutationis vix alia fuerit, quam quod fugit illos ablativorum ratio, quibus nomen definitur; v. ad Cat. XLIX, 2. — Verba *secum proficisci*, omnibus omnino codd. firmata, Cortius futilissimis hallucinationibus indulgens eiicienda censuit, eiusque auctoritate moti eiecerunt Bipontini et Muellerus. Immerito eos verbo *cogere* offensos fuisse, quia emeriti stipendia nulla vi ad militiam adigi potuerint, neque opus esse ut huius rei vitandae caussa *cogere* pro *colligere* dictum putes, bene monuit Gerlachius. Quippe *cogere* non vulgari sensu de *adhibenda vi* est intelligendum, sed cum *ambiundo* coniunctum ita mollitur, ut loci sensus sit: verbis ad favorem et studia aucu-

cognitos accire, et ambiundo cogere homines emeritis stipendiis secum proficisci. Neque illi senatus, 3
quamquam advorsus erat, de ullo negotio abnuere audebat; ceterum supplementum etiam laetus decreverat, quia neque plebi militia volenti putabatur, et

panda compositis commovere eos atque impellere, ut secum proficiscerentur. De hoc verbi *ambire* extra honorum petitionem usu cf. c. XIII, 7. XIV, 20. Terent. Andr. II, 2, 36. ubi v. Ruhnken.

§. 3. *de ullo negotio abnuere*] Pro *abnuere* aliquot codd., neque ii insignes, habent *negare*, quae aperte glossa est. Quid autem intersit inter accusativum obiecti, qui sane poterat poni, et inter *de* praepositionem, cuius ope saepe obiecti ratio significatur, scite docuit Herzogius ad Catil. III, 2. p. 17. Scilicet *de* posito, obiectum non pro *una* re est, quam praedicatum *totam* complectatur, sed notione quasi diducta et in partes soluta indefinitum proponitur, ita ut ex omnibus, quaecunque ad id pertinent, singula cuique cogitatione amplectenda permittantur. cf. Catil. XXX, 6. *Si qui indicavisset* d e *coniuratione.* ib. c. XLVIII, 4. Iug. XIII, 3. *Qui senatum docerent* d e *caede fratris.* XXVII, 4. *Cuius* d e *natura supra memoravimus.* LXXIII, 1. *Ubi* d e *casu Bomilcaris cognovit.* LXXXII, 1. LXXXVII, 4. XCVII, 4.

quia neque plebi militia volenti putabatur] Hanc scripturam, quam in magna codicum inconstantia tutam praestat Prisciani testimonium XVIII, 20, 169. p. 181. ed. Kr., confirmant etiam Fabric. 1. Vin. 1. Vrat. 1. Guelf. 1. 2. 7. Leid. K. M. Paris. z. Alii habent *q. n.* *plebe militia* *volente p.;* alii *q. n. plebi* *militiam* *volenti p.;* alii *q. n.* *plebe* *militia volenti p.;* alii *q. n.* *plebe* *militia* *nolente p.;* alii *q. n. plebe* *militiam* *nolente p.;* alii denique *q. n. plebe* *militiam* *volente p.*, quae peccata omnia structura paullo insolentior genuit. Quam ad Graecorum exemplum instituisse Sallustium et plerique editores viderunt, et primus monuit Priscianus l. l. auctoritate usus Demosthenis p. Cor. p. 229. ed. Reisk. *Τῆς δὲ πομπείας ταύτης ὕστερον, ἂν βουλομένοις ᾖ τούτοις ἀκούειν, μνησθήσομαι.* cf. Thucyd. II, 3. *τῷ πλήθει τῶν Πλαταιέων οὐ βουλομένῳ ἦν τῶν Ἀθηναίων ἀφίστασθαι.* VII, 35. *Οἱ Κροτωνιάται εἶπον οὐκ ἂν σφίσι βουλομένοις εἶναι διὰ τῆς γῆς σφῶν τὸν στρατὸν ἰέναι.* Dionys. Halic. IV, 11. *Εἰ ὑμῖν ταῦτα βουλομένοις ἐστίν.*

Marius aut belli usum aut studia volgi amissurus. Sed ea res frustra sperata; tanta lubido cum Mario

id. IV, 42. *Οἷς οὖν ἦν βουλομένοις Τύλλιον ἐκπεσεῖν τῆς ἀρχῆς.* Eodem plane modo Thucydides VI, 46. etiam dicit *τῷ Νικίᾳ προσδεχομένῳ ἦν τὰ περὶ τῶν Ἐγεσταίων.* Ubere hanc structuram illustravit Aug. Matthias in Gramm. Gr. ampl. §. 388. e. p. 712. ed. II. Alia praebent, quos Hermannus ad Viger. p. 739. n. 181. laudat, Koen. ad Greg. Cor. p. 376. ed. Schaef. et Valcken. ad Herodot. VIII, 101. Ex Latinis huc pertinent Sall. Iug. C, 4. *Vigilias ipse circumire, uti militibus exaequatus cum imperatore labos volentibus esset.* Liv. XXI, 50, 10. *Grande periculum maritimis civitatibus esse et quibusdam volentibus novas res fore.* Tacit. Ann. I, 59, 1. *Ut quibusque bellum invitis aut cupientibus erat.* Histor. III, 43, med. *Maturo ceterisque remanere volentibus fuit.* Agric. c. XVIII, in. *Quibus bellum volentibus erat.* Macrob. Saturn. I, 7. *Si volentibus vobis erit, diem fabulis et epulis exigamus.* id. ibid. II, 3, extr. *Si volentibus vobis erit, aliqua eius relaturus sum.* VI, 6, in. *Figuras, si volentibus vobis erit, enumerato.* Sed ad huius dicendi generis naturam explicandam non sufficit ad Graeca provocasse, quo contenti fuere omnes, etiam Walchius ad Agricolae l. l. p. 239., qui non perspecta summa rei caussam structurae in verbo *velle* quaerit, perperam huc trahens eam structuram, quam Palmerius ex coniectura intulit Iug. LXXIII, 3., nos explicabimus ad Fragm. Histor. IV, 17. Gerl. Neque verum tetigit Aug. Grotefend. in Gramm. Lat. ampl. Vol. II. p. 354. §. 444. not. constructionem ad ablativos absolutos revocans. Ad *attractionem* quandam haec referebat Boetticherus in Lex. Tacit. v. *Particip.* n. 6. p. 343 sq., eamque rationem nos ipsi nuper in Iahnii Novis Annall. Philol. et Paedag. a. 1832. Vol. II. Fasc. IV. amplexi et uberius persecuti sumus, quam falsam esse non pudet profiteri, vero postea invento. Nam et Graeci et Latini usus ratio eo constat, quod verbum *esse* vel *εἶναι* non *copulae* vim habet, neque *pars* praedicati est, alio nomine adiuncto complendi, sed praedicatum ipsum, integrum atque plenum, quippe quo enuncietur aliquid *exstare*, sive *locum habere.* Iam si aliqua res, quae dicitur simpliciter *exstare*, ad *dativum* personae cum participio verbi *voluntatis* coniunctum refertur, eo proprie significatur *exstare* illam rem *respectu alicuius, qui eam velit*, i. e. tali

eundi plerosque invaserat. Sese quisque praeda lo- 4
cupletem fore, victorem domum rediturum, alia

ratione contineri rem, *quae* e *x s t e t*, cum aliquo, *ut eam velit*, quod simplicius et communi modo enunciatum idem est atque: *a l i q u i s aliquam rem v u l t.* Quemadmodum igitur *habendi* notio notissimae structurae *mihi est aliquid* eo nititur, quod *esse* vim habet τοῦ ὑ π ά ρ χ ε ι ν (germanice: es *existirt* etwas, ist vorhanden, *in Bezug auf mich*, insofern ich es besitze = ich habe es), ita eodem prorsus modo prodit *voluntatis* notio ex formula *est m i h i aliquid v o l e n t i* (es *existirt* etwas, findet statt, *in Bezug auf mich, der ich es will* = ich will es). Nostro autem loco dativos *plebi volenti* non pendere ex *putabatur*, sed ex omisso *esse* verbo, vix est quod moneatur. Eodem modo ut Latina, et Graeca expedienda sunt omnia, etiam ea, ubi verbum *γίγνεσθαι* pro *εἶναι* habetur. A vero igitur aberravit vir summus G. H. Schaeferus, qui ad Greg. Cor. p. 377., laudato loco Philostrati Vit. Soph. I, 21. §. 7. ὅθεν ἀ σ μ έ ν ῳ ο ἱ ἐ γ έ ν ε τ ο ἡ ἀποδημία τοῦ ἀνδρός, haec annotat: hinc certe hoc discas, quod Lexica non docent, ἄσμενος significare etiam *iucundus*, *suavis*, ἡδύς.

et Marius] *Et* particulam, quae deest in Vin. 2. Acad. et Fabric. 2. omiserunt Bipontini et Muellerus, totum locum sic scribentes: *quia*, *n e q u e p l e b e m i l i t i a m v o l e n t e*, *p u t a b a t u r M a r i u s aut belli usum*, *aut studia volgi amissurus.* De prioribus satis dictum; sed cetera illis etiam peiora sunt. Nam inepte eos *neque* pro *non* positum censere arguit non solum locus particulae, sed etiam participium *volente;* tum *putabatur* eo loco collocatum est, quem nullo modo patitur Latinae linguae ratio; denique quae ita prodit sententia, aperte repugnat sequentibus. Non *detrectabat* enim plebs militiam, sed Senatus *s p e r a b a t detrectaturam.* Ne multa, *neque* — *et* sibi respondent, ita tamen, ut aiens membrum simul consectarium esse ex negante significetur, quem sensum germanice sic reddas: weil man *auf der einen Seite* glaubte, dass das Volk dem Kriegsdienste *abgeneigt sei*, und dass *d e s s h a l b auf der anderen Seite* Marius entweder die Hülfsmittel zum Kriege, oder die Gunst des Volkes verlieren werde. — *Belli u s u s* significat *ea quae bello u s u i s u n t*, ut loquitur Cat. XXXII, 1. Iug. XLIII, 3. Ita Tacitus Ann. IV, 30, 2. *vitae u s u s* dicit ea, *quibus ad vivendum est opus.* Hoc loco autem *supplementum* intelligi clarum est. cf. c. LXXXIX, 6.

huiuscemodi animis trahebant, et eos non paullum oratione sua Marius arrexerat. Nam postquam, omnibus, quae postulaverat, decretis, milites scribere volt, hortandi caussa, simul et nobilitatem, uti consueverat, exagitandi, concionem populi advocavit; deinde hoc modo disseruit.

LXXXV. „Scio ego, Quirites, plerosque non isdem artibus imperium a vobis petere, et, post-

§. 4. *fore*] Hanc vocem, quae in solo Guelf. 11. deest, Cortius omisit. — *Aliquid* *trahere* *animo* est alicuius rei cogitationem non dimittere ex animo, semper aliquid animo volvere; cf. XCIII, 1. *Marius anxius trahere cum animo suo, omitteretne inceptum.* — *Non paullum;* v. ad Catil. III, 1. p. 16. — *Arrexerat* Cortius sine idonea caussa in *erexerat* mutatum cupit; v. ad Cat. XXXIX, 3. p. 184. — *Omnibus decretis* sc. a senatu. — *Simul et,* v. ad c. XX, 1.

LXXXV. §. 1. et 2. *Scio ego*] De vi pronominis *ego* verbo additi v. ad c. IV, 5. p. 23. — *Isdem* exstat in Sen. 1. Vin. 1. Inc. 1. Vrat. 1. 3. Guelf. 1. 3. Flor. 1. Paris. b. z. et Vat. A. cf. ad c. XIV, 11. Ceteri plerumque *hisdem*, vel *iisdem* aut *eisdem.* — *Supplicis* hac terminatione legitur in Paris. z.; confirmatur etiam eo, quod in Ven. 1. est *supplicii,* in Flor. 1. *suppliciis.* — *Modicos,* i. e. modestos; v. ad c. CXI, 1. — *Deinde* longe plurimi libri habent; Cortius ex duodecim codd. dedit *dehinc,* Gerlachius ex tribus *dein;* v. ad V, 6. — *Per ignaviam et superbiam* illustravimus ad Cat. c. XX, 2. p. 97. — *Contra ea* non solum plurimi, sed etiam optimi libri tenent, ut Commel. Naz. Bas. 1. Fabr. 1. Sen. 1. Paris. b. c. x. z., alii. Minor pars *ea* non habet, quam vocem *contra* praepositioni additam iam tetigimus ad c. LVII, 5. Caes. B. Civ. III, 74, 3. *Contra ea Caesar non satis militibus perterritis confidebat.* Male autem plerique omnes editores verba *sed mihi contra ea videtur* clausulam faciunt praegressae sententiae, semicolo post *agere,* puncto post *videtur* posito. Quod falsum esse arguit structura sequentis enunciationis, per ἀνακολουθίαν quandam ex his verbis aptae. Nam quum duplex enunciationum ratio esse posset, ita ut aut *contra ea videtur* plenum praedicatum foret, cui

quam adepti sunt, gerere; primo industrios, sup-
plicis, modicos esse, deinde per ignaviam et super-
biam aetatem agere. Sed mihi contra ea videtur; 2
nam quo pluris est universa respublica quam consu-
latus aut praetura, eo maiore cura illam administrari
quam haec peti debere. Neque me fallit, quantum 3
cum maxumo beneficio vostro negoti sustineam. Bel-
lum parare simul, et aerario parcere, cogere ad

illustrando nova sententia, oratione *recta* concepta, subiungeretur (*nam* quo pluris *est* universa respubl. q. cons. aut praet., eo maiore cura *illa* adm. — *debet*), aut verbis *contra ea* vi adverbii positis, *videtur* continuo sequentem enunciationem, accusativo c. inf. elatam, regeret, (sed mihi contra ea *videtur quo pluris sit univ. resp.* q. cons. aut praet., eo maiore cura *illam* administrari *debere*), auctor utramque coniunxit vel confudit potius, ex priore in posteriorem transiens, particulae *nam* et indicativi *est* immemor, quasi omnia ex *videtur* penderent. Quare ut aliquem structurae nexum inter utrumque orationis membrum esse pateat, ita interpungendum est, ut praeeuntibus Bipp. fecimus. Vulgari enim interpunctione admissa non habes, quomodo accusativum cum infin. explices aut excuses. Longe enim asperrimam et non tolerabilem faciunt structuram, qui *videtur* cogitatione supplendum vel repetendum censent; quod Iaumannus autem *videntur* suppleri vult, id ad *illam* relatum soloecismus haud levis est. Verborum ordinem *quo pluris est universa resp.* fere omnes libri praestant, neque alia discrepantia deprehenditur, quam quod pauci *quanto* pro *quo* habent. Cortius autem fide librorum neglecta scripsit *quo univ. resp. pluris est*; Gerlachius, reducto quem codd. iubent ordine, *est* post *pluris* omisit. *Illam*, quod deest in Fabr. 1. Vin. 1. Inc. 1., Cortius pessime delevit, non sentiens pronomine in sententiis oppositis non solum ad vim, sed ad perspicuitatem orationis opus esse. Non minus vitiose Muellerus scripsit *illa*, cui rei omnes codd. obstant. — *Haec* i. e. consulatus et praetura.

§. 3. *cum maxumo beneficio vostro*] *Cum* praepositionis vim supra illustravimus ad c. LXV, 3. cf. Hand. de Particc. Lat. Vol. II. p. 139. — *Beneficium*, qua voce h. l. intelligitur consulatus, in

militiam eos, quos nolis offendere, domi forisque omnia curare, et ea agere inter invidos, occursan-
4 tis, factiosos, opinione, Quirites, asperius est. Ad hoc alii si deliquere, vetus nobilitas, maiorum fortia facta, cognatorum et affinium opes, multae clientelae, omnia haec praesidio assunt; mihi spes omnes

universum dicitur de quovis munere, favori et benevolentiae populi debito. v. Car. Beier. ad Cic. Off. II, 19, 67. Ita Sall. loquitur etiam §. 8. et 26.; cf. etiam supra ad c. XXXI, 16. *Beneficia vostra penes optumos, non audacissumos forent*, ubi v. Faber. Cic. p. Mur. c. I, 2. in Verr. V, 70, 180. Caes. B. C. I, 9. — *Eos* ante *quos* non legitur in Inc. 1. Rem. 2. Leid. C. et Flor. 1. Cortius omisit, probante Gerlachio in Comment. p. 316. Sed vide, ne cum aliqua vi dictum significet *tales*, *tam caros*, quod huic loco accommodatissimum videtur, quum Marius subiiciat *quos nolis offendere*. — *Foris* non uno modo oppositum est *domi* voci, ut bene ostendit Cortius ad Catil. LII, 21. Proprie enim *domi* dicitur de iis, quae ad domum cuiusque *privatam* resque *domesticas* pertinent, quibus quae oppositae sunt res extra domum ad alienos pertinentes *foris* vocabulo comprehenduntur; cf. Cat. XX, 13. *Nobis domi inopia, foris aes alienum.* Plaut. Cistell. II, 1, 2. *Hanc ego de me coniecturam domi facio, ne foris quaeram.* Sueton. Ner. c. 36, in. *Nec minore saevitia foris et in exteros grassatus est;* in superioribus enim caedes *domesticas* narraverat. Tum *domi* dicitur de rebus *urbanis*, in Roma urbe, imperii sede, a Senatu populoque agendis, quo sensu *foris* omnia ea, quae ad regendas *provincias* et devictas gentes pertinent, designat, cuius generis est noster locus, et Cat. LII, 21. *Maiores magnos fecere domi industria, foris iustum imperium.* Denique huic usui cognatus est is, quo *domi forisque* de pace belloque dicitur, ut *foris* idem fere sit atque *belli;* cf. Cic. de Off. I, 22, 76. *Parvi enim foris sunt arma, nisi sit consilium domi*, quem locum ex ingeniosa Beieri emendatione exhibuimus. Idem contulit Valer. Max. II, 9, pr. *Quid enim prodest foris esse strenuum, si domi male vivitur.* — *Et* ante *ea agere* non tenuiter adiungit sequentia antegressis, sed ea exaggerat et adauget, ita ut idem valeat atque *et quidem;* cf. ad c. XXXII, 2. CV, 4. Fragm. Hist. I, 19, 1. *Omnia turbata*

in memet sitae, quas necesse est et virtute et innocentia tutari; nam alia infirma sunt. Et illud intel- 5
lego, Quirites, omnium ora in me convorsa esse, aequos bonosque favere (quippe benefacta mea reipublicae procedunt), nobilitatem locum invadendi quaerere. Quo mihi acrius annitendum est, ut ne- 6

sunt, *et ab iis*, *quos prohibere decebat*. v. F. A. Wolf. ad Tac. Annall. I, 56, 1. Car. Beier. ad Cic. de Off. II, 16, 57. p. 110 sq. — *Occursantis* hac terminatione exstat in Bas. 1. Paris. c. x. z. *Occursare* autem est reniti, impedimento esse, obstare.

§. 4. *fortia facta*] Ita omnes et Gerlachii et nostri codd. Cortius cum aliis inverso ordine scripsit *facta fortia*, quod repetere noluimus, quum neque satis constet, quorum librorum auctoritate hic ordo nitatur et sensus potior in adiectivo sit, idemque verborum ordo §. 21. recurrat; cf. annotata ad c. XX, 1. — *Haec* ante *omnia* male deest in Reg. Arond. Laud. 1. 2. 3. Praeter ceteros codd. pronomen tuetur etiam Donat. ad Terent. Phorm. I, 2, 80., qui locus et eiusdem est generis ut noster, et recte explicatus est a Donato, qui „post *enumerationem*, inquit, veteres hoc dicebant." Ita scilicet singulas partes in unum comprehensas cum vi denuo proponebant cogitandas; cf. ad Catil. XIV, 3. XXXVII, 5. et Grysar. Art. Latine scribendi p. 71 s. — *Praesidio assunt* rem gravissime designat, quum iam *adesse* per se significet *auxilio esse*, ut ostendimus ad c. XIV, 13. Quare *praesidio* ad id pleonasmi genus referendum videtur, de quo diximus ad c. LXXIII, 1. — *Innocentia* h. l. non peculiariter *avaritiae* opponitur, ut Gerlachius censet, quamquam id saepissime fieri diximus ad Cat. XII, 1. et ad Iug. XLVI, 1., sed in universum intelligenda est de vitae morumque integritate, nulla male factorum macula contaminata.

§. 5. et 6. *illud intellego*] De pronomine *illud*, quo sequentis enunciati sensus indefinite comprehenditur, v. ad Catil. LI, 7. p. 239. et Grysar. Art. Latine scribendi p. 86. — *Favere* sc. *mihi*, quod in Guelf. 6. additum est; cf. ad c. XIV, 19. p. 87. Animi caussa commemoramus pro *aequos bonosque* in Guelf. 10. legi *equos et boves*. — *Bene facta* non satis recte a Cortio et Gerlachio in unum vocabulum contractum esse diximus ad Cat. VIII, 5. p. 46. — *Procedunt* Cortius prorsus mirifice interpretatur *reputantur* vel *con-*

7 que vos capiamini, et illi frustra sint. Ita ad hoc aetatis a pueritia fui, ut omnis labores, pericula
8 consueta habeam. Quae ante vostra beneficia gratuito faciebam, ea uti accepta mercede deseram,
9 non est consilium, Quirites. Illis difficile est in

siderantur, auctoritatem secutus Fr. Gronovii ad Liv. V, 48, 7., qui et ipse parum enucleate de hoc verbo disseruit. Rectius ceteri editores viderunt *procedere* significare *prospere evenire*, sive talem eventum habere, qui alicui rei utilitatem et commodum afferat; cf. supra c. LXV, 5. Liv. XXIV, 26, 5. *Si Andranodoro consilia processissent.* Simul intelligitur dativum in hac structura ex verbo pendere, neque secundum Cortii sententiam coniungi debere *benefacta reipublicae;* cf. ad Cat. XXXII, 1. — *Locum invadendi* i. e. occasionem sive copiam inv.; nam ut *tempus* praegnanti sensu dicitur de iusto aut commodo tempore (v. ad c. LXXIX, 7.), ita *locus* quoque eadem ratione designat commodum aptumque alicui rei locum, i. e. occasionem; cf. Drakenborch. ad Liv. III, 46, 2. *Inquietum hominem locum seditionis quaerere;* et ad IX, 2, 15. Ruhnken. ad Terent. Andr. IV, 3, 3. Dachnius ad Nep. Pelop. c. II, 1. — *Invadendi*, sc. et me, et vos, qui mihi favetis. Huc enim haud dubie spectant sequentia *ut neque vos capiamini.* — *Capi* autem h. l. non est *decipi*, ut volunt Gerlachius, Iaumannus, Faber, sed graviorem sententiam exigente incitato Marii animo significat *circumveniri* vel *opprimi;* cf. Fragm. Hist. I, 15, 20. *Vereor, ne ante capiamini, quam captum ire licet.* — Pro *frustra sint* male aliquot codd. habent *frustrati sint. Frustra esse* supra explicavimus ad c. VII, 6. et XIV, 11. Quod quamquam saepius de rebus dicitur, tamen ratio eadem est, si ad personas spectat; cf. Plaut. Merc. III, 1, 30. *Nunc mulier, ne tu frustra sis, mea non es, ne arbitrere.* Amphitr. III, 3, 20. *Iam hi ambo, et servus et era frustra sunt.* Cort. v. Hand. de Particc. Lat. Vol. II. p. 747. §. 5. — Ad eundem modum dictum est quod statim sequitur *ita fui*, pro *talis fui;* cf. Cic. p. Sulla c. 7, 22. *Si ita sum.* [Cf. adn. m. ad Muret. I. p. 165. Fr.]

§. 7. et 8. *ut omnis labores, pericula consueta habeam*] De copulae defectu post *labores* v. ad c. XX, 8. p. 130. — Vim *habere* verbi cum participio perf. passivi coniuncti, quo perennitas quaedam effectus aut status designatur, illustravimus ad Cat. XXIII, 4.

potestatibus temperare, qui per ambitionem sese probos simulavere; mihi, qui omnem aetatem in optumis artibus egi, bene facere iam ex consuetudine in naturam vortit. Bellum me gerere cum Iugurtha iussistis, quam rem nobilitas aegerrume tulit. Quaeso,

Iug. X, 1. *Consuetum habere alqd.* Sallustius etiam infra dixit c. C, 5. — *Deserere* quam huic loco accommodatum sit, patebit ex dictis ad c. XXXI, 18. — Structuram *consilium est, ut deseram* non satis illustravit Faber, praecipiens „*ut* saepe pro genitivo gerundii poni," quod quale sit non potest neque ex natura gerundii, neque *ut* particulae intelligi. Res autem sic se habet. Ubi solum consilii *vocabulum* definiri vult auctor, genitivus gerundii ponitur; *verbo* autem ad *consilium* aut similem vocem adiuncto quoniam *enunciatio* efficitur studii ac voluntatis notionem habens, recte altera enunciatio per *ut* particulam, tali sententiarum nexui propriam, addi potest; cf. Daehnium ad Nep. Praef. §. 8. *Plura persequi prohibet festinatio, ut ea explicem, quae exorsus sum.* Cic. Epp. ad Attic. VII, 10, in. *Subito consilium cepi — ut exirem.* Liv. XXIV, 30, 12. *Hippocrates et Epicydes unum consilium esse rati, ut se militibus permitterent.* id. XXV, 34, 7. *Dux cautus temerarium capit consilium, ut nocte Indibili obviam iret.* XXVII, 33, 9. *Una praecipua cura patres populumque incessit, ut eos potissimum consules crearent, quorum* etc.

§. 9. *in potestatibus*] *Potestates* sunt summi honores vel munera a populo data; cf. ad c. LXIII, 5. — *Temperare* absolute positum esse omnes interpretes agnoscunt, quamquam diversis modis obiectum supplentes. Gerlachius enim nescio qua ratione verba *in potestatibus* id efficere putat, ut obiectum facile omittatur; Muellerus supplet *libidinibus improbis*, Weisius vero sine ellipsi explicat *modum servare.* Rectius ceteri viderunt, quum subiectum tacite in obiecti locum cedat, nihil aliud quam *sibi* cogitatione addi posse, quod et analogia aliorum verborum, et singulorum exemplorum natura postulat. cf. Plaut. Epidic. I, 2, 8. *Iam istoc probior es — quom in amore temperes.* Pari modo dicitur *temperare ab aliqua re*; Auct. ad Herenn. II, 19, 29. *Cui mirum videbitur, istum a maleficio non temperasse?* v. Boetticheri Lex. Tacit. h. v. p. 455. — Verba *qui — egi* non caussalem nexum exprimere, qui sensus coniunctivum posceret, supra diximus ad c. X, 7. p. 54. —

reputate cum animis vostris, num id mutari melius sit, si quem ex illo globo nobilitatis ad hoc aut aliud tale negotium mittatis, hominem veteris prosapiae ac multarum imaginum et nullius stipendi, scilicet ut in tanta re ignarus omnium trepidet, festi-

Bene facere explicatum est ad Cat. III, 1. — Pro *vortit* multi libri male habent *vertitur;* v. ad Cat. VI, 7.

§. 10. *bellum me gerere — iussistis*] Temere Cortius coniecit scribendum esse *bellum mihi iussistis*, codd. omnibus obstantibus, nisi quod Guelf. 11. *mihi* pro *me* habet. — *Quaeso*, quod plerumque orationi inseritur, cf. Fragm. Hist. I, 19, 13. ib. IV, 12, 16. Zumpt. Gramm. Lat. §. 59. n. 13. p. 202. ed. IV., h. l. praemissum indicat, quanta vi Marius et ipse commotus sit, et plebi instet. — *Reputate cum animis* tetigimus supra ad c. XI, 8. — Illustrandis verbis *id mutari* subiiciuntur sequentia *si quem — mittatis.* — *Globus nobilitatis* ad invidiam faciendam dictum est. Nam ut in re militari *globum facere* dicitur de constipata et in unum coarctata manu, quam nulla hostium vis frangere possit, v. Boetticheri Lex. Tacit. h. v. p. 223., ita *globus* vocabulum ad civiles factiones translatum significat quasi cohortem conspirantium, quos nullus adversae partis impetus disiicere valeat. Vellei. II, 58, 1. *Ili una cum coniurationis globo Capitolium occupavere.* Nep. Attic. c. VIII, 4. *Ille consensionis globus huius unius dissensione disiectus est.* — *Prosapiae* vocabulum non solum prisci usus esse, sed etiam ob id ipsum commode in re antiqua et a Mario plebeio et inculto homine usurpari Cortius iam observavit. cf. Cic. de Universo c. XI. *Memoremus Iovem atque Iunonem, reliquos, et eorum, ut utamur veteri verbo, prosapiam.* Eandem vocem Quintil. I, 6, 40. refert inter vocabula *ab ultimis et iam obliteratis repetita temporibus;* cf. eund. VIII, 3, 26. Quum Nonio teste I, 343. Cato in Origg. I. dixerit *veteres prosapias* (vett. Historicc. Fragmm. p. 375. n. 8. ed. Frotscher.), valde probabile est Sallustium hoc ex Catone sumpsisse. — De *imaginibus* v. ad c. IV, 5. p. 24. — *Scilicet* cum ironia dictum esse monuimus ad c. XLI, 3. — *Ex populo*, i. e. si rem ipsam et Marii mentem spectas, *ex plebe.* Saepe enim *populus* dicebatur pro illa parte populi, quae Romae proprie *plebs* vocabatur, quae sunt verba Drakenborchii ad Liv. VII, 42, 1. cf. Duker. ad XXXI, 50, 1. et Ferdin. Schulzium de Comitiis Romm.

net, sumat aliquem ex populo monitorem offici sui.
Ita plerumque evenit, ut quem vos imperatorem 11
iussistis, is sibi imperatorem alium quaerat. Atque 12
ego scio, Quirites, qui, postquam consules facti
sunt, acta maiorum et Graecorum militaria praecepta

I, 1. p. 10. Sall. Catil. XXXVIII, 3. Iug. XXVII, 2. XXX, 3. XLI, 5. XLIII, 1. — *Sui* post *offici* omissum a Cortio, quum in Vin. 1. desit, et in paucis libris ante *offici* legatur. Sed ea caussa non sufficit ad pronomen delendum, quod non plane otiosum est. Nam qui *aliis* moderari vult, eum ante omnia nosse decet quid *sui* sit officii.

§. 11. *imperatorem iussistis*] In plerisque codd. et edd. omnibus est *imperare iussistis*, quam lectionem ut repudiaremus permovit nos et auctoritas cod. antiquissimi Vat. A., quocum consentiunt Barber. 2. 5. Vin. 1. et Eichhof., et ipsa scripturae huc usque neglectae praestantia. Vulgata enim quamquam ferri potest, tamen irrisio nobilium, quam quaerit Marius, aliquanto acerbior exsistit variata vocis *imperator* sententia. Praeterea etiam structura talis est, ut facilius credas scribas accusativum mutasse in infinitivum, legitime ex verbo *iubere* pendentem, quam contra. Ex annotatis ad c. LXXXIV, 1. patebit autem *iubere* cum solo accusativo coniunctum idem esse atque *declarare* vel *constituere*; cf. Liv. I, 17, 9. *Quum populus regem iussisset.* ib. I, 22, 1. *Inde Tullum Hostilium regem populus iussit.* III, 30, 6. *Expressit hoc necessitas patribus; id modo excepere, ne postea eosdem tribunos iuberent.* — *Is*, quod in decem codd. deest, Cortius et Gerlachius deleri volunt, non sentientes pronomen, quod multum ad vim orationis conferre diximus ad c. LXIII, 3., ultima praegressae vocis syllaba interceptum esse. Sed multo maiore sententiae detrimento Cortius *sibi* omisit, paucorum codd. auctoritati, qui id non habent, plus iusto tribuens. Nihilominus Gerlachius in ed. min. ei assentitur.

§. 12. *Atque ego*] Ita Gerlachius recte scripsit ex paucis Cortii libris, Leidd. G. H. I. K. L. M. Paris. a. b. c. e. Erl. Bas. 1. 4. Vulgo edebatur *At ego*, quod Cortius pessime corrupit in *ac ego*, immemor legis, *ac* non poni ante vocalem, quam, quum Ramshornius in Gramm. Lat. §. 179. p. 515. temere labefactare conatus esset, egregie stabilivit Car. Henr. Frotscherus in Excursu

legere coeperint; praeposteri homines; nam gerere quam fieri tempore posterius, re atque usu prius est.
13 Comparate nunc, Quirites, cum illorum superbia me hominem novum. Quae illi audire et legere solent,

ad Quintil. X, 7, 24. p. 257 — 262. cf. etiam Ferd. Hand. de Particc. Latt. Vol. I. p. 454 sqq. et v. infra c. C, 7. — Quosnam intelligat Marius, qui demum consules facti acta maiorum et Graecorum militaria praecepta legere coeperint, non potest dici. Lucullum fortasse significari coniicit Gerlachius, coll. Cic. Acadd. II, 1, 2. Sed si *ipsius Marii* animo Luculli exemplum obversatum esse putat, oppido fallitur V. D., quum quadraginta annis prior esset Marius Lucullo. Fieri tamen potuit ut *Sallustius*, clarissimi ducis cogitatione motus, dum Marium loquentem facit, in anachronismum incideret, id, quod *suis* temporibus recte iudicari poterat, iam Mario tribuens, cuius personam quasi induit. Sed utut est, veteres magnopere probabant militiam usu, non litteris disci. cf. Catil. c. VII, 4. Cic. p. Font. c. 15, 33. *C. Marius, P. Didius, Q. Catulus — non litteris homines ad rei militaris scientiam, sed rebus gestis ac victoriis eruditi.* Plin. Panegyr. c. XIII. *Postquam vero studium armorum a manibus ad oculos, ad voluptatem a laboribus translatum est.* — *Praeposteri homines* Gerlachius recte ex bonis codd. scripsit, quum vulgo inverso ordine legeretur *hom. praep.* In adiectivo enim vim sententiae inesse neminem fugit; v. ad c. XX, 1. p. 125. — Verba *gerere quam fieri* multi cum Cortio ita intelligenda censent, ut ad prius suppleatur *consulatum*, ad posterius *consulem*, quod parum accommodatum est. Quamquam enim de his proxime sermo fuit, tamen caussa, qua praeposteros esse tales homines intelligatur, *generalis* a Mario subiicitur, ut patet ex verbis unde positis. Sententiae autem vis, quae ad oxymori naturam accedit, eo constat, quod *gerere*, ad diversa relatum, tanquam una res *fieri* verbo oppositum est. Diductâ igitur in partes suas sententiâ hoc dicit Marius: magistratum *gerere et administrare* tempore quidem posterius est, quam *creari; sed talem te praebere, ut magistratui gerendo dignus et idoneus videaris*, re et usu prius est.

§. 13. *Comparate nunc*] *Nunc* in argumentando et demonstrando ita ponitur, ut antea dictis vel factis in unum quasi con-

eorum partim vidi, alia egomet gessi, quae illi litteris, ea ego militando didici. Nunc vos existumate, 14
facta an dicta pluris sint. Contemnunt novitatem meam, ego illorum ignaviam; mihi fortuna, illis

spectum datis, audientes legentesque ad novum aliquod, ex illis consectarium, transducantur, quae res in caussa est, cur plerumque cum imperativo iungatur. Sensus autem particulae in tali nexu hic est: *hoc rerum statu*, sive *rebus ita, ut dictum est, comparatis;* cf. Meiner. de Particc. Latt. p. 328. Eodem modo apud Nostrum in hac Marii oratione legitur §. 14. et 25. Cic. Epp. ad Famm. X, 32, 7. *Abi nunc, populi fidem implora.* Seneca Ep. CI, extr. *Nega nunc magnum beneficium esse naturae, quod necesse est mori.* Id. de Beneff. VI, 35, extr. — De more Romanorum personas comparandi non cum personis, sed cum iis, quae in personis insunt, iam diximus ad Catil. c. LI, 14. p. 245., ubi etiam hunc locum attulimus. Satis bene de ea re disseruit Raph. Kuehnerus ad Cic. Tuscc. I, 1, 2. cf. Tacit. VI, 7, 1. *Cotta per flagitia infamis sanctissimis Arruntii artibus aequabatur.* id. IV, 17, 2. Liv. XXI, 11, 2. — Pro *partem*, quod omnes codd. tuentur, Cortius e coniectura Gronovii in Obss. III, 2. p. 342. ed. Lips. proposita scripsit *partim;* quam formam, per se non damnandam, ut diximus ad c. LV, 4., sine ulla codd. auctoritate inferre inconsultum est. — *Ea* ante *ego* idem delevit, codd. Vin. 2. et Vrat. 3. secutus; cf. ad Cat. LI, 14. — Pro *militando didici* Gruterus male contra omnes codd. scripsit *didici milit.*, qui verborum ordo cur non ferendus sit diximus ad c. LXX, 5. Nuperrime tamen Weisius perversam rationem secutus est.

§. 14. *vos existumate*] Pronomen personale imperativo addit Marius, ut significet quantum populo tribuat. — *Existumate*, pro quo paucissimi libri habent *aestimate*, Cortius bene sic defendit: „Marius non modo deliberationem et considerationem, sed etiam *iudicium* et *sententiam* plebis facit.“ v. annotationem nostram ad Catil. VIII, 2. Iug. CX, 5. — De contemptu *novitatis* v. Car. Beier. ad Cic. de Off. I, 39, 138. coll. Catil. XXIII, 6. — *Fortuna* h. l. significat generis obscuritatem et imaginum inopiam. cf. notata ad c. LXIV, 2. — *Probrum* dicitur omne id, quod dedecus affert, quia ab honestate et morum integritate abest; v. Ludov. Doederlini Synonymm. Latt. Vol. IV. p. 195 sqq.

15 probra obiectantur. Quamquam ego naturam unam
et communem omnium existumo, sed fortissumum
16 quemque generosissumum. Ac si iam ex patribus
Albini aut Bestiae quaeri posset, mene an illos ex
se gigni maluerint, quid responsuros creditis, nisi
17 sese liberos quam optumos voluisse? Quodsi iure

§. 15. *Quamquam ego — existumo*] *Quamquam* in enunciatione simplici, quae apodosin non habet, sententiam adiungit, quae antecedentia corrigens modum illis quasi imponit neque ultra in re proposita versandum esse significat. cf. Zumpt. Lat. Gramm. §. 67, 3. p. 279. ed. IV. Car. Beier. ad Cic. de Off. II, 12, 43. et ad Lael. c. 9, 2. p. 50. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 2, 41. Otto ad Cic. de Finn. I, 1, 2. Bremi ad Nep. Attic. c. XVI, 2. Vernacula hunc sensum exprimas particulis *wiewohl*, *jedoch*. — Vim *sed* particulae minime perspexit Cortius, eius loco *sic* scriptum fuisse coniiciens, quia sententia comparativa talis sit: „*uti* naturam unam et communem omnium existumo, *sic* fortissumum quemque generosissumum existumo." His nugis reiectis Faber *sed* per anacoluthiam quandam *adversandi* potestate censet ad enunciationem negativam referri, quam Sallustius mente quidem conceperit, sed verbis non accurate expresserit. Quippe illum hoc dicere voluisse: *Non* maiorum meritis et imaginibus gloriandum existimo, quod isti faciunt, *sed* fortissimum quemque generosissimum esse. Sed haec quoque explicatio paullo est intricatior, neque ingenio h. l. accommodata. Ea est enim sententiae ratio, ut non alia eaque integra enunciatio ei opponatur, sed ut praedicatum ad angustiores fines revocetur, et quasi quadam exceptione coarctetur, cui rei *sed* inservire iam monuimus ad Cat. LI, 13. p. 245. et supra ad LXXV, 4. Quare quum naturam *unam et omnium communem esse* pronunciasset auctor, quae adiicit per *sed* particulam sic astringunt illam sententiam, quasi dicat, *ita tamen, ut fortiss. quemque generos. putem.* — Post *generosissumum* multi codd. addunt *esse*, quod Naz. Commel. Bas. 1. Leid. L. multique alii ignorant, et recte quidem; v. ad c. LXXXIX, 7. Weisius vero puerili latinitate *generosum* esse scripsit ex edd. Gryph. min., Ingolstad. et ex cod. Fabr. 1.

§. 16. *Ac si iam — quaeri posset*] Hanc sententiam ex Sallustio expressit Plutarchus in vita Marii c. IX. *Ἐπυνθάνετο, εἰ μὴ*

me despiciunt, faciant idem maioribus suis, quibus, uti mihi, ex virtute nobilitas coepit. Invident ho- 18 nori meo; ergo invideant labori, innocentiae, periculis etiam meis, quoniam per haec illum cepi. Verum homines corrupti superbia ita aetatem agunt, 19 quasi vostros honores contemnant, ita hos petunt,

καὶ τοὺς ἐκείνων (Βηστίου καὶ Ἀλβίνου) οἴονται προγόνους αὐτῷ μᾶλλον ἂν εὔξασθαι παραπλησίους ἐκγόνους ἀπολιπεῖν. — *Gigni* Iaumannus perperam statuit dictum pro *genitos esse*, non reputans et per se rectae rationi repugnare hanc temporum enallagen, et h. l. verbo *maluerint* rem referri ad praeterlapsum tempus, quo nondum geniti erant, de quibus interrogari patres fingit Marius.

§. 17. *faciant idem*] Quamquam haec scriptura, quam longe plurimi libri praebent, sententiam satis bonam habet, tamen haud multum abfuit, quin probaremus *faciunt idem*, quod, quum in Sen. 1. Guelf. 3. Vrat. 1. Ven. 2. Misn. Einsiedel. et Paris. z. m. pr. exstet, a Cortio et nuper a Gerlachio in ed. novissima receptum est. Multo gravior enim in sententia vis inest, si non *iubentur* illi maiores suos despicere, sed *re vera iam despicere* eos, quamquam inviti et *sibi ipsi repugnantes*, dicuntur, si quidem Marius ita sentit, maiorum contemptum cum suo tam necessario coniunctum esse, ut alter ab altero seiungi nequeat, sed uterque simul fiat. Hanc simplicem rationem non assecutus Faber parum accurate propter vocem *iure* indicativum non ferendum censet, quem nos propter codicum non satis certam fidem reiecimus. — De structura verbi *facere* v. ad Cat. c. LII, 25. Zumpt. Gramm. Lat. §. 74, 16. not. p. 371. ed. IV. Ruddimann. Institt. Gramm. Vol. II. p. 217.

§. 18. *invideant labori*] Cortius ante *labori* intulit *et*, nulla codicum fide; nam copula tantummodo in Eccard. Vin. 2. et Guelf. 3., sed ante *invideant*, comparet. Ceteri omnes ita habent, ut edidimus, omninoque *et* ab h. l. alienum est, quum novae invidiae accessio particula *etiam* declaretur. — *Innocentia* h. l. *avaritiae* maxime opposita est, ut diximus ad Cat. XII, 1. — *Cepi* i. e. accepi; v. ad c. XXXII, 1. p. 195.

§. 19. *quasi vostros honores contemnant*] i. e. quasi honores, quorum dandorum penes vos ius est et potestas, *nihil ad se pertinere putent*. *Contemnere* enim, quod proprie de iis rebus dicitur,

20 quasi honeste vixerint. Ne illi falsi sunt, qui di-
vorsissumas res pariter exspectant, ignaviae volupta-
21 tem et praemia virtutis. Atque etiam quum apud
vos aut in senatu verba faciunt, pleraque oratione
maiores suos extollunt; eorum fortia facta memo-
22 rando clariores sese putant. Quod contra est. Nam
quanto vita illorum praeclarior, tanto horum socor-

quas non metuimus, paullo latiore sensu etiam de iis usurpatur, quas a nobis alienas nobisque haud dignas iudicamus, quia quae non metuimus, plerumque vilia sunt ac nullius momenti. Hunc autem sensum prope ad vim *despicere* verbi accedere recte vidit Ludov. Doederlinus in Synonymm. Latt. Vol. II. p. 101 sq. *Despicere* enim, cui contrarium est *suspicere* vel *vereri*, significat aliquam rem, tanquam infra nos positam (cf. Cic. Tuscc. III, 7, 15.) *nihili putare*, a quo sensu *spernere* rursus ita differt, ut de iis dicatur, quae *sequi* vel *amplecti nolimus*, sed reiiciamus potius et fugiamus.

§. 20. *Ne illi falsi sunt*] Pro *ne* Gerlachius vulgatam scribendi rationem *nae* secutus est. *Ne* genuinum esse intelligitur ex depravatione Bas. 1. et Berol. 1. ubi scribae *sunt* mutarunt in *sint*, quod non potuisset fieri, si *nae* primitus fuisset scriptum. V. ad Cat. c. LII, 27. p. 276. — *Divorsissumas res*, v. ad Cat. V, 5. — Pro *exspectant* cod. Goerl. et Guelf. 4. m. sec. habet *expetunt;* Rivius autem edidit *expetant*, quod Fabro valde probabile videtur, et a Weisio receptum est in textum. Sed ut taceam de exigua huius scripturae auctoritate, quis non videt *exspectare* verbum egregie ad praegressum *falsi sunt* referri, *falli* autem qui *expetat aliquid*, non satis commode dici posse? *Exspectare* autem praegnanti sensu dictum h. l. valet cum confidentia opinari, id quod cupias tibi et deberi et certo datum iri.

§. 21. et 22. *facta memorando*] Cur gerundio auctor, non participio futuri pass. usus sit, facile intelligas ex annotatione ad Cat. IV, 1. coll. ad Iug. VII, 2. p. 40. Nam in sola verbi notione vim sententiae inesse in promptu est. — *Est* post *contra* Cortius abiecit, solum Guelf. 3. secutus. — Idem statim post *quanto* mutavit in *quantum*, quod est in Sen. 1. Fabric. 1. Rem. 1. Guelf. 3. Sed quamquam in comparatione modus, quo una res alteram superat,

dia flagitiosior. Et profecto ita se res habet; ma- 23
iorum gloria posteris quasi lumen est, neque bona
eorum neque mala in occulto patitur. Huiusce rei 24
ego inopiam patior, Quirites; verum, id quod multo
praeclarius est, meamet facta mihi dicere licet. Nunc 25
videte, quam iniqui sint. Quod ex aliena virtute
sibi arrogant, id mihi ex mea non concedunt, scili-

praeter ablativum, qui casus legitimus est, etiam accusativo potest indicari (v. ad Catil. VIII, 2. p. 44. et Frotscher. ad Quinctil. X, 1, 94. p. 83, a.), tamen quum sequatur *tanto*, per se patet in prioribus quartum casum non ferri posse, quia duo membra ita ad se referuntur, ut alterum altero ex aequo respondeat. In huiusmodi enim enunciatis concinnitatis lex magis valet, quam orationis variandae ratio; v. annotata ad c. LXIV, 1.

§. 23. *quasi tamen*] *Quasi* particulam, quae deest in Fabric. 1. 2. Guelf. 3. Bas. 4. codd. Rivii et aliquot Wassii, Cortius inconsulto abiecit, ignarus consuetudinis bonorum auctorum, qui hac particula utuntur ad vocis alicuius tropice positae vim mitigandam, quo caveant, ne similitudo quaesita nimis insolens aut aliena videatur. cf. Catil. X, 3. et 6. XI, 3. Cic. de Off. II, 9, 32. *Honestum decorumque quasi perlucet ex iis, quas commemoravi, virtutibus.* ib. I, 4, 11. *Homo rerum progressus et quasi antecessiones non ignorat.* v. supra ad c. XLI, 10. coll. Goerenz. ad Acadd. I, 6, 24. et ad II, 28, 91. Quare, quum *gloria* per se non satis commode *lumen* vocari possit, sine *quasi* particula oratio parum accurata foret. — Quo modo *neque* — *neque* particulae h. l. intelligendae sint diximus ad c. LXI, 1. — *Eorum* post *mala* Cortius delevit, secutus Guelf. 4. et 6. Sed pronomine utique opus est, ut intelligatur non in universum dici de bonis aut malis hominum, sed tantummodo posterorum, qui maiorum gloriae lumine illustrentur. Similiter in pronominis demonstrativi usu erravit Cortius ad Catil. VIII, 4. ubi v.

§. 24. et 25. *verum, id quod*] Vulgo interpungitur *verum id, quod* etc., de qua perversa ratione egimus ad c. LVI, 1. — *Meamet*, quae forma librarios offendit, ut ostendunt variae scripturae, satis illustravimus ad Cat. XXIII, 2. et ad Iug. VIII, 2. — *Mihi*, quod in Heuss. Sen. 2. Guelf. 1. 10. deest et in Vin. 1. post *dicere*

cet quia imagines non habeo, et quia mihi nova nobilitas est, quam certe peperisse melius est, quam
26 acceptam corrupisse. Equidem ego non ignoro, si iam mihi respondere velint, ubunde illis facundam et compositam orationem fore. Sed in maxumo vostro beneficio quum omnibus locis me vosque ma-

legitur, Cortius, perpetuus osor pronominum et orationis perspicuae, omisit. — De *nunc* particula v. supra ad §. 13. — *Melius est* omnes Cortii, Gerlachii et nostri codices post *peperisse* habent; Gruterus vero, Wassius et Havercampius, nulla mentione codicum facta, post *corrupisse* collocarunt, quem ordinem Weisius etiam recepit. In pari utriusque ordinis bonitate maluimus igitur codd. fidem sequi, quam coeci agere.

§. 26. *Equidem ego*] V. ad c. X, 6. p. 53. — *Mihi* Cortius nulla codd. auctoritate delevit. — *Facunda oratio* intelligitur quae cum elegantia expedita et prompta suppetit. *Facundus* est enim qui *naturali* quadam pollet facultate et copia dicendi, cuiusque verba nullo studio quaesita placeant et capiant aures, etiamsi doctrina et acumine destituantur; cf. c. XCV, 3. CII, 4. *Disertus* vero est, qui perspicue et dilucide dicere potest, ita ut audientes accurate rem intelligant, neque quicquam, quod scire oporteat, desiderent. Qui autem utrumque ita coniungit, ut non solum eleganter et perspicue, sed etiam graviter et ornate dicat, quod sola natura non efficere potest, nisi studium et ars accedat, eum *eloquentem* dixeris; cf. Cic. de Orat. I, 21, 94. Orat. 5, 18. Doederlin. Synonymm. Lat. Vol. IV. p. 14 sqq. Herzog. ad Sall. Catil. LIII, 3. p. 332. Daehnius ad Nep. Epam. c. V, 1. — *Composita oratio* quae sit, iam diximus ad Cat. LI, 9. — *Abunde*, quod cum *fore* verbo coniungendum est (v. ad Iug. VII, 6. XIV, 11.), Gerlachius perperam refert ad *facundam*, cui rei et verborum collocatio obstat, et ipsa sensus natura. — *In maxumo vostro beneficio* i. e. quum maxumum beneficium mihi contuleritis; v. ad c. XXXI, 24. *Beneficium* autem intelligit consulatum, ut supra §. 3. — Pro *me vosque* in Rem. 2. et Bern. 1. est *meque vosque*, quod haud malum quidem est (v. ad X, 2.), sed non tale, ut vulgatae praeferatur. — *Reticere* cum maiore vi dictum quam *tacere*, significat *tacendo* ea, quae dicenda erant, *retinere* et quasi *reprimere*; cf. supra

ledictis lacerent, non placuit reticere, ne quis modestiam in conscientiam duceret. Nam me quidem, 27
ex animi mei sententia, nulla oratio laedere potest; quippe vera necesse est bene praedicet, falsam vita moresque mei superant. Sed quoniam vostra con- 28
silia accusantur, qui mihi summum honorem et

c. XXXIII, 4. Liv. XXIII, 12, 9. — *Conscientia* praegnanti sensu pro *mala conscientia* dictum, ut Cat. XV, 5. Iug. XXXII, 5. XXXV, 4. *In conscientiam ducere* a vulgari quidem structura, quae dativum habet, discedit, sed cum usu dicendi, quem Sallustius sequitur, congruit; cf. LXXXII, 2. *Quam rem alii in superbiam vortebant.* XCII, 2. *Omnia in virtutem trahebantur.* Cort.

§. 27. *animi mei*] Pronomen, quod multi libri non habent, immerito abiecit Cortius, uncis in novissima editione inclusit Gerlachius, quid constans et antiquitate stabilitus dicendi usus postularet ignorantes. Solenni enim formula Latini in vera animi persuasione contestanda et cum vi asseveranda dicebant *ex mei (tui, sui) animi sententia;* cf. Car. Beier. ad Cic. Off. III, 29, 108. *Quod ex animi tui sententia iuraris (sicut verbis concipitur more nostro), id non facere periurium est.* Gell. NN. AA. IV, 20. Cic. Acadd. II, 47, 146. *Maiores primum iurare ex sui animi sententia quemque voluerunt.* Gronov. Obss. IV, 14. p. 685. ed. Lips. Brisson. de Formull. VIII, 9. p. 711. Perperam Cortius cum hac formula confudit dictionem *ex sententia*, ut Iug. XLIII, 5. CIX, 4., qua significatur aliquid ita fieri aut comparatum esse, ut nostrae exspectationi aut voluntati satisfiat. — *Bene* Faber interpretatur *multum*, *valde*, quae vocis potestas huic loco minime convenit. Recte Cortius verborum sensum esse vidit hunc: bona et praeclara omnia praedicet. Fabri error haud dubie eam caussam habet, quod V. D. putavit *praedicare* per se iam esse *laudibus aliquem efferre;* quod secus est. — *Superant* i. e. veritatis vi vincunt et ita redarguunt ac refellunt. Quem Cortius confert verbi *vincere* usum, quod sequente accusativo cum inf. ita ponitur, ut significet *rationibus probare* (cf. Cort. ad Cic. Epp. ad Famm. XI, 28, 4. Lambin. ad Lucret. II, 747.), is cognatus quidem est cum nostro loco, sed non idem plane.

maxumum negotium imposuistis, etiam atque etiam
29 reputate, num eorum poenitundum sit. Non possum fidei caussa imagines, neque triumphos aut consulatus maiorum meorum ostentare, at, si res postulet, hastas, vexillum, phaleras, alia militaria

§. 28. et 29. *imposuistis*] Hoc verbum per zeugma ad *honorem* referri, qui *datur* non imponitur, iam monuimus ad c. XIV, 4. — Pro *eorum poenitundum* Cortius et eius sectatores scripserunt *id poenitundum*, ut legitur in Fabriciano Rivii et Vin. 1. Sed quum ceteri codd. omnes in vulgata consentiant, audacius videtur tam exigua auctoritate externa aliquid novare, quamquam recte dicitur *poenitere aliquam rem*. cf. Cic. de Invent. II, 13. *Utrum id facinus sit, quod poenitere fuerit necesse.* Colum. II, 11. *Itaque hic ager colono est poenitendus ac tanquam pestilens refugiendus.* Tacit. Ann. VI, 48, 2. *Arruntius respondit non aliud poenitendum, quam quod anxiam senectam toleravisset.* — De *aut* particula v. ad c. XVIII, 2. — De *militaribus donis*, quae in universum memorat Cicero p. Mur. c. V, 11. Liv. XXXIX, 5, 17. Gell. NN. AA. V, 6., cf. Lips. de Milit. V, 17. Nitschii Antiqq. Romm. Vol. II. p. 1454 sqq. et Creuzeri Antiqq. Rom. §. 260 sq. p. 396 sq. ed. II. *Hastas*, quibus fortes donabantur (cf. Festus h. v.), vocatas esse *puras*, i. e. sine ferro, Varronis auctoritate tradit Servius ad Virg. Aen. VI, 760. De *phaleris* v. Duker. ad Flor. I, 5, 6. Liv. XXXIX, 31, 17. Praeter haec dona tribui solebant *coronae* varii generis, *torques*, *armillae*, *catellae* ac *fibulae*; v. A. Gell. II, 11. *L. Siccius Dentatus dicitur coronis esse donatus aureis octo, obsidionali una, muralibus tribus, civicis quattuordecim, torquibus tribus et octoginta, armillis plus centum sexaginta, hastis duodeviginti; phaleris item donatus est quinquies viciesque.* Liv. l. l. §. 17. *Donati a C. Calpurnio equites phaleris; Quinctius suos equites catellis ac fibulis donavit.* Sueton. Aug. c. XXV, med. *Dona militaria, aliquanto facilius phaleras, torques et quicquid auro argentoque constaret, quam vallares ac murales coronas dabat. M. Agrippam in Sicilia post navalem victoriam caeruleo vexillo donavit*, ubi v. Casaubon.

§. 30. *Hae sunt*] De pronominis genere v. ad Cat. VII, 6; de anaphora ad Cat. XX, 4. LI, 16. — Ante *nobilitas* Weisius ex

dona; praeterea cicatrices advorso corpore. Hae 30
sunt meae imagines, haec nobilitas, non hereditate
relicta, ut illa illis, sed quae egomet plurumis labo-
ribus et periculis quaesivi. Non sunt composita mea 31
verba; parum id facio; ipsa se virtus satis ostendit;

ed. Gryph. intulit *mea*, invitis codd. — Pro *ego meis*, ut vulgo editur, non dubitavimus primi *egomet* in textum recipere. Nam ita aperte habet Vat. A., cui scripturae fidem faciunt Guelf. 9. *quae egomet mei plurimis*, et Ven. 1. *q. egomet meis pl.*, unde natum est vulgatum *q. ego meis pl.* Sed *meis* falsum esse ipsa sententia declarat, quum Marius non *sua* pericula *alienis* opponat, sed hoc dicat, quae aliis *hereditate* obvenerint, ea ipsum *periculis* comparasse sibi, neque *aliis* debere se nobilitatem suam, sed *ipsum* esse eius *auctorem*; v. Grysar. Art. Latine scribendi p. 29. not. 1. Cui sententiae ut necessarium est *egomet*, ita *meis* est alienum, quod ex depravata *met* syllaba ortum esse clarissime ostendit scriptura Guelf. 9. Praeterea spuriam eius originem arguit etiam hoc, quod in multis codd. post *plurumis* legitur, in aliis plane deest, ut fieri solet in vocibus ex interpolatione versui superscriptis.

§. 31. *mea verba*] Vulgo editur *verba mea*; sed alterum ordinem praestant Bas. 1. Paris. x. Vin. 1. Fabric. 2., quem confirmatum Nonii IV, 62. auctoritate praeferendum duximus, quum maior vis sententiae sit vocabulo *verba* in clausula posito. — *Parum* Gerlachius falso dicit vim obtinere vocis *parvi*, quod mirificum praeceptum „*adverbium* poni pro *genitivo* adiectivi" V. D. stabilivisse sibi visus est alienissimis exemplis, Plaut. Pers. II, 2, 42. *Nihil facio scire*, et Stich. I, 1, 42. *Aliter nos faciunt, quam aequum est.!* Non melius Cortius censet *parum* idem esse atque *minus*, vel *non*, quae explicationes quum inter se discrepant, tum a natura vocis abeunt. Omnino errant autem, qui *facio* interpretantur *aestimo* vel *curo;* nam simplicissima verborum sententia haec est: *exiguam curam ei rei impendo*, sc. ut mea verba composita sint. *Parum* enim, de cuius vocis ratione quod ad structuram attinet, diximus ad c. XXXI, 9., non semper contrarium sibi habet vocabulum *nimium* (quemadmodum alios secutus praecipit Raph. Kuehner ad Cic. Tusc. IV, 17, 39.), quae vis aurea aetate valuit, sed primaria potestate opponitur voci *multum*, id quod scite mo-

illis artificio opus est, ut turpia facta oratione te-
32 gant. Neque litteras Graecas didici; parum place-
bat eas discere, quippe quae ad virtutem doctoribus
33 nihil profuerunt. At illa multo optuma reipublicae
doctus sum, hostem ferire, praesidia agitare, nihil
metuere nisi turpem famam, hiemem et aestatem

nuit Doederlinus Synonymm. Latt. T. I. p. 146. et T. III. p. 313., Spalding. ad Quintil. III, 1, 5. *Sed nos veremur, ne parum hic liber mellis et absinthii multum habere videatur*, et Frotscherus in Excurs. IV. ad Quintil. X, 1, 130. p. 255. qui haec laudavit exempla: Cic. Tusc. V, 14, 41. *Volumus enim eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, septum atque munitum; non ut parvo metu praeditus sit, sed ut nullo. Ut enim innocens is dicitur, non qui leviter nocet, sed qui nihil nocet; sic sine metu is habendus est, non qui parum metuit, sed qui omnino metu vacat.* Cic. de Rep. IV, 8. *Non enim facile valenti populo resistitur, si aut nihil impertias iuris, aut parum.* Auct. libri de bello Afric. c. 2. *Ipse parum commoratus bona paucorum vendit publice.* In paucissimis codd. pro *parum* legitur *parvi;* quod quamquam etiam Nonius IV, 62. habet, tamen non est dubium quin ex interpolatione ortum sit. Sed haec ipsa caussa fuisse videtur, cur Weisius, mirificus interpolationum patronus, in textum reciperet. — *Artificio* sc. compositorum verborum.

§. 32. *ad virtutem doctoribus nihil profuerunt*] Pro *profuerunt* permulti codd. in iisque Bas. 1. Vin. 1. 2., plerique Gruteri, quattuor Wassii, Erl. Bern. 1. Paris. b. x. z. Berol. 1. 2. Misn. habent *profuerant*, quae scriptura aliquam veritatis speciem habet, quum vulgatâ quidem difficilior commode tamen ita explicari possit, si statuas Marium de Graecis iudicium non generaliter proponere, id quod perfecto fit, sed restringere ac referre ad illud praeteriti temporis punctum, quo ipse Graecarum litterarum studium tanquam inutile et viro indignum repudiaret, quam rem bene perspexit Cortius. Sed quum Vat. A. aliique multi et boni codd. *profuerunt* teneant, horum auctoritas sine gravissima caussa non videtur negligenda. Ceterum hanc Marii sententiam ex Sallustio expressit Plutarchus in vita Marii c. II. *Λέγεται δὲ μήτε γράμματα μαθεῖν Ἑλληνικὰ, μήτε γλώττῃ πρὸς μηδὲν Ἑλληνίδι χρῆσθαι*

iuxta pati, humi requiescere, eodem tempore ino-
piam et laborem tolerare. His ego praeceptis mi- 34
lites hortabor, neque illos arte colam, me opulen-
ter; neque gloriam meam laborem illorum faciam.
Hoc est utile, hoc civile imperium. Namque, quum 35
tute per mollitiem agas, exercitum supplicio co-

τῶν σπουδῆς ἐχομένων, ὡς γελοῖον ὂν γράμματα μανθάνειν, ὧν οἱ διδάσκαλοι δουλεύοιεν ἑτέροις. Hunc eundem locum ante oculos habuit Pseudo-Sallustius Ep. ad Caes. de Rep. ord. II, 9, 3. *Unius M. Catonis ingenium versutum, loquax, callidum haud contemno. Parantur haec disciplina Graecorum; sed virtus, vigilantia, labos apud Graecos nulla sunt. Quippe qui domi libertatem suam per inertiam amiserint, cencesne eorum praeceptis imperium haberi posse?* His locis comparatis facile patet *virtutem* Mario esse *fortitudinem; doctores* autem universam Graecorum gentem intelligi, non singulos grammaticos, Romae Graecas litteras docentes.

§. 33. *optuma*] i. e. utilissima; cf. ad c. LXXXII, 2. — *Hostem* legitur in Bas. 1. 4. Ecc., quinque Gruteri, quattuor Wassii, Leidd. omnibus praeter I., Berol. 1. 2. Paris. b. c. x. z. Ceteri habent *hostes*, quod minus huic loco convenit, quum Marius de fortitudine in singulari certamine conspicua glorietur. cf. Cat. VII, 6. Eandem ob caussam magis etiam placet scriptura Vat. A. *praesidium agitare*. Sed quum ceteri omnes *praesidia* tueantur, in plurali interim acquiescendum est. *Praes. agitare* idem est atque *in praesidio esse*; cf. c. LV, 4. — *Iuxta*, v. ad Cat. II, 8.

§. 34. *his ego*] Fabr. 1. Bas. 1. Inc. 1. Vin. 2. Guelf. 10. Tur. I. Paris. x. *his ergo*; male. Nam auctor *suam* agendi rationem cum *aliorum* comparat. — *Arte*, quemadmodum omnes codd. habent, perperam in nonnullis edd. scribitur *arcte*; v. ad c. LII, 6. *Colere aliquem* quum non simpliciter idem sit atque *tractare* vel *habere*, sed *bene tractare*, facile apparet h. l. zeugma quoddam effici, siquidem *colere* plena vi tantummodo cum *opulenter* verbo conspirat, ad *arte* relatum idem est atque *habere*. — *Gloriam*, quod praedicatum est, cum vi praemittitur; cf. supra c. LXXXII, 2. et v. Goerenz. ad Cic. de Legg. I, 6, 19. et ad Finn. II, 8, 23. p. 152.

§. 35. *civile imperium*] *Civile* quum sit quod civem decet, neque fastu aut arrogantia civium modum excedat, saepissime dicitur

36 gere, id est dominum, non imperatorem esse. Haec atque talia maiores vostri faciundo seque remque
37 publicam celebravere. Quis nobilitas freta, ipsa dissimilis moribus, nos, illorum aemulos, contemnit, et omnis honores non ex merito, sed quasi debitos
38 a vobis repetit. Ceterum homines superbissumi pro-

de comitate et humanitate, qua nobiles sese exaequant inferioribus; cf. Boetticheri Lex. Tacit. h. v. p. 89. Mureti Varr. Lectt. XI, 3. Duker. ad Flor. I, 26, 8. Liv. XLV, 32, 5. *Nulli (erat) civilis animus.* Tacit. Ann. I, 72, 2. *Non tamen ideo faciebat fidem civilis animi.* — *Per mollitiem agere* i. e. molliter ac delicate vivere; cf. ad Cat. XX, 2. et ad XXIII, 3. — *Supplicio cogere* significat duriter, severo imperio ac poenis acerbissimis ad officium compellere, ut bene interpretatur Cortius. — De structura verborum *id est dominum esse* cf. supra c. XXXI, 26. *Impune quaelibet facere id est regem esse*, et v. Zumpt. Gramm. §. 80, 8. p. 439. ed. IV.

§. 36. et 37. *atque talia*] Aliquot codd. habent *atque alia*, longe plures tamen *atq. talia*, quemadmodum cum Cortio et Gerl. edidimus. In Ball. Mark. Γ. Inc. 2. et Berol. 2. legitur *atque alia talia*, quod Faber recepit, usum Sallustii ita postulare ratus. Quod quamquam veritatis speciem habet (v. ad c. LXXXI, 2.), tamen non est, cur ubique ita dicendum putes, ubi codd. repugnant. — De geminata particula *que* v. ad c. X, 2. — *Celebravere* i. e. magnam *claramque* fecere; cf. LXXXVI, 3. *Quod ab eo genere celebratus auctusque erat;* supra c. LXXIII, 5. Cic. Epp. ad Famm. V, 12, 8. *Me a te potissimum ornari celebrarique velle.* Cort. — De verbis *ex merito* v. Hand. de Particc. Vol. II. p. 654 sq. — *Repetere* proprie dicitur de *debitis reposcendis;* cf. infra c. XCVI, 2. *Sulla aes mutuum ab nullo repetere.* Cic. Tusc. I, 39, 93. *Natura dedit usuram vitae, tanquam pecuniae. Quid est igitur, quod querare, si repetit, quum vult?* Matius in Cic. Epp. ad Famm. XI, 28, 17. *Quod munus et hominis amicissimi memoriae ac [atque] honoribus praestare etiam mortui debui, et optimae spei adolescenti repetenti negare non potui.* Plaut. Trinumm. V, 2, 7. Senec. de vita Beat. V, 24. de Beneff. I, 1. Curt. VII, 9, 10. Iustin. XIX, 1, 2. Cort.

cul errant. Maiores eorum omnia, quae licebat, illis reliquere, divitias, imagines, memoriam sui praeclaram; virtutem non reliquere, neque poterant; ea sola neque datur dono, neque accipitur. Sordi- 39
dum me et incultis moribus aiunt, quia parum scite convivium exorno, neque histrionem ullum, neque

§. 38. *procul errant*] Ad haec verba Gerlachius paullo obscurius annotat: „Adverbium additum, quia h. l. verbum *primaria* significatione est positum." Rectius, opinor, *procul* vocis cum *errare* coniunctionem repetes ab hac, quae dictioni subest, sententia: errore suo et perversa opinione procul *a veritate abducuntur.* — In verbis *virtutem non reliquere* observa Latinorum dicendi morem, ut, ubi in bimembri oratione prioris membri verbum aiens in posteriore negetur, id non sola negatione, ut in nostra lingua, sed repetito verbo fiat; cf. Muellerus ad Cic. orat. p. Sext. c. 3, 6. *Ademit Albino soceri nomen mors filiae, sed caritatem non ademit.* p. Milone c. 35, 95. *Negat se ingratis civibus fecisse, quae fecerit; timidis et omnia circumspicientibus pericula non negat.* Tuscull. I, 49, 116. *Alcidamanti rationes eae, quae exquisitius a philosophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit.* ib. II, 14, 34. — De infinitivo *relinquere* et ad *licebat* et ad *poterant* ex *reliquere* supplendo v. ad c. LXXV, 7. Praeterea nota orationem bis *ἀσύνδετον;* quippe adversativam particulam poscunt verba *virt. non rel.*, explicativam quae in fine adiiciuntur *ea sola neque datur* etc. De illo asyndeti genere v. ad Cat. XXXV, 2., de hoc diximus ad Iug. XXVIII, 5. p. 163.

§. 39. *neque histrionem ullum* etc.] De convivali luxuria cf. Liv. XXXIX, 6, 8. *Tunc (i. e. Antiocho victo) psaltriae sambucistriaeque et convivalia ludionum oblectamenta addita epulis. Epulae quoque ipsae et cura et sumptu maiore apparari coeptae; tum coquus, vilissimum antiquis mancipium, et aestimatione et usu in pretio esse.* De eadem re legendus etiam Macrobius Saturn. II, 13. — *Coquus* vile primitus fuit mancipium; cf. Gell. XI, 2. *Equos carius, quam coquos emebant.* Postea coqui apud helluones in summo pretio habiti, v. Petron. c. XXXVIII. et Cic. p. Rosc. Amer. c. 46, 134. *Villici* igitur deterioris erant condicionis apud luxuriosos; quippe qui operi rustico faciendo praeerant; cf. Varro de R.

pluris preti cocum quam villicum habeo. Quae
40 mihi lubet confiteri, Quirites; nam ex parente meo
et ex aliis sanctis viris ita accepi, munditias mulie-
ribus, viris laborem convenire, omnibusque bonis
oportere plus gloriae quam divitiarum esse; arma,
41 non supellectilem decori esse. Quin ergo quod

R. I, 2. Cort. De universa re cf. doctam Creuzeri commentationem in Antiqq. Rom. p. 407 — 437. ed. II. — *Cocum*, de qua scribendi ratione v. Schneideri Gramm. Lat. I, 1. p. 336., ita exstat in Bas. 1. Sen. 1. Fabr. 2. Guelf. 1. 2. 6. 9. Misn. et Goerl. Ceterum *habeo* h. l. non significat *aestumo*, sed *possideo*, quo efficitur, ut verba *pluris preti* pro epitheto vocis *cocum* sint, quasi dictum foret *maiore pretio paratum cocum*.

§. 40. *ex aliis sanctis viris*] *Aliis* deest in solo Sen. 1., quem Cortius cupide secutus est, quia arrogans et parum modestus videatur Marius, si ipse patrem sanctum virum dicat. Sed videndum, ne talis, qualem Cortius vult, modestia et a Marii incultis moribus, et ab antiquitatis simplicitate alienissima sit. Nam patris virtutem memorare non immodestum, sed potius pium videbatur. *Sanctus* autem *homo* dicitur qui est integer vitae omniumque omnino officiorum atque honesti observantissimus; cf. infra c. CIX, 4. et v. Bremium ad Nep. Lysand. c. IV. 1.; unde *sancta mulier* intelligitur *casta ac pudica*, cf. intprr. ad Liv. X, 23, 8. De discrimine inter *sanctus* et *sacer* v. Doederlini Synonymm. Lat. Vol. III. p. 198. Utrumque enim dicitur respectu deorum, sed ita, ut *sanctum* sit id, quod deorum tutelae commissum non contaminatur et quavis macula liberum est, *sacrum* vero, quod deorum proprium est et a rebus humanis quasi segregatum. *Sancto* apud Graecos respondet ὅσιον, *sacro* ἱερόν; illud opponitur *polluto*, hoc *profano*.— De *ita* particula verbo *accepi*, unde pendet accusativus c. inf., addita cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 85, 10. p. 503 sq. coll. Cat. LI, 7. — *Munditias* praegnanti sensu Marius intelligit nimias illas, molles et luxuriosas, quas etiam Cicero vitari vult, de Off. I, 36, 130. *Adhibenda est munditia non odiosa neque exquisita nimis, tantum quae fugiat agrestem et inhumanam negligentiam.* cf. Liv. XXXIV, 7, 9. *Munditiae et ornatus et cultus, haec feminarum insignia sunt; hunc mundum muliebrem appella-*

iuvat, quod carum aestumant, id semper faciant, ament, potent, ubi adulescentiam habuere, ibi senectutem agant, in conviviis, dediti ventri et turpissumae parti corporis; sudorem, pulverem et alia talia relinquant nobis, quibus illa epulis iocundiora sunt. Verum non est ita. Nam ubi se flagitiis de- 42

runt maiores nostri; ubi v. Duker. — *Esse* post *divitiarum* Cortius delevit, quum ea vox in codd. Gruteri, Rivii, Laud. 2. 3. Balliol. Fabric. 1. Sen. 1. 2. Heuss. Inc. 1. Guelf. 1. 2. 9. Med. 1. 4. 8. 10. Ven. 1. 4. Flor. 1. et m. pr. in Paris. z. et Goerl. desit; quo codicum numero permotus Gerlachius, quum in textu retinuisset verbum, in Commentt. p. 318. abiiciendum censet. Et sane potest utrumque membrum ex dativo *omnibus bonis* aptum esse, si statuas *esse*, quod proxime ad *decori* refertur, per zeugma simpliciter ad superiora trahi, cuius generis structuram notavimus ad Cat. XVII, 2. p. 82.; neque sententia ita fit incommoda. Sed quum summae auctoritatis cod. Vat. A. *esse* habeat, cum eoque Leid. L. Bas. 1. aliique boni libri consentiant, satius duximus, hos sequi, praesertim quum sententia generalis in clausula posita aliquanto maiorem vim quam vulgata habere videatur. Quam sensus diversitatem non animadvertentes librarii, facile potuerunt prius *esse* in tanta propinquitate vitiosum iudicare.

§. 41. *aestumant*] Nonnulli codd. male exhibent *existimant;* cf. ad Cat. VIII, 2. — *Adulescentiam* ita scribitur in Bern. 1.; vulgo *adolesc.* — *Ubi habuere* ita dictum est ut Cat. LI, 12. *Qui demissi in obscuro vitam habent.* — Verba *turpissumae parti corporis* honesta circumlocutione significant, quae auctor Cat. XIV, 2. minus verecunde suo nomine appellaverat. Sed tali circumlocutione in rebus obscoenis interdum utuntur veteres; cf. Pseudo-Sall. de Rep. ord. II, 9, 2. *L. Domitii manus cruentae, pedes fugaces, quae honeste nominari nequeunt inhonestissuma.* v. Ruhnken. ad Rutil. Lup. I, 18. p. 61. Creuzer. ad Cic. de N. D. II, 51. p. 423. Car. Beier. ad Off. I, 35, 126. p. 263. — *Sudorem* ac *pulverem* ferre milites Romani in laudibus suis habebant; cf. Horat. Od. II, 1, 21. Plin. Epp. IX, 2. Panegyr. c. XIII. Cort. — *Iocundiora*, non *iucund.*, ut vulgo editur, exstat in Bas. 1. Fabr. 2. Paris. b. c. x. z. Berol. 1. 2. Misn. Goerl. multisque aliis.

decoravere turpissumi viri, bonorum praemia ere-
43 ptum eunt; ita iniustissume luxuria et ignavia, pes-
sumae artes, illis, qui coluere eas, nihil officiunt,
44 reipublicae innoxiae cladi sunt. Nunc, quoniam il-
lis, quantum mores mei, non illorum flagitia posce-
45 bant, respondi, pauca de republica loquar. Pri-
mum omnium de Numidia bonum habete animum, Quirites; nam quae ad hoc tempus Iugurtham tutata sunt, omnia removistis, avaritiam, imperitiam, superbiam. Deinde exercitus ibi est locorum sciens,

§. 42 — 45. *non est ita*] Pauci codd. *non ita est*, de quo verborum ordine v. ad Catil. LI, 11. p. 213. — Vocabulo *flagitiis* Gruterus praemisit *omnibus;* quod quum in nullo Cortii, Wassii, Gerlachii aut nostro cod. reperiatur, excepto solo Bern. 3., merito abiiciendum fuit. — *Ereptum eunt* explic. ad Catil. XXXVI, 4. — *Nihil officiunt* i. e. nihil detrimenti afferunt; cf. Cort. ad Cat. XXVII, 4. Gronov. ad Liv. Praef. §. 3. id. II, 2, 2. — Pro *habete*, quod Vat. A. et longe plurimi libri tuentur, Cortius ex Fabric. 1. et 2. scripsit *habetote*, quemadmodum est etiam in Leidd. A. C. K. N. Vatic. 3. 5. Med. 5. Venet. 2. 3. 4. et Misn. Quin utrumque dici possit, non est dubium, forma *habete* ad praesens tempus, *habetote* magis ad futurum spectante. Quod Gerlachius autem censet *habetote* „magis *truci* Marii ingenio convenire," id puerilem Latinae linguae scientiam sapit, siquidem pueri *habetote* convertunt *ihr sollt haben.* — *Tutata* longe plurimi optimique libri tuentur; pauci habent *tuta;* v. ad c. LII, 4. et LXXIV, 3. — Pro *mehercule* solus Vat. A. habet *mehercules*, de qua forma v. ad Cat. XXXV, 2. et LII, 35.

§. 46 — 48. *avaritia aut temeritate ducum*] Bestiae nimirum, c. XXIX., Albini, c. XXXVI., Auli, c. XXXVII. Nec dubium, quin temeritatem etiam in Metellum contulerit Marius, quam tum aliis rebus, tum obsidione Zamae et miserabili illo praesidii Vagensis exitu plebi potuit persuadere; cf. c. LVIII. LXI. LXVI. Cort. — *Est* post *attrita* non legitur in Guelf. 1. Berol. 2. Med. 4. Ven. 4. et Goerlit. Cortius abiecit, probante Gerlachio in Commentariis

sed mehercule magis strenuus quam felix; nam 46
magna pars eius avaritia aut temeritate ducum at-
trita est. Quamobrem vos, quibus militaris est ae- 47
tas, annitimini mecum et capessite rempublicam;
neque quemquam ex calamitate aliorum aut impera-
torum superbia metus ceperit. Egomet in agmine,
in proelio consultor idem et socius periculi vobis-
cum adero, meque vosque in omnibus rebus iuxta
geram. Et profecto dis iuvantibus omnia matura 48
sunt, victoria, praeda, laus; quae si dubia aut pro-

p. 318. Iidem verbum substantivum post *militaris* deletum volunt; maiore fortasse iure, quum in Vrat. 2. desit, in Ven. 3. Vat. 3. Min. 2. ante *militaris* locum habeat, in Berol. 2. autem *actas inest* scriptum sit. Nihilominus vulgatam bonorum librorum auctoritate satis firmatam putamus. — *Capessere rempubl.* explicavimus ad Cat. LII, 5. — *Ex* h. l. sensu idem est atque *propter;* v. ad Catil. c. XII, 2. — Pro *in proelio* Vat. A. Bas. 1. Vin. 1. 2. Rem. 1. 2. Vratisl. 1. Eccard. Guelf. 6. 7. 9. 10. Leid. D. E. F. K. L. N. Bern. 1. Paris. b. x. Berol. 1. et Misn. habent *aut in proelio*, quae scriptura, quamquam auctoritate externa non destituta, nullo modo tolerari potest, quum Marius *proelium* non substituat in locum *agminis*, sed utrumque comprehendat. Copulam autem omisit, quoniam graviore affectu commotus gradatione orationis utitur; cf. ad Cat. XLIII, 2. ad Iug. XX, 8. Corruptela eo orta videtur, quod *aut* ex antegresso versu scribae oculorum lapsu in sequentem versum tractum est. Ceterum Sallustius eandem sententiam aliter extulit in Catil. XX, 16. *Vel imperatore vel milite me utimini; neque animus, neque corpus a vobis aberit.* — De varia *gerere* verbi relatione v. ad c. LV, 1.

§. 48 — 50. *si dubia essent*] *Si* intentiore vi effert condicionem, ita ut idem valeat atque *etiamsi*, ad quem vocis usum illustrandum Faber comparavit Cic. p. Mur. 4, 8. *Quae si caussa non esset, tamen dignitas hominis summam mihi superbiae famam inussisset.* Id. de Sen. c. 11, 38. *Quae si exsequi nequirem, tamen me lectulus oblectaret meus ea ipsa cogitantem.* Adde Cic. p. Quint.

cul essent, tamen omnis bonos reipublicae subvenire
49 decebat. Etenim ignavia nemo immortalis factus, neque quisquam parens liberis uti aeterni forent optavit; magis, uti boni honestique vitam exigerent.
50 Plura dicerem, Quirites, si timidis virtutem verba adderent; nam strenuis abunde dictum puto.

LXXXVI. Huiuscemodi oratione habita Marius, postquam plebis animos arrectos videt, pro-

c. 25, 78. *Roscius* *s i* *nihil diceret, tacito ipso officio et studio quemvis commoveret.* Terent. Eun. I, 1, 4. *Redeam? Non, s i me obsecret.* cf. Ruhnken. ad Heauton. V, 4, 13. Drakenborch. ad Liv. XXXIII, 49, 3. Oudendorp. ad Auct. B. Alexandr. c. LV, 5. Grysar. Art. Latine scribendi p. 589. — *Decebat* legitur in Vat. A. duobus Rivii, Mark. *A.*, Palatt. 3. 4. 7. Bas. 1. Leid. L. D. G. Vin. 1. Paris. b. c. x. z. et Berol. 2. Ex ceteris plerique habent *decet*, pauci *deceret*, utrumque ex interpolatione. Nam scribae ignorabant in enunciatione condicionali apodosin imperfecti indicativo efferri, si id, quod ex proposita condicione pendet, non incerti, sed certissimi ac necessarii eventus esse asseritur. cf. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 190. I, 3, c. p. 585. ed. I., ex cuius exemplis haec transscribemus: Cic. p. l. Manil. c. 17, 50. *Quodsi Romae Cn. Pompeius privatus e s s e t hoc tempore, tamen ad tantum bellum is e r a t deligendus atque mittendus*, ad q. l. plura attulit Aug. Matthias. Tacit. Hist. I, 16, 1. *Etiamsi immensum imperii corpus stare ac librari sine rectore p o s s e t, dignus e r a m* (Galba loquitur) *a quo respubl. inciperet.* v. Boetticheri Lex. Tacit. v. *indicat.* p. 255. 3, a. — Quae sequuntur verba si sensum spectes ex Platonis Menexeno expressa videri iam observavit A. Manutius; nam ibi haec leguntur c. 20: *οὐ γὰρ ἀθανάτους σφίσι παῖδας εὔχονται γενέσθαι, ἀλλ' ἀγαθοὺς καὶ εὐκλεεῖς*, quae sane sunt nostris valde similia. — *E x i g e r e vitam* explicavimus ad c. XIV, 15. — Verba *si timidis virtutem verba adderent* non multum differunt ab oratione Catilinae c. LVIII, 1.

LXXXVI. §. 1. *arrectos*] Non male Cortius huius vocis vim refert ad tacitam cogitationem *belli;* v. quae annotavimus ad Cat. XXXIX, 3. et ad Iug. XXIII, 1. p. 141. — Pro *aliisq u e*, ut omne

pere commeatu, stipendio, armis, aliis utilibus navis onerat; cum his A. Manlium legatum proficisci iubet. Ipse interea milites scribere, non more maio- 2
rum, neque ex classibus, sed uti cuiusque lubido erat, capite censos plerosque. Id factum alii ino- 3
pia bonorum, alii per ambitionem consulis memorabant, quod ab eo genere celebratus auctusque erat; et homini potentiam quaerenti egentissumus quisque

fere codd. habent, cum Cortio scripsimus *aliis*, sine copula; nam quum desit in Fabric. 1. Eccard. Vat. 2. Tur. 1. ac m. pr. in Med. 1., in Goerlit. vero legatur *et aliis*, in Inc. 2. *atque aliis*, ista discrepantia satis certo documento est scribas asyndeti usum ignorantes voculam intulisse; v. ad Cat. XLIII, 2. — *Navis* hac terminatione exstat in Paris. c. x. z. — *Manlium* probatissimi codd. testantur; alii *Mallium* exhibent, pariter ut Cat. XXIV, 2.

§. 2. *non more maiorum*] i. e. in scribendis militibus non eum modum atque ordinem observans, qui esset usu receptus, ut populo per edictum in campum Martium convocato singulae centuriae deinceps excitarentur, ex quibus idonei ad militiam sumerentur; v. Nitschii Antiquitt. Romm. T. II. p. 1396. — *Neque ex classibus* i. e. neque ex iis, *quibus ius esset militiae.* Nam quum cives Romani a Servio Tullio pro censu essent in sex classes descripti, ac pro dignitate classium etiam dignitas militiae et armorum ac telorum, quibus quisque uteretur, genera essent constituta, sexta classis, quae erat capite censorum sive census tenuissimi, militia vacabat; cf. Liv. I, 43. Gell. XVI, 10. Creuzer. Antiqq. Rom. §. 223. p. 348 sq. ed. II. *Ex classibus* est igitur *ex quinque prioribus classibus*, omissa sexta, quae, ubi de militia agebatur, *classium* nomine non comprehendebatur. — Quae sequuntur verba, *sed uti cuiusque lubido erat*, accuratius declarant Marium non *iustum delectum* habuisse eorum, quos posset ex lege cogere, sed *voluntarios* ascivisse quicunque vellent exercitum sequi. De eadem re egit etiam Plutarchus in vita Marii c. IX. *Ἐστρατολόγει παρὰ τὸν νόμον καὶ τὴν συνήθειαν, πολὺν τὸν ἄπορον καὶ δοῦλον καταγράφων· τῶν πρόσθεν ἡγεμόνων οὐ προσδεχομένων τοὺς τοιούτους, ἀλλ' ὥσπερ ἄλλο τι τῶν καλῶν, καὶ τὰ ὅπλα μετὰ τιμῆς*

opportunissumus, cui neque sua cara, quippe quae nulla sunt, et omnia cum pretio honesta videntur.
4 Igitur Marius cum aliquanto maiore numero, quam decretum erat, in Africam profectus paucis diebus
5 Uticam advehitur. Exercitus ei traditur a P. Rutilio legato, nam Metellus conspectum Mari fugerat,

τοῖς ἀξίοις νεμόντων, ἐνέχυρον τὴν οὐσίαν ἑκάστου τιθέναι δοκοῦντος.

§. 3. *celebratus*] v. ad c. LXXXV, 36. — *Auctus* quamquam haud dubie ad consulatus honorem spectat, tamen Fabro non assentiar *augere aliquem* semper sic dici, ut *honore* vel *honoribus*, quod interdum huic verbo additur, (v. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 6, 11.) suppleatur. Propria enim vi *augere* valet *potentiorem reddere*, sive ad altiorem dignitatis et auctoritatis gradum extollere. cf. Daehnium ad Nep. Phoc. c. II, 3. *Auctus adiutusque a Demosthene eum, quem tenebat, ascenderat gradum;* adde Drakenborch. ad Liv. XXV, 16, 11. et Walchii Emendd. Liv. c. II. p. 34 sq. Boetticheri Lex. Tacit. h. v. p. 73 sq. — Quae sequuntur et *homini* — *videntur* omnes interpretes apta esse putant ex *quod* particula, ut ostendunt commate post *erat* posito, sententiam eorum, qui ambitionem consulis memorabant, continuari censentes. Sed multo aptior sententia prodibit, si statuis Sallustium ipsum memoratae nonnullorum opinioni suum iudicium adiicere illamque sententia generali confirmare. Quare post *erat* semicolo orationem distinximus, quo efficitur, ut *et* cum asseveratione gravi adiungat verba sequentia, quasi dictum sit *et profecto, et sane.* cf. Goerenz. ad Cic. de Legg. II, 3, 7. *Praeclare exigis, Quinte; et tibi horum nihil deberi potest.* Tacit. Hist. IV, 78, in. *Tutor et Classicus et Civilis pugnam ciebant, Gallos — instigantes; et cuncta pro hostibus erant.* Kuehner. ad Tuscull. III, 8, 18 p. 210. et qui luculenter de hoc usu exposuit, Ferd. Handius de Particc. Latt. Vol. II. p. 488. 2. — *Curae*, quae scriptura unice vera est, tuentur codd. Rivii, Mart. Bodlei. Balliol. Reg. Laud. 2. Leidd. B. C. D. E. G. H. Paris. z. Einsiedel. Goerl.; inde vel casu vel mala coniectura factum *cura*, ut in Palat. 6. Eccard. Acad. Commel. et Pembroch.; in duobus postremis m. sec. superscripsit *cara*, quod reliquos omnes tenere non est mirum, quum scribae in *cura* voce me-

ne videret ea, quae audita animus tolerare nequiverat.

LXXXVII. Sed consul, expletis legionibus cohortibusque auxiliariis, in agrum fertilem et praeda onustum proficiscitur, omnia ibi capta militibus donat, dein castella et oppida natura et viris parum

rito offenderent. — *Cum* praepositionem ante vocem *pretio* Faber recte censet condicionis vim habere, siquidem res alii coniuncta dici potest, quae tanquam condicio illi adhaeret, ut Handio videtur de Particc. Latt. Vol. II. p. 155. Simplicius fortasse dicas duarum rerum coniunctionem, talem, quae non iam facta sit, sed fieri *possit*, ad condicionis notionem accedere. cf. Cic. Tuscull. I, 49, 116. *Multis videmus optabiiis mortis fuisse* *cum* *gloria*, i. e. *ea condicione*, *ut* gloria adiuncta esset, vel *si modo gl. adi. esset.* Idem usus est particulae in formula *cum eo ut*, quam Faber tetigit, coll. Livio VIII, 14, 2., uberius illustravit Handius l. I. p. 166.

§. 4. et 5. *aliquanto maiore*] Fabr. 1. 2. Tur. 1. inverso ordine habent *mai. aliquanto*, quod Cort. statim arripuit. De potestate vocis *aliquanto* diximus ad c. LXXIV, 3. — Pro *paucis diebus* Cortius male scripsit *diebus pauc.*, ut est in Fabr. 1. 2. Tur. Bas. 4. Vis sententiae in adiectivo inest. De structura v. ad c. XI, 2. — *Rutilii* legati iam supra mentio facta est c. L, 1. et LII, 5.

LXXXVII. §. 1. *praeda onustum*] *Praeda* h. l. non significat rem a victoribus *captam*, sed *quae capi posset* sive in praedam cederet, consimili modo, ut c. XXIII, 1. *formidinem* vidimus dici de eo, quod formidinem excitare posset. *Onustus praeda ager* insolenter dictum videtur, si vernaculam vocem *beladen* sive *belastet* compares; sed apud Latinos *onustum* latiore sensu etiam id dicitur, quod magna alicuius rei copia abundat, itaque refertum est, ut quasi onere quodam premi videatur; comparavit Forcellinus Tacit. Ann. XII, 13, 4. *Ubi pharetras telis* *onustas* *accepere;* Plaut. Aulul. IV, 2, 10. *Se aulam* *onustum* *auri abstrusisse hic intus in fano;* Afranium apud Priscian. X, 2, 7. p. 477. Kr. *Postquam pectus est laetitia* *onustum.* V. etiam ad Iug. XII, 4. — *Ceterum* *levia*, *alia* *aliis locis* ex egregia Ciacconii emendatione scripsimus; codd. enim omnes habent *ceterum* *alia* *levia* *al. l.*,

munita aggreditur; proelia multa, ceterum levia,
2 alia aliis locis facere. Interim novi milites sine metu pugnae adesse, videre fugientis capi aut occidi, fortissumum quemque tutissumum, armis libertatem, patriam parentesque et alia omnia tegi, gloriam at-
3 que divitias quaeri. Sic brevi spatio novi veteres-
4 que coaluere, et virtus omnium aequalis facta. At reges, ubi de adventu Mari cognoverunt, divorsi in locos difficilis abeunt. Ita Iugurthae placuerat, spe-

quem perversum ordinem Gerlachius in maiore ed. retentum nuper demum relinquere ausus est. Et ita iubet non solum oppositio verborum *multa* et *levia*, sed etiam constans usus geminatas *alius* vocis formas iuxta collocandi; v. ad Cat. VI, 2. p. 32. Nihilominus Weisius vulgatam, tamquam integerrimam, repetiit.

§. 2. *sine metu*] Collatis iis, quae c. LXX, 5. de *metus* vocis significatione diximus, apparet *sine metu* h. l. respondere vernaculo *kaltblütig*. — *Aut* ante *occidi* quum in Fabr. 2. desit, in Inc. 2. autem legatur *et occidi*, a Cortio et a Gerlachio in ed. maiore deletum est. Ac per se ferri posse asyndeton facile concedo, altero verbo quam prius graviore, ut per gradationem adiectum dicas; v. ad Catil. XLIII, 2. coll. XI, 4. et ad Iug. XX, 8. Liv. VII, 33, 15. *tum capi, occidi Samnis;* sed in omnium fere librorum summo consensu nihil mutandum est. — De verbis *patriam parentesque* v. ad Catil. VI, 5. Locis ibi laudatis hic addimus Tacit. Hist. III, 5, med. *Nec quicquam prius imbuuntur, quam contemnere deos, exuere patriam, parentes.* Cic. Off. I, 17, 58. *Si contentio quaedam et comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum offici, principes sint patria atque parentes, quorum beneficiis maximis obligati sumus.* Id. de Invent. II, 22, 66. *Pietatem appellant, quae erga patriam aut parentes aut alios sanguine coniunctos officium conservare monet.* Epp. ad Famm. I, 9, 44. *Vim neque parenti neque patriae afferri oportere.* — *Quaeri* i. e. comparari; v. ad c. III, 3. p. 18.

§. 3. et 4. *Sic*] Vim huius particulae illustravimus ad Cat. VII, 6. — *Novi veteresque* quomodo sibi opponantur dictum est ad c. LXXV, 8. — *Reges*, Iugurtha et Bocchus. — *De adventu* quid

ranti mox effusos hostis invadi posse, Romanos, sicuti plerosque, remoto metu laxius licentiusque futuros.

LXXXVIII. Metellus interea Romam profectus contra spem suam laetissumis animis excipitur, plebi patribusque, postquam invidia decesserat, iuxta carus. Sed Marius impigre prudenterque suorum et 2
hostium res pariter attendere, cognoscere quid boni utrisque aut contra esset, explorare itinera regum,

differat ab accusativo *adventum* supra significavimus ad c. LXXXIV, 3. Perperam igitur in nonnullis codd. *adventum* scribitur; perperam etiam Langius utrumque idem esse opinatur. — *Loci* dicuntur *difficiles* respectu *aditus;* eodem sensu auctor c. LXXV, 10. et LXXXIX, 4. loquitur de *locorum asperitate.* — De structura verborum *laxius — futuros* v. ad Cat. LVIII, 9. coll. Iug. VII, 6. et XIV, 11.

LXXXVIII. §. 1. *contra spem*] i. e. contra opinionem vel metum, ut ostendimus ad Cat. XX, 13. p. 104. cf. Liv. II, 3, 1. *Bellum ab Tarquiniis imminens spe omnium serius fuit.* XXI, 6, 5. *Omnium spe celerius Saguntum oppugnari allatum est.* — *Decedere* qua ratione dicatur exposuimus ad c. XX, 1.; inde intelligetur, quam male hic nonnulli codd. *discedere* exhibeant. — *Eorum* post *insidias* temere a Cortio deletum est, quum tantummodo in Vin. 1. et Franc. desit. — *Remissum* iam explicavimus ad c. LVIII, 1. Ceterum *nihil remissum* quum latissime pateat, h. l. ad *personas* maxime spectat, v. ad c. XIII, 6. et ad XIV, 16.; sensus est enim: *neminem* suorum ac nulla in re remissum sive negligentem esse patiebatur, neque hostium quemquam *tutum*, i. e. apud hostes autem omnia *periculorum plena* effecit. Erravit tamen Cortius *tutum* interpretatus *id quod tuetur et tutum praestat*, secutus eius sententiae auctorem Dukerum ad Flor. IV, 2, 23. *Tutus* enim dicitur, qui *a periculo prorsus liber* est cuique nihil potest nocere; ab eo diversus est *securus*, quippe qui *opinetur* tantummodo a periculo se esse liberum, sive vera est ista opinio, sive falsa. Quum igitur horum vocabulorum ratio talis sit, qualis intercedit inter *rem* ipsam et rei *opinionem*, fieri potest, ut qui re ipsa *tutus* sit, tamen er-

consilia et insidias eorum antevenire, nihil apud se
3 remissum neque apud illos tutum pati. Itaque et Gaetulos et Iugurtham, ex sociis nostris praedam agentis, saepe aggressus in itinere fuderat, ipsumque regem haud procul ab oppido Cirta armis exu-

rore quodam iudicii vel sensus sui *haud securus* sibi videatur; contra *securus* esse possit, cui, scilicet nihil sentienti et quasi imprudenti, gravissima pericula immineant. cf. Doederlini Synon. Lat. Vol. III. p. 120 sqq.

§. 3. *ex sociis*] i. e. *ex agro sociorum*, ut supra c. XLIV, 1. *Praedator ex sociis.* Saepe enim incolarum vel populorum nomina ponuntur pro ipsorum terra vel regione, quam habitant; v. Drakenborch. ad Liv. IV, 41, 11. et ad V, 28, 5. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 203. I. 3. p. 657. ed. I. *Ex* praepositio *abigendi* notioni valde convenit; pariter dicitur *praedari ex agro hostium*, velut apud Liv. XXIV, 47, 12. cf. Kreyssig. in Sall. Historr. Fragmm. ab Ang. Maio editis, p. 39. et Hand. de Particc. Latt. Vol. II. p. 620. §. 13. *Praedas*, quem vocis numerum defendimus ad c. XX, 8., plurimi optimique codd. tuentur; nonnulli ex interpolatione habent *praedam*, quod Cortius recepit. — *In itinere* est *dum in itinere erant*, dum iter faciebant, v. ad c. LIV, 4.; praepositione, quam Cortius paucos codd. secutus, omisit, vix careas. — Plusquamperfecta *fuderat*, *exuerat* pendent ex tacita comparatione posterioris alicuius facti, quem usum illustravimus ad Cat. XXIV, 1. et ad Iug. LVII, 6. — *Armis exuere* significat aliquem ita vincere, ut armis relictis vel abiectis fugiat; Liv. XXII, 21, 4. Caes. B. G. III, 6. ubi v. Herzog.

§. 4. *gloriosa modo, neque belli patrandi cognovit*] Hic locus multis interpolationibus foedatus est, ita tamen, ut vera scriptura non solum in nonnullis codd. integra servata sit, sed ex turbatis quoque exemplis possit erui. Exstat autem quod in contextu dedimus in Bas. 1. Paris. c. x. z., ut videtur, in Leid. A. B. E. G., confirmatum quam maxime auctoritate Prisciani, qui XVIII, 24, 209. Kr. hunc locum laudat, ut doceat genitivum ex voce *caussa* supplenda pendere. Proxime accedunt ii codd., in quibus ad genitivum explicandum post *patrandi* additur *copiam;* alii et hanc vocem insiticiam habent, et post *gloriosa* ostendunt *facta sunt;* alii, utraque interpolatione inquinati, *modo* voce carent; praeterea in

erat. Quae postquam gloriosa modo, neque belli 4
patrandi cognovit, statuit urbis, quae viris aut loco pro hostibus et advorsum se opportunissumae erant, singulas circumvenire; ita Iugurtham aut praesidiis nudatum, si ea pateretur, aut proelio certaturum.

uno alterove aliis adhuc modis peccatur. Ex his tantis corruptelis primum patet scribas non intellexisse genitivi rationem, quam enucleavimus ad Cat. VI, 7. p. 36.; nam esse verbo intellecto, genitivi, inde pendentes, adiectivi instar referuntur ad *quae*, hoc sensu: quae postquam cognovit non *eiusmodi esse, ut* ad patrandum bellum *pertinerent.* cf. Liv. XL, 29, 11. *Quum animadvertisset pleraque dissolvendarum religionum esse.* XXXIX, 16, 9. *Iudicabant nihil aeque dissolvendae religionis esse.* Praeterea Drakenborch. ad V, 3, 5. comparavit ex eodem haec: III, 24, 1. III, 31, 7. XXX, 9, 4. XXXIV, 54, 5. Altera depravationis caussa haec fuit, quod librarii non assecuti sunt, *gloriosa* pariter atque *belli patrandi* ex *cognovit* pendere, ac genitivis, vim adiectivi sustinentibus, praedicati *formam* tantum, non *rationem* mutari; v. notata ad c. LXX, 2. coll. Cortio ad c. CIII, 7. Ne igitur *gloriosa* sine verbo esset, pingui Minerva intulerunt *facta sunt*, quae interpolationes multis modis, ut diximus, confusae sunt. — *Viri* in tali nexu, maxime ubi *arma* simul memorantur, intelligendi sunt praegnanti sensu *viri arma gerentes et ad bellum apti;* cf. XVI, 5. LVII, 1. LXII, 8. LXXXVII, 1. XCII, 7. — *Loco* i. e. naturali situ; v. ad c. LVII, 1. — *Opportunissumae* non est dubium quin et ad *pro* et ad *advorsum* pertineat, siquidem omnis opportunitas in contraria trahi potest. Inconsulto autem Gruterus ac Wassius hanc vocem suspectam habent, quia esse *pro aliquo* iam significet *alicui favere* vel *prodesse*, velut ap. Tac. Hist. IV, 78. *Cuncta pro hostibus erant.* Curt. IX, 9. *Pro equitibus planities erat.* Quod quamquam verum est, quivis tamen videt adiectivo addito rem multo gravius designari. — *Circumvenire* Weisius interpretatur *obsidere*, obsidione cingere; et ita legitur c. LVII, 2. *Metellus cuncta moenia exercitu circumvenit.* LXXVI, 2. *Metellus vallo fossaque moenia circumvenit.* Sed quum Marius repentino impetu rem gerere voluisse videatur, melius erit, opinor, verbum eo sensu intelligere, quo valet insidiis aliquem ac fraudulento consilio opprimere. De *personis* saepissime ita dici monuimus ad Cat. XXXI, 9.

5 Nam Bocchus nuncios ad eum saepe miserat, velle
populi Romani amicitiam; ne quid ab se hostile ti-
6 meret. Id simulaveritne, quo improvisus gravior ac-

p. 149. et ad Iug. L, 6.; sed etiam in rebus bellicis usurpari apparet ex c. XXXVIII, 4. *Iugurtha intempesta nocte de* **improviso** *multitudine Numidarum Auli* **castra circumvenit.** — Ad *nudatum* fere omnes editores *fore* supplendum censent, Cortio auctore ineptissimis exemplis usi, quibus hoc demonstrent, Iug. LXXVI, 1. Cat. XXVII, 1. et XLVI, 2. Neque reputarunt isti, ut infinitivus futuri passivi evadat, non *fore* participio *perf.* pass. addi, sed *iri* cum *supino* coniungi debere, ac nullum talis infinitivi, qualem volunt, exemplum exstare. Id quamvis sentiens Faber, tamen non satis considerate Sallustium dicit *alias* quidem *fore* non omittere, sed h. l. propter sequens futurum *certaturum* facile omittere potuisse. Sed quod positum falsum foret, id neque omitti potest, neque cogitatione additum rectum fit. Quare censemus locum aut corruptum esse, *iri* voce, quam legitima structura postulat, iam mature per *m* litteram absorpta, aut Sallustium in quoddam *ἀνακολουθίας* genus incidisse, nihilque esse mutandum. Fieri enim potuit, ut, quum primo *duobus* participiis, geminata *aut* particula disiunctis, commune verbum vellet subiicere, velut in hunc modum: ita Iug. *aut* praes. *nudatum*, *aut* praelio *certantem* **damnum passurum**, — tum interiectis verbis *si ea pat.* ab incepta structura deflectens alterum participium statim faceret verbum finitum. Utrum ex his verum sit, alii videant; nos certe nihil vulgatam mutavimus.

§. 5. et 6. *Nam Bocchus*] *Nam* particula spectat ad omissam sententiam huiusmodi: Bocchum vero non ita petere volebat; *nam* is etc. v. ad c. XIX, 2. p. 119. — *Velle*, sc. *se*, quod subiectum ex verbis proxime praegressis elicias; v. ad Cat. XXXI, 7. ad Iug. XIV, 3. — De totius enunciationis structura v. ad Cat. XXI, 3. ad Iug. VIII, 1. — *Gravior* in multis codd. scribae mutarunt in *gravius*, scilicet veriti ut adiectivum recte cum verbo sociari posset; sed v. ad Cat. XXVI, 5. et ad Iug. XXXVIII, 1. — *Accideret*, quod exstat in Naz. Paris. z. Fabric. 1. Franc. et Berol. 1., recte a Cortio et Gerlachio vulgatae scripturae *accederet* praelatum est: in promptu est enim repentini impetus vim multo significantius designari *accidere* verbo, in quo notio *rei gravis*, quae cum vi *fertur* et irruit, inest, quam leviore et indefiniti sensus vocabulo *ac-*

cideret, an mobilitate ingeni pacem atque bellum mutare solitus, parum exploratum est.

LXXXIX. Sed consul, uti statuerat, oppida

cedere; v. ad c. CVII, 6. Ita tela vehementi iactu missa dicuntur *accidere*, cf. Herzog. ad Caes. B. G. III, 14. *Missa a Gallis tela gravius accidebant.* Similiter ea, quae aures cum vehementia feriunt, dicuntur *accidere*, velut *clamor*, *strepitus*, *sonus;* cf. Drakenborch. ad Liv. XL, 32, 2. Etiam *fama* rei gravis praeter exspectationem allata et animos perturbans *accidere* dicitur, ut docuit Gronovius ad Liv. XXI, 10, 12. In tam obvio verbi usu nihil valet Fabri sententia *accidere* propterea damnantis, quod non de *personis* dicatur. Quasi vero scriptori *ἐνεργείᾳ* studenti non liceat verba de rebus usurpata ubi commodum est ad personas transferre, et contra? — Vocabulo *solitus* in aliquot codd. additur *esset*, ex inepta interpolatione. Quo structura constet, supplebis *sit*, quod interdum in oratione obliqua omitti observavit Beierus ad Cic. de Off. I, 17, 58. *Si comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum offici*, sc. *sit*. cf. ib. I, 43, 152. *Potest incidere comparatio, de duobus utrum honestius.* Sall. Iug. CXIII, 1. *Dolo, an vere cunctatus, parum comperimus.* Quam Faber explicandi rationem iniri posse putavit, ut ad vocem *solitus*, participii vi intellectam, ex praegresso *simulaverit* suppleatur *fecerit*, coll. Ramshornii Gramm. Lat. §. 205. 3, b. p. 684. ed. I., eam nullo modo ferri posse non est quod ostendam. — *Est* post *exploratum*, quod in tribus codd. desideratur, a Cortio deletum.

LXXXIX. §. 1. *partim vi*] De *partim* particula, cui *alius* respondet, v. ad c. XXXVIII, 3. — *Metum ostentare* quomodo intelligendum putem, dixi ad c. XXIII, 1. — *Mediocria gerebat* i. e. res mediocres, neque magni momenti perpetrabat; quod vix opus erat monere, nisi Gronovius ad Liv. II, 46, 3. *gerebat* delendum ac *mediocria* de oppidis castellisque intelligendum censuisset. — In verbis *ob suos tutandos* praepositio *consilii* ac finis notionem habet, qua potestate vocis apud Tacitum Ann. I, 79, 1. non intellecta interpretes Wolfio excepto male *ad* substitui voluerunt, ac revera invitis codd. substituerunt apud Livium XXXVII, 27, 5. cf. infra c. CII, 12. Iahn. ad Hor. Sat. I, 4, 26. Aug. Matthias ad Cic. p. Mur. c. 1, 1. Boetticher. Lex. Tacit. h. v. p. 324. Cic. Tusc. III, 13, 28. in Verr. II, 32, 78. — *In manus venire* est congredi, manum conserere; cf. CI, 4. Gronov. et Drakenborch. ad Liv. II, 46,

castellaque munita adire, partim vi, alia metu aut
2 praemia ostentando avortere ab hostibus. Ac primo
mediocria gerebat, existumans Iugurtham ob suos
3 tutandos in manus venturum. Sed ubi illum procul
abesse et aliis negotiis intentum accepit, maiora et
4 magis aspera aggredi tempus visum est. Erat inter
ingentis solitudines oppidum magnum atque valens,
nomine Capsa, cuius conditor Hercules Libys me-

3. Tacit. Histor. IV, 71, extr. *Ut ventum in manus, deturbati praecipitantur.* Annall. II, 80, 4. *Ut venere in manus, vertunt terga Cilices.* — *Illam* Cortius nulla auctoritate delevit; neque idem intemperantes manus abstinuit a voculis *magis* et *est*, in posteriore voce assensum nactus Gerlachii in Commentt. p. 320. propter Ven. 1., quamquam in ed. min. vulgatam rursus amplectitur. — *Aggredi*, quod volunt pro *aggrediendi* dictum esse, quam structurae rationem habeat intelliges ex nota ad Cat. XXX, 5. *Tempus* enim praegnanti sensu est *opportunum tempus;* v. ad c. LXXIX, 7. Drakenborch. ad Liv. VI, 18, 12. XXI, 54, 2. Ter. Hecyr. IV, 2, 21.

§. 4. *valens*] *Valens oppidum* Bremius ad Nep. Hamilc. II, 4. commode interpretatur: quum armis et viribus, tum opibus ac divitiis potens. — De *Capsa* urbe, in Byzacio inter Bagradam et Tritonem sita, cf. Strabonem XVII, 3., qui eam *τὸ γαζοφυλάκιον τοῦ Ἰουγούρθα* nominat, et Mannerti Geograph. Graec. et Rom. Tom. X. P. II. p. 344 sqq. — *Hercules Libys* a Servio ad Virg. Aen. VIII, 564. dicitur *Libyus.* Num ad eandem de eo fabulam hic respiciatur, quam Sallustius supra c. XVIII, 2. memoraverat, dubium est. Neque tamen Hercules *Libys* cum Muellero et Weisio intelligendus est *Aegyptius*, sed potius *Tyrius* ille sive *Phoenicius*, de quo v. Herod. II, 44. Diodor. I, p. 262.; unde patet hac fama nihil aliud significari, nisi Capsam, ut plurima alia Africae oppida, Phoeniciae fuisse originis, quod apertius etiam indicat Orosius V, 15., ab Hercule *Phoenice* conditam esse tradens. cf. Heeren. Ideen etc. T. I. P. II. p. 26 sqq. Ceterum quod Sallustius dicit *memorabatur*, non *memoratur*, eo declarat, sibi, *quum in Africa esset* rerumque antiquitatem inquireret, ab incolis ita narratum esse;

morabatur. Eius cives apud Iugurtham immunes, levi imperio, et ob ea fidelissumi habebantur, muniti advorsum hostis non moenibus modo et armis atque viris, verum etiam multo magis locorum asperitate. Nam praeter oppido propinqua alia omnia vasta, inculta, egentia aquae, infesta serpentibus, quorum vis, sicuti omnium ferarum, inopia cibi acrior; ad hoc natura serpentium, ipsa perniciosa,

cf. c. XVII, 7. — *Immunes* paullo insolentius absolute dictum significat *a tributis et ceteris subditorum oneribus liberi;* ita Sueton. Claud. c. 25. accuratius dixit: *Ilienses a b omni onere immunes praestitit.* Inde continuo intelligitur parum recte sensisse Palmerium ad h. l. et Berneggerum ad Iustin. V, 1, 11., qui *levi*, omnibus codd. firmatum, mutatum cuperent in *leni.* Nam *leve* est, quod, quum ipsum pondere careat, *nullo onere aliquid premit; lene* vero dicitur, quod mollitie sua blanditur, et asperitate omni et severitate ac vehementia vacat. cf. Spalding. ad Quinctil. X, 1, 121. Doederlini Synonym. Lat. Vol. II. p. 176 sq. §. 6. Drakenborch. ad Liv. VI, 19, 3. Imperite igitur Weisius *levi* interpretatur *leni.* — *Habebantur* per zeugma cum praegressis praedicatis continetur, siquidem ad duo priora relatum valet *tractabantur* sive *regebantur* (cf. ad Cat. XI, 5. p. 59.), ad *fidelissumi* spectans significat *tenebantur* vel simpliciter *erant*, v. ad Cat. I, 4. — *Viris* v. ad c. LXXXVIII, 4. — *Verum etiam* ante *multo magis* Cortius inepte omisit, codicibus et rectae rationi illudens.

§. 5. *infesta serpentibus*] *Infesta* passivum sensum habere diximus ad Cat. XV, 4.; sed quae in hoc vocabulo inesse videri possit passiva significatio, eam alio modo expediendam esse primus ingeniose docuit Doederlinus Synonym. Latt. Vol. IV. p. 400. §. 12. Nimirum isto sensu vocabulum compositum est ex *festus* et negante *in* syllaba. *Res f e s t a e* enim quum non solum laetitiam habeant. sed otium quoque et *securitatem*, illae *sunt infestae*, quae securitatis sensu sublato timorem et formidinem excitant, periculis obiectis. Rem solam igitur si spectes *infesta* sane possunt etiam *infestata* dici, quasi periculosis rebus petita ac perturbata. Iis opponuntur autem *tuta*, ita tamen, ut *infesta* rursus differant ab *intutis. Intu-*

6 siti magis quam alia re accenditur. Eius potiundi Marium maxuma cupido invaserat, quum propter usum belli, tum quia res aspera videbatur, et Metellus oppidum Thalam magna gloria ceperat, haud dissimiliter situm munitumque, nisi quod apud Thalam non longe a moenibus aliquot fontes erant, Capsenses una modo, atque ea intra oppidum, iugi

tum est enim quod reapse periculis non est liberum damnumque minatur; *infestum* vero, quod animum periculorum instantium *opinione* perturbat et horribili quadam *formidine* implet. Igitur *loca serpentibus infesta* non simpliciter sunt per serpentes periculosa, sed quae eo horrorem animo iniiciant. — *Quorum* recte Gerlachium scripsisse putamus pro *quarum*, ut in vulgata est; masculinum enim praebent Bas. 1. 4. Paris. b. c. z. et x. m. pr. Leid. A. B. C. Berol. 1. 2. Misn., omnes fere Ital., ac probabilius videtur scribas femininum, quod usitatius est (v. Conr. Leop. Schneideri Gramm. Lat. II. p. 125.), in masculinum mutasse, quam contra. — *Ipsa* i. e. per se, cf. ad c. LXVI, 4.

§. 6. *Eius potiundi*] Pronomine *eius* oratio se recipit ad *oppidum Capsam*, ita ut quasi per parenthesin accipiantur, quae auctor, in illius natura illustranda ab una re ad alteram delatus, paullo prolixius disputavit. Weisius ex corruptis edd. scripsit *eius oppidi pot.* — *Propter usum belli*, v. ad c. LXXXIV, 3. — Maiorem interpunctionem post *videbatur* Gerlachius in minore ed., Fabrum secutus, recte in comma mutavit, caussarum expositione, cur Marius Capsam capere vellet, ita continuata, ut sequentia quoque ex *quia* pendeant. — Pro *non longe* Cortius ex uno Vin. 1. qui habet *haud procul*, scripsit *haud longe*. — *Atque ea*, v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 84. C. 7. p. 484. ed. IV. — *Iugis aqua* paene aeque constanti usu dicitur ac *perennis*, i. e. quae nunquam non scaturit, opposita aquae ex pluvia collectae vel cisterninae. cf. Cic. de Div. II, 13, 31. *Etiamne futurum esse (terrae motum) aquae iugis colore praesentiunt?* cf. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 6, 2. Epp. I, 15, 15. Doederlini Synonym. Lat. Vol. I. p. 5., qui acute coniicit descendere vocem a *diu*, abiecta *D* littera, ut in Ianus, bellum, Iupiter, additaque in fine *gis* syllaba, ita ut sensu valde cognatum sit *diuturnus* voci. A *iugi* autem *perennis* ita differt, ut illo voca-

aqua, cetera pluvia utebantur. Id ibique et in omni 7
Africa, quae procul a mari incultius agebat, eo facilius tolerabatur, quia Numidae plerumque lacte et ferina carne vescebantur, et neque salem neque alia irritamenta gulae quaerebant; cibus illis advor- 8
sum famem atque sitim, non lubidini neque luxuriae erat.

bulo aqua *nunquam deficiens*, velut lacuum aut etiam puteorum, hoc *semper fluens* designetur, quo valde sustentatur Doederlini sententia, *perennis* non a *per* et *annus*, sed a *per* et *amnis* ductum esse. — *Cetera*, quod Langius in incerto relinquit, utrum accus. plur., an ablativus singul. sit, non posse alio atque sexto casu dictum esse patet ex opposito vocabulo *una*; recte igitur relicui interpretes *aqua* supplendum censent. De propria potestate vocis *cetera* v. ad c. LXI, 2. Singulari numero legitur etiam Cat. XIII, 3. XXXVI, 2. XLIII, 1. LII, 31. LIX, 5. Iug. XCII, 5.

§. 7. et 8. *quae — agebat*] Terrae nomen *agebat* praedicatum habere, quod incolis modo convenit, paullo durius quidem est, sed tamen in generali sententia ferri potest. Similiter Cicero dixit in Tuscc. I, 1, 2. *Illa, quae nostri maiores natura, non litteris assecuti sunt, neque cum Graecia, neque cum ulla gente sunt conferenda.* Sed vulgatae insolentiam non concoquens Cortius multo insolentissima coniectura locum depravavit, scribendo *qui — agebant*, quam temeritatem non opus est rationibus refellere. — *Carne*, quam vocem omnes omnino codd. retinent, Weisius, cui inquinatae interpolationibus et corruptelis editiones pluris sunt, quam omnes libri manu scripti, delevit. — *Et* ante *neque*, quam voculam Cortius non habet, Gerlachius vero in ed. maiore expressit, in Commentt. p. 320. se invito a typographis illatam dicit, ac nihilominus, quae est inconstantia eius, in minore ed. in contextum recepit, exstat in Bas. 1. Tur. 1. Teg. Leid. H. et L. Bern. 1. 3. Paris. c. x. z. Berol. 1. 2. Misn. et Goerl.; qui codd. quum fere omnes ex potioribus sint, neque in editorum silentio constet, relicui libri copula careant, necne, eam iure recipiendam putavi. Fortasse scribis *et neque* iuxta positum offensioni fuit. Ceterum etiam sine *et* oratio recte haberet, eo quippe modo nexa, quem illustravimus ad Cat. LVIII, 1. p. 303. — *Cibus* in universum de alimentis corporis dictus

XC. Igitur consul, omnibus exploratis, credo dis fretus (nam contra tantas difficultates consilio satis providere non poterat; quippe etiam frumenti inopia tentabatur, quod Numidae pabulo pecoris magis quam arvo student, et quodcumque natum

praegnanti sensu etiam potum comprehendit, quamquam hic interdum diserte nominatur, ut apud Liv. XXI, 4, 6. *Hannibali cibi potionisque — modus finitus.* Nostri loci similis est Vell. II, 41, 2. *Caesar semper cibo in vitam, non in voluptatem utebatur.* Inconsulto igitur Weisius ex suis editt. antiqq. scripsit *cibus potusque.* — Quod Sallustius in describenda Numidarum natura *imperfectis* utitur (*agebat — tolerabatur — vescebantur — quaerebant — erat*), eius rei caussa haec est, quod illius temporis, quo haec memorabilis expugnatio facta est, tam vividam animo concepit cogitationem, ut ea quoque, quae per se non ad illud quidem tempus solum pertinerent, sed tamen *tunc* maxime commodum afferrent Numidis, eodem tenore ut antecedentia enunciaret.

XC. §. 1. *Credo, dis fretus*] *Credo* h. l. sine ironia dictum esse, qui sane frequens est usus, ut diximus ad Catil. LII, 13., bene monuit Faber. — *Dis fretus* haud dubie spectat ad c. LXIII, 1. *Mario haruspex dixerat, quae animo agitabat fretus dis ageret.* — *Nam* Langius prorsus inepte h. l. idem esse dicit atque *etsi.* — *Providere* paullo insolentius absolute dictum valet *sibi cavere*, satis cautum esse. — *Tentabatur* i. e. in periculum et angustias adducebatur; cf. c. XLVIII, 1. *Iugurtha ubi se suis artibus tentari animadvertit.* Flor. IV, 2, 27. *Sic fame castra tentata sunt.* In tanta perspicuitate Cortius nugas agit *inopia* pro nominativo venditans, ut structura talis sit, qualis fuit c. L, 1. — *Arvum* dicitur ager qui aratur et seritur; cf. Plaut. Truc. I, 2, 47. *Non arvus hic, sed pascuus est ager.* Sueton. Ner. c. 31. *Rura arvis et vinetis et pascuis varia.* Doederlin. Synonym. Lat. Vol. III. p. 8. H. l. quum *pabulo* opponatur, Sallustius videtur paullo liberius efficiens pro effecto posuisse, nisi malis, vocabulis *pabulum* et *arvum* latiore sensu *rem pecuariam* et *agriculturam* designari. — Verbis *quodcunque natum fuerat* significantur fruges *iam collectae* et ad usum *reconditae*, ut patet ex sequentibus *ager autem* etc. Sensus est igitur: neque in horreis, neque in agris erat, quo Romani uterentur. Hanc oppositionem non assecutus Weisius pessime

fuerat iussu regis in loca munita contulerant, ager autem aridus et frugum vacuus ea tempestate, nam aestatis extremum erat), tamen pro rei copia satis providenter exornat; pecus omne, quod superiori- 2
bus diebus praedae fuerat, equitibus auxiliariis agen-

dicit *autem* non habere vim adversativam, sed significare *atque ideo!* — De structura *aestatis extremum* pro *aestas extrema* v. ad c. XXXVII, 4. p. 214. — *Tamen* ad verba *dis fretus* ante parenthesin posita sensu quidem refertur, sed non structura, quae interiectis verbis turbata orationem ἀνακόλουθον effecit. Nam quum Sallustius hoc dicere vellet, Mario spem et *confidentiam* in deorum ope positam haudquaquam offuisse, ut interdum fieri solet, quominus *providenter* ageret, duos dicendi modos, quibus hoc enunciare poterat, confudit. Aut enim debebat praemisso subiecto *dis fretus*, post parenthesin, arctioribus finibus constringendam, *praedicatum* aliquod subiicere, velut *tantam rem suscepit*, cui apodosis ita se adiungeret: *nihilominus pro c. r. s. providenter exornat;* aut protasi ita constituta: *quamquam rem aggressus erat, credo dis fretus,* — sequi poterat, quae in vulgata habetur, apodosis *tamen p. r. c. satis providenter exornat.* Patet igitur auctorem ex priore illo modo transisse in alterum, quum paullo longiore parenthesi seductus inceptae structurae oblitus esset. Hoc autem anacoluthorum genus neque vitii aliquid habere, et haud infrequens esse recte monuit Kuehnerus ad Cic. Tusc. I, 13, 30. p. 70. Non satis perspexerunt huius loci naturam Cortius et Faber, qui *tamen* non ad mancam protasin, sed ad ea, quae parenthesi continentur, spectare putant; prorsus autem coecutit Weisius, parenthesin iam a verbo *credo* incipere statuens. — *Pro rei copia* explicatum ad c. LIV, 9. — Ad *exornat* Cortius supplet *iter*, Muellerus *exercitum*, Langius *se*; sed nihil horum satis aptum est. *Exornare* absolute dictum valet *instruere et parare quae ad rem opus sunt*, quod vernacula dicimus *Anstalten, Massregeln, Vorkehrungen treffen.* Ad hunc absolutum verbi usum non alienum erit comparare militare vocabulum *curare*, quo de v. ad Cat. LIX, 3.

§. 2. *ad oppidum Laris*] De vi *ad* praepositionis cf. annotata ad c. LVII, 1. — *Laris*, quod oppidi nomen nonnulli secundo casu positum censent, Cortius recte pro accusativo plur. habuit, quum non solum in Antonini Itinerario, sed etiam apud Augustin. adv.

dum attribuit, A. Manlium legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum Laris, ubi stipendium et commeatum locaverat, ire iubet, dicitque se praedabundum post paucos dies eodem venturum. Sic incepto suo occultato pergit ad flumen Tanam.

XCI. Ceterum in itinere cotidie pecus exer-

Donatist. VI, 28. forma *Laribus* inveniatur. De urbis situ cf. Mannerti Geogr. Graec. et Rom. Tom. X. P. II. p. 332. Accusativi terminatio in *is* h. l. intacta permansit, quod ignorantiae scribarum debetur; v. ad Cat. I, 1. — *Dicitque*, quod omnes codd., ne uno quidem excepto, tenent, Cortius, futilissima argumentatione usus, tanquam spurium omisit. Gerlachius in utraque editione retinuit, sed in Commentt. p. 321. haec scripsit: „Vel omnibus codd. invitis (!) hoc verbum deleverim. Inprimis enim sub finem Iugurthae est perspicuum (?), multa eiusmodi (?) a Sallustio omissa et ab insulsis grammaticis postea alieno loco interposita esse. recte Cort. confert infra cap. 109. quamvis non negaverim, multa quae in serioribus (?) Sallustii scriptis occurrunt, in priora (?) non esse inferenda. fieri enim potuit, ut labentibus annis (?) durior eius fieret oratio.“!! In quibus verbis si quis tantam iudicii subtilitatem tantumque acumen inesse dicat, ut quantum id sit, non possit dici, me non habebit refragantem. — *Occultato* omnes codd. habent, praeter Guelf. 3. 6. 12. et Eccard. in quibus est *occulto*, quod Cortius recepit.

XCI. §. 1. *cotidie*] Hanc scripturam complures servarunt libri, ut Bas. 1. Tur. 1. Teg. Bern. 3. Paris. z. Goerl.; v. ad Cat. XLVIII, 2. — De *turmis* et *centuriis* v. ad c. XLIX, 2. *Aequaliter* autem h. l. non est *paribus partibus*, sed iusta ratione utriusque numeri habita; nam turma triginta tantum equites habebat, v. ad c. XXXVIII, 6. — *Distribuerat* Cortius „mutatione temporum Sallustio longe usitatissima“ pro imperfecto dictum censet, assentiente Langio; plusquamperfecto etiam offensus Muellerus non multum abest quin probet *distribuere*, quod est in Guelf. 3. Sed propria constat plusquamperfecti vis; nam distributio, cotidie instituta, cogitatur *ante* facta, quam et cetera negotia, et utrium confectio peragerentur. Apertior haec temporis ratio foret, si auctor ita dixisset: ex coriis pecorum, *quae* cotidie *distribuerat*, utres uti fierent *cura*-

citui per centurias, item turmas aequaliter distribuerat, et ex coriis utres uti fierent curabat; simul et inopiam frumenti lenire, et ignaris omnibus parare, quae mox usui forent; denique sexto die, quum ad flumen ventum est, maxima vis utrium effecta. Ibi 2
castris levi munimento positis, milites cibum capere,

bat. — *Et* post *simul* non exstat in Bas. 1. Paris. b. c. x. z. Acad. Guelf. 1. 2. Palat. 1. 2. Bern. 3. Berol. 1. 2. Goerl. et duobus Wassii, ac sane abesse potest, quum *simul* — *et* sibi saepe respondeant, ut ostendimus ad c. XLVII, 2. Sed si duae res, quae *simul* particulâ ut eodem tempore factae comprehenduntur, pari vi et prorsus aequaliter cogitandae proponuntur, *simul* voci *et* geminatum subiicitur; cuius structurae quamquam non aliud exemplum apud Sallustium habetur (nam loci c. LXXIII, 2. alia ratio est), tamen longe plurimorum codd. lectio non videtur damnanda, quum minus probabile sit adiecisse scribas *et*, quam omisisse potius, quia *simul* sufficere rebantur. Saepe ita locutum esse Livium ostendit Drakenborch. ad XXVI, 43, 6. ibi comparans XXIII, 26, 8. XXXII, 18, 3. et c. 24, 3., neque aliter Cic. Tuscc. IV, 28, 60. *Illa autem altera ratio et oratio simul et opinionem falsam tollit, et aegritudinem detrahit*, et Sueton. Caes. c. 57. Eodem sensu pro *simul* Caesar dixit *uno tempore*, de B. G. II, 19. 7. *Incredibili celeritate ad flumen decucurrerunt, ut paene uno tempore et ad silvas, et in flumine, et iam in manibus nostris hostes viderentur.* Tota autem enunciatio bimembris eo consilio addita est, ut *lenire* spectet ad verba *pecus distribuerat*, *parare* ad *utres uti f. curabat.* — *Sexto die, quum* i. e. *sexto die, ex quo*, vel *post sext. diem, quam*; v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 74. 12. b. not. 2. p. 366. ed. IV. Aug. Grotefendi Gramm. Lat. schol. p. 308. §. 382. not. 1. Plancus in Cic. Epp. ad Famm. X, 23, 8. *Collegam triduo, quum hos dabam litteras, exspectabam.* Plaut. Pers. I, 3, 58. *Nondum sex menses sunt, quum huc commigravit.* v. Cort. ad Cic. Epp. ad Famm. XV, 14, 1. *Multi anni sunt, quum ille in aere meo est.*

§. 2. et 3. *simul cum occasu*] v. ad c. LXVIII, 2. — Pro *sarcinis abiectis* Weisius ex sola Gryph. min. scripsit *abi. sarc.* Recte autem Gerlachius in ed. novissima colon post *iubet* in comma

atque uti simul cum occasu solis egrederentur paratos esse iubet, omnibus sarcinis abiectis aqua modo
3 seque et iumenta onerare. Dein, postquam tempus visum, castris egreditur, noctemque totam itinere facto consedit; idem proxuma facit; dein tertia multo ante lucis adventum pervenit in locum tumulosum, ab Capsa non amplius duum millium intervallo, ibique quam occultissume potest cum omnibus
4 copiis opperitur. Sed ubi dies coepit, et Numidae, nihil hostile metuentes, multi oppido egressi, repente omnem equitatum, et cum his velocissumos pedites cursu tendere ad Capsam et portas obsidere iubet; deinde ipse intentus propere sequi, neque

mutavit, quum *onerare* quoque ex isto verbo pendeat. — De voce *lucis* v. ad c. XXI, 2. — *Tumulosus* explic. ad c. LXVI, 2. — *Duum*, ut c. L, 3. et CVI, 5. cf. Drakenborch. ad Liv. III, 25, 4. Plin. H. N. XX, 7, 24. XXI, 17, 68. — Ad verba *duum millium* supplendum esse *passuum* diximus ad c. LXXV, 2.

§. 4 — 7. *cum his*] *His* per synesin spectat ad *equitatum*, quasi dictum esset *equites*, plane ut c. XCV, 1.; v. ad Catil. XXXIX, 3. ad Iug. XV, 1. — *Intentus* explicavimus ad c. XLVI, 5. — *Ceterum* per se patet h. l. adverbium esse, de quo v. ad c. II, 4. — *Aditu difficilis* non explicamus consueto more Grammaticorum, supinum in *u* ubique pro ablativo habentium, sed duas eius formas statuentes *dativum* esse censemus. Nam quod dicunt ex *facilis*, *difficilis*, *utilis*, *iucundus*, aliisque eiusmodi adiectivis pendere supini *ablativum*, id cum peculiari sexti casus potestate non potest conciliari, quum illo caussa aliquid efficiens declaretur, supino autem finis quidam, ad quem aliqua res tendat, significetur. Ita v. c. *liber lectu utilis* non est liber *eo quod legatur* aut instituta lectione utilis, sed liber cuius *instituenda lectio utilitatem afferat*, sive *liber ad legendum* utilis. Rem quum hoc conficit, quod supini loco interdum substantivi verbalis dativus ponitur, ut apud

milites praedari sinere. Quae postquam oppidani 5
cognovere, res trepidae, metus ingens, malum im-
provisum, ad hoc pars civium extra moenia in ho-
stium potestate, coegere, uti deditionem facerent.
Ceterum oppidum incensum, Numidae puberes in- 6
terfecti, alii omnes venumdati, praeda militibus di-
visa. Id facinus contra ius belli non avaritia neque 7
scelere consulis admissum; sed quia locus Iugurthae
opportunus, nobis aditu difficilis, genus hominum
mobile, infidum ante, neque beneficio neque metu
coercitum.

XCII. Postquam tantam rem Marius sine ullo suorum incommodo patravit, magnus atque clarus

Plin. H. N. XXIII, 8, 79. Arbutus fructum fert *difficilem concoctioni*, i. e. *concoctu* (cuius generis plura exempla contulit Drakenborch. ad Liv. XLV, 29, 2.), tum quod saepissime pro supino *ad c. accus. gerundii* substituitur; neutrum enim fieri posset, si ablativi potestas in supino inesset; quanta autem sensus similitudo inter dativum et accusativum cum *ad* praepositione coniunctum intercedat, non est quod moneatur; v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 72, 2. Dativum supini, quantum scio, solus agnovit Kaercherus in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1826. Vol. I. Fasc. I. p. 55. ac nuper Aug. Grotefend. in Gramm. Lat. schol. p. 247. §. 314. not. 2. [Ante Kaercher. quum alii agnoverant, tum Langius ad Sall. Cat. 8. Fr.] Ex vocabulis vero *dignus*, *indignus*, *opus est*, similibusque legitime ablativum supini pendere per se patet. — *Ante*, quod in paucis codd. deest, Cortius temere eiecit. — *Coercitum* i. e. *quod coerceri posset*; sive *domabile*, quam vocis potestatem satis illustravimus ad c. LXXVI, 1. Similiter locutus est Tacitus Annall. IV, 30, 2. *Delatores, genus hominum poenis quidem nunquam satis coercitum, per praemia eliciebantur.*

XCII. §. 1. *patravit*] Hoc verbum in aliquot codd. deest; in aliis variae interpolationes leguntur, ut *fecit*, *egit*, *peregit*, *pera-*

2 antea, maior et clarior haberi coepit. Omnia, non bene consulta modo, verum etiam casu data in virtutem trahebantur, milites, modesto imperio habiti,

git, *gessit*, quas Cortius recte iudicavit non pro interpretationibus verbi *patravit* habendas esse, sed eo ortas, quod mature verbum in contextu exciderit; quam lacunam librarii pro ingenio expleverunt. Eius rei certissimum indicium hoc est, quod spuria ista verba in aliis leguntur post *postquam*, in aliis post *rem*, in aliis denique post *incommodo*, vera autem scriptura, quam nonnulli libri praestant, in Palat. 2. inter versus conspicitur. De vi verbi *patrare* v. ad c. XXI, 1.

§. 2. *non bene consulta modo, verum etiam casu data*] Quod ita edidi, praevideo multos id inconsulto factum esse dicturos; neque pro certo affirmaverim me verum dedisse, contentus in loco perquam dubio probabilitatem secutus esse. Nam in plerisque omnibus codd. desunt verba *modo, verum etiam casu data*, quae tantummodo leguntur in paucis Glareani codd., Leid. A. C. Guelf. 3. et 11., nisi quod hic calami lapsu habet *rerum* pro *verum;* Leid. A. autem particula *modo* caret; praeterea in Erlang. est *omnia non consulta bene modo, verum etiam casu data*, in Bodlei. et Balliol. autem *omnia non bene consulta modo, neque etiam data casu.* Iam si vulgatam examines accurate, haud dubie videbis *verba non bene consulta*, tam nude vocabulo *omnia* comprehensa, hoc aperte declarare, Marium *multa* aut *plurima temere egisse*, quod quum aliis laudibus, a Sallustio ei datis, tum iis repugnat, quae de eius prudentia paullo ante c. XC, 1. narravit. Neque ad rem facit, quod Cortius ac Faber provocant ad c. XCIV, 7. ubi *Marii temeritas forte correcta gloriam ex culpa invenisse* dicitur. Non viderunt enim et *singulare* factum ibi a Sallustio notari, et quae h. l. de favore militum narrantur ad *praeteritum* tempus, et ad gestas res, non ad gerendas spectare. Ad hoc vix credas *non bene consulta*, eoque male gesta et imprudentiam atque temeritatem ducis testantia ab ullo potuisse in laudem trahi; nam stulte suscepta stolideque gesta nemo facile probaverit. At contra ea est multitudinis natura et ingenium, ut, si cui duci faveant, non ea tantum admirentur et celebrent, quae eius consiliorum prudentiae debentur, sed ea quoque, quae *casu aut fortuna ac sine ducis merito prospera evenerunt*, eius virtuti tribuant et in laudem trahant. Quod igitur res ipsa postulat, ut in favoris caussis *bene*

simul et locupletes, ad coelum ferre, Numidae magis quam mortalem timere, postremo omnes, socii atque hostes, credere illi aut mentem divinam esse,

consulta non aequentur *male consultis*, sed ut *consilii* et *fortunae* discrimen tollatur, omnibus secundis rebus ad solam ducis virtutem relatis, id scripturâ a nobis receptâ egregie declaratur. Neque obstat, quod proprie non dici potest *bene consulta in virtutem trahere*, quum quod per se laudabile est, id non opus sit *trahi* in laudem. Sed in aperto est *trahebantur*, quod verbum proximis tantum accurate convenit, per zeugma ad alterum membrum referri, ita ut plena sententia sit: *Gloriam augebant* omnia, non bene consulta modo, verum etiam casu data, *quae* in virtutem *trahebantur.* Sed quum ista sententiae conformatio non satis concinna sit, et aliquantum diffluat, facile perspicitur cur Sallustius, coartatae orationi studens, diversas notiones uni praedicato subiicere maluerit, quod structurae genus apud eum haud raro invenitur, cf. ad c. XIV, 4. 9. 23. XLVI, 8. Sed ut internae rationes scripturam nostram maximopere sustentant, ita externa auctoritate non multum commendatur. Nihilominus verba Sallustii esse credo, quum lacunae singulorum aut plurium verborum, iam satis antiquo tempore ortae, non sine exemplo sint. Ita hoc ipso capite §. 1. *patravit*, et §. 3. *deserta* in multis codd. deest; alia atque insigniora exempla cognovimus supra c. XXI, 4. XLI, 5. et XLIV, 5. ubi v., et in longe antiquissimo Vat. A. Iug. XIV, 25. totus versus excidit. Quod autem deteriores codd. illa verba habent, meliores ignorant, id nemini suspectum erit, qui reputaverit bonitatem librorum scripturae *veritate* censeri, optimosque fluere potuisse ex codice nonnullis vocabulis defecto, ac nihil obstare, quominus deteriores originem referant ad codicem nulla quidem lacuna deformatum, sed alioquin minus accurate scriptum. — De structura *trahere alqd. in virtutem* v. ad c. LXXXV, 26. — *Simul et*, quas voces Cortius commate interposito male disiungit, illustravimus ad c. XX, 1. — *Socii* non comprehendunt, ut Fabro videtur, *cives Romanos* sive *milites*, de quibus iam dictum est, sed intelliguntur incolae Africae provinciae, de qua v. XIX, 7. Ceterum *omnes* vocabulum vi substantivi positum appositione sequentium verborum illustratur; quare Faber ea recte commatibus inclusit. cf. XCIV, 5. et v. ad Cat. c. XXX, 4. p. 138 sq. — *Esse* post *divinam* deest in Guelf. 3. et Med. 7; delevit Cortius.

3 aut deorum nutu cuncta portendi. Sed consul, ubi ea res bene evenit, ad alia oppida pergit, pauca repugnantibus Numidis capit, plura, deserta propter Capsensium miserias, igni corrumpit; luctu atque
4 caede omnia complentur. Denique multis locis po-

§. 3. *deserta*] Haec vox in multis codd. non legitur; exstat tamen in tribus Cortii, sex Wassii, Leid. L. Paris. b. x. et Erlang., neque potest ea salvo sensu abesse. Quare hoc quoque loco iam mature aliquid turbatum est. Praeterea notandum est brevitatis studio sententiarum oppositionem paullo esse obscuratam. Nam quum verbis *pauca repugnantibus Numidis capit* respondere debebat *plura deserta — invenit, eaque igni corrumpit*, auctor priore verbo omisso alterum ad *capit* retulit, ita ut proxima oppositio in participio delitescat. Tamen non est dubium, quin et vi capta oppida igni corrupta fuerint. Non erat igitur, quod Muellerus locum coniectura tentaret, *corrumpit* delendum censens, ut *deserta* verbum finitum sit, *igni* autem cum sequentibus substantivis ad verba *omnia complentur* referatur.

§. 4. *ac plerisque*] *Ac* h. l. addit notionem, qua antecedens pressius definiatur, in quo nexu valet *et quidem*; cf. XXXI, 17. LXXXIX, 6. XCV, 3. CI, 2. Sueton. Ner. c. 10. *Omnes ordines subinde ac memoriter salutavit.* v. Hand. de Particc. Latt. Vol. I. p. 467. §. 10. Eandem vim *et* particulae esse vidimus ad c. XXXII, 2. et LXXXV, 3. — Ante *aliam* Cortius ex Eccard. et Guelf. 6. *ad* intulit; quae praepositio quamquam verbo *aggredi* addi potest (v. Gronov. et Drakenborch. ad Liv. I, 42, 4.), tamen duorum librorum auctoritate id fieri nequit. — *Capsensium* genitivus pendet ex voce *res* cogitatione ex praegressis assumenda, quam substantivi repetitionem Germani solo articulo significant; v. Zumptii Gramm. Lat. §. 86, 9. p. 513. ed. IV. Tacit. Annall. I, 43, 1. *Legissetis ducem, qui meam quidem mortem impunitam sineret, Vari tamen et trium legionum ulcisceretur.* ib. II, 37, 2. *Modo Hortensii imaginem, modo Augusti intuens.* Bremi. ad Nep. Alcib. c. V, 3. *Quum Atheniensium opes senescere, contra Lacedaemoniorum crescere videret.* F. A. Wolf. ad Suet. Caes. c. 80. Matthias ad Cic. p. Mur. c. 10, 23. Beier. ad Lael. c. 16, 57. p. 90. Grysar. Art. Lat. scribendi p. 46 sq. not. 8. Si nomini, unde pendet genitivus, *praepositio* addita est, altero loco sola praepositio

titus, ac plerisque exercitu incruento, aliam rem aggreditur, non eadem asperitate, qua Capsensium, ceterum haud secus difficilem. Namque haud longe a flumine Mulucha, quod Iugurthae Bocchique regnum disiungebat, erat inter ceteram planitiem mons

sine casu suo repetitur; v. Caes. B. G. I, 21. *P. Considius et in exercitu L. Sullae, et postea in M. Crassi fuerat.* Cic. de Finn. III, 2, 5. *Elaborandum est, ut hoc non in nostris solum artibus, sed in illorum ipsorum consequamur.*

haud secus difficilem] Haec verba Gerlachius, ne repugnarent antecedentibus *non eadem asperitate*, interpretatur *sed et ipsam difficilem*, neque tamen docuit, quomodo *haud secus* significare possit *et ipse;* Faber antem, eadem re, ut Gerl., offensus, supra modum argutatur, *haud secus* germanice non esse dicens *eben so schwierig*, sed *eben so*, i. e. *gleichfalls schw.*, qui error tum eo ortus est, quod *asperitatem* idem significare putarunt atque *difficultatem*, tum quod propriam *secus* vocis vim non intellexerunt. *Secus* enim a *sequor* descendens et cum voce *secundum* cognatum, eam rationem indicat, qua aliquid aliquam rem sequens eam *nullo pacto potest attingere*, sed infra eam subsistit. Eo efficitur ut *secus* valeat *minus*, sc. quam iusta rei ratio postulat, aut quam decet, debet, par est. Quum autem id, quod aliquo minus aut deterius est, ob id ipsum ab eo *diversum* sit et *alio modo* comparatum, *secus* etiam vim adverbii *aliter* accipit; quae duae significationes plerumque ita sunt confusae, ut vix alteram ab altera disiungas; cf. c. XX, 5. XXV, 10. LXXIX, 6. C, 4. Iam si reputaveris *asperitatem* non esse simpliciter i. q. difficultatem, sed *difficultatem cum magnis periculis coniunctam* (v. ad c. XXIX, 1. p. 164.), videbis sensum nostri loci hunc esse: aliam rem aggreditur, *non tantis quidem periculis coniunctam*, quantis fuit Capsensium (quae qualia fuerint Sall. docuit c. LXXXIX, 5.), sed tamen *per se non minus difficilem.* Ceterum non possum probare, quod Doederlinus in Synonym. Latt. Vol. IV. p. 213 sq. censet, *secus* comparativi formam esse, ex *secius* eiecta *i* littera ortum, ab istoque vocabulo plane non diversam.

§. 5. *inter ceteram planitiem*] *Inter* h. l. est *in*, vel *in medio*, ut supra c. LXXXIX, 4. *Erat inter ingentis solitudines oppidum magnum.* Sed *cetera planities* audacius dictum est pro

saxeus, mediocri castello satis patens, in immensum editus, uno perangusto aditu relicto; nam omnis na-
6 tura, velut opere atque consulto, praeceps. Quem locum Marius, quod ibi regis thesauri erant, summa vi capere intendit. Sed ea res forte, quam consi-
7 lio melius gesta; nam castello virorum atque armo-

loco ceterum plano, vel *loco, cuius ceterae partes planities erant;* quae structura attractione quadam effecta est. Omisso enim latioris notionis vocabulo, cuius respectu *ceterum* dictum esset, *planities*, quae vox *praedicatum* esse debebat, istud adiectivum traxit, et primarii nominis potestatem obtinuit. Insolentiam dicendi sensit etiam Palmerius scribendum coniiciens *inter cetera planitiem*, quod ipsum tamen nullo modo ferri potest. — Post *castello* Bipp. praeeunte Grutero et Wassio commate distinxerunt; ut *med. cast.* ablativi sint. Sed dativos esse ex voce *patens* aptos iam Cortius vidit, recte verbis hoc significari ostendens, montem tam late patuisse, ut caperet mediocre castellum. — *Omnis* ante *natura* legitur in novem codd. Palatt. et in Commel. a m. sec., in Martin. B. Publ. Bodlei. Arond. Laud. 1. Rem. 1. 2. Guelf. 3. 6. 8. 10. Sen. 1. 2. Heuss. Struv. Vrat. 2. 3. et Paris. c. In reliquis variae corruptelae habentur; nam quum scribae *omnis natura* coniungerent, sed ex nominativo sensum ineptum prodire viderent, alii *omnis* mutarunt in *omni*, ut est in Tur. 1. Teg. Par. z. m. pr. Mark. *Γ. Δ.* Laud. 2. 3. Vin. 1. et Fabr. 1.; alii, quibus *omni* non sufficiebat, fecerunt *omni parte*, ut in Fabr. 2. Vrat. 1.; alii alio modo interpretati sunt *per omnia*, quod tantummodo versui superscriptum est in Tur. 1. Par. z. Mark. *Δ. Γ.* Pembroch., sed ipsum textum invasit in Palatt. 3. 6. Balliol. Berger. Ecc. Acad. Inc. 1. 2. Guelf. 4. 7. 11. 12. Leidd. A. E. G. N. Berol. 1. 2. et Misn.; alii omissa praepositione, sed eodem sensu scripserunt *omnia*, velut in Bas. 1. Vin. 2. Guelf. 1. 2. a pr. m., Pembroch. a pr. m., Leid. L. Commel. a pr. m., Naz. Palat. 2, quam interpolationem Gerlachius, quum in Commentariis hunc locum alto silentio transiisset, in ed. minore recepit, ut sensu incommodam, ita origine haud obscuram. Veram autem scripturam esse *omnis* intelligitur ex eo quoque, quod in Wassii praestanti cod. Regio legitur *omnis mons;* nam scriba ceteris prudentior addito *mons* vocabulo cavere voluit, ne quis *omnis*

rum satis, magna vis frumenti et fons aquae, aggeribus turribusque et aliis machinationibus locus importunus, iter castellanorum angustum admodum,
utrimque praecisum. Vineae cum ingenti periculo 8
frustra agebantur; nam quum eae paullum processerant, igni aut lapidibus corrumpebantur; milites 9

cum *natura* coniungeret. — *Opere* i. e. munitione arte facta; v. ad c. LVII, 1.

§. 6 — 8. *summa vi*] Haec verba non videntur cum *capere*, sed cum *intendere* coniungenda esse; nam studii et cupiditatis magnitudo magis in persequendo incepto, quam in ipsa expugnatione cernebatur. — *Virorum*, v. ad c. LXXXVIII, 4. — In sequentibus Cortium censemus comma, quod vulgo post *vis* erat, recte collocasse post *satis*, ac recte simul *at* ante *frumenti* auctoritate Guelf. 3. abiecisse. Quamquam autem unius cod. auctoritas per se exigua sit, tamen vulgata tanta inconcinnitate laborat, ut ferri non posse videatur; sed Cortii emendatione oratio plane fit Sallustiana. — *Praecisum* tantummodo exstare videtur in Arondel. B. Publ. Laud. 1. et Paris. b. Ceteri omnes, certe Cortii, Gerlachii ac mei, habent *precise* i. e. *praecisae*, quo totius loci nimis inepta fit sententia. *Iter praecisum* idem est atque *praeruptum*, quo vocabulo Sall. c. XXXVII, 4. usus est. Similiter Mela III, 9. *Omnia vastis praecisa montibus, ripae potius sunt, quam littora.*

§. 8. *quum eae paullum processerant*] Haec verba, nonnisi levi scripturae discrepantia in codd. omnibus exhibita (nam unus modo alterque cod. pro *eae* habet *ea*, vel *eo*, vel *haec*, vel *hae*, pro *paullum* autem in paucis scriptum est *paullo*), Gerlachius in ed. minore mirifice corrupit, turpem glossam pro Sallustii manu habens, veram autem scripturam eiiciens. Nam quum in Franc. Guelf. 3. 10. Leid. F. et Erlang. legatur *quum eae ex plano paullum proc.*, Gerlachius *ex plano*, cuius generis glossae innumerabiles in Sall. reperiuntur, in textum recepit, *eae paullum* omisit. Quae ratio ut auctoritate prorsus caret, ita sententiam alienissimam praebet. Nam quo consilio Marius *ex plano* potuit procedere ad castellum, in monte situm *in immensum edito*, et ad quod *unus perangustus aditus*, *utrinque praecisus* pateret? Vineas autem non *ex plano*, sed *illo ipso itinere angusto et praerupto* esse actas qui-

neque pro opere consistere, propter iniquitatem loci, neque inter vineas sine periculo administrare; optumus quisque cadere aut sauciari, ceteris metus augeri.

XCIIII. At Marius, multis diebus et laboribus consumptis, anxius trahere cum animo suo, omitteretne inceptum, quoniam frustra erat, an fortunam opperiretur, qua saepe prospere usus fuerat.
2 Quae quum multos dies noctisque aestuans agitaret,

vis intelliget, qui quo nexu haec cum *proxime* antecedentibus et sequentibus cohaereant reputaverit. Isto itinere autem quum Sallustius dicat vineas *cum ingenti periculo* esse actas, id non alia re constabat, quam quod non licebat prope accedere, sed quod *paullum* modo *progressae* corrumpebantur. — *Opus*, quod de quovis munitionum genere, quibus obsessi petuntur, dicitur, h. l. maxime de *vineis* est intelligendum; cf. Herzog. ad Caes. B. G. III, 3, 1. ib. VII, 24. Auct. B. Afric. c. LI. et LII. — *Inter*, pro quo Muellerus ex Glareani coniectura scripsit *intra*, ex omnibus libris firmatur, neque sollicitari debet, quamquam *intra* accuratius dictum fuisset, quum *inter* praepositionis notio latius pateat, alteramque in se comprehendat. *Inter* enim in universum dicitur de re, quae alia re *ab utraque parte coercetur*; *intra* vero usurpatur, si aliqua res *undique clauditur*. Milites igitur si cogitantur vineis undique tecti, dicendum est *intra vineas*; sed quum nihil obstet, quominus cogitentur tantummodo vinearum *lateribus* comprehensi et in unum coartati, etiam *inter vineas* potest dici. Saepius has particulas commutari, ubi ad *tempus* pertinent, observavit Gronovius et Drakenborchius ad Liv. I, 10, 7. *Bina postea* ***inter*** *tot annos opima parta sunt spolia.* Cic. p. l. Manil. c. XXIII, 67. *Pompeius* ***inter*** *annos tot unus inventus est, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant*, ubi nolucrim cum Matthia *inter* explicare *per*; nam commode Pompeius medius quasi in illud longum tempus constitutus cogitari potest. — *Administrare* explicavimus ad c. LXXVI, 3. Erravit autem Iaumannus, *opus*, quod interpretatur *Beschäftigung*, supplendum censens.

XCIII. §. 1. *consumptis*] De hoc verbo v. ad c. XXVI, 11. — ***Trahere*** *cum animo* explicatum ad c. LXXXIV, 4. *Suo*, quod

forte quidam Ligus, ex cohortibus auxiliariis miles gregarius, castris aquatum egressus, haud procul ab latere castelli, quod avorsum proeliantibus erat, animum advortit inter saxa repentis cochleas; quarum quum unam atque alteram, dein plures peteret, studio legundi paullatim prope ad summum montis egressus est. Ubi postquam solitudinem in- 3 tellexit, more ingeni humani cupido difficilia faciun-

deest in Inc. 1, Cortius temere omisit. Idem *fuerat*, cuius loco perpauci habent *erat*, unus alterve *est*, propterea delevit. Neque minore importunitate copulam *noctis* voci additam, sed in uno Vratisl. 2. non exaratam, expunxit. — *Aestuans* i. e. anxius et dubitans, animo curis huc illuc agitato et vexato. Vocabulum bene explicuit Forcellinus, quem v. T. I. p. 102. ed. Germ. — De usu praepositionis in verbis *ex cohortibus aux. miles* v. ad c. LXI, 4. — *Avorsum* exstat in Sen. 1. et tribus aliis Cortii libris, Palatt. 1. 3. 9. 10. 11. 12. Mark. *A.* m. sec. Paris. c. et Misn. Relicui tenent *advorsum*, quod Gruterus et Wassius nequicquam defendunt, verbis *haud procul* difficultatem omnem sublatam censentes. Sed res ipsa ostendit nonnisi loco a pugna *satis remoto* fieri potuisse, ut Ligus nihil sentientibus Numidis in summum montem evaderet; talis autem locus erat latus castelli proeliantibus *avorsum* vel *paene avorsum*, ut Sallustius indicavit verbis *haud procul ab latere* cet. Rem autem conficit hoc, quod milites, quos Ligus *eadem*, qua ipse primum escenderat, in castellum ducebat, Numidis, pugnae Romanorum intentis, repente *a tergo* institisse narrantur; v. XCIV, 5. Nihilominus Gerlachius, in Commentariis prorsus tacens, in ed. novissima *advorsum* scripsit, haud dubie non rationibus e re ipsa petitis permotus, sed coeca superstitione, qua ex codd. paucis pendet, ductus. — *Animum advortit* ita legitur in Fabric. Rivii, Nazar. Commel. Mark. *F.* Bas. 1. Rem. 1. Paris. c. x. z. et Goerlit.; relicui omnes habent *animadvertit*; v. ad c. LXIX, 1. — Structuram *ad summum montis* illustravimus ad c. XXXVII, 4. — De sensu verbi *egressus* v. ad c. LX, 6.

§. 3. *more ingeni humani cupido difficilia faciundi animum vortit*] Revocavimus cum Gerlachio antiquam scripturam, mirifico

4 di animum vortit. Et forte in eo loco grandis ilex coaluerat inter saxa, paullum modo prona, deinde flexa atque aucta in altitudinem, quo cuncta gignen-

editorum errore diu expulsam, in qua omnes codd. conspirant, nisi quod in voce *cupido* et in postremo vocabulo variant aliquantum. Vera lectio *animum vertit* exstat in omnibus codd. Rivii, melioribus Gruteri, pluribus Wassii, Bas. 1. Fabr. 1. Rem. 1. 2. Sen. 1. 2. Heuss. Vin. 2. Vrat. 2. 3. Guelf. 2. 4. 7. 11. Teg. Paris. c. x. z. et Goerlit. Non satis accurate tamen Gerlachius Commentt. p. 322. verbi sententiam ita interpretatur: cupido animum eius *implevit, ita ut totus in hac re esset.* Sensus potius est: cupido *mutavit* eius animum, ita ut *primi consilii* cochlearum legendarum *prorsus oblitus, novae rei studeret*, et facinus incredibile simul et admirabile edere arderet. Quam sententiam huic loco egregie convenientem quum multi librarii non assequerentur, alii scripserunt *animum advertit*, alii *animadvertit*, alii *animum accendit*, alii *a. intendit*, alii *a. attendit*, alii *a. invadit*, alii *a. invasit*, alii denique *a. cepit.* Praeterea sex codd. pro *cupido* habent *cupidus*, ac totidem fere *cupidi;* sed haec omnia sunt eiusmodi, ut facile videas ab interpolatrice manu esse profecta, neque ullo modo labefactare aut in suspicionem vocare receptam scripturam, quam *cupidus* confirmat potius haud mediocriter. Nihilominus editores incerta et vana certis praetulerunt. Nam quum Gellius IX, 12. Sallustium alicubi dixisse referat *more humanae cupidinis ignara visendi*, Nonius autem II, 465. ex Iugurthino bello laudet *amore humanae cupiditatis ignara visendi*, editores, Nonii verbis primum ad Gellii correctis, utrumque hunc nostrum locum respexisse putarunt, nihilque antiquius habuerunt, quam ut eiecta codd. scriptura Gellii verba in textum inferrent. Sed quum vix una littera cum vulgata conspirent, neque intelligi queat, cur, si spuria esset codd. lectio, ne minima quidem discrepantia in quinque illis verbis appareat, quum tamen duo postrema vocabula tantopere variata sint, in promptu est, falso Nonium haec ex Iugurtha laudasse, quae haud dubie in Historiis scripta erant, et Fragmentis annumeranda sunt. Perversius tamen quam antiquiores editores egit Cortius, ex codicum scriptura et Grammaticorum verbis quasi per saturam conflans hanc scripturam: *more humani ingenii cupido ignara visundi invadit.* Quae Sallustii esse credat qui velit; refellendis certe operam non consumemus, quippe quae ne speciem quidem non dicam veritatis,

tium natura fert; cuius ramis modo, modo eminentibus saxis nisus Ligus in castelli planitiem pervenit, quod cuncti Numidae intenti proeliantibus aderant.

sed ne verisimilitudinis quidem habeant. Tamen quam inania ista essent non satis vidit Faber, in eo quoque falsus, quod pro *animum vortit* scripsit *an.* *advortit*, vernacula interpretatus *die Begierde regte ihn an*, qui sensus neque in verbo ipso inest, neque collatis ab illo exemplis, Liv. I, 12, 10. et Tac. Hist. III, 48, 1., potest confirmari.

§. 4. *Et forte*] Per et particulam h. l. fit transitus ad declarandum *effectum* eius rei, de qua ante dictum erat; v. Hand. de Particc. Latt. Vol. II. p. 489. §. 5. — *Grandis ilex* proprie dictum est; nam quum *grandis* originem referat ad *crescere* verbum, *grandia* sunt, quae crescendo vel, ut Pseudo-Fronto ait, incremento ad iustum et conspicuum modum sunt aucta, eoque specie externa sua quandam copiam et gravitatem produnt, quae vis translato sensu praevalet. cf. Doederlin. Synonymm. Latt. Vol. III. p. 223. §. 4. et p. 228. §. 14. et Forcell. Lex. T. II. p. 373. qui bene huius vocis usum exposuit. — *Deinde* plures libri habent accurate collati; ceteri *dein*, ut vulgo scribitur. — *Gignentium*, v. ad c. LXXIX, 6. — *Modo* geminatum in multis codd. semel tantum legitur, quod erroris genus saepius animadvertitur; v. Cort. ad c. XXIII, 1. Drakenb. ad Liv. XXXIII, 27, 5. et ad XXXVIII, 56, 6. — *In castelli planitiem pervenit*, ut primus scribere ausus sum, exstat in satis bonis libris, Bas. 1. Paris. b. c. x. z. Fabric. 1. m. sec. Erl. Guelf. 3. et nonnullis Ciacconii. Ex ceteris longe plurimi habent *perscribit*, pauci *perscripsit* vel *perscribere*, quod eodem redit. Vulgatum *perscribit* cur nullo modo tolerari possit luculenter docuit Faber, quem sequimur. Nam quod volunt interpretes *perscribere* significare *oculis perlustrare*, aut *concipere*, *perdiscere*, idque probasse se putant exemplis huiusmodi, Ter. Andr. I, 5, 48. *Etiamnunc mihi scripta illa sunt in animo dicta Chrysidis*; Senec. Praef. in I. Controv. *Aiebat se scribere in animo*; aut adeo Soph. Philoct. 1325. *καὶ ταῦτ' ἐπίστω, καὶ γράφου φρενῶν ἔσω*, et Aeschyl. Prom. 788. *πολύδονον πλάνην φράσω, ἣν ἐγγράφου σὺ μνήμοσιν δέλτοις φρενῶν*, equidem dubites, utrum sibi ipsis, an lectoribus magis illuserint. Aeque peccant contra loquendi usum, qui *planitiem perscribit* interpretantur *planitiei formam describit* et primis quasi lineis de-

5 Exploratis omnibus, quae mox usui fore ducebat, eadem regreditur, non temere, uti escenderat, sed
6 tentans omnia et circumspiciens. Itaque Marium propere adit, acta edocet, hortatur, ab ea parte, qua ipse escenderat, castellum tentet, pollicetur se-
7 se itineris periculique ducem. Marius cum Ligure, promissa eius cognitum, ex praesentibus misit; quo-

signat, quod etiamsi verbo posset significari, tamen in tali homine, loco et tempore ineptum est. Praeterea nemo interpretum, uno Fabro excepto, vidit Sallustii consilium esse, ut accurate doceat quomodo Ligus *ad ipsum castellum pervenerit*, a quo, quamquam *prope ad summum montis egressus* (§. 2.), aberat adhuc. Quare verba *ramis* et *saxis nisus* nihil aliud possunt significare, quam eorum ope Ligurem extremas difficultates *superasse* et ita adiutum ac sublevatum revera planitiem montis et castellum ibi situm *attigisse*, cui rei non minimum hoc profuit, *quod cuncti Numidae intenti proeliantibus aderant.* Ut igitur ab universo totius loci sensu prorsus alienum est verbum, quo *perlustrandi*, *cognoscendi* aut *describendi* notio contineatur, ita egregie convenit, quod ex bonis codd. edidimus. Hoc unum modo Fabrum offendit, quod non pateat, quomodo tam plana lectio in *perscribit* depravari potuerit. Sed vulgata non depravatione, sed ex glossa orta est, ut clarissime cognoscitur ex Paris. b. ubi verae lectioni superscriptum est: vel *perscripsit*, vel *investigavit.* Scribae enim, Ligurem artis militaris peritum putantes et speculatoris gnari partes ei tribuentes, vulgatam ieiunam habuerunt ac barbara aetatis saae latinitate *perscribere* vocabulo id ipsum, quod interpretes bona fide amplexi sunt, significare voluerunt, illum castelli situm atque formam oculis dimensam animo quasi designasse ac descripsisse. — *Intenti* absolute dictum, ut saepe, v. ad Cat. II, 9.; *proeliantibus* enim ex verbo *aderant* pendet, quod h. l. et praesentiae et auxilii notionem coniunctam habet. v. ad c. XIV, 13. CIII, 7.

§. 5. *eadem regreditur*] *Eadem* in permultis codd. corruptum est in *eodem;* exstat tamen in Fabric. Rivii, Leid. A. B. C. E. K. L. M. N. Erl. Paris. z. Berol. 1. 2. et Tur. 1. m. sec. cf. ad XXXVIII, 6. L, 6. XLVI, 7. — *Ascenderat* revocandum duximus, quum Nazar. tantum *escenderat*, ut vulgo editur, habeat, nam in

rum uti cuiusque ingenium erat, ita rem difficilem aut facilem nunciavere; consulis animus tamen paullum arrectus. Itaque ex copia tubicinum et corni- 8
cinum numero quinque quam velocissumos delegit, et cum his, praesidio qui forent, quattuor centuriones, omnisque Liguri parere iubet, et ei negotio proxumum diem constituit.

Paris. z. sec. manus *a* superscripsit. Sensus discrimine non multum effici putaverim ad scripturam constituendam, quum utrumque verbum satis commode poni possit; quare magis codd. auctoritas hic quidem satis certa respicienda est. Sed paullo post ea ipsa dubia est, quum alii libri habeant *ascenderat*, alii, iique longe plures, *descenderat*, Nazar. m. sec. *escenderat*. Ac *descenderat*, ut Gerlachius in ed. mai. scripsit, prorsus alienum est; nam sana ratio exigit, Ligurem, ut Mario persuaderet alios *ascendere* posse, sui *ascensus* exemplo uti, et quod *ipse* fecerit, *alios* quoque posse, demonstrare. Primitus autem *escendere* scriptum fuisse inde coniicio, quod ita facile intelligi potest, quomodo duplici depravatione in aliis codd. *descendere*, in aliis *ascendere* oriri potuerit. Ex *ascendere* autem factum esse *descendere* mihi non est probabile.

§. 7. et 8. *quorum uti cuiusque ing. erat — nunciavere*] Relativum, quod proprie debebat ad primariae enunciationis verbum *nunciavere* referri, attractione cum secundaria enunciatione coaluit; talis enim foret vulgaris structura: *qui*, uti cuiusque *eorum* ing. erat, ita — *nunciavere*. cf. c. XCV, 1. *Sulla cum equitatu in castra venit, quos uti ex Latio et a sociis cogeret Romae relictus erat.* CII, 3. *Marius Sullam et Manlium ire iubet. Qui quamquam acciti ibant, tamen placuit verba facere*, ubi v. Plura de ea re diximus ad Catil. XI, 2. p. 55 sq., quibus adde Kruegerum de Attract. Lat. Ling. §. 96. p. 239 sqq. Walch. ad Tac. Agric. c. XXXIV. p. 356 sq. Otton. ad Cic. de Finn. II, 3, 6. cf. Cic. de N. D. III, 14, 35. *Qui quoniam quid diceret intelligi noluit, omittamus.* — *Arrectus*, quod paene omnes codd. tenent, cur praestet *erectus* verbo, diximus ad Cat. XXXIX, 3. p. 183. — De voce *numero* v. ad c. LIII, 4. — *Delegit* illustravimus ad Catil. VI, 6. coll. Iug. XXIII, 2. — *Que*, voci *omnis* additum, in quattuor codd. deest, eoque a Cortio omissum.

XCIV. Sed ubi ex praecepto tempus visum, paratis compositisque omnibus ad locum pergit. Ceterum illi, qui ascensuri erant, praedocti ab duce, arma ornatumque mutaverant, capite atque pedibus nudis, uti prospectus nisusque per saxa facilius foret; super terga gladii et scuta, verum ea Numidica ex coriis, ponderis gratia simul, et offensa quo le-

XCIV. §. 1. *pergit*] Quamquam *constituit* verbum proxime praegressum *Marium* subiectum habuit, tamen *pergit* non ad eundem refertur. Sed *Ligurem* tacite esse in prioris subiecti locum substituendum (v. annotata ad c. XXXV, 9. p. 211.) quum res ipsa flagitat, tum intelligitur ex verbis *ex praecepto pergit*, quod non potest de eo dici, qui *ipse praecepit.* — *Qui ascensuri erant* scripsimus ex Palat. 5. Guelf. 6. Sen. 2. Heuss. Erl. Tur. 1. m. sec. et Goerl., quum, quod in edd. omnibus editur *qui centuriis praeerant*, non modo sensu suspectum, sed certissimis indiciis corruptum sit. Nam primum offendit insolentissima nominis circumscriptio, ubi nulla plane caussa erat, cur auctor non simpliciter *centuriones* diceret; tum maxime mirum est, *solos centuriones* monitu Liguris instituisse ac parasse, quibus ascensus iuvaretur, quum *omnibus*, difficilem rem audentibus, pari cautione et diligentia opus esset. Sed non ita scripsisse Sallustium evincit dissensus codicum ita comparatus, ut et unde fluxerint et quomodo auctae sint variae librorum corruptelae facile intelligas. Nam quum auctoris ea verba sint, quae edidimus, in satis antiquo aliquo cod. ineptus error commissus est, quem a prima manu accepit Paris. z., scriba oculis aut manu decepta pro *ascensuri* exarante *centuri.* Inde factum est in Leid. L. *qui centuriones erant;* in Tur. 1. m. pr. *qui ex centuria erant;* in Guelf. 11. *qui ex centuriis erant;* in Pal. 3. et Vin. 2. *qui ex centuriis praeerant;* in Vin. 1. Vrat. 1. Sen. 1. Guelf. 1. Fabr. 1. 2. Naz. Commel. Pal. 2. Berol. 1. *qui et centuriae praeerant;* in Pal. 4. *qui et centuriis praeerant;* in Berol. 2. *qui centuriae praeerant;* in reliquis, ut vulgata habet, *qui centuriis praeerant.* Quibus consideratis quis putabit *praeerant* veram scripturam esse, quum *prae* luce clarius ex interpolatione adiectum sit? *Praeerant* autem si falsum est, *centuriis* non potest verum esse, de quo tanto minus dubitabis, quanto

vius streperent. Igitur praegrediens Ligus saxa et 2
si quae vetustate radices eminebant laqueis vinciebat, quibus allevati milites facilius escenderent, interdum timidos insolentia itineris levare manu, ubi paullo asperior ascensus erat, singulos prae se inermis mittere, deinde ipse cum illorum armis sequi, quae dubia nisu videbantur, potissumus tentare, ac

certius est, voculas *et* atque *ex*, quae in multis codd. ante *centuriis* leguntur, ex *as* syllaba, casu avulsa, esse ortas, ex *censuri* autem eas depravationes, quas attulimus, fluxisse. Si quis vero Carrioni magis assentiatur, in Emendatt. I, 5. coniicienti scriptum fuisse *qui escensuri erant*, non magnopere repugno; quamquam non opus est ista coniectura, quum *ascensuri* in septem codd. et ed. Veneta a. 1470. servatum sit, nisi forte putes spurias voces *ex* atque *et* facilius ad *es* quam ad *as* syllabam revocari. — *Ornatum* non est *ornamentum*, sed vestitum, cultum, ut iam Festus (Corp. Gramm. Latt. T. II. p. 189. ed. Lindem.) bene explicuit. cf. Cic. de Off. I, 18, 61. *Statuas quoque videmus ornatu fere militari.* — De adverbio *facilius* v. ad Cat. LVIII, 9. p. 306. Iug. XIV, 11. Corrupte nonnulli libri habent *facilior*, alii *facilis.* — *Ponderis*, sc. quod in eiusmodi scutis *levius* est. — *Simul*, et explic. ad c. XLVII, 2. — Ad *offensa* Wassius contulit Liv. VII, 36, 2. *Miles offenso scuto praebuit sonitum.*

§. 2. *et si quae vetustate radices eminebant*] *Radices*, quae vox pari casu atque *saxa* poni debebat, attractione subiectum secundariae enunciationis factum est; proprie enim dicendum erat: Ligus *saxa et radices*, si quae vetustate eminebant laq. *vinciebat.*— Pro *vetustate*, quod Cortius inepte cum voce *radices* coniungit, Guelf. 1. 3. Berger. Sen. 2. Heuss. Leid. C. Tur. 1. et Misn. habent *vetustae*, quam interpolationem Weisius recepit. — *Milites* Cortius summa libidine, ne uno quidem codice assentiente, delevit; neque importunas manus abstinuit ab *erat* verbo, quod in solo Guelf. 3. excidit. — *Inermis* paene omnes tuentur codd. praeter Leidd. A. B. L. Tur. 1. Fabr. 1. m. pr., in quibus est *inermos*, quod omnes editores receperunt; sed v. notata ad Cat. LIX, 5. p. 318. — *Nisu* testantur Eccard. Guelf. 3. 4. 6. Leid. E. Tur. Paris. c. Misn., quam dativi formam Gerlachius, in ed. mai. et in

saepius eadem ascendens descendensque, dein sta-
3 tim digrediens, ceteris audaciam addere. Igitur diu multumque fatigati tandem in castellum perveniunt, desertum ab ea parte, quod omnes, sicuti aliis diebus, advorsum hostis aderant. Marius, ubi ex nunciis quae Ligus egerat cognovit, quamquam toto die intentos proelio Numidas habuerat, tum vero cohortatus milites et ipse extra vineas egressus, testudine

Commentt. p. 323. probatam, in novissima editione inconsulto cum vulgata *nisui* mutavit; v. ad c. VI, 1. Structurae ratio non est obscura; nam quum de *efficienda* re agatur, quam commode *fini* alicui compares, cuius notio peculiaris est dativo, *nisui* i. e. q. *ad nitendum.* cf. Propert. IV, 4, 81. *Mons erat ascensu dubius.* V. etiam notata ad c. XCI, 7. — *Potissimus* nonnulli scribae mutarunt in *potissimum*, vim adiectivi non sentientes; v. ad c. XXXVIII, 1. Statim post quum in nonnullis Popmae codd. *descendensque* desit, quod etiam in Bodlei. Rem. 1. Guelf. 7. et Leid. K. desideratur, Weisius temere id tanquam spurium uncinis inclusit, ineptissime censens idem plane significari verbo *digrediens*, quod explicat *degrediens!* Sed postremum vocabulum, a multis non satis intellectum, recte interpretatus est Muellerus: secedens in dextram aut laevam partem, *ut locum faceret post ipsum enitentibus.*

§. 3. *quamquam — habuerat, tum vero*] Inepte Weisius quum *tamen* non sequatur, *quamquam* non *concedendi*, sed *temporis* vim habere ait, interpretatus *quum — habuisset.* Sed quum id, quod protasi enunciatur, etsi per se satis grave fuit, eo temporis puncto, quo Ligus cum suis in castellum pervenerat, auctum et maiore vi, quam antea, factum narretur, non poterat *tamen* subiici, sed temporis particula *tum* illa impetus accessio declarari debuit. Sententiae vim, quam *tum* infert, non minime auget *vero*, ut aliquoties iam monuimus; v. ad c. LXXXIV, 1. L, 6. coll. Cat. XXXVII, 4.— *Habuerat* cum participio *intentos* coniunctum quo sensu intelligendum sit patet ex dictis ad c. LXXIX, 3. coll. LXXXV, 7. — *Testudinem agere* vel *facere* quid sit, docet Livius XXXIV, 39, 6. *Sublatis supra capita scutis continuatisque ita inter se, ut non modo ad coecos ictus, sed ne ad inferendum quidem ex propinquo telum loci quicquam esset, testudine facta subibant.* Aliud testudinis

acta succedere, et simul hostem tormentis sagitta-
riisque et funditoribus eminus terrere. At Numidae 4
saepe antea vineis Romanorum subvorsis, item in-
censis, non castelli moenibus sese tutabantur, sed
pro muro dies noctisque agitare, maledicere Roma-
nis ac Mario vecordiam obiectare, militibus nostris
Iugurthae servitium minari, secundis rebus feroces
esse. Interim omnibus, Romanis hostibusque, proe- 5

genus idem descripsit XLIV, 9, 6. *Quadrato agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis submissioribus, tertiis magis et quartis, postremis etiam genu nisis, fastigatam, sicut tecta aedificiorum sunt, testudinem faciebant.* cf. Herzog. ad Caes. B. G. II, 6. p. 114. — Verbo *succedere*, quod h. l. est *cominus aggredi*, per *simul* particulam opponuntur verba *eminus terrere.* — De ratione ablativorum *sagittariis* et *funditoribus* v. ad c. XXI, 3.

§. 4. *non moenibus sese tutabantur* etc.] Hic locus admonet de discrimine, quod inter *moenia* et *murum* interest. *Moenia* enim, ut ostendit vocis origo, habent notionem munimenti *toti* urbi circumdati, unde fit ut *moenia* saepe pro ipsa *urbe* dicantur, cf. Cat. LII, 25. *Intra moenia deprehensi hostes;* ib. §. 35. neque obstat, quod Iug. LVII, 2. *Cuncta moenia* dicitur; adiectivum enim nihil novi infert *moenium* notioni, sed tantummodo perspicuitatis caussa additum est. *Murus* vero est opus lapidibus aliaque materia excitatum, cuius summae parti insistas, impetumque defendas. *Singulae* igitur moenium *partes*, quia ambitus notionem abiicinnt, *murus* vocatur. Quare nostro loco *moenia* designant *universam* castelli munitionem, undique clausi et nusquam impetui patentis; *pro muro* autem intelligitur ea moenium *pars*, quae adversa erat Romanis et ubi stabant Numidae, hostibus repugnantes. cf. Herzog. ad Catil. VI, 2. p. 39. Per se autem patet *moenia* nunquam dici posse pro *muro; murus* vero latiore sensu saepe ponitur pro *moenibus*. v. Nolten. Lex. Antibarb. p. 1052. Grysar. Art. Latine scribendi p. 332. et W. E. Weberi Exercit. Styli Lat. Vol. I. p. 153. n. 3. — *Agitare* eodem modo dictum est c. LIX, 1.

§. 5 — 7. *omnibus*] Recte Faber hoc vocabulum a sequentibus commate seiunxit; non viderunt enim interpretes non coniuugi

lio intentis, magna utrimque vi pro gloria atque imperio his, illis pro salute certantibus, repente a tergo signa canere; ac primo mulieres et pueri, qui visum processerant, fugere, deinde uti quisque muro proxumus erat, postremo cuncti, armati inermesque.
6 Quod ubi accidit, eo acrius Romani instare, fundere ac plerosque tantummodo sauciare, dein super occisorum corpora vadere, avidi gloriae certantes

omnes Romanos, sed generali vocabulo appositionem adiici, qua illud accuratius explicaretur. Eadem ratio est verborum, quae statim post leguntur, *cuncti*, *armati inermesque*, ubi in vulgatis edd. nullum comma habetur. V. notata ad c. LXXVI, 1. ad XCII, 2. et ad Cat. XXX, 4. Non est igitur probandum, quod Gerlachius in ed. novissima scripsit *Rom. omnibus host.*, qui ordo verborum in aliquot codd. reperitur. — Pro *petere* pauci libri ex interpolatione habent *ascendere*. Tum *correcta* in aliquot libris inepte mutatum in *correpta*. — *Invenit* non eo sensu intelligendum, quem explicui ad c. LXX, 2.; sed auctor hoc vocabulo hic propterea usus videtur, ut significaret gloriam Mario contigisse fortuito, neque prudenter initis consiliis deberi.

XCV. §. 1. *quos uti ex Latio et a sociis cogeret*] Haec enunciatio quum eo consilio addita sit, ut res ad *Sullam* spectans illustretur, relativum debebat nominativo positum ad hunc referri, sed per attractionem eum casum, quem omissum nomen secundariae enunciationis poscebat, obtinuit, de quo structurae genere dixi ad c. XCIII, 7. Quamquam a scribis non intellecta multos corruptelas genuit. Nam veram scripturam tantummodo habet Guelf. 3. Tur. 1. Paris. x.; in multis vero est *qui uti*.etc., sc. ut *Sulla* pronomine significaretur. Ex his autem nonnulli, quum scribae accusativum deesse viderent, ex interpolatione habent *exercitum cogeret*, alii *cogeret exercitum*, alii *auxilia cogeret*, alii *cogeret milites*, alii *milites cog.*, ex quibus corruptelis quam secundo loco posuimus a Weisio in textum recepta est. Alio modo peccatum est in multis aliis, qui his quidem vocabulis spuriis vacant, sed pro *quos* habent *quod;* quae scriptura quum aut casu orta sit, aut malo acumini librariorum debeatur, qui sequentem enunciatio-

murum petere, neque quemquam omnium praeda
morari. Sic forte correcta Mari temeritas gloriam 7
ex culpa invenit.

XCV. Ceterum dum ea res geritur, L. Sulla
quaestor cum magno equitatu in castra venit, quos
uti ex Latio et a sociis cogeret Romae relictus erat.
Sed quoniam nos tanti viri res admonuit, idoneum 2
visum est, de natura cultuque eius paucis dicere;

nem *caussali particula* priori addendam putarent, nihilominus patronos invenit Gronovium in Obss. III, 2. p. 338. ed. Platn. et Dukerum ad Liv. XXXIII, 14, 3., perquam inepte *quod* pro relativo habentes, et, ut hoc probent, planissima exempla pervertentes incredibiliter. Praeterea in Paris. D. et Barber. 2. pro *quos* legitur *quem*, ut numerus relativi cum vocabulo *equitatus* accurate congrueret. Sed nihil frequentius, quam vocabulis collectivis pluralem numerum subiici; v. in universum notata ad Cat. VII, 4. XXIII, 6. De *senatus* vocabulo diximus ad Iug. XV, 1. et ad XXVIII, 2; de *populo* ad Iug. CII, 6; de *equitatu* v. ad c. XCI, 4. Caes. B. G. I, 15, 1. *Equitatum omnem praemittit, qui videant quas in partes hostes iter faciant.* cf. Davis. et Oudendorp. ad eund. de B. C. II, 6, 3. Duker. ad Flor. I, 9, 8. — *Socii* intelligendi sunt *Italici*, ut iam monuimus ad c. XLIII, 4.

§. 2. *nos admonuit*] Pronomen, quod in paucissimis iisque non eximiis codd. locum mutat, in duobus autem deest, Cortius temere expulit, cui Gerlachius in Commentt. p. 324. assentitur, in ed. novissima tamen assensus sui oblitus. Nullius momenti esse Prisciani testimonium, qui XVIII, 25, 241. p. 223. hunc locum affert, recte monuit Krehlius, quum appareat, illum, memoriter haec laudantem, plura confudisse. — *Idoneum* Faber haud male dicit i. esse q. *non alienum*, quocum congruit, quod Doederlinus Synonym. Lat. Vol. III. p. 277. ex I. Hillii Britanni Synonym. Lat. p. 415. posuit, *idoneum* significare id, quod *naturâ et per se alicui rei conveniat.* Quoniam igitur Sallustius dixit *res admonuit*, narratio de Sulla hic *suo* loco exhibita apparet. — Perfectum *visum est* Faber ea ratione pro praesenti dictum esse putat, quae obtinet in epistolis, ut ad lectores spectetur, quibus, quum haec legant,

neque enim alio loco de Sullae rebus dicturi sumus, et L. Sisenna, optume et diligentissume omnium, qui eas res dixere, persecutus, parum mihi libero
3 ore locutus videtur. Igitur Sulla gentis patriciae

ipsum scribendi tempus praeteritum sit. Mihi simplicius videtur, perfectum ad auctorem, duas res temporis respectu discernentem, referri; quippe qui non scriptionem ipsam, sed *consilium* scribendi, quod scriptionem *antecessit*, significare voluit. Eadem ratio est aliorum exemplorum, velut supra c. XXX, 4. *Decere existumavi unam ex tam multis orationem eius perscribere.* Cat. LIII, 6. *Quos quoniam res obtulerat silentio praeterire non fuit consilium.* — Quod interpretes *cultu* idem esse volunt ac *moribus*; non plane verum videtur; *cultus* notione enim quum omnia ea contineantur, quae ad *vitae externae* genus pertineant (v. ad Catil. XIII, 3. ad Iug. LXXV, 1.), Sallustius, ut sequentia docent, hoc vocabulo rem, quae minus late quam *morum* notio pateat, *luxuriam nimiumque voluptatis studium* Sullae, significavit. — Quae sequuntur verba *neque enim alio loco de Sullae rebus dicturi sumus* aperte ostendunt Sallustium tunc quidem de *Historiis* scribendis nondum cogitasse, sed demum post Iugurtham finitum ad illas componendas animum appulisse. Nam multum eum in primo libro de Sullae rebus egisse tum patet ex compluribus fragmentis inde servatis, tum ex Plutarchi verbis Comp. Lysandri c. Sulla c. III. (Vol. III. p. 164. ed. Reisk.) αὐτὸς ἐρῶν καὶ μοιχεύων, ὥς φησι Σαλούστιος, quibus non, ut nonnulli perperam putant, ad hunc nostrum locum respicitur, sed ad Historias. — De *L. Sisenna* videndus est Vell. II, 9, 5. *Opus belli socialis Sullanique ab eo seniore editum est*, ubi cf. Ruhnken. Alio nomine atque Sallustius eum vituperat Cicero Brut. c. LXIV, 228. *Sisennae historia quum facile omnes vincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamque genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis litteris illustratum.* id. de Legg. I, 2, 7. *Sisenna omnes adhuc nostros scriptores facile superavit. Is tamen in historia puerile quiddam consectatur.* De eius tempore et dicendi genere v. quae disputarunt Ellendtius in Hist. eloq. Rom. p. 101 sqq. et Bernhardy in Hist. litter. Rom. p. 90. — Ad *persecutus* ex antecedentibus assumendum est *eas*; v. ad c. XLVI, 7.

§. 3. *nobilis fuit*] Haec duo verba, quae in omnibus libris leguntur et in Fabr. 1. casu omissa eadem manu, quae codicem

nobilis fuit, familia prope iam extincta maiorum ignavia; litteris Graecis atque Latinis iuxta, atque doctissume, eruditus, animo ingenti, cupidus voluptatum, sed gloriae cupidior, otio luxurioso esse; ta-

exaravit, margini ascripta sunt, Cortius temere eiecit, perversitatis auctorem secutus Gruterum. Neuter enim vidit non solum *genti* opponi *familiam*, sed illius etiam *nobilitati* respondere huius *obscuritatem.* Nam quum nobiles essent, quorum maiores magistratibus curulibus sive maioribus essent functi, qui multi fuerunt in *gente Cornelia*, in aprico est verbis *familia — extincta mai. ignavia* hoc significari, in Sullana familia per longum tempus neminem fuisse, qui industria atque virtute honores adeptus *nomen familiae adderet* eamque gloria illustraret. cf. Vell. II, 17, 1. *L. Corn. Sulla natus familia nobili, sextus a Cornelio Rufino, qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat duces, quum familiae eius claritudo intermissa esset, diu ita se gessit, ut nullam petendi consulatum cogitationem habere videretur.* Ad rem facit etiam contulisse, quae Asconius ad Cic. or. p. Scauro (ed. Verburg. Tom. II. p. 981.) tradit: *Scaurus ita fuit patricius, ut tribus supra eum aetatibus iacuerit domus eius fortuna. Nam neque pater, neque avus, neque etiam proavus, ut puto, propter tenues opes et nullam vitae industriam honores adepti sunt. Itaque Scauro aeque ac novo homini laborandum fuit.* De *gentis* et *familiae* discrimine, quod Velleio accuratius servavit Sallustius, v. Heineccii Antiqq. Rom. III, 2, 2. p. 495 sq. ed. Haubold. et Nitschii Antiqq. Rom. Vol. I. p. 211 sqq. ed. III. — Muellerus loci nostri ratione et sententia plane non intellecta contra omnes codd. scripsit *nobili fuit familia.* Alio modo peccatum est in ed. Bip. commate, quo post *fuit* interpungendum est, post *familia* posito. Quippe non viderunt editores *familia extincta* non ut verba *gentis patriciae* ex *fuit*, variatâ structurâ, pendere, sed ablativos absolutos esse, quibus aliquid ad antecedens enunciatum illustrandum pertinens adiiciatur, quam enunciationum rationem Germanice sic fere exprimas: Sulla war aus einem durch Bekleidung der höchsten Aemter sehr angesehenen patricischen Geschlechte, *während* seine Familie durch Lässigkeit der Vorfahren fast ganz unbemerkt geworden war.

Graecis atque Latinis iuxta, atque doctissume] Pro *atque* post *Graecis* Gerlachius in ed. novissima solius Bas. 1. auctoritate scri-

men ab negotiis numquam voluptas remorata, nisi quod de uxore potuit honestius consuli; facundus,

psit *et*, quod cur faciendum putaverit nulla caussa reperiri potest. Contrario modo pro *iuxta atque* in ed. mai. invitis codd. omnibus habet *iuxta et*; tum, ut est inconstantiâ insignis, in Commentt. p. 324. copulam deletam vult; postremo in ed. novissima ad codd. scripturam redit. Ceterum perspicuitati non satis consuluerunt, qui nulla interpunctione post *iuxta* distinxerunt, quasi particulae *iuxta atque*, ut alias fit, coniungi debeant. Nam vis praedicati constat sola *iuxta* voce, cui nova notio additur *doctissume*. Quare *atque* valet *et quidem*, ut recte monuit Faber; v. ad c. XCII, 4. — *Esse* post *luxurioso*, quod in tribus codd. deest, Cortius pessime delevit; ex hoc enim verbo singula enunciata, quibus Sullae ingenium describitur, pendent, ita ut oratio, per nomina progrediens, in verbo subsistat; quamobrem maior interpunctio tantummodo post *ignavia* et *esse* ponenda, cetera commatis distinguenda sunt. — Post *numquam* in uno alteroque cod. legitur *eum*, quod scribae addiderunt, obiectum suppleri posse nescientes, de qua re monuimus §. 2. — Particularum *nisi quod* usum elliptica dicendi ratione niti recte observavit Walchius ad Tacit. Agric. c. VI. p. 154. Nam quum sententia per *nisi quod* illata, quia novum praedicatum habet, non possit continuo ex antecedente excipi, ad verba *ab negotiis nunquam voluptas remorata* cogitatione tale quid addendum est: *ut appareat, voluptatibus eum potius duxisse honestum.* Cui laudi quum non annumerari possint, quae libidine abreptus minus honeste et contra decorum in matrimonio egit, turpibus amoribus et adulteriis indulgens, haec recte per particulas *nisi quod* ita excipiuntur, ut plena sententia sit, *nisi huic laudi repugnat, quod.* Ad sensum igitur non incommode, quamquam re non satis accurate, Faber *nisi quod* idem esse dicit atque *sed.* cf. Tacit. Ann. I, 33, 3. *Ipsa Agrippina paullo commotior, nisi quod castitate et mariti amore quamvis indomitum animum in bonum vertebat*, ubi nexus ita est concipiendus: *quae res non poterat non damnosa fieri, nisi salubrem temperationem hoc attulit, quod.* ibid. VI, 24, 2. *Astitisse tot per annos, qui vultum, gemitus, occultum etiam murmur exciperent, vix fides*, (supple: quum alia eaque certa testimonia non habeantur) *nisi* (hoc idoneum testimonium est) *quod Actii centurionis epistolae servorum nomina praeferebant, ut quis Drusum pulsaverat, exterruerat.* id. XIV, 14, 5. *Notos quoque equites Romanos operas arenae promittere subegit donis ingentibus* (supple:

callidus et amicitia facilis; ad simulanda negotia altitudo ingeni incredibilis; multarum rerum ac maxu-

qui propter turpem pecuniae cupidinem detestabiles videntur), *nisi* (sc. eo excusandi sunt) *quod merces ab eo, qui iubere potest, vim necessitatis affert.* -

de uxore] Nonnulli de sola Valeria intelligunt, quam Sulla senex, meretricio more in theatro ipsi insidiantem, uxorem duxit, ut sane non admodum honeste quaesitam dicas, teste Plutarcho, qui in vita Sullae c. XXXV. extr. *οὐκ ἐκ σώφρονος*, inquit, *καὶ καλῆς ἔγημεν ἀρχῆς*. Sed quum antea plures haberet uxores et nihilominus perpetuo aliarum mulierum turpibus amoribus haereret, id quod intelligitur ex multis Plutarchi locis, (v. c. VI, extr. XXXVI, in. coll. verbis supra §. 3. allatis, quae ex nostro loco non expressa sunt, sed eum bene illustrant) melior videtur Langii et Fabri sententia, qui *uxoris* vocabulo censent latiore sensu omnino *rem uxoriam*, quae matrimonio colendo constat, designari — *Potuit* Latinorum more extra condicionem positum est, ubi nos rem ex cogitatione suspensam coniunctivo praeteriti temporis enunciamus. Nonnulla de hoc usu diximus ad Cat. LI, 4. p. 236. Diligenter eum persecuti sunt Kruegerus Quaestt. de Lat. Ling. Vol. II. p. 363 sqq. Kuehnerus ad Cic. Tuscc. I, 49, 116. et ad II, 19, 45. Aug. Matthias ad or. in Catil. III, 9, 22. et Frotscherus ad Quinctil. X, 1, 118. p. 102. b. — *Consulere* cum adverbio coniunctum est *consilia* sive *agendi rationem inire et sequi*; cf. Cat. LI, 4. *Magna mihi copia est memorandi, quae reges atque populi male consulucrunt.* Pseudo-Sall. de Rep. ord. I, 1, 5. *Id evenit, quia plerique rerum potentes perverse consulunt.* Liv. XXX, 43, 13. *De perfugis gravius, quam de fugitivis consultum.* — *Facundus* explicavimus ad c. LXXXV, 26. — *Amicitia facilis* Forcellinus in Lex. L. interpretatur *facile sibi amicos parans*, quod fere congruit cum Cortii sententia, qui explicat *quod ad amicitiam facilis.* Sed huic sententiae ablativus prorsus alienus est, ac dativus potius requiritur, ut demonstravimus ad c. XCI, 7. Non magis ferri potest, quod Langius verba interpretatur *in amicitia varius.* Nam *facilis* h. l. non ex vulgari usu est *expeditus*, *proclivis*, *promptus*, sed valet *comis, benignus, affabilis*; ablativo autem quum accuratius indicetur quonam modo Sulla *facilis* fuerit, *amicitiâ* significat *amicum animum* (sc. omnibus) *ostendendo*, quod satis commode calliditatis commemorationi adiungitur. — *Altitudo ingeni* constat *condendis in imum seu profundum pectus consiliis*, ut nemini

4 me pecuniae largitor. Atque illi, felicissumo omnium ante civilem victoriam, numquam super industriam fortuna fuit, multique dubitavere, fortior an felicior esset; nam postea quae fecerit incertum habeo pudeat magis an pigeat disserere.

XCVI. Igitur Sulla, ut supra dictum est,

in animi recessus coniectura penetrare sensusque assequi liceat. cf. Beier. ad Cic. de Off. I, 25, 88. *Exercenda est etiam altitudo animi.* Ernesti ad Tacit. III, 44, 3. *Neque loco, neque vultu mutato per illos dies egit, altitudine animi, an compererat modica esse.* Drakenborch. ad Liv. IV, 6, 12. Hanc altitudinem Cicero βαθύτητα vocat in Epp. ad Attic. V, 10, med. *Multa vel iracunde, vel insolenter vel insulse dicuntur, quae non quo te celem non perscribo, sed quia δυσεξίμητα sunt; quare admirabere meam* βαθύτητα.

§. 4. *Atque illi*] Pronomen, quod in perpaucis codd. deest, Cortius, Bipp., Langius, Muellerus male eiecerunt, qui quanta vi narratio ita destituatur non senserint; eo enim Sullae persona, in quam unice nos intueri vult auctor, quasi in conspicuo collocatur.— Verba *ante civilem victoriam*, quae ceteri editores recte ad antecedentia retulerunt, Faber, commate post *victoriam* sublato, cum sequentibus coniungenda censet, quia verba *postea quae fecerit* ostendant Sallustium non *felicitatem* Sullae, sed *industriam* ad illud tempus, quod victoriam civilem praecesserit, astringere. Quod plane contra est. Clarum est enim Sallustium ea, quae Sulla post victoriam egit, quia immani crudelitate foeda sunt, pro nefandis et infaustis habere ac prorsus abominari, neque *felicitati* eius annumerare. Quare quamquam concedit *industriam* ei et *fortunam* per totam vitam (*nunquam super* ind. f. *fuit*) parem fuisse, *felicem* tamen ante victoriam modo nominat. Quippe *fortuna* est prosperitas *casui* debita, non virtute parata; *felicitas* vero prosper rerum eventus ex consilio et prudentia pendens; cf. Dahnius ad Nep. Lysandr. I, 1. Sallustii mentem egregie illustrant Ciceronis verba, quae ex perdita ad Nepotem epistola servavit Ammian. Marcell. XXI, 16. p. 291. ed. Vales. *Neque enim quicquam aliud est felicitas, nisi honestarum rerum prosperitas. Vel ut alio modo definiam, felicitas est consiliorum fortuna adiutrix bonorum; quibus qui non utitur, felix esse nullo pacto potest.* cf. etiam Tusc.

postquam in Africam atque in castra Mari cum equitatu venit, rudis antea et ignarus belli, sollertissumus omnium in paucis tempestatibus factus est. Ad hoc milites benigne appellare, multis roganti- 2 bus, aliis per se ipse dare beneficia, invitus accipere, sed ea properantius quam aes mutuum red-

V, 19, 56. *Utrum tandem beatior C. Marius tum, quum Cimbricae victoriae gloriam cum collega Catulo communicavit, an quum civili bello victor iratus, necessariis Catuli deprecantibus, non semel respondit sed saepe, moriatur?* — De propria potestate vocis *industria* egimus ad c. LXXVI, 1. — *Que* particula h. l. sequentia non annectit simpliciter, sed ita, ut novum enunciatum ex antecedente *consectarium* esse indicetur, quod accuratius dicitur *et propterea*; v. ad Catil. III, 5. p. 21 sq. Id qua ratione fiat quamquam perspicue diximus ad Cat. IV, 2. p. 24 sq., Gerlachius tamen in Praef. ed. min. p. XII. suum captum prorsus exsuperare dicit. Facile credo. — *Nam* spectat ad verba *felicissumo* — *victoriam.* — *Pudeat magis an pigeat* satis multi tenent codd. Nonnulli tamen aperto errore habent *pudet m. a. piget*, alii facili lapsu *pudeat an pigeat magis*, qua varietate lectio vulgata non labefactatur. Quum vero in tribus deesset *magis*, Gerlachius in ed. mai. hanc particulam omisit, id factum in Commentt. p. 324. comprobavit, et, ut solet se ipsum ludificari, in ed. nov. restituit, ratione tamen non perspecta. Scilicet sine *magis* vocula Sallustius diceret se inter utrumque fluctuari et quasi de *eligendo* altero ambigere; quod absurdum est. Sed *magis* particula addita *utraque* re se dicit permoveri, ne illa disserat, sed tantummodo in incerto habere, utra re vehementius permoveatur. Hoc quam egregie conveniat detestationi Sullani temporis facile vides.

XCVI. §. 1. *Igitur*] De vi et usu huius particulae v. ad c. XIX, 7. p. 124. — *In paucis tempestatibus* idem esse atque *intra p. t.* iam diximus ad c. XXVIII, 2. cf. Cic. de N. D. II, 40, 102. *Sol binas in singulis annis conversiones facit.* Top. c. 10, 44. *Si facilius natus esset in decem mensibus.* Lucret. II, 77. *Inque brevi spatio mutantur saecla animantum.* Ita dicitur etiam *in brevi*; cf. Duker. ad Flor. I, 1, 15. Ruhnken. ad Vell. II, 61, 2. Inconsulto autem Cortius et Iaumannus hanc structuram confuderunt cum eo dicendi genere, quod illustravimus ad Cat.

dere, ipse ab nullo repetere, magis id laborare, ut illi quam plurimi deberent, ioca atque seria cum
3 humillumis agere, in operibus, in agmine atque ad vigilias multus adesse, neque interim, quod prava ambitio solet, consulis aut cuiusquam boni famam laedere, tantummodo neque consilio neque manu

XLVIII, 5., ubi iam p. 223. ab hoc errore cavendum esse monuimus. — De plurali *tempestatibus* v. ad LXXIII, 7.

§. 2. *per se ipse*] Haec, quum opposita sint verbis *multis rogantibus*, significant *sua sponte*, *non rogatus*. Dictionis ratio facile patebit ex dictis ad c. XIV, 4. p. 74., si modo tenueris, quod ibi de *rebus* valebat, hic ad *personam* agendique caussas spectare.— *Ea* h. l. oppositionis caussa additum est. — *Repetere* illustravimus supra ad c. LXXXV, 37. — Pro *illi* poterat Sallustius *sibi* dicere, si hanc enunciationem ad Sullae mentem retulisset, ut poscebat legitimus cogitandi ordo; sed quum haud inusitata scriptorum negligentia in incepta cogitatione non pergeret, sed ex eius, quem cogitantem induxerat mente in suam ipsius personam transiret, eo factum est, ut pro reflexivo pronomine demonstrativum ponendum esset. Id liberioris structurae genus in universum explicavimus ad c. IV, 6. p. 25. veram eius caussam perspexit etiam Zumptius in Gramm. Lat. §. 78, 7, c. not. 1. p. 408. ed. IV. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 158. 6. a. 2. p. 350. ed. I. Daehnius ad Nep. Milt. c. IV, 5. Aug. Matthias ad Cic. p. Rosc. Am. c. 34, 96. *Tene, quum ceteri s o c i i tui fugerent ac s e occultarent, ut hoc iudicium non de i l l o r u m praeda fieri videretur, potissimum tibi partes istas depoposcisse!* Mueller. ad or. p. Sest. c. 24, 54. *Hac tanta perturbatione civitatis ne noctem quidem c o n s u l e s inter meum discrimen et e o r u m praedam interesse passi sunt.* Goerenz. ad Legg. I, 7, 23. *Quibus autem haec sunt inter e o s communia.* Bremius ad Nep. Hannib. c. XI, 3. *At E u m e n e s soluta epistola nihil in ea r e p e r i t, nisi quod ad irridendum e u m pertineret.* Haec quamquam planissima sunt, tamen acutissimus Gerlachius nova doctrina rem se expedivisse gloriatur, docens „vim Graeci pronominis αὐτός a Sallustio esse expressam!“ Hoc nimirum est illud, quod Quinctil. IX, 3, 17. ait: *G r a e c a vero t r a n s l a t a vel Sallustii plurima!* — *Ioca atque seria* saepissime ut opposita coniunguntur; v. Doederlini

priorem alium pati, plerosque antevenire. Quis re- 4
bus et artibus brevi Mario militibusque carissumus factus.

XCVII. At Iugurtha, postquam oppidum Capsam aliosque locos munitos et sibi utilis, simul et magnam pecuniam amiserat, ad Bocchum nuncios

Synonym. Lat. Vol. II. p. 33. Cic. de Finn. II, 26, 85. *Quicum* i o c a, s e r i a, *ut dicitur, quicum arcana, quicum occulta omnia?* Plerumque tamen *iocus* masculino genere usurpatur; cf. Liv. I, 4, 9. *Seria ac iocos celebrare.* Plin. Epp. II, 13. *Cum hoc seria, cum hoc iocos miscui.* Tacit. Ann. II, 13, 1. *Per seria, per iocos eundem animum laudibus ferebant.* Iustin. IX, 8. *In seria ac iocos artifex.* v. Conr. Leop. Schneideri Gramm. Lat. Vol. II. P. I. p. 475.

§. 3. *in operibus*] i. e. in munitionibus faciendis, sive eae castris tutandis, sive hostibus oppugnandis inserviebant. — *M u l t u s adesse* perbene explicat Forcellinus in Lex. L. Tom. III. p. 118. qui „*multus esse*, inquit, *in re quapiam* dicitur qui prolixus est, intentus, assiduus, diligens, *quasi multorum solus vices praestet* tum in bonam, tum in malam partem.“ cf. Flor. IV, 2, 50. *M u l t u s in eo praelio Caesar fuit, mediusque inter imperatorem et militem.* Cic. de Off. II, 16, 56. *Theophrastus m u l t u s est in laudanda magnificentia.* de Orat. II, 87, 358. *Ne in re nota m u l t u s et insolens sim.* Ex quibus locis, quamquam singuli pro sententiarum nexu peculiari non prorsus cum nostro conveniunt, hoc tamen clare patet, *multus* non *temporis* potestate valere *saepe* aut *frequenter*, ut Muellerus, Gerlachius et Iaumannus interpretantur, sed *agendi industriam et strenuitatem* designare. cf. etiam supra LXXXIV, 1. — Ad *solet* Langius, Muellerus, Iaumannus suppleri volunt *facere*, quo non magis est opus, quam *fieri* addi, ubi subiectum vel indefinitum est, vel pronomine significatur, de quo egimus ad Cat. XXIX, 2. Nam ut infinitivus activi, qui ex *soleo* pendet, non aliam habet quam obiecti sive accusativi rationem, ita nulla plane caussa est, cur non eadem ratio valeat accusativo pronominis posito, quo ad verbum respicitur. — Verba *et artibus*, quae in tribus aut quattuor codd. desunt, Cortius parum consulto omisit.

XCVII. §. 1. et 2. *et sibi utilis, simul et*] Perperam Cortius et Bipp. particulas *simul et*, quas coniungendas esse ostendimus ad

mittit, quam primum in Numidiam copias adduceret;
2 proelii faciundi tempus adesse. Quem ubi cunctari accepit et dubium belli atque pacis rationes trahere, rursus, uti antea, proxumos eius donis corrumpit, ipsique Mauro pollicetur Numidiae partem tertiam, si aut Romani Africa expulsi, aut integris suis
3 finibus bellum compositum foret. Eo praemio ille-

c. XX, 1., distraxerunt, commate post *utilis* sublato et post *simul* posito. — De plusquamperfecto *amiserat* ex *postquam* particula pendente v. ad XI, 2. Ceterum haud dubie respicitur ad c. XCII, 6. — De imperfecto *adduceret* ex praesenti *mittit* apto dictum est ad Cat. XXXIV, 1. — *Et* ante *dubium*, quod in nonnullis codd. deest, Cortius omisit. Eum Gerlachius non secutus est in ed. mai.; sed propter paucos codd. Itall. in Commentt. p. 325. copulam delendam censet, quam tamen, ut sibi placet in mutandis opinionibus, in ed. novissima retinuit. — *Rationes trahere* non simpliciter est *deliberare*, ut Cortius, Langius et Weisius volunt, sed deliberando et rationes perpendendo moras facere remque differre. — *Proxumos*, v. ad Cat. XIV, 3. — *Eius*, quod in duobus codd. excidit, a Cortio deletum est.

§. 3. *parte die*] *Die*, quod non solum exstat in libris Popmae, Guelf. 3. 9. 12. Mark. *A.* m. pr. Paris. z. m. pr. Leid. A. B. C. D. E. K. L. M., sed etiam confirmatur Gellii IX, 14. auctoritate, genitivum esse diximus iam ad c. XXI, 2. Gronovius tamen ad Liv. XXIX, 7, 7. pro ablativo haberi vult, cuius perversae sententiae praeter Cortium vix quemquam Latine scientem habebit sectatorem. — *Et* ante *victis*, quod multi codd. non habent, neque a Cortio expressum est in textu, Gerlachius recte recepit. Nam sine ista particula reges nocturni impetus commoda *non pariter in utramque partem* expenderent, sed se victum iri quasi pro certo ponerent, quod ab eorum mente alienum est. De ista vi geminatae et particula cf. Hand. de Particc. Lat. Vol. II. p. 524 sqq. — *Nullo impedimento* interpretes dubitant utrum pro dativo an pro ablativo habeant. Ac sextum quidem casum defendunt Cortius, Muellerus, Faber, maxime nisi loco Ciceronis Epp. ad Attic. X, 18, in. *Tranquillitates maiore impedimento fuerunt, quam custodiae, quibus asservor*, cui Faber addidit Auct. ad Herenn. II,

ctus Bocchus cum magna multitudine Iugurtham accedit. Ita amborum exercitu coniuncto Marium, iam in hiberna proficiscentem, vix decima parte die relicua, invadunt, rati noctem, quae iam aderat, et victis sibi munimento fore, et si vicissent nullo impedimento, quia locorum scientes erant; contra Romanis utrumque casum in tenebris difficiliorem fore.

11, 16. *Cognitionem amphiboliarum arbitramur non modo nullo adiumento esse, sed potius maximo impedimento.* Sed quis non videt in his obtinere ablativum, quem dicunt, *qualitatis*, qui in tritissimis structuris habetur. Sed is casus non potest per *esse* verbum cum *dativo* conciliari, ut significetur id, *quo* aliqua res, ad aliam rem vel personam relata, *pertineat*. Quis enim Latine dixit: haec res *mihi* est *magnā laetitiā?* Quare quum ex *fore* verbo et *sibi* pronomine pariter *munimento* pendeat atque *nullo impedimento*, certissimum est haec tertio casu esse posita, cui rei minime obstat *nullo*, qua antiquiore pronominis forma cur Sallustius uti non potuerit, idonea caussa non intelligitur; cf. Priscian. VI, 7, 36. p. 243. Kr. *Vetustissimi solent omnium in — ius terminantium genitivum, etiam in i genitivum et in o dativum in genere masculino et neutro proferre.* Cic. p. Mur. ç. 12, 26. *Ei quoque carmen compositum est quum ceteris rebus absurdum, tum vero nullo usui utrisque.* Praeterea non improbabile videtur auctorem ad evitandam cacophoniam, quam *i* litterae concursus habet, *nullo* quam *nulli* scribere maluisse. — *Si vicissent*, quae verba respondent *victis* participio, Sallustius non dixit orationis variandae caussa, sed quia deest participium perf. activi. — *Casus* h. l. neque *infortunium* significat, ut c. XXIII, 2., neque *commodam occasionem*, ut c. XXV, 9., sed quod fortuna dante quasi in tesserarum ludo *ceciderit*, quam potestatem verbi *cadere* illustravimus ad Catil. c. XX, 2. p. 96. Sensus est igitur: utrumcunque *cecidisset* — difficilius fore. — *Fore* post *difficiliorem* in quattuor codd. est ante comparativum; octo alii eius loco habent *esse*, in tribus vero verbum plane deest, unde suspicio fit, librarios id intulisse, praesertim quum oratio eo addito paullum langere videatur, eodem vix praegresso. Sed quum optimi codd. omnes et practerea ex ceteris plerique in vulgata conspirent, noluimus Cortium imitari, qui cupide omisit.

4 Igitur simul consul ex multis de hostium adventu cognovit, et ipsi hostes aderant; et priusquam exercitus aut instrui, aut sarcinas colligere, denique antequam signum aut imperium ullum accipere quivit, equites Mauri atque Gaetuli, non acie neque ullo

§. 4. *simul cognovit, et ipsi h. aderant*] *Simul* — *et* voces cave eo modo intelligas, quo eas pro copulativis particulis *et* — *et* poni ostendimus ad c. XLVII, 2.; nam illa potestas non valet, nisi ubi duae *eiusdem* enunciationis partes inter se nectuntur. Alia res est, si *duae enunciationes*, quarum altera vim protasis, altera apodosis sustinet, ita comprehenduntur, ut altera actio non excepisse alteram, sed eodem temporis momento utraque incidisse dicatur. Is autem sensus efficitur, sive *simul* statuis dictum esse pro *simulac* (v. ad Cat. XLV, 3.), apodosi per *et* i. e. *etiam* (v. ad Cat. XXXV, 3.) cum vi adiuncta, sive illud explicas *eodem tempore*, ita ut *et* actionis aequali tempore factae quasi alteram partem simpliciter et vulgari copulae potestate addat. Ac mihi quidem haec posterior ratio et simplicitate, et quia cum cetero particularum *simul et* usu (v. ad XX, 1. XLVII, 2. XCI, 1.) valde cognata est, magis placet. Priorem probabunt fortasse, qui, recordantes Graecos eodem modo *ἅμα* — *καί* particulis uti, Buttmanni in Gramm. Gr. med. §. 137. p. 444. ed. X. et Passovii in Lex. Gr. auctoritatem sequuntur. cf. Demosth. p. Cor. p. 236. Reisk. *'Ωνεῖται παρ' αὐτῶν, ὅπως μὴ ἀπίωσιν ἐκ Μακεδονίας, ἕως ἂν τὰ τῆς στρατείας τῆς ἐπὶ τοὺς Φωκέας εὐτρεπῆ ποιήσαιτο, ἵνα μὴ — κλείσαιτε τὸν πορθμόν, ἀλλ' ἅμ' ἀκούοιτε ταῦτα ἀπαγγελλόντων ὑμῖν τούτων, κἀκεῖνος ἐντὸς εἴη Πυλῶν.* Isocrat. Panegyr. c. XLII, in. *Οὗτοι πρὸς μὲν τοὺς ἄλλους ἅμα διαλλάττονται, καὶ τῆς ἔχθρας τῆς προγεγενημένης ἐπιλανθάνονται.* Ex Latinis cf. Tacit. Ann. I, 65, 4. *Simul haec* (sc. dixit), *et cum delectis scindit agmen.* ib. IV, 25. 2. *Simul coeptus dies, et aderant semisomnos in barbaros.* — *De adventu cognovit,* pro quo Vratisl. 1. habet *adventum cogn.* illustravimus ad c. LXXXIV, 3. — *Sarcinas colligere.* Ante pugnam enim sarcinas in unum locum conferebant; v. Caes. B. G. VII, 18. *Qua re nunciata Caesar celeriter sarcinas conferri, arma expediri iussit.* Cort. cf. Herzog. ad eund. I, 24. Nitschii Antiqq. Rom. Vol. II. p. 1434. ed II. — *Signum* non capies de aquila, vexillis aut similibus, sed aut de signo *tuba dato*, (v. Catil.

more proelii, sed catervatim, uti quosque fors conglobaverat, in nostros incurrunt; qui omnes trepidi improviso metu, ac tamen virtutis memores, aut arma capiebant, aut capientis alios ab hostibus defensabant; pars equos escendere, obviam ire hostibus,

LX, 1.), aut de illo signo, quod alio nomine *symbolum* aut *tessera* dicitur, quodque militibus dabatur, ut socium ab hoste discernerent, aut denique de utroque hoc signo, ut ipse ego intelligo. Utrumque memorat Caes. B. G. II, 20, 1. *Caesari omnia uno tempore erant agenda, vexillum proponendum, signum tuba dandum, — acies instruenda, milites cohortandi, signum dandum*, ubi v. Vossium (et Herzogium). Auct. B. Afric. c. LXXXIII, 1. *Quod postquam Caesar intellexit incitatis militum animis resisti nullo modo posse, signo felicitatis dato in hostem ire contendit.* v. interprr. ad Sil. VII, 347. Cort. cf. Creuzeri Antiqq. Rom. §. 241. p. 375. ed. II. — De particulis *non* — *neque* v. ad Cat. LII, 6. — *Incurrunt* restituimus, plurimorum codd. consensu ita iubente. Cortius ediderat *concurrunt*, quod legitur in Eccard. Vin. 1. Bas. 1. 4. Franc. Inc. 1. 2. Struv. Vratisl. 2. Quelf. 7. 11. Leid. F. G. N. Paris. c. x. z. Berol. 2. Id verbum ferri posse facile concedo, sed vulgatae praestare non possum mihi persuadere, quippe qua vehementia impetus multo melius designetur.

§. 5. *escendere*] Codd. omnes tenent *ascendere*, nisi quod in Palat. 1. et Nazar. *a* in rasura scriptum; sed quam edidimus formam Arusian. Messus tuetur h. v. (Grammat. Latt. Vol. I. p. 229. ed. Lindem.), eiusque auctoritatem iam Cortius et Gerlachius secuti sunt. Quamquam fateor, nisi Arusianus et aetate codices anteiret, et multorum aliorum locorum scripturam integriorem quam illi servaret, vulgatam mihi magis probari, siquidem Conr. Leop. Schneiderus in Gram. Lat. Vol. I. P. II. p. 552. recte statuere videtur *escendere* esse *in summum*, vel *in locum editiorem eniti*, ac vix transitivo sensu usurpari. Quare si vera est Arusiani lectio, putandus est Sallustius insolentiore modo *escendere* pro *ascendere* vel *conscendere* dixisse. — *Latrocinium*, proelio aut bello saepissime oppositum, significat inconditum, fraudulentum et insidiosum pugnandi genus, quo utuntur qui in inhonesta caussa et viribus diffidentes rem aperte gerere aut nolunt aut non audent. *Proelium* igitur aut *bellum* in tali nexu praegnanti sensu valet *iustum pr.* aut

pugna latrocinio magis quam proelio similis fieri; sine signis, sine ordinibus equites pedites permixti caedere alios, alios obtruncare; multos, contra advorsos acerrume pugnantis, ab tergo circumvenire; neque virtus neque arma satis tegere, quod hostes

bel., ut diserte dixit Livius XXIX, 6. 2. *Latrociniis magis quam iusto bello in Bruttiis gerebantur res.* cf. Cic. in Catil. I, 10, 26. *Tantum profeci, ut id, quod esset a te scelerate susceptum, latrocinium potius, quam bellum nominaretur.* Tacit. Ann. XII, 39, 2. Duker. ad Flor. II, 3, 4. Drakenborch. ad Liv. XXI, 35, 2. Similiter *latrones* opponuntur *iustis hostibus*; v. Herzog. ad Catil. LIX, 5. p. 370. — Pro *equites pedites* Gerl. in ed. novissima scripsit *eq. peditesque*; sed quum in aliis codd. legatur *et ped.*, in aliis *ac ped.*, in haud paucis autem nulla plane copula sit, vix dubium est, quin Sall. asyndeto usus sit; v. ad Cat. XI, 2. et ad Iug. LX, 4. LXXII, 2. — *Obtruncare*, quod h. l. *caedendo* opponitur, non est *inermem* vel *inopinato aliquem occidere*, ut Gerl. explicat, sed propria potestate valet caesi corpus abscindendis de trunco membris foedare; cf. Ennii Med. apud Cic. de N. D. III, 26, 67. *Puerum interea obtruncat, membraque articulatim dividit.* Inde vocabulum in universum traxit vim immanis ac barbarae in interficiendo aliquo crudelitatis; v. supra c. XXXV, 6. LXVI, 3. Fragm. Hist. II, 42. *Ceteri vice pecorum obtruncabantur.* cf. Doederlini Synonym. Lat. Vol. III. p. 190. §. 7. — Pro *quod hostes* Gerlachius in ed. novissima ex nonnullis codd. scripsit *quia hostes*. Sed quum caussa afferatur non ratiocinando inventa, sed in re ipsâ posita (v. ad c. LXXX, 6.), *quod* h. l. multo accommodatius est. — De vocabulo *numero* v. ad c. LIII, 4. — *Erant* post *circumfusi* Cortius temere omisit; nam in Eccard. solo deest.

Romani veteres, et ob ea scientes belli) In omnibus codd. est *R. veteres novique et ob ea* etc.; solus Guelf. 3. habet *R. vet. boni scientes erant ut quos* etc., ex quibus nihil proficias. Vulgatae aliquid perversi inesse plerique senserunt interpretes, sed ad removendas difficultates falsa via grassati sunt. Cortius enim sola construendi arte locum expedire conatus verba ita componenda censuit: „Denique si Romanos veteres novosque, qui *ob id*, quod coniungerentur cum veteribus, facile morem militiae discebant, casus coniunxerat, *illi* orbes facere;“ quae a libidine, non a ratione

numero plures et undique circumfusi erant; denique Romani veteres et ob ea scientes belli, si quos locus aut casus coniunxerat, orbis facere, atque ita ab omnibus partibus simul tecti et instructi hostium vim sustentabant.

profecta non magis quam somnia curanda sunt. Gerlachius in Commentt. p. 326. „Mira, inquit, dicendi ratio; nihilominus tamen omnia sana esse videntur, libri enim nihil variant. *Sed talia testimonio sunt, quam longe Salustiana oratio a vulgari sermone recedat.*" Egregie sane! De tali interprete Phaedrus Fab. I, 6. *O quanta species, inquit, cerebrum non habes!* Sellingius in Lectt. Sall. p. 32. Gruteri explicationem repetiit: „Intermixti erant veteribus novi, exercitiisque iisdem habiti, ideoque etiam gnari proeliorum. Respicit auctor ad ea, quae dixit c. LXXXVII, 2. *Sic brevi spatio novi veteresque coaluere et virtus omnium aequalis facta.*" Quam Gruteri sententiam ut confirmaret Sellingius hoc maxime inculcare studet, vocabula *veteres novique* non epitheta esse subiecti *Romanorum*, sed vim appositionis habere. quae, commate post *Romani* posito, ita constet: „*Romani, qui veteres novique* (i. e. non solum novi milites, sed etiam veteres) *et ob ea scientes belli erant* etc." Sed licet Faber quoque in Addendis p. 359. hanc rationem probet, tamen nihil ea efficitur. Nam loci difficultates, quibus aperiendis propositae interpretum explicationes per se refelluntur, non in *verbis* sive in mira dicendi ratione, ut doctissimus Gerlachius censet, sed in *rebus* insunt. Etenim quum totus exercitus nonnisi ex veteribus novisque constaret, cur *denique* diserte nominantur *ambo*, postquam *iam diu ab utrisque* pugnatum fuit? Tum quid est, quod auctor dicit *si quos locus aut casus coniunxerat*, qui *ubique permixti* pugnarent? Aut fortasse *veterani soli* non poterant orbes facere, sed faciebant demum, ubi casus *novis* ipsos coniunxisset? Denique quis putaverit novos *ob id ipsum, quod novi essent, scientes belli* fuisse? Haec omnia clare ostendunt, post multam demum pugnam, (*denique*) non ab *universo* exercitu, qui verbis *veteres novique* significatur, orbes factos esse, sed tantummodo *a parte* exercitus, quos *locus aut casus coniunxerat*, quique quid in tali periculo faciendum esset, usu didicerant (*scientes belli*). Illos autem *veteranos* fuisse quis dubitaverit; quippe qui in proeliis multum versati periculisque assueti in re trepida non perturbentur, sed pro copia sibi consulant;

XCVIII. Neque in eo tam aspero negotio Marius territus aut magis quam antea demisso animo fuit, sed cum turma sua, quam ex fortissumis magis quam familiarissumis paraverat, vagari passim, ac

cf. Caes. B. G. II, 20, 3. *His difficultatibus erat subsidio scientia atque usus militum, quod superioribus proeliis exercitati quid fieri oporteret non minus commode ipsi sibi praescribere, quam ab aliis doceri poterant.* Quae laus quum minime novorum sit, *novique* nullo modo potest a Sallustio scriptum esse. Hoc vocabulo igitur sublato quum omnes omnino difficultates tollantur, omittere non dubitavimus, quod faciendum esse iam dudum viderunt Ciacconius et Ursinus. Corruptela autem probabiliter eo orta est, quod librarius aliquis, recordatus loci c. LXXXVII, 3. *Brevi spatio novi veteresque coaluere, et* *v i r t u s o m n i u m a e q u a l i s f a c t a*, ne novi milites laude sua hic privarentur, *novique* vel versui superscripsit, vel statim in contextu posuit. Sed neque bonus ille librarius, neque interpretes isto loco usi viderunt plane diversam esse utriusque loci rationem. Ibi enim auctor tantummodo de *animo* et *virtute* novorum loquitur, hic *belli usum et scientiam* commemorat, quae non necessario cum animo forti et periculorum non metuente coniuncta est. Utraque re insignes esse solent veterani, novi non item.

XCVIII. §. 1. *quam familiarissumis*] Gerlachius recte observavit his verbis haud obscure notari perversum multorum ducum morem, qui in eligendis cohortis suae equitibus potius nobilitatis aut cognationis, quam fortitudinis rationem haberent. Similia de Agricola laudat Tacitus, Agric. c. XIX. *Non studiis privatis, nec ex commendatione aut precibus centurionum milites ascire, sed optimum quemque fidelissimum putare.* Virtutis praemia occupare ambitionem et per gratiam promoveri milites queritur etiam Veget. III, 3. — *Passim* expl. ad c. XVIII, 3. — *M a n u consulere mil.* Muellerus perperam explicat: „*g l a d i o*, quem *manu* tenebat, *indicabat* suis, quid faciendum esset, quo concurrendum; ita ut conspicuus esset, dum audiri non poterat.“ Quam interpretationem vanam esse quivis intelliget, qui et ingentem pugnae perturbationem, et ea, quae Marius egisse narratur, consideraverit. Quare Faber *manu* recte vernacula reddidit *durch persönliche Theilnahme am Kampfe*; *manus* enim saepe de pugnae vi et impetu dicitur; cf. XXXIX, 1. *Aulo omnes infesti, quod dedecore potius, quam* *m a n u* *salutem quaesiverat.* XX, 4. CVI, 6. v. Daehnius ad Nep. Datam. c. I, 3. Epam. III, 1.

modo loborantibus suis succurrere, modo hostis, ubi confertissumi obstiterant, invadere; manu consulere militibus, quoniam imperare conturbatis omnibus non poterat. Iamque dies consumptus erat, quum ta- 2

§. 2. *Iamque dies consumptus erat*] Haec verba iustum hexametri initium efficere iam observavit Glareanus. Sed dimidiatos versus interdum reperiri non est mirum, quum adeo integri scriptoribus exciderint; v. ad Cat. XIX, 5. ibique notatis adde Spalding. ad Quintil. IX, 4, 52. Nolten. Lex. Antibarb. p. 1800. — Structurae *quum tamen barbari nihil remittere* ratio eadem est, quam tetigimus ad c. XII, 5. p. 64., nisi quod indicativi praesentis vel perfecti loco infinitivus historicus positus est, quo illius turbae, multis rerum vicissitudinibus agitatae, natura vividius describitur. Hunc infinitivi usum primus, ut videtur, Sallustius sibi permisit, aliquoties Livius, saepius Tacitus. cf. Liv. II, 27, 1. *Victor tot intra paucos dies bellis Romanus promissa consulis fidemque senatus exspectabat, quum Appius — ius de creditis pecuniis dicere.* id. IV, 51, 4. *Iacere tamdiu irritas sanctiones, quae de suis commodis ferrentur, quum interim de sanguine et supplicio suo latam legem confestim exerceri et tantam vim habere;* ubi Gronovius contulit VI, 27, 6. *Fugere senatum testes, tabulas publicas, census cuiusque, — quum interim obaeratam plebem obiectari aliis atque aliis hostibus.* Tacit. Annall. II, 31, 1. *Cingebatur interim milite domus, — quum Libo — vocare percussorem, prensare servorum dextras, inserere gladium.* II, 40, 1. *Vulgabatur interim per Italiam servatum munere deum Agrippam, quum Tiberium anceps cura trahere.* IV, 50, 4. *Ingruebat nox nimbo atrox, — quum Sabinus circumire, hortari* etc. VI, 44, 2. *Iamque multa manu propinqua Seleuciae adventabat, quum Tiridates distrahi consiliis.* XI, 34, 2. *Iam erat in aspectu Messallina, quum obstrepere accusator.* XIV, 5, 1. *Nec multum erat progressa navis, — quum dato signo ruere tectum loci.* Histor. III, 31, 1. *Iam legiones in testudinem glomerabantur, quum languescere paullatim Vitellianorum animi.* Ad eandem analogiam, sed tamen paullo audacius et in alia enunciationum conformatione Tacitus coniunxit *ubi* et *postquam* cum *infinitivo;* cf. Ann. II, 4, 2. *Sed ubi minitari Artabanus.* XII, 51, 1. *Ubi quati uterus et viscera vibrantur.* III, 26, 2. *Postquam exui aequalitas, et pro modestia ac pudore ambitio et vis incedebat.* — *Atque* adiungit rem

men barbari nihil remittere, atque, uti reges prae-
3 ceperant, noctem pro se rati, acrius instare. Tum Marius ex copia rerum consilium trahit, atque, uti suis receptui locus esset, collis duos propinquos inter se occupat, quorum in uno, castris parum amplo,

graviorem eoque valet *et adeo;* v. Handium de Particc. Lat. Vol. I. p. 484. §. 9.

§. 3. *ex copia*] Hanc dicendi rationem explicavimus ad c. LIV. 9. — *Trahit* h. l. non habet *cunctandi* notionem, ut alias, sed *difficultatem* consilii capiendi significare videtur; nisi forte malis *trahere aliquid ex aliqua re* valere *repetere* vel *sumere* aliquid ex aliqua re. — *Inter se* voces, quibus in universum mutua duarum rerum ratio indicatur (cf. ad XLI, 2. LXVI, 2. et Grysar. Art. Latine scribendi p. 39. not. 3.), h. l. perspicuitatis caussa *propinquus* adiectivo additae sunt, ut intervallum duorum tumulorum clarius intelligatur; cf. Fragm. Histor. Inc. 2. *Duas insulas propinquas inter se.* LIII, 7. *Postquám haud procul inter se erant.* LV, 6. *Duobus locis haud longe inter se castra faciebant.* Cat. V, 8. *Divorsa inter se mala luxuria atque avaritia.*

pauca munimenta quaerebat] Ita Gerlachius recte scripsit in ed. novissima, relicta, quam in ed. mai. exhibuerat et in Commentt. p. 326. tanquam verissimam et elegantissimam commendaverat, Gruteri coniectura *pauca munimento quaerebat.* Quamvis enim singuli codd. permultis variisque corruptelis h. l. affecti sint, tamen facile intelligitur Sallustium *ita* scripsisse, ut edidimus. Nostram enim scripturam integram servarunt unus cod. Aldi et Rivii, Leid. A. E. Eccard. et ed. Venet. 1470., eamque confirmat quodammodo Paris. z., in quo m. pr. est *quaerebant.* Proxime accedit ad verum *gerebat*, quod in longe plurimis legitur et luce clarius ex *aurium* errore ortum est, siquidem *quaerere* et *gerere* non accurate pronunciata facile possunt confundi. Alius aliarum depravationum fons fuit *quaerere* verbi *significatio;* quam quum non satis usitatam putarent librarii, factum est, ut variae glossae, illi explicandae inservientes, in textum venirent. Ita eius loco in Pembr. est *habebat*, in Palat. 7. *accipiebat*, in Sen. 2. et Heuss. *rogabat*, in Goerl. *exigebat*, in Guelf. 3. 6. 7. Pal. 4. Reg. Arond. Pembr. Martin. Bas. 4. *pauco munimento egebat.* Quae interpolatio quum haud dubie

fons aquae magnus erat, alter usui opportunus, quia
magna parte editus et praeceps pauca munimenta
quaerebat. Ceterum apud aquam Sullam cum equi- 4
tibus noctem agitare iubet; ipse paullatim dispersos
milites, neque minus hostibus conturbatis, in unum

o o egebat

primo ita esset proposita: *pauca munimenta quaerebat*, facile intelligitur, quomodo in Palat. 3. nonnullisque Palatt. aliis scribi potuerit *pauca munimento egebat*, in Fabr. 1. 2. *pauca munimento gerebat*, in Struv. *pauco munimenta gerebat*, in Franc. *pauca munimento regebat;* nimirum mutationes versui superscriptae singulas modo voces varie invaserunt, ac cum altera verbi *quaerebat* corruptela conflatae sunt. *Regebat* autem, quod etiam in Vin. 1. Guelf. 1. et Paris. b. conspicitur, mero scribarum stupore ex *gerebat* ortum. Ut igitur planissimum est, quomodo ex scriptura a nobis recepta reliquae discrepantiae omnes prodire potuerint, ita nullam probabilitatis speciem habet, quod Bipontini, Langius, Muellerus et Faber *pauco munimento egebat* pro genuina lectione venditant. *Quaerere* autem, quod Tellerus p. 229. censebat in pedestri oratione de rebus non dici pro *requirere*, *postulare*, *indigere*, sane ita dicitur; cf. Cic. in Verr. Act. II. lib. I, 10, 29. *Nego ego quicquam a testibus dictum, quod cuiusquam oratoris eloquentiam quaereret.* Liv. IV, 14, 2. *Quum expertes consiliorum, qui tumultus, quod bellum repens dictatoriam maiestatem quaesisset, rogitarent.* Varro de R. R. I, 15. *Fines praedii notis arborum tutiores fiunt, ne familiae rixentur cum vicinis, ac lites ex limitibus iudicem quaerant.*

§. 4. *neque minus hostibus conturbatis*] *Neque* vulgari modo in *et non* solutum vitiose habet in structura ablativorum absolutorum. Hoc primus animadvertens Faber, ut sensum expediret, particulam istam censet aut antiquo more *non* significare, aut vim habere vocum *etiam non*, ita quidem, ut *non* ad *minus*, *etiam* ad *hostibus* pertineat. Priorem explicationem nemo facile probaverit, v. ad c. XLIV, 5. et ad LXXXIV, 3.; alterâ rem tetigisse puto Fabrum. Quemadmodum enim non solum *et*, sed etiam *que* particula haud raro pro *etiam* ponitur (v. Aug. Grotefendii Gramm. schol. p. 289. §. 359. 2.), ita iusta caussa non obstat, quominus *neque eandem vim* cum negatione coniunctam habeat, valde cognatam ei, quam

contrahit, dein cunctos pleno gradu in collem sub-
5 ducit. Ita reges, loci difficultate coacti, proelio deterrentur; neque tamen suos longius abire sinunt, sed utroque colle multitudine circumdato effusi con-
6 sedere. Dein crebris ignibus factis plerumque no-

supra ad c. LXI, 1. illustravimus. cf. c. LI, 5. *Sed nec Iugurtha quidem interea quietus erat.* Nep. Dion. c. II, 3. *Platonem Dion adeo admiratus est atque adamavit, ut se totum ei traderet; neque vero minus Plato delectatus est Dione,* i. e. *sed non minus etiam Plato.* Cic. de Off. I, 13, 40. *Eos omnes censores, qui peierassent, in aerariis reliquerunt; nec minus illum, qui iuris iurandi fraude culpam invenerat,* i. e. *non minus etiam illum.* Tuscc. I, 26, 65. *Quid est inventio? profecto id, quo nec in deo quicquam maius intelligi potest,* i. e. quo *etiam* in deo quicq. m. int. *non* potest. Tacit. Ann. II, 82, 2 *Nihil compositum in ostentationem; et quamquam neque insignibus lugentium abstinerent, altius animis maerebant,* i. e. *q. etiam insign. l. non abst.* v. Grysar. Art. Latine scribendi p. 557. not. 1. In promptu est autem a Sallustio interpositis verbis caussam explicari, cur Marius in tam atroci negotio suos milites in unum contrahere potuerit. Quare nollem Fabrum, de interpretationis suae veritate dubitantem, insuper coniecisse *conturbatos*, quemadmodum exstat in Mark. *A.* Reg. et Paris. z. m. pr., fortasse veram scripturam esse; nam eâ comparationis Romanorum atque hostium ratio prorsus invertitur. — *Pleno gradu* i. e. gradu maxime citato. cf. Veget. I, 9. *Militari gradu XX millia passuum horis quinque duntaxat aestivis conficienda sunt. Pleno autem gradu, qui citatior est, totidem horis XXIV millia peragenda sunt; quicquid addideris iam cursus est, cuius spatium non potest definiri.* v. Drakenborch. ad Liv. IV, 32, 10. Trebon. in Cic. Epp. ad Famm. XII, 16, 7. — *Effusi* est nulli ordini astricti, disiecti; v. ad c. LV, 5.

§. 6. *crebris ignibus*] De vi *creber* vocis dictum est ad c. XLV, 2. — *Et* ante *ipsi*, quod Cortius tacite omisit, omnibus Leidd., Gerlachii et nostris codd. firmatur. Quae deinceps sequuntur verba *quia non fugerent, pro victoribus agere* ex satis probabili Cortii coniectura exhibuimus, quum codd. h. l. corrupti videantur omnes. Plerique enim habent *quia non fugere, ut pro* etc., vel *quia non*

ctis barbari suo more laetari, exsultare, strepere vo-
cibus, et ipsi duces feroces quia non fugerent pro
victoribus agere. Sed ea cuncta Romanis ex tene- 7
bris et editioribus locis facilia visu magnoque hor-
tamento erant.

fugere, aut pro; utrumque ineptum est, sive verbi, sive particularum ratione habita. Praeterea in nonnullis codd. Palatt., Leid. F. N. Guelf. 10 et 11. legitur *q. n. fugere atque p. v. a.*, quam scripturam Gerlachius in utraque ed. recepit. Sed ita bimembri facta oratione non solum durissima est esse verbi ellipsis, sed manet etiam eadem in *fugere* verbo difficultas, ac simul ipsa sententia pervertitur. Quippe *non facta hostium fuga* non caussa erat *ferociae*, sed ut *pro victoribus agerent* barbari; quare verba ex *quia* pendentia non ad *feroces* spectant, sed ad sequentia, hoc sensu: et ipsi duces, feroci ingenio praediti, *pro victoribus agebant, quia non, ut est Numidarum mos in pugna ancipiti, fuga abierant, sed remanserant.* Inde clarissimum est, nullam plane particulam ante verba *pro vict.* esse posse. Sed quum et *fugere* per se vix stare possit, neque ullo modo intelligatur, si ita scriptum fuisset, quomodo *ut*, *aut*, *atque* oriri potuerit, verum vidisse putamus Cortium, qui *fugerent* reponendum esse coniecit. Casu enim *ut* litteris avulsis, ut aliquis saltem sensus exsisteret, a librariis inde factum est ut, tum *aut* et *atque*, quae particulae saepissime commutantur, v. varias lectt. ad Cat. XXXI, 5. ad Iug. LXXXII, 2. XCIX, 1. CXII, 3. Drakenborch. ad Liv. VII, 39, 14.; in Palat. 4. vero, Guelf. 2. 3. Med. 11. et Taurin. scribae quid facerent *nt* litteris nescii, plane omiserunt. *Fugerent* autem et modi et temporis respectu valde commendatur; nam coniunctivus spectat ad significandam caussam in *cogitatione* ducum positam; imperfectum vero declarat istam caussam nondum cessasse, sed etiamtum valere. Eodem modo locutus est Livius XXI, 9, 1. *Quum diu anceps fuisset certamen et Saguntinis, quia praeter spem resisterent, crevissent animi, clamorem oppidani tollunt.* — *Pro victoribus* i. e. *quasi victores*, *pro* particula falsam quandam rationem indicante, quae in verae locum substituatur. Comparavit Cortius Liv. XXIV, 25, 3. *Illos nova scelera molitos, quum Andranodorus, quae procurator possederat, pro domino possederit.* Plaut. Trucul. I, 2, 73. *Cur, obsecro, ergo ante ostium*

XCIX. Plurimum vero Marius imperitia hostium confirmatus quam maxumum silentium haberi iubet; ne signa quidem, uti per vigilias solebant, canere. Deinde, ubi lux adventabat, defessis iam hostibus et

p r o i g n o t o a l i e n o q u e astas? Iustin. XXIII, 3, 9. *Quoniam tamen a Sicilia abiret, p r o v i c t o fugere visus est.* Curt. IV, 16, 28. *Dubio adhuc pugnae eventu p r o v i c t o r e se gessit.* Adde Drakenborch. ad Liv. XXVII, 15, 11. Daehnius ad Nep. Datam. c. VI, 4. Grysar. Art. Latine scribendi p. 453. — Copulam *magno* voci additam Bipontini temere omiserunt. Ceterum *visu* aeque ac *magno hortamento* dativos esse facile intelliges, coll. annotatione ad c. XCVII, 3. et XCI, 7.

XCIX. §. 1. *per vigilias*] Noctes clepsydrae ope in quattuor vigilias dividebantur, quarum vices tuba aut buccina significabantur; v. Veget. III, 8. *A tubicine omnes vigiliae committuntur, et finitis horis a cornicine revocantur.* Cortius contulit Liv. VII, 35, 1. *Ubi secundae vigiliae buccina datum signum esset.* Lucan. VIII, 24. *Ne rumpite somnos Castrorum v i g i l e s, nullos t u b a verberet aures.* Tacit. Hist. V, 22, extr. *V i g i l e s flagitium suum ducis dedecore excusabant, tamquam iussi s i l e r e; ita intermisso s i g n o se quoque in somnum lapsos.* — *Per* in hoc nexu non temporis, neque instrumenti, sed caussae significationem habet, quam vernacula reddas *in Veranlassung.* Apte Faber contulit c. LXXIX, 1. *Quoniam in has regiones p e r Leptitanorum n e g o t i a venimus.* LXXXV, 9. *Qui p e r a m b i t i o n e m probos sese simulavere.* Fragm. Hist. Inc. 65. *Multa primo p e r i g n o b i l i t a t e m, deinde p e r i n v i d i a m scriptorum parum celebrata sunt.* — De dictione *signa canunt* exposuimus ad Catil. c. LIX, 1. Ceterum interpretes h. l. *canere* et sequentes infinitivos ex *iubet* verbo pendere censent, quod nobis secus videtur. Nam primum vix dici potest *i u b e o n e hoc q u i d e m fieri;* quare si auctor haec ex *iubere* apta esse voluisset, aut *ne — quidem* particulis omissis dicendum fuisset *signa etiam — s i l e r e,* aut retentis illis *n e signa q u i d e m p e r m i s i t canere.* Tum ipsa collocatio verbi *iubere* in clausula primae enunciationis positi talis est, ut non commode possit ad sequentia trahi. Denique totius loci ingenium *descriptionem* potius aut narrationem, quam *iussum* prodit, eandemque rem testatur etiam *solebant* verbum; ac quamquam *res narratae* iussu Marii fiebant, tamen *verba* non pendent ex praegresso

paullo ante somno captis, de improviso vigiles, item cohortium, turmarum, legionum tubicines simul omnes signa canere, milites clamorem tollere atque portis erumpere. Mauri atque Gaetuli, ignoto et hor- 2

iubet. Quare sublatis commatis, quae Gerlachius et Faber post *iubet* et *canere* posuerunt, interpunctionem ita instituimus, ut haec verba structurà cum antecedentibus non cohaerere appareat. — *Lux* i. e. dies; v. ad XXI, 2. — *Ubi* eodem modo cum imperfecto coniunctum, ut *postquam*, de quo dictum ad c. XIII, 5. — *Defessus* explic. ad c. LIII, 5. — *Vigiles* Cortius egregia coniectura scripsit pro inepto *vectigales*, quod in omnibus codd. est. Langius, qui istam coniecturam sibi non satisfacere dicit, quia vigiles signa canere non soliti essent, non legisse videtur, quae Cortius monuit: „Quamquam illi alioquin non concinerent, si in hostem eundum esset, hic tamen strepitus caussa Marius eos tubicinibus adiunxit.“ Quid Muellerum autem permoverit, ut spreta Cortii emendatione ipse *vigilias* scripserit, equidem non assequor; nisi omni acumine ista mutatio destituitur. — *Cohortes* Faber et h. l. et omnibus aliis ubi simul *legiones* memorantur, perperam de *sociorum* auxiliis explicat, cuius rei ne minimum quidem indicium in Sallustii verbis deprehenditur. Cohortes enim aeque ac turmae (v. ad c. XXXVIII, 5. coll. c. C, 4.) *partes* sunt legionum, ac propterea diserte memorantur, quia singulis peculiares erant tubicines, ab iis diversi, qui universae legioni signa darent. Quorum quamquam ministeria varia essent, tamen Marius in hoc tempore eos cunctos simul, additis etiam vigilibus, canere voluit. Non magis Fabri interpretatio valet de Iug. XLVI, 7. et de Tacit. Ann. III, 33, 3. *Praesedisse nuper feminam exercitio cohortium, decursu legionum.* Nam quid probat ibi cohortes sociorum fuisse? praesertim quum *decursio* cohortium esse nequeat. Nullo igitur Romanorum ac sociorum discrimine significato sensus potius est: praesedisse feminam tum *minoribus exercitiis*, quibus singulae cohortes utebantur, tum etiam *maioribus*, quae universis legionibus destinatae erant. — Pro *signa canere* Weisius ex corruptis edd. scripsit *tuba canere*, quemadmodum etiam in aliquot codd. exstat. Fontem depravationis cognoscas ex Acad. et Paris. b., qui habent *signa tuba canere.* — *Portis*, quod in paucissimis codd. deest, Langius uncinis inclusit, parum idonea ratione usus, in tali rerum condicione tamque brevi tempore vallum cum portis exstrui

ribili sonitu repente exciti, neque fugere, neque arma capere, neque omnino facere aut providere quicquam
3 poterant, ita cunctos strepitu, clamore, nullo subveniente, nostris instantibus, tumultu, terrore formido quasi vecordia ceperat. Denique omnes fusi fugati-

non potuisse. Sed munita fuisse castra in colle posita non solum clare intelligitur ex c. XCVIII, 3., verum etiam consentaneum est mori militiae Romanae. Propinquo enim hoste castra, etiam in singulas noctes facta, nunquam non iusto modo muniebantur, cf. c. C, 4. portae autem haud negligenda castrorum pars fuere, v. Creuzeri Antiqq. Rom. §. 249. p. 385 sq. ed. II. — Post *erumpere* in multis codd. additum est *iubet*, quod per se non est incommodum quidem, sed non necessarium; nam quamquam haec iussu Marii fiebant, tamen, quia hoc per se intelligitur, sufficiebat ipsas actiones per infinitivos historicos commemorare. Ut autem non perspicitur, si *iubet* a Sallustio scriptum fuisset, quid librarios ad omittendum impellere potuerit, ita patet ex satis antiquo lapsu cod. Paris. z., in quo *erupere* legitur, *iubet* non in textu fuisse. Errare autem eos, qui *iubet* non receperunt, sed ex superioribus huc trahendum censent, iam ante monuimus.

§. 2. *Providere quicquam*] i. e. ante parare atque instituere, quo futura mala avertantur, vel simpliciter *cavere*. cf. Liv. XXV, 39, 4. *Hostes simul ignis, clamor, caedes velut alienatos sensibus nec audire, nec providere quicquam sinunt.* v. Cortium ad Cic. Epp. ad Famm. VI, 11, 6. *Quae sunt in fortuna, temporibus regentur et consiliis nostris providebuntur.* Gronov. ad Liv. XXXVI, 17, 12. Ruhnken. ad Ter. Andr. I, 3, 3. Forcellini Lex. h. v. Tom. III. p. 536. ed. Germ. Apud Tacitum frequenter hoc sensu legitur *provisa*, de quo v. Boetticheri Lex. Tac. p. 392. — *Tumultu, terrore formido quasi vecordia ceperat.* Ita Cortius recte edidit, ut scriptum exstat in Vin. 2. Fabric. 2. Guelf. 7. Palat. 3. Tur. 1. m. sec. Berol. 2. Inverso ordine in Vrat. 2. Guelf. 2. 3. et Putschii cod. legitur *formidine terror q. v. c.*; in ceteris plurimis est *terrore*, *formidine*, quod Weisius recepit, aut *formidine*, *terrore*, quae depravata esse facile vides. Nam *quasi* particula ostendit *vecordiam* comparari alii perturbationi animi, vecordiae simili, sed paullo minori tamen, eodemque modo iam supra locutus est auctor c. LXXII, 2. ubi v. *Formidine* autem nullo pacto cum

que, arma et signa militaria pleraque capta, pluresque eo proelio quam omnibus superioribus interempti; nam somno et metu insolito impedita fuga.

C. Dein Marius, uti coeperat, in hiberna proficiscitur, quae propter commeatum in oppidis mari-

tumultu et *terrore* coniungi posse eo patet, quod his vocabulis *rerum* status et condicio designatur, illa voce *animi affectio* exprimitur, tumultu et terrore effecta.

C. §. 1. *in hiberna proficiscitur, quae*] Ita scriptum exstat in Martin. BPubl. Reg. Laud. 1. Palat. 9. 10. 11. 12. Leid. A. C. D. F. G. H. I. K. L. N. Erl. Bas. 4. Misn. et Berol. 1. In ceteris plurimis non solum *proficiscitur*, sed etiam *quae* deest, quae voces iam mature fortuito omissae alias rursus discrepantias scripturae genuere. Ita in Palat. 6. *proficiscitur* est inter versus, in Pal. 7. ante *in hiberna*; in Bas. autem 1. Pembroch., nonnullis Cortii, Paris. c. et x. z. manu sec. *in hiberna it*; in Mark. Γ. *it in hiberna*; in aliis *iter in hiberna* vel *in hiberna iter*, quae omnia inde orta sunt, quod scribae, nullum verbum adesse videntes et sine eo rectam structuram inire nequeuntes, defectum orationis explere studuerunt. Cortius igitur et Gerlachius in his discrepantiis satis caussae esse putarunt, ut *proficiscitur* tanquam spurium abiicerent; sed quo iure istud verbum omiserint, *quae* retinuerint, non dixerunt. Praeterea cauto homini vix persuaserit Cortius exemplis ab ipso allatis, *eundi* vocabulum recte omitti ab historicis, proba quidem oratione usis; nam quae vel non emendate scripta sunt (Liv. XXVIII, 21, 1.), vel familiari nituntur consuetudine dicendi (Plin. Epp. VI, 20.), vel ex poetica dictione sunt repetenda (Virg. Aen. IX, 51.), vel a serioribus usurpata (Flor. III, 6, 12. 10, 18.), parum ob rem sunt. Sed quod gravissimum est, *proficiscitur* paene necessario requiritur, quo lectorum animus iam hic ad *itineris* cogitationem advertatur, *quod quanta prudentia a Mario factum sit, sequentibus data opera exponitur.* Nimis imperite autem Bipp. *proficiscitur* omisso, *in hiberna* ex *incedere* pendere volunt. — *Propter commeatum* i. e. *eo, ut commeatus copiam haberet. Propter* enim pariter ut *ob* particula, de qua v. ad c. LXXXIX, 2., non solum caussam designat, qua aliquid effectum est, sed etiam *finem* et *consilium*, quod quis consequi studet. cf. Cic. Epp. ad Attic. VII, 5, in. *Tironem, etsi mirabiles utilitates mihi praebet, quum valet, ta-*

tumis agere decreverat; neque tamen victoria socors aut insolens factus; sed pariter atque in conspectu
2 hostium quadrato agmine incedere. Sulla cum equitatu apud dextumos, in sinistra A. Manlius cum funditoribus et sagittariis, praeterea cohortis Ligurum

men propter humanitatem et modestiam malo salvum, quam propter usum meum, i. e. *eo, ut illius usum habere possim.* Iustin. XI, 7, 4. *Urbis potiundae non propter praedam cupido eum cepit.* — Verba *victoria socors* Cortius inverso ordine exhibuit, id factum dicens *ex more Crispi;* quamquam iste mos non plurium librorum auctoritate, quam cod. Berger. et Guelf. 3. comprobatur. — Idem ex paucis libris pro *pariter atque in* soloece scripsit *par. ac in*, quod Gerlachio in ed. mai. placuit. V. ad c. LXXXV, 12. — *Quadrato agmine* i. e. exercitu ita instructo, ut impedimentis in medium collatis (v. Serv. ad Virg. Aen. XII, 121.) non solum primum et postremum agmen, sed etiam utrumque latus subito hostium impetui non pateret. Tale agmen Sallustius supra c. XLVI, 6. *munitum* dixit, accurateque descripsit, ut pateret ita fuisse comparatum, ut *quacunque accederent hostes, propulsarentur.* Istius autem ordinis non in pugna usum fuisse, sed *itineris* tutandi caussa esse institutum, quum ipsi scriptorum loci ostendunt, tum patet ex potestate *agmen* vocabuli; cf. Herzog. ad Caes. B. G. VIII, 8, extr. Davis. ad Auct. B. Alexandr. c. 43, 3. Senec. Ep. LIX. *Movit me imago ab illo posita, ire quadrato agmine exercitum, ubi hostis ab omni parte suspectus est, pugnae paratum.* v. Nitschii Antiqq. Rom. Tom. II. p. 1491. ed. III. Creuzeri Antiqq. Rom. §. 255. p. 391. ed. II.

§. 2. *apud dextumos*] Forma insolentior *dextumos* in caussa fuit, cur scribae in nonnullis codd. darent *dextros*, in aliis *extremos*, Wassius autem coniiceret *extimos*, ut in Tur. 1. conspicitur inter versus. Sed vulgatam praeter codicum plurimorum consensum tuetur Prisciani testimonium, qui III, 3, 19. ed. Kr. de vocabulis *dextimus* et *sinistimus* agens nostrum locum laudat. cf. Nonium II, 198. et Festum p. 56. cum Lindemanni annotat. p. 406. — De ratione *cum* particulae iam diximus ad c. XLIX, 1. Cave enim coniungas verba *cum equitatu curabat*, quasi equitatui quaedam consortio curandi cum Sulla fuerit, neve vernacula vertas *Sulla befehligte mit der Reiterei auf der rechten Seite.* Sensus

curabat; primos et extremos cum expeditis manipulis tribunos locaverat. Perfugae, minume cari et re- 3
gionum scientissumi, hostium iter explorabant. Simul consul, quasi nullo imposito, omnia providere, apud omnis adesse, laudare, increpare merentis. Ipse ar- 4

est potius *Sulla mit der Reiterei* (i. e. cui equitatus erat datus) *befehligte auf d. rechten Seite*, scil. ubi equitatus collocatus erat. Sed praeter *cum* praepositionem etiam *curabat* verbum interpretes male habuit, quippe non videntes singula periodi enunciata ex eo pendere. Bipontini enim et Langius post *sagittariis* supplendum censent *erat*, illique adeo semicolo priora ab sequentibus disiunxerunt; Weisius autem, ut structurae *curabat* verbi consuleret, multo foedius ex corruptis edd. scripsit *praet. cohorte Lig. curabat*, quasi *curare cum equitatu, cum funditoribus, cum cohorte* dicatur! Tenendum potius, quum duplicem in re militari usum habeat *curare*, ut aut *absolute* ponatur, adiuncta *loci* significatione (v. exempla ad Catil. LIX, 3. p. 316. collata), aut *accusativum* regat (cf. Tacit. Annall. I, 31, 1. *Exercitum inferiorem A. Caecina curabat.* ib. VI, 30, 2. *Gaetulicus superioris Germaniae legiones curabat.* Liv. VII, 26, 10. *Iussus ab senatu bellum maritimum curare.*) utramque structuram hic coniunctam haberi, quod confusionis genus quam late pateat diximus ad Catil. V, 9. ad Iug. I, 2. p. 3. LXV, 2. — *Ligurum* in exercitu Romano iam supra mentio fuit c. XXXVIII, 8. ubi v. — Pro *manipulis* in Guelf. 1. Vin. 2. Inc. 2. et ed. Venet. a. 1470. exstat *maniplis*. Fortasse non male; v. ad c. VII, 1. p. 40. Ita certe pronunciasse Romanos intelligitur ex Ovidii Fastis III, 117 sq. *Pertica suspensos portabat longa maniplos, Unde maniplaris nomina miles habet.*

§. 3. *minume cari et*] Haec verba Pomponius Laetus tanquam spuria eiecerat, eumque editores antiquiores fere omnes, ex recentioribus Weisius secuti sunt. Sed quum omnes omnino codd. ea retineant, Gruterus et Cortius iure revocarunt. Sensus autem quum sit *non multum desiderari transfugas, neque magno in damno censeri, si pereant*, simul eo tecte significatur negotium periculi plenissimum iis datum fuisse itineris explorandi. — *Imponere* absolute usurpatum illustravimus ad Catil. c. LI, 28. p. 254. Exemplis ibi laudatis hic addimus quae Faber contulit, Cic. p. Planc.

matus intentusque, item milites cogebat; neque secus, atque iter facere, castra munire, excubitum in porta cohortis ex legionibus, pro castris equites

c. 25, 62. *Sin emimus, quem villicum imponeremus.* Liv. VI, 18, 13. *Minore negotio, qui imperet patribus, imponetis, quam, qui resisterent imperantibus imposuistis.* XLII, 41, 14. *Euphranorem praefectum a me impositum occiderunt.* De absoluto verborum, quae dativum regunt, usu v. etiam ad c. I, 3. et XIV, 19. — *Merentis* non est *noxios*, sed ad utrumque verbum spectans significat *pro merito quemque aut laudatum esse aut increpitum*, ut iam Rivius recte vidit.

§. 4. *item — cogebat*] De vi et usu *item* particulae v. annotata ad Catil. c. XXVII, 2. Miro autem acumine Gerlachius supplendum censet *armatum intentumque*. Idem V. D. aniliter admodum nugatur de verbis *atque iter facere*, quae ut etiam tirones intelligere possent iam provisum est a Cortio, explicatione prodita „*eadem cura eademque cautione*, qua iter *faciebat*, etiam castra *muniebat*.“ In tam frequenti enim usu *infinitivi historici* (v. Indic.) apud Sallustium, nemo ex verbis *non secus atque* pendere hanc formam mirabitur, qui reputaverit auctorem priorem enunciationem non extulisse subordinatam alteri, ut grammatici loquuntur, sed *coordinatam*, re ipsa monente; nam profectionis in hiberna aeque pars fuit *iter facere*, atque *castra* (cotidie) *munire*; cf. ad c. XCIX, 1. Quare si dixisset *eodem modo et iter facere, et castra munire*, quis insolentiam dicendi quereretur? Sed in re clarissima alii aliter locum corruperunt. Inepte enim in Fabr. 1. Inc. 1. Vinar. 2. Berger. Struv. Vratisl. 1. 2. Eccard. Guelf. 10. 12. Tur. 1. Bas. 4. Bern. 1. 3. Leid. I. Paris. B. E. nonnullis Gruteri et Wassii, Berol. 2. Misn. et Goerlit. legitur *atque iter faceret*. Quasi vero castra *non in itinere faciendo* munita essent! Ineptius Bipontini ex coniectura dederunt *neque secus atque ii* (sc. milites) *iter facere*, (sc. pedibus) colo post *facere* posito. Sed longe ineptissime Weisius turpem, qua vilissima ed. Gryph. min. foedata est, glossam intulit *neque secus, atque si hostes adessent, iter facere; castra munire*, quas perversitates refellere non attinet. — *In porta*, quod paene omnes codd. tenent, Gerlachius recte revocavit. Olim enim edebatur *in portis*, quod in uno Guelf. 7. exstat, neque aliam ob caussam praelatum fuit, quam quod VV. DD. pluralem necessarium putarent. Sed *porta* collectivo

auxiliarios mittere, praeterea alios super vallum in munimentis locare; vigilias ipse circumire, non tam diffidentia, futurum, quae imperavisset, quam uti mi-

sensu intelligitur; v. ad c. LVII, 4. Eadem, ut priores editores, caussa permotus et praeterea falsa structura deceptus Cortius scripsit *in portas;* putavit enim has voces ex *mittere* verbo pendere, quae pariter ut verba *pro castris* ex supino *excubitum* apta sunt.

non tam diffidentia, futurum, quae imperavisset] *Tam* particula, quae non legitur in Sen. 1. Guelf. 1. 2. Leid. E. H. I. K. L. N., perperam a Cortio omissa est, cui Faber non satis caute assentitur, *non — quam* pro *non — sed* positum dicens, ut sententia sit: Marium *nihil prorsus de militum accurata obedientia dubitasse*, tantummodo eos exemplo suo alacriores reddere voluisse. Sed neque est periti ducis ita securum esse de suorum obedientia, neque omnino haec sententia potest vocibus *non — quam* declarari. Nam quum particulis *tam — quam* duae sententiae sibi plane aequentur (v. ad c. XXXI, 14. coll. Plaut. Capt. II, 2, 60. 61. 62. 66. 86. Cic. Epp. ad Attic. XIII, 20.), negatione *tam* voci addita hoc efficitur, ut sententiarum aequalitas tollatur, alterâ quasi elevatâ, alterâ pondere auctâ. cf. Cic. Epp. ad Attic. IX, 2. *Eundum igitur est, nec tam ut belli, quam ut fugae socii simus*, h. e. ut belli quidem aliquantulum, magis tamen ut fugae socii simus. Id. Topic. c. I, 2. *Ego te non tam vitandi laboris mei caussa, quam quod id tua interesse arbitrarer, ut eos per te ipse legeres hortatus sum.* in Verr. II, 34, 83. v. Meiner de Particc. Lat. p. 490. Sed si ex duabus sententiis compositis altera tota negatur, id Latine non significatur *non quam*, sed *non — sed* particulis; cf. Iug. XIV, 23. CII, 12. Cic. p. Arch. p. c. 4, 8. Id. Epp. ad Famm. I, 9, 30. VI, 7, 17. XII, 14, 19. Iustin. XI, 7, 4. Quae autem a VV. DD. afferuntur exempla, quibus probetur *non — quam* pro *non — sed* dici, depravata sunt omnia, ita quidem, ut bonorum librorum fide vel in priore membro scribendum sit *non tam*, vel in posteriore *quam* in *sed* mutandum. Nam apud Liv. XXV, 15, 9. *Attinium facile elici ad certamen rebantur posse, non militum, quos perpaucos habebat, fiducia, quam iuventutis Thurinae*, et multi codd. et edd. ante Gronovium recte habent *non tam*. ib. II, 56, 9. *Laetorius, Quandoquidem non facile loquor, inquit, quam quod locutus sum, praesto, crastino die adeste;* ubi duo Hearnii codd. veram scripturam *non tam* servarunt. ib. XXVI, 18, 3. *Nec tamen*

litibus exaequatus cum imperatore labos volentibus

quem mitterent satis constabat, *quam illud*, *ducem extraordinaria cura deligendum* esse, ubi pro *tamen* scribendum esse *tam* in promptu est, quae vix potest coniectura appellari, frequenti *tam* et *tamen* particularum confusione, v. Drakenborch. ad Liv. XXII, 59, 13. Ex altero genere est locus Livii XXVI, 31, 2. *Non quid ego fecerim in disquisitionem venit*, *quam quid isti pati debuerint*, ubi complures codd. veram scripturam *sed quid* tuentur. Depravatio autem eo orta est, quod, quum in Lovel. 1. et 4. esset *sed numquid*, inde in aliis factum est *nam quicquid*; ex *nam* autem rursus ortum *quam*. Iustin. XII, 8, 4. *Tandem orare* (sc. milites Alexandrum), *ut reliquias saltem suas paternis sepulchris reddat*, *quorum non studiis deficiatur*, *quam annis*, ubi reponenda edd. antiqq. lectio *sed annis*. Nostro igitur loco paucorum codd. *tam* non habentium scriptura neque Latina est, neque, si esset, commodum sensum praeberet. Haud dubie enim Sallustius dicere voluit, Marium sane *ob diffidentiam aliquam*, ut decet cautum ac strenuum imperatorem, vigilias ipsum circumisse, sed *multo magis ut exemplo suo milites excitaret*. — Statim post longe plurimi codd. habent *diffidentia futuri*, *quae imperavisset*, in qua soloeca structura defendenda nequicquam laborarunt interpretes et grammatici. Ad unum enim omnes, velut Cortius ad h. l., Perizonius ad Sanct. Min. II, 9. p. 268. ed. Bau., Ramshornius Gramm. Lat. §. 206. A. 4. a. p. 697. ed. I. id unice egunt, ut numeri singularis cum plurali coniunctionem defendant, non via et ratione, sed exemplis, et inter se diversis, et a nostro loco alienissimis, quae vel parum emendate in edd. leguntur, vel per se sana portentosam explicationem experta sunt, qualia tetigimus ad Catil. XVIII, 1. p. 85 sq. et ad LVI, 5. p. 297. Sed ut parumper concedamus dici posse *futuri*, *quae*, quod nullo modo licet, maiorem, quam *numeri* diversitas, insolentiam habet *participium* ex *diffidentia* aptum. Num putas unquam dictum fuisse, aut potuisse dici, ut hoc utar, *anxius sum diffidentia redituri eius*, *quem misi?* vel *spes amici venturi me fefellit?* In his et similibus ut necessario accusativus cum inf. requiritur, ita etiam nostro loco ex *diffidentiá* nihil aliud quam haec structura pendere potest. Cui quamquam facile satisfiat, si cum Muellero et Weisio scribas *futura*, *quae*, ut nonnulli codd. Gruteri habent, tamen, quia ita lectionis magna varietas nullo modo potest explicari, insolentius aliquid a Sallustio scriptum esse apparet. Verum igitur putamus quod in Guelf. 7. et

esset. Et sane Marius illoque aliisque temporibus

11. exstat *futurum*, *quae*. Inde enim numeri aequandi caussa in nonnullis Palatt. et Barb. 5. factum *futura quae*, in Guelf. 3. *futurum quod*, in Struv. Inc. 1. Vrat. 3. Leid. B. N. Bas. 4. Paris. z. et nonnullis Palatt. *futurorum quae*, in Sen. 2. Heuss. *futurorum quod*, scilicet ex coniectura versui superscripta et temere intellecta, in Vin. 1. Bern. 1. et Berol. 2. *futuri quod*, denique in plurimis vulgatum illud *futuri quae*, quod haud dubie ab iis profectum est, qui pingui Minerva *futurum* cum proximo vocabulo *diffidentia* conciliare studerent, de sequentibus plane securi. Iam si quaeris, quo tandem modo *quae* ad singularem infinitivi formam referri possit, pro nobis respondeat Gellius, qui, quum libro I, 7. retulisset, vitiosum nonnullis visum esse, quod apud Ciceronem in Verrem (V, 65, 167.) legatur: *Homines quocumque venerint hanc sibi rem praesidio sperant futurum*, doctum amicum inducit, illos vituperatores redarguentem, qui: „*Futurum*, inquit, non refertur ad *rem*, sicut legentibus temere et incuriose videtur, neque pro participio positum est, sed verbum est *indefinitum*, quod Graeci appellant ἀπαρέμφατον; neque *numeris*, neque *generibus* praeserviens, sed liberum undique et impromiscuum est. Quali C. Gracchus verbo usus est in oratione, cuius titulus est *De Q. Popilio circum conciliabula*, in qua ita scriptum est: *Credo ego inimicos meos hoc dicturum. Inimicos*, inquit, *dicturum*, et non *dicturos*. Videturne ea ratione positum esse apud Gracchum *dicturum*, qua est apud Ciceronem *futurum?* sicut in Graeca oratione sine ulla vitii suspicione omnibus numeris generibusque sine discrimine attribuuntur huiuscemodi verba ποιήσειν, ἔσεσθαι, λέξειν, et similia. In Q. quoque Quadrigarii tertio Annali libro verba haec esse dixit: *Dum ii conciderentur, hostium copias ibi occupatas futurum* In duodevicesimo Annali eiusdem Quadrigarii principium libri sic scriptum: *Si pro tua bonitate et nostra voluntate tibi valetudo suppetit, est quod speremus deos bonis bene facturum*. Item in Valerii Antiatis quarto et vicesimo simili modo scriptum: *Si hae res divinae factae riteque perlitatae essent, haruspices dixerunt omnia ex sententia processurum esse.* Plautus etiam in Casina (III, 5, 51.) quum de puella loqueretur *occisurum* dixit, non *occisuram*, his verbis: *Etiam habet Casina gladium? Habet, sed duos Quibus altero te occisurum ait, altero villicum.* Item Laberius in Gemellis: *Non putavi*, inquit, *hoc eam facturum.* Non ergo isti omnes soloecismus quid esset ignoraverunt, sed *dicturum*, *futurum*,

Iugurthini belli pudore magis quam malo exercitum coercebat; quod multi per ambitionem fieri aiebant, pars quod a pueritia consuetam duritiam et alia, quae ceteri miserias vocant, voluptati habuisset; nisi

bene facturum, *occisurum*, *processurum*, *facturum* indefinito modo dixerunt, qui modus *neque in numeros*, *neque in personas*, *neque in genera*, *neque in tempora distrahitur*, *sed omnia isthaec una eademque declinatione complectitur.*" — His Gellii equidem non habeo quae adiiciam; nisi clarum est *futurum esse* prorsus ita ut *fore* esse usurpatum, ac Sallustium paullo antiquiorem dicendi morem secutum esse. Hunc morem Zumptius quoque ad Ciceronis l. I. p. 983. agnoscit, quamquam Ciceroni ipsi abiudicandum censet. — De verbis *uti militibus labos volentibus esset* v. ad c. LXXXIV, 3.

§. 5. *illoque aliisque*] Cortius, eoque auctore multi alii, scripserunt *illo et aliis*, ut legitur in Nazar. et Mark. *A.* Sed non est cur plurimorum codd. scripturam deseramus (v. ad c. X, 2. p. 51.), praesertim quum geminatam copulam in contextu fuisse eo quoque pateat, quod in Berg. Teg. Erl. Bas. 4. legitur *illo = que et aliis temp.* — *Iugurthini*, quod in nullo cod. deest, Cortius inconsulto omisit, quia calami lapsu in Academ. *Iugurtham* exaratum est. — *Pudori magis quam malo*, i. e. magis suo exemplo, *quod non sequi pudori esset* militibus, quam *poena*. cf. Caes. B. G. I, 40, 14. *Dixit se castra moturum, ut quamprimum intellegere posset, utrum apud eos pudor atque officium, an timor valeret.* Terent. Adelph. I, 1, 32. *Pudore et liberalitate liberos Retinere satius esse credo, quam metu.* — *Malum* pro *poena* dictum illustrat Gronovius ad Senec. de Ira I, 16. *Idem delictum in duobus non eodem malo afficiet.* Terent. Adelph. I, 1, 44. *Malo coactus qui suum officium facit, Dum id rescitum iri credit, tantisper cavet.* Liv. II, 54, 10. *Malo domandam tribuniciam potestatem.* IV, 49, 13. *Auditis, Quirites, sicut servis malum minantem militibus.* cf. Ruhnken. ad Ter. Andr. II, 4, 20. et, quos locos Faber attulit, Cic. de Finn. II, 22, 71. in Verr. II, 59, 145. — *Pars* tantummodo exstat in cod. Bongars. Palat. 3. Tur. 1. nonnullis Cortii, Paris. b. c. x. z. et Berol. 2. In ceteris vocabulum deest, haud dubie propterea, quod librarii verbis sequentibus *ambitionem* illustrari putarent, non assecuti, *alteram* sententiam de Mario, labores omnes subeunte, afferri. Ceterum *ambitionem* h. l. spectare ad favorem

tamen respublica pariter ac saevissumo imperio bene atque decore gesta.

CI. Igitur quarto denique die haud longe ab oppido Cirta undique simul speculatores citi sese

militum conciliandum Cortius bene monuit, coll. c. LXXXVI, 3. XLV, 1. LXIV, 5. — De verbis *consuetam* — *habuisset* v. ad c. LXXXV, 7. — *Nisi tamen* particulas non referri ad verba proxime praecedentia, sed ad sententiam cogitatione supplendam, iam diximus ad c. XXIV, 5. coll. annotat. ad c. XCV, 3. Ita autem nexum sententiarum supplebis: *Incertum igitur, utri verius iudicaverint; nisi tamen hoc certum est, rempubl. — decore gestam esse.* — *Rempublicam bene gerere* quid esset quum nesciret Weisius, invitis omnibus codd. *publicam* delevit. Pessime. Illis enim verbis in universum significatur *rebus gestis bonum publicum* (v. ad c. XXV, 3.) *iuvare et augere.* cf. Brisson. de Formull. II. p. 192. ed. Bach. Cic. in Pison. c. 19, 25. *Senatus in consuetudinem venit, ut eos, qui bene rempublicam gesserint, novis honoribus afficiat.* ibid. c. 40, 97. *Scribere ad senatum a te bene rempublicam esse gestam non ausus es.* id. Philipp. XIV, 8, 24. *Supplicatio ob rempublicam pulcherrime gestam.* v. Drakenborch. ad Liv. XXXI, 48, 12. XLI, 28, 9. XLII, 9, 5. Plura contulit Gronovius ad VIII, 31, 2. — *Saevum imperium* h. l. non est *crudele*, sed *valde severum, durum, humanitate non lenitum;* cf. supra c. XLV, 1. et Ruhnken. ad Ter. Andr. V, 2, 27. Drakenborch. ad Liv. II, 44, 10.

CI. §. 1. *speculatores citi*] *Speculatores* sc. a Mario praemissi. — *Citi*, i. e. citato cursu, *cito*, ut Tur. 1. male habet a m. pr., adiectivo loco adverbii posito; v. ad c. XXXVIII, 1. Boetticher. Lex. Tacit. p. 37. §. 4. cf. Plaut. Amphitr. I, 1, 89. ib. V, 1, 59. Sueton. Tiber. c. XXXIII. Tit. c. V. Tacit. Hist. III, 47. Caes. B. G. I, 16, 5. — *Intellegitur*, quod Ramshornius Gramm. Lat. §. 168. B. 4. not. 2. p. 431. ed. I. recte observavit accusativum c. infin. regere, Faber contendit hic contra morem cum nominativo coniunctum esse; neque id sine exemplo est; cf. Cic. de Orat. II, 68, 243. *Hominum mores ita effinguntur, ut quales sint intelligantur.* Sed quid impedit, quominus *hostis* pro accus. plurali habeamus? Nimirum librariis eodem errore, quo Faber, deceptis, accusativi in *is* terminatio corruptrices eorum manus evasit. cf. ad Catil. I, 1. Iug. LXIV, 6. XC, 2.

2 ostendunt, qua re hostis adesse intelligitur. Sed quia divorsi redeuntes, alius ab alia parte atque omnes idem significabant, consul incertus, quonam modo aciem instrueret, nullo ordine commutato, ad-
3 vorsum omnia paratus ibidem operitur. Ita Iugurtham spes frustrata, qui copias in quattuor partis distribuerat, ratus ex omnibus aeque aliquos ab tergo

§. 2. et 3. *alius ab alia parte*] Haec verba, a Grutero inepte pro glossa habita, perspicuitati narrationis inservire non est dubium. Errant tamen, qui ad praecedentia *divorsi redeuntes* referunt, cui rei *atque* prorsus obstat. Quare ad *significabant* trahenda sunt, hoc sensu: quia d. r. *ex variis locis nunciabant* visa, et *quidem* omnes eadem. *Atque* enim ea vi positum, quam illustravimus ad c. XCII, 4. — Pro *ita* codd. pauci ac deteriores habent *igitur*, quod Weisius ex corruptis edd. recepit. — *Aeque* valde torsit interpretes. Ut antiquiores omittamus, Wassius interpretatur *facile, fere, prope;* Cortius coniungit *aeque a tergo*, explicans *gerade von hinten zu;* Bipontini esse volunt *certe;* Muellerus idem valere censet atque graecum *ἴσως;* qua sententia non plane reiecta Gerlachius in Commentt. p. 328. vocem ait magis respondere graecae particulae *ὅμως, tamen;* Gronovius vero corruptum putans *utique* legendum suasit, interpretatus *minimum, dumtaxat;* prorsus autem delendum iudicat Voigtlaenderus in Forcellini Lex. h. v. T. I. p. 93., utpote ex sequente voce *aliquos* ortum. Sed vere Handius de Particc. Lat. Vol. II. p. 198. „Omnia haec, inquit, mirabili audacia conficta sunt. Iugurtham sua spes fefellerat, dum Marius *in quadrati agminis statione* persistit; ipse enim copias in quattuor partes ita distribuerat, ut, ubicunque Marius processisset [quem putabat non quadrato agmine, sed exercitu *in unum coniuncto* ire], ex *omnibus his copiis aequo modo* paratum esset aliquibus, ut hostibus ab tergo venirent. Cohaerent igitur verba *ex omnibus aeque;* quod, si rem ad hostium impetum retuleris, idem valet, ac si dixisset, in quocumque hostium incessu." Per se igitur patet *aliquos* esse *unam* ex *quattuor* illis partibus.

§. 4. *hostes attigerant*] *Hostes*, quod vocabulum non est in cod. Bongars. Fabr. 1. 2. Med. 8. et Vatic. 1., Cortius temere eiecit. — Idem perverso iudicio ductus verba *ipse aliique* a scribis

hostibus venturos. Interim Sulla, quem primum 4
hostes attigerant, cohortatus suos, turmatim et quam
maxume confertis equis ipse aliique Mauros inva-
dunt, ceteri in loco manentes ab iaculis eminus emis-
sis corpora tegere, et si qui in manus venerant ob-
truncare. Dum eo modo equites proeliantur, Boc- 5
chus cum peditibus, quos Volux filius eius adduxe-

illata censet, prorsus inepte *invadunt* ita intelligendum esse praecipiens, quasi praecessisset *Sulla cum suis.* Alio modo peccavit Langius, qui verba *ipse aliique* interpretatur *ipse cum parte equitatus sui*, ut *ceteri* sint *ceterae turmae equitum;* quasi vero in hoc equestri proelio summa vi commisso Sulla *parte* tantum suorum usus sit, ceteros otiosos reliquerit. Non minus male Muellerus *aliique* intelligi vult eos, *qui proximi erant equitatui Sullae, ex agmine ipso;* cuius rei ne minimum quidem indicium in Sallustii verbis apparet. Quid quaeris? *aliique* sunt *praefecti equitum*, cum *ipso* duce Mauros invadentes. *Ceteri* autem intelliguntur tres ceterae partes quadrati agminis, quibus Manlius in sinistra parte, in primo et extremo agmine tribuni praeerant; cf. c. C, 2. Solos autem equites, et quidem *omnes* Sulla duce pugnasse, non tantum clarissime ostendunt sequentia *dum eo modo equites proeliantur* etc., sed ex eo quoque perspicitur, quod *ceteri corpora texisse* dicuntur. Quod quum scutorum ope fiebat, quibus pedites utebantur, *ceteri* non potuerunt *equites* esse. cf. Liv. XLII, 65, 7. *In orbem milites coegit, ut densatis scutis ab iactu sagittarum et iaculorum sese tuerentur*, ubi Dukerus contulit XXVIII, 2, 6. XXXII, 17, 13. — *In loco* sc. quem tenebant, i. e. suo. v. ad Cat. c. IX, 4, p. 49. et ad Iug. LII, 4. — *Ab iaculis tegere* non idem esse atque *contra iac. teg.*, sed defensionis potestatem, quae *ab* particula adiuvatur, a primaria *remotionis* notione esse repetendam, recte monuit Handius de Particc. Lat. Vol. I. p. 40. §. 4. cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 74, 9. not. 1. p. 361. ed. IV. — *In manus venerant* supra explicavimus ad c. LXXXIX, 3.

§. 5. *neque in priore pugna, in itinere morati, affuerant*] Haec verba a Bipp., Muellero et Gerlachio male in parenthesin coacta sunt, ignoratione usus loquendi. Nam ubi *duae* enunciationes secundariae per relativum primariae enunciationi annectendae

rat, neque in priore pugna, in itinere morati, affue-
6 rant, postremam Romanorum aciem invadunt. Tum Marius apud primos agebat, quod ibi Iugurtha cum plurimis erat. Dein Numida, cognito Bocchi adventu, clam cum paucis ad pedites convortit; ibi

sunt, saepe fit, ut loco alterius relativi demonstrativum, vel eodem casu, vel alio ponatur, cum relativo commutandum nobis, si constructionis ἀκριβείαν requirimus. v. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 159. 1. 2, f. not. p. 358. et Aug. Grotefendi Grammat. Lat. ampl. Vol. II. §. 285. p. 206. et §. 534. p. 439. cf. Cic. de Finn. II, 2, 5. *Finem definiebas id esse, quo omnia, quae recte fierent, referrentur, neque id ipsum usquam referretur*, pro *quodque ipsum nusquam* etc. id. Orat. c. 2, 9. *Ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quaedam, quam intuens in eaque defixus ad illius similitudinem artem et manum dirigebat*, i. e. *in quaque defixus.* Pluribus exemplis hunc usum illustravit Ellendtius ad Cic. Brut. c. 74, 258. *Omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domestica infuscaverat, recte loquebantur*, ubi *nec eos — infuscaverat* mutandum in *quosque — non infusc.* id. Epp. ad Attic. X, 16. *Cato, qui Siciliam tenere potuit, et si tenuisset, omnes boni ad eum se contulissent*, quod proprie dici debebat *ad quem omnes boni* etc. Plaut. Rud. II, 1, 2. *Qui pauperes sunt homines, miseri vivunt, Praesertim quibus nec quaestus est, nec didicere artem ullam*, i. e. *quique non didic.* Ter. Adelph. I, 2, 4. *Quid ille fecerit? Quem neque pudet Quicquam, nec metuit quemquam*, i. e. *quique non met.* Ita nostro loco *neque* (ii) *affuerant* dictum est pro eo, quod est *quique — non affuerant.* cf. etiam Kuehnerum ad Cic. Tuscc. V, 3, 8. p. 312., qui laudat Hermannum ad Viger. p. 708. et Ochsner. Eclog. Cic. p. 317. — *Prior pugna* est, quam narravit c. XCVII — XCIX. — De plurali *invadunt* ex verbis *Bocchus cum peditibus* apto diximus ad Cat. c. XLIII, 1. p. 197. cf. Iug. XXXVIII, 6. Fragm. Hist. III, 11, 6. Gerl. et v. Handium de Particc. Lat. Vol. II. p. 137 sq. §. 3.

§. 6. *agebat*] Multi codd. pro *agebat* tenent *erat*, nonnulli contra post *plurimis* pro *erat* habent *agebat*, pauci *instabat.* Sed vulgata, haud paucis codd. firmata, optime habet, neque male

Latine (nam apud Numantiam loqui didicerat) exclamat: nostros frustra pugnare; paullo ante Marium sua manu interfectum; simul gladium sanguine oblitum ostendere, quem in pugna satis impigre occiso pedite nostro cruentaverat. Quod ubi milites ac- 7

Cortius *agebat* verbo censet industriam ardoremque Marii describi.— *Primos* Langius pessime dicit esse Sullae *equitatum*, quem apud dextumos curasse patet ex c. C, 2. Intelligendi sunt *pedites*, in primo agmine constituti. — *Numida* i. e. Iugurtha; v. ad c. LXXXI, 3. Inepta est enim nonnullorum sententia, intelligendum esse *unum ex Numidis*; quippe non viderunt hoc sensu dicendum fuisse *quidam Numida*, ut c. XCIII, 2. — Ad quos autem *pedites* converterit Iugurtha, valde ambigitur ab interpretibus. Cortius enim et Faber *Bocchi* pedites intelligunt, Bipontini et Langius *Romanos*, in extrema acie cum his pugnantes; sed neutrum fieri potest. Iugurtha enim, apud *primos* cum Mario confligens, non poterat ad postremos pervenire, nisi dextram partem, ubi Sulla erat, aut sinistram, ubi Manlius curabat, praetergrediens; quod ut re ipsa impediebatur, ita, si factum esset, non potuisset a Sallustio verbo *convortit* significari. Quare pedites intelligendi sunt vel ipsius primae aciei, ubi Iugurtha erat, vel in ea sinistri lateris parte, quae primam aciem attingebat, versantes; utrum tamen Romani fuerint, an Numidae, vix certo potest ex verbis paullo obscurioribus erui. Ac Muellerus quidem *Numidas Iugurthae* cum A. Manlio pugnantes significari putat. Sed si reputaveris Iugurtham dolum de interfecto Mario finxisse, non tam ut *suos* erigeret, quam ut *Romanos* perturbaret, ac propter id ipsum *Latine* locutum (quid attinebat enim *Numidis Latine* dicere?), praeterea hanc narrationem continuo excipere verba *quod ubi milites* (*Romani*) *accepere*, fortasse mecum iudicabis ad *Romanos* se convertisse Iugurtham. *Clam* autem id fecisse videtur, ne Marius, quocum certaverat, si ipsum abeuntem conspiceret, sequeretur, dolumque praesentia sua eluderet. Sed iudicent acutiores, num recte impeditum locum intellexerimus. Gerlachius certe, ut solet in obscurioribus, haec omnia docto silentio transiit. — Pro *convortit* in Guelf. 4. est *se conv.*, Rem. 1. *convertitur;* v. ad Cat. VI, 7. — Pro *ostendere* Priscian. X, 7, 39. p. 501. ed. Kr., hunc locum memoriter laudans propter *oblitum*, habet *ostentans*.

cepere, magis atrocitate rei quam fide nunci terrentur, simulque barbari animos tollere, et in perculsos
8 Romanos acrius incedere. Iamque paullum ab fuga aberant, quum Sulla, profligatis iis, quos advorsum
9 ierat, rediens ab latere Mauris incurrit. Bocchus statim avortitur. At Iugurtha, dum sustentare suos et probe iam adeptam victoriam retinere cupit, circumventus ab equitibus, dextra, sinistra omnibus occisis, solus inter tela hostium vitabundus erumpit.

§. 7. et 8. *quam fide nunci*] i. e. non quod eum, qui Marium interfectum nunciabat, verum dixisse fideque dignum esse credebant, sed quod res ipsa, nulla auctoris ratione habita, vehementissime eos commovebat. — Quod deinceps narratur *simul barbaros animos sustulisse*, non eo factum, quod Iugurtham Latine loquentem intellexerint, ut Langio videtur, sed quod adversarios territos ac consternatos videbant. — *Romanos* Cortius invitis omnibus codd. suis delevit. Postea Gerlachius in Med. 1. 2. Vat. 4. 5. deesse reperit, eoque in Commentt. p. 329. delendum censet, in ed. novissima sententiae suae immemor. — *Quum* in apodosi positum illustravimus ad c. XII, 5. p. 64. — *Iis*, pro quo pauci codd. tenent *his*, Cortius praceunte Wassio eiecit, non satis reputans non semper quod possit fieri etiam fieri debere, quae res illi multorum errorum caussa exstitit. — De anastrophe praepositionis in verbis *quos a d v o r s u m* v. Zumptii Gramm. Lat. §. 65. 6. p. 264. ed. IV., qui tamen hunc usum paullo angustioribus finibus circumscripsit, ad solum relativum et quattuor particulas *ante*, *contra*, *inter* et *propter* revocans. cf. Ruddimann. Institt. Gramm. Vol. II. p. 335. et Ramshornii Gramm. Lat. §. 161. 3. p. 379 sq. Nep. Con. c. II, 2. *Hunc a d v e r s u s Pharnabazus habitus est imperator.* Plura contulerunt Daehnius ad Nep. Paus. c. IV, 4. Ruhnken. ad Vell. II, 91, 2. Aug. Matthias ad Cic. p. Mur. c. 4, 9. Beier. ad Off. I, 15, 49. p. 120. Goerenz. ad Legg. I, 21, 55. p. 89. — *Rediens* post *ierat*, quae vox ad praecedentia spectans perspicuitati haud parum inservit, temere a Cortio repugnantibus codd. eiecta est. Idem vulgatum ordinem verborum *ab latere Mauris* sine idonea codd. auctoritate, vix enim unus alterque assentitur, sic immutavit, ut *Mauris* primo loco

Atque interim Marius fugatis equitibus accurrit auxi- 10
lio suis, quos pelli iam acceperat. Denique hostes 11
iam undique fusi. Tum spectaculum horribile in campis patentibus; sequi, fugere, occidi, capi; equi atque viri afflicti, ac multi volneribus acceptis neque fugere posse, neque quietem pati, niti modo, ac statim concidere; postremo omnia, qua visus erat, constrata telis, armis, cadaveribus, et inter ea humus infecta sanguine.

poneret, pueriliter cavens, ne verbis *quos advorsum ierat, rediens ab latere Mauris* hexameter orationi inferretur; quod quale sit intelliges ex iis, quae diximus ad Catil. XIX, 5. coll. Frotscheri annot. ad Iug. V, 1. p. 29. et Noltenii Lex. Antibarb. p. 1800 sqq. *Mauris* tuentur longe plurimi codd; pauci ex Cortianis habent *Mauros*, quae constructio, quamquam recte habet (v. Tacit. Ann. I, 51, 3. II, 17, 1.), tamen non est cur hic vulgatae praeferatur. cf. Tacit. Ann. II, 16, 2. *Cherusci iuga insedere, uti proeliantibus Romanis desuper incurrerent.* Liv. XXII, 17, 6. *Primo attoniti constiterunt; deinde levi armaturae hostium incurrere.* id. XXVIII, 15, 3. *Peditum signa cornibus incurrerunt*, ubi plura comparavit Drakenborchius.

§. 9. et 10. *adeptam victoriam*] De passiva vi *adeptos* participii v. ad Cat. VII, 3. — Pro *dextra*, *sinistra* pauci codd. habent *d. sinistraque*, aut *d. et sinistra;* sed v. ad Cat. XI, 2. Iug. LX, 4. et LXXII, 2. — *Omnibus occisis*, sc. equitibus regiis, de quibus v. LIV, 4. — *Vitabundus* illustravimus ad c. XXXVIII, 1. — *Accurrit auxilio* vera est lectio, ante Cortium in edd. vulgata, et plurimis *optimisque* codd. firmata. Cortius scripsit *occurrit aux.*, ut est in Berg. Struv. Ecc. Guelf. 4. 6. 7. 10. 11. 12. Med. 5. 8. 9. Ven. 2. 4. Vat. 1. 3. 4. 5. Min. 2., quorum auctoritate permotus Gerlachius in Commentt. p. 329. probavit, sed, ut est mobili ingenio, in ed. min. rursus damnavit. Vix est autem quod moneam *accurrit* verbo multo aptius ardorem atque industriam Marii declarari, quam altero, quod Faber non satis circumspecte exemplis nonnullis defendere studet; nam loci Ciceronis p. Deiot. c. 14, 40. et Auctoris B. Afric. c. 18, 1. aliam explicandi rationem habent, apud Livium

CII. Post ea loci consul haud dubie iam victor pervenit in oppidum Cirtam, quo initio pro-
2 fectus intenderat. Eo post diem quintum, quam iterum barbari male pugnaverant, legati a Boccho veniunt, qui regis verbis ab Mario petivere, duos

autem XXXVI, 24, 4. scribendum est *concurrunt*, ut Drakenborchius recte vidit. — *Iam* post *hostes* Cortius exigua fide Guelf. 3. et Eccard. omisit. — Eadem levitate idem se gessit tum in delenda *in* praepositione ante *campis*, quae in Fabr. 1. 2. et Leid. M. deest, tum in eiicienda *atque* copula inter *equi* — *viri*, quam solus Guelf. 6. non habet. In summo enim ceterorum consensu asyndeton, de quo paullo ante ad §. 9. diximus, non admittendum est. — *Afflicti* explicavimus ad c. LX, 7. — *Niti*, non *ad incedendum*, ut Cortius vult, sed potius *ad surgendum*, ut Faber recte explicat. — Ceterum hanc caedis ac fugae hostium descriptionem non minore arte imitatus est Tacitus in Agric. c. XXXVII. *Tum vero patentibus locis grande et atrox spectaculum. Sequi, vulnerare, capere, atque eosdem, oblatis aliis, trucidare. Iam hostium, prout cuique ingenium erat, catervae armatorum paucioribus terga praestare; quidam inermes ultro ruere, ac se morti offerre. Passim arma et corpora, et laceri artus, et cruenta humus.*

CII. §. 1. et 2. *Post ea loci*] De usu et ratione huius dictionis v. ad c. LXIII, 6. Recte autem Faber *post ea* divisim scripsit; quod cur probabile nobis videatur, ibidem diximus. — *Regis verbis* explic. ad c. XXI, 4. p. 135 sq. — Rationem *petivere* perfecti illustravimus ad Catil. c. XVII, 2. et XXXIX, 5. — *Duos* omnes tenent codices; Cortius scripsit *duo*, quod non vidit, sed suspicatur tantummodo in Fabr. 1. exstare; v. ad XXI, 4. et XXIII, 2. — Idem male edidit *de se* pro *de suo*, quod paene omnes codd. tuentur; nam solus Bas. 1. in textu habet *de se*, inter versus autem *de suo*, contra Paris. b. z. veram lectionem ostendunt a m. pr., *de se* a m. sec. traxerunt, quod etiam Gerlachius in ed. maiore (nam in min. ad verum rediens de se ipso descivit), et Faber receperunt. Quod hic autem *suo* incommodum sensum habere dicit, concedo, si de Boccho intelligendum putavit. Sed *suo* haud dubie ad *Marium* pertinet, cuius aeque magni, atque populi Romani intererat, Bocchum a societate Iugurthae avocari, eaque caussa plurimum valebat, ut statim Bocchi rogatis satisfaceret. — *De* ante *populi*

quam fidissumos ad eum mitteret; velle de suo et de populi Romani commodo cum is disserere. Ille 3 statim L. Sullam et A. Manlium ire iubet; qui quamquam acciti ibant, tamen placuit verba apud regem facere, uti ingenium aut avorsum flecterent,

non legitur in Tur. 1. Misn.; quam male, intelliges ex annotatione ad Catil. c. XLIX, 1. p. 226. et ad Iug. c. XIII, 3. — *Cum is* exhibet Eccard. Guelf. 6. Misn., c. *iis* Paris. z., ceteri *cum his*, quod Gerlachius in utraque ed. recepit. De *is* pro *iis* v. supra ad c. XVII, 2. p. 101.

§. 3 et 4. *Ille*] De usu huius pronominis v. annotata ad Catil. c. XLV, 2. p. 205. et ad Iug. c. LIX, 3. — Verba *quamquam acciti ibant* pessime accipit Weisius, annotans: *sc. ab rege, ita ut supervacaneum videretur, regi pacem suadere.* Nimirum legati, quamquam acciti, verba faciebant apud regem, quia ita postulabat maiestas populi Romani, vel potius, quia mos erat Romanis ubique dominos agere omnibusque regibus quid ipsi fieri vellent praescribere. — Ad *placuit* non supplendum est *iis*, sed *Mario*, cuius arbitrio haec gerebantur. Inde per se patet, quum accusativus subiecti desit, quo *legati* verba facturi significentur, proprie non dici debuisse *qui q. a. ibant, tamen placuit* etc., sed *quos, q. a. ib., t. plac.* Sed omisso in enunciatione secundaria demonstrativo pronomine, quippe quod in *ibant* verbo lateat, relativum, quod ad primariam enunciationem pertinere debebat, per attractionem eo casu, quem demonstrativum poscebat, positum est, quod structurae genus uberius illustravimus ad c. XCIII, 7. — Verba *uti ingenium aut aversum flecterent*, hoc ordine scripsimus, quo exstant in compluribus codd. Gruteri, fortasse etiam Wassii, omnibus Leidd. excepto K. et M., et, si Cortius omnes suos inspexit, in Rem. 1. 2. Guelf. 8. 9. 10. 11. 12. Sen. 2. Heuss. Acad. Vrat. 1. 3. In ceteris haec varie turbata sunt, quae caussa fuit, cur Cortius, quem omnes secuti sunt, ex paucis Rivii codd. ederet *ingenium aut avorsum uti flecterent*, opinatus omnes discrepantias ex insolito particulae loco prodiisse; quod multum a vero abhorret. Turbarum enim fons hic est, quod *uti* iam mature casu excidit; deest enim in Fabric. 1. 2. Bas. 1. Teg. Struv. Vin. 2. Sen. 1. Vratisl. 2. Eccard. Guelf. 1. 2. 4. 6. Tur. 1. Paris. b. c. x. z. nonnullis Palatt. et Italis. Tum scribae, quum viderent finali particula opus esse, *ut* versui superscri-

4 aut cupidum pacis vehementius accenderent. Itaque Sulla, cuius facundiae, non aetati a Manlio concessum, pauca verba huiuscemodi locutus:

5 Rex Bocche, magna nobis laetitia est, quum

pserunt, quemadmodum conspicitur in Goerlit., quod postea in textum illatum in Berol. 1. 2. et ed. Venet. a. 1470. ante *avorsum*, in codd. Rivii post *avorsum* locum accepit. Alii defectum orationis non *ut*, sed *quo* vocula sarserunt, velut in Misn. Leid K. Erl. et Flor. 19.; alii barbara aetatis suae latinitate scripserunt *quod ing.* etc. velut in Ven. 1. Taurin. Eichh. For. 24.; denique in Leid. M. est *qui ing.* etc. Ex quibus omnibus patet, opinor, Cortii et reliquorum editorum scripturam aeque falsam esse, atque ceteras discrepantias. — Pro *avorsum* pauci codd. tenent *advorsum*, facili quidem et frequenti lapsu (v. ad XCIII, 1.), sed sensu non aeque bono propter *flectitur;* nam licet utrumque de re *inimica* dicatur, tamen *adversa* impetu contra facto superantur, *aversa* vero arte et lenitate circumaguntur et quasi in rectam viam reducuntur, quamquam non ubique ad hanc notionem respicitur. Perperam autem Langius et Iaumannus *avorsum* explicant *a pace*, i. e. *paci contrarium.* Nam *avors. ing.* in universum est *inimicum, alienatum, infestum;* cf. Cic. Epp. ad Attic. XI, 5, extr. *Quintus aversissimo a me animo fuit.* Liv. XXIV, 26, 10. *Aversis auribus animisque quosdam cernebat.* Tacit. Ann. XIV, 26, 1. *Quos aversos animis cognoverat.* v. Drakenborch. ad Liv. II, 31, 6. et ad VII, 3, 2. Ceterum *aut* geminatum ad praedicati, non ad adiectivorum oppositionem spectat; *avorsum* enim et *cupidum* vocabula vim habent enunciationum condicionalium, hoc sensu: uti ing. aut, *si avorsum esset,* flecterent, aut, *si cupidum p. esset*, veh. accenderent; cf. c. XCVII, 3. — *Facundia* quid sit intelliges ex annotatis ad c. LXXXV, 26. Sullam auctor iam supra c. XCV, 3. dixit *facundum.* — De *concedere* verbo v. ad c. XI, 4. p. 58.

§. 5. *Rex Bocche*] Orationem apud aliquem habitam a vocativo, quo is appelletur, incipere, non plane est ex usu Latinorum, ut Faber recte observavit, coll. Iug. XIV, 1. Sed idem bene vidit, non sine maiore aliqua dignitatis et honoris significatione fieri, ut nomen eius, quem quis alloquitur, toti orationi praemittatur. Neque aliam ob caussam hic *rex* vocabulum ante ipsum nomen viri collocatum est; v. ad c. XIX. 7. p. 125. — *Est* post *laetitia* non

te talem virum di monuere, uti aliquando pacem quam bellum malles, neu te optumum cum pessumo omnium Iugurtha miscendo commaculares, simul nobis demeres acerbam necessitudinem, pariter te er-

habetur in Fabr. 1. et Flor. 1. Delevit Cortius, probante Gerlachio in Comment. p. 329., non item in ed. min. — *Quum* Faber pro *quod* positum censet, indicativum legitimum dicens, quia laetitia ad *caussam* in *facta re* positam referatur. Utrumque falsum. In tali enim sententia non *quum*, sed *quod* usurpatur, ut diximus ad c. LXXX, 6., neque unquam *quum*, ubi *caussam* significat, cum indicativo construitur, frustraque Faber, ut hoc probet, ad Ramshornii Gramm. Lat. §. 194, 2. not. p. 613. ed. I. remittit, ubi nihil est, quod ad rem faciat. Tenendum est potius *tempóris* potestatem, quam *quum* particula *indicativo* iuncta semper habet, et hic, et omnibus aliis locis, ubi pro *quod* positam dicunt, integram manere, eamque ita tantum *caussae* significationem attingere, quatenus utroque modo ad aliquam actionem, quae vel *praecessit* alteram, vel *eodem tempore* continetur, respicitur, qui respiciendi modus ita comparatus est, ut coniunctivo posito *internus* nexus inter praecedentem caussam et effectum sequentem declaretur, indicativo *externa* tantum *temporis* diversi ratio indicetur. Ita nostro loco *laetitia* a monito deorum non tanquam *a caussa* repetitur, sed istud monitum simpliciter dicitur laetitiam *praecessisse*, quo fit, ut *quum* hic idem fere valeat atque *postquam* sive *ex quo*, aliis autem locis ad vim *quando* vocis, de quo infra §. 9. dicimus, accedat. cf. Cic. Epp. ad Famm. IX, 14, 6. *Gratulor tibi, q u u m tantum v a l e s apud Dolabellam*, i. e. *postquam id effectum est, ut tantum valeas*, gratulor tibi. ibid. XIII, 24, 3. *Tibi gratias ago, q u u m tantum litterae meae p o t u e r u n t.* ibid. VII, 28, 2. *Vidisse mihi multum videris, q u u m te in Graeciam c o n t u l i s t i.* ibid. XVI, 12, 12. *Tu, q u u m eo tempore mecum esse non p o t u i s t i, quo ego operam desideravi tuam, cave festines.* de Finn. III, 2, 9. *Praeclare facis, q u u m et eorum memoriam t e n e s, — et puerum d i l i g i s;* ubi memoria hominum puerique amor cogitatur ut *praecedens*, cui subiicitur laudatio tanquam *sequens*. Plaut. Rud. IV, 8, 6. *Quid? patri etiam gratulabor, q u u m illam i n v e n i t?* Poen. I, 2, 82. *O multa tibi dent bona, q u u m mihi hoc o b t u l i s t i tam lepidum spectaculum.* Ter. Heaut. IV, 8, 1. *Multo omnium me nunc fortunatissimum*

6 rantem et illum sceleratissumum persequi. Ad hoc populo Romano iam a principio melius visum, amicos quam servos quaerere; tutiusque rati, volentibus
7 quam coactis imperitare. Tibi vero nulla opportu-

factum puto esse, gnate, quum te intelligo resipisse. Plura huius generis Gronovius collegit ad Liv. XXXIX, 12, 7., quibus locis omnibus *quum* caussae vim non habet. v. Aug. Grotefendi Gramm. Lat. schol. p. 344. §. 421. not. 1, 3. et imprimis p. 317. §. 393. not. 3. — *Talem*, v. ad c. X, 8. p. 56. — *Aliquando* cum vi pro *tandem aliquando* dictum illustravimus ad c. LXII, 1. — De *simul* particula egimus ad Cat. XIX, 2. — *Persequi*, quod Cortius cum aliis vult pro gerundio *persequendi* positum esse, pendet ex coniunctis verbis *demeres necessitatem* i. e. *non cogeres;* v. ad Cat. XXX, 5. p. 139. Iug. LXXXIX, 3.

§. 6. *iam a principio*] In plerisque codd. et edd. post *principio* adiicitur vox *inopi*, quam non dubitavimus tanquam turpem depravationem eiicere, quamvis Gerlachius in Commentt. p. 329. tueatur, qui mirifico acumine „*inopi* inquit, quo insolentius, eo verius“!? Sed veri non capax V. D. non cogitavit ineptum esse, *inopem* populum *servos quaerere*, cui propter res angustas vix amici sint; ineptum etiam, Sullam magniloquentiae Romanae adeo oblitum esse, ut Boccho, quem vel maxime opinione Romanae magnitudinis et potentiae implere studet, *inopem* fuisse populum Romanum narret. Praeterea quum *inopi* arctissimo nexu coeat cum verbis *iam a principio*, ne efficitur quidem ea, quam Gerlachius vult, sententia, *olim* tantum *inopem fuisse* populum Romanum; sed hoc dicitur, *et olim fuisse, et etiamtum esse inopem* (v. ad c. XXIX, 2. p. 164 sq.), quod longe est ineptissimum. Quare certum est veram lectionem exhibere eos codices, in quibus *inopi* deest; sunt autem hi, Guelf. 1. 3. 4. Fabr. 2., aliquot Manutii, Palat. 4. Arondel. Tur. 1. Goerl., quattuor a Sellingio collati (v. eius Lectt. Sall. p. 34.), et Paris. z. a m. pr. Nisi autem statuas *inopi* ab insulso homine in Sallustii verba esse illatum, probabilius videtur ex male repetitis syllabis praecedentis vocabuli *principio* ortum esse, ut Faber censet, quam ex *imperi* vocabulo, quod Sellingius l. l. coniicit a librariis additum compendioque *impi* scriptum facile in *inopi* abiisse; quae coniectura, quamquam valde acuta, tamen ne minimo quidem codd. auxilio sustentatur. Utcunque est igitur, te-

nior nostra amicitia; primum, quod procul absumus, in quo offensae minimum, gratia par, ac si prope adessemus; dein, quod parentis abunde habemus, amicorum neque nobis neque cuiquam omnium satis

mere certe Gerlachius vulgatam retinuit, temere Cortius *a principio* et *melius* verba delevit, *inopi* servavit, temere Bipontini *inopi melius* in *reipublicae* mutarunt. — *Que* copulam *tutius* comparativo additam non habet Inc. 2. Guelf. 7. Goerl., horumque fide delevit Cortius, non assecutus enunciationes, quibus antecedentium ratio redditur, saepissime per copulam prioribus annecti; v. annotata ad Cat. XIX, 2. et ad Iug. II, 3. p. 11. Gerlachius, in ed. mai. Cortium secutus, in Commentt. p. 329. id male factum profitetur; nihilominus in ed. novissima, quasi sibi illudens, ad falsam scripturam redit. Cortii auctoritate deceptus etiam Aug. Grotefendus in Gramm. Lat. ampl. Vol. II. p. 354. §. 444. not. *rati*, quod verbum finitum est, pro participio habet, per negligentiam scriptoris sive per anacoluthiam quandam ad nomen dativo positum relato. — De *rati* plurali ad vocem *populo* spectante v. ad c. XV, 1. p. 93, coll. XCV. 1. — *Volentibus* eodem modo respondet *coactis*, ut supra ad c. XIII, 2. p. 66. *voluntate* et *vi* opponi ostendimus.

§. 7. *quod procul*] Pro *quod* nonnulli codd. Cortii, Bas. 1. Bern. 3. 4. Paris. b. Goerl. Misn. Berol. 1. et Taurin. habent *quia pr.*, pariterque statim post pro *dein quod* in Vat. A. Bas. 1. Bern. 4. Paris. b. z. Berol. 1. Goerl. et Misn. est *dein quia*; sed vulgatam non esse sollicitandam probant annotata ad c. LXXX, 6. — *Parentis* expl. supra ad c. III, 2. p. 16. — *Abunde* Cortius contendit positum esse ut nomen, quod verum esset, si genitivum regeret. Hic adverbium est, quod vernacula reddas *in überflüssigem Masse*. cf. Hand. de Particc. Lat. Vol. I. p. 72. Fragm. Historr. III, 22, 26. *Cuncta mutastis, abunde libertatem rati, quia tergis abstinetur.* De pari usu *satis* vocabuli disputavit R. Klotzius in Iahnii Novis Annall. Phil. et Paed. a. 1833. Vol. VIII. Fasc. I. p. 16. Auct. ad Herenn. I, 1, 1. *Etsi vix satis otium studio suppeditare possumus.* Cic. Epp. ad Attic. XII, 15. *Si satis consilium quadam de re haberem.* — *Fuit* post *satis* in Struv. Vrat. 2. Eccard. et Guelf. 7. commutatum reperitur cum *est* verbo, plane deest autem in Guelf. 4. et Neap. 4., qua exigua auctoritate Cortius delevit, minus etiam, quam illi scribae, qui *est* substituerunt,

8 fuit. Atque hoc utinam a principio tibi placuisset! profecto ex populo Romano ad hoc tempus multo plura bona accepisses, quam mala perpessus es. Sed

sensum assecutus. Recte enim isti viderunt amicorum laudem haud commode ad praeteritum tempus referri, sed rei gravitatem postulare, ut Sulla *praesentem* eorum usum extollat. Et sane ita est. Sed quoniam de Romanis ipsis loquens, quae oratio *est* postulat, in *generalem* sententiam transit, verbis *cuiquam omnium* declaratam, eo factum est, ut *fuit* poneret, quod non perfecti vi est capiendum, sed ita, ut valeat esse *solet*, de quo usu diximus ad c. XVII, 6. p. 105.

§. 8. *ex populo Rom.*] Pro *ex pop. accep.* poterat etiam dici *a pop. accepisses*, quamquam non pari plane sensu, ut Cortius vult. Nam *a* praepositio Romanos iubet *auctores* bonorum et *datores* cogitari; *ex* tantummodo *originis* et quasi *fontis* significationem habet, unde illa bona fluxisse cogitentur, qui usus a rebus (v. ad Catil. c. XII, 2.) ad personas est translatus. cf. Hand. de Particc. Latt. Vol. II. p. 620. §. 13. et p. 622. §. 15. Catil. c. LII, 16. *Si periculum ex illis metuit.* Iug. XX, 1. *Certum ratus, quod ex amicis acceperat.* — *Perpessus es*, quamquam ex solo Misn. enotatum est, cui prope accedit Palat. 4. *est* exhibens, praeeuntibus Bipp. et Fabro scripsimus pro vulgata omnium paene codd. lectione *perpessus esses.* Nam quis non videt, Sullam, hominem facundissimum, inepte ac prorsus insulse ad Bocchum sibi conciliandum hoc argumento uti, ut dicat: si ille Romanorum amicitiam secutus esset, futurum fuisse, ut et *bona*, et *mala* ex iis haberet, sed bona *plura!* Sed quum bona *cultae*, mala *neglectae* Romanorum amicitiae ostendat, quorum illa *potuisset* accipere Bocchus, *nisi* alieno animo *fuisset*, haec *revera* perpessus *erat*, quia hostis *fuit*, multitudinis bonorum ac malorum comparatio non potest *ex aequo* institui, sed recta ratio postulat, quoniam in altera parte de *facta re*, non de cogitata aut ex condicione suspensa agitur, ut scribatur *perpessus es.* Librarios autem diversam utriusque membri naturam non intellexisse, atque propter *accepisses* etiam scripsisse *perp. esses* non est mirum.

§. 9. *humanarum rerum — pleraque*] De ratione, qua *pleraque* ad *rerum* refertur, v. annotata ad c. XLI, 1. — *Cui scilicet placuisse* tenent Vat. A. Pal. 1. Paris. c. x. z. complures Itall. et Leidd.; prope accedunt Sen. 1. et Guelf. 1., qui habent *placuisset*; in ceteris est *placuit* aut *complacuit*, ex interpolatione librario-

quoniam humanarum rerum Fortuna pleraque regit, 9 cui scilicet placuisse te et vim et gratiam nostram experiri, nunc, quando per illam licet, festina atque

rum, qui nescirent ex *scilicet* accusativum c. infin. pendere posse, de qua structura v. ad c. IV, 6. p. 24. cf. infra c. CXIII, 3. *Quae scilicet — occulta pectoris patefecisse.* Fragm. Historr. I, 19, 5. *At scilicet eos — gratiam ab eo peperisse.* In hac structura autem *scilicet* valet *in aprico est, negari nequit, elucet;* v. Aug. Grotefendii Gramm. Lat. ampl. Vol. II. §. 131. p. 100. Parum circumspecte igitur et dicendi usum ignorantes Bipp., Langius, Muellerus, Weisius ediderunt *placuit;* neque facile dixerint, quomodo ex indicativo fieri potuerit infinitivus, quum inversa ratio per se ipsa patet. — *Te* ante *experiri*, quod nonnulli codd. non habent, Cortius cum magna sententiae depravatione omisit, siquidem *experiri* sine pronomine necessario ad *Fortunam* referendum est. Quod ille enim vult *te* intelligi, id cur nullo pacto fieri possit patebit ex annotat. ad Catil. XXXI, 7. p. 147. et ad Iug. XIV, 3. p. 73. — Pro *quando* aliqua pars codd. exhibet *quoniam*, haud rara istarum particularum confusione. Non satis accurate tamen Ruhnkenius ad Ter. Andr. IV, 5, 23. *quando* plane idem esse dicit, atque *quoniam*; rectius F. A. Wolfius, quum ad Suet. Caes. c. 28, med. vim particulae cum Graeco ἐπειδή comparasset, ad Taciti Annall. I, 57, 1. „*quando*, inquit, non multum differt a caussali *quod* seu *quia, latente quadam significatione temporis.*" Ita autem continetur utraque vis, ut a temporis notione ad caussae transeatur, siquidem quod certo aliquo tempore fit, pro caussa habetur alius rei instituendae. Totum tamen hunc usum Ciceroni prorsus abindicat Ed. Wunderus in Praef. ad Varr. Lectt. e cod. Erf. enotatas p. LXXV sqq., *quando* ubique ex *quoniam* corruptum contendens; v. Ottonen ad Cic. de Finn. I, 4, 10. Apud historicos vero haud raro ita legitur; cf. Sall. Iug. CX, 7. *Id omitto, quando vobis ita placet.* Fragm. Historr. I, 19, 16. *Quando talis es, maneas in sententia te hortor.* ib. III, 11, 6. *Quid proelia enumerem, quando res plus valent, quam verba?* Livii locos sat multos collegit Drakenborch. ad XXXIII, 2, 9. ad XXXIX, 51, 9. et ad XL, 9, 4. Etiam Tacito valde est usitatum; cf. Ann. I, 44, 3. II, 26, 3. III, 18, 1. IV, 6. 1. IV, 64, 2. XIII, 12, 2. XV, 19, 3. Eandem particulam coniectura restituendam censemus Annall. I, 74, 4. *Permotus his* (Tiberius), *quandoque incautius efferverat, poenitentia*

10 uti coepisti perge. Multa atque opportuna habes,
11 quo facilius errata officiis superes. Postremo hoc in pectus tuum demitte, numquam populum Roma-

patiens tulit absolvi reum. In edd. est *quantoque*, quod falsum esse tum patet ex copula, qua altera caussa additur, tum ex eo, quod comparativus non sequitur. — De vi *per* praepositionis v. ad c. LXIV, 3.

§. 10. *multa atque opportuna*] *Atque* copula in multis codd. deest, neque eam expressit Weisius, repugnante usu dicendi. Namque ubi *multus* vocem aliud adiectivum excipit, non ἀσυνδέτως ea ponuntur, sed, ut poscit communis usus (qui quas exceptiones habeat diximus ad c. XXVIII, 4. et XXX, 3.), per copulam iunguntur. cf. Zumptii Gramm. Lat. §. 85, 18. p. 509. ed. IV. et Bremium ad Nep. Eumen. c. II, 3., qui recte monet hanc dicendi rationem Latinis cum Graecis esse communem quidem, sed non imitatione ex Graecorum lingua desumptam, in qua sententia est Heindorfius ad Hor. Sat. II, 3, 9. Beier. ad Cic. Lael. c. 9, 30. p. 51. Aug. Matthias Gramm. Gr. ampl. §. 444, 4. p. coll. Hand. de Particc. Latt. Vol. II. p. 475. §. 2. v. Catil. c. XX, 3. *Multis et magnis tempestatibus.* LI, 35. *Multa et varia ingenia.* Iug. V, 4. XXVIII, 5. XXXII, 2. LXII, 9. LXXVIII, 5. Tacit. Ann. III, 27, 3. — *Quo* Cortius perperam dicit pro *quibus* positum esse. Non refertur enim ad *nomina*, quae praecedunt, *multa atq. opportuna*, sed ad integram enunciationem, quam generalem relationem vernaculâ lingua reddas *durch welchen Umstand.* cf. Fragm. Historr. III, 22, 15. *Ne vos ad virilia illa vocem, quo tribunos plebi — maiores vostri paravere.* Quam late autem pateat hoc indefinitae relationis ad praecedentem sententiam genus, facile assequeris, si ea, quae ad c. LXII, 2. ad XLI, 1. et ad Cat. LVI, 5. p. 297. annotavimus, quaeque, licet inter se diversa, communi tamen caussa nituntur, et inter se et cum nostro loco contuleris.

§. 11. *demitte*] Plurimi codd. habent *dimitte*; sed *demitte* exstat in Vatic. A., duodeviginti Cortianis, Med. 5. Ven. 2. et Leid. K; ac vel sine ulla codd. auctoritate ex coniectura ita scribendum esse quivis concedet, qui quid intersit inter *de* et *di* cognoverit; cf. supra ad c. I, 4. p. 6. XX, 1. p. 126. et quae de *dimittere* verbo diximus ad c. XXXI, 17. Ne tamen scrupulus resideret, Cortius comparavit Iustin. VIII, 5, 11. *Crescit dissimulatione ipsa dolor, hoc altius demissus, quo minus profiteri licet.* Sall. Iug. c.

num beneficiis victum esse; nam bello quid valeat, tute scis.

Ad ea Bocchus placide et benigne; simul 12

XI, 7. *Quod verbum in pectus Iugurthae altius, quam quisquam ratus erat, descendit*, ubi v. Adde Drakenborchium ad Liv. XXXIV, 50, 2. *Fremitus fuit monentium, ut eas voces in pectora animosque demitterent.* Nihilominus Gerlachius in ed. mai. *dimitte* scripsit. Quod autem in Commentt. p. 329. *demitte* se probare ait, cave putes *ratione* permotum fecisse. Eius enim non capax V. D.; *codices sequitur*; quibus ducibus in ed. minore ineptum *dimitte* restituit. — *Esse* post *victum* non habetur in Guelf. 3. Fabr. 1. Ven. 4. et Taurin. Omisit Cortius; Gerlachius retinuit in ed. mai., delendum pronunciat in Commentt. p. 329., ac rursus, quo inconstantiam suam ostentaret, in ed. min. repetiit. — Quae per *nam* particulam annectitur enunciatio, non spectat ad ipsa, quae praecesserunt verba, sed ad huiuscemodi sententiam cogitatione supplendam: ut igitur obsequio et officiis praestandis tibi optime consules, *ita armis et contra nitendo nihil efficies; nam bello* etc. V. ad c. XIX, 2. p. 119.

§. 12. *placide et benigne*] Interpretes, pars commate post *benigne* distinguentes, alii semicolon ponentes, de structura et ratione horum verborum se ostendunt ambigere; illi enim omnia referunt ad *verba facit*, hi post *benigne* supplent *respondit*, quod in Struv. Academ. Vratisl. 3. et Guelf. 11. a scribis additum est, eaque explicatio haud dubie vera. Nam *verba facere ad aliquid* vix Latinum fuerit; praeterea, quoniam Boccho non solum de Sullae invitationibus ad Romanorum amicitiam amplectendam, verum etiam suis in Romanos delictis dicendum fuit, haec res paene poposcit, ut diversa ista a Sallustio accurate distinguerentur, idque re vera factum esse probat *simul* particula. *Respondit* autem omitti posse, ubi non agatur de *proposita quaestione*, iam diximus ad Cat. XXXIV, 1. cf. Iug. CXI, 1. *Ad ea Sulla pro se breviter et modice; de pace et de omnibus rebus multis disseruit.* Liv. XXXVII, 52, 7. *Ad ea rex: si ab aliis sibi praemiorum optio deferretur, libenter consilio amplissimi ordinis usurum fuisse.* v. Duker. ad XXX, 31, 1. — *Pro delicto* i. e. *ut defenderet*, aut certe *ut excusaret delictum.* — *Suo*, quod in Guelf. 3. et Paris. x. deest, Cortius temere omisit. — *Ob regnum tutandum* iam illustravimus ad c. LXXXIX, 2. Cortius verba corrupit scribens *regnum tutatum*, cui audaciae male

pauca pro delicto suo verba facit: Se non hostili animo, sed ob regnum tutandum arma cepisse.
13 Nam Numidiae partem, unde vi Iugurtham expulerit, iure belli suam factam; eam vastari a Mario pati nequivisse; praeterea, missis antea Romam le-
14 gatis, repulsum ab amicitia. Ceterum vetera omit-

eo praesidium quaerit, quod in Nazar. Mark. *A.* Reg. Fabr. 1. Sen. 1. Vin. 1. Guelf. 1. 3. 6. et Tur. 1. *ob* praepositio desideratur, quae vel casu excidit, vel omissa est, quia insolens videbatur. *Supinum* autem ut codicum auctoritate destituitur, ita a dicendi usu prorsus abhorret. Nam quum peculiaris huius formae potestas in *loci* notione cernatur (v. Aug. Grotefendi Gramm. Lat. ampl. Vol. II. p. 350. §. 441. Gramm. schol. p. 246. §. 313.), non pendere potest, nisi ex verbis *motus* significationem habentibus; *consilium* per se nunquam exprimit.

§. 13. *unde vi Iug. expulerit*] In hoc loco incredibiliter coecutit acutissimus Gerlachius. Qui quum in maiore ed. recte ita scripsisset, ut edidimus, in Commentt. p. 329. non solum *expulerit* mutari vult in *expulerat*, quemadmodum sane exstat in compluribus, neque tamen praestantioribus codicibus, sed etiam *Marius* vel ante vel post *Iugurtham* ex coniectura inserendum censet. Sed ut pingui ingenio excogitatum est, *Marii* nomen in *vi* voce latere, aut *m* littera post *Iugurtham* absorptum esse (quis enim crediderit, *Marium* sola *m* littera in codd. scribi?), ita sententia pessime pervertitur, si Marium *expulerit* verbi subiectum esse statueris. An ineptius ac simul arrogantius loqui potuit Bocchus, si hoc dixit: eam Numidiae partem, unde *Marius* (cuius gratiam missis legatis expetebat) Iugurtham expulerit (quaeque ob id *Romanorum* erat, quippe qui victores essent) iure belli *suam* factam?! Hoc igitur tulisse Romanos ac concessisse, ut alienus in suam praedam invaderet? *Quo* autem *belli iure* fiebat, ut Bocchus Numidiae partem *a Mario captam* faceret *suam?* Denique ubinam legitur Iugurtham tunc quidem Numidiae parte a Romanis *expulsum fuisse*, qui exercitum modo huc, modo illuc duceret, neque in unam regionem esset compulsus? Haec omnia solus Gerlachius scit, sed, pro dolor, expedire oblitus est. Sed missis his, *expulerit* intelligendum est de *ipso Boccho*, quem Faber recte vidit haec non ex vero dicere, sed *fingere*, ut bellum

tere, ac tum, si per Marium liceret, legatos ad Senatum missurum. Dein, copia facta, animus barbari ab amicis flexus, quos Iugurtha, cognita legatione Sullae et Manli, metuens id, quod parabatur, donis corruperat.

CIII. Marius interea, exercitu in hibernis com-

contra Romanos gestum excusaret, obscure scilicet significantem *olim* se Iugurtham, antequam bello cum Romanis implicaretur, aliqua regni parte exuisse. Id autem mentitum esse Bocchum tum ex foedere cum Iugurtha inito patet, tum ex iis locis intelligitur, quibus Sallustius fines regni Iugurthini occidentem versus descripsit; v. supra c. XIX, 4. XCII, 5. coll. c. CX, 8. Quare sequitur *expulerat* nullo pacto ferri posse; quamquam enim indicativus in oratione obliqua suo loco iustam excusationem habet (v. ad Catil. c. XIV, 7. ad Iug. c. LXIII, 1), hic tamen auctor, Bocchum *ficta* loquentem inducens, non potuit in eum modum, quo res vere facta declaratur, transire. Quo praeterea argumento Gerlachius pro sua sententia utitur, verba *unde vi Iug. expulerit* non posse propterea de *Boccho* intelligi, quia quae sequuntur *iure belli suam factam* idem plane significent, neque cur adiecta sint appareat, aeque futile est, ac cetera. Nam quis non videt Bocchum simulatam Numidiae possessionem non solum *facto*, sed etiam *iure* defendere studere? — De *missis antea a Boccho legatis* et de *negata amicitia* v. supra c. LXXX, 4.

§. 14 et 15. *Omittere*] De huius verbi potestate v. ad c. XXXI, 17. — Usum *tum* particulae cognosce ex annotatis ad c. XLVI, 1. coll. dictis ad XLIX, 3. et ad CIX, 3. — *Copia facta* sc. legatos mittendi, v. ad Cat. c. XLVIII, 6. Ceterum accurata narratio poscebat, verbis *animus barbari ab amicis flexus* praemitti *post Sullae discessum*; quod quum non additum sit, certe cogitatione supplendum est.

CIII. §. 1. *in hibernis*] Ita scriptum exstat in nonnullis codd. Rivii, Laud. 2. 3. Arondel. Balliol. Rem. 2. Berg. et Misn. Ceteri omnes habent *in hibernaculis*, quod, quum Sallustius supra c. C, 1. dicat: *Marius in h i b e r n a proficiscitur*, *quae i n o p p i d i s m a r i t u m i s agere decreverat*, hic tolerari nequit, quia *hiberna* multum ab *hibernaculis* differunt. Illis enim latiore sensu in universum si-

posito, cum expeditis cohortibus et parte equitatus proficiscitur in loca sola, obsessum turrim regiam,

gnificantur loca, ubi hiemem milites transigant; *hibernacula* vero sunt ipsa tentoria sive tabernacula, pellibus tecta, sub quibus milites degebant; v. Liv. V, 2, 1. *Hibernacula etiam* (in Veiorum obsidione), *res nova militi Romano, aedificari coepta.* Quae militum habitationes ad tempus factae quoniam etiam *pellium* nomine vocabantur, ut patet, si Livii verba contuleris cum Flor. I, 12, 8. *Tunc* (in Veiorum obsidione) *primum hiematum sub pellibus*, quid intersit inter *hibernacula* et *hiberna* facile intelligitur ex his locis: Liv. XXXVII, 39, 2. *Aut sub pellibus habendos milites fore, aut, si concedere in hiberna vellent, differendum esse in aestatem bellum.* Caes. B. G. III, 29. extr. *Eiusmodi tempestates sunt consecutae, uti diutius sub pellibus milites contineri non possent. Itaque Caesar exercitum — in hibernis collocavit*, ubi v. Herzog. p. 197. Mansiones igitur hibernae quum h. l. significentur, quas in urbibus fuisse supra narratum est, non potest dubitari, quin *hibernis* unice verum sit, quo vocabulo Sallustius in eadem re ubique utitur; cf. infra §. 4. et XXXVII, 3. LXII, 4. XCVII, 3. Aliter Gerlachio visum, qui in utraque ed. *hibernaculis* retinuit, altum in Commentariis silentium observans, quasi omnibus integris. — *Composito* idem est quod *collocato*, ut Caesar dicit B. G. III, 29. Videtur tamen simul adiuncta esse notio *intentae curae*, qua omnibus exercitus commodis prospiceretur a duce. — *Loca sola* sunt *solitaria* sive *deserta*; v. Ruhnken. ad Ter. Andr. II, 4, 3. Bremi ad Nep. Eum. c. VIII, 6. Drakenborch. ad Sil. III, 429. Cortius praeterea comparavit Plaut. Mostell. IV, 3, 3. Rud. I, 3, 22. I, 4, 8. Ovid. Metamm. III, 393. XIV, 681. Fastt. I, 398. I, 502. — *Turrim* videtur latiore sensu de *arce edita* intelligendum. — De *quo* adverbio v. annotata ad c. LXVI, 2. — *Perfugas omnis* iam Cortius recte vidit germanice reddendum esse *lauter Ueberläufer.* Ista enim vis est *omnis* vocabulo, ubi non epitheton est *obiecti*, sed *praedicato* inservit accuratius definiendo, quo efficitur, ut non *in universum* comprehendantur, quaecunque eiusdem sunt generis, sed tantummodo ut *certae cuidam rei*, quae praedicato significatur, *nihil alienum admixtum esse dicatur.* Igitur si nostro loco *omnis* vocabulum ad obiectum referretur, sensus foret transfugas, quotquot ad Iugurtham venerant, nullo excepto, in turrim fuisse impositos, quod vix credibile est; ad praedicatum vero si traxeris, *praesidium* dicitur *non ex aliis*, quam ex transfugis con-

quo Iugurtha perfugas omnis praesidium imposuerat. Tum rursus Bocchus, seu reputando, quae sibi duo- 2

stitisse, i. e. tantummodo transfugas in praesidio fuisse. Commode Faber comparavit Liv. IX, 13, 6. *Exercitus alter cum Papirio consule pervenerat Arpos per* *o m n i a* *pacata*, quod non ita est intelligendum, quasi exercitus per *omnia*, *quae pacata erant*, iverit, sed *o m n i a*, *per quae* *i v e r i t*, fuisse pacata. ib. V, 14, 5. *Religione attoniti homines patricios* *o m n e s* *tribunos militum consulari potestate creavere*, ubi *omnes* non absolute spectat ad patricios, sed notioni praedicati *tribunos mil. creavere* astringitur. Tacit. Ann. I, 42, 4. *Hunc ego nuncium patri laeta* *o m n i a* *aliis e provinciis audienti feram?* i. e. cui *omnia*, *quae audit*, laeta sunt, non, qui *omnia*, *quae laeta sunt*, audit. Utro autem modo *omnis* vox intelligenda sit, non ex loco, quo posita est, patet, sed ex nexu et ratione sententiae iudicari debet. — Vim accusativi *praesidium* non capientes librarii in Struv. et Guelf. 4. addiderunt *ad*, in Vrat. 1. Guelf. 10. Leid. D. F. N. scripserunt *praesidio*, barbare quidem, sed non alieno sensu. *Praesidium* enim non nuda est appositio, sed integrae enunciationis vim sustinet, qua *finis* vel *consilium* designetur, propter quod actio, unde pendet accusativus, instituta fuit. Sensus est igitur: quo perfugas tantum imposuerat, *ut* hi soli *praesidium agitarent*. Hunc accusativi usum, quodammodo cognatum cum notissima verborum *faciendi*, *creandi*, *deligendi*, similium, structura, iam tetigit F. A. Wolfius ad Taciti Ann. I, 3, 1. *Augustus* *s u b s i d i a* *d o m i n a t i o n i* *Claud. Marcellum pontificatu et curuli aedilitate, M. Agrippam geminatis consulatibus extulit*, ubi sensus est: extulit eos, *ut subsidia essent dominationi*. Ibid. I, 30, 1. *Quosdam ipsi manipuli* *d o c u m e n t u m* *f i d e i* *tradidere*, i. e. *ut* document. fid. *essent*. Ibid. XII, 32, 4. *Colonia Camulodunum deducitur in agros captivos*, *s u b s i d i u m* *adversus rebelles*, i. e. *ut subsidium esset*. Liv. I, 8, 5. *Romulus locum*, *qui nunc septus descendentibus inter duos lucos est*, *a s y l u m* *aperuit*, i. e. ut asylum esset. Sall. Iug. LXV, 2. *Contumeliosum foret*, *si equites Romani* *s a t e l l i t e s* *Numidae traderentur*. Hunc accusativi usum luculenter persecutus est Aug. Grotefendus in Gramm. Lat. ampl. Vol. II. §. 384. not. 2. p. 293.

§. 2. *rursus*] Haec vox cum *delegit* verbo coniuncta spectat ad c. CII, 2. ubi narratum fuit Bocchum iam legatos de pace misisse. — Ante verba *seu reputando* in permultis codd. inepta glossa legitur *feliciter*, quam Cortius verissime vidit eo ortam, quod ali-

bus proeliis venerant, seu admonitus ab aliis amicis, quos incorruptos Iugurtha reliquerat, ex omni copia necessariorum quinque delegit, quorum et fides co-

quis librarius, Romanorum studio incensus, utilissimo Bocchi facto *feliciter!* in margine acclamaverat, quod tum in textum irrepsit. Eo non contenti alii in Sallustii verba intulerunt *feliciter erga Romanos*, alii *feliciter egit erga Rom.*, alii *erga Rom. egit feliciter*, alii *feliciter acta Romanorum facit*, alii *feliciter habuit se;* paullo minus inepte in paucis codd. est *feliciter flexus*, in nonnullis aliis tantummodo *flectitur*, in uno *scilicet*, quod Bipontini et Weisius, corruptis edd. fidens, temere receperunt. Sed ab omni inquinatione liberi sunt Vin. 1. Sen. 1. Inc. 1. Eccard. Guelf. 3. 6. et Goerl., quorum auctoritatem praeeunte Cortio secuti sumus. — *Reputando* Faber perperam dicit locum obtinere participii *perfecti* deponentis, quia actio designetur, quam absolutam, tanquam caussam, alia consecuta sit. Non vidit enim gerundium solvendum esse *quia reputabat*, quo sane caussa significatur, neque tamen absoluta, sed continuata atque durans; cf. c. CII, 5. *Neu te cum Iugurtha miscendo commaculares.* I, 2., ubi similem Gerlachii errorem notavimus. — *Venerant* est in Naz. Pall. 5. 6. Mark. *A.* Pembr. a m. pr. Fabr. 1. Guelf. 1. 2. Vrat. 2. Leid. B. L. M. N. Paris. c. x. z. Berol. 1. et Goerl. Ceteri tenent *evenerant*, quod, Weisio excepto, editores omnes merito reiecerunt, quippe a librariis effictum, qui usum *venire* verbi minus vulgarem non cognitum haberent; v. ad c. VIII, 2. p. 46. Locis ibi laudatis adde Tacit. Ann. XII, 32, 4. *Id quo promptius veniret, colonia deducitur in agros captivos.* Celsus VII, 27. *Solet vero sub eiusmodi victu venire, ut alvus non reddatur.* Liv. I, 7. 1. *Priori Remo augurium venisse fertur.* — Ceterum reflexivum pronomen *sibi* cum indicativo iunctum, ubi alterius cogitatio refertur, vulgari suspensae orationis legi repugnat; nequit enim indicativus cum reflexivo pronomine sociatus a scriptoris iudicio, in alienam sententiam illato, repeti, de qua structura diximus ad Cat. XIV, 7. et ad XXVII, 4. Quod Aug. Grotefendus autem in Gramm. Lat. schol. §. 288. p. 228. dixit indicativo rei factae veritatem per se, remota alienae cogitationis notione, significari, ac nihilominus reflexivo pronomine rem simul ad cogitationem referri, id tale est, ut insolentiam structurae demonstret tantum, sed non expediat. Quare alia nobis via tentanda est. Videmur enim nobis observasse *duplici* modo alterius cogitationem

gnita, et ingenia validissuma erant. Eos ad Marium, 3
ac deinde, si placeat, Romam legatos ire iubet; agendarum rerum et quocumque modo belli compo-

orationi rectae, quam scriptoris iudicium moderatur, inferri solere; aut ita, ut per scriptorem ipsum id fieri appareat (mittelbar), cuius rei indicium est *coniunctivus et reflexivum pronomen*, aut ita, ut, obscuratis scriptoris partibus et plane neglectis, is, de quo sermo est, *ipse per se* (unmittelbar) cogitans eo modo inducatur, qui soli rectae orationi convenit, nisi quod personali pronomini reflexivum substituitur. Quodsi statuimus Bocchum ipsum sic dicturum fuisse: „quia reputabam, quae *mihi* duobus proeliis *venerant*, quinque delegi," hanc ipsam cogitationem traducens in narrationem Sallustius dixit *quae sibi — venerant*, non *q. s. venissent*, neque *q. ei — venerant*. cf. supra c. LXI, 1. *In his urbibus, quae ad se defecerant, praesidia imponit*; nam si Metellus *ipse*, non ex scriptore pendens, loqueretur, dixisset: urbibus, quae ad *me defecerant*, praes. imposui. c. LXVI, 1. *Iugurtha civitatis, quae ab se defecerant, formidine — affectare.* Cic. de Inv. I, 33, 55. *Epaminondas ei, qui sibi ex lege praetor successerat, exercitum non tradidit;* ipse Epaminondas haec referens diceret: ei, qui *mihi — successerat*, ex. non tradidi. Id. Epp. ad Attic. II, 7. *Cicero tibi mandat, ut Aristodemo idem de se respondeas, quod de fratre suo sororis tuae filio respondisti.* Id. p. Rosc. Am. c. 2, 6. *Hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies noctesque stimulat ac pungit, ut evellatis postulat*, ubi Aug. Matthias comparavit or. in Verr. V, 49, 129. et de Div. I, 54, 122. Ita intelligendus est etiam locus Nepotis Cim. c. III, 1. *Cimon incidit in eandem invidiam, quam pater suus*, sc. incidit. cf. Ramshornii Gramm. Lat. §. 158. 5, c. not. 2. p. 348. ed. I. — *Aliis*, quod in Guelf. 6. commutatum est cum *illis*, in Berger. vero et Misn. deest, a Cortio eiectum. Sed *aliis* addidit auctor, ut *duo* amicorum genera accuratius discerneret, respiciens ad c. CII, 15. — *Necessarii*, quamquam etiam dicuntur affines et cognati, tamen h. l. potius sunt officiorum ac negotiorum vinculis astricti; cf. Festum, Gramm. Lat. Vol. II. p. 176. ed. Lindem., qui Gallo Aelio auctore „*necessarii*, inquit, sunt, in quos necessaria officia conferuntur praeter ceteros." v. Daehnium ad Nep. Paus. c. II, 3. et Weberi Exercit. Styli Lat. T. I. p. 124. — De *deligit* verbo v. ad Catil. c. VI, 6. et ad Iug. XXIII, 2. p. 141. XCIII, 8. — *Ingenia validissuma* sunt intre-

4 nendi licentiam ipsis permittit. Illi mature ad hiberna Romanorum proficiscuntur; deinde in itinere a Gaetulis latronibus circumventi spoliatique, pavidi, sine decore ad Sullam perfugiunt, quem consul in expeditionem proficiscens pro praetore reliquerat.

pida in periculis et sollertia in rebus gravioribus difficilibusque expediendis; cf. c. VI, 1.

§. 3. et 4. *deinde*] Perperam Cortius et Gerlachius scripserunt *dein*, quod a Rivio ex coniectura positum est, sed in nullo cod. exstat. — *Ipsis*, pro quo in paucis libris est *illis*, in tribus plane deest. Cortius omisit, quod factum Gerlachius in Commentt. p. 330. haud multum abest quin probet, quamquam in utraque ed. pronomen retinuit. — *Deinde in itinere*, longe plurimi tenent codd. *In* praepositio in Cortii textu casu excidisse videtur, quum in annotatione nihil de eius defectu dixerit. Eam revocavit Gerlachius, sed *deinde* non idonea codd. fide in *dein* mutavit. Praeterea in nonnullis codd. et edd. antiqq. inverso ordine legitur *deinde a Gaetulis latr. in itinere*, quem ordinem Weisius repetiit. — *Circumventi* expl. ad c. L, 6. — *Perfugiunt*, quod tenent aliquot Palatt., unus Guelf. Leid. N. Berol. 1. et Goerl., Cortium recte scripsisse censemus, repudiata plurimorum librorum scriptura *profugiunt*, quae cur huic loco non conveniat, facile intelligitur ex annotat. ad Cat. LIV, 3.; patet enim Mauros ad Sullam ivisse, *ut eius tutelae se committerent*. In aliis sed paucis codd. est *pergunt, perveniunt, conveniunt, proveniunt*, quae omnia ex interpolatione nata ab sententia huius loci aliena sunt. Gerlachius in utraque ed. scripsit *profugiunt*. — *Quem pro praetore reliquerat* non est: quem reliquerat *veri propraetoris munere praeditum eoque fungentem* (nam *quaestorem* fuisse Sullam statim post dicitur §. 7. et supra dictum est c. XCV, 1.), sed: quem, dum ipse abesset, *propraetoris loco agere iusserat, cuique imperium praetorium permiserat*. Eodem modo intelligenda sunt verba c. XXXVI, 4. *Albinus, Aulo fratre in castris propraetore relicto, Romam decessit*. Aulus enim *legatus* fuit, ut narratur c. XXXVIII, 1. v. Creuzeri Antiqq. Romm. §. 183. p. 279. ed. II. coll. annot. ad Catil. c. XIX, 1. p. 91. — Deinceps Weisius ex edd. antiqq. suis, quovis interpolationum genere inquinatis, scripsit *propraetore in castris reliq.*, qua glossa longe plurimi libri carent. Habet tamen acutissimus criticus, quo scripturam defendat;

Eos ille non pro vanis hostibus, ut meriti erant, sed 5
accurate ac liberaliter habuit; qua re barbari et
famam Romanorum avaritiae falsam, et Sullam ob
munificentiam in sese amicum rati. Nam etiamtum 6
largitio multis ignota erat, munificus nemo putaba-

nam, inquit, *aliquid interpositum fuisse inter praetore et reliquerat*, *ex sono coniicio, quia vix duplex re Sallustius ita hic coniunxerit.* Ad quae non opus est respondere.

§. 5. *non pro vanis hostibus — habuit*] Non satis recte interpretes verba *pro vanis hostibus*, ex *habuit* pendentia, interpretantur *tanquam vanos hostes*, cui explicationi repugnat, si quid video, loquendi usus. *Habere* enim, quod tantummodo cum adverbio ad personam relatum valet *tractare* (v. ad Cat. c. XI, 5.), non potest eadem potestate cum *pro* praepositione construi. Quare praeter duplicem structuram (de qua v. ad c. I, 2. p. 3.) etiam zeugma h. l. obtinet, quo efficitur ut ex *habere* verbo, si ad prius orationis membrum refertur, *putandi* notio cogitatione sit assumenda. Plenus igitur sensus hic est: Eos ille non vanos hostes esse putavit, — sed accurate ac liberaliter tractavit. De simili zeugmate *habere* verbi diximus ad c. LXXXIX, 4. *Vani* notionem explicavimus ad c. LXIV, 5. — *Ut meriti erant* non spectare puto ad *vanos hostes*, propter fluxam et mutabilem Bocchi regis fidem, ut Muellerus et Weisius censent, sed potius refero ad *miserabilem et indecorum legatorum habitum*, qui talis esset, ut vix digni viderentur, quorum verbis fides haberetur; nam specie externa videri poterant ficta loqui vanaque oratione Sullam decipere velle. Quare *mereri* h. l. non valet *factis committere, ut vel bonam vel malam rem consequamur*, quae vulgaris verbi est potestas, sed latiore sensu significat *tali condicione esse, cui merito aliquid tanquam consectarium adiunctum sit;* quo fit, ut verbis *uti meriti erant* fere hic sensus sit: *ut consentaneum erat.* — De genitivis *famam Romanorum avaritiae* v. ad c. XXX, 3. et ad LXV, 3.

§. 6. *etiamtum*] De his particulis, quae in omnibus edd. perperam divisim scribuntur, v. ad Catil. II, 1. Iug. XXI, 1. — *Largitionem* aeque ac *largiri*, de potentia quaerenda usurpatae voces, magnam invidiam habere, iam monuimus ad c. VIII, 2. p. 45. cf. Cat. III, 3. Cic. de Orat. II, 25, 105. *De ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque lar-*

tur, nisi pariter volens, dona omnia in benignitate
7 habebantur. Igitur quaestori mandata Bocchi patefaciunt; simul ab eo petunt, uti fautor consultorque sibi assit; copias, fidem, magnitudinem regis sui et alia, quae aut utilia, aut benevolentiae esse credebant, oratione extollunt; dein, Sulla omnia pollicito,

gitione seiungere. Pluribus idem eandem rem persecutus est in Off. II, 15, 54 sqq. Seneca de Beneff. I, 2. — Pro *ignota* erat Cortius ex coniectura dedit *ignara*, ad verbum *erat* expellendum sufficere ratus, quod in solo Vin. 1. legitur *fuit*, parique temeritate *ignota* mutans in *ignara*, quia in sex codd. *ignorata* invenit. Ceteri omnes vulgatam tuentur. — *Multis* non intelligendum est de *Mauris*, ut Weisius vult, sed latiore sensu ita capiendum, ut suppleatur *hominibus*. Possis etiam cogitare de *gentibus*, quoniam *Romani* opponuntur *barbaris*. — *Volens* praegnanti sensu est *benevolus, favens*; cf. ad c. LXXXIV, 1. XIV, 19. Liv. VII, 26, 4. et Brisson. de Formull. p. 62 sq. ed. Bach., qui in precandi formulis verba *volens, propitius* fuisse multis exemplis docuit. — Verborum *nisi pariter volens* structuram et sententiam multi interpretes non asseculi sunt, *esset* supplentes; praeterea Langius ridicule *pariter volens* explicat *alteri aeque ac sibi verus amicus*. In promptu est autem hoc dicere Sallustium, *munificentiae* et *benevolentiae* vocabula *synonyma* fuisse; quare ad *volens* quoque pertinet *putabatur* verbum, *pariter* autem aequalem praedicati rationem in utroque membro designat. Igitur sublata duplici negatione sententia haec prodit: non distinguebatur inter *munificum* et *volentem*, sed qui munificus putabatur, idem pariter etiam putabatur volens. — *In benignitate habebantur* Langius interpretatur *ex benignitate profecta putabantur*, non male ad sententiam, sed contra vim praepositionis; nam si accurate spectes verba, hoc dicitur: dona *inter ea esse credebantur*, quae ad benignitatem pertinent. Structura igitur talis est, qualis habetur in formula *referre in numero*, de qua v. ad Cat. LI, 21. p. 250.

§. 7. *sibi assit*] i. e. se adiuvet atque sustentet; v. ad c. XIV, 13. p. 83. XCIII, 4. et cf. Ruhnk. ad Ter. Phorm. II, 1, 36. Brem. ad Nep. Timoth. c. IV, 3., qui recte observarunt hunc verborum *adesse* et *deesse* usum e foro esse petitum; non poterant enim pa-

docti, quo modo apud Marium, item apud senatum, verba facerent, circiter dies quadraginta ibidem opperiuntur.

CIV. Marius postquam, confecto quo intenderat negotio, Cirtam redit, de adventu legatorum certior factus, illosque et Sullam ab Utica venire

troni auxilio esse caussam dicentibus, nisi ipsi adessent. — *Quae aut utilia, aut benevolentiae esse credebant*, i. e. quae Romanis aut utilitatem afferre posse viderentur, aut eorum benevolentiam regi compararent. Ab hac sane expedita sententia non aberrans Cortius tamen in structura explicanda parum vidit, eiusmodi exemplis collatis, quibus patet eum *benevolentiae* pro genitivo habuisse, velut c. LXXXVIII, 4. Sed *consilio ac fini* significando dativum solum inservire, vix est quod moneatur. cf. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 120, 1. p. 205. ed. I. Iug. XLVI, 6. XCVII, 3. Caes. B. C. III, 72. Inde simul intelligitur, quam inepte in multis codd. pro *benevolentiae* scriptum sit *benevolentia*, quod somniantes librarii, structurae aequalitatem desiderantes, intulerunt; v. ad c. LXXVIII, 1. Male etiam Cortius *esse* delevit, quod in uno Acad. deest. — *Oratione extollunt*, v. ad c. IV, 2. p. 20. — Verba *dies quadraginta ibidem opperiuntur* Langius parum accurate interpretatur: post quadrag. dies *iterum venire iubentur.* Quum enim ex sequentibus pateat Bocchi legatos *Uticae* apud Sullam fuisse, priusquam Cirtam ad Marium vocarentur, verba *ibidem opperiuntur* de ista Uticensi commoratione intelligenda sunt.

CIV. §. 1. *confecto quo intenderat negotio*] *Confecto* tenent aliquot Cortii libri, Leid. C. I. M. Paris. A. C. D. Ven. 1. Vat. 1. Taurin. Ceteri omnes habent *infecto*, quod Cortius, Gerlachius multique alii in contextum receperunt. Sed hi non viderunt quantopere cum Sallustii ἀκριβείᾳ pugnet, si obiter et uno verbo significetur Marii inceptum turris expugnandae fuisse irritum. Cui quum omnia prospere antea successissent, consentaneum est non nisi summis difficultatibus eum a consilio perficiendo impediri potuisse. Sed eiusmodi res asperas non credibile est ab auctore silentio praeteritas fuisse, qui similes expeditiones Metelli adversus Thalam c. LXXV. LXXVI., Marii contra Capsam c. LXXXIX. XC. XCI., et contra castellum munitissimum c. XCII. XCIII. XCIV. pro rei gra-

iubet, item L. Bellienum praetorem, praeterea omnis undique senatorii ordinis, quibuscum mandata Boc-

vitate satis accurate narraverit. Alia res est, si turris regiae expugnatio, nulla difficultate insigniore impedita, ex Marii voluntate processit. Ita enim satis fuit dicere *postquam confecto negotio redit*, agnoscesque ingenium ac morem Sallustii, qui rebus haud memorabilibus non immoratur, uno verbo saepe defunctus. Quare *infecto* librariorum malo acumini deberi censeo. — *Quo* longe plurimi libri tuentur; pauci *quod* habent, scribis attractionis usum ignorantibus, cuius ea ratio est, ut relativum non *accusativo* ponatur, quem poscit verbum, sed pariter cum nomine, ad quod refertur, *ablativo* casu enuncietur. cf. Terent. Heaut. I, 1, 35. *Hac quidem causa, qua dixi tibi.* Bentlei. et Heindorf. ad Hor. Sat. I, 6, 15. *Notante iudice, quo nosti, populo.* Plura de ea re dixerunt Kruegerus in libro de Attractione ling. lat. §. 105 sqq. p. 257 sqq. Aug. Grotefendus in Gramm. Lat. ampl. §. 518. p. 423. Walch. Emendd. Livv. p. 80 sq. Ceterum *quo intenderat* multi interpretes male referunt ad verba *Cirtam redit;* nam quid opus erat disertis verbis narrare Marium de *reditu cogitasse*, qui nollet diutius a Cirta abesse? Praeterea quum plusquamperfectum ad rem reditu priorem spectet, clarissimum est verba *quo intenderat* pertinere ad voces *negotio confecto*, sc. turris expugnandae. *Intendere aliquid*, vel absolute *intendere* est *propositum habere, velle, decernere*, cf. c. XXV, 10. CII, 1. et quae diximus ad c. LXXIV, 1. Drakenborch. ad Liv. XXXV, 11, 13. Ruhnken. ad Terent. Andr. II, 2, 6. Verborum ordinem Gerlachius, aliquam librorum partem secutus, sic exhibuit: *infecto negotio, quo intenderat.* Quem nos dedimus ex Cortianis codd. omnibus nonnullisque Itall. Gerlachii, verior videtur; quippe talis est, quem librarii facilius in alterum mutarent, quam contra.

Sullam ab Utica venire] *Ab Utica*, quod in omnibus edd. deest, primi recepimus, re ipsa et codd. auctoritate flagitante. Nam ita exstat in codd. Castilion. duobus Popmae, omnibus Palatt. octavo excepto, Arondel. Reg. Vin. 1. 2. Berg. Struv. Franc. Acad. Fabric. 2. Guelf. 4. 6. 9. 10. 11. 12. Leid. K. Erl. Bas. 4. Tur. 1. Bern. 3. Misn. Goerl., multis Itall., eodemque ducit corrupta scriptura Rem. 1. 2. Sen. 1. Fabric. 1. *ab tucca venire.* At in Sen. 2. Heuss. Vrat. 1. 2. Berol. 1. 2. scriptum est *ad Uticam*, quo sententia non minus inepta efficitur, quam ceterorum librorum lectione, qui verbis *ab Utica* carent. Capitalis est enim error Gruteri atque

chi cognoscit. Legatis potestas eundi Romam fit 2 ab consule; interea induciae postulabantur. Ea Sul-

aliorum, Sullam *Cirtae* fuisse. Quam urbem quum Marius ipse sibi sedem elegisset, ut elucet nostro loco cum c. CII, 1. collato, Sulla *huc venire iussus* non potuit iam ibi esse, non magis quam legati, quos c. CIII, 7. ostendimus apud Sullam mansisse. Qui quum hibernis praefectus esset, v. CIII, 4., quae in *urbibus maritimis* agebantur, v. C, 1. CIII, 1., num dubitabis adhuc, quin vera scriptura sit *illosque et Sullam ab Utica venire iussit?* Quae quomodo obscurari potuerit, non difficile est ad videndum. Nam quum in nonnullis codd. post *praetorem* perspicuitatis caussa in textum illatum esset *Utica*, in Vrat. 1. Pal. 7. *Uticae*, in Pal. 8. Inc. 1. 2. Franc. *ab Utica*, in Tur. 1. *de Utica*, eo factum est, ut in versu antecedente *ab Utica* excideret, quamquam in nonnullis codd. vera scriptura et interpolatio simul comparet. Glossa tamen carent Palat. 3. 5. 6., nonnulli Cortii libri, Berol. 1. 2. Misn. Goerl. quae omnia abunde probant vulgatam nullo pacto stare posse. Si quis vero dicat vocem *Utica* post praetorem etiam ad superiora *illosque et Sullam* referri posse, is reputet huic rationi verborum collocationem ac totam enunciationis conformationem prorsus obstare. — De *ab* praepositione vide annotata ad c. LXI, 1. — *Item* auctoritate longe plurimorum codd. scripsimus pro *itemque*, quod aliquot Cortii libri praebent. Non falsam tamen esse copulam monuimus ad Cat. XLVI, 3. XLVII, 3. LIII, 1. Iug. IX, 3. — De ratione consilii militaris habendi v. ad c. XXIX, 5. et imprimis ad c. LXII, 2.

§. 2. *Legatis potestas eundi Romam fit ab consule*] Ita hunc locum Glareanus coniectura recte emendavit, quam postea Fabric. 1. egregie confirmari vidit Cortius. Ceteri codd. corruptelam traxerunt omnes; plerique enim habent *in quibus legatis* etc., Sen. 1. Fabr. 2. Guelf. 3. 6. Paris. c. et nonnulli Itall. *in quis leg.*, Erl. *a quis leg.*, Guelf. 9. *in quis leg.*, Acad. *quibus potestas*, Paris. b. *quibus mandatis legatis*, quemadmodum Weisius edidit; sed nihil ex his proficias, nisi hoc, scribas interdum supra modum ineptiisse. Quare ingenio abusus est Sellingius in Lectt. Sall. p. 34 sq. vulgatam defendens, hac interpretatione proposita: *in quibus (mandatis a Boccho postulabatur) legatis potestas eundi Romam sit* (ita scribi vult Sellingius pro *fit*, coniunctivum ab *ut* omisso repetens) *et ab consule interea induciae postulabantur.* In qua explicatione quum plurima falsa sint ac perversa, lectores singulis refellendis non morabimur. Hoc tamen addemus, malam vulgatam

lae et plerisque placuere; pauci ferocius decernunt, scilicet ignari humanarum rerum, quae fluxae et mo-
3 biles semper in advorsa mutantur. Ceterum Mauri, impetratis omnibus, tres Romam profecti sunt, cum Cn. Octavio Rufo, qui quaestor stipendium in Africam portaverat; duo ad regem redeunt. Ex his

peiorem etiam fecisse Sellingium, *et* copulâ, quae in paucis codd. ex interpolatione ob male intellectam structuram post *fit* legitur, in auctoris verba illatâ. Alio modo Muellerus peccavit, qui verbo *fit* deleto, in quo Bipontinos secutus est, colon post *Romam* posuit, ut voces *ab consule* ex *postulabantur*, quod rursus in *postulantur* mutavit, pendeant. Sed hoc non est criticam artem perpendendis veterum librorum testimoniis exercere, sed ex libidine omnia miscere. Quod omnes autem de *duplici mandato* aut *postulato* legatorum hic agi putant, multum falluntur, Sallustii ingenium ignorantes, qui pro insigni brevitatis arte verbis inanibus omissis statim exponit, quid in illo militari consilio, a consule habito, *actum ac constitutum sit.* Quare *fit* verbo deleto non solum omnis verborum gratia perit, sed sententiae vis narrandique ars funditus tollitur. — *Interea* est: donec legati Romam irent ac redirent. — *Ea* non est, ut Cortius vult, *utraque postulata*, sed *utrumque*, sc. et potestatem eundi Romam *factam esse*, et inducias postulatas *concedi.* Hoc non assecutus Langius *ea* mutari vult in *eae*, ut pronomine tantummodo ad *inducias* respiciatur, quia *placuere* de data Romam eundi potestate nequeat intelligi. Sed quominus id intelligeret Langius, non alia re, nisi perverso quodam sensu impeditus videtur. — *Decernunt* absolute positum significat *sententiam dicunt, censent;* cf. Catil. c. L, 4. *Silanus de his, qui in custodiis tenebantur, supplicium sumendum decreverat.* Accusativo obiecti addito valet *constituendum proponere, suadere;* Cic. Epp. ad Famm. I, 3, 3. *Commendo tibi eius omnia negotia, inprimisque, ut, quae T. Annius de eius re decrevit, ea comprobes.* Sall. Cat. LI, 18. *Iniuria te subegit, genus poenae novum decernere.* Fragm. Historr. I, 19, 5. *Qui legatos, pacem, concordiam et alia huiuscemodi decreverunt.* — *Scilicet* non simpliciter explicat ante dicta, sed simul inservit ironiae et indignationi tam rudes et humanitatis expertes viros in consilio fuisse; cf. annotata ad c. XXXI, 19. p. 189. —

Bocchus quum cetera, tum maxume benignitatem et studium Sullae, lubens accepit. Romae legatis eius, 4
postquam errasse regem et Iugurthae scelere lapsum deprecati sunt, amicitiam et foedus petentibus hoc modo respondetur: Senatus et populus Romanus 5
benefici et iniuriae memor esse solet. Ceterum

Pro *mutantur* Putschius ex coniectura scripsit *mutant*, quod Cortius cupide amplexus est, quum Vratisl. 3. confirmetur. Sed quamquam hunc verbi usum agnoscimus, v. ad c. XXXIX, 10., tamen contra tantum codd. consensum non videtur Sallustio obtrudendum.

§. 3. *Mauri — tres — duo*] Cur *Mauri* dictum sit, non *Maurorum*, licet sequatur *tres — duo*, declaravimus ad c. XIX, 1. p. 118. Hoc enim spectavit auctor, ut *Romanis* in universum opponerentur *Mauri*, ad quos transiit oratio; quo efficitur ut partium significatio non ex genitivo *pendeat*, sed per appositionem praecedenti nomini *addatur*. — Post *omnibus* in viginti codd. additum est *rebus*, quod quamquam non falsum est, tamen librariorum manum prodit, immeritoque a Cortio receptum est. — *Cn. Octavio Rufo* vix in uno alteroque cod. Gruteri legitur; plerique omnes habent *Rufone*, quod falsum esse docuit Pighius Annall. Tom. III. p. 139. In Octaviana gente enim *Rufi* fuere, non *Rufones*. — *Sunt* post profecti fere omnes codd. tenent, exceptis Fabric. 1. 2. Inc. 1. 2. Acad. Guelf. 6. Bodl. nonnullis Gruterianis et Leidd., qui cur potiorem ceterorum consensu fidem mereantur non video. Cortius tamen et Gerlachius verbum omiserunt. — Eadem levitate Gerlachius in ed. mai. non solum *quaestor* sine codd. auctoritate eiecit, sed etiam *in Africam*, quae verba in Palat. 2. et aliquot Leidd. desunt, uncis inclusit, in ed. min. vero scripsit *adportaverat*, quod pariter librorum fide destituitur, qui fere omnes *portaverat* habent, dicendi usu commendatum; cf. annotata ad c. XXXVI, 1. — *Deprecati sunt* interpretes non satis accurate explicant *excusarunt*, quod tantummodo ex parte in verbo inest. Nam quum *deprecari* valeat *precibus rem malam avertere studere*, Sallustius hoc verbo ita usus est, ut omissa re, quam legati avertere studerent, nempe *iram Romanorum Bocchique poenam*, ad *deprecati sunt* referret ea, quae petitionis obtinendae caussa dixerunt, sc. *confitentes* errasse regem, *excusantesque* quod non suo, sed Iugurthae scelere lapsus esset. Quare *postquam*

Boccho, quoniam poenitet, delicti gratiam facit; foedus et amicitia dabuntur, quum meruerit.

CV. Quis rebus cognitis Bocchus per litteras a Mario petivit, uti Sullam ad se mitteret, cuius
2 arbitratu de communibus negotiis consuleretur. Is

— *deprecati sunt* praegnanti sensu significat *postquam deprecantes dixerunt.* — De verbis *amicitiam et foedus* v. annotata ad c. LXXX, 4. — Ad *poenitet* non supplendum est *eum*, sed continetur eo verbo nominativus casus *Bocchus*; quod quamquam vulgato usui repugnat, tamen non soloecum existimari debet, quum certum sit veteres etiam *poeniteo*, i. e. *poenitentia agitor*, dixisse. Tale quid de Sallustio tradit Charis. p. 224. Putsch. ,,Verba impersonalia declinantur sic: oportet me, poenitet me, pudet me, piget me, miseret me; *quamvis Sallustius dixerit* in prima historia *Lepidum poenitentem consili;*" patet enim *poenitens* non potuisse dici, nisi etiam *poeniteo* diceretur. cf. Cic. Philipp. XII, 2, 7. *Optimus est portus poenitenti* (i. e. ei, qui poenitens est, sive qui poenitet) *mutatio consilii.* Pacuvius Arm. iud. apud Nonium VII, 63. *Nunc poenitebunt; libant liberi grato ex loco.* Iustin. XI, 3, 3. *Athenienses primi poenitere coeperunt.* Liv. XXXVI, 22, 3. *Aetolos quoque, si poenitere possint, posse et incolumes esse.* — *Gratiam facit* i. e. veniam dat, ignoscit; cf. Cat. c. LII, 8. *Qui mihi atque animo meo nullius unquam delicti gratiam fecissem.* Fragm. Histor. III, 34. *Post reditum eorum, quibus senatus belli Lepidani gratiam fecerat.*

CV. §. 1. *Quis rebus*] Vulgo *quibus r.*; sed *quis* exstat in Rem. 2. Vrat. 3. Guelf. 6. 9. 11. Berol. 1. 2. Par. b. c. — *De* praepositio in multis codd. deest, de qua re Gerlachius in Commentt. p. 331. ,,Lectio, inquit, haud contemnenda, cum enim Bocchus totius rei arbitrium Sullae permitteret, consultatione non opus fuit. quare vix mihi tempero, quin et ipse praepositionem deleam." Sed nihil isto iudicio perversius. Nam quum vix dubium sit, quin librarii praepositionem omiserint, quia *consulere* putarent idem esse atque *prospicere*, qua vi verbum dativum regit, hac ipsa re iam concidit Gerlachii acumen. Praeterea falsa *arbitratu* vocabuli interpretatione permotus est, ut statueret consultatione non fuisse opus, quasi vero Bocchus Sullam acciverit, ut *imperia* eius acciperet. Verborum *cuius arbitratu — consuleretur* sensus est: *der*

missus cum praesidio equitum atque peditum, item funditorum Balearium; praeterea iere sagittarii et cohors Peligna cum velitaribus armis, itineris properandi caussa, neque his secus atque aliis armis advorsum tela hostium, quod ea levia sunt, muniti.

mit unbeschränkter Vollmacht unterhandeln könnte; nam *arbitratus* dicitur de libera rerum gerendarum potestate, nullis finibus circumscripta, aut alius voluntate impedita; cf. Liv. XXXIV, 44, 2. *Ver sacrum de integro faciendum arbitratu pontificum censuerunt.* XXXVIII, 11, 6. *Obsides quadraginta arbritratu consulis Romani dato.* Hoc igitur Bocchus postulavit a Mario, ut per Sullam *certa pax convenire posset*, neve condiciones huic acceptae postea a duce Romano improbarentur.

§. 2. *item funditorum*] *Item*, quod tenent Vin. 2. Paris. A. b. Tur. 1. Bern. Goerl. Berol. 1. 2., in textum recepimus, sensu ita flagitante. Nam sine ista particula voces *fund. Bal.* pro appositione *peditum* habendae sunt, quod non solum magna duritie laborat, sed etiam dicendi usui repugnat; *pedites* enim *equitibus* simpliciter oppositi intelliguntur semper gravi armatura utentes, neque verisimile est, praesidium Sullae datum plane caruisse illo robore exercitus Romani. Quam facile vero *item* postrema antecedentis vocis parte *itum* absorberi potuerit, cuivis in oculos incurrit. — *Balearium* recte tenet Fabric. 1. et aliquot Manutii codices; prope accedit scriptura Sen. 1. Guelf. 3. et 6. qui habent *Balearum;* ceteri perperam exhibent *Baleatorum*, unde Gruterus imperite fecit *Baleariorum.* Baleares fuisse funditores longe peritissimos satis notum est; cf. Caes. B. G. II, 7. ubi v. Herzog. Flor. III, 8. Liv. XXVIII, 37, 6. — *Iere* post *praeterea* editores recentiores omnes omiserunt, non satis gravi de caussa, cum in omnibus fere codd. legatur, et non nisi in uno Rivii, uno Aldi Manutii, Guelf. 10. et Paris. A. desit, ac locum in Paris. E. et Tur. 1. mutet, quae discrepantiae paucorum librorum, aliis corruptelae caussis et indiciis non accedentibus, non valent ad vocabulum damnandum; ceteroquin enim plurima eodem iure eiicienda essent. Ad *iere* autem, quod nude positum fortasse offendat, facile ex antecedentibus suppleas *cum eo* sc. *Sulla.* — *Cohortis Pelignae* mentio etiam est apud Liv. XXV, 14. et XLIV, 40. — Quae sequuntur verba eo consilio sunt addita, ut intelligatur Pelignos non consueta arma gessisse (vulgo

3 Sed in itinere, quinto denique die, Volux filius Bocchi repente in campis patentibus cum mille non amplius equitibus sese ostendit, qui temere et effuse euntes Sullae aliisque omnibus et numerum amplio-
4 rem vero et hostilem metum efficiebant. Igitur se quisque expedire, arma atque tela tentare, intendere;

enim gravi armatura utebantur), sed *tum* pro itineris ratione levia habuisse. *Velitaria arma* qualia fuerint cognoscitur ex Livio XXXI, 35, 6. *Nec pedes par erat veliti Romano, parmam gladiumque habenti, pariterque et ad se tuendum, et ad hostem petendum armato.* XXXVIII, 21, 13. *Alii a velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet, et in dextra hastas, quibus eminus utitur; gladio Hispaniensi est cinctus.* Hastas autem septenas gerebant, ut colligitur ex Liv. XXVI, 4, 4. cf. Nieupoort. de Ritt. Rom. p. 362 sq. Nitschii Antiqq. Rom. Vol. II. p. 1413. ed. III. Crenzeri Antiqq. Rom. §. 229. p. 360. ed. II. — Ad vim *cum* praepositionis illustrandam pertinent, quae Handius de Particc. Lat. Vol. II. p. 143 sq. bene disputavit: Coniunctum esse cum aliquo homine vel cum aliqua re id dicunt Latini, quo homo vel res exstruitur, aut instruitur, aut completur. Hinc *cum* ponitur de vestitu hominum et de *armatura*, et de aliis rebus, quibus quis instructus incedit. In quibus si quis instrumentum intelligi dixerit, germanicae linguae rationem tenebit, non latinae. v. ad Catil. XXVII, 2. — *Neque his secus atque aliis armis — muniti*, i. e. et tamen his satis muniti, pariter ut iustis et consuetis armis.

§. 3. *in itinere*] *In* praepositionem, quae in Eccard. et Guelf. 6. deest, Cortius pessime omisit. — *Denique* significat Bocchi adventum seriorem fuisse opinione Romanorum, siquidem non prius, quam quinque diebus praeteritis apparuit. Quare *denique* in tali nexu idem valet atque *demum*, de quo usu v. Hand. de Particc. Lat. Voll. II. p. 275 sq. Cic. p. Mil. c. 13, 34. *Milonis consulatus, qui vivo Clodio labefactari non poterat, mortuo denique tentari coeptus est.* — *Non amplius* verba post *mille* collocata sunt propter *cum* praepositionem, quae non potest interiectis verbis a suo casu seiungi. Ex eo simul perspicitur *equitibus* non pendere ex *non amplius*, ut Langius putat, coll. Catil. LVI, 2, sed ex *cum* praepositione, duasque illas voces quasi per epexegesin additas nullam vim

timor aliquantus, sed spes amplior, quippe victoribus, et advorsum eos, quos saepe vicerant. Interim equites, exploratum praemissi, rem, uti erat, quietam nunciant.

CVI. Volux adveniens quaestorem appellat dicitque se a patre Boccho obviam illis simul, et

in structuram exserere. — *Temere* est: nullo imperio coerciti nullique ordini astricti. — De verbis *hostilem metum* v. ad c. XLI, 2. — *Efficiebant* tantummodo proximis accurate convenit, ad priora per zeugma refertur, hoc sensu: *qui effuse euntes et effecerunt ut Sullae aliisque omnibus numerus amplior vero videretur, et hostilem metum excitarunt.*

§. 4. *se quisque*] Cortius ex paucissimis codd. scripsit *sese quisque*, quo non est opus. — *Se expedire* est se accingere ad pugnam, omissis et abiectis iis, quae impetum impedire possint. — *Intendere* Weisius inepte refert ad *animum*. Wassius, Cortius, Muellerus, alii, de *arcu* sagittariorum cogitant; quod quamquam non plane falsum est, tamen *intendere* latius patet, et de quovis armorum telorumque genere intelligendum, quae ita tenentur, ut pugnae speciem praebeant. Apposite Faber contulit Liv. XLIV, 41, 6. *Phalangis confertae et intentis horrendis hastis intolerabiles vires sunt.* id. VII, 5, 5. *Super lectum stans ferro intento.* Tacit. Ann. XIV, 61. Histor. I, 69. — *Aliquantus* i. e. satis magnus; v. ad c. LXXIV, 3. — *Et* ante *advorsum*, cum vi adiungens sequentia, valet *et quidem*; cf. annotata ad c. XIV, 25. p. 92. et ad c. LXXXV, 3. — *Advorsum* quum non pendeat ex verbo, cui motus notio sit, *adversum eos* significat: *qui ex advorso iis starent.* cf. Hand. de Particc. Lat. Vol. I. p. 180. Liv. XLIII, 16, 4. *Clientem libertinum parietem in sacra via adversus aedes publicas demoliri iusserant.* Plura contulit Drakenborch. ad VII, 14, 9. — Verba *uti erat* rei veritatem per se ipsam asserunt, quod in germanica lingua addito vocabulo *wirklich* significatur; sed ut Latini tali voce carere possint, efficitur vi propria *indicativi*, cuius multo certior apud illos, quam apud nos est usus. cf. Cic. de Rep. III, 3. *Sint nobis isti magni homines, ut sunt.* de Legg. I, 5, 17. *Sit ista res magna, sicut est.* de Off. III, 33, 117. *Quamvis multis locis dicat Epicurus, sicut dicit, satis fortiter de dolore.*

praesidio missum. Deinde eum et proxumum diem si-
2 nemetu coniuncti eunt. Post, ubi castra locata et diei vesper erat, repente Maurus incerto voltu, pavens ad Sullam accurrit dicitque sibi ex speculatoribus,

Liv. VII, 35, 10. *Si nox opportuna est eruptioni, sicut est.* Faber.

CVI. §. 1. et 2. *adveniens*] Hoc participium, quod Gerlachius in Commentt. p. 331. „insolitum" dicit, ne perfecti potestatem habere credas, adi annotata ad c. X, 2. p. 50 sq. — *Appellat* i. e. ad eum se convertit, eum alloquitur; v. c. CXII, 1. CXIII. 2. Herz. ad Caes. B. G. V, 33. p. 274. — *Dicitque* omnes codd. summa constantia tenent; quare temere Cortius expulit, idem ausus c. CXII, 1., quamquam concedi debet commode et ex usu Sallustii abesse posse; v. ad c. VIII, 1. p. 44. — *Boccho* cur additum sit se non videre ait Cortius. Recte autem Faber monet sensum esse hunc: se filium esse Bocchi, et a patre missum. Additum igitur, ut Sulla scire posset, *quis esset Volux*, quem nondum noverat. — *Illis* qua ratione in oratione obliqua positum sit, diximus ad c. LVI, 4. Pluralis autem licet quodammodo excusari possit, si statuas Volucem non Sullam solum, sed *ipsum cum comitibus* intellexisse, tamen multo maxime placet *illi*, quod si in pluribus, quam in Franc. Vratisl. 2. et Taurin. exstaret, non dubitassem in textum recipere, praesertim quum *s* littera facile ex sequente vocabulo praecedenti adhaerescere potuerit. — De particulis *simul* — et v. ad c. XLVII, 2. — *Dici* Cortius ne uno quidem codice adiutus mutavit in *die*, quasi ista forma, aliquoties a Sallustio usurpata (v. ad. c. XXI, 2. LII, 3. XCVII, 3), ubique inferenda sit. — *Pavens* idem satis temere delevit; neque enim unus Sen. 1., qui isto vocabulo caret, ceterorum omnium codicum consensu plus valere potest, neque verum est, quod ille vult, *pavens* ineptam glossam esse praecedentium verborum, quia *incertus voltus* sit eorum, qui paveant. Sed non carere vi sua *pavens* participium facile senties, si commate post *voltu* distinxeris, quo gradatio efficitur (v. ad c. XXVIII, 4. p. 162.) ad describendam Mauri perturbationem perquam accommodata; nam per se patet, *incerto voltu* ad externam speciem pertinere, *pavens* internum animi statum designare. — *Dicitque* Cortius pariter ut §. 1. invitis omnibus libris expunxit.

§. 3. *feroci*] i. e. intrepido ac forti; v. ad Catil. XI, 5. p. 50. — Ex *negat* verbo ad sequentem enunciationem ita transitur,

cognitum, Iugurtham haud procul abesse; simul uti noctu clam secum profugeret rogat atque hortatur. Ille animo feroci negat se totiens fusum Numidam 3
pertimescere; virtuti suorum satis credere; etiamsi

quasi *aiens* sententia praecessisset, cui altera velut eiusdem generis adiungatur; quod ut sibi permitterent Latini obscuro quodam sensu permoti sunt, utraque enunciatione sententiam contineri, quae ex eodem notionum ac cogitationum fonte repeteretur. Idem statuens Otto ad Cic. de Finn. I, 18, 61. hanc dicendi rationem haud male ad id genus refert, quod structura *ἀπὸ κοινοῦ* vocatur, reiecta Goerenzii ad l. l. p. 87. sententia, qui talia *anacoluthiae* speciem quandam habere censuit. Aeque improbabilis longe plurimorum est opinio, qui hoc constructionis genus *ellipsi* annumerantes, aiens verbum *suppleri* volunt. Ceterum permulti iam hunc usum observarunt, velut Gronovius Obss. IV, 2. p. 535 sq. ed. Lips. Drakenborch. ad Liv. XXII, 53, 7. Ruhnken. ad Rutil. Lup. I, 13. p. 47. Beier. ad Cic. de Off. III, 2, 9. et ad Lael. c. 16, 59. p. 94. Walch. Emendd. Liv. p. 227., alii. Verbi *negare* in notionem *dicendi* transeuntis Cortius ad nostrum locum haec laudavit exempla: Cic. Epp. ad Attic. VII, 15. *Plerique negant Caesarem in conditione mansurum; postulataque haec ab eo interposita esse, quo minus quod opus esset ad bellum a nobis pararetur.* Liv. I, 57, 7. *Collatinus negat verbis opus esse; paucis id quidem horis posse sciri.* id. XXXIII, 12, 5. *Quinctius negare Aetolos — sibi ipsis convenientem sententiam dixisse; et illos prioribus omnibus conciliis de condicionibus pacis semper — disseruisse.* Nep. Cim. c. 1, 4. *Elpinice negavit se passuram Miltiadis progeniem — interire; seque Calliae nupturam.* Latissime autem patet hoc genus negativae sententiae cum aiente confusae, cuius varias formas VV. DD. locis laudatis passim illustrarunt. — De *ducebat* indicativo in oratione obliqua v. ad c. LXIII, 1. — Verborum ordinem *post paullo* multi tenent libri; v. ad Catil. XXXIII, 5. et ad Iug. LVI, 3. — Pro *mansurum potius — quam vitae parceret* poterat etiam dici *quam vitae parsurum;* nam ubi *eiusdem subiecti duo praedicata* sive *actiones* per *potius quam* particulas ita inter se comparantur, ut prius praeferatur posteriori, vel pari et prorsus aequali ratione utrumque membrum effertur, ita ut posterius verbum rem comparatam simpliciter et per se spectatam designet, vel mutatâ structurâ alterum *coniunctivo* enunciatur, qui modus non ex

certa pestis adesset, mansurum potius, quam proditis
quos ducebat turpi fuga incertae ac forsitan post
4 paullo morbo interiturae vitae parceret. Ceterum
ab eodem monitus uti noctu proficiscerentur, consi-
lium approbat, ac statim milites coenatos esse, in
castris ignis quam creberrumos fieri, dein prima vi-

primario totius enunciati verbo pendet, sed ex *supplendo* verbo repeti debet, et quidem tali, quod *ut* particulam asciscens comparatam actionem significet *consectariam esse* ex consilio et voluntate subiecti, quod eligit unam de duabus actionibus. Quae ratio quum rei naturae maxime conveniat, illa altera ex aequo instituta structura raro adhibita reperitur; longe frequentior fuit altera inaequalis et per ellipsin verbi in coniunctivum transiens *ut* particulae sociatum. cf. Cic. Acadd. II, 8, 23. *Vir bonus statuit omnem cruciatum* *perferre* *potius*, *quam* (committere) *ut officium* *prodat*, quod pari structura dici poterat *quam* *prodere*. Liv. IX, 14, 7. *Vociferari deceptos potius quodcunque casus ferat* *passuros*, *quam* (id commissuros) *ut sprevisse pacis auctores Tarentinos* *videantur*, sive *quam* — *videri*. Plerumque tamen simul cum verbo, unde pendet *ut*, haec ipsa particula omittitur, qua re coniunctivi ratio non magis mutatur, quam eiusdem voculae ellipsi post *praecipiendi* verba, quo de egimus ad Catil. XXIX, 2. p. 134. Cum nostro igitur loco plane congruunt haec: Cic. Tuscc. II, 22, 52. *Zeno Eleates* *perpessus est* *omnia potius*, *quam* (id egit, ut) *conscios delendae tyrannidis* *indicaret*. id. de Fato c. 10, 21. *Eam plagam potius* *accipiam* *quam* (faciam, ut) *fato omnia fieri* *comprobem*. Nep. Eumen. c. XI, 4. *Cur non in proelio* *cecidisti* *potius, quam in potestatem inimici* *venires?* id. Hamilc. c. I, 5. *Hamilcar tanta fuit ferocia, ut* — *periturum* *se potius dixerit*, *quam cum tanto flagitio domum* *rediret*. Liv. XL, 4, 7. *Theoxena ausa est dicere, se sua manu potius omnes* *interfecturam*, *quam in potestatem Philippi* *venirent*. id. XXIV, 3, 12. *Morituros* *se affirmabant citius, quam in alienos ritus, mores legesque* *verterentur*. cf. Ottonem ad Cic. de Finn. II, 20, 66. et IV, 14, 39. Parem utriusque membri structuram habet Sall. Iug. XX, 5. *Adherbal prius omnia* *pati* *decrevit, quam bellum sumere*. Caes. B. C. III, 49, 2. *Crebrae voces militum audiebantur, prius se cortice ex arboribus* *victuros*, *quam Pompeium ex manibus*

gilia silentio egredi iubet. Iamque nocturno itinere 5
fessis omnibus Sulla pariter cum ortu solis castra
metabatur, quum equites Mauri nunciant Iugurtham
circiter duum millium intervallo ante consedisse.
Quod postquam auditum est, tum vero ingens me- 6
tus nostros invadit; credere se proditos a Voluce et

dimissuros. Facile autem vides in utroque exemplo pro infinitivo, qui antecedenti membro respondet, etiam coniunctivum poni potuisse.

§. 4. *coenatos esse*] Perfecti ex *iubet* verbo apti ea vis est, ut maxima celeritate imperatum se perfici velle Sulla declaret. Eodem modo, sed paullo frequentius, *volo* cum participio aut infinitivo perfecti passivi construitur, de quo usu v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 80, 9. not. 1. p. 440. ed. IV. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 171. II. A. 2. p. 460. et quae annotavimus ad c. CX, 6. coll. Walch. Emendd. Liv. c. VIII. p. 160. Neque alia ratione nititur futuri exacti usus pro futuro primo positi, quo celerrima rei futurae perfectio indicatur; v. Aug. Grotefendi Gramm. Lat. schol. §. 176, 4. p. 142. — *Ignis creberrumos* explic. ad c. XLV, 2. — De grammatica ratione verborum *silentio egredi* egimus ad c. LIII, 7. In Berol. 2. est *cum sil.* — *Pariter cum* explicavimus ad c. LXVIII, 2. — *Quum equites M. nunciant* illustravimus ad c. XII, 5. — De verbis *duum millium intervallo* v. ad c. LXXV, 2. — Pro *ante consedisse* paene omnes codd. habent *ante eos cons.*, scribis adverbii vim non capientibus. Scriptura tamen integra servata est in Palat. 2. et Vat. 1., qui pronomine carent. Quod quum orationem languidam et valde ambiguam reddat, perperam a Gerlachio retentum est. *Est* post *auditum* Cortius propter unum Guelf. 4. omisit. — *Tum vero* particulae magna vi apodosin inferunt, quod iam monitum est ad Catil. c. LXI, 1. p. 323. cf. LI, 40. — Pronomen *se* ante proditos non habent Rem. 1. 2. Guelf. 1. Sen. 2. et Heuss., quorum auctoritate Cortius eiecit, quod non miramur. Sed miramur Walchium ad Taciti Agric. c. XXVII. p. 320. id factum probare, et plane certum dicere optimorumque codd. auctoritate firmatum; quod plane contra est. Nam ellipsis pronominis, per se tolerabilis (v. ad c. XIV, 3. p. 73.), h. l. maxime dubia ac prorsus damnanda est, quia non nisi pauci atque *deteriores* codd. a consueta dicendi ratione discedunt. — *Manu vindicandum* i. e. vim in-

insidiis circumventos. Ac fuere, qui dicerent manu vindicandum, neque apud illum tantum scelus inultum relinquendum.

CVII. At Sulla, quamquam eadem existumabat, tamen ab iniuria Maurum prohibet. Suos hortatur, uti fortem animum gererent; saepe ante pau-

ferendam suppliciumque de eo sumendum; cf. c. XX, 4. et XXXI, 18. — *Apud illum* ita dictum est, ut sceleris *sedes* accuratius designetur. Nam loci potestate, quae propria est *apud* particulae, ad personam translata, res, quae ad personam pertinet et in ea locum quasi obtinet, *apud aliquem* esse dicitur, quod interdum plane idem est, atque *in aliquo esse*; cf. Hand. de Particc. Lat. Vol. I. p. 410. sqq. §. 8. Cic. Brut. c. 41, 152. *Sic enim existimo, iuris civilis magnum usum et apud Scaevolam, et apud multos fuisse.* Noster Iug. XXIV, 10. *Si ulla apud vos memoria remanet avi mei Masinissae.* — In verbis *neque scelus inultum relinquendum*, *relinquendi* notio ita est concipienda: non ita *discedendum* quasi ab scelere, ut animum non ad id advertamus, inultumque esse sinamus; cf. Doederlini Synonym. Lat. Vol. III. p. 290. §. 7.

CVII. §. 1. *existumabat*] Pauci codd. habent *aestumabat*, quod Cortius et Gerlachius immerito praetulerunt; v. ad Catil. VIII, 2. et ad Iug. LXXXV, 14. — *Ab iniuria Maurum prohibet* i. e. impedit quominus Maurus *iniuria afficiatur*, sive tutum praestat contra iniuriam. cf. Cic. p. l. Man. c. 7. 18. *Erit humanitatis vestrae magnum eorum civium numerum calamitate prohibere.* ibid. §. 19. *A quo periculo prohibete rempublicam.* Caes. B. G. V, 21, 1. *Trinobantibus ab omni militum iniuria prohibitis.* Plura vide apud Oudendorp. ad VI, 23, 9. et Heusing. ad Cic. de Off. II, 12, 2. Constat autem hic *tutandi* sensus eo, quod nomen, ablativo positum, *passiva* ratione tenetur; qua cum *activa* sententia commutata efficitur, ut prohibere *impediendi* potestate intelligatur, licet externa constructionis indoles non mutetur. cf. Iug. XXII, 4. XLV, 3. Oudendorp. ad Caes. B. G. I, 10, 4. — *Animum gerere* exemplis illustravimus ad c. LIV, 1. — De imperfecto *gererent* ex praesenti apto v. ad Cat. XXXIV, 1. Iug. XCVII, 1. — *Paucis strenuis* non esse i. q. *a pauc. str.*, ut Cortius explicat, sed propriam dativi potestatem constare iam monuimus ad c. XLVI, 3. *Qui manus armaverit* i. q. qui arma *manibus teneat;* cf. Fragm. Historr. I, 19,

cis strenuis advorsum multitudinem bene pugnatum; quanto sibi in proelio minus pepercissent, tanto tutiores fore; nec quemquam decere, qui manus armaverit, ab inermis pedibus auxilium petere, in maxumo metu nudum et caecum corpus ad hostis vortere. Deinde Volucem, quoniam hostilia faceret, Io- 2

20. *Proditorum consilia, qui rapinas instaurare cupiunt, et rursus advorsum deos penatis manus armare.* Perverso igitur iudicio Gerlachius in Comment. p. 332. „Nescio, inquit, an lectio Vat. 5. Flor. 2. 21. *quem manus armaverit* praeferenda. Dictum pro: cuius manus armata sit. Id enim solemne Salustio, ut saepius rebus vim agendi tribuat." — *Inermis* non solum longe plurimi codd. tuentur, sed etiam Nonius VIII, 75. v. annotata ad Catil. c. LIX, 5. — *Nudum corpus* saepissime dicitur corpus inerme nullisque armis tectum; cf. Drakenborch. ad Liv. V, 43, 3. *Nuda corpora et soluta somno trucidantur.* — *Coecum corpus* Cortius recte vidit capiendum esse de coeca corporis *parte*, qua periculum imminens non animadvertitur, neque vitari potest, i. e. de *tergo*. Ceterum iam Victorius VV. LL. II, 2. observavit simillimam sententiam exstare apud Xenophontem in Cyropaed. III, 3, 45., quam vix dubium est quin Sallustius imitatione expresserit. Verba haec sunt: *Μωρὸν γὰρ τὸ κρατεῖν βουλομένους τὰ τυφλὰ τοῦ σώματος καὶ ἄοπλα καὶ ἄχειρα ταῦτα ἐναντία τάττειν τοῖς πολεμίοις φεύγοντας.* *Ad hostis vortere* autem non valere potest *hostibus opponere*, sed tantummodo *hostibus praebere* sive *hostium impetui exponere*, quam sententiam *fugae* notio, ad quam alluditur, requirit.

§. 2. et 3. *Iovem maxumum*] Cortius ex quinque codd. inverso ordine scripsit *max. Iov.*, libidinem potius, quam verum iudicium secutus. — *Ex* ante castris, quod in nonnullis codd. deest, recte a plerisque editoribus in textum receptum Weisius uncinis inclusit, non sentiens quantopere *discessus* notio particula addita augeatur. cf. c. XXXV, 1. *Massiva profugus ex Africa abierat.* LXVIII, 1. *Metellus paullisper moestus e conspectu abit.* — *Scelus atque perfidia* saepe coniungitur; cf. Fragm. Historr. I, 15, 1. *Quum illi spes omnis in scelere atque perfidia sit.* Cic. p. Rosc. Am. c. 38, 109. *Nullum esse officium, nullum ius, quod non eius scelus atque perfidia violarit.* Philipp. XI, 2, 5. *Dextrae perfidia sunt et scelere violatae.* Liv. XL, 39, 9. *Scelus et*

vem maxumum obtestatus, ut sceleris atque perfidiae Bocchi testis adesset, ex castris abire iubet.
3 Ille lacrumans orare, ne ea crederet; nihil dolo factum, ac magis calliditate Iugurthae, cui, videlicet
4 speculanti, iter suum cognitum esset. Ceterum, quoniam neque ingentem multitudinem haberet, et spes

perfidiam illis, non virtutem accessisse. FABER. — *Ac* ante *magis* Cortius temere delevit, ne uno quidem cod. assentiente. Nihil autem frequentius, quam praegressae sententiae negativae *adiungi contrariam*, quae proprie per adversativam particulam opponi debebat, de quo copulae usu vide, quae in universum diximus ad Catil. c. IV, 2. p. 24. cf. Aug. Matthiäs ad Cic. p. Rosc. Am. c. 4, 10. *Animo non deficiam, et id quod suscepi, quod potero, perferam.* Bremius ad Nep. Paus. c. III, 7. Wopkens. Lectt. Tull. I, 13. p. 75 sq. Beier. ad Cic. de Off. III, 6, 32. p. 234. Goerenz. ad Legg. II, 21, 53. p. 184. — *Videlicet*, quod in Fabric. L. deest, Cortius, ab ineptis librariis assutum dicens, eiecit, quia veram structurae rationem non perspexit. Particula enim non ad coniunctivum refertur ex relativo pendentem, quae ratio explicativam sententiam annectendi sane insolens et vitiosa foret, sed ad *speculanti* pertinet, eo quidem consilio, ut excusatio *adiuvetur*, qua Volux Sullae persuadere conatur, non fraude sua, sed dolo Iugurthae factum esse, ut iter suum non celaretur. Interpunctione igitur addita perspicuitati sententiae consulendum putavimus. Ceterum verba *cui iter cognitum esset* non significant *cui iter notum esset*, sed *cui de itinere auditum esset*, vel *qui de itinere cognovisset*.

§. 4. et 5. *neque — et*] De his particulis v. ad I, 5. p. 8. — Voces *spes opesque* iam supra legimus coniunctas c. X, 1.; cf. CXIV, 4. Fragm. Historr. III, 11, 2. Earum vim et veram sententiam non assecutus est Cortius, qui ad Catil. c. XXI, 1. praecepit, figurâ ἓν διὰ δυοῖν significari *speratas opes*. Sed utriusque vocabuli potestatem per se valere satis est in aprico; *spes* igitur sunt *auxilia futura et sperata*; contra *opes* de *paratis et praesentibus auxiliis* intelligendae sunt. — *Credere* Cortius pro more temerario omisit, quippe cui unus cod. Berger., in quo verbum deest, pluris sit ceterorum librorum fide. Sed praeterquam quod ab externa auctoritate minime suspectum est vocabulum, ipso sensu maximo-

opesque eius ex patre suo penderent, credere, illum
nihil palam ausurum, quum ipse filius testis adesset.
Quare optumum factum videri, per media eius ca- 5
stra palam transire; sese, vel praemissis, vel ibidem
relictis Mauris, solum cum Sulla iturum. Ea res, 6
ut in tali negotio, probata; ac statim profecti, quia

pere commendatur. Nam ut erat Volux anxio et valde perturbato animo, non poterat equidem pro certo et explorato dicere *Iugurtham nihil palam ausurum*, sed, quo Sullam mitigaret, valde conveniebat, ut diceret se *coniicere* ac *probabile putare*, illum quietum fore. *Se* in tali structura omissum nihil insolentiae habet, quum *suo* praecedat; cf. c. XIV, 3. p. 73. — *Optumum factum*, quod permulti codd. tenent, cur praeferendum putemus vulgatae scripturae *opt. factu*, a Gerlachio in ed. mai. et in Commentt. p. 332. improbatae, in ed. min. vero restitutae, diximus ad Catil. XXXII, 1. p. 151.

§. 6. et 7. *ut in tali negotio*] i. e. quandoquidem in tali negotio melioris consilii copia non erat, sive *pro consilii inopia*, qua in tali negotio laboratur. *Ut* particula enim eam vim habet, ut id, quod de aliqua re enunciatur, non per se, quale est, intelligatur, sed *ex natura et condicione eius rei, ad quam comparatio refertur.* Quae condicio comparatae rei, cogitatione tantum concipienda, verbis non declarata, quum vel aiens sit, vel negans, *ut* particula aut ex aequo ponit utrumque enunciatum, aut finibus angustioribus coercet primariam sententiam, neque magnam ei vim tribuendam esse ostendit. Prior ratio ubi valet, *ut* germanice est *als*, posterior significatur particulâ *für*, quem usum uberius illustravimus in Diurnis scholl. a. 1830. Sect. II. N. 112. p. 905 sq. Nostro igitur loco haec cogitatio subest: alias enim tam periculosa res *non facile probata fuisset*; germanice autem sic se habet sententia: dies wurde, *für die gegenwärtige*, verzweifelte, *Lage* annehmbar befunden (denn an und für sich war es *nicht zu billigen*). Eiusdem generis exempla, in quibus *ut* restringendi potestatem ex negativa sententia, quae suppleri debet, accipit, haec sunt: Cic. Epp. ad Famm. XII, 2. *Nonnihil, ut in tantis malis, est profectum*, ubi haec subest sententia: multum enim in malis omnino *non potest profici.* Id. de Senect. c. 4, 12. *Multae erant in Q. Fabio, ut in homine*

de improviso acciderant, dubio atque haesitante Iu-
7 gurtha, incolumes transeunt. Deinde paucis diebus,
quo ire intenderant, perventum est.

CVIII. Ibi cum Boccho Numida quidam, Aspar nomine, multum et familiariter agebat, praemissus ab Iugurtha, postquam Sullam accitum audierat,

Romano, litterae; supple: apud omnes enim Rom. *exiguae* erant. Tusc. II, 27, 65. *Graeci, prudentes, ut est captus hominum,* (non est autem magnus) *satis,* ubi v. Kuehner, et ad I, 8, 15. p. 59. Brut. c. 7, 27. *Opinio est Clisthenem multum, ut temporibus illis, valuisse dicendo.* Liv. IV, 13, 1. *Maelius ex equestri ordine, ut illis temporibus, praedives.* XXIV, 28, 1. *Apollonides orationem salutarem, ut in tali tempore, habuit.* cf. etiam Bremium ad Nep. Epam. c. V, 2. Herzog. ad Caes. B. G. IV, 3. p. 204. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 6, 79. Grysar. art. Latine scribendi p. 569, 4., qui omnes tamen non satis accurate inter utrumque dicendi modum distinxerunt. Quare alterius quoque generis, cuius ratio ex affirmativa sententia pendet, apponemus quaedam exempla, ubi *ut* duas res respectu praedicati pares esse significat. Cic. Tusc. I, 8, 15. *Sed tu mihi videris Epicharmi, acuti nec insulsi hominis, ut Siculi, sententiam sequi;* i. e. *pariter* acuti, *ut omnes Siculi sunt.* de Off. III, 14, 58. *Pythius, qui esset, ut argentarius, apud omnis ordines gratiosus;* omnes scilicet argentarii gratiosi sunt. Id. de Orat. II, 1, 2. *Quos tum, ut pueri, refutare domesticis testibus solebamus;* omnes enim pueri domesticis testibus utuntur. Liv. XXIX, 1, 22. *Trepida omnia, ut inconditam turbam tironum, esse;* ubi Drakenborchius plura contulit. — Verba *ac statim profecti* Cortius ad priora refert, semicolo, quod post *probata* est, huc transposito, quo totius sententiae ratio et concinnitas pervertitur, siquidem oratio non solum hiulca fit, sed *profecti* etiam vim primarii verbi accipit, ab loci sensu alienam. Narrationi enim de re *probata* adiungitur *eventus,* interiecta *profectionis* notione, quae minoris in hoc negotio momenti est. — *Acciderant* est in Fabr. 1. Sen. 1. Berger. Struv. Vrat. 2. Guelf. 1. 3. 6. 9. 10. 11. 12. Mark. *Γ.* Leid. A. F. H. I. K. Berol. 1. 2. Misn. Goerl. Non multum ab eo abit *acciderat,* quod haud pauci tenent, quamquam ita ex interpolatione scriptum est ab iis, qui *ac-*

orator, et subdole speculatum Bocchi consilia; praeterea Dabar, Massugradae filius, ex gente Masinissae, ceterum materno genere impar (nam pater eius ex concubina ortus erat) Mauro ob ingeni multa bona carus acceptusque. Quem Bocchus, fidum esse 2 Romanis multis ante tempestatibus expertus, illico

ciderent non perspexissent. Sed longe deterior aliorum librorum scriptura est *accesserant*, quam olim vulgatam recentiores editores praeeunte Cortio recte deseruerunt. *Accidere* enim, quod iam supra c. LXXXVIII, 5. cum *accedere* verbo confusum vidimus, de rebus dicitur, quae, quum adveniunt, *perturbant et vi sua quasi affligunt*, quae sententia quantopere verbis *de improviso* adiuvetur, quivis facile videbit. — *Intendere* vel cum *ire* verbo, vel cum *iter* nomine coniunctum vel absolute positum de *consilio et directione itineris* proprie dicitur; cf. Liv. XXIX, 30, 6. *Ad Syphacem, quo primum intenderant iter*, pervenerunt. XXXI, 33, 6. *Alam equitum ad explorandum quonam hostes iter intendissent, misit*. Cic. in Catil. I, 12, 30. *Si iste, quo intendit, in Manliana castra pervenerit*. Cort. Adde Drakenborch. ad Liv. X, 43, 13. ad XXI, 29, 6. et Ruhnken. ad Ter. Andr. II, 2, 6.

CVIII. §. 1. *multum et familiariter*] De priore voce v. annotata ad c. I, 5. p. 7; de copula cf. quae diximus ad c. CII, 10. *Postquam* cum plusquamperfecto coniunctum explicavimus ad c. XI, 2. p. 57. — *Orator* i. e. legatus, de qua potestate egimus ad c. XXIV, 2. p. 142. Ceterum pariter cum hac voce ex verbo *praemissus* pendet *speculatum* variatâ structurâ, de qua re iam saepius diximus, velut ad c. I, 2, p. 3. — *Nam*, quod Sen. 2. et Heuss., codd. exiguae fidei, non habent, Cortius temere omisit, non recordatus tritum esse huius particulae usum in parenthesi, qua antecedens dictum explicatur, inferenda; cf. c. LXIII, 6. et Grysar. Art. Latine scribendi p. 544. — De verbis *carus acceptusque* v. ad c. LXX, 2.

§. 2. *fidum esse Romanis*] *Romanis*, quod in uno cod. Glareani ac Vat. 5. deest, Bipp. omiserunt, valde probantibus Langio ac Muellero, quia ineptum sit, Dabarem propterea a Boccho nuncium electum esse, quod *Romanis* fidus fuerit, quibus Bocchus ipse esset infidus. Quare deleto hoc vocabulo ad *fidum esse* intelligi

ad Sullam nunciatum mittit, paratum sese facere, quae populus Romanus vellet; colloquio diem, lo-

volunt *sibi*. Sed quivis facile videt ita re vera nihil aliud dici, quam quod iam continetur verbis *Mauro carus acceptusque*. Patet autem, praeterea aliam sequenti enunciatione caussam a Sallustio afferri, cur Bocchus Dabarem maxime ad Sullam mittendum putaverit. Ista vero caussa erat Dabaris in Romanos fidus animus ac Romanis ipsis probatus, v. CIX, 4., unde spes erat Boccho, fore, ut per talem nuncium facilius quae vellet consequeretur. Non est igitur, cur a vulgata discedatur. — Alio modo peccavit Cortius, qui *esse* verbum, quod in solo Franc. deest, delevit. — *Ante* omnes tenent Gruteri, Gerlachii et nostri libri; Cortius ex suis scripsit *antea*, cf. ad c. XI, 3. — *Tempus* h. l. non ita differt ab *die*, ut Catil. c. LI, 25., quem locum Cortius non satis apte contulit. Ibi enim *tempus* latiore sensu quam *dies* erat intelligendum; nostro autem loco, ubi *dies* praecessit, angustioris notionis esse videtur, siquidem *commoda diei hora* significatur, quae diei tantummodo pars est. — Pro *delegeret*, quod est in Vin. 1. Fabr. 1. Guelf. 3. 9. Berol. 2. Flor. 1. et Paris. c., Cortius inepte scripsit *dilegeret*; reliqui habent *deligeret*. — Verborum *consulta sese omnia cum illo integra habere*, sensum editores sic constituunt: Omnia, de quibus ipsi *consulendum ac deliberandum esset* cum Sulla, integra esse et intacta, i. e. a Iugurtha aut eius legato non corrupta. Quae explicatio quamquam in universum ferri potest, tamen *consulta* non potest significare *consulenda*; neque quidquam obstat, quominus servata vocabuli natura intelligantur priora consilia inter Bocchum et Sullam agitata. Quae quum *integra esse* affirmat Bocchus, hoc dicit: nihil eorum, quae ante Sullae promiserit, a se mutatum, neque ipsum a sententia sua per Iugurtham esse demotum.

Ne Iugurthae legatum pertimesceret] Plerique codd. pro *ne* tenent *neu*, quod minime tolerari potest; nam quum nulla prorsus *consilii* significatio in proximo antecedentibus contineatur, ineptum est, particulam ponere, qua *continuatio consilii* declaratur; cf. annotata ad Cat. XXXIV, 2. et ad Iug. VIII, 2. p. 45. Non dubitavi igitur *ne* recipere, quod exstat in Berol. 1. 2. Goerl. Paris. c. et fortasse etiam in pluribus scriptum, sed ab editoribus non enotatum est. — Ceterum sequentia verba sana esse vix adducor ut credam, tanta est sententiae, quae requiritur, cum verbis discrepantia. Nam quum necessarium sit, caussas a Boccho explicari, cur legatus Iugurthae, colloquio interfuturus, Sullae non esset pertimescen-

cum, tempus ipse delegeret; consulta sese omnia cum illo integra habere. Ne Iugurthae legatum

dus, non potuit aliud, quam hoc subiicere: „quum eo praesente impediantur libere de rebus communibus agere, *velle sese postea* *clam Aspare consilia de suis rebus inire;* quando enim necessitati hoc dandum esset, ut Aspar in colloquium admitteretur, aliter eius *insidias* i. e. consiliorum speculandi studium *caveri* i. e. irritum reddi „et eludi non potuisse.“ Talem autem sententiam revera ab auctore proditam fuisse quum sequentia luce clarius ostendant, frustra eam quaeras in verbis *quo res communis licentius gereretur;* quae quum et per se, et respectu antecedentium obscurissima sint, tum rursus nullo modo cohaerent cum iis, quae subiiciuntur *nam ab insidiis eius aliter caveri nequivisse.* Hae tenebrae, quas longe plurimorum ac probatissimorum librorum consentiens scriptura nobis obiicit, non dispelluntur, sed augentur etiam nonnullorum discrepanti lectione; nam in Leid. D. F. G. M. N. et Wassii Ball. Bibl. P. Bodl. Laud. 1. 2. legitur *accitum esse quo res* etc., in Palat. 7. *illum accitum quo res,* in Martin. *quem esse accitum quo res*, in Fabric. 2. *adhibitum esse, quo*, in Palat. 8. *quod eo advocatus esset, quo res* etc., quae omnia primus aspectus docet ab interpolatoribus assuta esse, qui neque haberent, quid voce *quo* facerent, neque viderent ineptissimam ita fieri sententiam, qua Iugurthae legatus dicitur *propterea* accitus esse, ut *licentius* de communibus rebus agi posset, i. e. ne Sulla dubitaret, palam Bocchum de tradendo Iugurtha appellare! Non melius, quam illi interpolatores, recentiores editores in desperato loco versati sunt, quorum explicationes vulgatae scripturae, ut lectores ipsi iudicare possint, huc transcribemus. Cortius igitur: „Sallustius, inquit, vocem *legatum*, ut alibi alia nomina, tamquam pro tota oratione posuit; id quod etiam proxima *nam aliter* etc. perspicue indicant. Cape ergo praecedentia, quasi scriptum esset: *neu legatum Iugurthae*, qui adesset, aut advocatus, etiam in familiarem úsum assumptus esset, *pertimesceret;* cum ita cautum sit, *quo res communis licentius gereretur*; nam aliter ab ins. *ei. caveri nequivisse.*“ His, quae equidem non assequor, probatis Gerlachius in Comment. p. 332. alia quaedam multo mirabiliora addidit, quarum summa haec est: „Hoc, inquit, apud Graecos scriptores nihil frequentius, ut primum accusativus verbis *timendi* adiiciatur, tum per epexegesin accuratius explicetur, quae in tali re vel persona metuenda sint. Iam hoc etiam satis certum, verba timendi non so-

pertimesceret; quo ... res communis licentius gereretur; nam ab insidiis eius aliter caveri nequivisse.
3 Sed ego comperior Bocchum magis Punica fide, quam ob ea, quae praedicabat, simul Romanos et

lum *ut* et *ne*, sed etiam relativa cum coniunctivo vel infinitivum saepissime sequi. accedit, quod *ut* et *ne* non eadem ubique significatione his verbis iunguntur, sed aliquoties inter sese commutantur. hoc igitur loco ita scribere licuit: *neu propter legatum rem communem licentius gerere pertimesceret.* sed pro infinitivo pronomen relativum posuit. Nihil certe in his verbis difficultatis inesset, si pro *quo*, *ne* scriptum esset. *ne* et *ut* igitur inter se commutata puta; *quo* enim pro: *ut* eo positum." Sed ipse postea sentiens hac scabie grammatica locum non expediri, in ed. minore coniecturam Gronovii recepit, qui *quo* in *quin* mutato sensum hunc esse dicit: „Ne putaret obstare sibi Asparem, *quominus* libere diceret ageretque, quae in rem utriusque essent; nam illum necessario admittendum fuisse, ut aliae Iugurthae insidiae excluderentur." Quae coniectura iis concidit, quae supra de vera sententiae ratione diximus, siquidem Bocchus tantum abfuit, ut Sullam ad *libere* agendum coram Aspare excitaret, ut illo praesente pauca tantum et *ex composito* transigeret. Muellerus denique *nam* particulâ deletâ verba *quo res — gereretur* ex sequentibus apta esse vult, totumque locum sic interpretatur: „Ne Iugurtha ex more suo amicos regis corrumperet et deditionis pacisque consilia clam impediret, optimum factu esse visum, legatum eius praesentem habere, eumque in publico colloquio cum Sulla adesse." Quas aniles ineptias ut refellamus nemo postulabit, qui Sallustii verbis accuratius inspectis intellexerit neque *nam* omitti posse, quod omnes codd. tenent, neque, quod caput rei est, sensum *quo* vocis ita explicari. Frustra autem fuisse omnes interpretum curas nobis quidem non mirum videtur, qui persuasum habeamus locum corruptum esse, ac vetustissimo vitio laborare. Nam quum et tota sententia manca sit, et *quo* nullo pacto intelligi queat, suspicamur post *quo* excidisse *remoto*, sive id similitudine sequentium litterarum, sive alia caussa factum est. Iam non solum constructio planissima est, sed sententia quoque aptissima et cum sequentibus conspirans prodit. Hoc enim dicit Bocchus: ne Iugurthae legatum pertimesceret; eo enim praesente non opus esse, dicere de rebus, quas illum scire nollet, *sed post clam eo* libere quid fieri vellet doceret; *aliter* enim, i. e. non nisi consilio bis habito, quorum priori

Numidam spe pacis attinuisse, multumque cum animo suo volvere solitum, Iugurtham Romanis, an illi Sullam traderet; lubidinem advorsum nos, metum pro nobis suasisse.

interesset Aspar, posteriori non interesset, ab *insidiis* eius, quippe qui consilia sua *speculatum* missus esset, caveri nequivisse. Sed videant acutiores, verene locum sanaverimus, an alio modo auctoris manus restitui debeat. — Pro *caveri* in Acad. Vrat. 3. Guelf. 4. 11. 12. ac nonnullis Gruteri et Wassii codd. est *cavere*, quod Gerlachius in ed. mai. recepit, in Commentt. p. 333. defendit, et in novissima rursus cum vulgata commutavit; solita quidem inconstantia, sed tamen recte. Bocchus enim non de se solo loquitur, sed Sullae rationes simul complexus generali oratione utitur, cui passivum inservit. *Nequivisse* autem dixit, quia non ipsam cautionem, adhuc faciendam, sed initum vel captum *consilium* cavendi respicit. Res per se spectata praesentis infinitivum poscebat.

§. 3. *quam ob ea, quae praedicabat*] Pomponius Laetus primus omisit demonstrativum; quod quum Perizon. ad Sanct. Min. II, 9. probasset, Cortius cupide amplexus est, et anctoritate sua adeo Kruegerum decepit, qui in libro de Attractione Lat. ling. §. 112. p. 279. bona fide ita disputavit, quasi Sallustius revera scripsisset *quam ob quae praedicabat.* Sed quum ne *unus* quidem cod. *ea* pronomine careat, corrupto per Pomp. Laetum exemplo non potest probari, relativum omisso demonstrativo, cum praepositione sociari, ex qua demonstrativum pendere debebat, quae attractio, Graecae quidem linguae concedenda, a Latinae linguae ingenio aliena est. Alia res est, ubi et demonstrativum et relativum ex eadem praepositione eodemque verbo pendent, velut Cic. Agr. II, 27, 74. *Ili deducent colonias in eos agros, quos emerint, et in quae loca praeterea videbitur;* i. e. et *in ea* loca *deducent*, *in quae deducere* videbitur, quae structura non ad attractionem, sed ad ellipsin pertinet. Ceterum sensus verborum hic est: Bocchum, quamquam colloquium secretum promittendo amicum se Romanis simulaverit, tamen non bono animo egisse, sed Iugurthae favisse. Quum Sullae igitur nunciaret, se priore colloquio Numidae simulate tantum spem pacis facturum, altero vero de condicionibus, quibus Romani pacem fieri vellent, acturum, Punica fide plane contrarium sensit, Romanos fallere cupiens, dum Iugurtham se fallere simulabat. — *Praedicabat* i. e. aperte dicebat; v. ad Catil. c. XLVIII, 9. p. 225. —

CIX. Igitur Sulla respondit, pauca se coram Aspare locuturum; cetera occulte, aut nullo aut quam paucissumis praesentibus; simul edocet, quae
2 sibi responderentur. Postquam sicuti voluerat congressi, dicit se missum a consule venisse quaesitum
3 ab eo, pacem an bellum agitaturus foret. Tum rex, uti praeceptum fuerat, post diem decimum redire

Attinere est quasi ad se attractum tenere, vel retinere; cf. Fragm. Historr. I, 19, 16. *Ne, inquies ipse, nos in sollicitudine attineas.* Saepissime verbum a Tacito usurpatur; v. Boetticheri Lex. Tac. p. 46 sq. — De verbis *cum animo volvere* v. annotata ad c. VI, 2. p. 38. et ad c. XI, 8. p. 60. — De *an* particula v. doctam Handii disputationem in Particc. Latt. Vol. I. p. 307 sqq.

§. 1. *respondit*] Hoc verbum deest in Guelf. 1. Acad. Franc. Paris. A., uno Rivii, Sen. 2. Heuss. Goerl. Berol. 1. 2. Paris. b. et inter versus comparet in Mark Γ. Eo permoti Cortius et Gerlachius eiecerunt. Sed quamquam non sine aliqua veri specie id fecisse videntur, tamen loquendi usus postulat, ut verbum retineatur; v. ad Catil. c. XXXIV, 1. ad Iug. CII, 10. — Rectius egerunt in pronomine *se* expellendo, quod vulgo ante *locuturum* legitur. Nam quin a scribis sit illatum, vix dubitari potest, quum a Guelf. 10. Franc. Laud. 2. 3., uno Rivii, Goerl. Paris. b. et ed. Venet. a. 1470. absit, in Paris. c. post *respondit*, in Berol. 1. 2. et Misn. post *pauca* legatur. De ellipsis usu et ratione, scribis ignota, v. ad c. XIV, 3. et LXXVI, 1. — *Sibi*, quod Gruterus omisit, non constat utrum codd. auctoritate, necne, in ceteris omnibus comparet, quare non est, cur deleamus, quod Cortius et Gerlachius in ed. mai. fecerunt. — De coniunctivo imperfecti ex *edocet* pendente v. ad Cat. c. XXXIV, 1. p. 157. Male in nonnullis Cortii libris ab interpolatoribus scriptum *respondeantur*.

§. 2. *sicuti voluerat*] *Voluerat* ex haud paucis codd. Cortius recte scripsit pro *voluerant*, quod ceteri tenent; Sulla enim ipse, a Boccho rogatus (v. c. CVIII, 2.), colloquii modum constituerat. Nihil egit igitur Langius, qui *voluerant* defendit, interpretatus *convenerant*, quod neque Latinum est, et cum rei gestae veritate pugnat. — *Agitaturus* rectius vocabulo *pacem*, quam *bellum* convenire iam diximus ad c. LV, 8. Tamen structura vix ad zeugmatis inso-

iubet; ac nihil etiam nunc decrevisse, sed illo die responsurum. Deinde ambo in sua castra digressi. Sed ubi plerumque noctis processit, Sulla a Boccho 4 occulte accersitur; ab utroque tantummodo fidi interpretes adhibentur, praeterea Dabar internuncius, sanctus vir et ex sententia ambobus. Ac statim sic rex incipit:

lentiam accedit, quum interdum etiam altero vocabulo non addito dicatur *bellum agere*; cf. Fragm. Hist. Inc. 17, 11. *Belli ab aliis acti ratio reddenda.* Nep. Hannib. c. VIII, 3. *Si Antiochus in agendo bello parere voluisset consiliis eius.* cf. Gronov. Obss. II, 3. p. 178. ed. Platn. Drakenborch. ad Liv. Epit. XLIX.

§. 3. *fuerat*] Hoc verbum Cortius fide unius Guelf. 4. delevit, eleganter omitti praedicans. — *Ac* iam Cortius vidit ita orationem nectere, ut ex praecedente verbo *iubet* simplex *dicendi* vocabulum eruendum sit, quo cetera oratio, quae non ad iussum pertinebat, continuaretur. Usitatius tamen est, nullam copulam poni, ubi accusativus cum infinitivo ex supplendo *declarandi* verbo pendet, de quo constructionis genere vide quae annotavimus ad c. VIII, 1. — *Etiam nunc* mihi valde suspectum est, quum loquendi usus postulet *etiam tunc*, v. ad c. XI, 6. XLVI, 1. XLIX, 3. Quod ipsum quum in Misn. exstet, Tur. vero habeat *ac tum etiam nihil*, vix dubium videtur, quin locus vitium traxerit. Nam ut non est verisimile scribas *nunc* in *tunc* mutasse, ita valde iis proclive fuit contrario modo peccare. — In explicandis verbis *ambo in sua castra digressi*, qui sunt planissimi sensus, incredibiliter nugatur Cortius. „Tu *castra* accipe, inquit, *Sullae* atque *Asparis*, nec ea, quae apud Bocchum habebant, sed illius apud Marium, huius apud Iugurtham; atque idem est, ac si dixisset: deinde ambo ad suos digressi sunt, sive digressi sunt, ut ad suos pergerent.“ Quae quanta perversitate excogitata sint, facile potest intelligere, qui reputaverit et Sullam, qui cum praesidio militum venisset (cf. c. CV, 2.), castra munita habuisse, et Bocchum, non domi, sed apud exercitum versantem, pariter in castris fuisse. Ad colloquendum igitur quum processissent in locum *medium inter castra*, ut res ipsa poscebat, quid magis consentaneum, quam colloquio finito utrumque in sua castra esse reversum? Prorsus igitur ineptum est, quod Cortius de *Asparis*

CX. „Numquam ego ratus sum fore, uti rex maxumus in hac terra et omnium, quos novi, pri-
2 vato homini gratiam deberem. Et mehercule, Sulla,

castris apud Iugurtham somniat. — *Accersitur* paene omnes libri habent, paucissimi *arcessitur*, quod Cortius edidit. — Verba *sanctus vir et ex sententia ambobus*, foedo olim vitio turpata, Cortius bene ad integritatem revocavit. Nam quum voces *vir et* scribentium errore temere in *iurat* abiissent, istud verbum textui illatum varias corruptelas genuit. Delcta enim *et* particula in multis codd. scriptum est *sanctus vir, ex sententia iurat ambobus*, in aliis s. *v. iurat ex sent. ambobus*, in aliis pro *iurat* legitur *iurant*, *iuravit*, *intrat*, *inerat*. Propius ad verum accedit scriptura codd. Guelf. 6. 11. Fabric. 1. 2., in quibus sine *et* et *iurat* vocabulis exstat *sanctus vir, ex sent. amb.* Integra autem Sallustii verba servata sunt in Guelf. 9. Sen. 1. Paris. c. et Palat. 4. nisi quod hic pro *sanctus* habet *factus*, oculorum lapsu. De vi *sanctus* vocis v. annotata ad c. LXXXV, 40. — *Ex sententia* plane respondet germanico *nach Sinn, nach Wunsch;* v. Hand. de Particc. Latt. Vol. II. p. 657. §. 6. cf. Plaut. Capt. II, 2, 96. *Nec quemquam fideliorem — potes mittere ad eum, nec qui magis sit servos ex sententia.* Gell. IV, 20. *Quum censor dixisset: et tu ex animi tui sententia uxorem habes?* cf. etiam annotata ad c. LXXXV, 27.

CX. §. 1. *ratus sum*] Recte observavit Faber haec verba germanice vertenda esse *ich hätte gedacht.* Patet enim Germanos opinionem ex suppressa enunciatione condicionali suspensam efferre, quam h. l. sic licet concipere: *si quis talis rei me admonuisset.* Sed contra est apud Latinos, qui opinandi rationem per se spectantes indicativo utuntur. cf. supra c. XI, 7. *Quod verbum in pectus Iugurthae altius, quam quisquam ratus erat, descendit.* Cic. de Off. I, 23. 81, *Ingeni magni est non committere, ut aliquando dicendum sit: non putaram;* ubi Beierus contulit Senec. de Ira II, 31. et Valer. Max. VII, 2, 2. Eâdem caussâ nititur indicativus verborum *posse, debere,* et similium, de quibus diximus ad c. XCV, 3. cf. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 166. 2, c. not. p. 410. ed. I. Aug. Grotefendi Gramm. Lat. schol. §. 184. p. 150. — In multis edd. olim post *novi* addebatur *opulentissimus*, quod quamquam in nullo cod. legitur et recentioris est interpolatoris, tamen receptum ab Bipp. Muellero, Langio et Weisio. Scilicet non curarunt illi, quod Cortius recte sensit, qui: „vecordia foret, inquit, ei vocabulo am-

ante te cognitum multis orantibus, aliis ultro egomet opem tuli, nullius indigui. Id imminutum, quod ce- 3
teri dolere solent, ego laetor; fuerit mihi eguisse

plius permittere locum. Patet autem additum esse ab iis, quibus coniunctio et nomen aliquod desiderare videbatur."

§. 2. *mehercule*] Cortius contra codd. scripsit *hercle*, quae forma comicis usurpata (v. Conr. Leop. Schneider. Gramm. Lat. Vol. I. P. II. p. 731.) Sallustio obtrudi non debet; cf. ad Catil. XXXV, 2. LII, 35. Iug. LXXXV, 43. — *Ultro*, quod iam tetigimus ad c. XV, 1. p. 93., quum respondeat vocabulo *orantibus*, h. l. idem est atque *non rogatus*, ut c. XLIII, 4. — Pro *indigui*, quod longe plurimi codd. tuentur, Gerlachius scripsit *indigus*, ut est in Bas. 1. Bern. 4. Paris. c. x. et Berol. 2. Sed in pari fere sensus et structurae bonitate prorsus ineptum est eam scripturam recipere, quae minimam a codd. auctoritate commendationem habet. Quare quum etiam Priscianus XVIII, 25, 232. p. 218. ed. Kr. *indigui* habeat, luce clarius est *indigus* scribarum vel ingenio vel errori deberi. — *Imminutum* plerique editores recte receperunt; Gruterus tamen ac nuper Weisius *immutatum* ediderunt, quod vix in tribus codd. exstat, et sensu etiam deterius est, quam vulgata lectio. Nam quum *mutari* res in utrumque partem possint, *imminui* eae tantummodo dici possunt, quae non amplius integrae manent, sed de quibus aliquid perit, ut non eaedem sint, quae ante fuerant; cf. annotata ad c. LXXXI, 4. Tacit. II, 86, 2. *Agrippa discidio* *domum imminuerat*. Liv. III, 38, 1. *Neque animis ad imperium inhibendum imminutis*. Non est igitur difficile ad videndum, *imminutum* multo significantius esse, quam alterum vocabulum, cuius sensus quo latius patet, eo infirmior est.

fuerit mihi eguisse aliquando amicitiae tuae] Vulgo edebatur *fuerit mihi pretium* etc., quemadmodum etiam Bipp. Langius et Weisius scripserunt; sed *pretium*, quod abest ab uno Rivii, Palat. 8. Reg. Laud. 2. et 3., glossam esse, eo perspicue intelligitur, quod in aliis codd. legitur post *aliquando*, in aliis pro *pretium* est *pretii*, in duobus *pretio*, in alio *operae pretium*, in alio *in pretium*, ex qua diversitate patet scribas ipsos nesciisse, quid vocabulo versibus interposito facerent. Interpositum est autem ab iis quos offendebat *esse* verbum ita usurpatum, ut ex eo infinitivus pendeat, quamquam eius structurae ratio non recondita est. Nam quum *est* absolute positum non copulae vice fungatur, sed subiecti indefiniti vim sustinens, hoc

aliquando amicitiae tuae, qua apud animum meum
4 nihil carius habeo. Id adeo experiri licet; arma, viros, pecuniam, postremo quicquid animo lubet,

ipsum, quicquid est, *exstare* asseveret (germanice *es ist der Fall, es findet Statt*), huic generali notioni certae actionis verbum subiicitur, quod vel per *ut* particulam *est* verbo coniungitur, vel infinitivo positum ex illo pendet. Prioris structurae, quae frequentior est, haec sunt exempla: Cic. de Orat. II, 36, 152. *Est, ut plerique philosophi nulla tradant praecepta dicendi, et habeant paratum tamen quid de quaque re dicant.* Orat. c. 59, 199. *Est autem, ut id maxime deceat.* p. Coel. c. 20, 48. *Quando fuit, ut quod licet non liceat.* de Divin. I, 56, 128. *Non est igitur, ut mirandum sit.* Ter. Phorm. II, 1, 40. *Si est, culpam ut Antipho in se admiserit.* Quae dicendi ratio ut aperte inservit circumscriptioni simplicis verbi (nam *est, ut deceat* re non differt ab *decet*, etc.), eo quidem consilio factae, ut intentius animum ad id, quod fit aut agitur, advertamus (v. Ramshornii Gramm. Lat. §. 204, 5. p. 680.), ita idem efficitur, ubi *est* verbo infinitivus subiicitur. Ad hoc autem genus haec exempla pertinent: Cato de R. R. praef. 1. *Est interdum praestare mercaturis rem quaerere, ni tam periculosum siet, et item fenerari, si tam honestum siet.* Sil. Ital. XII, 695. *Fuerit delere Saguntum, Exaequare Alpes, imponere vincula sacro Eridano, foedare locus; etiamne parabit* etc. Virg. Ecl. X, 46. *Nec sit mihi credere.* Propert. I, 20, 13. *Nec mihi sit duros montes et frigida saxa Adire.* Tibull. I, 7, 24. *Tunc mihi non oculis sit timuisse meis.* Quum igitur *est praestare* idem valeat atque *praestat*, *fuerit delere* idem atque *deleverit*, facile patet, istam sententiam addito pronominis dativo non mutari, sed generalem vim esse verbi ad certam personam restringi. Quare sensus nostri loci germanice sic est reddendus: *mag es immerhin für mich der Fall sein, deiner Hülfe einmal bedurft zu haben*, quod sensu non differt a simpliciore enunciatione: *mag ich immerhin — bedurft haben.* Hac interpretatione simul declaravimus vim coniunctivi, quo significatur, *nihil obstare, quominus aliquid concedatur;* cf. supra c. XXXI, 8. *Sed sane fuerit plebi sua restituere, quod sine sanguine civium ulcisci nequitur.* Catil. c. LII, 12. *Sint sane liberales ex sociorum fortunis.* Cic. in Verr. I, 14, 37. *Malus civis Cn. Carbo fuit. Fuerit aliis; tibi quando esse coepit?* Adde Silii l. l. et cf. Aug. Grotefendi Gramm.

sume, utere; et quoad vives, numquam tibi redditam gratiam putaveris, semper apud me integra erit; denique nihil, me sciente, frustra voles. Nam, ut

Lat. ampl. Vol. II. §. 198. p. 144. Iaumannus tamen *fuerit* pro *futuro exacto* habet; quod quomodo probare possit non assequor. — Pro *qua* Muellerus ex Guelf. 4. scripsit *quia*, nulla plane caussa addita, cur istam interpolationem vulgatae probae admodum et codd. praesidio firmatae praetulerit.

§. 4. *Id adeo*] De vi *adeo* vocis, qua ad antecedentem sententiam gravius quid adiicitur, v. ad Catil. c. XXXIX, 2. p. 170. — *Animo* multo significantius dictum est, quam *tibi*; v. ad XXXIX, 5. — *Utere* verbum quum alium casum regat, atque *sume*, per ellipsin pronominis ablativo positi intelligendum est; cf. ad Catil. c. XIII, 2. p. 66. et ad Iug. c. LIV, 1. Cic. Epp. ad Famm. II, 8, extr. *Quae primum navigandi nobis facultas data erit, utemur.* id. Philipp. I, 15, 38. *Quae potestas si mihi saepius sine meo vestroque periculo fiet, utar.* — *Tibi*, quod in paucis codd. deest, immerito a Cortio et Gerlachio eiectum est, quum longe plurimorum librorum consensus etiam Donati testimonio ad Ter. Eun. IV, 6, 12. confirmetur. Praeterea in tam officiosa oratione, quali Bocchus utitur, vix potest personae significatio abesse. — *Putaveris* verbi Faber perperam putat eandem rationem esse, quae est praegressi coniunctivi *fuerit*. Nam quum illud *concedendi* vim habeat, ut supra ostendimus, hoc vero ad imperativum ita adiungatur, ut ad certam de non reddita gratia persuasionem capiendam adhortetur, diversa omnino utriusque verbi potestas est. Neque tamen assentimur Ramshornio, in Gramm. Lat. §. 164, 7. p. 402 sq. statuenti *putaveris* esse futurum exactum, quod huic sententiarum nexui minime convenit, sed pro coniunctivo perfecti habemus, imperativi lenioris potestatem obtinente; cf. Aug. Grotefendi Gramm. Lat. schol. §. 182. p. 148. Aug. Matthiae Excurs. ad Cic. or. in Catil. IV, 6, 11. p. 244. Cic. p. Mur. c. 31, 65. *Nihil ignoveris, nihil gratiae causa feceris, misericordia commotus ne sis.* Liv. VII, 34, 5. *Ne tu mihi plus, quam unius legionis principes hastatosque dederis.* id. XXI, 44, 6. *Ne transieris Iberum, ne quid rei tibi sit cum Saguntinis, nusquam te vestigio moveris.* — *Gratia integra* vocatur, praestitis officiis quae nondum reddita est. Hoc igitur dicit Bocchus: Quotcunque officia tibi praestitero, tamen sic accipe, ac si nulla praestitissem, ut nova semper postulare possis. —

ego existumo, regem armis quam munificentia vinci
6 minus flagitiosum. Ceterum de republica vostra, cu-
ius curator huc missus es, paucis accipe. Bellum
ego populo Romano neque feci, neque factum um-
quam volui; finis meos advorsum armatos armis tu-
7 tatus sum. Id omitto, quando vobis ita placet; ge-

Frustra i. e. ita, ut tua te opinio de me concepta fallat; v. ad c. XXXI, 5.

§. 5 — 8. *existumo*] Consueta in hac voce varietate haud pauci libri habent *aestumo*, vel, quod idem sibi vult, *extimo*; v. ad c. LXXXV, 2. — *Factum volui* Cortius et Iaumannus interpretantur *facere volui*, quod non falsum est, si hoc voluerunt intelligi, pro *factum* etiam *facere* dici potuisse; sed si putarunt parem esse utriusque structurae vim, a vero aberrarunt. Facile enim intelligitur, multo certiorem ac vividiorem actionis notionem animo concipi, si id, quod ex *consilii* vocabulo pendet, eâ verbi formâ enunciatur, qua actio perfecta iam et absoluta designatur; v. c. CXII, 3. et annotata ad c. CVI, 4. — Verba *finis meos* etc. etiam sine particula adversativa prioribus opponi non sensit librarius Basileensis 1., qui *at* intulit. De asyndeto v. supra ad c. XXI, 2. p. 132. — *Tutatus*, quod omnes codd. tenent, Cortius ex arbitrio mutavit in *tutus*; de utriusque formae usu v. ad c. LXXIV, 3. et LXXXV, 45. — *Id omitto*, i. e. fines tutari non amplius laborabo; de vi *omittere* verbi cf. annotata ad c. XXXI, 17. p. 186. — *Quando* explicavimus c. CII, 9. — De *Mulucha* flumine v. ad c. XIX, 7. — *Inter me et Micipsam* quivis videt significare *inter meum et Micipsae regnum*. — *Egrediar* autem et *intrare* verba non ad propriam *fluminis* notionem referuntur; sed quum hoc vocabulo termini sive fines significentur, *egredi* et *intrare* de transgrediendis finibus in utramque partem dicitur; cf. Fragm. Historr. I, 29. et III, 23. — De verbis *repulsus abibis* cf. annotata ad Cat. XLIX, 2. p. 229.

CXI. §. 1. *pro se*] i. e. de iis, quae in Bocchi oratione ad se, sive ad suam laudem pertinebant. — *Modice* i. e. modeste; cf. Cic. de Legg. III, 18, 40. *Quae cum populo agentur, modica sunto, id est modesta atque sedata.* supra c. LXIII, 2. *Animus belli ingens, domi modicus.* LXXXV, 1. *Primo industrios, suppli-*

rite, uti voltis, cum Iugurtha bellum. Ego flumen 8
Mulucham, quod inter me et Micipsam fuit, non egrediar, neque Iugurtham id intrare sinam. Praeterea si quid meque vobisque dignum petiveris, haud repulsus abibis."

CXI. Ad ea Sulla pro se breviter et modice;

cis, modicos esse. Liv. XXIII, 24, 3. *Dictator de se pauca ac modice locutus.* Sallustium haud dubie ante oculos habuit Tacitus Historr. IV, 40, 1. *Domitianus de absentia patris fratrisque ac iuventa sua pauca et modica disseruit.* id. Annall. II, 58, 2. *Ad ea Germanicus de societate Romanorum Parthorumque magnifice, de adventu regis et cultu sui cum decore ac modestia respondit.* Ceterum *breviter* et *modice* adverbia non pertinent ad *disseruit*, sed ad omissum verbum *respondit*, de quo dicendi usu v. annotata ad c. CII, 12. Ea ipsa res in caussa est, cur non commate post *modice* interpungi possit, quemadmodum Gerlachius cum nonnullis aliis editoribus perperam fecit. — *Patefecit* Cortius propter *polliceatur* mutavit in *patefacit*, quemadmodum in solo exstat Fabric. 1.; sed nihil obstare, quominus perfecto aoristo subiungatur praesentis coniunctivus iam diximus ad Catil. c. XLI, 5. et ad Iug. XXVIII, 1. — De usu vocis *amplius* v. ad c. LXIX, 2. — De plurali *valuissent* egimus ad c. XXVIII, 2. — *In gratiam* fere dimidia pars codd. tenet, ceteri *in gratia;* quod sane legitimum est, (cf. Sueton. Domit. c. XI.), et analogia sustentatur; v. CIII, 6. *Omnia in benignitate habebantur.* Sed accusativum quoque recte poni posse, nemo dubitabit, qui quod de simili structurae varietate ad Catil. c. LI, 21. p. 250., ad Iug. c. XVII, 3. p. 102. et ad c. XLII, 6. p. 240. notavimus, consideraverit. Ut igitur verbis *in gratia habere aliquid* significatur *rem aliquam in eorum numero iam esse, quae placent ac grata sunt*, ita *in gratiam habere* valet, *ea mente esse, ut aliquid ad gratiam comparandam valere putemus.* Quare quum sensus loci, accusativo posito, satis commodus hic prodeat: *quod polliceatur, id Romanos ita accepturos, ut ad gratiam comparandam non valere putent*, nulla caussa est, cur alteram scripturam praeferamus, quam probabile est a scribis eo consilio effictam esse, ut structurae insolentiam amoverent, qua accusativus laborare ipsis vide-

de pace et de communibus rebus multis disseruit. Denique regi patefecit, quod polliceatur, senatum et populum Romanum, quoniam amplius armis valuissent, non in gratiam habituros; faciundum aliquid, quod illorum magis quam sua retulisse videretur. Id adeo in promptu esse, quoniam Iugurthae copiam

batur. Certe incredibile est, si Sallustius *in gratia* scripsisset, librarios pro eo *in gratiam* exarasse, quod non satis reputantes Langius et Muellerus *in gratia* ediderunt. Ceterum Gerlachius ut accusativum explicet, in Commentt. p. 334. comparat Catil. XIX, 3. et Iug. CXII, 3., quae exempla quid probent nemo praeter ipsum intellexerit; nam corruptum est alterum, alterum alieni generis. — *Quod — retulisse videretur* Iaumannus ita dictum censet, ut *facere* ad relativum supplendum sit. Nobis nihil videtur supplendum, quum verba *refert* atque *interest* non semper infinitivum aut accusativum c. infinit. postulent, ut praecipit Zumptius Gramm. Lat. §. 73, 13. p. 352. ed. IV., sed interdum etiam cum nominativo pronominis aut substantivi coniungantur; cf. Cic. Epp. ad Famm. V, 20, 15. *Non ascripsi id, quod tua nihil referebat.* Ter. Adelph. V, 4, 27. *Id mea minime refert, qui sum natu maximus.* Cic. Epp. ad Attic. III, 19, in. *In Epirum ad te statui me conferre, non quo mea interesset loci natura, sed* etc. Plin. H. N. XVIII, 21. *Plurimum refert soli cuiusque ratio.* Sensus est igitur: faciendum esse aliquid, quod magis ob utilitatem Romanorum, quam ob suum commodum susceptum videretur; quam sententiam haud obscuram non explanandam duxissem, nisi viderem Langium prorsus a vero aberrare, haec annotantem: *referret,* quod Romanis potius, quam sibi utile esset." — *In promptu* esse i. e. *facile* esse; eodem sensu Tacitus dixit *promptum* est, cf. XIV, 57, 1. *Promptum fuit Rufum Fenium imminuere.* XV, 41, 1. *Domuum et insularum et templorum numerum inire haud promptum fuerit.* — De usu *ille* pronominis in oratione obliqua satis egimus ad c. LVI, 4. — *Tunc* ante *ultro* Cortius, quum in Guelf. 12. deesse vidisset, inconsulto expulit, non assecutus temporis diversi oppositionem istam particulam flagitare; quae oppositio nisi quaesita et de industria instituta esset, non scribi potuisset *nunc*, quum dicendi usus in tali nexu postulet *tunc*, ut iam saepius monuimus;

haberet; quem si Romanis tradidisset, fore, uti illi plurimum deberetur; amicitiam, foedus, Numidiae partem, quam nunc peteret, tunc ultro adventuram.
Rex primo negitare; affinitatem, cognationem, prae- 2
terea foedus intervenisse; ad hoc metuere, ne, fluxa fide usus, popularium animos averteret, quis et Iu-

v. ad c. CIX, 3. — Pro *adventuram* sane usitatius erat dicere *venturam*, (v. ad c. VIII, 2. et CIII, 2.), sed vulgata non est sollicitanda. Apte Faber comparavit Liv. XLV, 19, 12. *Quid attineret vim afferre rei, sua sponte mox ad eum adventurae*, ubi Dukerus praeter necessitatem coniicit scribendum esse *venturae*. Quamquam enim leve est utriusque verbi discrimen, tamen certior quaedam *adipiscendi* notio in *adveniendi* quam in *veniendi* vocabulo videtur inesse.

§. 2. *Rex primo negitare*] Haec verba non uno modo turbata sunt. Levius est, quod nonnulli codd. pro *primo* habent *primum*, quod cur falsum sit patebit ex annotatione ad c. XXIX, 3. p. 165. cf. Grysar. art. Latine scribendi p. 143. annot. 1. Tum pro *negitare* in Fabr. 1. Rem. 1. Inc. 1. Guelf. 7. 11. Leid. D. F. K. Erl. Par. b. Berol. 1. 2. Goerl. est *negare;* in Acad. Franc. Eccard. Inc. 2. Vrat. 3. Guelf. 4. 6. 9. Leid. B. E. H. *agitare;* in Vin. 2. Struv. Berg. Vrat. 2. Bern. 1. Guelf. 10. 12. Leid. G. Misn. *negare, agitare*, quod Weisius tanquam verissimam scripturam recepit. Sed Cortius recte vidit eam talem esse, quae ne interpolationi quidem debeatur, sed ex errore librariorum orta sit. Nam quum aliquis pro *negitare* exarasset *negare*, et errorem correcturus superscripsisset *gitare*, id alii putarunt esse *agitare*, ac vel sine *negare*, vel simul cum isto verbo in textum intulerunt. Ad hoc ipse sensus *agitare* verbi locum corruptum esse arguit; quam egregie vero *negitare*, quod ceteri codd. tenent, sententiae conveniat, quivis, opinor, facile intelligit, quum istud verbum significet *praefracte et identidem negare;* cf. Plaut. Mercat. Prol. v. 50. Lucret. IV, 914. — Quae sequuntur, ita comparata sunt ut ex *negandi* verbo aiens, velut *dicebat*, eliciendum sit, unde illa pendeant; de quo dicendi usu abunde diximus ad c. CVI, 3. — *Intervenisse*, quod Iaumannus duplici errore explicat *obstare*, significat *factum esse inter ipsos*. Non potest autem istud verbum ad *affinitatem* et *cognationem* referri; nam istae ra-

3 gurtha carus, et Romani invisi erant. Denique, saepius fatigatus, lenitur, et ex voluntate Sullae
4 omnia se facturum promittit. Ceterum ad simulandam pacem, cuius Numida defessus bello avidissumus, quae utilia visa, constituunt. Ita composito dolo digrediuntur.

tiones ubi obtinent, per totam vitam duos aut plures homines iungunt, sed iis non *interveniunt*. Quare vi zeugmatis, quod hic habetur, ex *intervenisse* ad duo priora nomina cogitatione suppleri debet *esse* sc. *sibi cum Iugurtha*. *Foedus* autem non solum naturâ diversum esse ab affinitate et cognatione, sed etiam seriore tempore accessisse perspicue tum *praeterea* voce, tum *perfecti* infinitivo declaratur. Ceterum quum *affinitas* matrimonio iungendo exsistat, *cognatio* sanguinis vinculo contineatur (cf. Weberi Exercit. styli Lat. Vol. I. p. 124.), illa qualis fuerit patet ex c. LXXX, 6., de hac non constat. — *Fluxa fide*, ita Tacit. Historr. II, 75. Sil. VIII, 322. ubi videndus Drakenborch. CORT. Adde Drakenb. ad Liv. XXVII, 17, 4. XL, 50, 5. — Pro *erant* multi codd. exhibent *essent*, ex interpolatione scribarum, qui explicativam sententiam ab ipso scriptore alius orationi annecti posse nescirent; cf. ad Catil. c. XIV, 7.

§. 3. et 4. *fatigatus*] De huius verbi potestate v. ad c. XI, 4. p. 58. — *Lenitur* verissima est multorum codd. lectio, sed longe ineptissima, quam Cortius, Muellerus et Gerlachius in ed. mai. receperunt, *leniter*. Nam quum verba *leniter et ex voluntate Sullae* non possint non coniungi, sive ad *facturum*, sive ad *promittit* retuleris, alterutrum absurdum est. Paullo minus inepta, sed inepta tamen eorum codd. est scriptura, in quibus copula deest; nam quid attinebat, utrum Bocchus *leniter* promitteret, necne, si modo promitteret tandem? Id ipsum autem declaratur scripturâ a nobis receptâ; nam luce clarius est verbis praecedentibus *primo* n e g i t a r e opponi *denique* l e n i t u r, i. e. *permovetur, ut non amplius obstet negando*. Quod quamquam sensit Gerlachius, tamen, ut fluctuat iudicio, in Commentt. p. 334. nihilominus se dubitare adhuc dicit, utram lectionem praeferat. — *Ad simulandam pacem*, i. e. ad fidem Iugurthae faciendam, pacem conventuram.

CXII. §. 1. *appellat*] i. e. ad eum se convertit; v. ad c. CVI,

CXII. At rex postero die Asparem, Iugurthae legatum, appellat, dicitque sibi per Dabarem ex Sulla cognitum, posse condicionibus bellum poni; quamobrem regis sui sententiam exquireret. Ille 2 laetus in castra Iugurthae venit. Deinde, ab illo cuncta edoctus, properato itinere post diem octa-

1. — *Dicitque* Cortius h. l. pariter ut c. CVI, 1. invitis omnibus codd. delevit. — *Condicionibus* Langius valde ieiune explicat, annotans: „sc. nonnullis, non sic simpliciter." Verum iam Cortius vidit; *condiciones* enim opponuntur victoris *arbitrio*. Ubi bellum igitur *condicionibus* i. e. pactione sive transactione ponitur, non imperat alter, alter se submittit imperatis, sed ab utraque parte postulando aeque, ac concedendo res conficitur; cf. Cort. ad Cic. Epp. ad Famm. VI, 2, 5. *Si armis aut condicione positis, aut defatigatione abiectis civitas respiraverit.* Liv. XXIII, 7, 1. *Legati ad Hannibalem venerunt, pacemque cum eo condicionibus fecerunt*, ubi Gronovius plura contulit, ex quibus nonnulla huc transcribemus, velut Liv. XXXV, 42, 2. *Tres civitates neque vi expugnare ad eam diem poterat, neque condicionibus in amicitiam pellicere.* Vell. II, 3, 3. *Discordiae civium antea condicionibus sanari solitae, ferro diiudicatae.* II, 109, 1. *Maroboduus finitimos omnes aut bello domuit, aut condicionibus sui iuris fecit.* — Pro *poni*, quod plurimi codd. tuentur, in Ecc. et Guelf. 6. est *deponi*, in aliis, etiam Berol. 1. 2. et Goerl., *componi*, quod Weisius recepit, ignarus dicendi usus neutiquam obscuri. Nam quum *quae ponuntur* non amplius sint in manibus neque amplius tractentur, facile patet eadem ratione *ponere* finiendi vel desinendi potestatem accipere, qua *sumere* de *incipiendo* dicitur, ut ostendimus ad c. XX, 5. p. 129. cf. Fragm. Historr. I, 8. *Dum metus a Tarquinio et bellum grave cum Etruria positum est.* Tacit. Historr. II, 52, in. *Posito ubique bello magna pars senatus extremum discrimen adiit.* Liv. III, 30, 3. *Posito legis certamine.* Ovid. Rem. Am. v. 497. *Ponere metum.* cf. Drakenborch. ad Liv. VII, 42, 7.

§. 2. *Deinde*] Ita plurimi tenent codd. Gerlachius sine idonea caussa *dein* edidit. — De *properare* verbo cum accusativo coniuncto v. ad c. XXXVII, 4. — Pro *nunciat* pauci libri habent *denunciat*,

vum redit ad Bocchum, et ei nunciat Iugurtham cupere omnia, quae imperarentur, facere, sed Mario parum fidere; saepe antea cum imperatoribus

quod Gerlachius in utraque ed. recepit, in Commentt. p. 335. eo defendens, quod gravius dictum sit. Sed ob id ipsum ferri non posse recte iudicat Faber. Nam quum *denunciare* significet aut *praedicere aliquid futurum esse*, aut *minari aliq. rem*, neutrum huic loco convenit, ubi simpliciter de ferendo *nuncio* agitur. — *Quae imperarentur facere* deditionis formulam esse iam monuimus ad c. LXII, 3. — *Parum fidere* bene multi codd. exhibent; in paucioribus est *p. confidere*, quod a Cortio et Gerlachio receptum improbamus, quum tantummodo de *rebus*, non de personis dicatur. — *Pacem conventam* i. e. *pacem quae convenisset*, quemadmodum auctor supra locutus erat c. XXXVIII, 10. *Conventus* participium, insolenter ita usurpatum, ut passivae formae intransitivus sensus sit, vix alias reperiatur, nisi in formula *pactum conventum* (Cic. de Orat. II, 24, 100. Partit. orat. c. 37, 130.) aut ita, ut *conventum* vi substantivi significet *id, quod convenit*, i. e. *conventionem*, cf. Cic. de Off. III, 25, 95. *Stare conventis.*

§. 3. *si ambobus consultum — vellet*] De hac structura v. ad c. CX, 6. — *In potestatem habuisset* praebent optimi codd. Bas. 1. Paris. b. c. x. z. Guelf. 4. 11. Acad. Franc.; in ceteris librarii dederunt *in potestate h.*, nescientes veteres haud raro dixisse *in potestatem esse* vel *habere*. cf. Cic. p. l. Man. c. 12, 33. *Quum vestros portus in praedonum fuisse potestatem sciatis.* Liv. II, 14, 4. *Quae (auctio fortunae) ne in potestatem quidem populi Romani esset*, ubi intprr. plura contulerunt. id. XXIV, 1, 13. *Urbs pateret Poenis, portus in potestatem Locrensium esset.* Valer. Max. I, 6. *Veios in potestatem populi Romani futuros.* Caes. B. C. I, 25, 3. *Quo facilius omne Hadriaticum mare in potestatem haberet.* Auct. B. Hisp. c. XXXVI, 1. *Legati renunciarunt, quod Pompeium in potestatem haberent.* cf. Gell. I, 7. Quam structuram qui praeeuntibus Vossio de Constr. c. LXV. p. 252. Cortio ad Catil. c. XIX, 3., aliis, ita explicant, ut accusativum pro ablativo ἀρχαϊστικῶς positum dicant, quemadmodum Langio et Gerlachio videtur, ii nihil plane egerunt, v. ad c. XVII, 3. p. 102. Non melius rem perspexit Gellius I, 7., qui non aliam accusativi ponendi caussam esse dicit, quam gratiorem auribus sonum, siquidem accusativus iucundius quid habeat atque com-

Romanis pacem conventam frustra fuisse. Ceterum 3 si ambobus consultum et ratam pacem vellet, daret operam, ut una ab omnibus quasi de pace in

pletius, ablativus vero insuavius et imperfectius cadat. Aliquanto prudentius iudicarunt Goerenzius ad Cic. de Legg. III, 17, 37. et Ramshorn. Gramm. Lat. §. 150, 2. not. 2. p. 291. ed. I., qui accusativi vim agnoscentes verba *in potestatem esse* vel *habere* vertunt *zu Disposition sein*, *haben*. Sed quum ista interpretatio plerisque locis parum conveniat, neque valeat ad alias dictiones eiusdem generis illustrandas, talis ratio ineunda est, quae omnes huius insolentiae species comprehendat. Nimirum latius patere hunc accusativi usum facile patebit, collatis hisce exemplis: Cic. Divinat. in Q. Caecil. c. 20, 66. *Clarissimi viri hoc sibi amplissimum ducebant, ab exteris nationibus, quae in amicitiam populi Romani dicionemque essent, iniurias propulsare.* Tacit. Historr. I, 87, in. *Relicuos saevitia Galbae in custodiam habitos.* Liv. XXII, 23, 6. *M. Minucium prope in custodiam habitum.* XXXIV, 27, 7. *Itaque quosdam se in custodiam habiturum*, quemadmodum exstat in sex codd., quos editores non secuti sunt. XXXIII, 10, 4. *Parcere victis in animum habuit.* I, 14, 11. *Haerens in terga Romanus velut agmine uno irrumpit.* Tacit. Historr. II, 34. *Turris in extremam navim educta.* Plaut. Cas. II, 3, 26. *Ubi in lustra iacuisti?* Epidic. II, 2, 7. *Ego illum audivi in amorem haerere.* Amphitr. I, 1, 25. *Nunc vero mihi in mentem fuit dis advenientem gratias pro meritis agere.* Bacch. I, 2, 53. *Ecquid in mentem est tibi?* Haec exempla omnia ita comparata sunt, ut, quamquam ablativus usitata ratione poni poterat, tamen propria accusativi potestas constet, sed ita, ut quartus casus non ex eo verbo pendeat, quod adest atque *in* praepositionem cum ablativo iunctam regit, sed *ex suppressa cogitatione*, cui concipiendae accusativus inservit, *repetendus sit.* Nimirum Latini perspicuitatis sensu ducti interdum non contenti erant rei certum statum et condicionem, qualis per se est, declarare, sed simul etiam quasi quandam γένεσιν eius condicionis significare, i. e. quo modo ista condicio effecta esset ostendere nitebantur. Quod studium ut a familiari sermone paullo prolixiore profectum videtur, ita eiusdem sermonis negligentia effecit, ut animi sensum non iusta orationis forma proderent, sed utramque rem, duabus enunciationibus designandam, in unam contraherent, quod brevitatis genus non ad ellipsin grammaticam

colloquium veniretur, ibique sibi Sullam traderet; quum talem virum in potestatem habuisset, tum fore, uti iussu senatus atque populi Romani foedus

pertinet, sed potius ad decurtatam sententiarum rationem, de qua re iam nonnulla diximus ad c. XXXVI, 4. Ubi igitur dixerunt *in potestatem esse*, animo obversabatur *in potestatem venire et in ea esse*. Similiter *in potestatem habere* explicatius valet *in potestatem accipere et in ea habere*; Plautinum illud *ubi in lustra iacuisti* ita expediendum: *ubi in lustra incidisti in iisque iacuisti; in custodiam habere* est *in custodiam dare* vel *coniicere ibique habere; in mentem esse* ita dictum est, quasi sit *in mentem venire in eaque esse; in terga haerere* sic accipe: *in terga invadere et in iis haerere*, neque aliter cetera exempla explicanda sunt, quae his sunt similia; cf. quae de hac structura disputavimus in Iahnii Annall. Philol. et Paed. a. 1829. Vol. II. Fasc. I. p. 51. quibuscum plane conveniunt, quae Boetticherus in Lex. Tacit. p. 25. praecepit. Si quae autem ita comparata sunt, ut accusativus isto modo explicari nequeat, non dubium est, quin mendose scripta sint. Omnino autem probe tenendum est, quod Drakenborchius ad Liv. II, 14, 4. monuit, qui: „diligenter, inquit, cavendum puto, ne in vindicanda ubique hac lectione nimii simus. Quare in his non unius vel alterius, eiusque frequenter depravati ac mendosi, sed vel omnium consentientium, vel paucorum praestantissimorum atque optimae notae codicum fide standum iudico, ne scribarum aberrationes nolentibus scriptoribus obtrudamus." Ceterum idem dicendi usus apud Graecos quoque reperitur, non aliter atque Latinorum explicandus; cf. Herod. I, 199, 3. *Δεῖ πᾶσαν γυναῖκα ἐπιχωρίην ἱζομένην ἐς ἱρὸν Ἀφροδίτης μιχθῆναι ἀνδρὶ ξείνῳ.* — Pro *habuisset* aliquot libri praebent *haberet*, quod Cortius immerito recepit; nam plusquamperfectum, quod vim sustinet futuri exacti, v. ad c. LXIV, 2., multo aptius esse et Iugurthae menti convenientius, quippe qui quam certissima via niti studeret, quivis facile videt. — *Tum* ante *fore* in Cortii ed. casu excidisse videtur. Codices certe omnes tenent, neque caret insigni vi particula; qua posita non simpliciter dicitur *futurum esse* foedus cum Romanis, sed hoc urgetur, *tum demum*, i. e. *non prius*, foedus conventurum, quam quum Sulla potitus esset. De hoc usu *tum* particulae ad praecedentem temporis designationem relatae v. Ottonem ad Cic. de Finn. IV, 13, 32, quibus addi possunt, quae ad Catil. c. LI, 40.

fieret; neque hominem nobilem, non sua ignavia sed ob rempublicam, in hostium potestate relictum iri.

CXIII. Haec Maurus secum ipse diu volvens

p. 259. annotavimus. — *Atque* ex Cortii coniectura scripsimus; paucis enim codd. exceptis, qui *et* habent, in ceteris omnibus legitur *aut*, quod Gerlachius, repudiata, quam in ed. maiore expresserat, Cortii emendatione, in ed. novissima recepit. Sed *disiunctivam* particulam in *formula*, qua senatus populique *coniuncta* potestas significatur, a sano homine usurpatam fuisse quis sibi persuaserit? Cuius rei quum Gerlachius ne unum quidem exemplum in Commentariis attulerit, inani superstitione permotum puto, ut turpi mendo locum in textu concederet. Nihil autem frequentius, quam ut *atque* particula in *aut* depravetur; cf. supra c. LXXXII, 2. XCVIII, 6. Drakenborch. ad Liv. VII, 39, 14. — *Neque* quum non adiungat negantem sententiam, sed priora explicantem, solvendum est in *nam — non*. — Quae sequuntur verba ita comparata sunt, ut Sallustium appareat mancam extulisse sententiam, interposita enunciatione ita cum primaria confusa, ut pars necessaria plane omissa sit. Nam quum Iugurtha primaria enunciatione hoc dicat: *hominem nobilem in hostium potestate non relictum iri*, caussam, cur ita putaret, interiectis verbis hanc voluit declarare: *quippe qui non sua ignavia, sed ob rempublicam in hostium potestatem incidisset*. Sed auctor magis sensum animi, quam accuratam cogitandi legem secutus, et similitudine verborum deceptus, nondum absoluta interiecta enunciatione in ea verba, quae ad primariam sententiam pertinent, transiit. Quamquam igitur Gerlachius, Faber et Iaumannus recte viderunt aliquid ad sententiae integritatem deesse, tamen errant, quod verba *in hostium potestate* ad antecedentia suppleri volunt; nam in promptu est hunc locum non tam ad ellipsium, quam ad anacoluthorum naturam accedere. Alio modo librarii in Palat. 6. 8. Leid. A. E. F. Guelf. 7. 10. 11. et Ven. 4. sensui succurrere studuerunt, vel ante, vel post *ignavia* inserentes *captum*, quod Bipp. et Langius receperunt. Sed artis criticae vel imperitissimus facile videat hanc glossam esse.

CXIII. §. 1. *secum ipse*] De his verbis v. ad Catil. c. XXXII, 1. p. 150. — *Volvens* explic. supra c. VI, 2. p. 38. — *Promisit* cur dictum sit, ac non *pollicitus est*, facile patet ex iis, quae de horum verborum discrimine disputavimus ad c. XLVII, 4. — *Cunctatus*, quod omnes codd. summo consensu tenent, Cortius omisit, ratus

tandem promisit. Ceterum dolo an vere cunctatus, parum comperimus; sed plerumque regiae voluntates, ut vehementes, sic mobiles, saepe ipsae sibi
2 advorsae. Postea tempore et loco constituto, in col-

verba *dolo an vere* ad praegressum *promisit* spectare, in qua opinione Bipontini quoque et Muellerus versantur. Quod falsum esse sequentia aperte declarant. Nam quum *regiae voluntates* dicantur *saepe ipsae sibi advorsae*, id non spectat ad promissorum fidem aut falláciam, sed ad consiliorum capiendorum dubitationem *cunctationemque*. Nisi igitur talis sententia praecederet, incpta forent haec ipsa, quae sequuntur. Sed salva sunt omnia. *Cunctatus* enim refertur ad verba *secum ipse diu volvens, tandem* (*promisit*); quae quum rem factam contineant, sequentibus primum dicitur, incertum esse, utrum ea res ob fictam, an ob veram caussam acciderit, tum vero subiicitur aliquid, ex quo coniicias Bocchum *vere tam diu cunctatum consiliique incertum fuisse*. Ista enim sententia, quamquam verbis non expressa, elicienda est ex postremis, *regiae voluntates ipsae sibi advorsae*. Eandem fere explicandi loci viam iniit Faber, nisi quod sententiam sic explendam censet: „sed *vere eum cunctatum, pronius est ad fidem; nam* plerumque regiae voluntates" etc. De omisso coniunctivo *sit*, quem *cunctatus* verbum poscit, v. ad c. LXXXVIII, 6. — *Voluntates* Cortius, parum curans, quid huic loco conveniat, interpretatur *favores*, non aliam ob caussam, quam quod *velle* saepe sit *favere*. Sed sententiarum nexus haud obscure docet significari hoc vocabulo *cupiditates et studia*; quae ubi valde inter se diversa sunt, fit, ut impedimento sint, quominus certum consilium ineatur.

§. 2. *in colloquium uti de pace veniretur*] Haec verba, omnium omnino codicum praesidio firmata, Cortius uncinis inclusit, ac pro putidissima glossa ex c. CXII, 3. huc illata haberi vult. Sed iam Langius vidit, ad perspicuitatem orationis valde necessaria esse, quia sine iis prorsus ignoratur, *cui rei* tempus et locus constitutus fuerit; nam superiora illa capitis praecedentis, tot diversis rebus interiectis, nullo modo huc valere possunt. *Uti* particulae anastrophe autem propterea admissa est, ut *colloquii* vocabulum, cuius in hac sententia primaria vis est, ipso loco praemineat; cf. Herzog. ad Catil. I, 1. p. 3. — *Sullam modo, modo legatum* i. e. alterum ab altero seorsum. — *Habere* i. e. tractare, v. ad Cat. XI, 5. — *Idem ambobus;* Sullae enim pollicitus est, se traditurum Iugur-

loquium uti de pace veniretur, Bocchus Sullam modo, modo Iugurthae legatum appellare, benigne habere, idem ambobus polliceri. Illi pariter laeti, ac spei bonae pleni esse. Sed nocte ea, quae proxu- 3

tham, Aspari Sullam. — *Esse* post *pleni*, quod in solo Fabric. 2. desideratur, Cortius expulit. — Post *remotis* in plerisque codd. additum est *ceteris*, quo sensum valde impediri iam senserunt Ciacconius et Ursinus. Eiicere ausus est Cortius, quum a Fabric. 1. abesse vidisset, eiusque sententiae nos quoque accedimus, licet Gerlachius et Faber molestam vocem retinuerint. Nam quum *mutata voluntas variusque animus* non alia re cerneretur, quam quod *iidem*, quos modo *advocaverat*, statim, ut venerant, *remitterentur*, necesse est haec duo praedicata *eiusdem vocabuli* sibi opponi. Sed ista oppositio tollitur si *remotis* non ad *amicorum* nomen, sed ad novum subiectum refertur. A vero igitur aberravit Faber, qui *ceteris* putavit ita positum esse, ut sequenti pronomini *sibi* opponatur; nam ista oppositione admissa, tantum abest, ut vulgata defendatur, ut labefactetur prorsus ac corruat, quia tam sententia ipsa, quam enunciationis conformatio *remotis* necessario ad *amicis* nomen referre cogit. Probanda foret Fabri sententia, si Sallustius ita scripsisset: *Maurus adhibet amicos; ac statim, immutata voluntate, remotis ceteris, dicitur secum ipse multa agitasse.* Nisi igitur statuas, auctorem utramque dicendi rationem confudisse, et participii *adhibitis* oblitum ita continuasse orationem, quasi verbum finitum praecessisset, id quod in tanta sententiae brevitate ac perspicuitate neutiquam est credibile, vulgata nullo pacto stare potest. Neque tanta est externa eius auctoritas, nullus ut suspicioni locus relinquatur. Nam praeterquam quod Fabric. 1. veram scripturam ipsam habet, isto loco aliquid turbatum esse ex eo patet, quod in Nazar. pro *amicis* est *amisso*, in Berol. 2. post *amicis* additur *omisso priori consilio*, in Palat. 4. autem legitur *Maurus adhibitis amicis, omisso priori consilio, ac statim immutata voluntate, remotus dicitur ipse* etc. — *Multa* Gerlachius mutavit in *multum*; sed auctoritate codd. fere pari non dubium est, quin pluralis cogitationum, quibus agitabatur, varietatem longe aptius ostendat; cf. annotata ad Catil. c. XXVII, 4. p. 120. Faber praeterea contulit Catil. XXXII, 1. LIII, 4. Iug. VI, 2. — *Voltu corporis* tenent Vin. 1. 2. Sen. 1. 2. Bas. 1. Acad. Fabric. 2. Struv. Inc. 2. Heuss. Vrat. 1. Guelf. 1. 4. Nazar. Pal. 3. 6. Paris. b. c. x. z. et Goerl. Ceteri

ma fuit ante diem colloquio decretum, Maurus ad-
hibitis amicis, ac statim, immutata voluntate, remo-
tis, dicitur secum ipse multa agitavisse, voltu cor-
poris pariter atque animo varius; quae scilicet ta-
4 cente ipso occulta pectoris patefecisse. Tamen
postremo Sullam accersiri iubet, et ex eius senten-
5 tia Numidae insidias tendit. Deinde, ubi dies adve-
nit, et ei nunciatum est Iugurtham haud procul ab-

habent *voltu*, *colore ac motu corporis*, quae inepta interpolatio eo orta est, quod librarios fugiebat quid esset *voltus corporis*. In promptu est autem, genitivum *corporis* tantummodo appositionis gratia adiectum fuisse. Nimirum ad sensum sufficiebat *voltu*; sed quo clarius *externa* opponerentur *internis*, quia sequitur *animo*, cui legitime respondet *corpus*, haec ipsa vox cum *voltu* coniuncta est. Ceterum *voltu* haud dubie significat *oculis*, unde simul intelligitur cur auctor non potuerit simpliciter dicere *corpore p. a. animo varius*; nam in tali sententia *corporis* notio per se nimis vaga foret. — *Quae* i. e. *quas res*, nempe remotionem amicorum repentinam, quod secum ipse solus multa agitaverit, quod voltum mutaverit, *ea omnia* etc. Cort. Hanc planam sententiam non assecuti Bipp. pessima coniectura locum corruperunt, *quae* pronomen mutantes in *qua re*, ac *scilicet* cum verbis *tacente ipso* coniungentes. Quivis enim facile videt, verbis ita constitutis *patefecisse* verbum subiectum habere *Bocchum*, quocum nullo modo conciliari possunt ablativi absoluti, quibus *idem atque primariae enunciationi* subiectum est. — *Scilicet*, unde pendet accusativus cum infinitivo, illustravimus ad c. CII, 9. Eius rei ignoratione factum est, ut in nonnullis codd. adderetur *dicitur*, in aliis fieret *patefecissent*, in aliis *patefecit*. — *Occulta pectoris* veram esse scripturam non solum sensus ipse probat, sed confirmatur etiam testimonio codd. Palat. 4. Franc. Leid. B. D. E. Mark. *A*. Struv. Berg. Inc. 2. Fabric. 1. Eccard. Guelf. 6. 7. 12. Misn. Berol. 2. In ceteris incredibiliter corruptus est hic locus; alii enim habent *occulta oris*, alii *occultare et oris*, alii *occulta cordis et oris*, alii *occultare specie oris*, alii *occulta pectoris oris immutatione*, alii *occultare et oris immutatione*, alii aliter, sed ita, ut ineptiis omnia inter se certent.

esse, cum paucis amicis et quaestore nostro, quasi obvius honoris caussa procedit in tumulum facillumum visu insidiantibus. Eodem Numida cum ple- 6
risque necessariis suis inermis, uti dictum erat, accedit, ac statim signo dato undique simul ex insidiis invaditur. Ceteri obtruncati; Iugurtha Sullae 7
vinctus traditur, et ab eo ad Marium deductus est.

CXIV. Per idem tempus advorsum Gallos ab

§. 5. *accersiri*] Ita perquam multi codd. habent, alii *arcessiri*, quod pariter ad formam infinitivi quartae coniugationis ducit, quam non sollicitandam esse ostendimus ad c. LXII, 4. Gerlachius in utraque ed. scripsit *accersi*, quod exigua codd. auctoritate nititur et haud dubie a scribis effictum est. — *Inermis* Gerlachium in ed. novissima recte scripsisse puto; nam quod ad Catil. LIX, 5. p. 318. dixi hoc loco omnes codd. *inermus* praebere, falsum est, quum Paris. b. c. z. Goerl. et Berol. *inermis* exhibeant, in Berger. Guelf. 10. et Misn. sit *inermes*, de multis aliis autem non certo constet. Quare usitatiorem formam praetulimus. — *Uti dictum erat*, i. e. ut inter utrosque convenerat, vel ut postulatum ac constitutum erat. — Verbum substantivum Cortius fide Senat. 1. delevit, quam temeritatem Gerlachius in Commentt. p. 335. probavit, iudicii sui in ed. min. rursus immemor. Eodem modo ab utroque in postrema capitis voce peccatum. — Pro *deductus* in Guelf. 12. Vin. 1. Sen. 2. et Heuss. male exstat *ductus*; nam *deducere* proprie usurpatur de iis, qui vel honoris, vel praesidii, vel *custodiae* caussa aliquem comitantur; cf. annotata ad Catil. c. LV, 2. p. 290. — Ceterum Sulla hanc operam a se reipublicae praestitam tanti facit, út imaginem huius traditionis annulo signatorio insculptam haberet, eaque omnia signaret. v. Plin. H. N. XXXVIII, 1. Valer. Max. VIII, 15. Cort.

CXIV. §. 1. *Per idem tempus*] Iugurtha captus est anno u. c. 648. p. Ch. n. 106. Caepio autem et Cn. Manlius consules anno sequente in Gallia devicti. — *Gallos* Sallustius dicit, quos *Germanos* dicere debebat, communem illorum temporum errorem secutus, eo ortem, quod Romani, priorum invasionum a Gallis in Italiam factarum memoriam retinentes, ceterarumque gentium, quae septentrionem versus incolunt, ignari, omnes ab hac parte ipsis im-

ducibus nostris Q. Caepione et Gn. Manlio male
2 pugnatum; quo metu Italia omnis contremuerat. Ibique et inde usque ad nostram memoriam Romani sic habuere, alia omnia virtuti suae prona esse; cum

minentes vulgato *Gallorum* nomine appellabant; cf. Cic. de Provv. conss. c. 13, 32. *C. Marius influentes in Italiam Gallorum maximas copias repressit.* Paullo accuratiores in nominibus harum gentium tradendis fuerunt Caesar B. G. I, 33, 4. I, 40, 5. VII, 77, 12. et Vellei. II, 8, 3. II, 12, 2. *Effusa immanis vis Germanarum gentium, quibus nomen Cimbris ac Teutonis erat, quum Caepionem Manliumque consules, et ante Carbonem Silanumque fudissent fugassentque in Galliis, et exuissent exercitu, Scaurumque Aurelium et alios celeberrimi nominis viros trucidassent, populus Romanus non alium repellendis tantis hostibus magis idoneum imperatorem, quam Marium est ratus.* Praeter Cimbros Teutonosque Florus III, 3, 1. nominat etiam *Tigurinos*, Livius Ep. libri LXVIII. *Ambrones.* De cursu, quem Cimbri sedibus suis relictis tenuerunt, v. Strabon. VII. p. 450. C. Almclov. — *Manlii* praenomen in plerisque codd. scribitur *M.*; in Guelf. 12. *C.*, in Guelf. 9. autem *Gn.*, quocum consentit cod. Paris. a Gerlachio collatus Vol. III. p. 367., eodem ducente Paris z., in quo m. sec. exaratum est *Gaio.* Manlio autem *Gnei* praenomen fuisse testantur Fasti consulares, et meliores Ciceronis ac Valerii Max. codd. v. etiam Pighii Annall. Tom. III. p. 145.

§. 2. *quo metu*] De *quo* relativo v. ad c. LIV, 6. — *Ibique* non dubitavimus ex coniectura scribere, quum *illique*, quod in codd. et edd. est, nullo modo explicari posse habeamus persuasum. Nam quod Cortius *illi* sic positum censet, ut vel *Itali*, vel *Romani* significentur, neutrum fieri potest. Ut concedamus enim grammatice per synesin licere *illi* ad *Italiae* nomen referre, quamquam id h. l. satis durum est, sententia prorsus aliena prodit. Nam quid, quaeso, attinebat, *Italos*, Romanis subiectos, in partem gloriae eorum vocare, *quorum virtuti omnia prona essent? Romanos* autem *illo tempore viventes* si quis cum Iaumanno intelligere velit, is reputet neque in antecedentibus de Romanis dictum fuisse, et quominus *illi* Romanis infra nominatis opponantur, obstare non solum universam enunciationis conformationem, sed etiam ipsam dictionem *inde usque ad nostram memoriam Romani.* Quae verba quum non pro

Gallis pro salute, non pro gloria certare. Sed 3
postquam bellum in Numidia confectum, et Iugurtham vinctum adduci Romam nunciatum est, Marius consul absens factus, et ei decreta provincia

epitheto vocis *Romani* haberi possint, sed *tempus* designent, non difficile est ad videndum, aliam praecessisse *temporis significationem*, ita ut utraque pertineat ad verba *Romani sic habuere.* Quid quaeris? Sallustius scripsit: *ibique et inde usque ad nostram memoriam* etc., i. e. *et tum*, ubi periculum urgebat, *et per totum reliquum tempus*, quae mutatio commendationem externam quoque hanc habet, quod in Berol. 2. pro *illique* exstat *illoque tempore*, quibus verbis patet non *illique*, sed *ibique* explicari. Satis frequenter autem *ibi* temporis potestate valet *tum*; cf. Drakenborch ad Liv. VII, 23, 4. ad II, 5, 1. qui locus eo quoque notabilis est, quod pariter *illi* et *ibi* voces confusae sunt; Duker. ad Liv. II, 35, 2. Ruhnken. ad Ter. Andr. I, 1, 79. — *Sic habuere*, i. e. in ea fuere sententia, sic senserunt; cf. Cato de R. R. praef. *Maiores nostri sic habuerunt, et ita in legibus posuerunt, furem dupli condemnari, foeneratorem quadrupli.* Cic. Epp. ad Famm. XVI, 4, 8. *Sic habeto, mi Tiro, neminem esse qui me amet, quin idem te amet.* ib. II, 10, 2. — *Prona* i. e. *facilia*; v. ad c. LXXX, 4. — Pro *certare*, quod longe plurimi optimique codd. tenent, in ceteris est *certari*, ut etiam Diomedes lib. I. p. 394. Putsch. hunc locum laudans refert. Quod quamquam quodammodo ferri potest, tamen generalis sententia minus apta est, ubi patet Romanos *de se solis* loqui. Quare Diomedem puto vel vitioso exemplari deceptum fuisse, vel memoriter haec verba laudantem invitum ea mutasse, quod eo probabilius est, quum etiam *de* salute, *de* gloria scripserit, non *pro* salute, *pro* gloria, ut omnes codd. sine ulla varietate exhibent. Cur scribae autem *certare* in *certari* mutarent, eius rei haec caussa fuit, quod subiectum deesse putabant, nescientes ex praecedente pronomine *suae* facile se suppleri; v. ad c. LXXVI, 1. ubi eodem plane modo peccatum est. Ad sententiam ipsam cf. Cic. de Off. I, 12, 38. *Cum Cimbris bellum, ut cum inimicis, gerebatur, uter esset, non uter imperaret.* Neque ad aliam rem spectant, quae Sallustius Cat. LIII, 3. de Gallorum virtute indicavit.

§. 3. et 4. *consul absens factus*] Id insolitum fuit, et insignis favoris ac fiduciae in Mario positae documentum; absentis enim in comitiis ratio non habebatur, cf. Caes. B. C. I, 9, 2. et de eadem

Gallia; isque Kalendis Ianuariis magna gloria con-
4 sul triumphavit. Ea tempestate spes atque opes civitatis in illo sitae.

re agentes Sueton. Caes. c. XVIII. et XXVI. ac Florum IV, 2, 16. ubi v. Freinshem. — Post *factus* in plerisque codd. legitur *est;* sed quum in Med. 2. Vat. 4. 5. Misn. Berol. 1. et uno Paris. (Bibl. d' Arsenal n. 74. apud Gerl. Vol. III. p. 367.) desit, in Paris. z. autem inter versus compareat, non credibile a Sallustio esse voculam, quae orationem valde languidam reddit. Quare in ea expellenda Cortium secuti sumus, non dissentiente Gerlachio in Commentt. p. 336. — Pro *Ianuariis* in multis codd. est *Ianuarii*, contra dicendi usum; v. ad Catil. c. XVIII, 4. p. 87 sq. — De Marii honoribus et in rempublicam meritis exstat satis amplus titulus lapidis Arretii reperti, quem ex Orellii Inscriptt. Latt. Vol. I. p. 147. N. 543. huc transcribemus: C. Marivs C. F. Cos. vii. pr. || tr. pl. q. avg. tr. militvm. ex || tra sortem bellvm cvm Ivgvr || tha rege Nvmidiae. cos. gessit || evm cepit. et trivmphans in || secvndo consvlatv ante cvr || rvm svvm dvci ivssit. Tertivm || cos. apsens creatvs. et iiii cos. || Tevtonorvm exercitvm delevit || v cos. Cimbros fvdit. Ex iis et || Tevtonis itervm trivmphavit || rempvblic. tvrbatam sediti || onibvs tr. tr. pl. et praetor. qvi || armati Capitolivm occvpaverant || vi cos. vindicavit. Post lxx annvm || patria per arma civilia expvlsvs || armis restitvtvs vii cos. factvs || est. De manvbiis Cimbricis et Tevtonicis || aedem Honori et Virtvti victor fecit. veste trivmphali calceis || patriciis ..... Pro *ea tempestate* in multis codd. legitur *ex ea temp.*, quo sensus prorsus pervertitur; Sallustius enim non in omne relicuum tempus tantam laudem Mario tribuere potest, qui supra c. LXIII, 6. dixerit eum postea ambitione praecipitem datum esse. Quare his verbis tacite significat, quamquam Marius *tum* reipublicae saluti fuerit, tamen eundem alio tempore, quum insana ambitione correptus esset, gravissimarum illi cladium auctorem fuisse; qua sententia tantum abest, ut finis Iugurthae abruptior evadat, ut scriptor, clarae ac potentis, sed infelicis patriae fortunam animo commotiore intuens, haud vulgari modo egregium opus ita finivisse videatur.

C. SALLUSTI CRISPI
OPERA
QUAE SUPERSUNT.

AD FIDEM CODICUM MANU SCRIPTORUM RECENSUIT, CUM SELECTIS CORTII NOTIS SUISQUE COMMENTARIIS EDIDIT ET INDICEM ACCURATUM ADIECIT

FRIDERICUS KRITZIUS,

PHILOSOPHIAE DOCTOR, IN REGIO GYMNASIO ERFURTENSI SUPERIORUM ORDINUM PRAECEPTOR, BIBLIOTHECAE REGIAE PRAEFECTUS, SOCIETATIS LATINAE IENENSIS SODALIS.

APPENDIX VOL. I. ET II.

INDICEM CONTINENS.

LIPSIAE,
SUMPTIBUS AUG. LEHNHOLDI

MDCCCXXXV.

INDEX
IN COMMENTARIA
DE
CATILINA ET IUGURTHA

CONFECTUS

A

FRIDERICO KRITZIO.

LIPSIAE,
SUMPTIBUS AUG. LEHNHOLDI

MDCCCXXXV.

LECTORIBUS

S.

FRIDERICUS KRITZIUS.

Quod in praefatione voluminis operum Sallustianorum secundi ante paucos menses editi quodammodo auguratus eram, multos fore qui aegre ferrent istud volumen sine Indice in publicum emissum esse, id vere me coniecisse eventus comprobavit. Vix enim aliqua exemplorum parte vendita alii bibliopolae significarunt male actum esse, quod haec Sallustii editio ea parte careret, sine qua res in commentariis tractatae difficillime in usum adhiberi possunt, alii me ipsum impulerunt, ut indicem promissum quam primum fieri posset seorsum ederem et duobus prioribus voluminibus quasi appendicis loco adiungerem. His adhortationibus virorum auctoritate insignium eo minus parere nolui, quod index, quem desiderabant, non nunc demum nobis fuit conficiendus, sed simul cum absolutis de Iugurtha commentariis confectus fuit.

Quum autem editionis nostrae ratio ita instituta esset, ut universo tantum operi plenus index subiiceretur, qui praeter annotationem ad Catilinam et Iugurtham ea etiam complecteretur, quae in Fragmentorum illustratione disputata essent, in eo consilio etiamnum perstandum censemus. Ne cui igitur haec inter se pugnare videantur, eos, quorum rationibus nunc consulere constitui, monitos velim, ut indicem hunc tantummodo ad tempus sibi datum existiment, quem seponant ac non exstare putent, ubi volumen tertium, pleniore illo instructum, prodierit. Quod quo commodius fiat, suadeo, ne quis hunc appendicem secundo volumini per bibliopegum agglutinandum curet, sed seorsum habeat ac suo tempore a nostra Sallustii editione prorsus removeat. Interim ut haec opera nostra quam plurimis commode adveniat vehementer exoptamus.

Scribebam Erfurti d. VI. Id. Octobr. MDCCCXXXIV.

INDEX
RERUM AC VERBORUM.

A.

B.

C.

E.

G.

H.

I.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

U.

V.

Z.